Historia de los heterodoxos españoles. Apéndice I: Documentos

Índice:

APÉNDICES AL LIBRO I

APÉNDICES AL LIBRO II

APÉNDICES AL LIBRO III

APÉNDICES AL LIBRO IV

APÉNDICES AL LIBRO V

APÉNDICE AL LIBRO VI

[p. 7] APÉNDICES AL LIBRO I [*]

[p. 9] I

CARTA DE SAN CIPRIANO AL CLERO Y PUEBLO DE LEÓN, ASTORGA Y MÉRIDA, SOBRE EL CASO DE BASÍLIDES Y MARCIAL. (N.º 67 DE LA EDICIÓN DE HARTEL.)

«Cyprianvs, Caecilivs, Primvs, Polycarpvs, Nicomedes, Lvcilianvs, Svccessvs, Sedatvs, Fortunatvs, Ianvarivs, Secvndinvs, Pomponivs, Honoratvs, Victor, Avrelivs, Sattivs, Petrvs, alivs Ianvarivs, Satvminvs, alivs Avrelivs, Venantivs, Quietvs, Rogatianvs, Tenax, Felix, Favstvs, Qvintvs, alivs Satvminvs, Lvcivs Vincentivs, Libosvs, Geminivs, Marcellvs, Iambvs, Adelphivs, Victoricvs et Favivs, Felici Presbytero et Plebibvs consistentibvs ad Legionem et Astvricae, item Ælio Diacono et plebi Emeritae consistentibvs fratribvs in Domino S.»

«Cum in unum conuenissemus, legimus litteras uestras, fratres dilectissimi, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros pro fidei uestrae integritate et pro Dei timore fecistis, significantes Basilidem et Martialem libellis idololatriae conmaculatos et nefandorum facinorum conscientia uinctos episcopatum gerere et sacerdotium Dei administrare non oportere: et desiderastis rescribi ad hace uobis et iustam pariter ac necessariam sollicitudinem uestram uel solacio uel auxilio nostrae sententiae subleuari. Sed enim desiderio huic uestro non tam nostra consilia quam diuina praecepta respondent, quibus iam pridem mandatur uoce coelesti **[p. 10]** et Dei lege praescribitur quos et quales oporteat deseruire altari et sacrificia diuina celebrare. In Exodo [1] namque ad Moysen Deus loquitur et monet dicens: *sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, ne forte derenliquat illos Dominus; et iterum:* [2] *et cum accedunt ministrare ad altare sancti non adducent in se delictum, ne moriantur* . Item in Leutico [3] praecipit Dominus et dicit: *homo in quo fuerit malitia et uitium non accedet offerre dona Deo.*

2. Quae cum praedicta et manifesta sint nobis, praeceptis diuinis necesse est obsequia nostra deseruiant, nec persona in eiusmodi rebus accipi aut aliquid cuiquam. Largiri potest humana indulgentia, ubi intercedit et legem tribuit diuina perscriptio. Neque enim inmemores esse debemus quid ad Iudacos per Esaiam prophetam locutus sit Dominus increpans et indignans quod contemptis praeceptis diuinis humanas doctrinas sequerentur. [4] *Populus iste, inquit, labiis suis honorificat me, cor uero eorum longe separatum est a me: sine cansa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes* . Quod item Dominus in euangelio repetit et dicit: *rejicitis mandatum Dei ut traditionem uestram statuatis* . [5] Quae ante oculos habentes et sollicite ac religiose considerantes in ordnationibus sacerdotum non nisi inmaculatos et integros antistites eligere debemus, qui sancte et digne sacrificia Deo offerentes audiri in precibus possint quas faciunt pro plebis dominicae incolumitate, cum scriptum sit: *Deus peccatorem non audiet, sed si quis Deum coluerit et uoluntatem eius fecerit, illum audit* . [6] Propter quod plena diligentia et exploratione sincera eos oportet ad sacerdotium Dei deligi quos a Deo constet audiri.

3. Nec sibi plebs blandiatur quasi inmunis esse a contagio delicti possit cum sacerdote peccatore communicans et ad iniustum adque illicitum praepositi sui episcopatum consensum suum commodans, quando per Osce prophetam [7] comminetur et dicat censura diuina: *sacrificia eorum tunquam panis luctus, omnes qui manducant ea contaminabuntur* , docens scilicet et ostendens omnes omnino, ad peccatum constringi quique fuerint profani et iniusti **[p. 11]** sacerdotis sacrificio contaminati. Quod item in Numeris [1] manifestari inuenimus, quando Core et Dathan et Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam uindicauerunt. Illic quoque per Moysen praecipit Dominus ut ab eis populus separetur, ne facinerosis coiunctus eodem facinore et ipse perstringatur. *Separamini* , inquit, *a tabemaculis honminum iniustorum durissimorum et nolite tangere ab omnibus quae sunt eis ne simul pereatis in peccato eorum* . Propter quod plebs obsequens praeceptis dominicis et Deum metuens a peccatore praeposito separare se debet, nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maxime habeat potestatem uel eligendi dignos sacerdotes uel indignos recusandi.

4. Quod et ipsum uidemus de diuina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus iudicio ac testimonio conprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi praecipit dicens: *prehende Aaron fratem tuum et Eleazar filium eius, et inpones eos montem coram omni synagoga, et exue Aaron stolam eius et indue Eleazar filium eius, et Aaron adpositus moriatur illic.* [2] Coram omni synagoga iubet Deus constitui sacerdotem, id est, instruit et ostendit ordinationes sacerdotales non nisi sub populi adsistentis conscientia fieri oportere, ut plebe praesente uel detengatur malorum crimina uel bonorum merita praedicentur et sit ordinatio iusta et legitima quae omnium suffragio et iudicio fuerit examinata. Quod postea secundum diuina magisteria obseruatur in Actis apostolorum, quando de ordinando in locum Iudae apostolo Petrus ad plebem loquitur. *Surrexit* , inquit, *Petrus in medio discentium, fuit autem turba in uno.* [3] Nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed in diaconorum ordinationibus obseruasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in Actis eorum scriptum est. *Et conuocauerunt* , inquit, *illi duodecim totam plebem discipulorum et dixerunt eis* . [4] Quod utique idcirco tam diligenter et caute conuocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium uel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnunquam indignos non secundum Dei uoluntatem, sed secundum humanam praesumptionem, et haec Deo displicere quae non ueniant ex legitima et iusta ordinatione, Deus **[p. 12]** ipse manifestat per Osee prophetam dicens: *sibimetipsi regem constituerunt et non per me.* [1]

5. Propter quod diligenter de traditione diuina et apostolica obseruatione seruandum est et tenendum quod apud nos quoque et fere per prouincias uniuersas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem cui praepositus ordinatur episcopi eiusdem prouinciae proximi quique conueniant et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum uitam plenissime nouit et uniuscuiusque actum de eius conuersatione perspexit. Quod et apud uos factum uidemus in Sabini collegae nostri ordinatione, ut de uniuersae fratemitatis suffragio et de episcoporum qui in praesentia conuenerant quique de eo ad uos litteras fecerant, judicio episcopatus ei deferretur et manus ei in locum Basilidis inponeretur. Nec rescindere ordinationem iure perfectam potest quod Basilides post crimina sua detecta et conscientiae etiam propriae confessione nudata, Romam pergens Stephanum collegam nostrum longe positum et gestae rei ac ucritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se iniuste in episcopatum de quo fuerat iure depositus. Hoc eo pertinet ut Basilidis non tam abolita sint quam cumulata delicta, ut ad superiora peccata eius etiam fallaciae et circumuentionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est ille cui neglegenter obreptum est quam hic exsecrandus qui

fraudulenter obrepsit. Obrepere autem hominibus Basilides potuit, Deo non potest, cum scriptum sit: *Deus non deridetur*. [2] Sed nec Martiali potest profuisse fallacia quominus ipse quoque delictis grauibus inuolutus episcopatum tenere non debeat, quando et apostolus moneat et dicat: *episcopum oportet esse sine crimine quasi Dei dispensatorem* . [3]

6. Quapropter cum, sicut scribitis, fratres dilectissimi, et ut Felix et Sabinus collegae nostri adseuerant, utque alius Felix de Caesaraugusta fidei cultor ac defensor ueritatis litteris suis significat, Basilides et Martialis nefando idololatriae libello contaminati sint, Basilides adhuc insuper, praeter libelli maculam, cum infirmitate decumberet, in Deum blasphemauerit et se blasphemasse confessus sit, et episcopatum pro conscientiae suae uulnere sponte deponens ad agendam poenitentiam conuersus sit, Deum deprecans et satis gratulans si sibi uel laico communicare contingeret, **[p. 13]** Martialis quoque praeter gentilium turpia et lutulenta conuiuia in collegio diu frequentata et filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana sepulcra depositos et alienigenis consepultos, actis etiam publice habitis apud procuratorem ducenarium obtemperasse se idololatriae et Christum negasse contestatus sit; cumque alia multa sint et grauia delicta quibus Basilides et Martialis inplicati tenentur: frustra tales episcopatum sibi usurpare conantur, cum manifestum sit eiusmodi homines nec ecclesiae Christi posse, nec praeesse, nec Deo sacrificia offerre debere, maxime cum iam pridem nobiscum et cum omnibus omnino episcopis in toto mundo constitutis etiam Comelius collega noster, sacerdos pacificus ac iustus et martyrio, quoque dignatione Domini honoratus, decreuerit eiusmondi bomines ad poenitentiam quidem agendam posse admitti, ab ordinatione autem cleri adque sacerdotali honore prohiberi.

7. Nec uos moveat, fratres dilectissimi, si apud quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat, aut Dei timor inreligiosus vacillat aut pacifica concordia non perseuerat, praenuntiata sunt haec futura in saeculi fine et Domini uoce adque apostolorum contestatione praedictum est deficiente iam mundo adque adpropinquante antichristo bona quaeque deficere, mala uero et aduersa proficere.

8. Non sic tamen quamuis nouissimis temporibus in ecclesia Dei aut euangelicus uigor cecidit aut Christianae uirtutis aut fidei robur elanguit, ut non supersit portio sacerdotum quae minime ad has rerum ruinas et fidei naufragia succumbat, sed fortis et stabilis honorem diuinae maiestatis et sacerdotalem dignitatem plena timoris obseruatione tueatur. Meminimus et tenemus succumbentibus licet et cedentibus ceteris, Mattathian legem Dei uindicasse fortiter, Helian Iudaeis deficientibus adque a religione diuina recedentibus, stetisse et certasse sublimiter, Danielem nec solitudine regionis alienae nec persecutionis adsiduae infestatione deterritum frequenter ac fortiter gloriosa edidisse martyria. Tres iterum pueros nec annis nec minis fractos contra ignes Babylonios fideliter obstitisse et uictorem regem in ipsa sua captiuitate uicisse. Viderit vel praevaricatorum numerus uel proditorum qui nunc in ecclesia contra ecclesiam surgere et fidem pariter ac ueritatem labefactare coeperunt. Permanet apud plurimos sincera mens et religio integra et **[p. 14]** non nisi Domino et Deo suo anima deuota, nec christianam fidem aliena perfidia deprimit ad ruinam, sed magis excitat et exaltat ad gloriam, secundum quod beatus apostolus Paulus hortatur et dicit *: quid enim si exciderunt a lide quidam eorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei euacuauit? absit. Est enim Deus uerax, omnis autem homo mendax* . [1] Si autem omnis homo mendax est et solus Deus uerax, quid aliud serui et maxime sacerdotes Dei facere debemus nisi ut humanos errores et mendacia relinquamus et praecepta dominica custodiantes in Dei ueritate maneamus?

9. Quare etsi aliqui de collegis nostris extiterunt, fratres dilectissimi, qui deificam disciplinam neglegendam putant, et cum Basilide et Martiale temere communicent, conturbare fidem nostram res ista non debet, cura Spiritus Sanctus in psalmis talibus comminetur dicens: *tu autem odisti disciplinam et abiecisti sermones meos retro. Si uidebas furem, concurrebas ei et cum adulteris portionem tuam ponebas* . [2] Consortes et participes ostendit eos alienorum delictorum fieri qui fuerint delinquentibus copulati. Sed et hoc idem Paulus apostolus scribit et dicit: *susurratores, detractores, abhorrentes Deo, iniuriosi, superbi, iactantes sui, adinuentores malorum: qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt morte sunt digni, et non tantum qui faciunt mala, sed et qui consentiunt eis qui haec agunt. Quoniam qui talia,* inquit *, agunt, morte sunt digni.* [3] Manifestat et conprobat morte dignos esse et ad poenam uenire, non tantum illos qui mala faciunt, sed etiam eos qui talia agentibus consentiunt, qui dum malis et peccatoribus et poenitentiam non agentibus inlita communicatione miscentur, nocentium contactibus polluuntur et dum iunguntur in culpa, sic nec in poena separantur. Propter quod integritatis et fidei uestrae religiosam sollicitudinem, fratres dilectissimi, et laudamus pariter et probamus et quantum possumus adhortamur litteris nostris, ne nos cum profanis et maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram et sinceram fidei uestrae firmitatem religioso timore seruetis. Opto uos, fratres carissimi, semper bene ualere.»

[p. 15] *S. Thasci Caecilii Cypriani Opera Omnia. Recensvit Et Commentario Critico Instruxit Gvilelmvs Hartel. Vindobonae*, 1871. *Vol. III, pars II*, pp. 735 743. (En el *Corpvs Scriptorvm Ecclesiastiorum* de la Academia Imperial de Viena.)

II

CARTA DE OSIO A CONSTANCIO [1]

"Οσιος Κωνσταντίω Βασιλεϊ εν Κυρίω χαίρειν.

Έγώ μεν ώμολόγησα και το πρώτον δτε διωγμός γέγονεν επί τω πάππω σου Μαξιμιανώ" ε'ι δε και σύ με διώκεις, έτοιμος και νυν πάν ότιοῦν ύμομένειν, ή έκκενοῦν αθώον αίμα και προδιδόναι τήν άλήΟειαν σε δε ούκ αποδέχομαι τοιαύτα γράφοντα και άπει-λοῦ'ντα. παῦσαι τοῦ τοιαύτα γράφειν, και μή φρόνει τα Αρείου, μηδέ άκουε των ανατολικών μηδέ πίστευε τοις περί Ούρσάκιον και Ούάλεντα. ά γαρ εκείνοι λέγουσιν, ου δι' ΑΟανάσιον φθέγγονται, αλλά διά τήν ιδίαν αίρεσιν. πίστευε μοι, Κωνστάντιε, πάππος ειμί σου καθ' ήλικίαν, έγενόμην αυτός έν τη κατά Σαρδικήν συνόδω, δτε σύ τε και ό μακαρίτης αδελφός σου Κώνστας, πάντας ημάς συνήγαγε . και δι' έμαυτοῦ τους εχθρούς Αθανασίου προσεκαλε-σάμην, έλθόντας αυτούς εις τήν έκκλησίαν, έν ή ώκουν έγώ, ίν' ει τι έχοιεν κατ' αυτοῦ, λέγουσιν έπαγγειλάμενος αύτοῖς θαρρεῖν, και μή άλλο τι προσδοκαν, ή ορθόν το κριτήριον επί πάσιν εσεσθαι' τοῦτο δε ούχ άπαξ, άλλα και δεύτερον έποίησα, προτρεπων, *εἴ* μή θέλοιεν έπί πάσης της συνόδου, κ$ν έπ' έμοῦ μόνου * έπαγγειλάμεγος πάλιν, δτι αν μεν υπεύθυνος δειχθη, πάντως άποβληθή-σεται και παρ' ημών ' αν δε αναίτιος εύρεθη, και ελέγξη συκο-φάντας υμάς, ει παραιτεῖσθε τον άνθρωπον, έγώ μετ' έμαυτοῦ πείθω τον Αθανάσιον έλθεῖν εις τάς Σπανίας, και ό μεν Αθανάσιος έπί τούτοις έπείθετο, και ούκ άντέλεγεν . εκείνοι δε προς πάντα **[p. 16]**

μη θαρροῦντες, ἴσως ἀνένευον . ἐγένετο δε πάλιν ὁ Αθανάσιος εις το σον στρατόπεδον, ἡνίκα μεταπέμψω γράψας αὐτω, και παρόντας εν αὐτη τη Αντιόχεια τους εχθρούς κληθῆναι πάντας ἡ ἑ'καστον αυτῶν ἠξίωσεν, ἵν' ἡ ἐλέγξωσιν, ἡ ἐλεγχθῶσι, και ἵνα ἡ παρόντα δείξωσιν οἷον λέγουσιν, ἡ απόντα μη διαβάλλωσι. και οὔτε συ λέγοντος ἡνέσχου, ἄλλα κΙζκεῖνοι παρητήσαντο . τί τοίνυν ἀκούεις ἑ'τι των κακολογούντων αυτόν; πώς ἀνέχη Ούάλεντος και Ούρσακίου, καίτοι μετανοησάντων, και εγγράφως αυτῶν ὁμολογη-σάντων την συκοφαντόαν; ὡμολόγησαν γάρ οὐ βίαν παθόντες, ως αὐτοί προφασίζονται, οὐ στρατιωτῶν- επικειμένων, οὐκ εἰδότος του αδελφοῦ σου. ρὐκ ἐγίγνετο γαρ παρ' αὐτω τοιχῦτα, οἷα νυν γίγνεται μη γένοιτο ἀλλ' αυτοί θέλοντες *εαυτοῖς* ἀνήλθον εις την Ρώμην, και, του επισκόπου και των πρεσβυτέρων παρόντων ε'γραψαν, γράψαντες πρότερον και Αθανασίω φιλικήν και εἰρηνικήν ἐπιστο-λήν . ε'ι δε βίαν προφασίζονται, και τούτο γινώσκουσι κακόν, οὐκ ἀποδέχη δέ ουδέ σύ" παῦσαι τοῦ βιάζεσθαι, και μήτε γράφε, μήτε πέμπε κόμητας" ἀλλα και τους ἐξορισθέντας ἀπόλυσον,· ἵνα μη βίαν αἰτιωμένου σου, μείζονας βίας εκεῖνοι ποιῶσι. τί γάρ τοιούτον γέγονε παρά Κώνσταντος; τις επίσκοπος ἐξωρίσθη; πότε κρίσεως εκκλησιαστικής μέσος γέγονε; ποιος αυτού Παλατινός ἠνάγκασε κατά τίνος ὑπογράψαι, ἵνα οἱ περί Ούάλεντα τοιαύτα λέγωσι; παῦσαι, παρακαλώ, και μνήσθητι, ὁτι θνητός ἄνθρωπος τυγχάνεις . φοβήθητι την ἡμέραν τής κρίσεως, φύλαξον σεαυτόν εἰς ἐκείνην καθαρόν, μή τίθει σεαυτόν εις τά εκκλησιαστικά, μηδέ σύ περί τούτων ἡμῖν παρακελεύου" ἀλλα μάλλον παρ' ἡμῶν σύ μάνθανε ταύτα, σοι βασιλείαν ὁ Θεός ἐνεχείρισεν, ἡμῖν τά τής εκκλησίας ἐπίστευσε, και ὡσπερ ὁ τήν σήν αρχήν ὑποκλέπτων αντιλέγει τω διαταξαμένω" ούτω φοβήθητι μή και σύ τά τής εκκλησίας εἰς εαυτόν ελκών, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλω γένη. Απόδοτε, γέγραπται, τά Καίσαρος, Καίσαρ ι, και τά του Θεού, τω Θεώ, οὔτε τοίνυν ἡμῖν ἄρχειν ἐπί τής γής ἐξεστιν, οὔτε σύ του θυμιαν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. ταύτα μεν ούν κηδόμενος τής σής σωτηρίας γράφω' περί δέ ὧν ἐπέστειλας, ταύτης ειμί τής γνώμης" ἐγώ οὔτε Αρειανοῖς συγκατατίθεμαι, ἄλλα και τήν αἵρεσιν αὐτῶν αναθεματίζω" οὔτε κατά Αθανασίου γράφω, ὁν ἡμεῖς τε και ἡ "Ρωμαίων εκκλησία, και πάσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε, και γαρ ταύτα και σύ συνόρων μετεπέμψο) τον ἄνθρο^πον, και συνεχώρησας αὐτω μετά τιμής εις τήν πατρίδα και τήν ἐκκλησίαν ἐπανελθεῖν. **[p. 17]** τις τοίυν γεγονε πρόφασίς της τοσαύτης μεταβολής; οἱ αυτοί γαρ εχθροί οἱ και πρότερον οντες και νῦν εἴσιν αὐτοῦ, και ἁ νῦν ψιΟυρίζουσιν ου γαρ παρόντος αὐτοῦ φθέγγονται" ταῦτα, καί πριν μεταπεμψη τον Αθανάσιον, κατελάλουν, ταῦτα και ἐλθόντες εἰς τήν σύνοδον διεθρύλλουν. και απαιτούμενοι παρ" ἐμοῦ, καθά προεῖπον, τάς αποδείξεις οὐκ ἰσχυσαν παρασχεῖν * ε'ι γάρ εἶχον, οὐκ αν εφυγον οὐτως αἰχρώς. τίς οὐν ἐπεισε σε μετά τοσούτον χρόνον ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων και ρημάτων; ἐπίσχες, και μη πείθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μη δια προς αλλήλους κα-θήκον, σαυτόν ὑπεύθυνον ποιήσης, ὡδε γάρ τούτοις καθηκετεύεις, εν δε τη κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι . οὗτοι τον ἴδιον ἐχ-Ορδν, διά σοῦ θέλουσιν ἀδικεῖν, και βούλονταί σε διάκονον της εαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διά σοῦ και τήν μυσαράν αἵρεσιν εις τήν ἐκκλησίαν ἐπισπείρωσιν. οὐκ εστί δε φρόνιμον δι' ἄλλων ἡδονήν εαυτόν εἰς προῦπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν, παῦσαι, παρακαλώ, και πείσθητί μοι, Κωνστάντιε" ταῦτα γάρ πρέπει ἐμέ γράφε ιν, και σε τούτων μή καταφρονεῖν.

[p. 19] III

ONCE TRATADOS DE PRISCILIANO [(a)]

PRISCILLIANI

LIBER APOLOGETICUS

Etsi fides nostra nullis uitae offendiculis inpedita securum catholicae dispositionis iter tendens ad deum libera sit, tamen [(A)] , quia zabolica obtrectatione pulsata in eo quod percutitur plus probatur, gloriosum nobis uidimus, beatissimi sacerdotes, ut non redarguente conscientia, quamuis frequentibus libellis locuti fidem nostram hereticorum omnium docmata damnauerimus et libello fratrum nostrorum. Tiberiani [(B)] , Asarbi [(C)] et ceterorum, cum quibus nobis una fides et unus est sensus, cuncta docmata quae contra Christum uideantur esse damnata sint et probata quae pro Christo, tamen etiam nunc, quia id uultis, sicut scribtum est [1] parati semper ad confessionem omni **[p. 20]** poscenti nos rationem de fide et spe quae est in nobis tacere noluimus, quod inbetis. Etenim confessione repetita licet in oculis uestris sit omne quod uiuimus et constituti in fidei luce nulla tenebrosae conuersationis [1] secreta sectemur, non abnuimus tamen, ut etiam ignorantibus nos satisfieret, ne quis in nos credens male alteris inueniabili errore peccaret, non recusantes quin ostenderemus ore quod credebamus in corde. [2] || Quamuis enim gloriari in his quae fuimus non oporteat, tamen non ita obscuro editi [(A)] ad saeculum loco aut insipientes uocati sumus, ut fides Christi et eruditio credendi mortem nobis potius adferre potuerit quam salutem. Ad haec enim, ut ipsi nouistis, peractis omnibus humanae uitae experimentis et malorum nostrorum conuersationibus repudiatis tamquam in portum securae quietis intrauimus [(B)] . Agnoscentes enim quoniam nemo [3] nisi ex aqua et spiritu sancto renatus ascenderet in regna caelorum, castificauimus [4] animas nostras ad obaudiendum fidei per spiritum et repudiatis prioris [5] uitae desideriis, in quibus [6] erubescebamus, ad innouatae iter gratiae simbolum catolicae obseruationis accepimus, quod tenemus, ut intrantes lauacrum, redemptionem corporis nostri, et baptizati in Christo induti Christum [7] inanem saeculi gloriam respuentes ipsi uni uitam nostram sicut dedimus dederemus, qui peccatorum remissione concessa passus ipse pro nobis et redemptionem animis nostris praestitit et salutem. Quis enim est qui legens scribturas et unam fidem unum || baptisma unum deum [8] credens hereticorum dogmata stulta non damnet, qui, dum uolunt humanis conparare diuina, diuidunt unitam in dei uirtute substantiam et magnitudinem Christi tripertito ecclesiae fonte **[p. 21]** uenerabilem Binionitarum scelere partiuntur, cum scribtum sit: ego sum deus et non est alius praeter me iustus et saluator non est praeter me, [1] et: ego primus et ego posthaec et praeter me non est deus; quis sicut ego ? [2] item alibi: ego sum et ante me non fuit alius, et post me non erit similis mihi; ego deus et non est praeter me qui saluos faciat; [3] et iterum Moyse dicente: dominus deus noster deus unus est, [4] et Hieremias ait: hic est deus noster nec reputabitur alius absque eum qui inuenit omnem uiam sapientiae et dedit eam Iacob puero suo et Istrahel dilecto suo; posthaec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est. [5] Ipse est enim qui fuit, est et futurus est et uisus a saeculis uerbum caro factus inhabitauit in nobis [6] et crucifixus deuicta morte uitae heres effectus est ac tertia die resurgens factus futuri forma spem nostrac resurrectionis ostendit et ascendens || in caelos uenientibus ad se iter construit totus in patre et patcr in ispso, [7] ut manifestaretur quod scribtum est: gloria in excelsis deo et pax hominibus in terra bonae uoluntatis; [8] sicut Iohannes ait: tria sunt quae testimonium dicunt in terra: aqua, caro et sanguis et haec tria in unum sunt, et tria sunt quae testimonium dicunt in caelo: pater, uerbum et spiritus et haec tria unum sunt in Christo Iesu. [9]

Et quia uultis nos ire per singula ut quod credimus eloquamur, licet nostrum sit studere de uobis, tamen, quia secundum | institutum dei, qui, cum operibus quis esset ostenderet, uoluit tamen quis esset a discipulis suis uel quis crederetur audire: quia uultis etiam nos uobis probare quod nostis, ueniam petimus si aut adserentes fidem nostram aut distruentes ea, quae ad deprauandas mentes infidelium error insinuat, latius eloquemur. Illorum enim. **[p. 22]** culpa est, qui, dum plura in Christi homines mentiuntur, prolixius nos respuere ea, quae sibimet ipsis obiciunt, fecerunt. Anathema enim sit qui Patripassianae heresis malum credens catholicam fidem | uexat, cum scribtum sit dicente Petro: tu es Christus, filius dei uiui, [1] et alibi: qui habet filium, habet uitam, qui non habet filium, non habet uitam, [2] et iterum ipso dicente: ego et pater unum sumus, [3] adque alibi:ego in patre et pater in me; [4] ad cuius rei testimonium accessit etiam in euuangelio daemoniaca confessio dicens: [5] tu es Christus filius dei; quid uenisti ante tempus perdere nos? Quod ideo positum nouimus, non quod daemonum, testimonium deus uellet, sed ut homines ad imaginem et similitudinem dei facti deterioribus tormentis obligarentur, [6] si ista nescirent, quae etiam daemones confitentur. | Nobis autem unus deus pater, ex quo omnia et nos in ipso, et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum. [7] Ad quorum stultitiam Nouatiana accedit heresis, quasi uero crudescente semper errore peccati repetitis baptismatibus purgarentur, cum unum baptisma, unam fidem, unam deum [8] apostolica scriptura testetur et sciamus praeter id quam quod euangelizatum est nobis, nec angelum de caelis si aliud dixerit audiendum. [9] Nos autem semel baptizati in Christo relinquentes ea quae praeterita sunt in priora nos extendentes || ad prehendere uolumus in quo adprehensi sumus, [10] quoniam praeter unum Christum Iesum uniti in fide aliut quam unius baptismatis praesidium non habemus, scientes quoniam Christus uenit in came, ut peccatores saluos faceret [11] et redemptos in sese ad perennis uitae instituta repararet. Qui autem negat Iesum Christum in camem, **[p. 23]** uenisse, hic antechristus est [1] et perditio [2] eius non indormiet dicente apostolo: qui negat filium nec patrem habet, qui autem confitetur filium et filium et patrem habet. [3] Anethema autem sit doctrina Nicholaitarum partemque cum Sodoma habeat et Gomora quisque odibilia deo sacrilegia aut instituit aut sequitur. Ariethema sit qui legens grifos, aquilas, asinos [4] elefantos serpentes et bestias superuacuas confusibilis obseruantiae uanitate captiuus uelut mysterium diuinae religionis adstruxerit, quorum opera et formarum detestabilitas natura daemoniorum, non diuinarum ueritas gloriarum est. Hi sunt enim quorum deus uenter est et gloria in pudendis eorum; [5] hi sunt qui dubios euertunt et ad perditionis suae excidia deducunt et sacramentum uocant, quod secundum scripturas dei perditionis nesciunt esse mysterium, et euntes in praecipitium, sicut profeta ait, facti sunt uelut spiritus in pinnis uolatilium et ideo confundentur ex sacrariis suis facti [6] sicut equus et mulus quibus non est intellectus [7] et digni sunt quorum deus Sol sit. Nos autem dininarum scripturarum edocti [(A)] uerbis etsi scimus quia nihil idolum est in hoc mundo, sed quae sacrificant daemoniis sacrificant et non deo, [8] elaboramus tamen, ut sicut scribtum estintellegentes uersutias sermonum et interpretationes parabolarum [9] et operantes, quod in deo sumus, nihil in nobis bestiarium figura [10] habeat, sed totum Christi dei teneat disciplina, quia nulla communicatio est mensae domini et mensae daemoniorum, [11] luci et tenebris, Christo et Beliae. [12] Sicut et Iohannis de huiusmodi loquens ait: si quis adorat bestiam et imaginem eius, hic accepit notam in **[p. 24]** fronte sua et un manu sua, [1] etipse alibi: uidi de mari bestiam ascendentem habentem comua decem [2] ||et capita septem et in capitibus ejus decem diademata et nomen blasphemiae et erat similis pardo et pedes eius sicut ursi et os eius sicut os leonis et dedit ei draco sedem suam et uirtutem suam. Sicut et Daniel de hoc ipsoait: uidebam ecce quattuor uenti mittebant in mare magnum et quattuor bestiae

ascendebant de mari magnitudine alterutrum se excedentes et prima erat ut lea et pinnae eius ut aquilae et surrexit a terra et supra hominis pedes stetit et cor hominis datum est ei, et ecce alia bestia similis urso et una | parte stetit et tria latera in ore eius et in medio dentium eius et dictum est ei «surge et manduca cames multorum», et ecce alia bestia ut pardus et alae ei quattuor uolucres et quattuor capita bestiae et potestas data est ei, et ecce bestia quarta horribilis et admirabilis et fortis uehementer et dentes| eius ferrei et ungues aerei. [3] Quae omnia posita in uisionibus suis profetae legi ab omnibus uoluerunt et intellecta uitari et ideo, qui ista cognoscentes quid esset quod legerent non intellexerunt recte, cor eorum datum est bestiae || et cames deuorabuntur eorum; euanuerunt enim [4] in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum et dicentes se esse sapientes stulti facti sunt et inmutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et uolucrum et quadripedum et serpentium et configurantes [5] se prioribus ignorantiae uitae desideriis in ea quae non intellegunt inciderunt. Nos autem scientes quia lex **[p. 25]** spiritalis [1] est et omnis profetia [2] interpraetatione indiget, habentes Christum deum in sensu demonstratorem, | per quem etiam si aliter sentiremus [3] et haec nobis reuelabantur, seruire [4] instituimus iustitiae domini in sanctificationem, ut, sicut profeta ait,eradicatis nominibus Baalim ex ore nostro et exterminatis appellationibus eorum [5] abiciamus a nobis, sicut scriptum est, testamentum quod est cum besteis agri et uolatilibus caeli et reptilibus terrae, [6] agnoscentes quod haec oinnia stipendia peccati sunt, quorum finis mors est, gratia autem et pax uita aetema in Christo Iesu domino nostro. [7] Sicut et Solomon ait: ||deus mihi dedit horum omnium quae sunt scientiam ueram, ut sciam dispositionem orbis terrarum et uirtutem aelementorum, initium et consummationem et medietatem mensuum, mutationes et diuisiones temporum, anni cursus et stellarum dispositiones, naturas animalium et iras bestiarum, uim uenturum et cogitationes hominum, differentias arborum et uirtutes radicum, et omnia quae sunt absconsa et manifesta cognovi. [8] Sicut etipse ait: colebant quidam errantes muta | reptilia. et serpentes et bestias superuacuas et misit super illos multitudinem mutorum animalium in uindictam, ut scirent quia per quac peccat quis per haec et torquetur; [9] sicut et Dauid ait: circumdederunt me uituli multi, tauri pingues obsederunt me, aperuerunt in me os suum sicut leo rapiens **[p. 26]** et rugiens. [1] Quod legens inpurus scismaticorum sensus aduertat et, si conuerti potest [(A)] et potest non perire, non pereat, quoniam Dauid sanctus non tauros timebat aut uitulos, sed sicut scriptum est: || aduersarius uester diabolus sicut leo rapiens et rugiens circuit quaerens quem transuoret, cui resistite firmes in fide. [2] Sicut et alibi scriptum est: noli esse leo in domo tua euertens domesticos tuos; [3] sicut et ibi ait: non te extollas in cogitatione animae tuae uelut taurus, ne forte elidatur uirtus tua et per stultitiam folia tua comedat. [4] Sicut et Dauid ait: [5] lingua mea adhaesit fancibus meis et in puluerem mortis deduxisti me; quoniam circumdederunt me canes multi; inquo tamen Dauid sanctus, | ut ostenderet quid in superiori exclamatione edixisset, subiecit synagoga peccantium obsedit me. [6] Sicut et Esaias ait: canes sunt animae nescientes satietatem; [7] sic denique et dominus deus noster loquens ad Iob profetam dixit: ostende mihi [8] si iam adquiescit tibi leo aut monucerus seruiet tibi aut dormiet in cubili suo; [9] et alibi ad ipsum deus: tu capies Leosiboram, animas quoque draconum timore inplebis, ut timeant in cubilibus suis sedentes in siluis et dolum facientes; [10] et iterum alibi ad ipsum dicit dominus: || tu adduces draconem in ancistro aut inpones ducatorium in nare eius aut pertundes labia ipsius et loquetur tibi molliter, ut constituat testamentum tecum et habeas eum in seruum aetemum; [11] in quo Iob sanctus intellegens loquentem **[p. 27]** dominum et uolens etiam nobis intellectum aperire dictorum: quid, inquit, adhuc ego iudicor, domine, dum corripior et arguor, aut quod, domine, dabo responsum ad talia uerba, cum sim nihil?

[1] Et tunc dominus etiam nobis post futuris ad intellegendum se opus uerbi tribuens parabulam dicti per se sermonis exposuit dicens: noli, inquit, abalienare iudicium meum nec aestimes me aliter decreuisse nisi ut tu minus appareas iniustus; sed suscipe altitudinem et uirtutem et claritatem et honorem induere; relinque angelos irae et omnem inte iniuriosum et superbum extingue; disrumpe a te inpios et absconde in terra et facies eorum ignominia reple, ut sint sine honore, et tunc confiteberis quoniam potens est dextera mea saluare te. Etiam coram te fera sicut bos factus faenum manducat, cuius fortitudo in lumbis eius et uirtus in umbilico uentris et cauda erecta sicut cyparissus || et nerui contorti sicut funes etlatera eius petrae || aereae et spina illius sicut paries ferreus, et hoc est initium factum angelis ad inludendum plasmae meae. [2] Quae tamen omnia scrutantes scripturas, [3] beatissimi sacerdotes, scimus quia propter nos scripta sunt, [4] ut, qui bestiarum naturas dictas in parabolis intellegit, repudians quae sunt saeculi morum in se uitia castiget, sicut scribtum est in apocalypsi: [5] ecce aquae, quas uidisti ubi sedet meretrix, populi et turbae sunt et gentes et linguae. Sicut et ibi Iohannis ait: cecidit cecidit Babylon magna et facta est habitatio daemoniorum, quia de ira fomicationis eius biberunt gentes; [6] et ipse ibi: et flebunt plagentes **[p. 28]** se super illa, quia cum ipsa fomicati sunt et in deliciis eius uixerunt. [1] Sicut et apostolus ait:non est uobis conluctatio contra camem et sanguinem, sed contra principes et potestates mundi huius rectores harum tenebrarum, aduersus spiritales nequitias in caelestibus. [2] Sicut et Iohannis ait: uidi de ore draconis et de ore bestiae et de ore pseudoprofetae spiritus || tres in mundos sicut ranas et hi sunt spiritus daemoniorum, qui facientes signa procedunt ad conturbandos reges orbis terrae. [3] Denique, sicut initiati in Christo prima acceptae fidei rudimenta [(A)] retinemus, scimus nos credidisse quod credimus deo et renuntiasse quod renuntiauimus zabulo et illud esse quod fera dicitur, deum autem esse quod Christus Iesus est. Sicut et apostolus ait: nec enim de bubus cura est deo, sed de nobis dicit, quoniam qui arat in spe debet arare et triturans spei suae fructum percipere. [4] Nemo ergo nobis intellectum propriae peruersitatis adscribat; unus quisque uerbis suis condemnabitur et uerbis suis iustificabitur; [5] nos quod credimus confitemur et scrutantes scripturas [6] speciem daemoniorum respuentes intellegimus, sicut scribtum est, altitudinem satanae, [7] scientes sicut apostolus ait: quoniam nemo nos liberauit de corpore mortis huius nisi gratia domini Iesu Chisti, [8] quia scribtum est: nisi credideritis, non intellegetis [9] et alibi: intellectus bonus omnibus facientibus eum. [10] || **[p. 29]** Illud autem, beatissimi sacerdotes, quod idolicas formas, Satumum Uenerem Mercurium Iouem Martem ceterosque deos gentilium protulerunt, etiamsi tam otiosi ad deum [(A)] et nulla eruditi per scribturas fide uiueremus, tamen cum adhuc in conuersatione mundialis stultitiae delectaremur sapientia saeculari licet adhuc inutiles nobis, haec tamen fidei nostrae aduersa cognouimus et deos gentilium depraehendentes risimus stultitias saeculares et infelicitates, quorum tamquam ad ingenii instructionem opera legebamus. Sed si etiam in his professionis nostrae fides quaeritur, anathema sit et fiat mensa eorum in laqueum et in scandalum [1] his, qui Solem et Lunam Iouem Martem Mercurium Uenerem uel Satumum omnem que militiam caeli, [2] quos sibi in caerimoniis sacrorum ritus et ignarus deo gentilium error adsciuit, deos dixerit et qui eos, cum sint idola detestanda gehennae digna, ueneratur, cum scribtum sit: uae illi, qui dicit ligno «uigila et surge» et lapidi «exaltare»; [3] pereant cum diis suis, qui dicuntur siue in caelo siue in terra; [4] exterminet [5] uitim sensus eorum, sicut scribtum est, aper de | silua et singularis ferus depascatur eam. Nobis autem. per gratiam domini Iesu Christi absolutis a corpore mortis huius, [6] sicut scribtum est, cadent [7] a latere mille et decem milia a dextris, ut secundum scribturas, [8] induti armis dei ascendentes; [9] super basiliscum et aspidem conculcemus leonem et draconem, nullae similitudini idolicae infelicitatis obnoxii; de quo scribtum est: quid prodest sculptili quia sculptum est? finxerunt illud conflatile,

fantasma mendum et qui plasmauerunt illud, confusi sunt supra figmentum suum, surda enim erant idola. [10] Quorum **[p. 30]** propterea uel idolorum superstitiones stultae uel formae peccaminum uel nomina daemonum uel mors ostenditur uitiorum, ut intellegentes tenebras desideremus lucem domini et exclamantes [1] «scitote gentes, nobiscum deus» disrumpamus [2] uincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum nec [3] in Aegyptiorum, sicut scribtum est, studiis polluamur, quoniam dominus, [4] deridebit eos et dominus subsannabit eos; de quibus Iohannis principem idolicae infelicitatis ostendens ait: ex septein est et octauus in perditione ibit; [5] || de quibus et Solomon ait: non semines in sulcis iniquitatis et non metas illa in septuplum; [6] sic enim et ipse alibi: ante hominem uita et mors, aqua et ignis; ad quod uult porrigat manum. [7] Hi sunt enim septem pastores et octo morsus hominum, [8] secundum quod scribtum est operantes in filiis diffidentiae. [9] Nobis autem uiuere Christus est, uita Christus est, fides Christus est, scientes quod chrisma habemus a sancto et non corruptibilibus argento et auro redempti sumus de uana nostra conuersatione patemae traditionis, sed (pretioso sanguine) quasi agni incontaminati et inmaculati Iesu-Christi; [10] in quo constitutos nemo nos depraedatur secundum philosofiam mundi et non secundum Christum. [11] Fingant enim sibi Satumi aureum saeculum qui diligunt aurum: nobis diuina sapientia omni auro et argento et pretiosior lapide pretioso [12] est; dicant deum suum Solem quibus gehennae ignis habitatio est et eius se confiteantur elementum, qui deum Christum, nolunt sibi esse principium: nobis omnia quae sub sole sunt uana sunt et praesumptio [13] peruersi spiritus, scientes eum cum mundo esse periturum; confiteantur in malis suis deum Lunam qui **[p. 31]** circumducti omni uento doctrinae [1] || dies [2] tempora et annos et menses obseruare disponunt; dicant sibi deum Martem qui adultero sibi Marte placuerunt et concupiscentiae camis addicti fomicationibus obligantur, et facti uelut aeramentum sonans aut cymbalum tinniens [3] deum stium Iouem iudicent patre suo sicut ille auctore perituri: nobis autem deus Christus Iesus est, qui, cum mortui essemus delictis, conuiuificauit nos, donans nobis omnia delicta et delens quod aduersus nos erat chirographum quod erat decretis contrarium, et tulit illud de medio adfigens cruci; principatus et potestates tranduxit fiducialiter, triumphans eos in semetipso. [4] Qui enim daemonia talia colunt, similes diis suis percutientur gladio domini et nescientes uerum patrem et Christum deum dei filium similes idolis suis facti apparebunt, sicut scribtum est: pater super filium filius super patrem, nurus super socrum, socrus super nurum et inimici hominis domestici eius. [5] Colant Mercurium deum qui terrenorum thensaurorum tiniantes sacculos adquirentes caduceum eius uenerantur aut sacculum: nos requirimus thesauros in caelis absconsos et || inuisos, quos nec erugo adpraehendit nec tinia corrumpit; [6] scientes quoniam diues non intrauit in regna caelorum, [7] sicut scribtum est: age nunc, diuites, plangite ululantes super miserias uestras quae superueniunt diuitiis uestris; putruerunt et tiniauerunt uestes uestrae; aurum uestrum et argentum uestrum, quod reposuistis, in nouissimis diebus eruginabit et erugo eorum in testimonium uobis erit et comedet cames uestras sicut ignis. [8] **[p. 32]** Nos autem scimus quiadeus elegit pauperes mundi diuitesfidei heredes regni. [1] | Uenerem autem uelut deum uenerentur qui operantur turpitudines et reciprocam mercedem erroris secundum quod oportet expectant: nos autem respicientes in Abraham patrem nostrum et in Sarram parturientem, nos eclesia matre editi et sapientia obstetricante producti tendimus ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionem filii dei in uirum perfectum in mensuram aetatis plenitudinis Christi. [2] Et quamuis ad haec nemo idoneus sit, || nostrum tamen potentera scimus deum, quoniam qui promisit potens est et facere; [3] ipse enim dixit: quis sperauit in domino et confusus est, permansit in mandatis illius et derelictus est? [4]

Anathema sit qui Saclam Nebroel Samael Belzebuth Nasbodeum Beliam [(A)] omnesque tales, quia daemones sunt, infelici caerimoniarum sanctificatione uenerantur aut dicunt esse uenerandos, quos omnes, sicut in scripturis dei legimus, contempta daemoniacae sapientiae adseueratione damnamusj in quaslibet enim se species formas nun | cupationes zabolus inmutet, scimus quia nihil aliut potest esse quam zabolus, et siue Abaddon hebreice siue Apolleon grece siue latine Exterminans nuncupetur, [5] siue bestia habens septem capita et decem comua [6] siue serpens ponatur aut draco, scimus quia zabolus est et secundum principem aeris huius spiritus qui operatur in filiis diffidentiae, in quibus et nos omnes conuersati sumus aliquando in desideriis camis nostrae et facientes uoluntates camis et cogitationum; [7] de quo scribtum est in apocalypsi: **[p. 33]** et proiectus est de caelo draco magnus, serpens an||tiquus qui uocatur zabolus satanas, qui seduxit orbem uniuersum et proiectus est in terram et angeli eius cum eo proiecti sunt. [1] Et ideo qui talibus credunt uel qui tali se actore sanctificant natura fili irae et perditionis ambulantes in tenebris, non mirum est, si in se imaginem dei et similitudinem denegantes et facti zabolo similes in uitiis facturam hominis daemonibus adscribunt, de quibus bene apostolus ait: animalis, inquid, homo non percipit ea quae sunt spiritus dei; nec enim potest; stultitiae enim illi est et non potest diiudicare; | spiritualis autem disiudicat omnia, ipse autem a nemine disiudicatur, [2] et sicut scribtum est: qui camis sunt quae camis sunt sapiunt, qui nero spiritus quae sunt spiritus, et prudentia camis mors est, prudentia autem spiritus uita et pax. [3]

Ac si uolunt scire, quid de singulis quae scribta sunt sentiamus, recte talibus cum Adam terreno et fera facto tenebrosae uitae unita cognatio est, sicut scribtum est: qualis terrenus, tales et terreni, qualis caelestis, tales et caelestes, [4] Digni sunt quos in forma Cain et Lamec [5] Euua parturiens, quae facta fuerat || mater omnium uiuentium, adulterata in deum et zabolicae seductioni consentiens Saclam sibi daemonem et deum dixerit et maritum, sicut scribtum est in profeta: ecce iudicium ad matrem uestram iudicate, quia haec non est uxor mea nec ego sum uir eius et auferam fomicationem illius a facie plebis meae et moecationem eius a medio mamillarum eius; [6] item ibi: et auferam uestimenta mea et linteamina mea, ut non cooperiat turpitudinem suam, et denudabo spurcitiam eius in conspectu amatorum **[p. 34]** ipsius; [1] et in Hieremia| increpans dominus Hierusalem, quae facta est seruiens cum filiis suis, dicit ad eam: quomodo dicis, non sum polluta et post Bahal non abii? ecce respice in multitudine uias tuas et uide, ubi non fomicata sis. [2] Et Ezechiel ait: haec dicit dominus «radix tua de terra Canaam, pater tuus Amorreus et mater tua Cetthea»; [3] sicut et alibi: nocti adsimilaui matrem uestram, similis est plebs mea non habenti scientiam. [4] Sicut et in euangelio talibus dicit deus: uos estis fili zabuli et patrem zabulum habetis. [5] Nos [6] autem non ita didicimus Christum, sed in||illo edocti, sicut est ueritas in Iesu, intellegimus quoniam lex, [7] spiritalis est, nos autem carnales uenundati sub peccato, et spiritalibus spiritalia conparantes elaboramus, ut sicut portauimus imaginem eius qui de limo est, [8] cum uicti delictis ambulabamus in uitia, [9] ita [10] portemus imaginem eius qui est de caelo, et deponentes [11] secundum priorem conuersationem ueterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, renouemur in spiritu mentis nostrae induentes nouum hominem, qui secundum deum creatus est in sanctitate et iustitia et ueritate. Scimu senim et nouimus quoniam dei figmentum sumus in operibus bonis, quae praeparauit deus, ut (in) illis ambulemus; [12] sicut et Moyses ait: fecit deus hominem ad imaginem et similitudinem suam et inspirauit in faciem eius inspiramentum uitae et factus est homo in animam uiuam, [13] et scimus, quoniam. Euua, quae **[p. 35]** seducta est et facta est in praeuaricatione, saluabitur per filiorum procreatione, si permanserit in fide [1] et recognoscens quod ex uiro suo sumpta est, et pariens filios

in tristitia ad uirum eius erit con||uersio illius; [2] sicut scribtum est in profeta: propter hoc ecce ego, dicit dominus, concludam uiam matris uestrae sudibus et non aedificabo iter eius et semitas suas non inueniet; persequetur amatores suos et non conprehendet eos et dicet «ibo et reuertar ad nirum meum priorem quia melius mihi tunc erat quam modo». [3] In quo nos intellegentes, liberati sicut scribtum est ab utero matris nostrae nec adquiescentes cami et sanguini, [4] elaboramus et sicut [5] eramus serui peccati in mortem, ita serui iustitiae sumus ad iustitiam, | scientes quia etsi is qui a foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renouatur [6] et, sicut primus [7] homo de terra de limo, ita manifestata [8] sunt opera camis, quae sunt adulteria fomicatio inmunditia inpudicitia luxuria idolatria ueneficia inimicitiae contentiones emulationes irae rixae dissensiones hereses inuidiae homicidia ebrietates comisationes et his similia. Inter quae Saclas et Nebroel daemones partem inter suos habeant; nam locum inter pudica et religiosa non quaerant. Ac sicut secum || dus homo de caelo caelestis, ita manifesta [9] sunt opera spiritus, [10] quae sunt caritas gaudium pax patientia longanimitas bonitas mansuetudo fides continentia castitas benignitas et dilectio; in qua Christus apparens deus templum suum esse no [11] dixit et in eo, quod in nobis ipse sibi fecerat, habitare in nobis uoluit, sicut et profeta **[p. 36]** Iob ait: manus tuae finxorunt et fecerunt me; posthaec demutans deiecisti me; memor esto quoniam de luto finctum a terra iterum reuocasti me et sicut lac me mulsisti et coagolasti sicut caseum; pelle et came me induisti, ossa et ner|nos disposuisti; uitam uero et misericordiam posuisti aput me et uisitatio tua custodiuit spiritum meum. [1]

Et ideo repetito semper sermone: anathema sit quinegat Iesura Christum in came uenisse, [2] quia hic antechristus est; anathema sit qui negat Christum Iesum deum dei filium crucifixum pro nobis, dicente profeta: hic peccata nostra portat et pro nobis dolet, [3] et iterum Paulus nihil se aliut scire testatur nisi Iesum Christum et hunc crucifixum; [4] anathema sit qui negat clauis adfixum [(A)] uel aceto potatum uel felle dominum deura nostrum, cum ipse dixerit ad discentes suos:||mitte manus in fissuras plagarum manum mearum; [5] et scribtum in euangelio legimus: et acceperunt spungiam plenam aceto et felle et potauerunt eum et dixit «consuramatum est». [6] Quae omnia secundum institatum suum scismatici uel heretici interpolantes scribturas et sensum infelicitatis suae diuinis sermonibus inserentes falsa ueris et catholicis mendacia miscuerunt.

Anathema sit qui Manetem et opera eius doctrinas adque instituta non damnat; cuius peculiariter turpitudines persequentes gladio, si fieri posset, ad inferos mitteremus ac si qui| est deterius gehennae tormentoque peruigili, ubi neque ignis extinguitur neque uermis emoritur. [7] Quorum diuino iudicio ut inpuritas non lateret, etiam saecularibus iudiciis mala prodita sunt. Extra enim ea quae erraticis sensibus adserentes Solem et Lunam rectores orbis terrarum deos putauerunt, **[p. 37]** cum scribtum sit quid lucidius sole et hic deficiet: [1] ita infelicium sacrilegiorum stultitias ampliarunt, ut obpressas caecitate mentes, quo nefarius obligarent, religiosius consecrare se dicerent. Anathema sit qui Nicolaitarum fomicationes et multimoda||ostensa in scribturis cum discipulis et doctoribus suis daemonia non damnat uel qui eorura opera sectantur. Pereant qui Ofitarum in se perfidiam receperunt et fili uiperarum facti similem sibi deum suum et dominum confitentur. Et quia longum est ire per singula, omnes hereses, quas sibi homines mente corrupti et naufragi a fide [2] uel ex canonicis scripturis uel ex apocrifis fabricarunt supra ea quae scripta sunt, unus aduersus alterum inflatus pro alio, et quidquid aut Satumina heresis induxit aut Nouatiana protulit aut Basilide docente| monstrauit aut Arriana collegit aut Patrepassiana erudiit aut Homuncionita mentita est aut Catafriga persuasit aut arripuit Borborita: catolico et deo Christo credenti ore cum omnibus, qui haec sequuntur aut docent

aut uoluerint adserere, damnamus, quorum dogmata omnia diuinorum apud nos luce dissoluimus, non quod sufficientes simus cogitare aliquid nobis tamquam ex nobis ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. [3]

Inter quae tamen nouum dictum et non dicam facto, sed et relatione damnabile nec ullo||ante hoc heretico auctore prolatum sacrilegii nefas in aures nostras legens Itacius [(A)] induxit magicis praecantationibus primitiuorum fructuum uel expiari uel consecrari oportere gustatus unguentumque maledicti Soli et Lunae, cum quibus deficiet, consecrandum: quod qui legit protulit credidit fecit habuit induxit, non solum anathema maranatha, [4] sed etiam gladio persequendus est, quoniam scriptum est: maleficos non sinetis uiuere. [5] Sibi itaque habeant adinuentiones hereticorum nefarias et dignas gehennae interpraetationes,| sibi teneant scismaticorum calumniae multiuolas uoluntates: tabemaculum Christi dei et templum quod **[p. 38]** est in nobis nemo conuellet. Illi legentes scripturas saxeum comeum lapideum deum putent: nobis in omni scriptura, sicut scriptum est, unicomis est deus, [1] nobis petra Christus, nobis lapis angularis Iesus, nobis hominum homo Christus. Illi tamquam fili perditionis et zaboli credant se zaboli inbre saturari: nobis omnipotens deus est, [2] qui aduocat aquam maris et spargit eam super faciem totius terrae et pluuiam [3] matutini et serotini in|| bris indulget. Et si uolunt infelices ipsi nosse, qualis sit deus eorum cui credunt: ipse est, sicut scribtum est in profeta, fera quae sub omni arbore dormit secundum siluam et papyron et butomon; [4] ipse est secundum quod scribtum est in Iob dicente domino: [5] in gyro dentium eius timor, uiscera eius aspedes aereae et uinculum eius sicut myritis lapis; non transiet eum spiritus; in aestemutatione eius adaperietur splendor; oculi eins similes Lucifero; de ore eius exeunt lampades ardentes et globus ignis; nares eius efflant fumum|furnacis ignis ardentis; flammae carbonum anima eius et incendia de lingua eius procedunt; in collo eius conmoratur uirtus et ante illum praecurrit perditio; ipse est, sicut et alibi profeta ait, qui reputat petram sicut stipulam et inridet terrae motum; cubile eius est sodes acutae et omne aurum quod est sicut mare tamquam lutum sub ipso est; feruere facit pontum sicut aeneum et fretum sicut speculum aestimat, tartarum uero abyssi sicut captiuum aeternale; non est factum quicquara simile illi in terra||quod inludatur ab angelis meis; omnem excelsum uidet et ipse est rex **[p. 39]** omnium quae in aquis sunt. [1] Nobis autem deus Chritus Iesus est qui dixit:omne meum est quod est sub caelo [2] et testis fidelis primogenitus ex mortuis [3] in medio [4] candelabrorum aureorum similis filio hominis apparuit uestitus tunica talari et praecinctus ad ubera zona aurea et capilli capitis eius albi tamquam lana et tamquam nix et, sicut scriptum est, oculi eius tamquam flamma ignis et pedes eius similes aeramento turino eiecto fumace et uox eius| sicut uox aquarum multarum et in dextera manu sua tenet stellas septem et de ore eius exit gladius ex utraque parte acutus et facies eius sicut sol lucens in uirtute sua. Hic est qui habet [5] claues mortis et infemi; hic est cuius [6] nomen in calculo nouo albo scribtum est, quod nemo habet nisi qui accepit. Si enim scismaticis non facimus scandalum, quod nomen deus in calculo nouo legimus inscribtum, qui in omni littera siue hebrea siue latina siue graeca in omne quod uidetur aut dicitur rex regum et dominorum||dominus [7] est; in quibus linguis etsi titulus crucis ponitur, diuinum tamen deo testimonium litteratur sicut et in profetis dei; in quo Hieremias proposito hebreicae litterae caractere fleuit in planctibus, Dauid exultauit in psalmis, ut in nomine Iesu omne genu curuetur caelestium et terrestrium et inferorum et omnis lingua confiteatur deo. [8] Ipse est enim de quo scribtum est: uicit leo de tribu Iuda; [9] sed nobis leo non est deus, sed sicut scribtum est «quid dulcius melle et quid fortius leone»? [10] ipse est de quo scribtum est: ceruns amicitiae et| pullus gratiarum sermonetur tibi; [11] sed nobis non est deus ceruus aut pullus, sed sicut scribtum est: **[p. 40]** priusquam dicas

domine domine, dicit ecce adsum, [1] et sicut alibi: ex ore lactantium praeparasti laudem; [2] ipse est qui, sicut scriptum est in profeta, solus potens est colligere uinculum Pliadae et Orionis septa reserare, [3] sciens demutationem firmamenti et distruens rotam geniturae [4] reparatione baptismatis diem nostrae natiuitatis euicit; ipse est cuius nomen dedit in mari uiam et in fluctibus semitam firmissimam, [5] cu|| ius nomini [6] uictum camini cessit incendium. Quem etiam Balaam idolorum cultor et daemonum in infelicitatis suae testimonium profetauit dicens: exiet homo ex semine Iuda et dominabitur gentium multarum et exaltabitur regnum eius; dominus enim deus adduxit eum ex Aegypto; sicut honor unicomi comua eius, comedet gentes inimicorum suorum et cubitos eorum emedullauit et iaculis suis concutiet inimicos et conquiescens refrigerabitur sicut leo et sicut catulus leonis; quis suscitauit eum? Qui benedicunt | eum benedicti sunt et qui maledicunt eum maledicti sunt. [7] Cuius quamuis uerba propter id, quod erat ipse inter instorum profetias, nemo susciperet, tamen prohiberi ab scripturis domini et id damnari scribtura nefas duxit, quidquid etiam in huiusmodi ad dei Christi testimonium profetarunt, sicut scribtum est: cum sit timida nequitia, dat testimonium deo condemnata, [8] et alibi: credes quia unus deus est; hoc et daemonia faciunt et perhorrescunt. [9] Et si scire desiderant, quod est nomen quod in omnem uirtutem et in omnem linguam potentiae || suae opus tribuit, hoc est quod est Christus Iesus, sicut scribtum est: aurum adque argentum non est mihi; quid autem habeo, hoc do tibi; in nomine Iesu surge et ambula; [10] sicut et alibi: ego sum, dominus **[p. 41]** deus, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo; [1] et alibi dicente Iohanne: et uestimentum eius erat asparsum sanguine et uocabatur nomen eius uerbum dei; [2] et alibi:ecce uirgo in utero accipiet et pariet filium et uocabitur nomen eius Immanuel quod interpraetatur nobiscum deus. [3] Conuertere itaque aliquando, infelix scismatice, con | uertere et nomen domini, quod omnis etiara ferarum et bestiarum natura timuit, expauesce, quia scribtura est: oportet quidem scandala esse, sed uae illi, per quem facta fuerint; [4] utinam [5] enim aut callidus esses aut frigidus, sed quoniam tepidus es, euomeris ab ore domini; sed, sicut scribtum est, console tibi et paenitentiam age et eme tibi aurum igne probatum, [6] ut id quod ipse emeris factus tamquam aurum expurgatum igne, scribatur in te nomen domini quod est Iesus, cum in ea quae agis paenitens nomen domini saluatoris, quia per ipsum saluatus || fueris, ostendis, quia scribtum est: et appellabitur nomen eius Iesus, quia hic est qui saluabit omnem populum, [7] et intellege parabolas et obscuros sermones [8] et dictiones prudentium et obscuritates, quia potens est qui dixit: cum conuersus ingemueris, tunc saluus eris, [9] quoniam deus noster in quod multifarie ac multis modis saluans ab initio populum suum patribus nostris [10] in opere monstrauit, ueniens in camem ostendit in nomine appellatus Iesus, Si quis autem aliter sentit, portabit iudicium, quicum que ille; [11] illis enim, sicut ab infelicibus dicitur, masculofemina | putetur deus: nobis autem et in masculis et in feminis dei spiritus est, sicut scribtum est: fecit deus hominem ad imaginem et similitudinem suam, masculum et feminam; fecit eos et **[p. 42]** benedixit eos; [1] sicut et de ipso apostolus ait: Christus dei uirtus et dei sapientia; [2] cuius [3] cum simus uiri et ipse uir et caput nostrum, desponsatos [4] nos in fide exhibiturum se apostolus uni uiro castam nos uirginem repromisit, quia non est masculus neque femina, sed omnes unum sumus in Christo Iesu. [5] Illis ergo confusio sit omne quod legerint, nobis eruditio intellegere quod scribtum est uimque uiuentis scire || uerbi. Opus non erratico et camis sensu confusibilibus camalium luxuriarum typis diuini sermonis aestimare naturam, sed sicut scribtum est, inuisibilia dei a creatura mundi per ea quae facta sunt posse cognosci. [6] Hi sunt enim qui camis maculatam tunicam [7] portantes diuini sermonis gratiam in libidines transtulerunt et dominationes spemunt, dignitates blasfemant, [8] profetationes contemnunt, resurrectionem negant, sicut scribtum est: magis magisque post camis uoluntates euntes pietatem contemnunt audacia praedurati et propter unanimitatem, quia ig|

norant, non metuunt blasphemare, quibus perditio non indormiet. [9] Nobis autem scientibus quoniam non est aliut nomen praeter Christum Iesum sub caelo datum hominibus, in quo oporteat saluos fieri, [10] neque Armaziel neque Mariame neque Ioel neque Balsamus neque Barbilon [(A)] **[p. 43]** deus est, sed Christus Iesus de quo scribtum est: et adorent eum omnes angeli dei, [1] et ipse est qui facit angelos suos spiritus et ministros suos ignem urentem et omnia [2] in omnibus adinpletur, et ipse est semen [3] quod repromissum est dispositum per angelos || in manu mediatoris; ipse est qui est super omnem principatum et potestatem et uirtutem et dominationem et supra omnem nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro; [4] ipse est deus [5] noster nec alius reputabitur absque eum, quis est caput [6] super omnem eclesiam, quae est corpus ipsius et plenitudo eius, qui omnia et in omnibus adinpletur. Siue [7] autem Paulus siue Apollo siue Cefas siue mundus siue uita siue mors siue praesentia siue futura: omnia nostra; nos autem Christi, Christus autem dei.

Et haec est omnium nostrum una | sententia, ut, siue profetae seu apostoli seu angeli quid dictum a quoquam nomine proferatur, si Christum, deum profetat aut praedicat et secundum Moysen et profetas et eunangelia mundialia uitia condemnans deum loquitur, si catholicae fidei consentit, amplectimur; si autem, quod nef as est, Iesum deura negat et dissentiens Moysi euuangeliis uel profetis infelicium, quod non licet, dogmatum sacrilegia persuadit, neque profeta neque apostolus neque angelus, etiamsi sibi nomen praeferat sanctum, sed tamquam anathema a nobis habetur et refuga, sicut || scribtum est quia nemo in spiritu sancto dicit anathema Iesu et nemo nisi (in) spiritu sancto, loquitur dominum Iesum; [8] sicut et Iohannes ait: omnis spiritus qui confitetur Christum Iesum in camem uenisse, de deo est et omnis spiritus qui soluit Iesum, de deo non est et hic est antechristus; [9] sicut et **[p. 44]** ipse alibi: qui non confitentur Christum Iesum in came uenisse, hi sunt seductores et antechristi. [1] Sicut et Hiesu Naue profeta domini et dux in Istrahel apparente sibi angelo non solae apparentiae, sed uerborum confessionibus credens exclamauit ad angelum: noster es aut aduersariorum? [2] et ille, ut | fides sermonibus illius haberetur, principem se militiae domini [3] esse confessus est et sic factum est, ut Iesus qui nihil aliud extra deum crederet tunc sermonibus angeli loquentis ad se fidem daret, cum esse se ille de militia domini non negasset. Sicut et Iohanni apostolo in apocalypsi, cum loquentem ad se angelum adorare uellet, ostensum est deum non angelos adorandum dicente angelo ad ipsum: ne feceris, Iohannis; conseruus enim tuus sum et fratrum tuorum qui habent testimonium; Iesum deum uero adora! testimonium autem Iesu spiritus est || et profetiae; [4] sicut et Eseias ait: neque nuntius neque angelus, sed ipse dominus ueniet et saluos nos faciet. [5]

Si qui autem inflati sunt nihil scientes et extra quattor euangelia quintum aliquod euangelium uel fingunt uel confitentur, cur hoc ad nostram, qui talium respuimus infelicitates, profertur inuidiam? Hi sunt enim [6] in quibus deus saeculi huius excaecauit sensus infidelium, ut non resplandeat in illis inluminatio euuangelii gloriae Christi qui est imago dei, et ueniat [7] super eum omnis ira domini, qui hoc aut scribit in titulis aut confitetur aut credit. | Nos autem uenerabilis eclesiae dei per symbolum corpus ingressi indissolubilem fidem uno fonte tripertito rigatam in quattor euangeliorum dispositione cognouimus, nullum alium deum esse credentes nisi Christum deum dei filium, qui pro nobis crucifixus in nomine suo baptismum remissionis ostendit, praedestinans a principio saeculi in profetia electos suos, [8] ex quibus Christus secundum camem sicut et generatio domini in euuangelio per cos disposita et edicta **[p. 45]** retinetur, per quos profetan se dominus aduentus sui iter praestitit, sicut scribtum est: effundam de spiritu || meo super omnem camem et profetabunt filii et filiae eorum et iuuenes eorum uisa uidebunt et senes somnia somniabunt, et quidem super seruos et ancillas meas

effundam de spiritu meo et dabo prodigia in caelo sursum et signa deorsum; sol conuertetur in tenebris et luna in sanguinem, priusquam ueniat dies magnus domini; et erit: quicumque inuocauerit nomen domini saluus erit. [1] In quo et nos non desperamus loqui de eo, quia nullius prohibens aut intercipiens spiritum certo profetiae fine conclusit, sed ut omnes qui credent eum libere de eo loquerentur indulsit; sicut | et in eunangelio scribtum est: benedictus deus qui uisitauit et fecit redemptionem plebis suae et erexit comum in domo Dauid, sicut locutus est per os sanctorum suorum prophetarum qui ab aeuo sunt; [2] sicut et Tobi profeta ait ad filium suum: nos fili profetarum sumus; Noe profeta fuit, Abrahara Isac et Iacob et omnes patres nostri qui ab initio saeculi profetauerunt; [3] sicut et Iudas apostolus ait: profetauit de his septimus ab Adam Enoc dicens: «ecce uenit dominus in sanctis milibus suis facere iudicium», [4] sicut et apostolus nulli loquendi de deo iter claudens cum ad plebes quibus prae || dicabat scriberet: potestis, inquid, singuli quique profetare, ut omnes discant et omnes exhortentur; [5] sed et alibi: spiritus profetarum profetis subiecti sunt, [6] ut qui deo Christo crederet profetandi de deo desesperationem in eo quod omnibus suis promiserat non haberet. Et ideo, beatissimi sacerdotes, si satisfactum, damnatis heresibus et dogmatibus et fidei expedita abseratione, et deo putatis et uobis, dantes testimonium ueritati **[p. 46]** inuidia nos maliuolae obtrectationis absoluite et referentes ad fratres uestros ea quae maledicorum sunt uerbis uexata sanate, | quoniam fructus uitae est probari ab his qui fidem ueri expetunt, non qui sub nomine religiosorum domesticas inimicitias persequuntur [(A)] .

[p. 47] 2

PRISCILLIANI

LIBER AD DAMASUM EPISCOPUM

Etsi catholica fides dati per deum symboli iter possidens credendi gloriam potius expetit quam loquendi, quoniam quae ueritate sui enixa sunt interpraetandi ingenium non requirunt, dicente apostolo: contentiones legis deuita, [1] tamen temporis necessitate cogente, quam nobis inrogata per Hydatium episcopum inposuit iniuria, licet semper patientiae partes secuti simus fueritque in studio sustinere potius aliquem quam mouere, gratulamur sic rerum uenisse rationem, ut apud te, qui senior omnium nostrum es et ad apostolicae sedis gloriain uitae | experimentis nutritus beato Petro exhortatore uenisti, quod credimus et loquamur, [2] adinplentes apud te apostolici sermonis fidem dicentis: corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. [3] In quo et nos, baptizati in Christo Christum induentes, [4] et fidem ueri multiplici quidem dispositione subliniem sed unita unius dei potestate uenerabilem, sicut corde credimus, ita ad omnium salutem qui falsiloquio sermonum in scandalum missi sant confitemur. Nam cum ante conplures annos uiui lauacri regeneratione reparati et sordentes saecularium.||actuum tenebras respuentes totos nos dedissemus deo, legentes quod qui quemquam amplius quani deum diligeret discipulus eius esse non posset , [5] alii nostrum iam in eclesiis electi deo, **[p. 48]** alii uita elaborantes ut eligeremur, catholicae pacis sequebamur quietem: ucrum cum repente siue necessaria redargutione siue aemulatione uitae seu nouissimi temporis potestate orirentur contentiones, nos caritatem Christi dei optantes et pacem etsi conscientia confidebamus, timebamus tamen, ne quid, sicut factum est, contentio animorum faceret quod pax eclesiastica non teneret. Deo tamen qui | unus et in omnibus uerus est inter haec gratias, quod nullus e nostris qui libellum tradidimus usque in hoc tempus uel accusatorem reprehensibilis

adhuc uitae potuit habere uel indicem, licet obtrectari non semper nocentium sit, sed sit aliquotiens quietorum. Denique in conuentu episcopal qui Caesaraugustae fuit nemo e nostris reus factus tenetur, nemo accusatus, nemo conuictus, nemo damnatus est, nullum nomini nostro uel proposito uel uitae crimen obiectum est, nemo ut euocaretur non dicam necessitatem sed nec sollicitudinem habuit. Datum nescio quod ab Hy || datio ibi commonitorium est quod uelut agendae uitae poneret disciplinam: nemo illic nostrum inter illa repraehensus tua potissimum epistula contra inprobos praeualente, in qua iuxta euangelica iussa praeceperas, [1] ne quid in absentes et inauditos decemeretur [(A)] . Nos tamen, etsi absentes ibi fuimus, semper hoc in eclesiis et admonuimus et admonemus, ut inprobi mores et indecentia instituta uiuendi uel quae contra Christi dei fidem pugnant probabilis et Christianae uitae amore damnentur, nec prohibere si quis contemptis parentibus liberis facultatibus dignitate et adhuc et anima sua deum | malluerit amare quam saeculum, nec spera ueniae tollere his, qui, si ea quae prima sunt non quaeunt, uel in mediis tertiisque consistunt [(B)] , quoniam multis mansionibus apud deum patrem positis, [2] si fides symboli incorrupta teneatur, teneri debere propositam nobis in Christo spem, etiamsi adinplendi perfecti operis non habeant facultatem, [3] sequentes apostolum Paulum, qui alliis secundum imperium praecipere, alios secundum **[p. 49]** ueniam admonere, alios sine auctoritate praecepti consilio informare sed ixit, ut omnes lucrifaceret [1] qui ad Christi fideni diuersa misericordiae uocatione | uenissent. Fidem uero sicut accepimus, ita et tenemus et tradimus, credentes *unum deum patrent omnipotentem* , sicut scribtum est: ex quo omnia et nos per ipsum, [2] *et unum dominum Iesum Christum* , sicut scribtum est: per quem omnia et nos per ipsum, [3] *natum ex Maria uirgine ex spiritu sancto* , sicut scribtum est: ecce uirgo accipiet in utero et pariet filium et uocabitis nomen eius Emmanuel quod interpraetatur nobiscum deus, [4] et iterum de co: spiritus sanctus ueniet in te et uirtus altissimi obumbrauit te ideoque et quot nascetur sanctum uocabitur filius dei, [5] *passum sub Pontio Pilato, crucifixum* , sicut scribtum est: -et inter iniquos deputabitur, [6] *sepultum, tertia die resurrexisse* , sicut scribtum est in profetis: sustinete me in diem resurrectionis meae [7] *ascendisse in caelos, sedere ad dexterant dei patris omnipotentis,* sicut scriptum est: ecce uidi caelos apertos et filium hominis sedentem ad dexteram dei, [8] *inde uenturum et iudicaturum de uiuis et mortuis* , sicut scribtum est: sicueniet quemadmodum ui distis illum euntem in caelum, [9] *credentes in sanctam eclesiam, sanctum spiritium, baptismum salutare,* sicut scribtum est: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non as || cendet in regna caelorum, [10] *credentes remissionem peccatorum* , sicut scribtum est: dico uobis, filioli, quia remittuntur uobis peccata propter nomem eius, [11] *credentes in resurrectionem camis* , sicut scribtum est: resurrectionem autem futuram etiam Moyses adnuntiauit dicente domino «ego sum deus Abraliam, deus Isac, deus Iacob»; non est deus **[p. 50]** mortuorum, sed uiuemtium; omnes enim illi uiuunt. [1]

Cuius symboli iter custodientes omnes hereses doctrinas instituta uel dogmata, quae sibi altercationem non ingenia, sed studia fecerunt, catholico ore damnamus, bapti | zantes, [2] sicut scribtum est, in nomine patris et fili et spiritus sancti [(A)] non dicit autem «in nominibus» tamquam in multis, sed in uno, quia unus deus trina potestate uenerabilis omnia et in omnibus Christus [3] est, sicut scribtum est: Abraliae dictae sunt repromissiones et semini eius; non dicit «et seminibus» tamquam in multis, sed quasi in uno «et seminituo» quod est Christus; [4] de qua re loquens profeta ait; [5] hic est deus noster nec reputabitur alius absque eo qui accepit legem et dedit eam Iacob puero suo et Istrahel dilecto suo; posthaec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est. || Et quamuis

longum sit ire per singula et aspemabile sit Christianis sensibus talium miseriarum uel repetere doctrinas, tamen haec ideo apud uenerabilem coronam tuam dicimus, ut, si in ea quae damnamus incurrimus, ipsa libelli nostri professione damnemur. Quis enim potest catholicis auribus. Arrianae heresis nefas credere, qui diuidentes quod unum est et plures uolentes deos profetici sermonis lumen incestant, non legentes dicente Moyse: audi, Istrahel, dominus deus tuus deus unus est; [6] cui testimoniumin euangelio tulit dominus dicens: Moyses quae scribsit, de mescribsit. [7] Cuius tamen infelicitatis Fotinus adfinis non uult tenere quod lectum est: maledictus homo qui in homine spem suam ponit; [8] de quo ipse etiam deus noster loquens ad cum quem ex infirmitate sanauerat, quem se **[p. 51]** credi uellet ostendit dicens; [1] uade et dicito quanta tibi fecerit deus, et testimonium [2] hoc uerum est. Quis Patripassianos hereticos ferat dicente scribtura: qui credit in filio habet uitam, qui non credit in filio non habet uitam? [3] Quorum tanta infelicitas est, ut etiam daemoniaca confessione damnentur [(A)] dicente ad deum in euangelio daemone: quid nobis et tibi || est, Iesu fili dei uiui, quid uenisti ante tempus perdere nos? [4] Quis Ofitas uel insipiens incidat uolens deum habere serpentem, cum scribtum sit: [5] ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de domo seruitutis; non erunt tibi dii alii praeter me; non facies tibi idolum nec ullam similitudinem ex his quae in caelo sursum neque quae in terra deorsum neque (quae) sub aquis neque quae sub terra. Quis uellit Nouationorum baptismata repetita, cum scribtum sit: una fides unum baptisma unus deus. [6] Qarum tamen sectarum infelicitatem teste deo Christo quia ex fabulis uulgi, non ex aliqua contentionis conlatione cogno | uimus, quia cum his | uel contendisse [7] peccare est, unum hoc scientes quod qui sibi sectarum nomen inponunt Christiani nomen amittunt: inter quae tamen omnia Manichaeos, iam non hereticos, sed idololatras et maleficos seruos Solis et Lunae, inuictiacos daemones cum omnibus auctoribus sectis moribus institutis libris doctoribus discipulisque damnamus, quia de his scribtum est: cum tali nec quidem cibum sumere. [8] Nobis enim Christus deus dei filius passus in camem secundum fidem symboli baptizatis et electis ad sacerdotium in nomine patris et fili et spiritus sancti tota fides, || totauita, tota ueneratio est.

In hac ergo ueritate fidei et in hac simplicitate uiuentibus nobis **[p. 52]** a Caesaraugustana synhodo Hydatius redit, nihil contra nos referens, quippe quos et ipse in eclesiis nostris secura etiam communicantes demiserat et quos nemo nec absentes quidem praesumpta accusatione damnauerat. Sed ut sciat corona uenerabilitatis tuae, unde excandescentiae eius dolor, unde debaccans toto orbe etiam in eclesias furor fuerit: reuersus e synhodo et in media eclesia [(A)] sedens reus a presbytero suo actis eclesiasticis petitur; datur etiam post | dies parnos in eclesiis nostris a quibusdam libellus et deteriora quam prius a praesbytero obiecta fuerant obponuntur, segregant se de clericis ipsius plurimi, profitentes non nisi purgato sacerdoti se communicaturos. Hinc nos conuenti damus ad Hyginum et Symposium episcopos quorum uitam ipse nouisti huiusmodi litteras: omnia subito fuisse turbata; prouideri oportere, qualiter eclesiarum pax conposita duraret. Rescribtum est, ut uerbis ipsis loquamur: quantum ad laicos || pertineret, si illis suspectus Hydatius esset, sufficeret apud nos sola de catholica professione testatio; de reliquo dandum pro eclesiarum pace concilium, nullum autem in Caesaraugustana synhodo fuisse damnatum. Quis non consacerdotibus crederet, praesertim cum in eadem synhodo uir religiosus qui haec scribebat Symposius adfuisset? Capimus tamen inter ista consilium, ut euntes ad Hemeretensium ciuitatem praesentes ipsi uideremus Hydatium, | pacis potius deo teste quam contentionis auctores. Si enim iniuria et non obsequium, fuit consulere potius praesentem tamquam fratrem uelle quam uelut reura euocare, rei sumus; sin uero uenientes et ingredientes in eclesiam turbis et populis concitatis non solum in praesbyterium non admissi, sed etiam adflicti uerberibus sumus, putamus caedentem potius iniuriam fecisse, non caesos. Nos tamen

quibus cordi pax erat accipientes||profesionem laicorum; quam reprobare, quia esset catholica, non poteramus, ad omnes prope coepiscopos nostros, quid sacerdotalis reuerentia passa fuisset, scribsimus mittentes etiam gesta rerum et fidem. professionum nec hoc tacentes, quod multi ex his post professionem ad sacerdotium peterentur. Rescribitur ad nos dandum super ista concilium; credendum habitae professioni et sicut dedicationem sacerdotis in sacer | dote, sic electionem consistere **[p. 53]** petitionis (in) plebe. Hinc ille plus quam oportebat timens concinnat preces falso et rei gestae fabulam texens dissimulatis nominibus nostris rescribtum contra pseudoepiscopos et Manichaeos petit et necessario inpetrat, quia nemo non, qui pseudoepiscopos et Manichaeos audiret, odisset. Uiro etiam spectabili fratri tuo Ambrosio episcopo tota mentitur et, cum relato sibi rescribto sub specie sectae quam nostrum nemo non damnat in || omnes rueret Christianos, hereticum etiam Hyginum nobiscum uocans, sicut epistulae ipsius missae ad eclesias prolocuntur, agens scilicet, ne iudices haberet, si omnes diuersis obstrectationibus infamasset, eclesias nostras commendauimus deo, quarum communicatorias ad te epistulas detulimus totius cleri et plebis suscribtione transmissas, et ad te qui potuimus uenientes uoluimus quidem absentes supplicare, ut si haberet quod Hydatius obiceret sacerdo | tum audientiam postulantes nec refugientes tamen iudicium publicum, si ipse malluisset. De nullo autem metuit audiri qui optat probari; sed studio factum fuerit an malo uoto, deus iudicabit, ut quaestor, cum iustas praeces diceret, respondere tardaret. Nos tamen, non omittentes in causa fidei sanctorum iudicium malle quam saeculi, uenimus Romam, nulli graues, hoc solum desiderantes, ut te primum adiremus, ne tacitumitas [(A)] metus conscientiae || iudicaretur, sed magis libellum tradentes rei gestae ordinem et, quod omnibus maius est, fidem catholicam in qua uiuimus panderemus. Nam si et de scribturis quibusdam, quas Hydatius de armario suo proferens [(B)] in calumniosas fabulas misit, quaeritur de nobis sententia, id nobis cordi est et semper fuit, ut omnia in scribturis sub cuiuslibet apostoli profetae episcopi auctoritate prolatis, quae Christum deum dei filium profetant aut praedicant et consentiunt canoni euangeliis | uel profetis, non posse damnari; quae autem contra canonem et contra fidem catholicam sentiunt uel loquuntur, cum omnibus doctoribus discipulisque damnanda, quia scribtum est: omnis spiritus qui confitetur Christum de deo est, qui autem non confitetur de deo non **[p. 54]** est, [1] et alibi; nemo loquens in spiritu sancto dicit anathema Iesu et nemo nisi in spiritu sancto loquitur dominum Iesum. [2] Nec enim nos danmari debemus qui catholici sumus, si scribturas de deo loquen || tes secundum se hacretici falsauerunt; de quibus et ipse Hydatius, qui se minus purgans infamari per hacc mauult quos metuit audiri, in concilio Caesaraugustano sic ait: «dam: nanda damnentur, superflua non legantur». In quo corona tua perspicit moris illius esse, non nostri criminis, si quorum una sententia est fides dicatur esse diuersa. Propter quod uenerabilis sensus tuos petimus, ut, si fides professionis nostrae, secundum quod tu relictam tibi de apostolis tradis, in | deo constat, si eclesiarum nostrarum testimonia pacificis epistulis scribta non desunt, si de scribturis aliud nee sentire possumus nec debemus, si nemo nostrum reus factus, nemo auditus, nemo in concilio depositus, nemo etiam cum esset laicus, obiecti criminis probatione damnatus est, licet poxio sacerdotium nihil prosit et possit sacerdos deponi qui laicus meruit ante damnari, praestes audientiam, depraecamur, quia omnibus senior et primus || es; Hydatium facías conueniri ac si confidet aliquid probare de nobis, coronam aetemi sacerdotii non omittat, si zelum domini usque ad finem [3] fuerit persecutus. Uel si insitae tibi benignitatis adfectu nulli uis iniuriam quam ille nobis inposuit inrogare, des ad fratres tuos Hispanienses episcopos litteras depraecamur. Omnes enim petimus, ne cui iniuriam fecerimus, ut concilio constituto et Hydatio euocato quos reos factos inpraesen | tes legerint non audiant inauditos. Tamen nemo condemnet ita, ut omnia Hydatius quae epistulis missis intulit probet, et solam probandae accussationis necessitatem habeat; timorem reatus omittat, quoniam illum de nobis nullus accusat; nam et peccatum in nos facile ignoscimus, si

probamur, quoniam nouimus et ex uobis discimus, quid deceat sacerdotes, tantum ut probata fide et uita nostra scrib || to quod contra Manichaeos datum est, dato testimonio sacerdotum qui interfuerint concilio, repugnemus, ne sub nomine noxiorum in diebus uestris, quod nefas scitis, aut eclesiae catholicis uiduentur sacerdotibus aut eclesiis sacerdotes.

[p. 55] 3

PRISCILLIANI

LIBER DE FIDE ET DE APOCRYPHIS

... damnet, quoniam nouitas ingenii contentionis est mater, eruditio scandali auctor, schimatis alimentum, heresis nutrimentum, delicti forma peccati. Omne enim quod aut a deo aut ab apostolis dictum uidetur aut factum uel ut fieret adprobatum, hoc est de quo scribtum est: est est, non non; [1] quod autem ex nouo ingeniis et calumniis repperitur, hinc testimonium diuinae uirtutis ostenditur dicentis: quod superabundant ex malo est. [2] Uideamus ergo, si apostoli Christi Iesu magistri nostrae conuersationis et uitae extra canonem nil legerunt. | Ait Iuda apostolus clamans ille didymus domini, ille qui deura Christum post passionis insignia cum putatur temptasse plus credidit, ille qui uincolorum pressa uestigia et diuinae crucis laudes et uidit et tetigit: prophetauit de his, inquid, septimus ab Adam Enoc dicens «ecce uenit dominus in sanctis milibus facere iudicium et arguere omnem et de omnibus duris quae locuti sunt contra eum peccatores». [3] Qais est hic Enoc [(A)] quera in testimonium profetiae apostolus Iudas adsumpsit? An qui **[p. 56]** profetasset de deo, alium non habebat nisi profetiam huius poneret, quam, si uera dicuntur, canonica ipse ordinatione|| damnasset? Aut fortassis Enoc profeta esse non meruit quem Paulus in epistula ad Hebreos facta ante translationem testimonium habuisse [1] testatur aut quem in principio generis, cum adhuc mundi forma et natura rudis saeculi, peccatum decepti hominis retimens, futuram conuersionem ad deum post peccata non crederet, transferre inter sucs deus maluit quam perire? De quo si non ambigitur et apostolis creditur quod profeta est, qualiter consultatio potius quam tumultus, consilium quam temeritas, fides quam perfidia dicitur [(A)] , ubi, dum in ultio | nem simultatum sententia tenditur, praedicans drum propheta damnatur? Aut numquid de triuialibus rebus agimus aut tali et tesserae [(B)] inter manus nostras sunt aut scaenae ludibria tractamus, ut, dum homines huius saeculi sequimur, apostolorum dicta damnemus? Aut quae constituendae pacis est gratia, hominibus quae uoluerint credere et dicta apostolica non tenere? Sed fortassis aliquis in haec ingenia se iactet, ut, quamuis etiam unum testimonium ad confirmandam sanctorum fidem in deo ualeat, tamen dicat uni rei|| non esse credendum, sed in duobus et tribus testibus totius uerbi constare rationem. [2] Conuertat itaque sese quilibet qui huiusmodi est, et utrum uera dicamus diligens scripturarum scrutator inquirat. Quid est quod Tobi sanctus futurae uitae ad filium praecepta disponens, cum quid custodiret ediceret, ait: [3] nos fili prophetarum sumus; Noe profeta fuit et Abraham et Isac et Iacob et omnes patres nostri qui ab initio saeculi profetauerunt. Quando in canone profetae Noe liber lectus est? quis inter profetas dispositi ca | nonis Abrahae librum legit? quis quod aliquando Isac profetasset edocuit? quis profetiam Iacob quod in canone poneretur audiuit? Quos si Tobia legit et testimonium prophetiac in canone promeruit, **[p. 57]** qualiter, quod illi ad testimonium emeritae uirtutis datur, alteris ad occasionera iustae damnationis adscribitur? Inter quae ignoscant singuli quique, si damnari cum prophetis dei malumus, quam cum his qui incauta praesumunt ea quae sunt religiosa damnemus. Quis enim accusatore Noe diuini indicii disceptatione non timeat? De quo apostolus ait: ||Noe iustum

iustitiae praeconem custodiuit cataclismum mundo super impios inducens. [1] Quis Ahrahae profetae sinum [2] ad quietis testimonium non requirat? quis reputari in Isac semen [3] nolit? quis Iacob [4] dictum a deo Faraonis deum non amet? aut quis non memorias sailctorum respuens intremescat, cum scribtum sit: amen dico uobis quod qui scandalizauerit minimum ex his qui crediderunt in nomine meo bonum est illi ligari molam asinariam et in profundum maris mitti. [5] Quod si de minimis dicitur, uolo scire, quid de his qui ad fidem primi sunt pronuntiatur. In quibus tamen omnibus libris non est metus, si qua ab infelicibus hereticis sunt inserta, delere et (quae) profetis uel euangeliis non inueniuntur consentire respuere. Nec enim illi ipsi deo sancti mendacium in ueris et sacrilega amplectuntur uel detestabilia pro sanctis, meliusque est zezania de frugibus tollere [6] quam spem boni fructus propter zizania perdidisse, quod propterea cum suis inter sancta zabulus inseruit, [7] ut, nisi sub cauto messore, cum zezaniis frux pe||riret et bona faceret occidere cum pessimis, una sententia adstringens eum qui pessima cum bonis iungit quam qui bona cum malis perdit. Denique in euangelio cata Lucanum dicente euangelista testatur deus dicens: inquiretur sanguis omnium profetarum qui effusus esta constitutione mundi, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zacchariae qui occisus est inter altare et aedem; [8] et Helias in regnoruma it: altaria tua suffoderunt, profetas tuos occiderunt et ego relictus sum **[p. 58]** solus et quaerunt animam meain. [1] Quis est iste Abel profeta, ex | quo sanguinis profetarum sumpsit exordium, cuius principium in Zacchariam finit? Qui sunt illi medii qui uidentur occisi? Si enim omne quod dicitur in libiis canonis quaeritur et plus logisse peccare est, nullum ab his qui in canone constituti sunt profetam legimus occisum, ac si extra auctoritatem canonis nihil uel adsumendum est uel tenendum, non possumus tantum fabulis credere et non historiam scripti factorum probatione retinere. Fortasse enim aliquis exsiliat et dicat Eseiam fuisse dissectum [(A)] ; si quis ille est inter huiusmodi qui ista||damnauerit, os suum claudat aut certe historiam factae rei proferens picturis se dicat credere uel poctis, quoniam iam facilius admittunt quod philosoforum studia mentiuntur, certe ut huiusmodi rei testimonium et occisorum profetarum a constitutione mundi sanguis requiratur. Quae si euangelista legens recte ad testimonium protulit dicens: scrutate scribturas, [2] etiam me ut ea legerem quae legerat traxit. Non possum autem dicere quod loqui cogor, ut mihi apostolum. sequi non eruditio fidei fuerit, sed muscipula decepti. | Nam et rursus in euangelio cata Mattheum tenetur scribtum:surgens autem Ioseph accepit puerum et matrem eius noctu et abiit in Aegyptum et erat ibi usque ad consummationem Herodis, ut adinpleretur quod dictum est a domino per profetam dicentem: «ex Aegypto uocaui f ilium meum». [3] Quis est iste profeta, [4] quem in canonem non legimus, cuius profetiae fidem uelut fideiiussor **[p. 59]** promissi muneris dominus inpleuit? Certe non modica indulti operis magnitudo est passurum deum credere et testimoniis prophetiae tamquam ||(uiam) diuini itincris praeparare, de qua deuertere deus nollet, ut locutum se in eo qui profetauerat conprobaret; certe damnari liber non potest cuius testimonium canonicae elocutionis fidem conplet, nee postest tamquam inter aepularum mortalium uoluntates aliud eligi et aliud repudiari, nec de sofisticis quaestio est, ubi quod quis adsumpserit sequitur et, dum dialecticum ingeniorum opus uolunt, sectas de persuasione fecerunt. Scribtura dei res solida, res uera est nec ab homine electa, sed homini de deo tradita, cuius si dilibatio sancta est et massa [1] sancta est. | Inde denique heresis, dum singuli quique ingenio suo potius quam deo seruiunt et non sequi symbolum, sed de symbolo disputare disponunt, cum, si fidem nossent, extra symbolum nil tenerent. Symbolum enim signatura rei uerae est et designare symbolum est disputare de symbolo malle quam credere; symbolum opus domini est in nomine patris et fili et spiritus sancti, fìdes unius dei, ex quo Christus deus dei filius saluator natus in carne passus resurrexit propter hominis amorem; qui apostolis suis symbolum tradens, quod fuit est et futurum erat, in se et in symbolo suo || monstrans nomen patris filium itemque fili patrem, ne Binionitarum error ualeret edocuit; nam qui requirentibus

apostolis omme id quod nominabatur [2] se esse monstrauit, unum se credi uoluit non diuisum, dicente profeta: [3] hic est deus noster nec reputa bitur alius absque eum qui ostendit uiam disciplinae et dedit eam Iacob puero suo et Istrahel dilecto suo; posthaec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est, dominus [4] deus nomen eius. Sed ne amore fidei ducti ad alia nos quam proposueramus conuertisse dicamur, licet ex abun | danti contra diuersas hereses uincendi locus pateat, tamen de hoc specialiter susceptum opus uolumus, ut infidele mendacium testimoniorum nube [5] uincamus. Nunc uero ad illa redeundum est, ut si probabiles in eo in quo reprachendimur **[p. 60]** inuenimur, recte etiam de reliquis disputasse uideamur. Sic namque et paulus dixisse deum ait: beatius est dare magis quam accipere, [1] et hoc locutum deum in canone non legimus. Et Daniel deum locutum fuisse testatur dicens: quoniam exiet iniquitas de Babylone ex presbyteris qui uidebantur || regere plebem. [2] Et cum ista facta dicta uel scribta et in euangelistae uerbis et apostoli eloquio et diuinis sermonibus crederemus, ecce nunc tempus adlatum est, ubi, dum disceptatio superfluarum rerum quaeritur, stupor fidelibus inseratur. Non enim possumus dicere deum non dixisse quod eum dixisse apostolus dixit aut non prophetatum fuisse quod scribtura profetam dixisse testatur. Et cum haec recte ad fidem credimus [(A)] , scribta haec in canonem non uidemus et ideo, si extra canonem tota damnanda sunt | aut qualiter uel damnatorum testimonium recipitur, uel in his quae scribta sunt scribentis auctoritas non tenetur. Sic denique et Ezechiel profeta ait: haec dicit dominus ad Gog «tu es de quo locutus sum in diebus antiquis per manus seruorum meorum profetarum». [3] Credo quod dixit nec tam perfidus mihi sum, ut aut profetam finxisse quod dixerit deus aut deum mentitum fuisse confirmem; qui sit tamen ille profeta, per quem hoc deus locutus sit, in canone non in||uenimus auctorem. Sic et in libris Paralipomenon Natham profetam, Achiam Selonitam, uisiones Laedam, uerba Zeu fili Anani ad fidem ueri et eorum quae gesserunt auctoritatem inuenimus edicta, dicente scriptura: et reliqui sermones Iosafat primi et nouissimi ecce scribti sunt in sermonibus Zeu fili Anani qui perscribsit in libro reges Istrahel, [4] et haec scripta in libris canonis non legimus, sed recepta a canone conprobamus, sicut et ibi ait: et reliqui sermones Solomonis primi et nouissimi ecce scribti sunt in uerbis Nathae profetae et in uerbis Achiae Selonitae **[p. 61]** et in uisionibus Laedam, quae uidebat de Heiorobeam filio Nabat, [1] et item ibi: et reliqui sermones Roboam primi et nouissimi nonne scripti sunt in uerbis Sameae profetae et Edom uidentis et omnes actus eius? [2] et item ibi:et reliqui sermones Abdiae et actus eius et uerba eius scribta sunt in libro Edom profetae; [3] et item ibi: et reliqui sermones Amessiae primi et nouissimi nonne ecce scripti sunt in libro dierum regum Iudae et Istrahel? [4] item ibi: nonne haec scripta sunt in libro dierum regum Iuda? [5] item ibi: et reliqui sermones || Manasse et oratio eius quam orauit ad dominum in nomine dei Istrahel ecce scribta sunt in sermonibus orationis eius et in sermonibus uidentium. [6] Quis ergo huiusmodi fluctuus patienter accipiat? Hinc una ex parte indocta urget insania, furor exigit inperitus nihil dicens aliut nisi sint catholica necne quae dicis; damna quae ego nescio, damna quod ego non lego, damna quod studio pigriscentis otii non requiro. Hinc ex parte altera diuinum urget eloquium: scrutate, inquid, scripturas, [7] illud peculiariter monens, ut quorum sanguis ad testimonium uin | dictae quaeritur eorum eloquia non negentur. Inter quae positi necessario confidentiam iam uolumus esse quod dicebamus antea esse cautelam. Habeo testimonium dei, habeo apostolorum, habeo profetarum: si quaero quod Christiani hominis est, si quod eclesiasticae dispositionis, si quod dei Christi est, in his inuenio qui deum praedicant, in his inuenio qui profetant. Non est timor, fides est [(A)] , quod diligimus meliora et deteriora respuimus, umun inter ista seruantes, ut, quoniam in huiusmodi libris, quos extra canonicorum librorum numerum ad legendi laborem diligen||tia retentabat adque comprobanda ea quae scripta in canone legimus adsumpti sunt,

hereticorum in **[p. 62]** pleraque sensus inuadens pugnam catholicis parans falsare maluit quam tenere, illam apostolicam feramur iure sententiam: omnem spiritum qui negat Iesum de deo non esse et omnem spiritum qui confitetur Christum Iesum de deo esse, [1] sicut scribtum est: nemo enim dicit in spiritu sancto anathema Iesu et nemo nisi in spiritu sancto loquitur dominum Iesum. [2] Denique in antiquis librorum monumentis cum testamentum scribturarum. diabolus inuideret, Hierusalem capta | polluto altario domini distrui templum satis non fuit; nam quia facile erat, ut quae manuiacta erant in manufactis homo redderet, arca incensa est testamenti, sciente diabolo quod facile natura hominum obligata saeculo fidem perderet, si ad praedicationem diuini nominis scribturarum testimonia non haberet. Sed argutior diuini mysterii natura quam diabuli, quae, ut quid deus in homine posset ostenderet, reseruari Hesdram [(A)] uoluit qui illa quae fuerant incensa rescribsit. Quae si uere incensa et uere credimus fuisse rescribta, [3] quamuis incensum tes || tamentum legatur in canone, rescriptum ab Hesdra in canone non legitur, tamen, quia post incensum testamentum reddi non potuit nisi fuisset scribtum, recte illi libro fidem damus, qui Hesdra auctore prolatus, etsi in canone non ponitur, ad elogium redditi diuini testamenti digna rerum ueneratione retinetur; in quo tamen legimus scriptum spiritum sanctum ab initio saeculi et hominum et rerum gesta retinentem cor electi hominis intrasse et, quod uix ad humanam memoriam scribti forma retineret, ordine numero ratione repetita, cum per | diem loquens et nocte non tacens [4] scriberet, omnia quae gesta uidentur esse uel legimus scribta ad humanam memoriam condidisse. In quo libet exclamare [(B)] : est! liceat! qualiter, rogo, pauca ex **[p. 63]** his legentes culpabiles sumus, cum magis ob hoc rei sumus, quod omnia quae de deo sunt profetata non legimus? Non dubito autem quemquam ex his qui calumnias potius quam fidem diligunt esse dicturum: ultra nihil quaeras! sufficit te legere quod in canone scribtum est. Cuius quidem uerbis facile ingenio humanae naturae quae otium potius quam laborem requirit adsurgerem, nisi me Lucae || euangelistae testimonium perurgeret dicentis in actibus apostolorum: ad discipuli pariter conferebant inter se scribturas, si ita esset, [1] quemadmodum locutus fuerat ad eos Paulus, et ea quorum cognitionem uolo testimonium prophetiae in canone accepisse cognosco. Quamuis enim crimen sit apostolicis non credidisse sermonibus, nos est tamen damnabilis culpae firmamentum fidei scriptorum probatione construere et nihil in quo nos infirmes redargutio diaboli faciat reseruare. Potuit enim sermo diuinus, quoniam ipsius erat omne quod dixerat, | tamquam ab se loquens non scribtum ab alio dicere, sed ex se ipse proferre, dicens autem scribtum esse, necessario proponens nobis legendi sollicitudinem, et suam de quo profetatum fuerat gloriam et illius qui profetauerat debitam posteritati gratiam non omisit. Ego certe inter utrosque utrisque debitor sum, [2] ut et illum qui ad memoriam diuinam profetauerit legam et deo credam. Quis enim non delectetur Christum ante saecula non a paucis, sed ab omnibus profetatum? aut quis diuinae magnitudinis et tara incredibilis miraculi deum nasci habere et uirginalem matrem in||ministerium diuini uerbi ad concipiendum uel parturiendum habitaculum corporis patuisse tam sterilis aestimator est, ut putet non in omnem terrant adque in omnem hominem diuini sensus secreta clamasse, cum scribtum sit: omnis lingua confiteatur quoniam dominus Iesus in gloriam dei patris? [3]

Et ideo, quilibet ille sit qui haec neget, ego certe scio quod eius pharisaei recipiet mercedem qui adueniente domino, cum omnis turba cura apostolis iuncta clamaret: «osanna, osanna in caelis, benedictus qui uenit in nomine domini», corripi oportere eos dixit [4] **[p. 64]** qui tara indibitater praesentis dei | glorias non tacebant. Sed uideat qui huiusmodi est dixisse dominum: etiamsi isti tacuerint, lapides clamabunt, [1] et intellegat quoniam, si duritia petrarum naturaliter praemortua ad dandum testimonium deo in usum humani sermonis animatur, quomodo sanctorum lingua praecluditur quae ad confitendrun et suapte natura et diuina gratia perurgetur? Si enim gentiles

animae idolorum formis et caerimoniis inpeditae auium praepetes transitus et dedita uentis itinera pinnarum uelut ad praescientiam futuri prouentus loquuntur et extarum uenas animatione ter || reni spiritus palpitantes, dum fidem daemonibus dant, moritura post momentum animalium uiscera futura praenuntiare confirmant et de uita mortuos rogat dicentes lapidi «surge» et ligno «uigila», [2] sicque sacrilegium ab his studium dicitur, inperitia sapienta nuncupatur nescientibus his non deo se sacrificare sed daemoni: [3] in quo si talibus apud se gloria est, quomodo nos diuinas sanctorum respuimus profetationcs et, dum oboedimus uoluntatibus nostris, his qui deum profetauerint inuidemus relinquentes apostolica praccepta dicentia: spiritus nolite extinguere, | profetias nolite repudiare? [4] Et ideo, quia ubi libertas ibi Christus, [5] libet me unum clamare pro totis, quia et ego spiritum domini habeo: [6] cesset inuidia diabolii [(A)] ab omnibus adnuntiatus est dominus, ab omnibus profetatus est Christus, (ab) Adam Sed Noe Abraham Isac Iacob [7] et a ceteris qui ab initio saeculi profetauerunt, et intrepidus dico quod inuidet diabolus: uenturum in came deum omnis homo sciuit, non dicam hii quos in dispositione gerierationis suae in euangelio deus posuit et diuinae naturae fidem et numerum canoni praestaturos. Quod sicut scientibus et negantibus maior poena est, || sic et perfecta gloria est non solum corde credere, [8] sedet ore confessionis gloriam non **[p. 65]** negare, dicente Dauid: credidi, [1] propter quod locutus sum. In quo et apostolus Petrus sciens conscientiam in libris canonicis numeri rationem. et relaxans legendi ea quae de Christo scripta sunt libertatem, cum ad Colosenses epistulam daret, dixit: cum lecta fuerit apud uos epistula haec, facite, ut et in Laodicensium eclesia legatur, et eam quae Laodicensium est uos legatis. [2] Aut numquid damnabilis apud uos apostolus fuit, qui epistulam quae in canone non erat discipulos suos legere | permisit aut uobis maior cura pro Christo et sicque uoluntates uestras agitis, ut iniustum iudicium etiam in ea quae ante uos sunt decreta tendatis? Omnibus enim nobis qui deum Christura credimus plenitudo fidei [3] dies domini est et lex uitae apostolici forma praecepti est, quoniam, sifides exauditu, auditus autem per fidem constat, [4] qualiter nobis futurorum spes ponitur, si quae ante docentur scribta uel dicta de Christo et in memoriam reseruata nec umquam ab apostolis repudiata sed lecta, non solum respuantur a nobis, sed tamquam sacrilega damnentur, cum in euangelio scribtum sit: || quicumque fecerit in nomine meo uirtutem, non potest de me male loqui? [5] In quo illud tamen non recuso nec respuo inperitis haec non committenda auribus, ne, quia ab hereticis pleraque falsata sunt, dum praetitulato nomine prophetarum in uerbis sanctorum diuinum opus quaerunt, haereticae falsitatis inruant foueam, dum apostolici sermonis non ad plenum retinent disciplinam. Sed nec propter nequitias pessimorum prophetia dam | nanda sanctorum est; nam in omnibus heresibus cunctarum scribturarum interpretatione peruersa infelicium sectarum instituta de persuasione fecerunt omnesque se Christum deum credere et Christianos esse confirmant. Nec ideo diuina scribtura damnanda est aut repudianda fides Christi est aut nomen refugiendum est Christianum, si, dum adserere sacrilegia sua uolant, catholici nominis audent usurpare consortium. Si enim omnia quae legunt dam || nare uolumus, certe quae etiam **[p. 66]** in canone sunt relata damnamus, unde melius est interpraetationem funestam et institutionem sacrilegam quam scribturam damnare diuinam, quoniam scribtum est: uobis datum est scire mysterium regni dei, ceteris autem in parabolis loquar, ut uidentes non uideant et audientes non audiant. [1] Mihi certe seruo domini consideranti haec unus hic sensus est quoniam qui non amat Christura anathema maranata. [2]

TRACTATUS PASCHAE

Etsi ipsa natura nos docet inter inexploratas humanae uitae conuersationes et indignas deo saeculi mensurabiles pugnas nihil utilius esse homini quam per omnes dies ea quae saeculi sunt amica respuere et diuinae institutionis praccepta seruare, dicente apostolo omnis amicitia mundi inimica est dei, [1] et iterum profeta dicente: non tardes conuerti ad dominum et ne differas de die in die, [2] tamen mortalium sensuus rerum saecularium familiaritate captiui [(A)] intra humanae inbecilli | tatis clauduntur errorem [(B)] et semper diuina miseratio inter tot inconsulta naufragio uelut fine periclitantibus statio et optabilis portus occurrit. Unicum diuinae sententiae modum profeticis uocibus adpraehendes gloriosum pascharum diem deus posuit; ut, quamuis per omnes dies seruire sibi homines suos deus uellet, tamen, quia omnis mundus in maligno positus est [3] et dum nullus infinitis est finis fixo in lubricis gressu modum non constituimus incertis, in commemorationem inpensae pro nobis pas || sionis exhortans ue anniuersaria uice ad obaudiendum nos fidei [4] cogeret, quos omne quod uiuimus sibi soli debere meminisset, dicente apostolo: siue mors siue uita siue praesentia **[p. 68]** siue futura, omnia uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem dei. [1]

Et ideo, dilectissimi in deo, quia in hoc positi sumus, ut sensuus uestros intra angustias humanae inbellicitatis obsessos tamquam in nouam lucem religiosa docendi exhortatione laxemus (A), neccessario inchoantibus in praeparationem susci | piendae paschae diebus quadragensimarum, sicut scribtum est, tamquam boni procuratores multiformis gratiae dei [2] aliut ne fiat secundum imperium [3] praecipimus, aliud secundum ueniam depraecamur, quoniam in hoc tempore et qui iam se a malis abstinet adsuccens bonis debet uelle meliora et qui adhuc indisciplinato mundi errore constringitur reuocari ab alienis uel solemnium dierum obseruatione suadetur, ut adueniente pascha domini et qui fidelis est custodisse se acceptam semel mandatorum fi || dem gaudeat et paenitens salutem repetat et catecuminus futurae remissionis confidentiam non amittat, [4] ut adinpleatur quod scribtum est; ecce dies domini et salutare eius! aperite portas, ut intret populum custodiens iustitiam et veritatem, quia amplectentes intellectum perceperunt pacem sperantes in domino. [5] Propter [6] quod, dilectissime, caelestis uocationis participes castificate [7] animas uestras deo et, sicut scribtum est, abstinentes [8] a corporalibus desideriis quae militant aduersus uos in mem | bris uestris ieiunantes deo non in turpibus lucris [9] neque in incerto [10] auaritiae aut in rixis et contentionibus ieiunetis, quoniam, etsi abstinentiam diliciarum et occallationem corporis diuinum in his diebus opus quaerit, tale tamen ieiunium non requirit, [11] **[p. 69]** sed sicud scribtum est, castificati [1] corpore et spiritu caritatem in dilectione simplicem ex corde uero et diuites [2] uosin operibus bonis diuinis gloriis exhibete et, sicut profeta ait, soluite omnem conligationem iniustitiae et respuite oblegatio||nes inpotentium commerciorum, eripite iniuriam accipientem, iudicate pupillum, iustificate uiduam, demittite confractos in remissionem et omnem conscribtionem iniquam disrumpite, frangite panem uestrum esurientibus, aegenos et non habentes tectum inducite in domos uestras, si uideritis nudos operite et laborantes ne dispexeritis; [3] sic enim scribtum est: si dederis esurienti panem tuum ex animo et humiliatam satiaueris animam, orietur in tenebris | lumen tuum et erit deus tuus tecum et satiaberis omnibus bonis in omnia quae desiderat anima tua. [4] Considerate enim, quid sit pascha domini, dicente apostolo: pascha nostrum immolatus est Christus, [5] ostendens rerum, praesentium tolerantiam ad praemium beatae inmortalitatis proficientem, in quo uirginis partus et in adsumptionem corporis omnipotens deus pudorem humani exordii non recusans [(A)] , dum

multimoda ueritatis in se sustinens argumenta humanae natiuitatis uitia castigat, conceptione partu uagitibus||cunis omnes naturae nostrae contumelias transcurrerit, ut, ueniens in carnem constitutionem decreti anterioris euerteret (et) in patibulum gloriosae crucis maledicta terrenae dominationis adfigens inmortalis ipse neque morte uincendus pro morientum aeternitate moreretur [(B)] . Cum quo (si) alteri consepulti in mortem in **[p. 70]** baptismum sumus, [1] alteri ut commoriamur et consepeliamur optamus, sie in diem paschac uenire debemus, ut, quia | contumelia illius honor noster est [(A)] , quadragenta dierum erimuni domini in euuangelio ieiunantis imitati ambulantes in carne non secundum carmem uiuamus, [2] ut, si uicti ad modicum sumus, tamen in conpaginationem corporis Christi diuina praeceptorum luce reparemur, quoniam tamquam misericordiam consecutus [3] ego consiliator, ego testis sum quod liberi a peccatis esse non possumus, nisi remissione baptismatis et diuinae crucis redemptione saluemur. Hii sunt enim||dies quos Moyses quadragesimo numero ieiunans ad accipiendam legem diuini sermonis meruit eloquium, cum adnuntiatum pascha domini mare timuit et potentissimuni in terris aelementum cui ipsa pro tempestate natura est diuisis aquis puluereum populo iter praestitit et contra solitos usuus saeculo datura miraculum herbarum pastuus sterilis herena produxit. Hii sunt dies quos Iesus Naue similiter in ieiuniis agens terrani promissionis ingressus cum induto fidei armis [4] dei po | pulo stante in medio aquarum [5] arca domini plenus in omnes crepidines Iordanis siccum populum iter praebuit et in priora decurrens uel in posteriora sua reluens ne diuinae iussioni natura contrairet expauit. Hii sunt dies quos adueniens in camem deus post locuplitatum baptismatis fontem constitutus in eremo ieiunans diebus et noctibus uicit et temptatus a zabulo est nunc neccessitate ieiunii, nunc ambitione mortalium, nunc timore, in quo et (si) temptari non potuit deus, tamen saluationis nos||trae praeparans passionem et adinplens in se pascharum decreta, non soluens, in eo quod temptari uoluit quae in diebus hiis repudiari a nobis oporteret ostendit, et quod illum temptanti diabolo respondisse ad fidem legimus nos ad distructionem diabolicae temptationis utamur.

[p. 71] 5

PRISCILLIANI

TRACTATUS GENESIS

Profetici forma praecepti diuinis ad praedicandum gloriis corporata etsi hospitio terreni tenetur habitaculi, tamen spiritus dei luce conpleta ita prophetiae opera disponit, ut praesentia deo tribuens credendi fidem hominibus insinuet et per ea quae uidentur spiritualium intellectuum [1] in nobis gesta demonstret. Omnia enim [2] quae uel facta uel scribta sunt, ad correctionem labentium hominum et ad credentium fidem dicta monstrantur, ut diuina lege proposita et uni deo in||nobis potestate seruata rebus praetereuntibus finis, peccantibus poena et mortalibus promittantur aeterna, sicut scribtum est: caeli ipsi perient, tu autem permanebis et omnis tamquam uestimentum ueterescit et tamquam amictum plicabis illos, tu autem ipse es et anni tui non deficient. [3] Denique Moyses sanctus diuinis edoctus uerbis et in opus euuangelicae dispositionis electus, qui initio nascendi tale uenientis in carne meruit exordium, ut qui uitae eius insi | dias tenderent ab his educationis blandimenta sentiret et postea percusso Aegypto [4] et dei populo liberato signorum, prior faceret exordium et consortio cum deo iuncto diuinorum praeceptorum incrementis nutritus principium daret canoni, cuius in se **[p. 72]** plenitudinem ad testimonium protulerat, scribti uerbis scilicet edocens et opus uerbi factorum

operibus ostendens, sic denique et de eo scribtum est: et locutus est dominus ad Moysen facies ad faciem tamquam quiloquitur||ad amicum suum. [1] Uidens ergo futura haereticorum dogmata et diuersa ingenia disputantum, quod alii amant non factum sed perpetuum fuisse mundum et ideo cuius non sit initium futurum semper aeternum, alii sibimet ipsi in uoluptatibus blandientes, dum omne quod peccant non sibi sed malitiae diaboli uolunt inputare uel sacculi, cum scribtum sit: Efrem ipse sibi posuit scandalum amans Channaneos [2] et alibi apostolo dicente: unde bella, unde rixae | in uobis? nonne de uoluntatibus uestris?, [3] sic mundi per haec accusantes naturam, propter quod hoc malum iudicant, nihil in his quae apparent deum fecisse confirmant et corporibus concupiscentiis delectantes facturam corporis sui adsignantes diabolo putant se nescire quae faciunt et quae in corporibus suis peccant diuinae dispositionis sollicitudine non teneri, cum scribtum sit: corpus quod corrumpitur adgrauat animam et deprimit terrena inhabitatio sensum multa||cogitantem, [4] alii Solem et Lunam luminaria ad ministerium hominum constituta aestimantes deos principatibus mundi aelementorum tribuunt potestatem, cum scribtum sit: quid lucidius sole? et hic deficiet, [5] et alibi: qui aduocat [6] aquam maris et spargit eam super faciem totius terrae, dominus deus omnipotens nomen est ei, | sed hii omnes, dilectissimi fratres, [7] ignorantiae tenebris inuoluti dubios euertunt et consentientes ad perditionis suae pericla deducunt. | Hii sunt enim, sicut scribtum est, [8] nubes sine aqua quae a uentis circumferentur, arbores autumni sine fructibus mortuae et exstirpatae et fluctus faeroces maris spumantes suas turpitudines, sidera fallacia quibus tempestas et caligo tenebrarum reseruata **[p. 73]** sunt; quorum iudicium [1] olim uix sufficit et perditio eis non indormiet. Nescientes enim omne hoc quod uidetur proposito per deum fine periturum et ideo inluminatas fuisse tenebras et facturae inuen||tam esse naturam, ut diuisa temporum numeris et dierum habitaculum praestarent homini laboranti in opus Christi nec constitutum diuinae uoluntatis excederet, qui ad praebendum nostri ministerium diuina instituta seruare uoluisset; sic enim scribtum est de hiis: pater uester diabolus ab initio mendax fuit, [2] et necesse est, cuius initium mendacii natura dedit, uiam ueritatis tenere non possit. Propter quod uos hortor et moneo, ut [3] qui baptizati in Christo | Christum induistis reiectis [4] saeculi tenebris tamquam in die honeste ambuletis et, sicut apostolus ait, nemo [5] uos depraedetur secundum philosophiam mundi huius et non secundum Christum; sapientia [6] enim mundi stultitia est apud deum et quae uidentur [7] mortalia sunt; nam quae non uidentur actema. Animaduertentes enim sensum lectae lectionis dicentis: in principio fecit deus caelum et terram, [8] scitote omnia deum fecisse quae facta sunt et conpactis in||ter se aelementis solidatam caeli extendisse naturam sicque usu aeris uentorum potestatibus dato quadripertita temporum uice anni cursus et stellarum constitutas dispositiones. Cum enim uerbum diuinae uirtutis apparuit dicens: fiat lux, [9] uniuersa quae erant intenebrata patuerunt et nocte uesperis ab splendore lucis diuisa, singulis quibusque rebus in locum dispositi ordinis segregatis, terra solidata est, ut alterutro aelementorum ministerio praecurrente par | tita temporum uice usum dispositi operis spiritu uitae animata proferret, non quod terra uel caelum aut datis ex cognatis aelementis terrigenis principatibus spiritus propriae potestatis aliquid acceperit, sed ut rerum materia praeparata sermo diuinus facturae opus intrans sapientium praeceptorum instituta conpleret, tenens **[p. 74]** forum saeculi in habitaculum hominum constitutum. Denique his omnibus quae conuersatio mundi possidet secundum genus suum [1] factis ho||minem [2] ad imaginem et similitudinem suam deus fecit acceptoque limo terreni habitaculi nostrum corpus animauit, ut domino rerum omnium homine praeposito in eo sabbatum id est requiem suam poneret, ubi imaginem suam et similitudinem corporasset, ac post traduce natura hospitium corporale homo ex homine praesumens caro nasceretur ex carne, in quo constitutis nobis et diuinorum mandatorum iussa sectantibus mundi opus et terrenac materiae | naturam castificata caro

uinceret, (et) homo ministerio saeculi usus non concupiscentiae uoluntate deceptus haberet in se testimonium imaginis et similitudinis dei et clarificatus in corpore templum fieret domini, [3] ut sabbatizato in omnibus mundo requiem, quam in se deo promiserat, praesentaret.

Denique ipse deus noster per omnem scribturam in se cuncta disponens dici se omne quod dicitur [4] uoluit, ut solus [5] potens saluare perdere in unoquoque opere nuncupati uerbi pec||cantibus poenam et laborantibus in se gloriam non negaret, sicut scribtum est: ecce pono in Sion lapidem summum angularem electum et qui crediderit in eo non erubescet; uobis autem hic honor credentibus; non credentibus uero lapidem quem reprobauerunt aedificantes hic factus est in capud anguli et lapis offensionis et petra scandali, qui offendunt uerbo nec credunt, [6] ut intellegatis, qualiter unius rei nomen alteris in incrementum fidei esset, | alteris in offensionem poena peccati. Ipse namque se intrantibus ianuam, [7] ipse in praeceptis dei ambulantibus uiam, [8] ipse sitientibus iustitiae fontem, [9] ipse esurientibus panem, [10] ipse se uineam credentibus posuit in salutem, sicut scribtum est in euuangelio: ego uitis, uos autem sarmenta, [11] ut, qui omnia [12] nomnibus agnosceret, Christum nulli nomini uel potestati **[p. 75]** parte concessa unum deum crederet, quem unum in omnibus inueniret, sicut scribtum est:||ut in nomine Iesu omne genu curuetur caelestium et terrestrium et inferorum et omnis lingua confiteatur quoniam dominus Iesus Christus in gloriam dei patris, [1] sicut et ipse per profetam ait: [2] ego sum deus et ante me non fuit alius et post me non erit similis mihi; ego deus et non est praeter me qui saluos faciat; item ibi: ego primus [3] et ego posthaec et praeter me non est deus, quis sicut ego? item per Hieremiam: hic est deus noster et non reputabitur alius | absque eum qui inuenit omnem uiam sapientiae et dedit eam Iacob puero suo et Istrahel dilecto suo, posthaec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est. [4]

Et ideo et uos, dilectissimi mihi, [5] castificate animas uestras ad obaudiendum fidei et exuentes [6] a uobis ueterem hominem cura omnibus actibus at concupiscentiis suis induite in uobis nouum hominem et per intellectum spiritalium uirtutum in opus lectae lectionis intrantes parate in uo||bis caelum et terram domini, sicut scribtum est: caeluum caeli domino, [7] et alibi domino dicente: estote mihi terra uoluntaria, [8] ut ingorantiae uespero dissoluto exclametur in uobis: fiat lux, [9] sicut scribtum est: inluminare, [10] inluminare Hierusalem , ac tenebra corruptibilis corporis castigata et diuini spiritus in uobis luce composita appellemini dies domini. Qui enim haec in operibus agit Christi, primum in agnitionem sui diem conplens secundo in gradu positus recte omnium man | datorum discit firmamentum, ut illud quod in se fuerit sterile uerbo domini fecundatum pluuia diuinae **[p. 76]** praedicationis excepta in omnem gratiam catholicae professionis erudit sicque arans in spe fidei suae fructus colligens, [1] in gloriam perfectae septimanae et opus crescens, reformans in se eclesiam domini per fidem Christi, sicut scribtum est: sapientia aedificauit sibi domum et fundauit illam columnis septem; [2] in quam domum et uos tamquam lapi||des uiui aedificamini in domos spiritales, offerentes hostias inmaculatas acceptabiles deo, [3] tamquam renati [4] non ex semine corruptibili sed incorruptibili, nerbo dei uiui et permanentes in aeternum, ut facti sabbatum domini et ab omnibus mundi actibus feriati nihil debeatis saeculo, sed requiescatis in Christo.

Sufficiebat quidem credentibus dei sermo, qui apostolico testimonio cum ipsa in nos ueritatis uirtute transfusus absolutionem dicti in parabolis sermonis edocuit dicente Paulo [(A)] : pasca nostrum inmolatus est Christus; [1] sed quia non statim significatio uisibilium et efficientiam rerum et temporum demonstrationem et dispositae in nos naturae intellegentiam [(B)] conpraehendit, licet conparatio terrenorum ad deum nulla sit [(C)] , tamen, quia omnis scribtura||interpraetationem indiget [2] et humanae intellegentiae infirmitas cogit rerum species terrenarum tamquam superiorum indices quaerere, ut uisibilium consuetudine familiariter admonente [(D)] ad insolitos sensus religiosus (sensus) intellegentiae construatur, necessarium est nobis propter uos humilitatem sermonis nostri in ea quae **[p. 78]** inenarrabilia uidentur extendere [(A)] , ut, cum uisibile quid in lege dei ponitur, non id deus quod ponitur habeatur, sed, quia ser | mo omnis ex sensu est, secundum habitum neccessari sermonis, dum natura petitae rei agnoscitur, hoc quod in nobis deus quaerit sensus sibi intellegens eloquatur. Hoc enim primum intellegere uos oportet, qued omnis scribtura in omne quod dicitur aut loquitur triformi intellectus opera diuisa aut mundi in nobis opus destruens terrenae carnis in concupiscentiis castigat habitaculum dicente profeta: castitas custodiet et iustifica||bit cor, [1] aut diuinum animae genus repetens ea quae in nobis dierum mensuum temporum uoluntatum et dolicis terrenae natiuitatis uitiis districta uidentur informat dicente apostolo: si spiritu uiuimus, spiritu ambulemus, [2] aut certe deum in homine cottidianum sui testem passum pro nobis et nostri iudicem monstrat, ut, quia nos diuinae consortes [3] esse uoluit naturae, ita nos corpore anima et spiritu triformi praeceptorum obseruatione distringat, ut | per legis umbram [4] reformati in spiritu et desecandae carnis [(B)] operibus inbuti sollemnia paschae caelestis intremus et excitati ex morte [(C)] , Christo pro nobis ex inmortalitate moriente, intellegamus quod factus pro nobis omnia, [5] dum in oblationes suas dies menses formas pecorum, animalium naturas, differentias arborum, fructus terrenorum seminum poscit, non quae sunt aelementorum aut terrena desiderat, sed omnia sua esse [6] demonstrans castificationem ter||renae carnis et spiritus, propter quod et ipse pro nobis passum in carne est, in triumfun peccati operantis exposcit et per omnium rerum natura totum se loquens non tam coli uult mundi instituta quam distrui, ut manifestetur quod scribtum est: homo cum **[p. 79]** esset in honore, non intellexit et adsimilatus est iumentis. [1] Quamuis enim diuini gratia sacramenti paschalis mysterii opus dirigens et testamenti ueteris lege praemissa uelut futurum salutis nostrae | iter construens uenientis in nouam lucem passuri dei constituat ingressum et in praeparationem paschalis diei occidi agnum postulet loquens Christum hocque pascha domini, illud Christi inmolatio nuncupetur ac satis a se diuersum sit pecus terrae et deus gloriae, quoniam quidem hoc terrenum mortale deciduum et in usum formati saeculi praccepto animae uiuentis animatum est, Christus autem origo omnium totus in sese nec quod est aliunde praesumens sine prin||cipio, sine fine, quem si per uniuersa consideres, unum, inuenies in totis et facilius de eo sermo deficiet quam natura [(A)] , quoniam quod semper est nec desistentis terminum in deo nec inchoare coepit exhordium, sed omne hoc pro nobis uenturus in carnem uel passus in carne est: intellegere nos deus uoluit in nobis, ut, quia unus dicti auctor utriusque est et necesse est diuinorum dictorum pacificam intellegentiam ita singulis quibusque causarum generibus | aptari, ut consentiens testamentum nouum ueteri, etsi utraque unum sunt, tamen, quia et ipsa institutione legis et tempore diuisa putantur et nomine et in uetere testamento oblatio pecorum et circumcisio carnis, in nouo sola animi fides petitur, nos cognoscamus in nobis quod, dum in utrisque testamentis corpore et spiritu, sicut fuit Christus in carne, uelut in duobus perfectus homo quaeritur, uetus testamentum castificandi corporis deo et

nouum animae in||stitutione mancipatur et non dissentaneum sibi sed ratione diuisum est, ut, sicut haec duo testamenta deus unus est, sic in nobis perfectio boni gloria sit, si castificatio [2] corporis fructu diuinae excolitur uoluntatis, sicut apostolus ait: ecce [3] transierunt uetera et facta sunt omnia noua, et alibi ipse ait: sic ut portauimus imaginem eius qui de limo est, sic portemus imaginem eius qui est de caelo. [4] Denique in eo testamento quod prius **[p. 80]** est, sicut lectio | praesens docet, ut percusso Aegypto [1] populus dei in laetitiam transferretur, ad caelebrandum pascha formae pecorum, dies mensuum, tempus petitur annorum; in eo autem quod nouum dicitur eiectis [2] in euuangelio pecoribus e templo et mundo [3] in crucem fixo ascendens pro nobis in patibulum Christus offertur illudque pascha domini uocatur, hoc nostrum, ut intellecta dispensatione sermonum omne quod fit et factum est in salute hominum || intellegamus ostensum, ut natura corporis quae per apostolum figura mundi [4] et uetus [5] homo dicitur, etsi dei manu facta est, tamen, quia terrenae natiuitati limi adpraehensione germana est et diebus et temporibus annis mensibus omnibusque quae sub sole sunt uitiorum diuisa naturis diuinum genus [6] hominum muscipulis terrenae habitationis hebetauit, dicente profeta: corpus quod corrumpitur adgrauat ani | mam et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, [7] necessario castigata per legem ueteris testamenti et oblata in tabemaculum dei nihil iam diebus et temporibus debeat, sed sicut caro Christi consors uirginalis corporis facta ante conspectum domini formam peccati in se operantis occidat et sicut in crucem Christi uelut agnus perfectus masculus inmaculatus [8] cum uniuersa uitiorum abolitione moriatur, sicut apostolus ait: Christo adfixus sum||cruci et uiuo iam non ego, sed uiuit in me Christus. [9] Qui enim haec intellegit, confirmatus ad fidem et consepultus Christo in baptismum per mortem, [10] absolutus diebus temporibus mensibus numerum dei meretur esse non saeculi et ea quae uiuunt terraena despiciens ambulans in carne nec secundum carnem militans [11] pascha fit domini et regeneratus in nouo testamento consimilatus corpori dei, ubi se in olochaustum obtulerit deo, tunc in eo quod patiebatur pascha suum Christum inmo | latum esse [12] cognoscit, dicente Paulo: si conplantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et **[p. 81]** resurectionis erimus, scientes hoc quia uetus homo noster simul cruci confixus est, ut destruatur corpus peccati et ultra non seruiamus peccato, [1] et alibi ipse: quod enim mortuus est peccato mortuus est semel, quod autem uiuit uiuit deo. [2] Denique deus noster adsumens carnem, formam in se dei et hominis idest diuinae animae et terrenae camis adsig||nans, dum aliud ex his peccati formam, aliud diuinam ostendit esse naturam, illudque arma iniquitatis peccato, hoc iustitiae arma [3] demonstrat in salutem nostram uerbum caro factus, dum inuisibilis cernitur, innascibilis nascitur, inconpraehensibilis adtinetur, dum moritur homo resurgit ut deus et nunc tristem sibi animam usque ad mortem [4] quasi timens queritur, nunc ultra humanam confidentiam [(A)] sessurum se ad dei dexteram profite | tur, [5] nunc auferri si possibile sit calicem expetit passionis, nunc confidenter tamquam acceptum de patre bibiturum se eum esse contendit, nunc relictum [6] se in passionibus a deo tamquam homo queritur, nunc confitenti latroni [7] tamquam deus paradisum pollicetur; dum filius dicitur et Ioseph pater non est, dum filius dicitur et Maria uirgo ante conceptum uirgo concipiens et edita carne saeculo datura miraculum uirgo post partum,||quoniam inter ista tain diuersa, tam dissona secundum intellegentiam humanae creaturae non conueniret uirginitas partitudini, aeternitati mors, adhortationi diffidentia, trepidatio libertati, dum aliud secundum spiritum promptum, aliud secundum carne infirme [8] demonstrat: sic se pro hominibus patientem intellegi deum uoluit in carne, ut, si sensus quaeratur in nobis: unus deus est, si sermo: unus est Christus, si opus: unus Iesus, si natura quaeritur: | filius est, si principium quaeritur: pater dicitur, si creatura: sapientia est, si ministerium: angelus, si potestas:

homo, si dignatic: filius hominis, si quod factum est per illum: uita est, si quod **[p. 82]** extra illum: nihil, | sic uniuersa disponens, ut, cum unus esset in totis unum in se uolens hominem, aliud genus perfecti operis scrutator eius habere non posset, nisi ut unum. eum deum crederet, quem omnipotentem in se quod est et quod dicitur inueniret. Nec enim pu||tetis pertinere ad contumeliam uerae diuinitatis, si commendans caritatem suam in nobis deus [1] et infirmitatis [2] nostras pro nobis portans sic terrenae natiuitatis oblationes petit, ut in nullo se secundum mundi aelementa discernens, in quantum terrenae mentis amplexu potestas aeternae infinitatis excederet [(A)] , conprobaret, sed ut per haec intellegens deum fides constans captiosas mundi et inutiles respuat quaestiones [3] [(B)] et pecca | tum [4] quod in nostro mortali corpore operatur agnoscat et ipse se homo diuidens, deo in se cuncta monstrante, depraehendat, quid ad distruendum opus mundi castigato corpore in crucem figi (oporteat), quid inmaculatum in se deo tribui, quid, quia diuinum habitat in nobis, [5] inpassibile seruari, ut, sicut supra diximus, corpore anima et spiritu triformi in deo opere perfecti adinpleamus quod scribtum est dicente Paulo: sicut exhibuistis membra uestra seruire ini||munditiae ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificationem, quoniam stipendia peccati mors est, gratia autem dei uita aeterna in Christo Iesu domino nostro. [6]

Et ideo intuentes in uobis omnia, quamuis dispensationem mundialium rerum alterutro naturae suae motu speciosa conmendet operatio, tamen, quia totius creaturae sensum longe necesse est ad gloriam praecedat operator, scitote quia nihil in | huiusmodi **[p. 83]** pro se deus aegit, sed, quia homine decepto [1] diuinorum operum simplicem dispositionem loco tempore numero die mense ratione diuisam daemoniaca idolorum natura confuderat, dum incertorum deorum familias introducens incommunicabili dei nomen diebus mensibus pecoribus uolucribus lignis et lapidibus adscribit erat que tale fidei bellum, ut relicto tanti muneris deo corporeas creaturae conspicabilesque formas in ae|| lementis terrenis et caelestibus adorarent, dicente de his apostolo: euanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum et commutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et uolucrum et quadripedum et serpentium, [2] necessario deus noster religiosae sententiae modum temperans [(A)] , ut arduum diuinae intellegentiae iter uelut cliuo molliore leniret, primum per | Moysen data lege, prohibens omne idolum quod esset in caelo siue in terra siue in aquis, [3] detestans militiam principatum saeculi quae operatur in cogitationibus nociuis et castificans in his opus carnis, ne quid homo extra unum deura uelud deum uellet, praecepti fine conpescuit et, cum unumquid in sacrificium peteret, occidi non pecorum sanguinem uoluit, sed occidi in nobis ea quae uitiorum natura idolicis in carne formis occupauerat, dicente de huius || modi apostolo: non quod idolum sit aliquid, sed quae sacrificant daemoniis sacrificant et non deo, [4] ut his scilicet in homine correctis post ipse bonorum natura facturam uelut perfecti hominis locum uterum uirginalis carnis ingressus idolorum formis in pecoribus occisis suum sanguinem in redemptionem humanae expiationis offerret et conceptione partu uagitibus [(B)] cunis omnes naturae nostrae transcurrens contumelias mundo in cru | cem fixo, [5] saluato in se et per se sibi homine gauderet. Nam quod primus mensis [6] petitur in pascha, non ut adtendatur mensis, cuius numerum **[p. 84]** constat cum saeculo numerabili esse periturum, sed quia omnium creator in totis est, agnoscatur quod scribtum est: primitiae omnium Christus, [1] et de propiato inimici transitu, ubi primus mensis ad inmolandum petitur, ibi, quia, sicut scribtum est, numerus hominis numerus est bestiae, [2] opus mundi et na||tiuitas in nobis prima uincatur et deo potius incipientes quam saeculo debere quod nascimur intellegamus hunc esse primum mensem et diem nostrum, non in quo apparemus in saeculum, sed in quo deuicto Aegypto idest repudiato mundo diuina in deum natiuitate reparamur.

Adtendi autera lunaris ideo cursus iubetur, non ut in eo obseruatio religionis sit, sed, quia in ea quae uidentur omnis homo uincitur et germana aelementis caro diebus et tem | poribus oblegata rectores orbis terrarum deos aestimat, necessario aelementorum circumscribta per deum numeri intellegatur natura et, quod minuitur aut crescit, primum potestatis suae non esse credantur quae uoluntarii operis non habent libertatem, post sapientiae saecularis institutione reiecta corpore anima et spiritu in quibus homo uincitur triformi decalogi in nobis lege reparata mensis fiat domini et natiuitas tempore|| circumscribta uincatur in nobis quoniam, sicut scribtum est, constitutis terminis gentium secundum numeros angelorum, [3] cum decada saeculi uincitur, dominicae decadae mandata reparantur, et inde est, quod in mysterio domini aut decimae fructuum petuntur in lege aut in uincendo Aegypto ad praeparandum pascha mensis decima [4] postulatur, quonian qui in tribus potens initium medietatem et consummationem mundi in se operantis evice | rit, non ut oblegaretur tempore uenisse se, sed ut uinceret recognoscit et credens aetemis intemporabilis factus intellegit quod omne quod sol diei luna nocti minuitur aut crescit non inperium captiuitatis nostrae, sed operabilis constitutio sit naturae, totumque quod uiximus reuertentibus nobis ad genus nostrum uocabitur pascha domini, non opus mundi, sicut scribtum est: ego creaui omnem militiam caeli et non iussi, ut adoraretis ei. [5] ||Quod autem agnus inmaculatus anniculus [6] ex **[p. 85]** agnis et haedis petitur adsumptus, ut, sicut scribtura est, imitantes opus Christi malitia paruoli et inmaculati legem domini inbuentes operemur [1] et dum homo deo redditur, totius mundi in anno numero deuicto innumerabilis Christi natura teneatur sicque ex agnis et haedis idest ex duobus in unum hominem nouum corporis et spiritus castificatione suscepta pascha domini et pascha nostrura hoc est Christus in homine et homo in | ueniatur in Christo et adinpleatur quod scribtum est: qui sanctificat et qui sanctificatur omnis ex uno. [2] Quod autem expiatio [3] domus petitur, non domus manufactae, quae ipsa temporis uetustate decidua est, emundatio postulatur, sed sicut scribtum est: quae domus nos sumus, si usque ad finem inculpata fidei uirtute nitamur, [4] nec liminaria uel postes lignis et lapidibus instructa occisi pecoris uult deus cruore contingi, nec enim de talibus||cura est deo, [5] sed dicente Paulo: omnis uiri caput Christus, Christi autem caput deus [6] mysterium futuri baptismatis diuini sanguinis effusione ditandum prophetat in nobis, ac, sicut iam alii cognouistis, alii ut cognoscatis optatis, omnia (in) quae uidemus audimus oramus aut loquimur uel in postibus aut in liminaribus animati corporis data uult in introitum diuini sermonis aptari idest non in uagos saeculi errores rapi, sed consignantibus | nobis in gloriam crucis Christi uelut sanguine inmaculati agni diuinae passionis testificatione signari, ut ambulantibus nobis in nouitate uitae et non in uestustate litterae [7] acceptum in uictoria a nobis corpus non appelletur iam terra saeculi sed domus dei nec fornicationis habitaculum sed imago corporis Christi. [8]

Propter [9] quod et uos [10] intellegentes quoniam lex [11] spiritalis est, nos autem carnales, uenumdati sub pec||cato, castificate [12] animas uestras ad obaudiendum et offerte [13] uos tamquam spiritales hostias, acceptabile **[p. 86]** sacrificium placens deo, et intellegentes praesentem lectionem non lumbos corporis praecingatis, sed, sicut apostolus ait, [1] praecincti lumbos mentis uestrae sobrii in omnibus perfecte credite in quo [2] signati estis spiritu et uelut mundantes domum dignum mandatis dei carnis uestrae habitaculum praeparate, ut delegatas in pascha | domini uigilias imitantes conuersantes in ignorantiae nocte peruigeletis ad deum [3] et omne quod offertur a uobis, priusquam [4] dies domini ueniat, consummatis, ac, si non statim possibile est consummare quod uultis, uicinum proximum idest cohabitantem uobiscum intellegentes spiritu in auxilium perficiendi operis aduocate, quoniam, sicut Paulus ait, ipsius est et uelle et operari in nobis et perficere. [5] Et sicut praesens lectio

ait dicen||te domino: et erit in testimonio sanguis quera in postibus et liminaribus posuistis; ego enim uidens sanguinem hunc protegam uos nec erit plaga exterminii in uos, cum percutio terram Aegypti, [6] sic nos adueniente in iudicium domino ipso testimonium reddente pro nobis et in cordibus nostris clamante: [7] abba pater non cum hoc mundo damnemur, sed signati [8] frontibus praetiosi [9] sanguinis testimonio absoluamur in Christo.

Inter quae omnia, licet aper | te scribturae dei loquantur ad uos, tamen, quia et ego testis [10] uester habeor in Christo Iesu, consilium [11] do tamquam misericordiam consecutus a domino, ut exsuentes ueterem hominem cum omnibus actibus et concupiscentiis suis [12] facti pascha et in diebus septem, [13] quibus aut inchoatur mundus aut agitur aut finitur, sine fermento idest sine uitio sinceres idest azymi et diebus saeculi nil debentes, naturam in uobis dei custodientes et legem idest carne domini uiua||mus et sanguine, ut, cura uenerit in **[p. 87]** iudicium deus, sicut in apocalypsi legitis, non numerus bestiae [1] nec mesura saeculi simus, sed, in quibus etiam Iohannem fleuisse legitis de signatis signaculis septem, [2] uelut liber doctrinae caelestis habeamur et inter duodecim milia signatorum patriarcharum [3] [(A)] numeris mancipati non numerus bestiae sed mensura hominis [4] quod est angelus nuncupemur, adinpleto quod dominus in euuangelio ait: | filii huius saeculi nubunt et nubuntur, generant et generantur, filii autem dei neque nubunt neque nubuntur neque generant neque generantur, sed similes sunt angelis dei. [5]

[p. 88] 7

PRISCILLIANI

TRACTATUS PRIMI PSALMI

Dauid sanctus magisterium diuinae instituens eruditionis et (in) dissolubilis uerbi in hominibus constituens fundamentum, dum omne in se in quod electus fuerat exultat, primi psalmi opus dirigens et diuinae naturae ostendit gloriam et uiuendi omnibus posuit disciplinam dicens: beatus uir qui non abiit in consilio inpiorum et in uia peccatorum non stetit et in cathedra pestilentiae non sedit. [1] Cui necessario psalmo, quia primus est omni | umque principium est, titulus in superscribtione non ponitur, quoniam qui id quod primum fuit nouit et ita non fecerit, possidentis peccati titulus non tenetur, sicut scribtum est: quis enim uocat per se uocitum? [2] et alibi: iuxto lex posita non est [3] Quod quamuis profeticus sermo deo soli qui solus hoc potuit adsignet, tamen et nos ita deo Christo seruire persuadit, ut peccatorum nube detersa [4] et Christi in nos natiuitate reparata, si Christum omnium||scimus esse principium et hominem Christi agnoscamus habitaculum, dignum tali habitatori domicilium praeparemus quod non ambitionis saecularis error inclinet aut concupiscentia deprauet aut auaritia decoloret, sed quod perennis uitae splendore ditatum et Christi dei templum et legis testamentum et saluatoris dignum inuenietur habitaculum dicente Paulo: templum dei estis et deus habitat in **[p. 89]** uobis [1] et alibi: scitote quia, si | quis uiolauerit templum dei quod estis uos, disperdet illum deus. [2] Quod intellegentes scimus quoniam templum dei sumus et deus habitat in nobis; maior metus criminis est et euidentior poena peccati eundem cotidianum testem habere quem iudicem illique debere mortem quem uitae intellegimus auctorem. Omnes enim corpus Christi sumus [3] et membra ex parte; nam quod renascimur in salutem, misericordiae est, non naturae, ut, si natiuita||te carnis adstricti et mundialis mali uitiis obligati peccatorum uiam et consilia non euasimus

inpiorum uel baptizati in Christo Christum induentes [4] ita perennis uitae sequamur heredem, ut nec cui renuntiauimus inueniamur participes nec cui credimus infideles.

Et ideo profetici sermonis intellegentes eloquium estote tales, quales uos pater deus facit, estote tales, quales uos manus patris instituit, quoniam imago et similitudo dei, quod estis uos, corruptelae inlecebras | et blandimenta non quaerit, omneque impiorum consilium et peccatorum uiae, cathedrae pestilentiae, corruptae carnis astutia et polluti corporis officina, sicut scribtum est: [5] corpus quod corrumpitur adgrauat animam et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Haec est enim modulatio cupiditatis, irae ictus, pollicitatio insanabilis, arma serpentis, calliditas inimici, adulatio extranei, subiugatio nostri, corruptela sui. Per hanc expugnator ini||micus artes suas inserit et insidiis suis per occulta fallentibus zabolus obrepit, dum percutit ut terreat uel dum blanditur ut fallat. Sic denique apostolus Paulus, quid ipse uellet ostendens et quid ne fieret repugnaret, dixit: uideo aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captiuum ducentem me in lege peccati, [6] et alibi: scio quia [7] non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum, nam mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. | Sic et profeta de hoc loquens ait: in montem altum ascende, qui euangelizas Sion; exalta uiribus uocem tuam qui euangelizas **[p. 90]** Hierusalem; exalta, ne timeas; dic populo huie «omnis caro ut faenum et omnis gloria hominis ut flos faeni, aruit faenum et flos decidit, uerbum autem domini manet in aeternum». [1] Et alibi ait: ego stabo super speculationem meam, ut uideam et audiam, quis loquatur in me et quid respondeam in accusatione mea; [2] et alibi: audi,||populus meus, qui beatificant uos seducunt uos et semitas pedura uestrorum conturbant. [3] Quorum si naturam intellegimus et uitiorum consortium non habemus, necessario regnum quod caro et sanguis non percipiet, [4] consequimur. Sic denique Rebecca [5] ad fidem mysterii operantis electa duorum in utero suo populorum pugnas uidens Esau dolore partus sui edidit, qui primitiua sua perderet, et Iacob protulit in salutem, quera Christus faceret heredem. In | quo et uos, dilectissimi fratres, tamquam fideles serui et, sicut scribtum est, fili dei et coheredes Christi [6] operantes in testimonio loquendorum. castificate animas uestras ad obaudiendum fidei [7] nec configurantes [8] uos ignorantes uitae desideriis in quibus [9] erubescitis stipendia [10] uellitis accipere peccati, sed iter psalmidici sermonis intrantes ambulate in lege [11] domini, ut tam quam lignum quod plantatum est iuxta decursus aquarum [12] diuino||rum sermonum fontibus inrigati uirentis intellectus psalmites proferatis maturos [13] et permanentes honestae uitae fructus, [14] quos non corruptibilis habitaculi uoluptarium tempus eduxit, sed quos diuini sermonis eruditio fecundarit, ut non decidentibus foliis [15] mandatorum perpetua luce contecti peccatorum supplicia respuere et requiem possimus habere iustorum per Iesum Christum.

[p. 91] 8

PRISCILLIANI

TRACTATUS PSALMI TERTII

«Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt aduersus me» et reliquia. Licet psalmi titulus gestorum ordinem teneat, cur Dauid sanctus animi a facie Abessalon fili [1] [(A)] declinauerit, nobis tamen caelestia opera dicentibus non rerum carnalium perscrutanda sunt, ut

inuenta in secretum inquisitionis indagine inuenti praemia operis adsequamur, sicut scribtum est: quaerite, inquid, et inuenietis, pulsate et aperietur uobis, [2] et alibi: | omnia possibilia credenti. [3] Acta itaque per speciem per fidem [4] colligere debemus et uisibilia opera inuisibili mentis indagare secreto. Omnia enim in figura gesta apostolus adseuerat et nostri typum [5] anteacta monstrare, ut opus laboris per scientiam legis inluminet, quos ignorantia tenebris ante uelabat, ut apostoli ad Efesios **[p. 92]** dictum est: eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino; ut fili lucis ambulate. [1] Agere ergo nos oportet ex||cubias, qui iunctus est [2] qui si temporis mutatione corrumpitur, sed in dies ille renouatur, ut non quae in oculos sed quae in mentem ueniunt magnifica ducamus, non studentes corporalibus sed spiritalibus, laborantes, ut apostolus Paulus, [3] electum uas Christi [(A)] , gentium doctor, [4] ponit et dicit: lex, [5] inquid, spiritalis est, ego uero carnalis, et beatissimus Petrus: omnis, ait, profetia uel scribtura interpretationem indiget. [6] Hinc nobis nocte [7] ac die in dominica [8] le | ge meditatio, hinc in eam, quantum meriti est, curiosae mentis intentio, hine nostri agnitio, hinc fiducia gloriandi repudiare quae carnis sunt et elegere quae spiritus, argutiam cordis in agnitionem ueritatis intendere, praeceptorum caelestium secreta cognoscere, utilitati animae, dum tempus sufficit, [9] providere. Unde mihi, fratres, sacrae lectionis prouidentiam curiosius intuenti non (in) merito per profetam ordo psalmorum digestus uidetur nee incondite quae||spiritus dei dictauit exposita, cum rudem hominis natiuitatem simplici innocentiae puritate formatam parem beatis, si in his maneat, ostendit dicens: beatus uir, qui non abi it in consilio inpiorum et in uia peccatorum nonstetit; [10] secundo incorporatum inuidiae uirus exspauit, cum ait: quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? [11] hoc in tertio odium fili in patrem docet a nobis nasci, quae nos persequantur ostendens. Tum et illud, | carissimi: sensum legentis admonuit et sollicitam mentem ueri inquisitione tardauit, cum in principiis posuit, quae regni sui fine **[p. 93]** perpessus est, profetiam credo uitae hominis aptando et saecularis mali circumbscribendo naturam. Formae uel aetatis ignorantiae iactata turbinibus peccatis acerba sunt, tranquillo aeui fiunt scientiae emendatione matura, pro quibus idem praecatur: peccata, inquid, iuuentutis meae et ignorantiae ne memineris, deus; [1] ||et apostolus ad libertatem iustitiae nos excitans peccati in nobis redarguens seruittutem sic ait: cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis a iustitia; quem ergo fructum habuistis tunc in his in quibus nunc erubescitis? [2] Tertius enim hic psalmus est, ut Abessalon tertius filius inpius crudelis iniustus, qui occioso fratre ueniam consecutus religiosum et indulgentissimum patrem bello persequi, regno exuere, uita priuare conatus est. Quae omnia ad nos | tram formam [3] arbitror esse referenda nobisque contraria, quae a nobis generantur, existere. Hinc prima inlecebra nutrit reatum et apparentiae malum occasionem [4] praestat inimico; tum in decliue scelerum impulsu uoluntatis urguetur et homo idest filius perditionis [5] ostenditur. Prima [6] enim concupiscentiae culpa est, secunda uoluntatis adiectio, tertia desiderati operis inpletio. Quae e contrario in operibus bonis lectione cognoui||(mus)...

[p. 94] 9

PRISCILLIANI

TRACTATUS AD POPULUM I

...facere non posse monstraret, sicut profeta [1] ait: quis sapiens et percipiet haec et intelleget et sciet

ea? quia rectae sunt uiae domini et iusti ibunt in illas, inpii autem languiscent in eis. Propter [2] quod et uos induti [3] fidei armis castificate [4] animas uestras ad obaudiendum per spiritum et aedificantes [5] uos in templum domini caritatem [6] in fraternitate simplicem in gloriam diuinae dilectionis adhibete, quoniam sic scribtum est: omnis [7] caro ut faenum et omnis gloria hominis ut | flos faeni; aruit faenum et flos decidit, uerbum autem domini manet in aeternum, ut in euuangelio ait dominus: intrate [8] per angustum ostium, quia dico uobis multi quaerunt introire et non poterunt. In quo non quod angustus sanctorum constituatur ingressus, sed quia omnis amicitia mundi inimica est dei [9] et humana natura facilius oblectatione quam labore suadetur, nos intellegamus quod, ubi rerum praesentium uoluntas quaeritur, futurae||uitae promissio non habetur. Sic denique in **[p. 95]** euuangelio gratior est dracma [1] pauperis; requietio [2] Abrahae sinus dicitur et Finees; [3] inmisericordis diuitis gehennae ignis habitaculum repperitur, non quod absolute diuitibus poena ponatur et reuertendi ad dominum desperatio constituta locupletibus sit, sed quia nihil in principiis statutum est nec ullus per praerupta conscensus est [(A)] , sicut apostolus ait: diuitibus huius saeculi praecipe | non superbe sapere neque sperare in incerto diuitiarum, sed diuites esse in operibus bonis, [4] ut, dum per elemosynas et bonam uitam tendendi ad dominum iter facimus, tamquam subtractis paulatim gradibus ad ea quae sunt summa ueniamus.

[p. 96] 10

PRISCILLIANI

TRACTATUS AD POPULUM II

Profetici historia sermonis diuinis inbuta uerbis [(A)] et pronuntiantis tituli uelut propositi thematis gesta disponens non memoriam mortalium temporum, quae conhiuentia humano sensui fortuitis semper motibus in aliquid existunt, tamquam ad doctrinam publicae opinionis eloquitur, sed referens gesta regnorum, dum alter alium ut uincat inpugnat, hoc quod unicum in nobis profetici operis munus est docet post euasio | nem eorum quae sunt in mundo in cupiditate perditae uitae inter tot bella uitiorum conscientiam ab omni culpa liberam conseruare et sic tanti muneris deum parentemque debere cognosci, ut, qui omne, quod profeta in persecutione sustinuit et Christus deus in passionem suam uicit, ad doctrinam nostram scribta [1] esse cognouerit, utili ac necessaria ad intellegendum mandatorum uia nitens inter tot inexploratas humanae uitae molestias et||indignas deo saeculi mensurabiles pugnas luricam iustitiae, confidentiae galeam, scutum aequitatis [2] et sicut scribtum est, gladium ex utraque parte acutum [3] diuni oris adsumat et indutus fidei armis [4] studio animi flagrantis (in) census disruptis [5] saeculi uinculis totum se diuinae unde profectus est naturae e deo Christo, cuius similiter debitor et imagini testis est, reddat intellegens quod inter **[p. 97]** diuinorum deambulacra uerborum omnis scribtura homo | totus est, euangelico sermone testante omnem narrationem rerum in nobis fuisse conpletam, [1] sicut et Paulus ait: sine Paulus siue Apollo siue Caefas siue mundus siue mors siue uita, omnia uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem dei; [2] quoniam in quorum exemplarium uiuentes in saeculo siue instituto bonae indolis siue cupiditate uitae praeuaricantis intramus, eorum post mortem sine in gloriam consortiis congregamur...

Et ideo qui conuersus||ad fidem Christi prima media postrema omnia quae per dominum facta et quae post sunt futura cognouerit, necessario temporaria de perpetuis, falsa de ueris et segregans caduca de

certis, ubi se diuinum genus [3] uiderit, unum et indifferentem sibi deum retinens in ea quae neque in exordio neque fini obnoxiantur exultat; sed omne quod Dauid sanctus inter incerta certaminum et alienigenorum excidia bellorum confidens deo egit, non tamquam memoriale sae | culi scribtum accipit, sed quid in nobis partira nostro partim corporis metu cotidianorum bella peccaminum et saccularium uarietas uoluntatum, dum pro certis incerta sectamur et inter aliena contendimus, ualeat recognoscit, dicente ipso Dauid in psalmis: [4] domine, ab occultis meis libera me et ab alienis parce seruo, tuo, quoniam [5] iniquitatem meam ego agnosco et peccatum meum contra me est semper. Omnia [6] enim, quae uel||gesta uel cribta sunt , ideo sic scribta sunt, ut dei sensus uisibilibus inuisibilia demonstrans [7] aptissimo ad humanam intellegentiam sermone loqueretur omnisque homo qui deum uellet, quidquid in electione populi patriae profetarum loco tempore die mense oblectatione certamine acceptabile in scribturis deo cerneret, si se per ea quae sunt per deum prouisa disponens ad opinionem religiosae entellegentiae profecisset, omne quod scribtum est de se | scribtum esse cognosceret et ambulans in nouitate uitae, [8] siue quid [9] potestatibus [10] daretur aut regibus unicum hoc profeticis **[p. 98]** uocibus adpraehenderet quod quidquid amicum saeculo est Christo inuenitur inimicum, dicente apostolo: omnis amicitia mundi inimica est dei, [1] et iterum: omnis concupiscentia carnis et uoluntas oculorum et ambitio humanae uitae non sunt de patre sed de hoc mundo sunt et mundus praeterit et concu||piscentia eius, uerbum autem domini manet in aeternum. [2] Quamuis enim humani [(A)] intellectus infirmitas cogat profetici sermonis eloquia rerum species terrenarum tamquam superiorum uirtutum indices quaerere, ut uisibilium consuetudine familiariter admonente in insolitos sensus humanae inbecillitatis angustias [(B)] religiosa discendi exspectatione laxemus, tamen ipsa natura nos docet quod haec sunt quae conuer | sis ad fidem aut pugnant aut dominantur in nobis tribulatione formidinum seu adolatione felicium, (ut) quae distrucximus instruentes [3] ad ea quibus renuntiauimus reuertamur, quoniam nihil interest diabolo, utrum metu malorum an persuasione felicium alienatae a deo uitae peccati occasio [4] et materia praestetur, nisi quod iam in captiuitatibus nostris tolerabilior est consuetudo miseriarum quam ruina felicium, dicente de||hoc profeta: audime, populus meus, quoniam sicut exactores uestri circumscribunt uos, ita et qui beatificant uos seducunt uosut semitas pedum uestrorum conturbent. [5]

Et ideo Dauid sanctus titulum psalmi in doctrinam conuersorum positi post deuictas duas Syrias [6] in exultationem triumfantis inducit, ut, qui titulum psalmi in doctrinam positi et gratulationem Dauid inter bella saluati in intellectum profetici sermonis agnosce | ret, diuinae intelligentiae opus moliens et uoluntatum suarum in se uidens bella humanae inbecillitatis respueret errores et duas Syrias hoc est duo peccaminum principia, quod aliud animi aliud corporis officio datur saeculare aliquid uelle uel facere, deuincens indutus, [7] sicut scribtum est, fideiarmis uitiorum ageret **[p. 99]** triumphum et dedicatae in Christo conuersationis inmarcescibilem coronam [1] uelut quibusdam uictricis militiae stipendiis mereretur, Il quoniam haec perfecti boni gloria est, si, sicut scribtum est, castificatio [2] corporis pretio excolitur uoluntatis. Denique dum nullus aput nos infinitis finis est et fixo in lubricum gressu modum non constituimus incertis, cotidianorum in nobis fieri bella certaminuin etiam apostolicis uocibus edocemur dicente ad nos Paulo: caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem; haec inuicem sibi altercantur, ut non quae uolumus faciamus, [3] et quia | humanae intelligentiae sensus et ratio communium opinionum [(A)] non statim apostolici sermonis et caelestis consilii capax esset, insequenter apostolus Paulus, cur peccantibus nobis deuicta uitiis caro et humanae uitae ambitio subiaceret, ostendit dicens: non est uobis conluctatio contra carnem et sanguinem, sed aduersus principes et potestates mundi huius rectores harum tenebrarum aduersus

spiritalia nequitiae||in caelestibus; [4] sicut et Iohannis air: uidi tres spiritus inmundos tamquam tres ranas exeuntes de ore pseudoprofetae et de ore bestiae et hii sunt tres spiritus daemoniorum qui procedunt ad conturbandos reges terrae, [5] et iterum ipse Dauid quid in nobis pugnaret ostendens ait: domine, iniquitatem meam ego agnosco et delictum meum contra me est semper [6] et apostolus de eo loquens ait: unde bella, unde rixae in uobis? nonne de uoluntatibus ues- | tris, quae militant in membris uestris? [7] ut, qui diuinorum praeceptorum in se opus uellet, uniuersa in se uitiorum bella deuincens non solum camis sed et cogitationum idest spiritalium nequitiarum [8] concupiscentis abstineret et **[p. 100]** lium daemonum in se ueneficia despiciens, cui tributa peccaminum, cui stipendia uitiorum, cui timores formidinum, cui honores praetereuntium dignitatum deditus saeculo homo deberet, agnosce||ret et repudiatis omnibus quorum finis mors est [1] et in quibus corripitur edoctus, totum se debens deo, factus ipse quod psalmus est in exultationem psalmidici sermonis intraret dicente Dauid; deus, repulistinos et distruxisti, iratus es et misertus es nostri. [2] In quo tamen sermone psalmi ultra naturalis intellegentiae sensum [(A)] mens ad deum conuersa prouehitur et unicuique intellegenti se incorruptae beatitudinis per haec cam | pus aperitur. Libet enim hoc loco in tali sermone psalmi aduersus diaboli insidiantis astutias libera saluati in Christo hominis uoce clamare: ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, uictoria tua? [3] ecce deus [4] dura corripit, diligit et erudit potius peccati agnitione quam plectit, et, cum alia tua non sit natura, nisi aut in peccati mala cogere aut post percussum captum ueneno in ea quae ipse persuaseris perurguere, Christo docente cognoscimus quod baptizati in Christo,||cum in his quae sunt deo aliena distruimur, in ea quae sunt nobis propria reformamur et quod usque ad finem [5] peccantibus poena est et conuersis nobis in redarguitione doctrina est, ipso Dauid dicente: quis similis tibi, domine? quia ostendisti mihi tribulationes et conuersum uiuificans docuisti me, [6] et iterum Eseias ait: domine, in utero accepimus et parturiuimus spiritum salutis quem dedisti super terram. [7] In quo quamuis nos ipsi probemus in nobis, qualis esse | homo debeat qui in nouam natiuitatem per fidem uiuens [8] sensum suum ad ea quae dei substantiae sunt digna moderetur, tamen, ut scribturarum dispositio ad intellegentiam nostram factorum exemplis tamquam incorruptis testimoniis uteretur et caritatem dei commendans in nobis [9] conpugnantes rerum mortalium in nobis opiniones facilius ostenderet, si dictus uerborum formis et **[p. 101]** rerum parabolis adprobaret, sic Rebecca, felicis ma||ter uteri et diuinae promissionis decreta parturiens, conluctantia inter se mundi et dei in nobis opera demonstrans, dum pugnantiam uiscerum inpatienter acciperet, in profetiam liberi doloris erupit dicens: quo mihi ista, si sic sunt? [1] Cui uox domini respondit et docuit: duo populi sunt et duae gentes in utero tuo. [2] De quo et apostolus Paulus manifestans enarrans ait: uideo aliam legem repugnantem in membris meis legi mentis meae et captiuum ducentem me in | llegem peccati, [3] et, ut in duabus gentibus et duobus populis, quid populus et gens dei, quid uitiorum populus esset, ostenderet, ueterem a nobis hominem exui cum omnibus actibus et concupiscentiis suis et in noum nos [4] uoluit reformari dicens: sicut portauimus imaginem eius qui est de limo, portemus imaginera eius qui est de caelo, [5] ut qui se diuinum genus [6] crederet ea quae sunt terrena despiciens sequens Christum in caelestes se glorias||consecraret. Sic duo testamenta ad fidem posita, unum seruitutis iugum [7] soluens, aliut gratiae opus diudens, ucteris et noui nomen habuerunt, ut in utrisque unus homo positus diuinae in se naturae et terrenae carnis opus possidens, quia nulla societas luci curri tenebris, Christo et Beliae est, [8] id quod erat carnis disciplinae lege cohiberet et se deo cuius imago et similitudo [9] apparuit non negaret. Sic, intellege, ex alia parte maledic | tionum, disciplina, ex alia benedictionum gratia constituta est, ut, quainuis diuersae mansiones sint apud deum nostrum [10]

omnesque [11] uellit saluos fieri et ad agnitionem ueritatis uenire, uestrum tamen nullus ignoret quod inter duo regna, inter sinagogam satanae [12] et ecclesiam mandatorum dei, [13] idest saeculi opera et dei uerba, conuersatio uitae nostrae est et hoc quod dei est nostruni dicitur, illud uero quod saeculi||est quia contrarium deo ideo et **[p. 102]** a nobis inuenitur alienum, et illud renuntiamus, hoc credimus. Sicque inter huiusmodi constitutis hinc diuinorum promissio mandatorum, inde zabolicae temptationis instat intentio, hinc fides Christi, inde saeculi perfidia persuadit, hinc pax patientia longanimitas mansuetudo [1] cetera quae huiusmodi sunt, inde ira auaritiae germana, furnicatio [2] amica tenebrarum, ambitio [3] fortunae suae nescia, diui | tiarum [4] infelicior cupiditate [5] custodia, furor inperitus deo, [6] oblectatio uentris et gutturis, gloria [7] pudendorum, oculorum [8] uoluntas et zabolicae pompae uelut simplex in exspectaculorum deceptione persuasio. In quae cum per diuersa homo rapitur, uitae et mortis ante nos condicione proposita, [9] tamdiu in nobis pugnas saeculi et bella nescimus, quamdiu conuersantes in (deo), aliena redarguentes, domini uerba teneamus; nam si quod||corripimur agnoscimus et quae sunt aduersa uincamus, necessario ambulantes in nouitate, [10] sicut psalmi textus ostendit uino conpunctionis accepto arcum persequentis zaboli, [11] et iacula [12] uitamus, agnoscente quia liberi [13] a peccatis esse non possumus, nisi remissione baptismatis et diuinae crucis redemptione saluemur. In hac parte psalmidici sermonis, quos fides constans ad studium ueritatis uocat non tantum excipere auditu, | sed introspicere sensu conuenit, qualiter ad omnem se intellegentiae nostrae inbecillitatem psalmus adcommodet et dispositione sermonis profetici operis [(A)] modum temperans arduum diuinae intellegentiae iter uelut cliuo, molliens leniori faciliori instituit ascensu, ut, quia conuersis ad fidem facilius est peccatorum suorum mala nosse quam dispensationem diuinae in se intellegere naturae promptiusque est homini peccatum nol | le quam uelle diuinum, ita in psalmo aptissimus profectibus legentium ordo succederet [(B)] , **[p. 103]** ut reseruata in processu psalmi cognitione sui deo, qui nisi per se cognitus non est, primum redarguitio domini agnitio peccati diuino muneri faceret ingressum et, ubi homo naturae suae locus factus quid deus uellet agnosceret, sensatae historiae sermo sequeretur dicens: deus locutus est in sancto suo, [1] ut qui se sanctificasset deo, loquente in se domino, deum loqui audiret in sanc | to et omne quod in historiis sanctorum uirtus [2] fecisse putabatur humana, naturae suae legibus metiens inter diuinas professiones habitae de se protestationis expenderet, ut profeticus sermo semel loquens et duo praedicans exultationem saluati hominis in Christo et gloriam Christi in homine triumfantis uelut germanum insigne circumferens ad doctrinam nostrae eruditionis aperiret, ut, dum sanctorum gesta cognoscimus, triumphum||bonae uitae absoluta dictorum dispensatione teneamus. Sicima [3] namque, cuius diuisio gaudium hominis et Christi est, alienigenarum terra regionum est, ubi Iacob electi hominis filia [4] praetereuntis iteneris occasione correpta, dum oculorum uisibus capta aliena miratur, et electi generis dignitatem et gloriain uirginitatis amisit, quae in uindictam facinoris admissi punita diuiditur et ad testimonium memoriae, ne quid tale dei populus in alienis in | curreret, subiugatur. Efrem et Manasses [5] duo Ioseph sancti filii sunt quos subiugato sibi Aegypto in fecunditatem subolis tamquam ad fructum perfectac meruit ueritatis. Galaad [6] honorum primitiua possedit; ex Iuda, unde rex [7] quaeritur, deus natus in carne est, et quia Ruth [8] Moabitidis perseuerantia fidei diuinum in conceptibus genus meruit, Moab spei tabernaculum [9] nuncupatur. Idumea terra perfidiae est, ubi calciamentum||diuini iteneris extenditur. [10] Allofili in absolutionem arcae domini deuicto [11] Dagon idolo diuinis apparatibus subiugantur. Per quae uniuersa doctrinae nostrae ratio se tendens opus dei saluantis in Christo et sanctificati hominis iter monstrat, quoniam Sicima uincitur et tabemaculorum conuallia [12] metiuntur si credentibus nobis nato per uirginem

Christo et ea, quae corruptelae causa exstitit, concupiscentiae camalis natura uinca | tur et **[p. 104]** redditum corpus non fornicationi sed domino, [1] per immortalia praeceptorum uerba diuisum, dignum tabernaculis Christi et gloriis futurae resurrectionis habeatur. Sicque deuicto mundo uelut subiugato Aegypto in Efrem et Mamasse laborantibus datur fructus nec alius nisi ex Iuda dux [2] quaeritur, quando Christi passione saluatis nihil aliud in ducatum, nisi quod deus in carnem uenire uoluit, in||uenitur nec alia perseuerantibus spes est, nisi ut circumuersura [3] mundi idest perfidiae terra uincatur, ut calciamento pedam domini hoc est euangelio pacis [4] ostenso distruatur Dagon opus saeculi, et absoluta testamenti arca, quod nos sumus, Allofilorum aliena suadentium loquella superetur, (ut), qui ea quae in regionibus posita, in locis dicta, in regibus sunt praedicata cognouerit, uitiorum in se loca regna regiones disciplinato opere deuin | cens, etsi profetatum de deo intellegat, sibi tamen uelut quoddam uitae exemplarium positum recognoscat, quoniam ab initio usque ad finem uenientes in hunc mundum sicut unitis malitiae uiis fallimur, ita unita fide et correctione saluamur.

[p. 105] 11

PRISCILLIANI

BENEDICTIO SUPER FIDELES

Sancte pater, omnipotens deus [(A)] , qui multiformis gratiae tuae templum et dispositae in te ecclesiae tabemaculum formans inmensurabilis gloriae extendens mensuras Christo in te auctore docuisti, ut in te uno et inuisibilitatis plenitudo, quod pater filio, et uisibilitas agnoscentiae, quod filius patri in operatione sancti spiritus deberet, ageretur, sic in te omni definitae rei terminum et infinitorum receptaculum ponens, ut ex te uno uenientibus | nobis unum profectum et reuertentibus ad te unum aditum in ortum fili in te orientis aperires, et quamuis ex diuersis uocationum uiis in tabemaculum tuum tenderent, omnes tamen uno ingressu ad te Christi operantis intrarent, ut, cui se ille clausisset, accessum ad te, quia patrem fili in filio et filium patris in parte ignorauerat, non haberet. Tu enim es deus, qui cum in omnibus originibus uirtutum [(B)] intra extraque et supereminens||et intemus et circumfusus et infusus in omnia unus deus crederis, inuisibilis in patre, uisibilis in filio et unitus in opus duorum sanctus spiritus inueniris, quia tu tibi ad id quod es auctor es et nihil extra te quod praestantius tibi uideatur ostendis, et quamuis mens nostra inexplicabilis intellegentiae opus moliens intra humanae inbecillitatis claudatur errore [(C)] , unicum tamen de te religiosae sententiae modum | **[p. 106]** profeticis uocibus adpraehendit, quod sic ie unum deum in omnibus nouimus, ut nullum non in te neque ullum extra te locum et facti it operantis habeamus: sicque cum habes adque haberis neque extro totum in aliquo neque non in omnibus inueniris. In te enim et per te processuum tota procuratio: tu animarum pater, tu frater filiis, tu filius fratribus, tu electis amicus, tu propinquantibus proximus, tu operatio spirituum, tu prin||cipium archangelorum, tu angelorum opus, tu uirtutificatio tota uirtutum es, per te disposita sunt opera cunctorum, tu distincxisti singularum rerum partes et inter se elementa conpingens disciplinati operis terminos conlocasti, dans in eis spiritura uitae, ut, quae etsi ex se facere nil possent, magnitudine tamen operantis animata ministerium deligatae per te seruitutis inplerent. Et posthaec respiciens in terrani eduxisti animain uiuam; quae | etsi ex se ipsa non esset, tamen, ne uacuus esset (et) sermo praecepti, ubi iussio tua initium eorum quae non erant fuit, animatione praecepti protulit terra quod ipsa non habuit. Et iussio tua in apparabilium facta natura est, et ex nihilo opus proferens primum incospita et intenebrata parerent, postea insensibilibus sensibilitatem, tenebrosis uisum, brutis odoratum, sonum

duris et obduratis distribueres auditum, ut ubique||te praestans materiam rerum, quam iussio protulerat informem, in usum operis tui sermo disponeret et unum quid uocans nomine suo, [1] si sublimaret erecta, diuexa uergeret, praessa plenaret, aperiret campestria, siluarum tegeret occulta, tibi soli ad agnitionem scientiae tuae factotum gloria tota concineret, cui etsi confiteri in loquellam muta non possent, tamen dispositionibus rerum loquens ratio omnipotentiae testimonium non negaret. |

In (?) . . . . . .
bulacra (?) statutum (?) qua. [2]
commutationem tibi
dignam dabimus pro
animabus nostris [(A)] , sancte
pater, omnipotens
deus, aut quid [3] est homo
quod memor es
[p. 107] eius aut *filius hominis*
propter *quod uisitas*
eum, nisi quod in gloriam
tanti operis emissi
agnoscimus *quia*
figmentum [1] *tuum* sumus
in operibus bonis
quae praeparasti, ut
in illis ambulemus?
Et ideo te sensus noster
loquitur et sermo,
quia per te inexterminabiles [2]
facti, ubi simi, ...

[p. 108] IV

CÁNONES DE PRISCILIANO

(PRISCILLIANI IN PAVLI APOSTOLI EPISTVLAS

CANONES

A PEREGRINO EPISCOPO EMENDATI)

PROOEMIUM PEREGRINI EPISCOPI IN

EPISTULAS PAULI APOSTOLI

Prologum subter adiectum siue canones qui subsecuntur nemo putet ab Hieronymo factos, sed potius a Priscilliano sciat esse conscriptos. Et quia erant ibi plurima ualde necessaria, correctis his quae

prauo sensu posita fuerant alia, ut erant utiliter ordinata, prout oportebat intellegi iuxta sensum fidei catholicae exemplaui. Quod probare poterit qui uel illud opus quod ipse iuxta sensum suum male in aliquibus est interpretatus discusserit uel hoc quod sanae doctrinae redditum est sagaci mente perlegerit.

PROLOGUS PRISCILLIANI IN CANONES

EPISTULARUM PAULI APOSTOLI

Multis occupatus necessitatibus litteris tuis tardius respondi, carissime. Postulaucras enim, ut contra haereticorum uersutam fallaciam firmissimum aliquod propugnaculum in diuinis scripturis sagaci indagine reperirem, quod non tam prolixum uel fastidiosum esset quam concinnum ac uenustum existeret, per quod uelocius eorum prosterneretur inpudentia, qui obiecta sibi uerissima testimonia in suum prauissimum sensum ea interpretari **[p. 109]** nituntur aut certe negent hacc esse scripta. Ideoque contra eos tale aliquid excogitandum esse dicis, quod non uersuta oratoris eloquentia turgescat uel lubricis dialecticae syllogismis inuoluatur, nam haec quibusdam maxima solent esse perfugia, sed tale sit uis, quod mera ueritate effulgeat atque mira constet scripturarum auctoritate. Illa uero uitari debere quae sunt spiritali et innocuae fidei Christianae contraria atque inimica, quippe quae mundi existens sapientia [1] ab apostolo sit stultitia nuncupata. Hace te saepissime audiens et alia his similia mihi scribente e re mihi uisum est ipsas scripturas in medio positas idest quattuordecim epistulas beatissimi Pauli apostoli in earum textu sensus testimoniorum distinguere ipsisque testimoniis numeros ordinare, quosque numeros uniquique epistolarum ab uno incipiens usque in finem quantitatis suae modum sequacitur atramento supernotare. Praeterea ex ipsis testimoniis quaedam uerba decerpens canones iisdem concinnaui saporibus ipsorum testimoniorum constantes. Quibus canonibus epistularum titulos et ipsorum testimoniorum numeros subteradiiotaui, ut ubi uel quotum quaeres testimonium, per eundem canonem cui haec subdita sunt facillime reperias. Ipsi autem canones proprios habent numeros mineo descriptos idest in quattuordecim epistulas canones nonaginta; quosque numeros in omnem textum scripturae conuonientibus sibi testimoniis supernotatos inuenies illic uidelicet, unde unicuique canoni pauca uerba necessaria uidentur. Cur autem non omne testimonium possideat canon, sollerti studio animaduerte, quia eadem testimonia ex multis uersibus constant, canones autem ex paucis uerbis eo quod semper ad respondendum pauca uerba proferantur. Ideoque euenit, ut aliquorum testimoniorum principia tantum cum canone cui subdita sunt conueniant, aliorum autem medietas, nonnullorum uero finis, plerumque totum. Et idcirco duorum uel trium seu plurimorum canonum numerum in unum testimonium mineo supemotatum inuenies, ut iam dixi, illic tamen unde pauca uerba uniquique uidentur esse necessaria.

Hoc enim me elaborasse uolo intellegas, quo fideliter continentiam scripturarum palam facerem nulli existens inimicus et ut errantium uelocius, sicut postulasti, corrigerentur mentes. Uale in Christo!

[p. 110] can. I. Deus uerax est, spiritus quoque deus et deus saeculorum possidens inmortalitatem estque inuisibilis lucem habitans inaccessibilem, rex etiam atque dominus, cuius est imago ac primogenitus Christus, in quo non inuenitur «est et non», sed «est» tantummodo.

Rom. **18** .-Cor. II. **6. 18. 22** .-Col. **5** .-Tim. **1** . 5. (II) 28. **29** .-Tit. **l** .-Hebr. **1. 11. 18. 19.**

can II Quaenam sint quae sibi dissona et inimica, motu ac fructibus existant; est namque natio praua, sed et perditio habens filium proprium.

Rom. **54** .-Cor. II 28. **34** .-Gal. **30. 31** .-Eph. 30.-Philipp. **12** .-Thess. II. 4.-Hebr. 23.

can. III. Quia duo genera spirituum sunt, unum dei, alterum mundi ad errores.

Rom. 54. 55. **56. 58.** 59.-Cor. I. (6.) **11. 12. 72** .-Cor. II **19** Gal. **30** .-Tim. I. 15.-Tim. II. **5** .

can. IV. Quia duae sint sapientiae, una quidem dei, altera uero hominum uel carnis.

Rom. **54** . (55.)-Cor. **1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.** 10. 12. **18** .-Cor. II **3** .-Thess. I. 2.-Col. **15** .

can. V. Quia multi dicuntur dii et quorundam uentrem deum esse et spiritus aeris huius atque potestates tenebrarum, sed et elementa mundi.

Cor. I. **47** . 48.-Cor. II. **22** .-Gal. **17. 20** .-Eph. **6** .-Philipp. 20.-Col. (4.) 15. 22.-Hebr. **9** .

can. VI. Quia peccata uel daemones tenebrae siue opera tenebrarum ab apostolo nuncupentur.

Rom. **101** .-Eph. 30.-Col. **4** .

can. VII. Quia stultorum atque carnalium uel dubiorum sit crásse de diuinitate sapere uel sentire.

Rom. **8** . 9. (54.)-Cor. I. **13** . 14.-Cor. II. **3. 5.** -Hebr. **9** .

[p. 111] can. VIII. Quia ex deo et in deo sint omnia, qui uniuersa operatur, omnisque paternitas ab eo nominetur atque omnia condita sint per Christum.

Rom. **91. 104** .-Cor. I. **47** .-Eph. 2. **3** . 13. 14. 16. **17** .-Col. 5. 6. 7. **16.** 17.-Hebr. **1. 5.**

can. IX. Quia sapientia et gratia atque benedictio dona spiritalia sint et quod inuisibilia eiusper ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur.

Rom. 3. **4.** 6. **7.** -Cor. II 46-Eph. 2.-Col. **3** .-Hebr. **3** .

can. X. Quia inscrutabilia sunt iudicia dei et inuestigabiles uiae eius; similiter et diuitiae Christi et multiformis sapientia.

Rom. 64. **91** .-Cor. II. 46.-Eph. 2. (12. 13.)-Col. 3.

can. XI. Quia quae uidentur temporalia, quae autem non uidentur aeterna sunt, ideoque qui in hac uita tantum sperantes sunt, miserabiliores esse omnibus hominibus.

Rom. 64.-Cor. I. 6. **7.** 10. **43.** 44. 52. **84** .-Cor II. (29.)-37. 38.

can. XII. Quia Christus similitudinem camis peccati sumpserit in ministerio, in quo sunt thesauri sapientiae, qui fecit utrumque unum et ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, quemque iam non secundum carnem nosse se dicebat apostolus.

Rom. 53-(II. Cor.) **32** .-Eph. 8. 18. (19.) **34** .-Philipp. **8. 9** .-Col 8. **10.** 12. (13.)-Hebr. 7. **8.** 9. **11. 13. 15.** 17. 18. 21.

can. XIII. Quia Christus in carne pro nobis mortuus idem homo et deus, mediator dei et hominum sit.

Rom. 34. 35. (36.) 38. **40.** 47.-Cor. I. 81. 86. 87.-Thess. J. **17** .-Tim. I. **9** .-Hebr. **4. 13. 14.** 15. 24.

can. XIV. Quia fidei apostolicae fundamentum Christus sit, qui est lapis angularis et caput nostrum, ex quo omne corpus et in quo construuntur qui credunt euangelio.

Cor. I. **15** . 16.-Cor. II. 22. 23.-Eph. **10** . 21.-Col. 8. 14.(21.)-Tim. II. **15** .-Hebr. **12.**

[p. 112] can. XV. Quia sacramentum olim filiis hominum absconditum, nunc per apostolum sanctis manifestatum sit et quod Christus sapientia nuncupetur, quam nemo principum huius mundi cognouit.

Cor. I (9.) 10.-Eph. **2. 11.** 13.-Col. **10** . (13.)

can. XVI. Quia Christus filius dei imago uirtutis ac sapientia patris sit et quod in ipso plenitudo diuinitatis corporaliter habitet, solus nesciens in carne peccatum; omnis autem homo mendax.

Rom. **2. 5. 18.** 19.-Cor. 1. **5. 8** .-Cor. II. 32.-Col. **5. 16.** -Hebr. **1. 8. 12.**

can. XVII. Quia homo Christus ab apostolo deus et dominus nominatus sit et quod non in diuinitate sed ex semine Dauid et ex muliere factus dicatur.

Rom. **1. 70** .-Cor. J. **90** .-Gal. **1. 4. 5. 18.** 19.-Tim. I. 1.-Tit. **10** .-Hebr. **1. 2. 3. 4.**

can. XVIII. Quia Christus pax nostra sit ideoque in cruce sua inimicitias soluens deleuit quod aduersum nos erat chirographum medio pariete destructo.

Cor. II 32.-Eph. 9. **39.-** Col. **6. 7. 8.** 19 **.-** Hebr. 21.

can. XIX. Quia Christus non inuitus, sed sua uoluntate in passione sua patris inpleuerit uoluntatem, humilians se usque ad mortem.

Rom. **66** .-Gal. 2. 10.-Eph. **27** .-Philipp. 9.-Tim. 1. 9.-Tit. **10** .-Hebr. 26.

can. XX. Quia Hierusalem illa caelestis sit libera et quod nos secundum Isac promissioncs deputemur

in semine et quod caput ac plenitudo ecclesiae Christus sit.

(Rom. 72.)-Gal. **25. 26** .-Eph. **5. 13.** (33.) **35** .-Col. 6. 9.-Hebr. 20. 24, 26.

can. XXI. Quia spiritus dei omnia scrutetur et nouerit etiam alta dei, quae spiritales tantummodo intellegant et loquantur omnia iudicantes, ipsi a nemine indicantur occursuri Christo.

[p. 113] Cor. I. **11** . 12. 13. **77** .-Eph. **4. 14.** 20.

can. XXII. Quia peccatum mortem afferat atque in seruitutem animam redigat.

Rom. (37. 39.) **43. 44. 45. 46. 47.-** Eph. **6. 7** .-Col. 18.-Tim. II. **7** .

can. XXIII. Quia ignorantia tenebrae sint, scientia uero lux in domino, et utraque filios suos habent.

Cor. **I** . 79.-Eph. **22** . 30.-Thess. **I. 16. 17** .-Col. **4** .-Hebr. (8.) 9.

can. XXIV. Quia deus ante saecula sapientiam in sacramento absconditam ad gloriam nostram praedestinauit, eorum uidelicet quos ante constitutionem mundi elegit.

Rom. 65.-(Cor. 1. 9.)-Gal. **18. 19** .-Eph. 2. **3** .-Thess. II. 5.-(Col. 10.)-Ti II 6. **7** .-Tit. **1** .-Hebr. **5** .

can. XXV. Quia gratiae dei sit atque misericordiae, ut credant audientes et saluentur credentes, obtunsio uero uel induratio de peccato ueniat non credentibus et quod contra naturam insertae sint gentes gratiae dei, quippe ex quo et per quem et in quo sint omnia.

Rom. **73. 74. 82. 84.** 85. **86.** 87. **88. 89. 91** .-Cor. I. 22. 33. **37.** (47.) 72. **73** .-Eph. **1. 2. 7** .-Philipp. **1l** .-Col. **10** .-Tim. II. 6. **17** .-Tit. **12** .-Hebr. **6. 7.** 28.

can. XXVI. Quia peccatum et mors per Adam in omnes homines uenerit et regnauerit mors ab Adam usque ad Moysen.

Rom. **37. 38.** 39.-Cor. I. **86.**

can. XXVII. Quia corrumpant mores bonos confabulationes pessimae et quod quaestiones atque contentiones subuertant potius quam aedificent audientes.

Cor. I. (46. 62.) **91** .-Eph. **29** .-Col. (14.) **15** .-Tim. I. **27** .- Tim. II. **14. 17. 20.**

can. XXVIII. Quia peccandi cupiditas idest uoluntas carnis, **[p. 114]** quae ex consuetudine diuturna lex iam dicitur atque natura, sanctae aduersa semper sit uoluntati.

Rom. 48. 49. **50.** (51. 53.) **61.** 62. 63. 64. 74. 122. **124** .-Cor. II. **11** . 12. 48. 55.-Gal. 30.-Eph. (6.) 38.-Thess. I. (6.) 7. (8.) Tim. I. 12.-Tim. II. 16. **17.**

can. XXIX. Quia caro eiusque prudentia deo sit inimica et deo atque ab omni bono semper absentet.

Rom. **50. 51. 54.** 55. **57** .-Cor. I. **95** .-Cor. II. **29** .-Gal. **30. 34.** -Eph. **6.**

can. XXX. Quia per habitantem in nobis dei spiritum uiuificentur mortalia corpora nostra.

Rom. **56** .-Philipp. **23** .-Thess. I. (14.) 22.

can. XXXI. Quia nouus homo interior sit, cuius caelestis imago est, quippe ad imaginem dei formatus quique dei gratia et scientiae lumine reformatur et ut thensaurus in fictili uase consistens uisceribus misericordiae et fidei atque caritatis induitur.

Cor. I. 94.-Cor. II. **24** .-Eph. **14** . 23. 24.-Col **27. 28.** -Hebr. **18.** 19. 20. 25.

can. XXXII. Quia uetus homo exterior sit, qui corrumpitur et in quo corpus peccati destruitur quique terrestris domus et uas fictile ab apostolo nuncupatur.

Rom. 41.-Cor. II. **24. 27. 29** .-Eph. **23** . 26-Col. **27.**

can. XXXIII. Quia sanctorum corpora dei siue spiritus sancti templa et Christi membra sint et ideo semper hostia uiua et placens esse debeant atque ab omni opore carnis et a susurratione et uaniloquio ceterisque peccatis abstinere se debeant et ut uirgines iuxta apostolli consilium sic permaneant.

Rom. 92. (101.)-Cor. 1. **17. 28. 33. 34. 35.** 36. **37.** (40.) 41. (43.) **45. 58.** -Cor. II. **35. 49.** (59.)-Eph. **28** .-Phil. **24** . (25.)-Thess. I. **11** .-Col. 25.

can. XXXIV. Quia sancti carnem suam cum uitiis et concupiscentiis crucifigant gloriantes in cruce Christi, per quem mundo eiusque operibus mortui sunt.

[p. 115] Gal. **32. 36.** -Col. **22. 23.** -Tit. 9.

can. XXXV. Quia cum carnibus et uino aliqui abstineant, nec iudicari ab aliis debeant nec ipsi alios iudicare eo quod mundis omnia munda sint et quia esca et potus neminem conmendat. Deus enim et hunc, inquit, et haec destruit.

Rom. **102.** 103. **106. 107. 108.** 109. 110.-Cor. I. **32. 49. 51.** 53. 56.-Col. **20** .-Tit. 4.-Hebr. 26.

can. XXXVI. Quia uinum sit omnis causa luxuriae et ideo abstinendum sit ab eo, quippe quod pro sola infirmitate et ipsud modico uti indulgeat.

Rom. **108** .-Eph. 32.-Tim. I. (23.) 24.

can. XXXVII. Quia per beatam uoluntariam paupertatem iusti radicem malorum omnium auaritiam

respuant, contenti cottidiana exhibitione et tegumenti sufficientia per pietatem sibimet ministrata.

Cor. I. 28.-Eph. 22. 28.-Col. **25** .-Tim. I. 27. **28.** -Hebr. **18.** 26.

can. XXXVIII. Quia iustorum militia et arma et hostes et lucta uel pugna spiritalia sint, quorum conuersatio in caelis est, unde et Christum dominum exspectant.

Rom. 101.- Cor. II. 46.- Eph. **38. 39.** 40.-Phil. 20.-Thess. I. 10. **17** .-Tim. II. **10** .-Hebr. **11.** 15.

can. XXXIX. Quia opus doctoris lectio sit atque euangelii praedicatio, in quibus nocte ac die operabatur apostolus.

Cor. I. 101.-Philipp. **15** .-Thess. I. 5.-Thess. II **9** .-Tim. I. **17. 18.** -Tim. II. 6. 18. **19.** 20. **21. 23.**

can. XL. Quia psalmis hymnis et canticis spiritalibus atque orationibus insisti debeat, tain pro inuicem quam pro regibus atque omnibus hominibus.

Rom. **3** . 96. **119** .-Cor. II. 2. 60.-Eph. **4. 32. 41** .-Philipp. **1. 23** .-Thess. II. **3. 6** .-Col. **3.** 29. **32.** -Tim. I. 8.-Tim. II. 2.

can. XLI. Quia apostolus omnibus omnia factus sit, ut omnes lucrifaceret, per quod, omnibus placuit; quem imitari oportet, ut **[p. 116]** sicut luminaria in conuersatione sua luceant inter ceteros Christiani, quorum tale debet esse opus qualis et sermo.

Rom. **96. 97** .-Cor. I. **57. 63. 64.** -Cor. II. **21. 31. 33. 42.** 47. Eph. 15. **31** .-Philipp. 12. **22** .-Thess. I. 10. **13.** -(Thess. II. 5. 9.)-Col. 33.-Tim. I. 17.-Tit. 7.

can. XLII. Quia corpus ac sanguinem Christi, quod est magnum pietatis sacramentum, manifestatum in carne, iustificatum. in spiritu, si quis indigne sumpserit, corporis ipsius sanguinisque sit reus.

Cor. 1. **61. 69** .-Tim. I. 13. **14** .-Hebr. **18** . 19.

can. XLIII. Quia scientia ac fide et sanctitatis odore erant pleni tam apostolus quam illi quibus gratias referebat.

Rom. **3** . **114** .-Cor. I. **1.** 64.-Cor. II. **4. 13.** 14.-Philipp. 10. (25.)-Thess. I. 2.-Hebr. **18** . 19.

can. XLIV. Quia per multimodam spiritus sancti gratiam, prout oportuit, dona spiritalia distributa sint sanctis ideoque debere unumquemque in quo uocatus est permanere et inferiores honorem cuangelio cooperantibus dare.

Ro,. **93. 94** .-Cor. I. (40.) **73** . (103.)-Cor. II. **60** .-Eph. 17. Thess. I. **18.** 19.-Hebr. 3.

can. XLV. Quia episcopus inreprchensibilis esse debeat omnisque clerus pacificus iuuenalia desideria

fugiens, seruans mandatum, probans potiora, corripiens errantem, docens utilia; similiter senes et uiduas esse debere.

Thess. I. (20.) 21.-Col. 11. 12.-Tim. I. **13. 18.** 19. **23.** 28. 29.-Tim. II. **16. 17.** (21.)-Tit. **2** . 5. 13.

can. XLVI. Quia ecclesiastici non debeant ob suam defensionem publica adire indicia sed tantum ecclesiastica, nihilque inique iudicare ac duorum uel trium testimonio rem probare, quia sancti mundum et angelos iudicabunt.

Rom. **98** .-Cor. I. **30** .-Cor. II. **59** . (60.)-Thess. I. II.-Tim. I. (21.) 22. 25.-Tim. II. **21** .-Tit. **10** .-Hebr. 18.

[p. 117] can. XLVII. Quia firmiores in fide debeant infirmioribus conpati considerantes se ipsos, ne et ipsi temptentur.

Rom. 111.-Cor. II. **10** . II.-Gal. **3** .-Thess. I. 18. 19. 20.-Hebr. (8.) 25.

can. XLVIII. Quia in ordinibus ecclesiae elegerit deus primo apostolos, secundo prophetas, tertio magistros.

Cor. I. **73.** 74. **77. 78.** 79.-Eph. **11. 20** .-Thess. I. 21.-Tim. I. **6.**

can. IL. Quia omne bonum eligendum sit et cunctis uirtutibus fraterna caritas praeferenda, redimendum. tempus paxque et humilitas a Christianis sectanda.

Rom. **95. 96. 97. 100.** 107.-Cor. I. 2. **74. 76. 102** .-Gal. 29. Eph. 15. 21. 22. 31.-Philipp. **7** .-Thess. I. **12.** 20. 21.-Thess. II. **l** .-Col. **28** .-Tim. I. 3.-Hebr. **9** . 23. 25.

can. L. Quia uitandi sint, qui non secundum apostoli traditionem uiuunt, sed suo potius uentri deseruiunt; qui in nouissimis temporibus deterrimi sunt futuri.

Rom. **123** .-Cor. I. 77.-Thess. II. (5.) 8. 10.-Tim. I. 15.-Tim. II. 18. 22.-Hebr. (18.) 26.

can. LI. Quia grauius delinquunt qui alios iudicant ipsi deteriora facientes, uel certe participes peccantium sint hi qui peccantibus quoquo modo consentiunt.

Rom. **10. 11. 12.** -Cor. I. **26. 27.** 28. **29** .-Cor. II. **59** .-Tim. II. **16** .

can. LII. Quia uel fuerint uel futuri sint pseudoapostoli et pseudoprophetae, per quos sectae, et satanas se transfiguret in angelum lucis.

Rom. 5. **6. 8.** 9.-Cor. I. 2. 14- 68. 69. 105.-Cor. II. **14. 20. 46.** 50. **52. 53** .-Gal. **3. 8. 21. 22.** 28. (32.)-Philipp. **4.** 16. **20.** -Col. **21** .-Tim. I. 2. 31.-Tit. 3. 5. 14.

can. LIIII. Quia multi recesserint ab apostolis uaniloqui, per quos haereses exstiterint ad errores.

[p. 118] Tim. I. 3. **7** . (15.)-Tim. II. 6. **8** . **15.** 25.

can. LIV. Quia conmendet eos qui secum conlaborant in euangelio et omnes qui praesunt; quorum, ut ait, nomina in libro uitae sunt scripta.

Philipp. (5.) **13.** 15. 21.-Thess. I. 7. (18.)-Col. **34** .-Tim. I. **21** .-Philem. 5.-Hebr. 28.

can. LV. Quia non per legem sed per Christi fidera et confessionem saluentur ac iustificentur credentes, seruitutis iugo et sexuum diuersitate carentes.

Rom. **26.** 27. 34. 78. **79.** 81. **110** .-Cor. II. **26** .-Gal. **10. 11. 15.** 16. (27.)-Eph. 9. 22.-Hebr. **7.** 18. **19.** 22.

can. LVI. Quia praecipiat plebi, ut potestatibus subiecti sint et ut suis manibus operentur, uxores filios seruos et serui dominos diligant, et mulieres in ecclesia taceant nec docere praesumant.

Rom. 99. **103** .-Cor. I. 33. **36** . 37. **38.** 39. 40. **42. 43. 45. 46. 48.** 49. 50. 62. 66. 68. **71. 72. 79.** -Eph. 25. **26.** 27. 33. 34. **36. 37.** -Thess. I. **13.** -Col. **30.** 31.-Tim. I. 19. **26. 30** .-Tit. 5. **6. 8. 11** .-Hebr. 25.

can. LVII. Quia incontinentibus nubere iubeat et mulier per filiorum generationem saluanda sit.

Cor. I. **37. 43. 44.** 45.-Tim. I. **12. 19** .-Hebr. 25.

can. LVIII. Quia factis iustificentur credentes, non tantum sermonibus, non enim in sermone est regnum dei, ait, sed in uirtute.

Rom. **14. 15. 16.** 17. 18. 19.-Cor. I. 25. **39** .-Thess. I. **2** .-Hebr. **18.**

can. LIX. Quia caput uiri sit Christus, uir autem mulieris et quia oporteat sine ira et disceptatione semper orare et mulieres ornatas esse debere non monilibus sed conuersatione.

Cor. I. **65. 66.** 70.-Tim. I. 11. 12. 19.

can. LX. Quia gratias agat apostolus his qui ad elemosynam prompti sunt, alios ad hoc opus exhortans.

[p. 119] Rom. (94.) **118. 120. 122** .-Cor. I. 99. **103** .-Cor. II. **40** . 41. **44.** Philipp. **25** .-Tim. II. **9. 11.** 15.-Tit. 15.-Hebr. 25. 27.

can. LXI. Quia bonae uitae quorundam laicorum et fidei atque humanitati eorum testimonium reddat apostolus, quod refecerint uel ipsum uel sanctorum pauperes.

(Rom. 118.)-Cor. II. **39** .-Thess. I. 6. **9** .-Thess. II **1. 7.** Col. **1** .-Tim. II 3.-Philem. **2** .-Hebr. 19.

can. LXII. Quia exprobret quorundam auaritiam Paulus dicens se ita euangelium praedicasse eis, ut eos non grauaret; debere tamen altario deseruientes inde uiuere, ut miles suis stipendiis.

Cor. I. **54. 56** .-Cor. II. 51. **58** .-Tim. I. 30.

can. LXIII. Quia ceruices suas quidam pro apostolo supposuerint, quibus gratias agit non solum ipse sed et uniuersae ecclesiae, quas etiam in domibus propriis susceperunt.

Rom. **121** .-Cor. I. **104** .-Col. **34** .-Philem. **1** .

can. LXIV. Quia iustitiam dei, quae per Christum data est, ignorent hi qui iustitiam legis sectantur; inpossibile namque erat legi deseruientibus sibi auferre peccata.

Rom. **20. 21.** 22. 53. 66. 68. **71. 75.** 76. 77. **78. 80. 84** .-Gal. **15.** Philipp. 17, **18. 19** .-Hebr. 12. 16. (17.)

can. LXV. Quia duas leges dicat esse apostolus, unam per Moysen quae carnalis est, aliam per fidem et gratiam Christi quae spiritalis est, illam quidem destruens quia non iustificat, hanc uero statuens quia saluat atque sanctificat.

Rom. (21.) **23. 25. 31. 32.** 33. 34. **37.** 38. **39.** 43. 44. 47. **48.** 49. **50. 52. 54. 57.** 59. **77** .-Cor. I. 97.-Cor. II **16. 17.** 19.-Gal. **10.** 11. **12.** 13. **14, 15. 16. 17.** 20. **24. 25. 26. 27.** 28. 30.-Tim. I. 2. 3.-Tit. **3. 13** .-Hebr. **11. 12.**

can. LXVI. Quia in lege iudaica maledictum sit, de quo nos Christus liberat factus ipse maledictum.

Rom. **31** .-Gal. **12. 13.**

[p. 120] can. LXVII. Quia per spiritalem cordis in Christo circumcisionem propudiosam illam legis destruat apostolus.

Rom. 16. 17. 23. **24. 27. 28** .-Gal. **27.** 28. 35. 37.-Eph. **7. 8.** Philipp. 16. 17.-Col. 16. **17.**

can. LXVIII. Quia quae in ueteri testamento uel facta uel scripta sunt, in nostri figuram contigerint.

Rom. 33. 34. 74. **112.** 113.-Cor. I. **59. 60** .-Hebr. **16.**

can. LXIX. Quia Abrahae fidem imitandam Iudaeis ponat apostolus, adprobans non ex operibus legis sed ex operibus fidei iustificari credentes, quos et Israhel dei nuncupat.

Rom. (20.) 26. 28. **29. 30.** (32.) **33. 34. 72** .-Gal. (10.) **16.** 30. Hebr. II. 20. (25.)

can. LXX. Quia gentes de Iudaeroum casu non debeant gloriari; deus enim omnes homines uult saluos fieri, concludens omnia sub peccato, ut omnium misereatur, qui per Christum nos reconciliauit sibi; deus enim, inquit, erat in Christo mundum reconocilians sibi.

Rom. 79. 87. 88. 89. **90.** -Cor. II. **32.** -Tim. I. 9. 16.-Hebr. **14.**

can. LXXI. Quia cum se persecutorem ecclesiarum fuisse accuset et minimum apostolorum esse dicat, raptum tamen usque ad tertium caelum se confitetur, ubi sine dubio instructus est euangelio, quod non ab homine sed a Christo per rouelationem spiritus doctum se esse dicit.

Cor. 1. **82** .-Cor. II. **1. 54.** 57.-Gal. (5.) 6.-Eph. **11** . (12.)-Philipp. 17.-Tim. I. 3. 4. (5.)-Tim. II. 6.-Tit. **12.**

can. LXXII. Quia dicat idem apostolus a deo se gratiam apostolatus accepisse et Christum in se loqui et operari et quia spiritu dei agantur qui filii dei sunt, heredes quidem dei, coheredes autem Christi.

Rom. 2. **58. 59. 116** .-Cor. II. 6. 7. **13. 23. 60** .-Thess. I. 3. 11.-Col. II.-Tim. II. 7.-Hebr. 5. **10.** 11.

[p. 121] can. LXXIII. Quia ibi euangelium praedicauerit, ubi nullus apostolorum fuerat seque ad euangelizandum a Christo missum.

Rom. **117** .-Cor. I. 3.-Cor. II. **12. 22. 48.** -Gal. **6** .-Eph. **12.**

can. LXXIV. Quia nihil minus fecerit aliis apostolis tam praedicatione quam signis; nam etsi inperitus sum, inquit, sermone sed non scientia.

Rom. 115, 116. 117.-Cor. I. 14. 82.-Cor. II. 50.-Philipp 3. II. **12. 19.** -Thess. I. **4** .

can. LXXV. Quia gentium sit apostolus quibus et euangelium praedicat, et quod ueniens Antiochiam reprehendit Petrum sibi que dextras dederint Iacobus et Iohannes et Barnabe societatis.

Rom. 4. 86. 87. 115.-Gal. **7** . (8.) 9.-Eph. **11. 12** .-Tim. I. **10** .-Tim. II. 6. **7.** 26.

can. LXXVI. Quia collegam habuerit Timotheum et Epaphroditum coapostolum atque conmilitonem aliosque adiutores siue ministros.

Rom. 115. (125.)-Cor. I. 81. **101** .-Cor. II. 12. 15. 41. 43.- Eph. 16.-Philipp. **14** .-Col. I. **2. 34** .-Tim. II, 4. **25** .-Philem. **1** .-Hebr. 28.

can. LXXVIL. Quia filios uocet eos quos ueritatis scientia inbuebat, in quibus apostolicae auctoritatis potestate usus de his quos ad paenitentiam contristauerat gratulatur.

Cor. 1. **24.** 25. 52. **55.** -Cor. II. **8. 9.** 26. 28. 36. 38. **45.** 46, **47.** 61.-Gal. **23** .-Phillipp. **2** .-Thess. I. 4.-Col. **12** .-(Tim. II. 18.)-Philem. 3. **4.**

can. LXXVIII. Quia praedicare potius quam baptizare missus a Christo sit nosque in baptismo Christo esse consepultos, ut fili dei effecti in nouitate uitae ambulemus, heredes quidem dei, coheredes autem Christi.

Rom. 40. (59.)-Cor. I. 3.-Eph. 2. 34.-(Col. 17.)-Tit. **12** .-Hebr. **9. 11. 18.**

[p. 122] can. LXXIX. Quia ob peccatorum inmensitatem scelesti homines deterioribus traduntur passionibus et quia non sponte creatura subiecta sit et a Christi caritate neque alia creatura nos separet et euangelium creaturae sit praedicatum.

Rom. 9. **61. 62. 63. 68.** 100.- Col. 5. 9.- Tim. I. 15.-Hebr. **18.**

can. LXXX. Quia ex parte scire et ex parte prophetare et per speculum illa quae futura sunt uidere se dixerit, currens ad brauium supernae uocatioilis dei.

Cor. I. **75** .-Philipp. **19.**

can. LXXXI. Quia Christiani in passionibus gaudere debeant, scientes donum dei esse quod credunt, nam pro Christo pati aeterna merces erit.

Rom. **35. 60. 68** .-Cor I. 23. 24. **100** .-Cor. II. **2. 25.** 33. **37.** 52. **53. 56. 57.** -Gal. **38.** -Philipp. **5. 6.** -Thess. I. 6. **7** .-Thess. II. **1.** 6.-Col. **9** .-Tim. II. 13. 18. 19. 24. 26.-Hebr. **19.** 21. **22.** 28.

can . LXXXII. Quia corpora sanctorum in illa generali resurrectione diuersis meritorum claritatibus induenda sint, ubi iam caro et sanguis, idest uentris et libidinis opera non regnabunt.

Cor. I. 92. **93. 94. 95.** 96.-Hebr. 21.

can. LXXXIII. Quia primitiae resurrectionis Christus sit, deinde qui ipsius sunt, nunc ipse super omnem principatum et potestatem sedeat in patris dextera coillocatus.

Rom. 40. **41. 42. 67.** 68.-Cor. I. 33. **83. 85.** 86. **87. 89.** 91. **92** . Cor. II 26.-Eph. **5** .-Philipp. **18** .-Thess. I. 14.-Tim. II. **12** .-Hebr. 2. **4. 13.** 21.

can. LXXXIV. Quia in corpore constitutos resurrexisse dicat in baptismo eos qui peccato mortui conuiuificati sunt Christo et quaerunt quae sursum sunt, non quae super terram.

Rom. **39** . (40.) **42. 43. 48.** -Eph. 7.-Col. 16. **17.** 23. **24.**

can. LXXIX: Hebr. 10, 29; Rom. I, 26; 8, 20, 39. Col 1, 23.-can. LXXX: I. Cor. 13, 9, 12. Philipp. 3, 14.-can. LXXXI Col. 1. 24. Philipp. 1, 29. (cf. Eph. 2, 9.) II. Thess. 1, 5. (cf. Laodic. 6, 8.)-can. LXXXII: I. Cor. 15, 35, 41, 42, 50, 53.-can. LXXXIII: I. Cor. 15, 20, 23. Eph. 1, 21, 20. (cf. Col. 3, I.)-can. LXXXIV: Rom. 6, 2. (4.) 12. Col. 2, 12 sq.; 3, 1. Eph. 2, 5.

[p. 123] can. LXXXV. Quia iudicium dei erit iusto iudice Christo, ubi recipiet unusquisque secundum opera sua, conscientia rationem etiam de cogitatione reddente, omniumque criminum rei dei iudicantis experientur examen.

Rom. 12. (13.) **15. 105** .-Cor. I. **20. 21. 31** .-Cor. II. 30.-Eph. **37** .-Tim. I. **25** .-Tim. II. 21. 24.-Hebr. (24.) 25.

can. LXXXVI. Quia inhonorentur a deo qui non honorificant deum et relinquantur desideriis suis grauius iudicandi.

Rom. **9. 10.** 29.-Cor. I. **27. 70** .-Gal. 33. **34** .-Thess. II. 2. Col. 31.-Hebr. 18.

can. LXXXVII. Quia ante iudicii diem ueniet filius peccati qui intellegitur antichristus.

Thess. II. 4.

can. LXXXVIII. Quia iudicium in fine mundi igne erit, quod et iram nominat; qui dies in aduentu Iesu de caelis ut fur ueniet in filios diffidentiae omnemque inpietatem.

Rom. **6 13** .-Cor. I. 16.-Eph. **29** .-Philipp. **20** .-Thess. I 3. 4. 15. **16** .-Thess II. 2.-Col. 26.-Hebr. 18. 25.

can. LXXXIX. Quia praesens mundi huius felicitas non solum ut breuis sed ut nociua et malitiosa spernenda est et quia sapientia eius stultitia sit, in quibus et nos aliquando conuersati, inquit, sumus; nouissimam uero destruendam mortem, cum iusti de his qui nunc eos tribulant uindictam a domino fuerint consecuti.

Rom. 92.-Cor. 1. 18. **43. 70. 88** .-Cor. II 38.-Gal. 2.-Eph. 6.-Thess. II (I.) 2.-Hebr. **10** . 19.

can. XC. Quia iusti cura deo patre et Christo regnaturi in aeternum sint, ubi corpus corruptioni ultra subiectum non erit.

Rom (41. 42.) 46. 47. (62.)-Cor. 1. 89 (93.) 95. **96.** 97. **98.** (99.)-Cor. II. 29.-Gal. 30. 34.-Eph. 5. 6. 7.-Thess. II. **5.** Tim. I. 29.-Tit. 9. (12.)-Hebr. (II.) 12.

[p. 124] V

CONSULTA DE OROSIO A SAN AGUSTÍN

PAULI OROSII AD AURELIUM AUGUSTINUM

COMMONITORIUM DE ERRORE PRISCILLIA-

NISTARUM ET ORIGENISTARUM

BEATISSIMO PATRI AUGUSTINO EPISCOPO OROSIUS

1. Iam quidem suggeseram sanctitati tuae, sed commonitorium suggestae rei tunc offerre meditabar cum te expeditum animo ab aliis dictandi necessitatibus esse sensissem. Sed quoniam domini mei, filii tui, Eutropius et Paulus episcopi eadem qua et ego puer uester salutis omnium utilitate permoti commonitorium iam dederunt de aliquantis haeresibus nec tamen omnes significarunt, necesse me fuit festinato edere et coaceruare in unum omnes perditionum arbores cum radicibus et ramis suis et offerre ignienti spiritui tuo, ut tu uiso agmine perspectaque nequitia permetiaris, quam possis dispositionem adhibere uirtutis. Tu tantum, beatissime pater, malignas aliorum plantationes [1] uel insertiones erue atque succide et ueram sparge sementem nobis de tuis fontibus rigaturis. [2] Ego deum testem spondeo et incrementum operis tui spero, quia terra illa quae nunc ingratos fructus insincera cultura exhibet, si eam de manna illo recondito [3] apud te mandando et replendo uisitaueris, usque in centesimum fructum [4] profusa aliquando **[p. 125]** liberius ubertate proficiet. Per te dominus deus noster, per te, inquam, beate pater, quos castigauit in gladio, emendet in uerbo. Ad te per deum missus sum; de te per eum spero, dum considero qualiter actum est quod huc ueni. Agnosco, cur uenerim sine uoluntate, [1] sine necessitate, sine consensu de patria egressus sum, occulta quadam ui actus, donec in istius terrae litus adlatus sum; hic demum in cura resipiui intellectum quod ad te uenire mandabar. Inpudentem non iudices, si accipis confitentem. Fac me ad [2] dilectam dominam meam idoneum negotiatorem, [3] inuenta margarita, non fugitiuum seruum euersa substantia reuerti. [4] Dilacerati grauius a doctoribus prauis quam a cruentissimis hostibus sumus. Nos confitemur offensam: tu peruides plagam; quod solum superest: adiuuante domino largire medicinam. Breuiter ergo et quid ante male plantatura conualuit et quid postea peius insertum praeualuit, ostendam.

2. Priscillianus primum in eo Manichaeis miserior [(A)] , quod ex ueteri quoque testamento haeresim confirmauit, docens animara quae a deo nata sit de quodam promptuario procedere, profiteri ante deum se pugnaturam et instrui adoratu angelorum: dehinc descendentem per quosdam circulos a principatibus malignis capi [(B)] et secundum uoluntatem uictoris principis in corpora diuersa contrudi eisque adscribi chirographum. Unde et mathesim praeualere firmabat, adserens quia hoc chirographum soluerit [5] Christus et adfixerit cruci per passionem quam, sicut ipse Priscillianus in quadam epistula sua dicit:

«Haec prima sapientia est in animarum typis diuinarum uirtutum intellegere naturas et corporis dispositionem, in qua obligatum coelum uidetur et terra omnesque principatus saeculi uidentur adstricti; sanctorum uero dispositiones superare. Nam primum circulum et mittendarum in came animarum diuinum **[p. 126]** chirographum, angelorum et dei et omnium animarum consensibus fabricatum patriarchae [(A)] tenent; qui contra formalis militiae opus possident», et reliqua.

Tradidit autera nomina patriarcharum membra esse animae, eo quod esset Ruben in capite, Iuda in pectore, Leui in corde, Beniamin in femoribus, et similia.; contra autem in membris corporis coeli signa esse disposita, id est arietem in capite, taurum in ceruice, geminos in brachiis, cancrum in pectore et cetera [(B)] , uolens subintellegi tenebras aeternas et ex his principem mundi processisse, et hoc ipsum confirmans ex libro quodam qui inscribitur «memoria apostolorum», ubi saluator

interrogari a discipulis uidetur de patre ostendendo secreto et ostendere de parabola euangelica quae habet exiit seminans seminare [1] quia non fuerit seminator bonus, adserens quia si bonus fuisset, non fuisset neglegens uel secus uiam uel in petrosis uel in incultis [2] iaceret semen, uolens intellegi hunc esse seminantem qui animas castas spargeret in corpora diuersa quae uellet. In quo etiam libro de principe humidorum et de principe ignis plurima dicta sunt, uolens intellegi ar te, non potentia De omnia bona agi in hoc mundo [(C)] . Dicit enim esse uirginem quandam lucem, quara deus uolens dare pluuiam hominibus principi humidorum ostendit, qui, dum eam adprehendere cupit, commotus consudet et pluuiam faciat et destitutus ab ea mugitu suo tonitrua concitat. Trinitatem [(D)] autem solo uerbo loquebatur, nam unionem absque ulla exsistentia aut proprietate adserens sublato «et» patrem filium spiritum sanctum hunc esse unum Christum docebat.

3 Tunc duo ciues mei Auitus et alius Auitus, cum iam tam turpem confusionem per se ipsam ueritas sola nudaret, peregrina petierunt. Nam unus Hierosolymam, alius Romam **[p. 127]** profectus est; reuersi unus retulit Origenem alius Uictorinum, ex his daobus alter alteri cessit: Priscillianum tamen ambo damnarunt. Uictorinum parum nouimus, quia adhuc paene ante editiones suas Uictorini sectator cessit Origeni. Coeperunt ergo ex Origene magnifica plura proponi quae ex modica occasione ueritas ipsa praecideret. Didicimus enim de trinitate doctrinam satis sanam, omnia quae facta sunt a deo facta esse [1] et omnia bona ualde [2] et facta de nihilo: tune deinde scripturarum solutiones satis sobrias. Omnia haec statim a sapientibus fideli pristinorum expurgatione suscepta sunt; remansit sola offensa de nihilo. Credere enim persuasum erat [(A)] esse animam, non tamen persuaderi poterat factam esse de nihilo, argumentantes quia uoluntas Dei nihil esse non possit. Hoc paene usque nunc manet. Isti nero Auiti duo et cum his sanctus Basilius Graecus, qui haec, beatissime, docebant, quaedam ex libris ipsius Origenis non recta, ut nunc perintellego, tradiderunt: primum omnia antequam facta apparerent semper in dei sapientia facta mansisse dicentes hoc uerbo: «deus enim quaecumque fecit, faciendo non coepit»; deinde dixerunt angelorum principatuum potestatum animarum ac daemonum unuin principium et unam esse substantiam et uel archangelo uel animae uel daemoni locum [(B)] pro meritorum qualitate datum esse, utentes hoc uerbo: «mariorem locum minor culpa promeruit» [(C)] . Mundum nouissime ideo esse factum, ut in eo animae purgarentur quae ante peccarunt; ignem sane aeternum quo peccatores puniantur neque esse ignem uerum neque aeternum praedicauerunt, dicentes dictum esse ignem propriae conscientiae punitionem, aeternum autem iuxta etymologiam graecam non esse perpetuum, etiam latino testimonio adiecto, quia dictum sit in aeternum et «in saeculum saeculi» [3] postposuerit «aeterno»: ac sic omnes peccatorum animas post purgationem conscientiae in unitatem corporis Christi esse redituras. Uoluerunt etiam de diabolo adserere, sed non praeualuerunt: eo quod, cum substantia in eo bona facta perire **[p. 128]** non possit, exusta in totum malitia diaboli [(A)] aliquando saluandam esse substantiam. De corpore uero Domini sic tradiderunt quia, cum usque ad nos ueniens filius Dei post tot milia annorum otiosus eo usque non fuerit, sed praedicans remissionem angelis potestatibus atque uniuersis superioribus, cum qualitatem formae eorum quos uisitaret adsumeret, usque ad palpabilitatem carnis adsumptionis specie crassuisse [(B)] : hoc passione et resurrectione determinans, rursus donec usque ad patrem ueniret ascendendo tenuasse; ita neque depositum usquam fuisse corpus nec in corpore ullo regnantem circumscribi Deum. Creaturam quoque subiectam corruptioni non uolentem [1] intellegendum esse dicebant solem et lunam et stellas [(C)] ; et haec non elementarios esse fulgores, sed rationales potestates, praebere autem seruitium corruptioni propter eum qui subiecit in spe. [2]

4 Haec sicut retinere potui, breuiter expositum est, ut perspectis omnibus morbis medicinam adhibere festines. Est ueritas Christi in me, [3] quia propter uenerabilem reuerentiam sanctitatis tuae esse inpudens non auderem, nisi euidenti iudicio et ordinatione Dei ad illius tanti et talis populi, cui sicut peccanti plaga inposita est, [4] sic post plagam cura debetur, remedia proferenda te electum, me missum esse cognoscerem. Memor mei, beatissime pater, multorumque qui mecum uelut ros eloquium tuum ut super eos descendat exspectant, esse dignare.

[p. 129] VI

TEXTOS DE SULPICIO SEVERO, SAN JERÓNIMO, ETC., RELATIVOS A LA HISTORIA DEL PRISCILIANISMO

Sulpicii Severi libri qui supersunt. Recensuit et commentario critico instruxit Carolus Halm (Viena, 1866). pp. 99-105. *Chronicorum liber* II, 46-51.

«Sequuntur tempora aetatis nostrae grauia et periculosa, quibus non usitato malo pollutae ecclesiae et perturbata omnia. Namque tum primum infamis illa Gnosticorum haeresis intra Hispanias deprehensa, superstitio exitiabilis, arcanis occultata secretis. Origo istius mali Oriens atque Ægiptus, sed quibus ibi initiis coaluerit, haud facile est disserere. Primus eam intra Hispanias Marcus intulit, Ægipto profectus, Memphis ortus. Huius auditores fuere Agape quaedam, non ignobilis mulier, et rhetor Helpidius. Ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, praediues opibus, acer, inquies, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus, felix profecto, si non prauo studio corrupisset optimum ingenium; prorsus multa in eo animi et corporis bona cerneres. Uigilare multum, famem ac sitim ferre poterat; habendi minime cupidus, utendi parcissimus. Sed idem uanissimus et plus iusto inflatior profanarum rerum scientia; quin et magicas artes ab adolescentia eum exercuisse creditum est.

«Is ubi doctrinam exitiabilem aggressus est, multos nobilium pluresque populares, auctoritate persuadendi et arte blandiendi allicuit in societatem. Ad hoc mulieres nouarum rerum cupidae, fluxa fide, et ad omnia curioso ingenio, cateruatim ad eum confluebant: quippe humilitatis speciem ore et habitu praetendens, honorem sui et reuerentiam cunctis iniecerat, iamque paulatim perfidiae istius tabes, pleraque Hispaniae pervaserat, quin et nonnulli episcoporum deprauati, inter quos Instantius et Saluianus, Priscillianum non solum consensione, sed sub quadam etiam coniuratione susceperant, quo Hyginus [1] episcopus **[p. 130]** sis, ex uicino agens, comperto ad Idacium Emeritae aetatis sacerdotem [1] refert. Is uero sine modo et ultra quam oportuit Instantium sociosque ejus lacessens, facem quandam nascenti incendio subdidit, ut exasperauerit malos potius quam compresserit.

»Igitur post multa inter eos et digna memoratu certamina, apud Caesaraugustam Synodus congregatur, cui tum etiam Aquitani episcopi interfuere. Uerum haeretici committere se judicio non ausi ia absentes, tum lata sententia, damnatique Instantius et Saluianus Episcopi, Helpidius et Priscillianus laici. Additum etiam, ut si quis damnatos in communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam. Atque id Ithacio Ossonobensi Episcopo negotium datum, ut decretum Episcoporum in omnium notitiam deferret, maximeque Hyginum extra communionem faceret, qui cum primus omnium insectari palam haereticos coepisset postea turpiter deprauatus, in

communionem eos recepisset. Interim Instantius et Saluianus, damnati judicio sacerdotum, Priscillianum etiam laicum sed principem malorum omnium, una secum Caesaragustana Synodo notatum ad confirmandas vires suas, Episcopum in Abulensi oppido, constituunt; rati nimirum, si hominem acrem et callidum sacerdotali auctoritate armassent, tutiores fore sese.

»Tum vero Ydacius atque Ithacius acrius ista re, arbitrantes posse inter initia malum comprimi; sed parum sanis consiliis saeculares judices adeunt, ut eorum decretis atque excusationibus haeretici urbibus pellerentur. Igitur post multa et foeda certamina, Ydatio supplicante, elicitur a Gratiano, tum Imperatore, rescriptum quo universi haeretici excedere non Ecclesiis tantum aut urbibus, sed extra omnes terras propelli jubebantur. Quo comperto, Gnostici diffisi rebus suis, non ausi iudicio certare, sponte cessere qui Episcopi videbantur; ceteros metus dispersit. At tum Instantius, Saluianus et Priscillianus Romam profecti, ut apud Damasum, urbis ca tempestate Episcopum, obiecta purgarent. Sed iter eis praeter interiorem Aquitaniam fuit, ubi tum ab imperitis magnifice suscepti, sparsere perfidia semina, maximeque Elusanam plebem, sane tum bonam et religioni studentem, prauis praedicationibus pervertere. A Burdigala per Delfinum repulsi, tamen in agro Euchrotiae aliquantisper morati, infecere nonnullos **[p. 131]** suis erroribus. Inde iter coeptum ingressi turpi sane pudibundoque comitatu, cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in queis erat Euchrotia ac filia ejus Procula de qua fuit in sermone hominum, Priscilliani stupro gravidam, partum sibi graminibus abegisse.

»Hi ubi Romam pervenere, Damaso se purgare cupientes, ne in conspectum quidem eius admissi sunt. Regressi Mediolanum, aeque aduersantem sibi Ambrosium repererunt. Tum uertere consilia, ut quia duobus Episcopis, quorum ea tempestate summa auctoritas erat, non illuserant, largiendo et ambiendo ab Imperatore cupita extorquerent. Ita corrupto Macedonio, cum Magistro officiorum rescriptum eliciunt, quo calcatis quae prius decreta erant, restitui Ecclesiis iubebantur. Hoc freti Instantius et Priscillianus repertiuere Hispanias. Nam Saluianus in urbe obierat, ac tum sine ullo certamine Ecclesias quibus praefuerant, recepere. Verum Ithacio ad resistendum non animus sed facultas defuit, quia haeretici, corrupto Voluentio proconsule, uires suas confirmauerunt. Quin etiam Ithacius, ab his quasi perturbator Ecclesiarum reus postulatus iussusque per atrocem executionem deduci, trepidus profugit ad Gallias; ibi Gregorium praefectum adiit. Qui compertis quae gesta erant, rapi ad se turbarum actores jubet, ac de omnibus ad imperatorem refert, ut haereticis uiam ambiendi praecluderet. Sed id frustra fuit, quia per libidinem et potentiam paucorum, cuncta ibi uenalia erant.

»Igitur haeretici, suis artibus, grandi pecunia Macedonio data, obtinent ut Imperiali auctoritate Praefecto erepta, cognitio Hispaniarum Vicario deferretur, nam iam proconsuelem habere desierant, missique a Magistro officiales qui Ithacium tum in Treueris agentem, ad Hispanias retraherent. Quos iile callide frustratur ac postea per Britannium Episcopum defensus, illusit. Iam uel rumor incesserat Clementem Maximum intra Britannias sumpsisse inperium ac breui in Gallias erupturum. Ita tum Ithacius statuit, licet rebus dubiis, noui Imperatoris adventum expectare, interim sibi nihil agitandum. Igitur ubi Maximus oppidum Treuerorum uictor ingressus est, ingerit preces, plenas in Priscillianum ac socios ejus inuidiae atque criminum. Quibus permotus Imperator, datis ad Praefectum Galliarum atque ad Uicarium Hispaniarum litteris, omnes omnino quos labes illa inuoluerat, deduci ad Synodum Burdegalensem iubet. Ita deducti Instantius et Priscillianus **[p. 132]** quorum Instantius prior jussus causam dicere, postquam se parum. expurgabat, indignus esse Episcopatu pronuntiatus est. Priscillianus vero, ne ab Episcopis audiretur, ad Principem provocavit, permissumque id nostrorum inconstantia, quia aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut si ipsi suspecti habebantur, allis

Episcopis audientiam reservare, non causam Imperatori de tam manifestis criminibus permittere.

»Ita omnes quos causa involuerat, ad Regem deducti. Secuti etiam accussatores, Ydacius et Ithacins Episcopi, quorum studium in expugnandis haereticis non reprehenderem, si non studio uincendi plus quam oportuit, certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accussatores displicere. Certe Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse definio. Fuit enim audax, loquax, impudens, sumptuosus, ventri et gul ae plurimum impertiens. Hic stultitiae eo usque processerat ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certere jejuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos, in crimen arcesseret. Ausus etiam miser est ea tempestate Martino Episcopo, uiro plane Apostolis conferendo, palam objectare haeresis infamiam. Namque tum Martinus apud Treueros constitutus, non desinebat increpare Ithacium ut ab accussatione desisteret; Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret, satis superque sufficere ut Episcopali sententia haeretici judicati, Ecclesiis pellerentur, saeuum esse et inauditum nefas ut causam Ecclesiae index saeculi judicaret. Denique quoad usque Martinus Treueris fuit, dilata cognitio est, et mox discessurus, egregia auctoritate a Maximo elicuit responsionem, nihil cruentum in reos constituendum.

»Sed postea Imperator per Magnum et Rufum, Episcopos, deprauatus et a mitioribus consiliis defleux, causara Praefecto Evodio permisit, uiro acri et seuero. Is Priscillianum gemino judicio auditum, conuictumque maleficii nec diffitentem obscoenis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium foeminarum egisse conventus, nudumque orare solitum, nocentem pronuntiauit redegitque in custodiam, donec ad Principem referret. Gesta ad Palatium delata, censuit Imperator Priscillianum sociosque ejus capitis damnari oportere. Ceterum Ithacius videns quam inuidiosum sibi apud Episcopos foret, si accusator etiara postremis rerum capitalium iudiciis astitisset (enim iterari iudicium necesse erat), subtrahit se cognitioni frustra callido jam scelere perfecto. Ac **[p. 133]** tum per Maximum accussator opponitur Patricius quidam, fisci patronus. Ita eo insistente, Priscillianus capitis damnatus est, unaque cum eo Felicissimus et Armenius, qui nuper a Catholicis, cum essent clerici, Priscillianum secuti, desciuerant. Latronianus quoque et Euchrotia, gladio perempti. Instantius, quem superius ab Episcopis damnatum diximus, in Sylinancim insulam, quae ultra Britanniam sita est, deportatus. Item deinde in reliquos sequentibus iudiciis, damnatique Asarinus et Aurelius diaconus gladio. Tiberianus, ademptis bonis, in Sylinancim insulam datus. Tertullus, Potamius et Ioannes, tanquam uiliores personae et digni misericordia, quia ante quaestionem se ac socios prodidissent, temporario exilio intra Gallias relegati. Hoc fere modo homines luce indignissimi, pessimo exemplo, necati aut exiliis multati; quod initio jure judiciorum et egregio publico defensum, postea Ithacius in jurgiis solitus, ad postremum convictus, in eos retorquebat, quorum id mandato et consiliis effecerat; solus tamen omnium Episcopatu detrusus. Nam Ydacius, licct minus nocens, sponte se Episcopatu addicauerat. Sapienter id et uerecunde, nisi postea amissum locum repetere temptasset.

»Ceterum Priscilliano occiso, non solum non repressa est haeresis quae illo auctore proruperat, sed confirmata, latius propagata est. Namque sectatores cius, qui eum prius ut Sanctum honorauerant, postea ut Martyrem colere coeperunt. Peremptorum corpora ad Hispaniam relata, magnisque obsequiis celebrata eorum funera. Quin et iurare per Priscillianum summa religio putabatur, ac inter nostros perpetuum discordiarum bellum exarserat, quod iam per quindecim annos foedis disensionibus agitatum, nullo modo sopiri poterat. Et nunc, cum maxime discordiis Episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur, cunctaque per eos odio aut gratia metu, inconstantia, inuidia, factione, libidine, auaritia, arrogantia, desidia depravata: postremo plures adversum paucos bene

consulentes, insanis consiliis et pertinacibus studiis certabant; inter haec plebs Dei et optimus quisque probro atque ludibrio habebatur.»

* * *

«Veniam ad illud quod propter temporum notam semper occultauit, sed nos celare non potuit. In quo illud est miraculi quod facie ad faciem cum eo est angelus conlocutus. Maximus, **[p. 134]** Imperator alias sane bonus, depravatus consiliis sacerdotum, post Priscilliani necem, Ithacium Episcopum Priscilliaili accussatorem, ceterosque illius socios, quos nominari non est necesse, ui regia tuebatur ne quis ei crimini daret, opera illius cujuscumque modi hominem fuisse damnatum. Interea Martinus multis grauibusque laborantium causis ad comitatum ire compulsus, procellam ipsam totitis tempestatis incurrit. Congregati apud Treueros Episcopi tenebantur, qui cotidie communicantes Ithacio, communem sibi causara fecerant. His ubi nuntiatum est inopinantibus adesse Martinum, totis animis labefactati mussitare et trepidare coeperunt. Et iam pridie Imperator ex eorum sententia decreuerat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui haereticos inquirerent, deprehensis vitam et bona adimerent. Nec dubium erat quin Sanctorum etiam maximam turbam tempestas illa depopulatura esset, paruo discrimine inter hominum genera; etenim tum solis oculis judicabatur. Ut quis pallore potius, aut ueste, quam fide haereticus aestimaretur. Haec nequaquam placitura Martino Episcopi sentiebant, sed male consciis illa uel molestissima erat cura, ne se ab eorum communione adueniens abstineret, non defuturi qui tanti viri constantiam praemissa auctoritate sequerentur. Ineunt cum Imperatore consilium ut, missis obviam magisterii officialibus, urbem illam proprius uetaretur accedere, nisi se cum pace Episcoporum ibi consistentium adfore fateretur. Quos ille callide frustratus profitetur se cum pace Christi esse uenturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adiit Ecclesiam tantum orationis gratia. Postridie palatium petit. Praeter multas quas evolvere longum est, has principales petitiones habebat: pro Narsete comite, et Leucadio praeside, quorum ambo Gratiani partium fuerant pertinacioribus studiis, quae non est temporis explicare, iram uictoris emeriti. Illa praecipua cura, ne tribuni cura iure gladiorum ad Hispanias mitterentur. Pia enim erat sollicitudo Martino ut non solum Christianos qui sub illa erant occasione uexandi, sed ipsos etiam haereticos liberaret. Uerum primo die atque altero suspendit hominem callidus Imperator, siue ut rei pondus imponeret siue quia obnoxius episcopis implacabilis erat, seu quia (ut plerique tum arbitrabantur) auaritia repugnabat: siquidem in bona eorum inhiauerat. Fertur enim ille uir multis bonisque actibus praeditus, aduersus auaritiam parum consuluisse, nisi regni necessitate, quippe exhausto a **[p. 135]** superioribus principibus reipublicae aerario, paene semper in expectatione atque procinctu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur, quibuslibet occasionibus subsidia imperio parauisse. Interea Episcopi quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad Regem concurrunt, praedamnatos se conquerentes, actum esse de suo omnium statu, si Theogniti pertinaciam qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas; non oportuisse hominem recipi moenibus; illum jam non defensorem haereticorum esse sed uindicem, nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrati, cum fletu et lamentatione, potestatem regiam implorant, ut utatur aduersus unum hominem ui sua. Nec multum aberat quin cogeretur Imperator Martinum cum hacreticorum sorte miscere. Sed ille licet episcopis nimio fauore esset obnoxius, non erat nescius Martinum fide, sanctitate, vitute cunctis praestare mortalibus: alia via sanctum uincere parat. Ac primo secreto arcessitum, blande appellat, haereticos jure damnatos more judicorum publicorum potius quam insectationibus Sacerdotum: non esse causam qua Ithacii ceterorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam, Theognistum odio potius quam causa fecisse discidium, eundemque tamen solum esse qui se a

communione interim separarit, a reliquis nihil nouatum. Quin etiam ante paucos dies habita Synodus, Ithacium pronuntiauerat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moucretur, Rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus abripuit. Mox percussores his pro quibus Martinus rogauerat, diriguntur. Quod ubi Martino compertum est, iam noctis tempore palatium inrupit. Spondet, si parceretur, se communicatorum, modo uti et tribuni iam ad excidium ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora Maximus indulget omnia. Postridie Felicis episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane uiri et uere digni, qui meliore tempore sacerdos fieret. Huius diei communionem Martinus iniit, satins aestimans ad horam cedere quain his non consulere, quorum ceruicibus gladius inminebat. Uerumtamen summe episcopis nitentibus ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde proripiens, cum reuerteretur in uiam et moestus ingemisceret, se vel ad horam noxiae communioni fuisse permixtum, haud longe a vico cui nomen est Andethana, qua uasta solitudine siluarum secreta patiuntur praegressis paululum comitibus, ille subsedit, **[p. 136]** causam doloris et facti accusante ac defendente inuicem cogitatione peruolvens. Adstitit ei repente angelus: merito, inquit, Martine, conpungeris, sed aliter exire nequisti. Repara uirtutem, resume constantiam, ne iam non periculum gloriae, sed salutis incurras. Itaque ab illo tempore satis cauit, cum illa Ithacianae partis communione misceri. Ceterum cum quosdam ex energumenis tardius quam solebat et gratia minore curaret, subinde nobis cum lacrimis fatebatur se propter communionis illius malum, cui se uel puncto temporis necessitate, non spiritu, miscuisset, detrimentum sentire uirtutis. Sedecim postea uixit annos: nullam, Synodum adiit, ab omnibus episcoporum conuentibus se remouit.»

(*Sulpicii Severi...* ed. Halm, pp. 208-211, *Dialogus III*, 11-14.)

* * *

«San Jerónimo. Prologus *dialogi S. Hieronymi adversus Pelagianos.* (Columnas 693 y 94, tom. II, ed. de Verona, por Vallarsi).

»Ut praeteream Manichaeum, *Priscillianun*, Evagrium, Iberitam, Iovinianum et totius pene Syriae haereticos, quos sermone gentili *Massalianos*, graece *Olixitas* vocant, quorum omnium ista sententia est, posse ad perfectionem et non dicam ad similitudinem sed aequalitatem Dei, humanam virtutem et scientiam pervenire; ita ut asserant se ne cogitatione quidem et ignorantia, quum ad consummationis culmen ascenderit, posse peccare...»

San Jerónimo, *De viris illustribus* .-«Cap. 121. *Priscillianus*, Abilae Episcopus, qui factione Hydacii et Ithacii Treveris a Maximo Tyranno caesus est, edidit multa opuscula, de quibus ad nos aliqua pervenerunt. Hic usque hodie a nonnullis, *Gnosticae*, id est Basilidae et Marci, de quibus Iraeneus scripsit, haereseos accusatur, defendentibus aliis non ita eum sensisse ut arguitur.

»Cap. 122. *Latronianus* provinciae Hispaniae, valde eruditus et in metrico opere veteribus comparandus, caesus est et ipse Treveris cun Priscilliano, Felicissimo, Juliano, Euchrocia, ejusdem factionis auctoribus. Extant ejus ingenii opera, diversis metris edita.

»Cap. 123. *Tiberianus Baeticus* scripsit, pro suspicione qua cum Priscilliano accusabatur haereseos, *apologeticum* tumenti compositoque sermone, sed post moram, taedio victus exilii, **[p. 137]** mutavit propositum, et juxta Sanctam Scripturam *canis reversus ad vomitum suum*, filiam devotam Christo

virginem, matrimonio copulavit.»

San Jerónimo, *Sobre Isaías* .-«Cap. 64. Gnosticos per Marcum Aegyptium primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles foeminas decepisse, miscentes voluptatem, et imperitiae suae nomen scientiae venditantes.»

San Jerónimo, *Ad Ctesiphontem* .-«In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, coeca duxit in foveam, suecessoremque sui Priscillianum habuit, Zoroastris magi studiosissimum, et ex Mago Episcopum.»

A. 382. *Ausonio el Olybrio* Coss.-«Ea tempestate Priscillianus Episcopus de Gallaecia ex Manichaeorum et Gnosticorum dogmate haeresim nominis sui condidit.»

A. D. 388. *Arcadio et Bautone* Coss.-«Priscillianus in Synodo Burdegalensi se damnandum intellegens, ad imperatorem Maximum provocavit, auditusque Treveris ab Evodio praefecti Praetorio, a Maximo gladio addictus est cum Euchrocia, Delphidii rhetoris conjuge, et Latroniano, aliisque erroris consortibus. Burdegalae quaedam Priscilliani discipula, nomine Urbica, ob impictatis pertinaciam, per seditionem vulgi, lapidibus extincta est.» [1]

VII

REGLA DE FE DEL CONCILIO TOLEDANO PRIMERO

Regula fidei catholicae contra omnes haereses et quam maxime contra Priscillianos, quas episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitani et Baetici fecerunt, et cum praecepto papae urbis Romae Leonis ad Balconium [2] *episcopum Galleciae transmiserunt, Ipsi etiam et supra scripta viginti canonum capitula statuerunt in concilio Toletano.*

Credimus in unum verum Deum Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, visibilium et invisibilium factorem, per quem creata **[p. 138]** sunt omnia in caelo et in terra: hunc unum Deum et hanc unam esse divinae substantiae Trinitatem: Patrem autem non esse ipsum Filium, sed habere Filium qui Pater non sit: Filium non esse Patrem, sed Filium Dei de Patris esse natura: Spiritum quoque Paraclitum esse, qui nec Pater sit ipse nec Filius, sed a Patre Filioque procedens. Est ergo ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus Paraclitus sed a Patre Filioque procedens. Pater est cujus vox haec est audita de caelis: *Hic est Filius meus in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* Filius est qui ait: *Ego a Patre exivi et a Deo veni in hunc mundum.* Paraclitus Spiritus est de quo Filius ait: *Nisi abiero ego ad Patrem, Paraclitus non veniet ad vos* . Hanc Trinitatem personis distinctam, substantiam unitam, virtute et potestate et majestate indivisibilem, indifferentem: praeter hanc nullam credimus divinam esse naturam, vel angeli vel spiritus, vol virtutis alicujus quae Deus esse credatur. Hunc igitur Filium Dei, Deum natum a Patre ante omne omnino principium, sanctificasse uterum Mariae Virginis, atque ex ea verum hominem sine virili generatum semine suscepisse, duabus dumtaxat naturis, id est, deitatis et carnis in unam convenientibus omnino personam, id est, dominum nostrum Jesum Christum: nec imaginarium corpus aut phantasmatis alicujus in eo fuisse, sed solidum atque verum: hunc et esuriisse et sitiisse et doluisse et flevisse et omnes corporis injurias pertulisse. Postremo a judaeis crucifixum, et sepultum et tertia die resurrexisse: conversatum postmodum cum

discipulis suis quadragesima post resurrectionem die ad coelum ascendisse: hune filium hominis etiam Dei filium dici: filium autem Dei, Deum, hominis filium appellari. Resurrectionem vero futuram humanae credimus carni: Animam autem hominis non divinam esse substantiam aut Dei partem, sed creaturam dicimus divina voluntate creatam.

I. Si quis autem dixerit aut crediderit a Deo omnipotente mundum hunc factum non fuisse atque ejus omnia instrumenta, anathema sit.

II. Si quis dixerit atque crediderit Deum Patrem eumdem esse Filium vol Paraclitum, anathema sit.

III. Si quis dixerit vel crediderit Dei Filium eumdem esse Patrem vol Paraclitum, anathema sit.

IV. Si quis dixerit vol crediderit Paraclitum vel Patrem esse vel Filium, anathema sit.

[p. 139] V. Si quis dixerit vel crediderit carnem tantum sine anima a Filio Dei fuisse susceptam, anathema sit.

VI. Si quis dixerit vel crediderit Christum innascibilem esse, anathema sit.

VII. Si quis dixerit vel crediderit deitatem Christi convertibilem fuisse vel passibilem, anathema sit.

VIII. Si quis dixerit vel crediderit alterum Deum esse priscae legis, alterum evangeliorum, anathema sit.

IX. Si quis dixerit vel crediderit ab altero Deo mundum factum fuisse et non ab eo de quo scriptum est: *In principio fecit Deus coelum et terrain*, anathema sit.

X. Si quis dixerit vel crediderit corpora humana non resurgere post mortem, anathema sit.

XI. Si quis dixerit vel crediderit animam humanam Dei portionem vel Dei esse substantiam, anathema sit.

XII. Si quis dixerit vel crediderit alias Scripturas, praeter quas ecclesia catholica recipit, in authoritate habendas vel esse venerandas, anathema sit.

XIII. Si quis dixerit vel crediderit deitatis et carnis unam esse in Christo naturam, anathema sit.

XIV. Si quis dixerit vel crediderit esse aliquid quod se extra divinam Trinitatem possit extendere, anathema sit.

XV. Si quis astrologiae vel mathesi existimat esse credendum, anathema sit.

XVI. Si quis dixerit vel crediderit conjugia hominum, quae secundum legem divinam licita habentur, execrabilia esse, anathema sit.

XVII. Si quis dixerit vel crediderit carnes avium seu pecudum, quae ad escam datae sunt, non tantum pro castigatione corporum abstinendas, sed execrandas esse, anathema sit.

XVIII. Si quis in his erroribus Priscilliani sectam sequitur vel profitetur, ut aliud in salutari baptismo contra sedem Sancti Petri faciat, anathema sit. [1]

[p. 140] VIII

SENTENCIA DEFINITIVA CONTRA LOS PRISCILIANISTAS

«Die qua supra, Episcopi dixerunt: Legatur scriptura sententiae. Et legit: Etsi diu deliberantibus verum, post Caesaraugustanum Concilium, in quo sententia in certos quosque dicta fuerat, sola tamen una die, praesente Symphosio, qui postmodum declinando sententiam, praesens audire contempserat, arduum nobis esset audire jam dictos, litteris tamen sanctae memoriae Ambrosii, quas post illud Concilium ad nos misserat: ut si condemnassent quae perperam egerant, et implessent conditiones quas praescriptae litterae continebant, reverterentur ad pacem (adde quae sanctae memoriae Syricius Papa suasisset) magnam nos constat praestitisse patientiam, et si prius indictum in Toletana urbe Concilium declinarant, ad quos illos evocaveramus, et audissemus, cur non implessent conditiones quas sibi ipsi, sancto Ambrosio praesente et audiente, posuissent, patuit respondisse Symphosium, se a recitatione eorum quae dicebant *martyres* [1] recesisse ac dehinc receptum tentatumque, per plurimos secus aliqua gesisse reperimus, nullis libris apocryphis aut novis scientiis, quas Priscillianus composuerat, involutum: Dictinium epistolis aliquantis pene lapsum, quas omnes sua processione condemnans, correctionem petens, veniam postularet. Quem constat, ut Symphosius fecit, quaecumque contra fidem Catholicam Priscillianus scripserat, cum ipso auctore damnasse. Caeterum extortum sibi de multitudine plebis probaret Symphosium, ut ordinaret Dictinium Episcopum, quem sanctus Ambrosius decrevisset, bono pacis, locum tenere Presbyteri, non accipere honoris augmentum. Confitentur etiam illud quod alios per diversas Ecclesias ordinassent, quibus deerant Sacerdotes, habentes hanc fiduciam, quod cum illis prope modum totius Gallaeciae sentiret plebium multitudo. Ex quibus ordinatus est Paternus Bracarensis Ecclesiae Episcopus. In hanc, vicem **[p. 141]** confessionis primus erupit et sectam Priscilliani se scisse, sed factum Episcopum, liberatum se ab ea, lectione librorum S. Ambrosii esse, juraret.

»Item *Isonius* , nuper baptizatum se a Symphosio et Episcopum factum, hoc se tenere quod in praesenti Concilio Symphosius professus est, respondit.

»*Vegetinus* vero olim, ante Caesaragustanum Concilium Episcopus factus, similiter libros Priscilliani cum auctore damnaverat: ut de caeteris acta testantur. De quibus qui consuluntur episcopi, judicabunt.

»*Herenas* Clericos suos sequi maluerat, qui sponte, nec interrogati, Priscillianum catholicum, sanctumque martyrem clamassent, atque ipse usque ad finem, catholicum, hunc esse dixisset, persecutionem ab Episcopis passum. Quo dicto omnes sanctos, jam plurimos quiescentes, aliquos in hac luce durantes, suo judicio deduxerit in reatum. Hunc cum his omnibus, tam suis Clericis quam diversis Episcopis, hoc est, Donato, Acurio, Emilio qui ab eorum professione recedentes maluissent

sequi consortium perditorum, decernimus ab Sacerdotio submovendum, quem constaret etiam de reliquis verbis suis convictum per tres Episcopos, multos quoque Presbyteros, sive Diaconos, cum perjurio esse mentitum.

»*Vegetinum* autem, in quem nulla specialiter dicta fuerant ante sententia, data professione, quam Synodus accepit, statuimus communioni nostrae esse reddendum.

»*Paternum*, licet pro Catholica fidei veritate, et publicatae haeresis errore, libenter amplexit, Ecelesiam in qua Episcopus fuerat constittitus, tenere permissimus, recepturi etiam in nostram communionem cum Sedes Apostolica rescripserit.

»Reliqui qui ex provincia Gallaecia ad Concilium convenerant et in Symphosii semper communione duraverant, accepta forma a Concilio missa, si subscripserint, etiam ipsi in coelestis pacis contemplatione consistant; expectantes pari exemplo quid Papa qui nunc est, quid sanctus Simplicianus Mediolanensis Episcopus, reliquique Ecclesiarum rescribant Sacerdotes. Si autem subscriptionem formae, quam misimus, non dederint, Eccelesias quas detinent, non retineant, neque his communicent qui reversi de Synodo, datis professionibus, ad suas Ecclesias reverterunt.

»Sane *Vegetium* solum cum *Paterno* communicare decrevimus, Symphosius autem senex religiosus, qui quod egerit supra **[p. 142]** scribimus, in Ecclesia sua consistat, circumspectior circa eos quos ei reddemus, futurus, inde expectabit communionem, unde prius spem futurae pacis acceperat. Quod observandum etiam Dictinio et Antherio esse decrevimus.

»Constituimus autem priusquam illis per Papam vel per sanctum Simplicianum communio redditur, non Episcopos, non Presbyteros, non Diaconos ab illis ordinandos: ut sciamus si vol nunc sciant, sub conditione remissi, tandem Synodicae sententiae praestare reverentiam.

»Meminerint autem fratres et coepiscopi nostri enixe excubandum, ne quis communione depulsus, collectiones faciat per mulierum domus, et apocrypha quae damnata sunt legant, ne communicantes his, pari societate teneantur. Quoniam quicumque has susceperint, certum est eos etiam graviori sententia retinendos esse.

»Fratri autem nostro Ortygio Ecclesias de quibus pulsus fuerat pronuntiavimus esse redendas.»

IX

EPÍSTOLA DE SAN LEÓN A SANTO TORIBIO DE ASTORGA

«Leo Ep. Thuribio Episcopo salutem. Quam laudabiliter pro Catholicae fidei veritate movearis, et quam sollicite Dominico gregi devotionem officii pastoralis impendas, tradita nobis per diaconum tuum fraternitatis tuae scripta demonstrant, quibus notitiae nostrae insinuare curasti, qualis in regionibus vestris de antiquae pestilentiae reliquiis errorum morbus exarserit. Nam et epistolae sermo, et commonitorii series, et libelli tui textus eloquitur Priscillianistarum foetidissimam apud vos recaluisse sentinam. Nihil est enim sordium in quorumcumque sensibus impiorum, quod in hoc dogma non confluxerit: quoniam de omni terrenarum opinione luto, multiplicem sibi faecem

commiscuerant; [1] ut soli totum biberent, quidquid alii ex parte gustassent. Denique si universae haereses, quae ante Priscilliani tempus exortae **[p. 143]** sunt, diligentius retractentur, nullus pene invenitur error, de quo non traxerit impietas ista contagium: quae non contenta eorum recipere falsitates, qui ab Evangelio Christi sub Christi nomine deviarunt, [1] tenebris se etiam paganitatis inmersit, ut per magicarum artium profana secreta et mathematicorum vana mendacia, religionis fidem morumque rationem in potestate dae monum, et in affectu syderum collocaret. Quod si et credi liceat et doceri, nec virtutibus praemium nec vitiis poena debebitur, omniaque non solum humanarum legum, sed etiam divinarum constitutionum decreta solventur: quia neque de bonis neque de malis actibus ullum poterit esse judicium, si in utramque partem fatalis necessitas motum mentis impellit, et quidquid ab hominibus agitur, non est hominum, sed astrorum. Ad hanc insaniam pertinet prodigiosa illa totius hominis corporis per duodecim coeli signa distinctio, ut diversis partibus diversae praesideant potestates: et creatura, quam Deus ad imaginem suam fecit, in tanta sit obligatione syderum, in quanta est connexione membrorum. Merito patres nostri, sub quorum temporibus haeresis haec nefanda prorupit, per totum mundum instanter egerunt, [2] ut impius furor ab universa Ecelesia pelleretur: quando etiam mundi principes ita hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, ut auctorem ejus cum plerisque discipulis legum publicarum ense prosternerent. Videbant enim omnem curam honestatis auferri, omnem conjugiorum copulam solvi, simulque divinum jus humanumque subverti, si hujusmodi hominibus usquam vivere cum tali professione licuisset. Profuit diu ista districtio Ecelesiasticac lenitati, quae etsi sacerdotali contenta judicio, cruentas refugit ultiones, severis tamen christianorum principum [3] constitutionibus adjuvatur, dum ad spirituale nonnumquam recurrunt remedium, qui timent corporale supplicium. Ex quo autem multas provincias hostilis occupavit irruptio, exequutionem legum tempestates intercluscre bellorum. Ex quo inter sacerdotes Dei difficilis commeatus, et rari coeperunt esse conventus, invenit ob publicam perturbationem secreta perfidia libertatem, et ad multarum mentium subversionem his malis est incitata, quibus debuit esse **[p. 144]** correcta. Quae vero illic aut quanta pars plebium a cogitatione pestis hujus aliena est, ubi, sicut dilectio tua indicat, lethali morbo etiam quorundam sacerdotum corda corrupta sunt, et per quos opprimenda falsitas et defendenda veritas credebatur, per ipsos doctrinae Priscillianae Evangelium subditur Christi: ut ad profanos sensus pietate sanctorum voluminum depravata, sub nominibus Prophetarum et Apostolorum non hoc praedicetur quod Spiritus Sanctus docuit, sed quod diaboli minister inseruit. Quia ergo dilectio tua fideli, quantum potuit, diligentia, damnatas olira opiniones sedecim capitulis comprehendit nos quoque strictim retractamus: ne aliquid horum blasphemiarum aut tolerabile videatur, aut dubium.

Cap. I. *Contra Priscillianistas, qui sanctam Trinitatem personis, sed tantum nominibus distinguunt.* [1]

Primo itaque capitulo demonstratur, quain impie sentiant de Trinitate divina, qui et Patris et Filis et Spiritus Sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus Sanctus nominetur; nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque procedit, sed singularis unitas in tribus quidem vocabulis, sed non tribus sit accipienda personis. Quod blasphemiae genus de Sabellii opinione sumpserunt, cujus discipuli etiam Patripassiani merito nuncupantur: quia si ipse est filius qui et pater, crux Filii Patris est passio; et quidquid in forma servi Filius Patri obediendo sustinuit, totum in se Pater ipse suscepit. Quod catholicae fidei sine ambiguitate contrarium est quae Trinitatem deitatis sic homousion confitetur, ut Patrem et Filium et Spiritum Sanctum sine confusione indivisos, sine tempore sempiternos, sine

differentia credat aequales, quia unitatem in Trinitate non eadem persona, sed eadem implet essentia.

Cap. II. *Adversus id quod Dominum Deum Pro Patre credunt fuisse.* [2]

In secundo capitulo ostenditur ineptum vanumque commentum, de processionibus quarumdam virtutum ex Deo, quas habere coeperit, et quas essentia sui ipse praecesserit. In quo **[p. 145]** Arianorum quoque suffragantur errori dicentium quod Pater Filio prior sit, quia fuerit aliquando sine Filio, et tunc Pater esse coeperit, quando Filium genuerit. Sed sicut illos ecclesia catholica detestatur, ita et istos qui putant unquam Deo id, quod ejusdem est essentiae, defuisse, quem sicut mutabilem, ita et proficientem dicere nefas est. Quam enim mutatur quod minuitur, tam mutatur etiam quod augetur.

Cap. III. *Adversus id quod dicunt ideo Unigenitum dici Christum, quia solus sit de virgine natus.* [1]

Tertii vero capituli sermo designat quod iidem impii asserant, ideo Unigenitum dici Filium Dei quia solus sit natus ex virgine. Quod utique non auderent dicere, nisi Pauli Samosateni et Photini virus hausissent, qui dixerunt: Dominum nostrum Jesum Christum ante quam nasceretur ex Maria virgine non fuisse. Si autem aliud isti de suo sensu intelligi volunt, neque principium de matre dant Christo, adserant necesse est non unum esse Filium Dei, sed alios quoque ex summo Patre genitos, quorum hic unus sit natus ex foemina, et ob hoc appelletur unigenitus, quia hanc nascendi conditionem alius filiorum Dei nemo susceperit. Quoquoversum igitur se contulerint, in magnae tendunt impietatis abruptum, si Christum Dominum vel ex matre volunt habere principium, vel Patris Dei unigenitum diffitentur, quum et de matre is natus sit, qui erat Deus Verbum, et de Patre nemo sit genitus praeter Verbum.

Cap.IV. *De Natali Domini quod in eo Priscillianistae jejunia celebrarent.* [2]

Quarto autem capitulo continetur, quod Natalem Christi quam secundum susceptionem veri hominis Catholica Ecclesia veneratur quia Verbum caro factum est et habitavit in nobis, non vere isti honorent, sed honorare se simulent, jejunantes eodem die, sicut et die Dominico qui est dies Resurrectionis Christi. Quod utique ideo faciunt quia Christum Dominum in vera hominis natura natum esse non credunt, sed per quandam illusionem ostentata videri volunt quae vera non fuerint, sequentes dogma Cerdonis atque Marcionis et cognatis suis Manichaeis per omnia consonantes. Qui sicut **[p. 146]** in nostro examine detecti atque convicti sunt, Dominicum diem, quem nobis Salvatoris nostri Resurrectio consecravit, exigunt in moerore jejunii, Solis, ut proditura est, reverentiae hanc continentiam devoventes, ut per omnia sint a nostrae fidei unitate discordes, et dies qui a nobis in laetitia habetur, ab illis in afflictione ducatur. Unde dignum est, ut inimici Crucis et Resurrectionis Christi, talem excipiant sententiam, qualem elegere doctrinam.

Cap. V. *Adversus id quod ajunt animam hominis ex divina esse substantia.* [1]

Quinto capitulo refertur, quod animam hominis, divinae adserant esse substantiae, nec a natura Creatoris sui, conditionis nostrae distare naturam. Quam impietatem ex, philosophorum quorundam et Manichaeorum opinione manantem Catholica fides damnat, sciens nullam tam sublimem tamque praecipuam esse facturam cui Deus ipse natura sit. Quod enim de ipso est hoc est quod ipse, neque aliud est quam Filius et Spiritus Sanctus. Praeter hanc autem summae Trinitatis unam

consubstantialem et sempiternam atque incommutabilem deitatem nihil omnium creaturarum est, quod non in exordio sui ex nihilo sit creatum. Non autem quidquid inter creaturas eminet Deus est, nec si quid magnum atque mirabile est quod ille, qui facit mirabilia magna solus. Nemo hominum veritas, nemo sapientia, nemo justitia est, sed multi participes sunt veritatis et sapientiae atque justitiae. Solus autem Deus nulius participationis est indigus; de quo quidquid digne utcumque sentitur non est qualitas sed essentia. Incommutabili etiam nihil accedit, nihil deperit, quia esse illi, quod est semper aeternum, semper est proprium. Unde in se manens innovat omnia, et nihil accipit quod ipse non dederit. Nimium igitur superbi, nimiumque sunt caeci, qui quum dicunt humanam animam divinae esse substantiae, non intelligunt nihil se aliud dicere quam Dominum esse mutabilem, et ipsum perpeti, quidquid potest naturae ejus inferri.

Cap. VI. *Contra illud quod ajunt diabolum ex se vel ex chao esse, et propriam habere naturam.* [2]
[p. 147] Sexta annotatio indicat eos dicere, quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura ejus opificium Dei sit, sed eum ex chao et tenebris emersisse: quia scilicet nullum sui habeat auctorem, sed omnis mali ipse principium atque substantia: quum fides vera, quae est catholica, omnium creaturarum sive spiritualiuni, sive corporalium bonam confiteatur substantiam, et mali nullam esse naturam: quia Deus, qui universitatis est conditor, nihil non bonum fecit: unde et diabolus bonus esset, si in eo quod factus est permaneret. Sed quia naturali excellentia male usus est, et in veritate non stetit, non in contrariam substantiam transiit, sed a summo bono, cui debuit adhaerere, descivit, [1] sicut ipsi, qui talia asserunt, a veris in falsa proruunt, et naturam in eo arguunt, in quo sponte delinquunt, ac pro sua voluntaria perversitate damnantur: quod utique ipsis malum erit, et ipsum malum non crit substantia, sed poena substantiae.

Cap. VII. *Contra illos quod nuptias et procreationes filiorum adstruant esse peccatum.* [2]

Septimo loco sequitur quod nuptias damnant et procreationem nascentium perhorrescunt. In quo, sicut pene in omnibus, cum Manichaeorum profanitate concordant: ideo, sicut ipsorum mores probant, conjugalem copulam detestantes, quia non est illic libertas turpitudinis, ubi pudor et matrimonii servatur et spes sobolis.

Cap. VIII. *Contra id quod corpora humana dicunt esse figmenta et a daemonibus in utero formari.* [3]

Octavum ipsorum est plasmationem humanorum corporum diaboli esse figmentum, et semina conceptionum opere daemonum in mulierum uteris figurari: propter quod resurrectionem carnis non esse credendam, quia concretio corporis non sit congruens aniniae dignitati. Quae falsitas sine dubio opus diaboli est, et alia prodigia opinionum figmenta sunt daemonum, qui non in foeminarum ventribus formant homines, sed in haereticorum cordibus tales fabricant errores. Quod inmundissimum virus de Manichaeorum impietatis specialiter fonte procedens olim fides catholica deprehendit atque damnavit.

[p. 148] Cap. IX. *Contra illud quod filios repromissionis ex Sancto Spiritu dicunt esse conceptos.* [1]

Nona autem annotatio manifestat, quod filios promissionis, ex mulieribus quidem natos, sed ex

Spiritu Sancto dicant esse conceptos, ne illa soboles quae de carnis semine nascitur ad Dei conditionem pertinere videatur. Qued catholicae fidei repugnans atque contrarium est, quae omnem hominem in corporis animaeque substantia a conditore universitatis formari, atque animari intra materna viscera confitetur, manente quidem illo peccati mortalitatisque contagio, quod in prolem a primo parente transcurrit; sed regenerationis subveniente sacramento, quo per Spiritum Sanctum promissionis filìi renascuntur, non in utero carnis, sed in virtute baptismatis. Unde ct David, qui utique promissionis erat filius, dicit ad Dominum: *Manus tuae fecerunt me et plasmaverunt me.* Et ad Jeremiam Dominus ait: *Priusquam, te formarem in utero novi te, et in vulva matris tuae sanctificavi te.*

Cap. X. *Contra id quod animas in coelestibus peccare credunt, et secundum qualitatem peccati in hoc mundo accipere sortem vel bonam vel malam.* [2]

Decimo autem capitulo referuntur asserere animas, quae humanis corporibus inferuntur, fuisse sine corpore, et in coelesti habitatione peccasse, atque ob hoc a sublimibus ad inferiora delapsas in diversae qualitatis principes incidisse et per aëreas ac sidereas potestates in diversis corporibus esse conclusas sorte diversa et conditione dissimili, ut quidquid in hac vita varie et inaequaliter provenit ex praecedentibus causis videatur accidere: quam impietatis fabulam ex multorum sibi erroribus texuerunt. Sed omnes eos [3] catholica fides a corpore suae unitatis abscidit, constanter praedicans atque veraciter, quod animae hominum priusquam suis inspirarentur corporibus non fuerunt, nec ab alio incorporantur, nisi ab opifice Deo, qui et ipsarum creator et corporum; et quia per primi hominis praevaricationem tota humani generis propago vitiata sit, neminem posse a conditione veteris hominis liberari, nisi per sacramentum baptismatis Christi, in quo nulla est discretio renatorum, dicente Apostolo: *Quicumque* **[p. 149]** *in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est judaeus, neque graecus; non est servus neque liber; non est masculus, neque foemina: Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu.* Quid ergo hic agunt cursus siderum, quid figmenta factorum? Quid mundanarum rerum mobilis status et inquieta diversitas? Ecce tot impares gratia Dei fecit aequales, qui inter quoslibet vitae hujus labores, si fideles permanent, miseri esse non possunt, apostolicum illud in omni tentatione dicentes: *Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio an angustia, an persequtio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis: sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos.* Et ideo ecclesia, quae Corpus est Christi, nihil de mundi inaequalitatibus metuit, quia nihil de bonis temporalibus concupiscit, nec timet inani strepito factorum gravari quae patientia tribulationum novit augeri.

Cap. XI. *Contra id quod fatalibus stellis dicant animas hominum obligatas.* [1]

Undecima ipsorum blasphemia est, qua fatalibus stellis et animas hominum, et corpora opinantur obstringi: per quam amentiam, necesse est, ut omnibus paganorum erroribus implicati et faventia sibi, ut putant, sidera colere, et adversantia studeant mitigare. Verum ista sectantibus nullus in ecclesia catholica locus est, quoniam qui se talibus persuasionibus dedit a Christi corpore totus abscessit.

Cap. XII. *Contra id quod sub aliis potestatibus partes animae sub aliis corporis membra describunt.* [2]

Duodecimum inter haec illud est, quod sub aliis potestatibus partes animae, sub aliis corporis membra describunt, et qualitates interiorum praesulum in patriarcharum nominibus statuunt, quibus e diverso signa siderea, quorum virtuti corpora subjiciantur, opponunt, et in his omnibus intricabili se errore praepediunt, non audientes dicentem Apostolum: *Videte ne qui vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis;* et iterum: **[p. 150]** *Nemo vos seducat volens, in humilitate et religione angelorum, quae nom vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput ex quo totum corpus per nexos et conjunctiones subministratum crescit in augmentum Dei.* Quid ergo opus est in cor admittere quod lex non docuit, quod prophetia non cecinit, quod evangelii veritas non predicavit, quod apostolica doctrina non tradidit? Sed haec operta sunt eorum mentibus de quibus Apostolus; loquitur dicens: *Erit enim tempus, quum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.* Nihil itaque nobiscum commune habeant, qui talia audent vel docere vel credere, et quibuslibet modis nituntur, adstruere, quod substantia carnis ab spe resurrectionis aliena sit, atque in omne sacramentum Incarnationis Christi resolvunt: quia indignum fuit integrum hominem suscipi, si indignum erat integrum liberari.

Cap. XIII. *Contra id quod patriarcharum nomina per singula corporis membra disponunt.* [1]

Tertiodecimo loco positum est dicere eosdem quod omne corpus Scripturarum Canonicarum sub patriarcharum nominibus accipiendum sit, quia illae duodecim virtutes quae reformationem hominis interioris operantur, in horum vocabulis indicentur, sine qua scientia nullam animam posse assequi, ut in eam substantiam, de qua prodiit, reformetur. Sed hanc impiam vanitatem despectui habet christiana sapientia, quae novit verae deitatis inviolabilem et inconvertibilem esse naturam, animam autem sive in corpore viventem, sive a corpore separatam multis passionibus subjacere. Quae utique si de divina esset essentia, nihil adversi posset incidere. Et ideo ineffabiliter aliud Creator est, aliud creatura. Illa enim semper idem est, et nulla varietate mutatur; haec autem mutabilis est etiam non mutata, quia ut non mutetur, donatum [2] poterit habere, non proprium.

Cap. XIV. *Contra id quod duodecim signa quae mathematici observant, per corpus omne distinguunt* . [3]

Sub quarto decimo vero capitulo, de statu corporis sentire dicuntur, quod sub potestate siderum atque signorum pro **[p. 151]** terrena qualitate teneatur, et ideo multa in sacris libris, quae ad exteriorem hominem pertineant, reperiri, ut in ipsis scripturis inter divinam terrenamque naturam quaedam sibi repugnet adversitas: et aliud sit quod sibi vindicent animae praesules, aliud quod corporis conditores. Quae fabulae ideo disserentur, ut anima divinae affirmetur esse substantiae, et caro credatur malae esse naturae, quoniam et ipsum mundum cum elementis suis non opus Dei boni, sed conditionem mali profitentur auctoris; atque ut haec mendaciorum suorum sacrilegia bonis titulis colorarent, omnia pene divina eloquia sensuum nefandorum inmissione violarunt.

Cap. XV. *De apocryphis scripturis eorundem Priscillianorum* . [1]

De qua re qunti decimi capituli sermo conqueritur, et praesumptionem diabolicam merito detestatur,

quia et nos istud veracium testium relatione comperimus, et multos corruptissimos eorum codices, qui canonici titularentur, invenimus. Quomodo enim decipere simplices possent, nisi venenata pocula quodam melle praelinirent, ne usquequaque sentirentur insuavia quae essent futura mortifera? Curandum ergo est, et sacerdotali diligentia maxime providendum ut falsati codices, et a sincera veritate discordes, in nullo usu lectiones habeantur. Apocryphae autem scripturae, quae sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicendae sunt sed etiam penitus auferendae atque ignibus concremandae. Quamvis enim sint in illis quaedam, quae videantur speciem habere pietatis, nunquam tamen vacua sunt venenis, et per fabularum illecebras hoc latenter operantur, ut mirabilium narratione seductos laqueis cujuscumque erroris involvant. Unde si quis Episcoporum, vel apocrypha habere per domos non prohibuerit, vel sub canonicorum nomine eos codices in Ecclesia permiserit legi, qui Priscilliani adulterina sunt emendatione vitiati, haereticum se noverit judicandum: quoniam qui alios ab errore non revocat, se ipsum errare demonstrat.

Cap. XVI. *Emendanda de libro Dictinii.* [2]

Postremo autem capitulo hoc prodidit justa querimonia quod Dictinii tractatus, quos secundum Priscilliani dogma conscripsit, **[p. 152]** a multis cum veneratione legerentur, quum si aliquid memoriae Dictinii tribuendum putant, reparationem ejus magis debeant amare quam lapsum. Non ergo Dictinium, sed Priscillianum legunt, et illud probant, quod errans docuit, non quod correctus elegit. Sed nemo hoc impune praesumat, nec inter catholicos censeatur quisquis utitur scriptis non solum ab ecclesia catholica, sed etiam a suo auctore damnatis. Non sit perversis liberum simulare quod fingunt, nec sub velamine nominis christiani decretorum imperialium statuta declinent. Ideo enim ad ecclesiam catholicam cum tanta cordis diversitate conveniunt, ut et quos possunt suos faciant, et legum severitatem, dum se nostros mentiuntur, effugiant. Faciunt hoc Priscillianistae, faciunt hoc Manichaei, quorum cum istis tam foederata sunt corda, ut in solis nominibus discreti sacrilegiis autem suis inveniantur uniti; quia etsi vetus testamentum, quod isti se suscipere simulant, Manichaei refutant, ad unum tamen finem utrorumque tendit intentio, quum quod illi abdicando impugnant, isti praecipiendo corrumpunt. In execrabilibus autem mysteriis eorum, quae quanto inmundiora sunt tantum diligentius occuluntur, unum prorsus nefas, una est obscoenitas, et similis turpitudo. Quam etsi eloqui erubescimus, sollicitissimis tamen inquisitionibus indagatam, et Manichaeorum, qui comprehensi fuerant, confessione detectam ad publicam fecimus pervenire notitiam; ne ullo modo dubium possit videri, quod in judicio nostro, cui non solum frequentissima praesentia Sacerdotum, sed etiam illustrium virorum dignitas, et pars quaedam senatus ac plebis interfuit, ipsorum, qui omne facinus perpetrarunt, ore reseratum est, sicut ea, quae ad dilectionem tuam nunc direximus, gesta demonstrant. Quod autem de Manichaeorum foedissimo scelcre, hoc etiam de Priscillianistarum incestissima consuetudine olim compertum, multumque vulgatum est: et qui per omnia sunt in impietate sensuum pares, non possunt in sacris suis esse dissimiles.

Decursis itaque omnibus, quae libelli series comprehendit, et a quibus commonitorii forma non discrepat, sufficienter, ut opinor, ostendimus, quid de his, quae ad nos fraternitas tua retulit, censeamus; et quam non ferendum sit, si tam profanis erroribus etiam quorundam sacerdotum corda consentiunt vel, ut mitius dixerint, non resistunt. Qua conscientia honorem sibi praestitum vindicant, qui pro animabus sibi creditis non laborant? **[p. 153]** Bestiae irruunt, et ovium septa non claudunt: fures insidiantur, et excubias non praetendunt: morbi crebrescunt, et remedia nulla prospiciunt. Quum autem etiam illud addunt ut his **,** qui sollicitius agunt, consentire detrectent, et impietates olim toto

orbe damnatas subscriptionibus suis anathematizare dissimulent, quid de se intelligi volunt, nisi quod non de numero fratrum, sed de parte sunt hostium? In eo vero, quod in extrema familiaris epistolae tuae parte posuisti, miror cujusquam catholici intelligentiam labore, tanquam incertum sit, an, descendente ad infernum Christo, caro ejus requieverit in sepulchro, quae sicut vere et mortua et sepulta, ita vere est die tertia suscitata. Hoc enim, ut ipse Dominus denuntiaverat dicens ad Judaeos: *Solvite templum hoc, et in triduo suscitabo illud.* Ubi evangelista subjungit: *Hoc aut tam dicebat de templo corporis sui* . Cujus rei veritatem etiam David praedixerat loquens sub persona Domini salvatoris, et dicens: *Insuper et caro ima requiescet in spe: quoniam non derelinques animan meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quibus utique verbis manifestatum est, quod Christi caro et vere sepulta requievit, et corruptionem non subiit, quia celeriter vivificata reditu animae resurrexit. Quod non credere satis impium est, et ad Manichaei Priscillianique doctrinam pertinere non dubium, qui sacrilego sensu ita se Christum simulant confiteri, ut et incarnationis et resurrectionis auferant veritatem. Habeatur ergo inter vos episcopale concilium, et ad eum locum, qui omnibus oportunus sit, vicinarum provinciarum conveniant sacerdotes, ut secundum haec, quae ad tua consulta respondimus, plenissimo disquiratur examine, an sit aliqui iter episcopos qui hujus haeresis [1] contagio polluantur, a communione sine dubio separandi, si nefandissimam sectam per omnium sensuum pravitates damnare noluerint. Nulla enim ratione tolerandum est, ut qui praedicandae fidei suscepit officium, is contra evangelium Christi, contra apostolicam doctrinam, contra universalis ecclesiae symbolum audeat disputare. [2] Quales illic erunt discipuli, ubi tales docebunt magistri? Quae illic religio populi, quae salus plebis, ubi contra humanam societatem pudoris sanctitas tollitur, conjugiorum foedus aufertur, propagatio **[p. 154]** generationis inhibetur, carnis natura damnatur, contra verum Dei cultum Trinitas deitatis negatur, personarum proprietas confunditur, animabus humanis divina essentia datur, et eadem ad diaboli arbitrium carne concluditur, Dei filius per id quod ex Patre natus est, unigenitus praedicatur, idemque nec vera Dei proles, nec verus virginis partus asseritur, ut per falsam passionem, mortemque non veram mendax etiam resurrectio resumptae de sepulchro carnis habeatur? Frustra utuntur catholico nomine, qui istis impietatibus non resistunt. Possunt haee credere, qui possunt talia patienter audire? Dedimus itaque litteras ad fratres et coepiscopos nostros Tarraconenses, Carthaginenses, et Lusitanos, atque Gallaecos, disque concilium synodi generalis indiximus. Ad tuae dilectionis sollicitudinem pertinebit, ut nostrae ordinationis auctoritas ad praedictarum provinciarum episcopos deferatur. Si autem aliqui, quod absit, obstiterint, quominus possit celebrari generale concilium, Gallaeciae saltem in unum conveniant sacerdotes, quibus congregandis fratres nostri Idatius et Coeponius imminebunt, conjuncta cum eis instantia tua, quo citius vel provinciali conventu remedium tantis vulneribus afferatur. Datum XII kalendas augustas Callipio [1] et Ardabure consulibus.

(Collecjio Canonum Ecc1esiae Hispanae, ed. de la Real Biblioteca, pp. 90-96.)

X

HOMILÍA DE SAN LEANDRO EN EL TERCER CONCILIO DE TOLEDO

«Festivitatem hanc omnium esse solemniorem festivitatum, novitas ipsa significat. Quoniara sicut nova est conversio tantorum plebium causa, ita et nobiliora sunt solito, Eglesiae [2] gaudia: Nam multas solemnitates per anni decursum celebrat Eglesia, in quibus tamen si habet gaudia consueta, nova vero sicut in hac non habet. Aliter enim gaudet de rebus semper posessis, **[p. 155]** aliter de

lucris magnis his nuper inventis. Pro qua re et nos ideo majoribus gandiis elevamur, quod de repente novos Eglesiam parturisse populos intuemur: et quorum asperitate quondam gemebamus, de eorum nunc gaudemus credulitate. Materia ergo gaudii nostri tribulationis praeteritae occasio fuit. Gemebamus, dum graveremur, dum exprobaremur: sed gemitus illi id egerunt, ut hi qui per infidelitatem nobis erant sarcina, fierent nostra per suam conversionem corona. Hoc enim gratulative profert in Psalmis Eglesia dicens: *In tribulationem dilatasti me:* et Sara dum saepe a Regibus concupiscitur, nec maculam pudicitiae sentit, et Abraham causa pulchritudinis suae divitem facit: ab ipsis enim Regibus Abraham ditatur, a quibus Sara concupiscitur. Condigne ergo Eglesia Catholica gentes quas simul senserit fidei suae decore, *ab suo,* eas *sponso,* hoc est, Christo, *luchrandas ducit,* et per ea regna suum virum divitem reddit, per quae se inquietari persenserit. Sic enim dum ex initio lacessitur, vol invidentium dentibus mordetur, dum premitur, eruditur: et dum insectatur, dilatatur. Quoniam patientia sua aemulatores suos aut superat aut lucratur. Dicat enim ad eam divinus sermo: *Multae filiae congregaverunt divitias, tu vero supergressa est universas.* Nec mirum sit quod haereses filiae dicuntur, sed attendendum quod loco spinarum ponuntur: filiae sunt, eo quod ex semichristiano generantur: spinae sunt, eo quod foris a Dei paradiso, hoc est, extra Catholicam Eglesiam nascantur, et hoc conjectura sensus nostri sed scripturae divinae auctoritate probatur, dicente Salomone: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Ergo ne magnum vobis videretur quod haereses dixerit filias, continuo eas nominat esse spinas: haereses, inquam, aut in aliquem angulum mundi, aut in unam gentem inveniuntur versari. Eglesia vero Catholica, sicut per totum mundum tenditur, ita et omnium gentium societate constituitur. Recte ergo hacreses in cavernis, quibus latent, congregant ex parte divitias: Eglesia autem Catholica in speculo totius mundi locupletata supergreditur universas. Exulta ergo, et laetare Eglesia Dei: gaude et consurge unum corpus Christi, induere fortitudine, et jubila exultatione: quoniam tui macrores in gaudium sunt. mutati, et tristis habitus in amictum laetitiae versus est. Ecce repente oblita sterilitatis et paupertatis tuae, uno partu populos innumeros genuisti Christo tuo. Nam dispendiis tuis proficis, tuoque damno **[p. 156]** subcrescis: tantus denique est sponsus tuus, cujus imperio regeris, ut dum te patiatur depraedari ad modicum, rursum praedam tuam ad te reducat, et hostes tuos tibi conquirat. Sic autem agricola, sic piscator, dum lucra attendit futura, quae seminat et quo modo incesserit, non imputat damna. Tu proinde jam ne fleas, ne lugeas, temporaliter quosdam recesisse a te, quos cernis cum magnis lucris rediisse ad te. Exulta ergo fidei confidentia, et tui capitis merito, fide esto robusta, dum quae recolis olim repromissa, nunc cernis fuisse completa. Ait enim in Evangelio ipsa Veritas: *Oportebat Christum mori pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.* Tu profecto in Psalmis proclamans odientibus pacem dicens: *Magnificate Dominun meum, et exaltemus nomen ejus in unum* . Et rursum: *In conveniendo populos in unum et regna ut serviant Domino.*

»Quam dulcis sit charitas, quam delectabilis unitas, non nesciens, per prophetica vaticinia, per evangelica oracula, per apostolica documenta, non nisi connexionem gentium praedicas, non nisi unitatem populorum suspiras, non nisi pacis et charitatis bona disseminas. Laetare ergo in Domino, eo quod non sis fraudata desiderio tuo: nam quos tanto tempore, gemitu teste et oratione continua concepisti; nunc post glaciem, hiemem, post duritiem frigoris, post austeritatem nivis, velut jocunditatem agrorum, frugen et laetos verni temporis flores vel arridentes vinearum stipitibus palmites, repente in gaudio peperisti. Ergo, fratres, tota hilaritate animi exultemus in Domino, et jubilemus Deo salutari nostro. Hoc de caetero per ea, quae jam sublata sunt, ea quae adhuc spectantur implenda, vera esse credamus. Quae enim praefata sunt, Domino dicente: *Alias oves habeo, quac non sunt ex hoc ovili, et iIlas oportet ad me adduci ut sit unus grex et unus Pastor,* ecce cernimus fuisse

completa. Pro qua re non dubitemus totum mundum posse in Christo credere, atque ad unam Eglesiam convenire. Quoniam rursus ipso testificante didicimus in Evangelio, *et predicabitur,* inquit, *hoc evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gen tibus* , et tunc, inquit, veniet consummatio. Si ergo remansit pars aliqua mundi, vel gens barbara quam fides non irradiaberit Christi: profecto credituram atque in unam Eglesiam esse venturam nullo modo dubitemus, si ea quae Dominus dixit, vera esse putamus. Ergo, fratres, reposita est loco malignatis bonitas, et **[p. 157]** errori occurrit veritas: ut quia superbia linguarum diversitate ab unione gentes separaverat, eas rursus gremio germanitatis colligeret charitas, et quemadmodum unus possesor est totius mundi Dominus, ita et posessionis ejus esset unum cor et animus unus: *Pete a me,* ait, *et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et posessionem tuam terminos terrae.* Propterea et ex uno homine propagatum est omne hominum genus; ut qui ex uno illo procederent, unum saperent, unitatem quaererent et diligerent. Ordo ergo naturalis exposcit, ut qui ex uno homine trahunt originem, mutuam teneant charitatem: nec dissentiant a fidei veritate, qui non disjunguntur naturali propagatione. Haereses vero et divisiones e fonte manant vitiorum, unde quisquis ad unitatem venit, ex vitio ad naturam redit: qui sicut naturac est fieri ex pluribus unitatem, sic est vitii, fraternitatis declinare dulcedinem. *Erigamus ergo totam mentem in gaudio:* ut quia gentes studio decertandi desierant, sibimet in amicitiam Christus unara Eglesiam procuraret, in qua eas rursus reduceret concordia charitatis. De hac profecto Eglesia vaticinatur Propheta, dicens: *Domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus,* et iterum: *Erit,* inquit, *in novissimis diebus praeparatus mons Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi mulli et dicent: venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob.* Mons enim Christus est, et domus Dei Jacob una Eglesia est ejus: ad quam et gentium concursum et populorum pronuntiat confluere conventum De qua rursum in alio loco dicit Propheta: *Surge, inluminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orda est: et ambulabunt,* ait, *gentes in lumine tuo, et gentes in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti congregati suni, et veniunt tibi, et aedificabunt,* inquit, *filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi.* Qui ut notesceret quae ventura erant genti vel populo, quae ab unius Eglesiae communione *recessissent,* prosequitur dicens: *Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit.* Alio denique loco similiter ait: *Et gentem quam nesciebas vocabis, et gentes quae non cognoverunt te, ad te current.* Unus enim est Christus Dominus, cujus est una per totum. mundum Eglesia, Sancta Possesio: ille namque caput, ista corpus, de quibus in principio Genesis dicitur: *Erunt duo in carne una:* quod Apostolus in Christo intelligit, et in Eglesia. Dum ergo ex omnibus gentibus unam vult Christus **[p. 158]** habere Eglesiam, quicumque extraneus est ab ea, licet Christiano nomine nuncupetur, Christi tamen corporis compage non continetur. Haeresis enim, quae respuit catholicae fidei unitatem, eo quod adulterino amore diligat Christum, non uxoris sed concubinae obtinet locum. Quoniam revera duos dicit Scriptura esse in carne una, videlicet Christum et Eglesiam, quo locum meretrix nullum invenit tertium. *Una est enim,* ait Christus, *amica mea, una est spolisa mea, una est genitricis suae filia* . De quo item eadem Eglesia pronuntiat dicens: *Ego dilecto meo et dilectus meus mihi.* Quaerant nunc haereses, a quo construpentur, vel cujus sint prostibulum factae: quoniam ab inmaculato toro recesserunt Christi: Cui quanto pretiosam esse novimus copulam charitatis, eo magis Deum in hac celebritate laudemus: quia gentes, pro quibus sanguis fusus est, unigeniti sui, non passus est extra unum ovile diaboli dentibus devorari. Lugeat vero veternosus praedo suam praedam amisisse quia impletum videmus quod Propheta vaticinante audivimus: *Equidem,* inquit, *haec captivitas a forte tolletur, et quod ablatum fuerat a robusto salvatur.* Parietem enim discordiae, quem fabricaverat diabolus, pax Christi destruxit: et domus quae divisione in mutuam certabant caedem, uno jam Christo lapide angulari conjungitur. Dicamus ergo omnes: *Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Nullum enim praemium

charitati compensatur. Inde omni gaudio praeponitur quod et charitas facta sit, quae omnium virtutum obtinet principatum. Superest autem ut unanimiter unum omnes regnum effecti, tam pro stabilitate regni terreni quam pro felicitate regni coelestis, Deum precibus adeamus, ut regnum et gens quae Christum glorificavit in terris, glorificetur ab illo non solum in terris, sed etiam in coelis. Amen.»

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 7]. [*] El libro I corresponde exactamente al vol. I de esta *Edición Nacional de los Heterodoxos* .

Los Apéndices van ordenados con numeración romana y los tratados, dentro de cada Apéndice, con numeración arábiga.

[p. 10].[1] Exod. 19, 22.

[p. 10].[2] Ex. 30, 20, 21.

[p. 10].[3] Leu. 21, 17.

[p. 10].[4] Es. 29, 13.

[p. 10].[5] Marc. 7, 13.

[p. 10].[6] Io. 9, 31.

[p. 10].[7] Os. 9, 4.

[p. 11].[1] Num. 16, 26.

[p. 11].[2] Num. 20, 25, 26.

[p. 11].[3] Act. 1, 15.

[p. 11].[4] Act. 6, 2.

[p. 12].[1] Os. 8, 4.

[p. 12].[2] Gal. 6, 7.

[p. 12].[3] Tit. 1, 7.

[p. 14].[1] Rom. 3, 3, 4.

[p. 14].[2] Ps. 49, 17, 18.

[p. 14].[3] Rom. I, 30-32.

[p. 15]. [1] Migne: *Patrología latina* , tomo VIII, cols. 1327 a 1331.

[p. 19]. [(a)] Conservamos todas las notas de Schepss, excepto las que son puramente paleográficas.

[p. 19]. [(A)] *Hilarius Pict., de trin. lib. VII, 4;* ecclesiae proprium est ut tunc uincat cum laeditur, tunc intelligatur cum arguitur e. q. s

[p. 19]. [(B)] *Hieyonym., uir. ill., c. 123;* Tiberianus Baeticus scripsit pro suspicione, qua cum Priscilliano, accusabatur haereseos, apologeticum tumenti compositoque sermone; sed post suorum caedem, taedio uictus exilii, mutauit propositum e. q. s

[p. 19]. [(C)] *Sulp. Sev., chron. 11, 51, 4;* damnatique Asariuus (ita Halmii cod. P. Asarinus b) et Aurelius diaconus gladio, Tiberianus ademptis bonis in Sylinancim insulam datus.

[p. 19].[1] I. Petr. 3, 15.

[p. 20].[1] cf. Es. 9, 2.

[p. 20]. [2] . cf. Rom. 10, 10.

[p. 20].[3] Io. 3, 5.

[p. 20].[4] I. Petr.1, 22.

[p. 20].[5] I. petr, I, 14.

[p. 20].[6] Rom. 6, 21.

[p. 20].[7] Gal. 3, 27.

[p. 20].[8] Eph. 4, 5, 6.

[p. 20]. [(A)] *Sulp . Sev ., chron . 11, 46, 3;* ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, praediues opibus, acer, inquies, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus.

[p. 20]. [(B)] *Hilarius Pict., de trin. lib. 1, 3;* in cuias bonitate... tamquam tutissimo sibi portu

familiarique requiesceret; *lib. XII, 1;* tendimus tandem... ad tutum securae fidei tranquillumque portum, ad optatae quietis sinum.

[p. 21]. [1] Es. 45, 21; Hos. 13, 4.

[p. 21].[2] Es. 44, 6.

[p. 21].[3] Es. 43, 10, 11.

[p. 21].[4] Deut. 6, 4.

[p. 21].[5] Bar. 3, 36-38.

[p. 21].[6] 10. 1, 14.

[p. 21].[7] cf. 10.14, 11.

[p. 21].[8] Luc. 2, 14.

[p. 21]. [9] I. 10. 5, 8, 7 (est illud quod dicunt «comma Ioanneum»).

[p. 22].[1] Matth. 16, 16.

[p. 22].[2] I. 10. 5, 12.

[p. 22].[3] 10. 10, 30.

[p. 22].[4] 10. 17, 21.

[p. 22]. [5] Matth. 8, 29; Marc. 1, 24.

[p. 22]. [6] cf. Hebr 10, 29 et Prisc. can. LXXIX.

[p. 22]. [7] I. Cor. 8, 6; cf. Prisc. can. XXV.

[p. 22].[8] Eph. 4, 5.

[p. 22].[9] Gal. 1, 8, 9.

[p. 22]. [10] Philipp. 3, 13, 12, r8. 1. Tim. 1, 15.

[p. 22]. [11] cf. I. Io. 2, 22 et Prisc. can. LXXXVI.

[p. 23].[1] II. Petr. 2, 3.

[p. 23].[2] I. 10. 2, 23.

[p. 23]. [3] cf. Es. 1, 9; Rom. 9, 29.

[p. 23]. [4] cf. Lev. 11, 13, 44; Deut. 14, 12; Sap. 11, 16.

[p. 23]. [5] Philipp. 3, 19; cf. Prisc. can. L.

[p. 23].[6] Hos. 4, 13, 19.

[p. 23].[7] Tob. 6, 17.

[p. 23]. [8] I. Cor. 10, 19, 20.

[p. 23]. [9] Sap. 8, 8; Sirac. 39, 2.

[p. 23]. [10] Cf. Apoc. 16, 2; 19, 20.

[p. 23]. [11] I. Cor. 19, 21.

[p. 23]. [12] II. Cor. 6, 14, 15.

[p. 23]. [(A)] Cf. *Hilarius, de trin. 1. 17;* sed nos edocti diuinitus e. q. s.

[p. 24].[1] Apoc. 14, 9.

[p. 24].[2] Apoc. 13, 1, 2.

[p. 24].[3] Dan. 7, 2-7.

[p. 24].[4] Rom. I 21, 23.

[p. 24]. [5] 1. Petr. 1, 14, 22.

[p. 25].[1] Rom. 7, 14.

[p. 25]. [2] II. Petr. 1, 20; *Bachiarius* ed. Migne, tom. 20, 1034 A.

[p. 25]. [3] Philipp. 3, 15, ubi in codd. Sangermanensi ot Claromontano quos adhibuit Sabatarius exstat «reuelauit», cum Uulg. et auctores ecclesiastici a Sabatario allegati (uelut *Hilarius, de trin. XI, 24)* exhibeant «reuelabit»; Priscillianum quoque scripsisse reuelabuntur recte conieceris.

[p. 25].[4] Rom. 6, 19.

[p. 25].[5] Hos. 2, 17.

[p. 25].[6] Hos. 2, 18.

[p. 25].[7] Rom. 6, 23.

[p. 25].[8] Sap. 7, 17-21.

[p. 25].[9] Sap. 11, 16, 17.

[p. 26].[1] Ps. 21, 13, 14.

[p. 26]. [2] 1. Petr. 5, 8, 9; formam «firmes» in citando hoc uersu usurpet etiam *Lucifer Cal* ., p. 620, 2 ed. Hartel.

[p. 26].[3] Sirac. 4, 35.

[p. 26].[4] Sirac. 6, 2, 3.

[p. 26].[5] Ps. 21, 16, 17.

[p. 26].[6] Ps. 21, 17.

[p. 26].[7] Es. 56, 11.

[p. 26]. [8] cf. Num. 24, 9; opp. tamen infra codicis fol. 32.ª

[p. 26].[9] Iob. 39, 9.

[p. 26]. [10] Iob. 38, 39, 40 (Septuag.: qhreÝseij d¡ l žousi Bor§n).-cf. *Hieronymi* locos quos infra exhibebo.

[p. 26]. [11] Iob. 40, 20-23.

[p. 26]. [(A)] *Hilarius, de trin. VI, 22;* si qui adhuc salui esse possunt (haeretici) e. q. s.

[p. 27].[1] Iob. 39, 34.

[p. 27]. [2] Iob. 40, 3, 5-14 (cf. *Speculum* quod dicunt *Augustini* , p. 437, ed. Weihrich).

[p. 27].[3] cf. 10. 5, 39.

[p. 27]. [4] I. Corinth, 9, 10; Rom. 4, 24, 23; cf. *Hilarius* , *de trin. X, 41* (non possunt non omnia propter nos gesta esse intellegi).

[p. 27].[5] Apoc. 17, 15.

[p. 27].[6] Apoc. 18, 2, 3.

[p. 28].[1] Apoc. 18, 9.

[p. 28].[2] Eph. 6, 12.

[p. 28].[3] Apoc.16, 13, 14.

[p. 28].[4] I Cor. 9, 9, 10.

[p. 28].[5] Matth. 12, 37.

[p. 28].[6] cf. 10. 5, 39.

[p. 28].[7] Apoc. 2, 24.

[p. 28]. [8] Rom. 7, 24, 25 (rŶsetai).

[p. 28]. [9] Es. 7, 9; cf. *Tertull* ., *adv* . *Marc* . *lib* . *IV* , *cap* . *20* , 25. *V. 11* aliisque locis; *Cypriani lestim. lib. 1, 5* (t. I, ed. Hartel., p. 43) al.

[p. 28].[10] Ps. 110, 10.

[p. 28]. [(A)] *Cypriani* uita (ed. Hartel, praef., p. XCII, 4): inter fidei suae prima rudimenta. *Orosius, hist. adv. pagan. VII, 33, 19* (ed. Zangemeister, p, 520, 18): Gothi primae fidei rudimento quod accepere tenuerunt.

[p. 29]. [(A)] *Hilarius, contra Const. c. 25;* quod tametsi nobis ad fidem otiosum est.

[p. 29].[1] Rom. 11, 9.

[p. 29]. [2] IV. Reg. 17, 16; 21, 3 al.

[p. 29].[3] Habac. 2, 19.

[p. 29].[4] 1. Cor. 8, 5.

[p. 29].[5] Ps. 79, 14.

[p. 29].[6] Rom. 7, 24.

[p. 29].[7] Ps. 90, 7.

[p. 29]. [8] Cf. Rom. 13, 12; Eph. 6, 11 sqq.

[p. 29]. [9] Ps. 90, 13; cf. *Hilarius, de trin. VII, 3.*

[p. 29]. [10] Habac, 2, 18; vid. Archiv f. lat. Lexikogr. 111, 313.

[p. 30]. [1] Es, 8, 9 [non nisi in Itala].

[p. 30].[2] Ps. 2, 3.

[p. 30].[3] Ezechs, 20, 7.

[p. 30].[4] Ps. 2, 4.

[p. 30].[5] Apoc. 17, 11.

[p. 30].[6] Sirac. 7, 3.

[p. 30]. [7] Sirac. 15, 18, 17.

[p. 30].[8] Mich. 5, 5.

[p. 30]. [9] Eph. 2, 2; cf, Prisc. can. LXXXVIII.

[p. 30]. [10] I. Petr. 1, 18, 19.

[p. 30].[11] Col. 2, 8.

[p. 30]. [12] Cf. Prouerb. 16, 16 al.

[p. 30]. [13] Cf. Eccl. 6, 9.

[p. 31].[1] Eph. 4, 14.

[p. 31].[2] Cf. Gal. 4, 10.

[p. 31].[3] 1. Cor. 13, 1.

[p. 31]. [4] Eph. 2, 1, 5; Col. 2, 13-15; cf. infra Prisc. can. XVIII, LXXXIV et Priscilliani fragm. ab Orosio seruatum infra a nobis repetendum.

[p. 31]. [5] Luc. 12, 53; Matth. 10, 35, 36.

[p. 31]. [6] Cf. Matth. 6, 19.

[p. 31].[7] Matth, 19, 23.

[p. 31]. [8] Iac. 5, 1-3; cf. *Speculum Augustini* ed. Weihrich, p. 395, 15 sqq.

[p. 32].[1] Iac. 2, 5.

[p. 32].[2] Eph. 4, 12, 13.

[p. 32].[3] Rom. 4, 21.

[p. 32]. [4] Sirac. 2, 11, 12.

[p. 32].[5] Apoc. 9, 11.

[p. 32].[6] Apoc. 13, 1.

[p. 32]. [7] Eph. 2, 2, 3; cf. Prisc. can. LXXXVIII et LXXXIX.

[p. 32]. [(A)] [Saclam Nebroel, etc.] de his daemonibus uid. eos quos in libello «Priscillian, ein neuaufgef. Schriftst». (Würzburg, 1886), p. 14, 15 et not. nominaui libros.

[p. 33].[1] Apoc. 12, 9.

[p. 33]. [2] 1. Cor 2, 14, 15.

[p. 33].[3] Rom 8, 5, 6.

[p. 33].[4] 1. Cor. 15, 48.

[p. 33]. [5] Cf. Gen. 4, 24 et *Hilar., comm. in Matth.* 18, 10.

[p. 33].[6] Hos. 2, 2.

[p. 34].[1] Hos. 2, 9, 10.

[p. 34]. [2] Hierem. 2, 23, 20.

[p. 34]. [3] Ezech. 16, 3, 45.

[p. 34].[4] Hos. 4, 5, 6.

[p. 34].[5] 10, 8, 44.

[p. 34]. [6] Cf. Eph. 4, 20, 21.

[p. 34].[7] Rom. 7, 14.

[p. 34].[8] 1. Cor. 15, 49.

[p. 34]. [9] Cf. Eph. 2, 1, 5; Col. 2, 13.

[p. 34].[10] Cor. 15, 49.

[p. 34].[11] Eph. 4, 22-24.

[p. 34]. [12] Eph. 2, 10; praepositionem *in* mero errore a librario omissam esse puto; cf. infra codicis fol. 145, ubi *in illis* legitur.

[p. 34]. [13] Gen. 1, 27; 2, 7.

[p. 35]. [1] I. Tim. 2, 14, 15; cf. infra Prisc. can. LVII.

[p. 35].[2] Gen. 3, 16.

[p. 35].[3] Hos. 2, 6, 7.

[p. 35]. [4] Cf. Gal. 1, 15, 16.

[p. 35]. [5] Cf. Rom. 6, 16, 18.

[p. 35].[6] 11. Cor. 4, 16.

[p. 35].[7] I. Cor. 15, 47.

[p. 35].[8] Gal. 5, 19-21.

[p. 35].[9] I. Cor. 15, 47.

[p. 35]. [10] Gal. 5, 19, 22, 23.

[p. 35]. [11] Cf. I.. Cor. 3, 16, 17; 6, 19; II. Cor. 6, 16.

[p. 36].[1] Iob. 10, 8-12.

[p. 36]. [2] cf. 1. 10. 2, 22 (et Prisc. can. LXXXVII).

[p. 36].[3] Es. 53, 4.

[p. 36].[4] I. Cor. 2, 2.

[p. 36].[5] 10. 20, 25, 27.

[p. 36].[6] 10. 19, 29, 30.

[p. 36]. [7] Marc. 9, 43; Es. 66, 2 4.

[p. 36]. [(A)] cf. *Terlull., adu. Marcionem lib. III, 18:* negantes passionem crucis et argumentantes insuper non esse credendum, ut in id genus inortis exposuerit creator filium suum quod ipso maledixerat.

[p. 37].[1] Sirac. 17, 30.

[p. 37]. [2] II. Tim. 3, 8; I. Tim. 1, 19.

[p. 37].[3] II. Cor. 3, 5.

[p. 37].[4] I. Cor. 16, 22.

[p. 37].[5] Exod. 22, 18.

[p. 37]. [(A)] De Itacio cf. quae congessimus in libello: «Priscillian, ein neuaufgef. Schriftsteller», p. 6, 15 (ubi inprimis ratio habetur *Sulpicii Seueri, chron. 11, 47 sqq.).*

[p. 38]. [1] cf. Num. 23, 22, sec. Italam; Deut. 33, 17.

[p. 38]. [2] Amos. 5, 8; Iob. 5, 10.

[p. 38].[3] cf: Ioel 2, 23.

[p. 38]. [4] Iob. 40, 16; Septuagginta: par ª p§puron cai c§lamou pai boÝtomon ; pro «siluam» H. Roenschius litteris ad me datis coniecit «uluam» = c§lamon .

[p. 38]. [5] Iob. 41, 5-7, 9-13.

[p. 39].[1] Iob. 41, 20-25.

[p. 39]. [2] cf. Matth. 28, 18; 10. 16, 15.

[p. 39]. [3] Apoc. 1, 5; Col. 1, 18.

[p. 39].[4] Apoc. 1, 13-16.

[p. 39].[5] Apoc. 1, 18.

[p. 39].[6] Apoc. 2, 17.

[p. 39].[7] I. Tim. 6, 15.

[p. 39]. [8] Philipp, 2, 10, 11.

[p. 39].[9] Apoc. 5, 5.

[p. 39].[10] Iudic. 14, 18.

[p. 39].[11] Prou. 5, 19.

[p. 40].[1] cf. Es. 58. 9.

[p. 40].[2] Ps. 8, 3.

[p. 40].[3] Iob. 38, 31.

[p. 40].[4] cf. Iac. 3, 6.

[p. 40].[5] Sap. 14, 3.

[p. 40]. [6] cf. Dan. 3, 34, 43.

[p. 40].[7] Num. 24, 7-9.

[p. 40].[8] Sap. 17, 10.

[p. 40].[9] Iac. 2, 19.

[p. 40].[10] Act. 3, 6.

[p. 41]. [1] Es. 42, 8; 48, II.

[p. 41].[2] Apoc. 19, 13.

[p. 41]. [3] Es. 7, 14.-Matth. 1, 23.

[p. 41].[4] Matth. 18, 7.

[p. 41].[5] Apoc. 3, 15, 16.

[p. 41].[6] Apoc. 3, 19, 18.

[p. 41].[7] Matth. 1, 21.

[p. 41].[8] Sirac. 39, 2.

[p. 41].[9] Es. 30, 15.

[p. 41].[10] Hebr. 1, 1.

[p. 41].[11] Gal. 5, 10.

[p. 42].[1] Gen. 1, 27, 28.

[p. 42].[2] I. Cor. 1, 24.

[p. 42]. [3] cf. 1, Cor. 11, 3; Eph. 5, 23.

[p. 42].[4] II. Cor. 11, 2.

[p. 42].[5] Gal. 3, 28.

[p. 42]. [6] Rom. 1, 20; cf. Prisc. can. VIIII.

[p. 42]. [7] cf. ep. Iudae 23.

[p. 42].[8] II. Petr. 2, 10.

[p. 42]. [9] II, Petr. 2, 10, 3.

[p. 42].[10] Act. 4. 12.

[p. 42]. [(A)] cf. inter alios *Hieronym . ep . 75* (= ed. Migne 22, col, 687); nequaquam suscipiens Armagil Barbelon Abraicas Balsamuln et ridiculum Leusiboram; cf. *idem, comm. in Es. lib. XVII, cap. 64, u. 4 sq.* (= Migne 24, col. 622 sq.): ut Basilidis Balsami atque Thesauri, Barbelonis quoque et Leusiborae ac reliquorum nominum portenta susciperent; *idem, contra Vigilantium c. 7* (= Migne 23, col. 344): nisi forte Balsamum mihi et Barbelum et Thesaurum Manichaei et ridiculum nomen Leusiborae proferas.

Irenaeus , ed. Stieren I, p. 260: Aeon numquam seneseens in uirginali spiritu, quem Barbelon nominant, e. q. s.

«Leosiborani» uid. supra.

[p. 43]. [1] Hebr. 1, 6, 7; Ps. 96, 7; 103, 4.

[p. 43].[2] Eph. 1, 23.

[p. 43].[3] Gal. 3, 19.

[p. 43]. [4] Eph. 1, 21; cf. Prisc. can. LXXXIII.

[p. 43].[5] Bar. 3, 36.

[p. 43].[6] Eph. 1, 23.

[p. 43]. [7] I. Cor. 3, 22, 23.

[p. 43].[8] I. Cor. 12, 3.

[p. 43].[9] I. 10. 4, 2, 3.

[p. 44].[1] II. 10, 7.

[p. 44].[2] Ios. 5, 13.

[p. 44].[3] Ios. 5, 14.

[p. 44].[4] Apoc. 19, 10.

[p. 44].[5] Es. 35, 4.

[p. 44].[6] II. Cor. 4, 4.

[p. 44]. [7] cf, I. Thess. 2, 16.

[p. 44].[8] cf. Marc. 13, 27

[p. 45]. [1] Act. 2, 17-21; Ioel II, 28-32.

[p. 45].[2] Luc. I, 68-70.

[p. 45]. [3] Tob. 4, 13 (locus in uers. Uulgata non legitur, exstat tamen in itala).

[p. 45]. [4] ep. Iudae 14, 15.

[p. 45].[5] I. Cor. 14, 31.

[p. 45].[6] ibid. u. 32.

[p. 46]. [(A)] *Faustini pres. fides* (Migne 13, 79): qui sub nomine catholicae fidei impia uerba defendunt.

[p. 47]. [1] Tit. 3, 9; cf. Prisc. can. XXVII.

[p. 47]. [2] cf. II. Cor, 4, 13.

[p. 47].[3] Rom. 10, 10.

[p. 47].[4] Gal. 3, 27.

[p. 47].[5] cf. Luc. 14, 26.

[p. 48]. [1] cf. I. Tim. 5, 20, 21.

[p. 48].[2] cf. 10. 14, 2.

[p. 48].[3] cf. Rom. 7, 18.

[p. 48]. [(A)] cf. *Lucifer Cal.*, p. 66 not., ed. Hartel.: quia absentem nemo debet iudicare nec damnare.

[p. 48]. [(B)] *Cicero, orator I, 4* : prima enim sequenteni honestum est in secundis tertiisque consistere.

[p. 49]. [1] cf. I. Cor. 7, 6 et 9, 19; I. Tim. I, I; Prisc. can. XLI.

[p. 49]. [2] I. Cor. 8, 6; cf. Prisc. can. XXV.

[p. 49].[3] I. Cor. 8, 6.

[p. 49]. [4] Es. 7, 14; Matth. I, 23.

[p. 49].[5] Luc. I, 35.

[p. 49]. [6] Es. 53,12; Luc. 22, 37.

[p. 49].[7] Sophon 3, 8.

[p. 49].[8] Act. 7, 55.

[p. 49].[9] Act. I, II.

[p. 49].[10] Io. 3, 5.

[p. 49].[11] I. Io. 2, 12.

[p. 50]. [1] cf. Matth. 22, 31, 32; Luc. 20, 38; Exod. 3, 6.

[p. 50].[2] Matth. 28, 19.

[p. 50].[3] Col. 3, II.

[p. 50].[4] Gal. 3,16.

[p. 50].[5] Bar. 3, 36-38.

[p. 50].[6] Deut. 6, 4.

[p. 50].[7] 10. 5, 46.

[p. 50].[8] Hierem. 17, 5.

[p. 50]. [(A)] De particula et in hac formula a Priscillianistis consulto omissa opp. infra *Orosii commonitorium, c. 2* sub fin., et quae Luebkert (p. 25 sq.) et Mandemach (p. 17) afferunt in libellis a nobis in praef. cap. I laudatis.

[p. 51].[1] Marc. 5, 19.

[p. 51].[2] Tit. I, 13.

[p. 51]. [3] Io. 3,36; I. 10. 5, 12.

[p. 51]. [4] Matth. 8, 29; Marc. I, 24; Luc. 4, 34.

[p. 51]. [5] Exod. 20, 2-4; Deut. 5, 6-8.

[p. 51].[6] Eph. 4, 5.

[p. 51]. [7] cf. Prouerb. 24, 19.

[p. 51].[8] I. Cor. 5, 11.

[p. 51]. [(A)] *Hilarius, de trin. VI, 49* : Dignum enim est haereticos non iam apostolicis doctrinis, sed daemonum ore conuinci. Clamant enim et saepe clamant: quid mihi (cod. Uat. «nobis») et tibi, Iesu fili Dei altissimi?

[p. 52]. [(A)] cf. *Hilarius, de trin. IV, 12* : media in ecclesia et in consessu fratum.

[p. 53]. [(A)] *Hilarius, de trin. VII, I* : ne... rea in nobis sit... tacitumitas.

[p. 53]. [(B)] *Augustinus, contr. Faust. II, 3* : profertis nobis ex armario uestro nescio quem primun hominem.

[p. 54].[1] I. Io. 4, 2, 3.

[p. 54].[2] I. Cor. 12, 3.

[p. 54].[3] cf. Es. 9, 7.

[p. 55]. [1] Matth. 5, 37; cf. infra Priscilliani canonem I.

[p. 55].[2] Matth. 5, 37.

[p. 55]. [3] ep. Iudae 14, 15.

[p. 55]. [(A)] *Hieronym., de uir. ill. c. 4:* Iudas frater Iacobi [«frater dormini» legi in antiquis codicibus animaduertit Uictorius; cf. *Hegesippum* ap. *Eusebium, hist. eccl. III, 19 et 20]...* de libro Enoch... assumit testimonium. Cf. *Tertull., de cultu fem. I, 3.*

[p. 56].[1] Hebr. II, 5.

[p. 56]. [2] Deut. 19, 15; Matth. 18, 16; II. Cor. 13, 1; I. Tim. 5, 19; cf. infra, Prisc. can. XLVI et *Hieronymi ep. 27 (ad Marcellam* = Migne 22, 432).

[p. 56]. [3] Tob. 4, 13 (in Italia).

[p. 56]. [(A)] *Hilarius, contra Constantium imp. c. 6:* Non est istud temeritas sed fides, neque inconsideratio sed ratio, neque furor sed fiducia;-c. 24, perfidia non fides est.

[p. 56]. [(B)] cf. *Cicero, de or. III, 15, 58; de senect. 16, 58.*

[p. 57].[1] II. Petr. 2, 5.

[p. 57]. [2] cf. Luc. 16, 22. 23.

[p. 57]. [3] cf. Gen. 21, 12; Rom. 9, 7 al.

[p. 57]. [4] cf. Exod. 7, I ubi tamen de Mose agitur.

[p. 57]. [5] Marc. 9, 41; Matth. 18, 6.

[p. 57]. [6] cf. Matth. 13, 29.

[p. 57]. [7] cf Matth. 13, 25.39.

[p. 57].[8] Luc. 11, 50. 51.

[p. 58]. [1] III. Reg. 19, 10; Rom. 11, 2. 3.

[p. 58].[2] 10. 5, 39.

[p. 58]. [3] Matth. 2, 14, 15.

[p. 58]. [4] At uid. Hos. 11, 1, ad quem locum Sabatarius haec *Hieronymi* affert testimonia: a) *comm. in Hos. II, I* (= Migne 25, col. 915): Septuaginta transtulerunt «ex Aegypto uocaui filios *eius»* , quod in Hebraico non habetur nulliqne dubium est Matthaeum de hoc loco sumpsisse testimonium iuxta Hebraicam ueritatem e. q. s.-b) *de opt. gen. interp.* (= *ep. 57 ad Pammach.*, Migne 22, Col. 573): hoc nostri codices non habent, sed in Osee iuxta Hebraicam scribitur ueritatem... «ex Aegypto uocaui *filium meum»* e. q. s.; cf etiam *Hieronymi praef., in Esdram.*

[p. 58]. [(A)] *Hilarius, contra Const. imp,, c 4:* nec ego... equuleum metuissem, qui desectum Esaiam scissem.

Tertull,, de patientia, c. 14: his patientiae uiribus secatur Esaias; *alii.*

[p. 59].[1] Rom. 11, 16.

[p. 59].[2] cf. Eph. 1, 21.

[p. 59].[3] Bar. 3, 36-38.

[p. 59].[4] Amos 5, 8.

[p. 59].[5] Hebr. 12, 1.

[p. 60].[1] Act. 20, 35.

[p. 60]. [2] Dan. 13, 5 (= Susannae hist. *apocypha)* .

[p. 60]. [3] Ezech. 38, 14, 17.

[p. 60]. [4] II. Paralip. 20, 34.

[p. 60]. [(A)] *Boethius, opusc. sacr. II,* p. 167, 64, ed. Peip.: Haec si se recte et ex fide habent...

[p. 61]. [1] II. Paralip. 9, 29.

[p. 61]. [2] II. Paralip. 12, 15.

[p. 61]. [3] II. Paralip. 13, 22.

[p. 61]. [4] II. Paralip. 25, 26.

[p. 61]. [5] II. Paralip. 28, 26.

[p. 61]. [6] II. Paralip. 33, 18, 19.

[p. 61].[7] 10. 5, 39.

[p. 61]. [(A)] cf. *Hilarii* locum, quem supra attuli.

[p. 62]. [1] cf. I. 10. 4, 3, 2.

[p. 62].[2] I. Cor. 12, 3.

[p. 62]. [3] sq. cf. IV. Reg. 25, 9; IV. Esd. 14, 21 uid. IV. Esd. *(lib. apoycryph.)* c. 14 (inprimis u. 22, 25, 40, 43).

[p. 62]. [4] cf. IV. Esd. 14, 43; Ps. 21, 3.

[p. 62]. [(A)] cf. inter alios *Tertull., de cultu fem. I, c. 3* (= I, p. 705, ed. Oehler) omne instrumentum Iudaicae litteraturae per Esdram constat restauratum; *Hieronym., de perp. uirg. b. M. c. 7,* et *contra Uigilant. c. 7* (Migne 23, col. 190 et col 344); *Isid., orig. V, 39, 20* ; *VI, 3, 2* .

[p. 62]. [(B)] *Boethius, de cons. phil.*, p. 16: 160 ed. Peip.: Itaque libet exclamare.

[p. 63].[1] cf. Act. 17, 11.

[p. 63].[2] cf. Rom. 1, 14.

[p. 63].[3] Philipp. 2, 11.

[p. 63]. [4] cf. Luc. 19, 37-39; Matth. 21, 9.

[p. 64].[1] Luc. 19, 40.

[p. 64].[2] Habac, 2, 19.

[p. 64]. [3] cf. I. Cor. 10 20.

[p. 64]. [4] I. Thess. 5, 19, 20.

[p. 64]. [5] cf. II. Cor. 3, 17.

[p. 64].[6] I. Cor. 7, 40.

[p. 64].[7] Tob. 4, 13.

[p. 64].[8] cf. Rom. 10, 10.

[p. 64]. [(A)] *Hilarius, contra Const. imp. c. 6* : cesset itaque maledictorum opinio et mendacii suspicio; cf. *de trin. II, 9; VII, 24; XII, 35*.

[p. 65].[1] Ps. 115, 10.

[p. 65].[2] Col. 4, 16.

[p. 65]. [3] cf. Hebr. 10, 22.

[p. 65]. [4] Rom. 10, 17; cf. *Hil., de trin. V, 32*, ubi recte legitur: aud. autem per uerbum.

[p. 65].[5] Marc. 9, 38.

[p. 66]. [1] Luc. 8, 10; Marc. 4, 11, 12.

[p. 66].[2] I. Cor. 16, 22.

[p. 67]. [1] Iac. 4, 4; cf. Prisc. can. XXIX.

[p. 67].[2] Sirac. 5, 8.

[p. 67].[3] I. 10. 5, 19.

[p. 67].[4] I. Petr. I, 22.

[p. 67]. [(A)] Cf. *Hil., de trin. I, 19* .

[p. 67]. [(B)] *id., I, 7* : cum religiosa mens intra imecillitatis suae concluderetur errorem.

[p. 68]. [1] I. Cor. 3, 22; cf. *Laodic. u. 8* .

[p. 68].[2] I. Petr. 4, 10.

[p. 68]. [3] I. Cor. 7, 6; I. Tim. I, I.

[p. 68].[4] Hebr. 10, 35.

[p. 68].[5] Es. 26, 2-4.

[p. 68].[6] Hebr. 3, I.

[p. 68].[7] I. Petr. I, 22.

[p. 68]. [8] I. Petr. 2, 11; Iac. 4, I.

[p. 68]. [9] cf. I. Tim. 3, 8; Tit. I, 7, 11.

[p. 68]. [10] cf. I. Tim. 6, 17.

[p. 68].[11] Es. 58, 5, 6.

(A) *Hilarius, de trin. I, 18* : nieminisse oportet terrenarum mentium infirmas atque imbecillas opiniones esse abiciendas et omnes imperfectae sententiae angustias religiosa discendi exspectatione laxandas.

[p. 69].[1] I. Petr. I, 22.

[p. 69].[2] I. Tim. 6, 18.

[p. 69]. [3] Es. 58, 6, 7; *Barnabae epist. c. 3* .

[p. 69].[4] Es. 58, 10, 11.

[p. 69].[5] I. Cor. 5, 7.

[p. 69]. [(A)] *Hilarius, de trin. II, 24* : dei igitur imago inuisibilis pudorem humani exordii non recusauit et per conceptionem partum uagitum cunas omnes naturae nostrae contumelias transcurrit (cf. *IX, 51* al.).

[p. 69]. [(B)] *Hil., trin. I, 13.*

[p. 70].[1] Rom. 6, 4.

[p. 70].[2] II. Cor. 10, 3.

[p. 70]. [3] I. Cor. 7, 25; I. Petr. 5, 1.

[p. 70]. [4] cf. Rom. 13, 12; Eph. 6, 11.

[p. 70]. [5] sqq. cf. Ios. 3, 15-17.

[p. 70]. [(A)] *Hil id., II, 25.*

[p. 71]. [1] Cf. Rom. I, 20 et Priscill. can. VIIII.

[p. 71]. [2] cf. I. Cor. 10, 11 et Priscill. can. LXVIII.

[p. 71].[3] Ps. 101, 27, 28.

[p. 71]. [4] cf. Exod. 12, 27 sqq.; Act. 7, 24.

[p. 72].[1] Exod. 33, 11.

[p. 72]. [2] cf. Ios. 16, 10; Iudic. I, 29.

[p. 72].[3] Iac. 4, 1.

[p. 72].[4] Sap. 9, 15.

[p. 72].[5] Sirac. 17, 30.

[p. 72]. [6] Amos 5, 8; Iob. 5, 10.

[p. 72]. [7] cf. Iac. 1, 16, 19; 2, 5.

[p. 72].[8] Iudae 12, 13.

[p. 73].[1] II. Petr. 2, 3.

[p. 73].[2] Io. 8, 44.

[p. 73].[3] Gal. 3, 27.

[p. 73].[4] Rom. 13, 12, 13.

[p. 73].[5] Col. 2, 8.

[p. 73]. [6] I. Cor. 3, 19; cf. Pris. prolog. in canones necnon can. IV et LXXXIX.

[p. 73]. [7] II. Cor. 4, 18; cf. Prisc. can. XI.

[p. 73].[8] Gen. 1, 1.

[p. 73].[9] Gen. 1, 3.

[p. 74].[1] Gen. 1, 21.

[p. 74].[2] Gen. 1, 27.

[p. 74]. [3] cf. I. Cor. 3, 16, 17; 6, 19; II Cor. 6, 16.

[p. 74].[4] cf. Eph. 1, 21.

[p. 74].[5] cf. Iac. 4, 12.

[p. 74]. [6] I. Petr. 2, 6-8 Es. 28, 16.

[p. 74].[7] cf. 10. 10, 9.

[p. 74].[8] cf. 10. 14, 6.

[p. 74].[9] cf. Matth. 5, 6.

[p. 74].[10] cf. 10. 6, 35.

[p. 74].[11] 10. 15, 5.

[p. 74]. [12] cf. Col. 3, 11.

[p. 75]. [1] Philipp. 2, 10, 11.

[p. 75].[2] Es. 43, 10, 11.

[p. 75].[3] Es. 44, 6.

[p. 75].[4] Bar. 3, 36-38.

[p. 75].[5] I. Petr. 1, 22.

[p. 75]. [6] Col. 3, 9, 10; Gal. 5, 24.

[p. 75].[7] Ps. 113, 16.

[p. 75]. [8] cf. Ezech. 36, 35, ubi tamen exstat «uoluptatis»; cf. *Speculum Aug.*, ed. Weihrich, p. 684 sq.; uid, etiam *Orisium, lib. apolog. c. 33* : praebeat se unusquisque nostrum deo terram uoluntariam.

[p. 75].[9] Gen. 1, 3.

[p. 75].[10] Es. 16, 1.

[p. 76].[1] I. Cor. 9, 10.

[p. 76].[2] Prou. 9, 1.

[p. 76].[3] I. Petr. 2, 5.

[p. 76]. [4] I. Petr. 1, 23. [p. 77].[1] I. Cor. 5, 7.

[p. 77]. [2] II. Petr. 1, 20; *Bachiarius, prof. fid.,* ed. Migne, 20, 1034 *A.*

[p. 77]. [(A)] *Hilarius, de trin. lib. II, I:* Sufficiebat quidem credentibus dei sermo, qui in aures nostras euangelistae testimonio cum ipsa ueritatis suae uirtute transfusus est, cum dicit dominus «euntes e. q. s.»; *Faustini fid.* (Migne 13, 79): Sufficiebat fides conscripta apud Nicaeam..., sed quia etc.

[p. 77]. [(B)] *Hilarius, ibid* : nam et uerborum significationem et efficientiam rerum et negotiorum ordinem et naturae intellegentiam comprehendunt.

[p. 77]. [(C)] *Hilarius. de trin. lib. I, c. 19* : comparatio enim terrenorum ad deum nulla est; cf. *VII, 28* .

[p. 77]. [(D)] *Hilarius, ibid* : infirmitas nostrae intellegentiae cogit species quasdam ex inferioribus tamquam superiorum indices quaerere, ut rerum familiarium consuetudine admonente ex sensus nostri conscientia ad insoliti sensus opinionem educeremur. [p. 78].[1] Sirac. 1, 18.

[p. 78].[2] Gal. 5, 25.

[p. 78]. [3] cf. II. Petr. 1, 4.

[p. 78].[4] cf. Hebr. 10, 1.

[p. 78]. [5] cf. I. Cor. 9, 22 et Prisc. can XLI.

[p. 78]. [6] cf. Matth. 28, 18; 10, 16, 16.

[p. 78]. [(A)] *Hilarius, de trin, II, 2* : cogimur sermonis nostri humilitatem ad ea quae inenarrabilia sunt extendere.

[p. 78]. [(B)] *Hil., de trin. I, 13* : qui nos-non etiamnum corporali praeceptorum obseruatione distrinxerit neque per legis umbram ad sollemnia desecande camis imbuerit.

[p. 78]. [(C)] *Hilarius, de trin. I. 13:* ipso pro nobis ex inmortalitate moriente, ut... cum eo excitaremur ex morte.

[p. 79]. [1] Ps. 48, 13; cf. *Philastr., de haeres., c. 100* .

[p. 79]. [2] cf. I. Thess. 4, 3; Rom. 6, 22.

[p. 79].[3] II. Cor. 5, 17.

[p. 79].[4] I. Cor. 15, 49.

[p. 79]. [(A)] *Hil., de trin. II, 6 et contra Const. imp. c. 28* : sermo in eo deficiet, non natura claudetur.

[p. 80]. [1] Exod. 12, 27, 27 sqq.; Act. 7, 24.

[p. 80]. [2] cf. 10. 2, 15 al.

[p. 80].[3] cf. Gal. 6, 14.

[p. 80].[4] I. Cor. 7, 31.

[p. 80].[5] Col. 3, 9.

[p. 80].[6] cf. Act. 17, 28.

[p. 80].[7] Sap. 9, 15.

[p. 80].[8] Exod. 12, 5.

[p. 80].[9] Gal. 2, 19, 20.

[p. 80].[10] Col. 2, 12.

[p. 80]. [11] II. Cor. 10, 3.

[p. 80]. [12] cf. I. Cor. 5, 7.

[p. 81].[1] Rom. 6, 5, 6.

[p. 81].[2] Rom. 6, 10.

[p. 81].[3] Rom. 6, 13.

[p. 81]. [4] Matth. 26, 38; Marc. 14, 34.

[p. 81]. [5] cf. Matth. 26, 64, 39, 29.

[p. 81]. [6] cf. Matth. 27, 46.

[p. 81].[7] cf. Luc. 23, 43.

[p. 81].[8] Matth. 26, 41.

[p. 81]. [(A)] *Hilarius, de trin. VI, 36* : ultra humanam intellegentiam; *VI, 37* : ultra humanae infirmitatis modum; cf. *X, 7; XI, 44; XII, 38, 56.*

[p. 82].[1] Ro. 5, 8.

[p. 82].[2] Matth. 8, 17.

[p. 82]. [3] cf. Tit. 3, 9; II. Tim. 2, 23.

[p. 82].[4] cf. Rom. 6, 12.

[p. 82]. [5] cf. Rom. 8, 9; II. Tim. I, 14 al.

[p. 82].[6] Rom. 6, 19, 23.

[p. 82]. [(A)] *Hilarius, de trin. I, 13* : (fides constans) non secundum sensum communis intellegentiae deum retinens neque de Christo secundum mundi elementa decernens, in quo diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitat, ut, dum infinitas aeternae in eo est potestatis, omnem terrenae mentis amplexum potestas aeternae infinitatis excedat.

[p. 82]. [(B)] *Ibid. paulo superius* : respuit captiosas et inutiles philosophiae quaestiones fides constans.

[p. 83]. [1] cf. Sap. 14, 21, 22.

[p. 83].[2] Rom. 1, 21, 23.

[p. 83].[3] cf. Exod. 20, 4.

[p. 83]. [4] 5 I. Cor. 10, 19, 20.

[p. 83].[5] cf. Gal. 6, 14.

[p. 83].[6] cf. Exod. 12, 2.

[p. 83]. [(A)] *Hilarius, de trin. lib. I, c. 20* : ita totius operis modum temperauimus; arduum hoc intellegentiae iter cliuo quasi molliore leniuimus; cf. infra.

[p. 83]. [(B)] *Hilarius, de trin. II, 24.*

[p. 84].[1] I. Cor. 15, 23.

[p. 84].[2] Apoc. 13, 18.

[p. 84].[3] Deut. 32, 8.

[p. 84]. [4] Exod. 12, 3 (Italia: decimâ mensis, Uulg.: decima die mensis).

[p. 84].[5] Hos. 13, 4.

[p. 84].[6] Exod. 12, 5.

[p. 85]. [1] cf. I. Cor. 14, 20; 16, 10; II. Petr. 3, 14.

[p. 85].[2] Hebr. 2, 11.

[p. 85]. [3] cf. Exod, 29, 36.

[p. 85].[4] Hebr. 3, 6.

[p. 85].[5] I. Cor. 9, 9.

[p. 85].[6] I. Cor. 11, 3.

[p. 85].[7] Rom. 7, 4, 6.

[p. 85]. [8] cf. I. Cor. 6, 13.

[p. 85]. [9] cf. I. Petr. 1, 13.

[p. 85]. [10] cf. I. Petr. 2, 5.

[p. 85].[11] Rom. 7, 14.

[p. 85]. [12] I. Petr. 1, 22.

[p. 85].[13] I. Petr. 2, 5.

[p. 86]. [1] I. Petr. 1, 13; Exod. 12, 11.

[p. 86].[2] Eph. 4, 30.

[p. 86]. [3] cf. Exod. 12, 6, 8, 10, 4.

[p. 86]. [4] cf. Malach. 4, 5 (ubi in not. Sabatarii 'manifestus').

[p. 86].[5] Philipp. 2, 13.

[p. 86].[6] Exod. 12, 13.

[p. 86]. [7] Gal. 4, 6; Rom. 8, 15.

[p. 86].[8] cf. Apoc. 22, 4.

[p. 86].[9] I. Petr. 1, 19.

[p. 86]. [10] cf. 10. 15, 27.

[p. 86].[11] I. Col. 7, 25.

[p. 86]. [12] Col. 3, 9; Gal. 5, 24.

[p. 86]. [13] cf. Exod. 12, 15; I. Cor. 5, 8.

[p. 87].[1] Apoc. 13, 18.

[p. 87]. [2] cf. Apoc. 5, 4, I.

[p. 87].[3] Apoc. 7, 4-8.

[p. 87]. [4] Apoc. 13, 18; 21, 17.

[p. 87].[5] Luc. 20, 34-36.

[p. 87]. [(A)] cf. infra *Orosii common., c. 2.*

[p. 88].[1] Ps. I, 1.

[p. 88]. [2] unde haec desumpta sint, erui non potuit.

[p. 88].[3] I. Tim. 1, 9.

[p. 88].[4] cf. Es. 44, 22.

[p. 89].[1] I. Cor. 3, 16.

[p. 89].[2] ib. 3, 17.

[p. 89].[3] cf. 6, 15.

[p. 89].[4] Gal. 3, 27.

[p. 89].[5] Sap. 9, 15.

[p. 89].[6] Rom. 7, 23.

[p. 89].[7] Rom. 7, 18, 25.

[p. 90]. [1] Es. 40, 9, 6-8; I. Petr. 1, 24 al.; Sabatarii cod. Colb. ad Marc. 1, 3.

[p. 90].[2] Habac. 2, 1.

[p. 90].[3] Es. 3, 12.

[p. 90].[4] I. Cor. 15, 50.

[p. 90]. [5] cf. Gen. 25, 22 sqq.; Rom. 9, 10 sqq.

[p. 90]. [6] Rom. 8, 17; cf. Prisc. can. LXXII et LXXVIII.

[p. 90].[7] I. Petr. 1, 22.

[p. 90]. [8] I. Petr. 1, 14; uid. supra 9, 24 ubi in eodem uersu habes «ignorantiae»; pro uocab. «uitae», quod utroque loco in nostro codice occurrit, It. et Uulg. exhibent «uestrae».

[p. 90].[9] Rom. 6, 21.

[p. 90]. [10] cf. Rom. 6, 23.

[p. 90]. [11] cf. Ps. 118, 1.

[p. 90].[12] Ps. 1, 3.

[p. 90]. [13] cf. Apoc. 14, 18.

[p. 90].[14] cf. Ps. 1, 3.

[p. 90].[15] cf. Ps. 1, 3.

[p. 91].[1] Ps. 3, 2, 1.

[p. 91]. [2] Matth. 7, 7; Luc. 11, 9.

[p. 91].[3] Marc. 9, 22.

[p. 91]. [4] cf II. Cor. 5, 7.

[p. 91]. [5] I. Cor. 10, 6; cf. Prisc. can. LXVIII et *Bachiarii fid.* Mig. 20, 1019 C.

[p. 91]. [(A)] *Hilarius, prolog. in cantica quindecim grad., 2;* In plerisque psalmis multa secundum historiae ordinem in superscriptionibus eorum esse legimus, ut «cum fugit Dauid a facie filii sui Abessalon» etc.;- *ibid ., ad psalm. CXIX I;* Propheticus sermo licet communi usu humani sermonis utatur, tamen nom eandem quae communi sensui adiacet sifnificantiam continent. Namque quamuis, prout possemus intellegere, rerum caelestium enuntiationem temptarit, uirtutem tamen significantiae suae moderata licet uerborum electione seruauit.

[p. 92]. [1] Eph. 5, 8; Prisc. can. VI.

[p. 92].[2] cf. Exod. 12, 4.

[p. 92].[3] Act. 9, 15.

[p. 92].[4] I. Tim. 2, 7.

[p. 92].[5] Rom. 7, 14.

[p. 92].[6] II. Petr. 1, 20.

[p. 92]. [7] cf. Ps. 1, 2; I. Thess. 2, 9; II. Thess. 3, 8 et Prisc. can. XXXIX.

[p. 92].[8] cf. Ps. 118, 97.

[p. 92]. [9] cf. I. Petr. 4, 3.

[p. 92].[10] Ps. 1, 1.

[p. 92].[11] Ps. 2, 1.

[p. 92]. [(A)] *Hilarius, de trin. V, 32;* ab apostolo et doctore gentium;-melius... electione uase docuisti,- *VI , 20* uas electionis;- *VI, 44* electionis est uas... magister gentium;-VIII, I doctor hic gentium;-VIII, 21 electionis est uas et gentium doctor; *VIII, 27, 48; IX, 62; XI, 23* :- *Saluiani, epist. ed.* Pauly p. 205, 4: Paulus electionis uas, magister fidei; *al. Cypr.*, ed. Hartel. I, 301, 1: ponit et dicit; *al* .

[p. 93].[1] Ps. 24, 7.

[p. 93].[2] Rom. 6, 20, 21.

[p. 93]. [3] cf. I. Cor. 10, 6; Prisc. canon LXVIII.

[p. 93]. [4] cf. Rom. 7, 8, 11.

[p. 93]. [5] cf. 10. 17, 12; 11. Thess. 2, 3.

[p. 93]. [6] cf. Iac. 1, 14, 15.

[p. 94].[1] Hos. 14, 10.

[p. 94].[2] cf. supra.

[p. 94]. [3] cf. Rom. 13, 12; Ephes. 6, 11 sqq.

[p. 94].[4] 1. Petr. 1, 22.

[p. 94].[5] I. Petr. 2, 5.

[p. 94].[6] Petr. 1, 22.

[p. 94]. [7] Es. 40, 6-8; I. Petr. 1, 24.

[p. 94].[8] Luc. 13, 24.

[p. 94]. [9] Iac. 4, 4; cf. *Damasi epist.* apud Mig. 13, 366 B.

[p. 95]. [1] cf. Marc. 12, 43; Luc. 21, 3.

[p. 95].[2] cf. Luc. 61, 22.

[p. 95]. [3] cf. Num. 25, 11; Ps. 105, 30.

[p. 95]. [4] I. Tim. 6, 17, 18.

[p. 95]. [(A)] *Hilarius, de trin. I, 20;* sed quia nullus per praerupta conscensus est nisi substratis paulatim gradibus feratur gressus ad summa e. q. s. [p. 96].[1] Cf. Rom. 15, 4.

[p. 96]. [2] cf. I. Thes. 5, 8; Eph. 6, 14.

[p. 96].[3] cf. Apoc. 1, 16.

[p. 96]. [4] cf. Rom. 13, 12; Eph. 6, 11 sqq.

[p. 96].[5] cf. Ps. 2, 3.

[p. 96]. [(A)] Uid. quos citaui supra *Hilarii* locos.

[p. 97].[1] Luc. 1, 1.

[p. 97]. [2] I. Cor. 3, 22; cf. *Laodic . u. 8.*

[p. 97].[3] Act. 17, 28.

[p. 97].[4] Ps. 18, 13.

[p. 97].[5] Ps. 50, 5.

[p. 97]. [6] cf. I. Cor. 10, 11 et Prisc. can LXVIII.

[p. 97]. [7] Rom. 1, 20 et Prisc. can. VIIII.

[p. 97].[8] Luc. 22, 37.

[p. 97].[9] Rom. 6, 4.

[p. 97].[10] cf. Tit. 3, 1.

[p. 98].[1] Iac. 4, 4.

[p. 98]. [2] I. 10, 2, 16, 17; I. Petr. 1, 25.

[p. 98].[3] cf. Gal. 2, 18.

[p. 98]. [4] cf. Rom. 7, 8, 11.

[p. 98].[5] Es. 3, 12.

[p. 98].[6] cf. Ps. 59, 1.

[p. 98]. [7] cf. Rom. 13, 12; Eph. 6, 11 sqq.

[p. 98]. [(A)] *Hilarius, de trin. I, 19:* uid. supra.

[p. 98]. [(B)] *Hilarius, de trin. I, 18* : uid. supra.

[p. 99].[1] I. Petr. 5, 4.

[p. 99]. [2] cf. supra, sed nostro loco uoluntas pro uoluptas scriptum esse uidetur.

[p. 99].[3] Gal. 5, 17.

[p. 99].[4] Eph. 6, 12.

[p. 99]. [5] Apoc. 16, 13, 14.

[p. 99].[6] Ps. 50, 5.

[p. 99].[7] Iac. 4, I.

[p. 99].[8] cf. Eph. 6, 12.

[p. 99]. [(A)] *Hilarius, de trin. VII, 16;* Quamquam igitur huius intellegentiae nostrae iudicia cum humani sensus opinione communia sint, etc.

[p. 100]. [1] cf. Rom. 6, 21.

[p. 100].[2] Ps. 59, 3.

[p. 100]. [3] I. Cor. 15, 55.

[p. 100]. [4] cf. Hebr. 12, 6, 10.

[p. 100]. [5] cf. I. Cor. 1, 8, 28; Gal. 2, 18; Ps. 59, 1.

[p. 100]. [6] Ps. 70, 19, 20, 17.

[p. 100].[7] Es. 26, 18.

[p. 100]. [8] cf. Rom. 1, 17 al.

[p. 100].[9] Rom. 5, 8.

[p. 100]. [(A)] cf. *Hilarii* locos allatos.

[p. 101].[1] Gen. 25, 22.

[p. 101].[2] ibid. u. 23.

[p. 101].[3] Rom. 7, 23.

[p. 101]. [4] Col. 3, 9, 10; Gal. 5, 24.

[p. 101]. [5] I. Cor. 15, 49.

[p. 101].[6] Act. 17, 28.

[p. 101]. [7] cf. Gal. 5, 1.

[p. 101]. [8] II. Cor. 6, 14, 15; cf. *Damasi epist.* ap. Migne, 13, col. 366 B.

[p. 101]. [9] cf. Gen. 1, 26.

[p. 101].[10] 10. 14, 2.

[p. 101]. [11] I. Tim. 2, 4.

[p. 101]. [12] Apoc. 2, 9; 3, 9.

[p. 101]. [13] cf. I. Cor. 14, 4; 7, 19 al.

[p. 102]. [1] Gal. 5, 22, 23.

[p. 102]. [2] cf. Gal. 5, 20, 19 (auar. Rom. 1, 29).

[p. 102]. [3] cf. Philipp. 2, 3.

[p. 102]. [4] cf. Sirac. 34 (31), 1 (Graece: ¦grupnia ploÝtou).

[p. 102]. [5] cf. I. Tim. 6, 10.

[p. 102]. [6] cf. Rom. 10, 2.

[p. 102]. [7] Philipp. 3, 19.

[p. 102].[8] I. 10. 2, 16.

[p. 102]. [9] Sirac, 15, 18.

[p. 102]. [10] Rom. 6, 4; 12, 2.

[p. 102]. [11] Ps. 59, 5, 6; cf. Ps. 142, 3; 141, 7.

[p. 102]. [12] cf. Eph. 6, 16.

[p. 102]. [13] cf. Ps. 59, 6.

[p. 102]. [(A)] *Hilarius, de trin. I, 20* : uid. supra.

[p. 102]. [(B)] *Hilarius, de trin. I, 19* : ut aptissimus legentium profectibus conexorum sibi libellorum

ordo succederet.

[p. 103].[1] Ps. 59, 8.

[p. 103].[2] Ps. 59,14.

[p. 103]. [3] Ps. 59, 8, 10.

[p. 103]. [4] Dina, cf. Gen. 34 et Iudic. 19 (u. 29).

[p. 103].[5] Ps. 59, 9.

[p. 103].[6] ibid

[p. 103].[7] ibid.

[p. 103]. [8] cf. Ruth. 4, 17.

[p. 103].[9] Ps. 59, 10.

[p. 103]. [10] ibid. (sec. Ital.); 55, 1.

[p. 103]. [11] I. Reg. 5, 2-7.

[p. 103].[12] Ps. 59, 8.

[p. 104]. [1] I. Cor. 6. 13.

[p. 104]. [2] cf. Gen. 49, 10; Matth. 2, 6 (et supra 101: 16).

[p. 104]. [3] cf. Ps. 59, 11 (perioc¿, Itala: circumstantia).

[p. 104]. [4] cf. Eph. 6, 15.

[p. 105]. [(A)] *Hilarius, de trin. XII, 52:* Sancte pater, omnipotens deus.

[p. 105]. [(B)] *Hilarius, de trin. . I , 6* : ut in his cunctis originibus creaturarum deus intra extraque et supereminens et internus idest circumfusus et infusus in omnia nosceretur.

[p. 105]. [(C)] *Hilarius, de trin. I, 7* : cf. p. 57 (ubi etiam apud Prisc. legitur «intra errorem»).

[p. 106]. [1] cf. Ps. 146, 4; Es. 43. 1 al.

[p. 106]. [2] cf. Matth. 16, 26.

[p. 106].[3] Ps. 8, 5.

[p. 106]. [(A)] cf. *Hilarii* locum supra laudatum.

[p. 107].[1] Eph. 2, 10.

[p. 107]. [2] cf. Sap. 2, 23; inexterminabilem et ad imaginem similitudinis suae fecit illum.

[p. 109]. [1] I. Cor. 3, 19. can. I: Rom. 3, 4; Tit. 1, 1; Hebr. 1, 3; 6, 18; 10, 23. II. Cor. 3, 17. I. Tim. 1, 17; 6, 16, 15. Col. I, 15; II. Cor. 4, 4. II. Cor. 1, 19, 18.- can. II: Rom. 8, 7. Gal. 5, 22; Eph. 5, 9; Hebr. 12, 11. Philipp. 2, 15. II. Thess. 2, 3.-can. III: Rom. 8, 5; I. Cor. 2, 11, 12; 12, 3. I. Tim. 4, 1.- can. IV; I. Cor. 1, 17-21, 24- 26; 2, 5-7. II. Cor. I, 12. Col. 2, 8.- can. V: I. Cor. 8, 5; Gal. 4, 8, Philipp. 3, 19. Eph. 2, 2. (Col. 1, 13.) Col. 2, 8, 20; Gal. 4, 3.-can. VI: Eph. 5, 8; Col. I, 13. Rom. 13, 12.-can VII: Rom. 1, 22. I. Cor. 3; 1, 2, 3; II. Cor. 1, 12, 17. can. VIII: Rom. 11, 36. Eph, 1, 11; 3, 15. Col. 1, 16, 17.-can. IX: Col. 1, 9; Rom. 1, 11; Eph. 1, 3. Rom. 1, 20, -can. X: Rom. 11, 13. Eph. 3, 8, 10.-can. XI: 11. Cor. 4, 18. 1. Cor. 15, 19.-can. XII: Rom. 8, 3. Col. 2, 2, 3. Eph. 2, 14; 4, 8. 11. Cor 5, 16.-can. XIII: Rom. 5, 9; I. Thess. 5, 10. I. Tim. 2, 5.-can. XIV. I. Cor. 3, 10, 11. Eph. 2, 20, 21; 4, 15. (Col. 2. 19.)

can. XV: Col. 1, 26; Eph. 3, 9. (I. Tim. 3, 16.) I. Cor. 2, 7, 8. (Col 2, 3.) Eph. 1, 9.-can. XVI: I. Cor. 1, 24. Col. 2, 9. II. Cor. 5, 21; Hebr, 4, 15. Rom. 3, 4.-can. XVII: Rom. 1, 3; 9, 5. I. Tim, 1, 2. Gal. 1, 3, 12, 4, 4.-can. XVIII: Eph. 2, 14. Col. 2, 14.-can. XIX: Gal. 1, 4. Phillipp. 2, 8.-can, XX: Hebr. 12, 22. Gal. 4, 28 (Rom. 9, 8). (Eph. 5, 23) Col. 1. 18. Eph, 1, 23.-can. XXI: 1. Cor, 2, 1, 15. (cf. Rom. 8, 5:) Eph. 4, 13. can. XXII **:** Rom. 5, 12, 21; 6, 16, 23, (cf. I. Cor. 9, 27; II. Cor. 11, 20.)-can. XXIII: Eph, 4, 18; 5, 8.-can. XXIV: (I. Cor. 2, 7. Col. 1, 26.) Eph. 1, 4.-can. XXV: (cf. I. Tim. 1, 12; II. Tim. I, 2; Rom. 10, 14.) Eph. 2, 5, 8. (cf. II. Cor. 3, 14.) Hebr. 3, 15. Rom. 11, 22-24. (I. Cor. 8, 6.)-can. XXVI: Rom, 5, 12, 14.-can. XXVII: I. Cor. 15, 33. II. Tim. 2, 23, 18. (I. Cor. 8, 1; 10, 23).-can. XXVIII: Rom. 7, 23. (7, 25; 8, 2.) (Eph. 2, 3.) Gal.. 5. 17.

can. XXIX Rom. 8, 7. (cf, Tit. 1, 16.)-can. XXX: Rom. 8, 11. (I. Thess 4, 15.)-can XXXI: Col. 3, 9, 10, 12. (cf. Rom. 7, 22.) Eph. 3, 16, I. Cor. 15, 49. II. Cor. 4, 7.-can. XXXII: Rom. 6, 6. II. Cor. 4, 16; 5, 1; 4, 7. Eph. 4, 22.-can. XXXIII: I. Cor. 6, 19, 15. Rom. 12, 1. (Philipp. 4, 18. Rom. 13, 14. II. Cor. 12, 20.) I. Cor. 7, (24.) 25, 40. (cf. Laodic. u. 4.)-can. XXXIV: Gal. 5, 24; 6, 14. can. XXXV: Rom. 14, 21, 3, 17. Tit. 1, 15. I. Cor. 8, 8; **6, 13.** -can. XXXVI: Eph. 5, 18. Rom. 14, 21. (I. Tim. 5, 23.)- can. XXXVII: I. Tim. 6, 10, 8, 6.-can. XXXVIII: II. Cor. 10, 4. Philipp. 3, 20.-can. XXXIX: I. Tim. 4, 13. I. Thess. 2, 9. II. Thess. 3, 8.-can. XL: Eph. 5, 19; Col. 3, 16 Rom. 12, 12; Col. 4, 2. I. Tim. 2, 2, I.-can. XLI: I. Cor. 9, 22; 10, 33. (II Thess. 3,7, 9.) Philipp. 2, 15. (II Thess. 2, 16.) can, XLII: I.. Tim. 3, 16. I. Cor. II, 27.-can. XLIII: Rom. 15, 14. (Philipp. 4, 18.) II Cor. 2, 14, 15. I. Thess. 1, 2 sqq.-can. XLIV: I. Cor. 12, 11: (7, 20; 16, 16.) I. Thess. 5, 13.-can. XLV: I. Tim. 3, 2, 8, 11; 5, 3; 6, 14. II. Tim. 2, 22. (3,16). (Philipp. 1, 10.) Col. 1, 28.-can. XLVI: I. Cor. 6, 4, 2, 3. Rom. 12. 19. (II.

Cor. 13, I; I Tim. 5, 19.) can. XLVII: Rom. 15, I; (Hebr. 4, 15.) Gal. 6, I.-can. XLVIII: I.Cor. 12, 28; Eph. 4, II.-can. IL: I. Thess. 5, 21. I. Cor. 13, 13. Eph. 5, 16; 4, 2; 6, 23. Col. 4, 5; 3, 12. Rom. 14, 19. Hebr. 12, 14; 10, 24. (II. Tim. 2, 22.)-can. L: II. Tim. 3, 5, I. (II Thess. 2, 15.) Rom. 16, 18. I. Tim. 4, I. (Hebr. 10, 29.)-can. LI: Rom. I, 32; 2, 1-4; I. Cor. 5, 13. (cf. Eph. 5, 7.)-can. LII: II. Cor. 11, 13, 14, 19. Gal. 2, 4. (5, 20.)-can. LIII: I. Tim. l, 6, 10. (4, I.) II. Tim. 2, 16; 3, I. (cf. Laodic. u. 4 et supra can. III.)

can. LIV Philipp. (1, 27, *cu fauet* f) 2, 19; **4, 3** ; I. Thess. 5, 12.-can. LV: Gal. 2, 16; 3, 24; Hebr. 10, 23; Gal. 3, 28; (5, I.)-can. LVI: Tit. 3, 1. Eph. 4, 28. (cf. I. Cor. 4, 12.) Col. 3, 18-22; Tit. 2, 9. I. Cor. 14, 34. I. Tim. 2, 12.-can, LVII: I. Cor. 7, 9. I. Tim. 2, 14, 15.-can. LVIII: Rom. 2, 13; 3, 4. Thess. 1, 5. I. Cor. **4, 20.** -can. LIX: I. Cor. II, 3. I. Tim. 2, 8, 9. (cf. 4, 12.)-can. LX: II Cor., 8, 4, 11; 9, 1, 2, 3-15. (Rom. 12, 8.) can. LXI: II. Cor. 7, 13 (cf. 8, 4; 9, 1 sqq.); Philem. v. 7. (Rom 15, 26.)-can, LXII: II. Col. 11, 7, 9; 12, 16. I. Cor. 9, 13, 7.-can. LXIII: Rom. 16, 4. I. Cor. 16, 18. Col. 4, 15. Philem. u. 2.-can. LXIV: Rom. 10, 3; Gal, 3, 21-24. Rom. 9, 30, 31. Philipp. 3, 6. Hebr. 10, 4, II.-can. LXV: Gal. 4, 24; Rom: 3, 24; 5, 1. Hebr. 7, 16. Rom. 7, 14; Gal. 2, 16. Rom. 3, 31.-can. LXVI: Gal. 3, 10, 13. can. LXVII: Rom. 2, 29; 4, 10. Gal. 5, 6; 6, 15. Col. 2, 11.-can. LXVIII: I. Cor. 10, 6, 11 *(Bachiarius* ap. Mign. 20, 1019 C: in figuram nostri contigerunt).-can LXIX: (Hebr. 13, 7.) Rom. 4, 9. (16); 3, 20. Gal. (2, 16.) 6, 16.-can. LXX: Rom. 10, 12. (cf. I. Cor. 10, 32.) I. Tim. 2 4. Rom. II, 32. II. Cor. 5, 18, **19** .-can. LXXI. I. Cor. 15, 9. Gal. 1. (12.) 13. I. Tim. 1, 13. II. Cor. 12, 2.-can. LXXII: Rom. I, 5. II. Cor. 13, 3. Rom. 8, 14, 17. (cf. infra can. LXXVIII.)

can. LXXIII: Rom. 15, 20. I. Cor. I, 17.-can. LXXIV:I. Cor. 15, 10. (cf. 2, 4.) Rom. 15, 19. II. Cor. **11, 6** .-can. LXXV: Rom. 11, 13. Gal, 2, 2. (2, 11, 9.)-can. LXXVI: Rom. 16, 21; I. Cor. 16, 10. Philipp. 2, 25.-can. LXXVII: I. Cor. 4, 14 (II. Tim, 3, 7.) I. Cor. 9, 12, 18. II Cor. 2, 2; 7, 9; 13, 8, 10.-can. LXXVIII: I. Cor. I, 17. (Col. 2, 12.) Rom. 6, 4. (8, 16, 17, cf. supra can. LXXII.)

can. LXXXV: II Tim. 4, 8.Rom. 2. (5, 6.) 15. (Hebr. 12, 23.) can. LXXXVI: Rom. I, 24. I. Cor. 5, 5. Col. 3, 25.-can. LXXXVII. II. Thess. 2, 2, 3.-can. LXXXVIII: II. Thess. 1, 8. Rom. I, 18; 2, 5. I. Thess. 5, 2. (cf. 3, 13.) Eph. 5, 6.-can. LXXXIX: I. Cor. 7, 29, 31; 3, 19; 15, 26. Eph. 2, 3. II Thess. I, (6.) 8.-can. XC: (Rom. 6, 6, 9; 8, 21.) I. Cor. 15, (42.) 50. (53.) Gal. 6, 8.

[p. 124]. [1] cf. Matth. 15, 13.

[p. 124]. [2] sq. cf. I. Cor. 3, 7.

[p. 124]. [3] cf. Apoc. 2, 17.

[p. 124]. [4] cf. Matth. 13, 8 et 23.

[p. 125]. [1] cf. IV Reg. 18, 25; Hebr. 7, 3, Ps. 54, 15. Gen. 12, 1; Act. 3, 7.

[p. 125].[2] Gen. 16, 9.

[p. 125]. [3] Matth. 13, 45, 46.

[p. 125]. [4] cf. Gen. 7, 4, 23; al.

[p. 125]. [5] cf. Col. 2, 14. Prisc. can. XVIII, et supra.

[p. 125]. [(A)] *Orosiun sequitur Augustinus de haeres. c . 70* (ed Oehler, corp. haeres I, 218): hoc uersutiores etiam Manichaeis quod nihil scripturarum canonicarum repudiant e. *q. s.*

[p. 125]. [(B)] *ibid.* (p. 217): (animas) per quosdam gradatim descendere principatus et malignum principem incurrere, atque ab hoc principe per diuersa carnis corpora seminari. [p. 126]. [1] Matth. 13, 3 (cf. *Praedestinati de haeres. lib. I., c. 43)* .

[p. 126]. [2] cf. Matth. 13, 4, 5.

[p. 126]. [(A)] patriarchae cf. supra.

[p. 126]. [(B)] *August. l. I., p. 217* : astruunt corpus nostrum secundum duodecim signa caeli esse compositum, sicut hi qui mathematici uulgo appellantur constituentes in capite arietem, taurum in ceruice, geminos in humeris, cancrum in pectore etcetera nominatim signa percurrentes e. q. s. [5 mem. ap.] cf. Luebkerti librum in praef. nostra cap. I appellatum, p. 19 sq. (et *Iren. ap. Theodor.*, Migne patr. gr. 83, 351).

[p. 126]. [(C)] cf. Luebkert. 1. 1. p. 31 sq., al. (et supra).

[p. 126]. [(D)] cf. supra.

[p. 127]. [1] cf. 10. I, 3; Act. 17, 24.

[p. 127].[2] Gen. 1, 31.

[p. 127]. [3] Ps. 9, 6; 10, 16 al.; *August contra Prisc. c. 5 sqq.*

[p. 127]. [(A)] sqq. Fusius has res tractat *August. contra Prisc. et Orig. c. 2 sq.; 9, 12.*

[p. 127]. [(B)] cf. Prisc. can. LXXXII.

[p. 127]. [(C)] *August. contra Prisc. c. 9.* [p. 128]. [1] Rom. 8, 20; cf. Prisc. can XC.

[p. 128]. [2] ibid. u. 21, 20.

[p. 128]. [3] II. Cor. 11, 10

[p. 128]. [4] cf. Exod. 9, 14; II. Reg. 17, 9; Luc. 10, 30; Act. 16, 23 al.

[p. 128]. [(A)] de hac *Origenis* sententia cf. e. *g. August. de haeres. c. 43* ; *Praedestinati de haer. lib. I, c.* 43.

[p. 128]. [(B)] cf. *Orosius, adu. pagan. 57, II.* Zangem.: (tenebrae) crassitudine palpabiles.

[p. 128]. [(C)] uid. supra; *August. contra Prisc. c. II et 14.*

[p. 129]. [1] En otros textos *Quo Adyginus.*

[p. 130]. [1] En otros textos *emeritae aetatis sacerdotem.*

[p. 137]. [1] *Prosperi Aquitani Chronicon.* (Pág. 821 del tomo VIII de San Jerónimo, ed, citada.).

[p. 137]. [2] En un códice de la Biblioteca Nacional: *Balaconium* .

[p. 139]. [1] *Collectio canonun Ecclesiae Hispanae...* Madrid, 1808, ed. de la Imprenta Real, pp. 326-327.

[p. 140]. [1] Sabido es que los Priscilianistas llamaban *Mártires* a Prisciliano y sus compañeros degollados en Tréveris.

[p. 142]. [1] En otros textos: *faeculentiam miscuerant.*

[p. 143]. [1] Al. *desciverunt* .

[p. 143]. [2] Al. *egere* .

[p. 143]. [3] Faltan estas dos palabras en las ediciones de San León, pero están en la Colección Canónica de nuestra Iglesia.

[p. 144]. [1] En las obras de San León: *Quam inpie de Trinitate personarum in Deo sentiant Priscillianistae* .

[p. 144]. [2] En las obras de San León: *De virtutibus quas ex Deo procedere fingunt.*

[p. 145]. [1] En las obras de San León: *Cur unigenitus dicatur apud eos Filius Dei* .

[p. 145]. [2] En las obras de San León: *Quod jejunent in Natali Domini et die Dominico.*

[p. 146]. [1] En las ediciones de San León: *Quod animam hominis divinae asserant esse substantiae* .

[p. 146]. [2] En las ediciones de San León: *Quod aiunt diabolum nunquam fuisse bonum nec Dei opus esse, sed ex chao et tenebris emersisse.*

[p. 147]. [1] En algunos códices: *dissociavit* .

[p. 147]. [2] En las obras de San León: *Damnant nuptias et usum matrimonii* .

[p. 147]. [3] *Corpora humana aiunt per diabolum formari, et eorum resurrectionem negant.*

[p. 148]. [1] *Filios promissionis per Spiritum Sanctum conceptos esse dicunt* .

[p. 148]. [2] *Affirmant animas in coelo peccantes in corpora detrusas pro peccati poena* .

[p. 148]. [3] En el Códice Emilianense y en el de la Biblioteca Real, *hos.*

[p. 149]. [1] *Fatalem necessitatem hominibus imponunt* .

[p. 149]. [2] *Animas certis potestatibus subjiciunt, aliis corporum membra.*

[p. 150]. [1] *Qualem scripturarum scientiam astruant* .

[p. 150]. [2] En el códice Emilianense: *datum* .

[p. 150]. [3] *Syderum et signorum potestati hominum subjiciant* .

[p. 151]. [1] *Scripturas veras adulterant: falsas inducunt* .

[p. 151]. [2] *De Dictinii scriptis.*

[p. 153]. [1] En la mayor parte de los codices: *haereseos* .

[p. 153]. [2] En el códice Emilianense: *discrepare.*

[p. 154]. [1] En algunos códices: *Gallipio* .

[p. 154]. [2] Así está: nótese ya la forma castellana *iglesia.*

[p. 159] APÉNDICES AL LIBRO II [*]

[p. 161] I

CARTA INÉDITA DE ELIPANDO A LOS OBISPOS DE LAS GALIAS [1]

«Dominis Et in Christo Reverentissimis Fratribus Gallie adque equitanie adque Avstrie Cvnctis Sacerdotibvs Nos Indigni et Exigvi Spanie Presvles Et ceteri Christi Fideles in Domino Aeternam salutem. Amen.

»Ad notionem nostram pervenit lugubris et funesta opinio que nos usque quaque contribit in eo quod antifrasy beati nefandi asturiensis prebyteri pseudo Christi et pseudo prophete pestiferi dogmatis sermo vipereus et nidor sulfureus arcana pectoris vestri usque quaque fedauerit ob illut quod carnis adobtio *(sic)* in filio dei secundum humane servitutis formam nequaquam fuisse asserit nec veram ex virgine visibilem formam susceperit. Nos igitur e contrario secundum sanctorum venerabilium Patrum Hilarij Ambrosi. Augustini Iheronimi Fulgentij Isidori Eugenii Ildefonsi Iuliani et ceterorum ortodoxorum atque catholicorum dogmata: confitemur et credimus deum dei filium ante omnia tempera sine initio ex patre genitum quo aeternum et consimilem, et consubstantialem non adobtione *(sic)* sed genere neque gratia sed natura *atque* id ipsut eodem filio adtestante, ego et pater unum sumus, et cetera que de divinitate sua: Idem verus deus et verus homo nobis loquutus est: Pro salutem vero humani generis in fine temporis ex illa intima et ineffabili Patris **[p. 162]** substantia egrediens et a patre non recedens huius mundi infima petens, ad publicum humani generis apparens: Invisibilis visibile corpus adsumens de Virgine ineffabiliter per integra Virginalia matris enixus secundum traditiones Patrum. Confitemur et credimus eum factum ex muliere factum sub lege, non genere esse filium dei set adobtione *(sic)* , neque natura set gratia. Id ipsut eodem domino adtestante qui ait: Pater maior me est: et evangelista de illo: Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia et gratia dei erat in illo: Et iterum: vidimus gloriam eius quasi gloriam unigeniti a patre: plenum gratia et veritate. de qua adobtione *(sic)* carnis, beatus Ambrosius in libro de Trinitate loquitur *dicens Quomodo conversi* estis ad deum a simulacris *servite deo vibo et vero.* Illi enim dij esse simulantur natura autem deus vibus et verus est Nam et in ipso usu non est adoptivus *(sic)* filius: et verus filius. Adoptivum *(sic)* filium non dicimus natura esse qui verus est filius. Item post aliqua: Partus enim Virginis non matura mutavit sed generandi usum novavit. Denique caro de carne nata est. Habuit ergo de suo virgo quod traderet: Non enim alienum dedit mater, set proprium e visceribus suis contulit: Inusitato modo sed usitato munere habuit: Igitur carnem virgo quam nature sollemnis iure transcribsit (sic) in *fretum.* [1] Eadem igitur secundum carnem generantis marie. genitique natura nec dissimilis fratribus quia dicit scribtura *(sic)* , ut per omnia fratribus similis fieret: Similis utique dei filius nostri non secundum divinitatis plenitudinem, set secundum anime rationabilis, et ut expressius dicamus humane nostrique corporis veritatem. Item beatus Ilarius pictabiensis sic dicit. Parit virgo partus adeo est: vagit infans, laudantes angeli adorant: Panni sordent deus adoratur: *Ita potestatis dignitas* non amittitur, dum *carnis humilitas adobtatur (sic).* Item beatus Iheronimus in expositione Apocalipsin ubi dicit calculum candidum id est gemma alba adobtio *(sic)* carnis in filio dei. Item in epistola ad Cesarium: Non istut verbum quod in patre et cum patre fuisse esse credendum est. Sed homo quem in

gratia salutis deus verbum susceperat audibit. Ego odie *(sic)* genui te: Hic filius hominis per dei filium in dei filio esse promeretur, nec adobtio *(sic)* a natura separatur, set natura cum adobtione *(sic)* coniungitur: Beatus quoque **[p. 163]** Agustinus in expositione evangelii secundum Iohannem iuxta formam deitatis ita dicit: Filius Dei non est adobtione, set genere neque gratia set natura: Item in omelia secundum humane servitutis formam ita dicit: homo adobtatus *(sic)* cuius gloriam quesibit qui est ab illo unicus natus. Ecce quem agustinus dicit adobtatum *(sic)* , hunc Iohannes apostolus dicit: advocatum habemus aput Patrem Iesum Christum, qui etiam interpellat pro nobis.

»Igitur beatus Isidorus in libro Ethimologiarum ita dicit: unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellentiam quia sine fratribus: Primogenitus secundum susceptionem hominis. In qua per adobtionem *(sic)* gratia fratres abere dignatus est *quibus esset Primogenitus.* Item precessores nostri Eugenius Hildefonsus Iulianus Toletane sedis *antistites in suis dogmatibus* ita dixerunt: In missan de cena *domini qui per adobtivi* hominis passione dum suo non indulgit corpore nostro demum idest iterum non pepercit: et alibi: qui pietate tua per adobtivi hominis passionem quasi quasdam in presentis populi adquisitione manubias: quum non exibuerit e celo, exibueret triumpho: et quum non abuerit divinitas inmutabilis pugnam abuerit fragilitas adsumta victoriam. Item in missam de ascensione domini: Odie Salvator noster post adobtionem carnis sedem repetit deitatis. Item in missam defunctorum: quos fecisti adobtioni participes iubeas hereditati tue esse consortes.

»Ecce quos in adobtione participes esse non dubitat: consortes fieri in hereditate exobtat.

»Credimus igitur et confitemur deum dei filium, lumen de lumine deum verum ex deo vero ex patre unigenitum sine adoptione, primogenitum vero in fine temporis verum hominem adsumendo de virgine in carnis adoptione: vnigenitum in natura, primogenitum in adobtione et gratia. De quo Apostolus ait: nam quos prescibit et predestinavit conformes fieri imaginis filij eius ut sit ipse *primogenitus* in multis fratribus. Fratres scilicet *eos de quibus* per Psalmistam dicit: narrabo nomen *tuum* fratribus meis: Unde fratres nisi de sola carnis adobtione per quod fratres abere dignatus est. De quibus Spiritus sanctus per Davit loquutus est: unxit te deus deus tuus oleo letitie pre consortibus tuis. Consortes eius sunt de quibus Iohannes apostolus ait: Karissimi nunc filij dei sumus, et nondum apparuit quid erimus: scimus **[p. 164]** quia quum apparuerit similes ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est: similes utique in carnis adobtione non simil es *ein* [1] in divinitate.

»Unctio vera illa spiritus sancti in qua maxime in filio dei secundum humanitatem plusquam in electis eius factus est per septiformem spiritualium carismata gratiarum. Illam esse credimus quam Esayas loquitur dicens requiescet super eum spiritus Domini spiritus sapientie in intellectus, spiritus consilij et fortitudinis, spiritus scientie et pietatis et replebit eum spiritus timoris Domini. Hanc plenitudinem unctionis in solo filio Dei adobtivo et primogenito credimus esse, in ceteris vero sanctis ad mensuram data est huius rei gratia unctionis.

»De filio tamen unigenito et sine adobtione *vox patris inquiens ait ex utero* ante Luciferum genuit te. Et iterum per psalmistam. Eructabit cor meum *verbum* bonum. *Et iterum alibi* egredietur de ore meo *iustitie verbum: Id vox* filij sine adobtione ita dicit: ante omnem creaturam ego ex ore altissimi processi priusquam lucifer oriretur ego eram priusquam in planitie prosterneret campos et in altum erigeret montes, ego eram cui pater congaudebat cotidie, dum letaretur orbe perfecto. Et iterum ante colles ego parturiebar, aduc terram non fecerat, quando parabat celos aderam dum vallaret mari

terminos, et legem poneret aquis, ego eram: Item vox patris de filio primogenito et adobtivo ita dicit per moysen. Profetam suscitabit dominus Deus de fratribus vestris ipsum audietis tanquam me. Et in Evangelio: hic est filius meus dilectus in quo mici bene complacuit, ipsum audite, et per david: Ipse invocabit me pater meus est, tu deus meus et susceptor salutis mee, et ego primogenitum ponam illum excelsum pre regibus terre. In eternum servabo illi misericordia mea et testamentum meum fidele ipsi et ponam in secula seculorum sedem eius et tronum eius sicut dies celi. Cui iterum *dicit Pete a me et dabo* tibi gentis hereditatem tuam et *possessionem tuam terminos* terre. Cui iterum pater per esayam dicit ego ante te ibo et gloriosos *terre* humiliabo. Et iterum ego ante te ambulabo et *montes planos* faciam et seras ferreas confringam, et dabo tibi tesauros occultos ut scias quoniam dominus Deus tuus ego sum. Et per Miceam: nunquid **[p. 165]** dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato anime meae: quod dixit primogenitum secundum humanitatem: quod dixit fructum ventris mei secundum divinitatem, et iterum de filio primogenito ad david dicit: cum dormieris cum patribus tuis, suscitabo de lumbis tuis qui sedeat super tronum srahel, ego ero ei in patrem et ipse erit mici in filium: Sed et alibi in libro Jesu filij sirac, miserere domine plebi tue super quara invocatum est nomen tuum: et srahel quem quoequasti primogenito tuo.

»Apostolus igitur paulus de divinitate et humanitate eius conmixtum loquens ita dicit: multifarie multisque modis olim deus loquutus est patribus nostris in profetis, novissimis. diebus loquutus est nobis in filio quem constituit heredem universorum per quera etiam fecit et secula. Quum sit splendor glorie et figura substantiae eius *portans que omnia verbo* virtutis sue *purgationem peccalorum faciens* sedet ad dexteram maiestatis *in excelsis tanto melior* angelis effectus quanto differentius pre illis nomen hereditabit: Cui enim dixit aliquando filius meus es tu, ego odie genui te: Et iterum quum introducere in orbem terre dicit: adorent eum omnes angeli eius.

»His premissis Sanctorum Patrum sententijs assertionibus nostris roboratis in commune decrevimus: ab eorum decretis nullo modo deviare vestigiis, set studiose custodire preceptis. Ita ut in uno eodemque dei et hominis filio: In una persona duabus quoque esse naturis plenis atque perfectis, dei et hominis. Domini et servi, visibilis adque invisibilis tribus quoque substantijs, verbi scilicet anime et carnis, ut credatur esse in una eademque dei et hominis persona et homo deificus, et humanatus deus. Iuxta beati augustini eloquium dicentis: Ex forma enira servi crucifixus est: et tamen dominus maiestatis dicitur crucifixus: talis enim erat illa susceptio qua et Deum hominem faceret et hominem deum. Et post aliqua inter iecta. Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus *est esse* se equalem deo. Quid est non rapinam *arbitratus* est non usurpavit equalitatem dei *set erat in illa* in qua natus erat: Formam servi accipiens, non amittens quod erat, set accipiens quod non erat. Item ipse: In eo etiam quod de illo scribtum est quod acceperit adeo promissionera Spiritus Sancti et effuderit utraque natura monstratus est humana scilicet et divina: Accepit quippe ut homo, effudit quippe **[p. 166]** ut Deus: et post pauca: Ipse ergo Christus dei filius, et deus et homo, et dedit de celo ut deus, et accepit in terra ut homo. Item ipse dei filius inmutabiliter bonus. Ipse manens quod erat, et a nobis accipiens quod non erat. Preter sue nature detrimentum nostre dignatus est inire consortium. Item ipse: que quidem omnia ideo ad verbum refferuntur, ut una filij dei persona insinuetur: ne quasi duo Christi videantur: unus deus et alter homo. Ita sane factum ut ibi non solum verbum dei et hominis caro, set etiam rationalis hominis anima: adque hoc totum et deus dicatur esse propter deum et homo propter hominem. Unus ergo Christus non confusione substantie set unitate persone:

»Diversa quidem substantia est deus pater et homo mater scilicet *ancilla* et deus *virgo maria non* tamen diversa substantia deus *pater et deus filius* sicut non est diversa substantia homo mater et homo

filius. Set audi quid dicat in profeta iste filius. De ventre inquit matris mee deus meus es tu: ut ostenderet patrem hinc esse deum suum quia homo factus est: Homo enim de ventre matris est natus. Et secundum hominem ex virgine natus est deus: Ut non solum pater illi esset qui eum de se ipso, hoc est de sua substantia genuisset: verum etiam deus eius esset: et que de ventre matris hominem creabit quum legimus ergo verbum caro factum est et abitabit in nobis: In verbum intelligimus verum dei filium: In carne agnoscimus verum hominis filium: et utrumque simul in unam personam dei et hominis filium, ineffabilis gratie largitate coniunctum. Propter quod et de illo Iohannes dicit: vidimus gloriam eius quasi gloriam unigeniti a patre et post pauca. Integerrime confitemur et hominem in deo dei filium in hominem virginis filium. Est plenissima et fidelissima ratio vel in uno eodemque Christo. In quo ad unitatem persone intra uterum virginalem divinitas humanitasque compacta est sicut hominem deus ita etiam hominem deum genuisse credatur: Ita ut qui suscepit et quod suscepit una sit in Trinitate persona neque enira homine adsumta quatemitas facta est, set trinitas mansit adsumtione illa ineffabiliter faciente persone unius in deo et homine veritatem: Proinde Christus Iesus dei filius est et deus et homo: deus ante omnia secula, homo in nostro seculo, deus quia dei verbum: deus enim erat verbum: homo autem quia in unitatem sit *quia in vnitatem* persone *accessit* verbo anima rationalis et caro. Quo circa in quantum deus est ipse et pater unum sunt. **[p. 167]** In quantum homo est, pater maior est illo. Quum enim esset unicus dei filius: non adobtione set genere neque gratia set natura, ut esset etiam plenus in formam servi adobtione et gratia factus est hominis filius. Idem ipse utrumque ex utroque unus Christus, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est: quod natura est. Idem esse equalis deo: ac per hoc et minor factus est et mansit equalis: utrumque vnus, sicut dictum est, set aliud propter Verbum, aliud propter hominem. Idemque dei filius non duo filij, deus et homo sed unus dei filius. Deus sine initio homo accepto initio. Dominus noster Jesus Christus. Deus enim et homo, non duo set unus est Christus, vnus autem non conversione divinitatis in carne sed adsumtione humanitatis in Deum: quia sicut in vno quoque homine due sunt quidem substantie set una persona est anima et caro ita etiam in domino et salvatore nostro: Licet utraque substantia integritatem suam servet ut scilicet nec in carne, coaguletur divinitas nec in divinitate resolvatur humanitas utraque tamen unus est Christus: vnus mundi redemtor et dominus: Cuius unitatis tanta ratio est ut quecumque humana sunt deo adscribantur: et ideo cura filium dei Christum dicimus hominem non separamus: nec rursus cum eundem Christus filium hominis dicimus: separamus Deum, secundum hominem namque in terra erat non in celo ubi nunc est: quando dicebat nemo ascendit in celum, nisi qui de celo descendit filius hominis qui est in coelo. Et itervm ipse post aliqua. Inter deum et homines mediator apparuit ut in unitatem persone copulans utramque naturam: et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret. *Has igitur tanti doctoris* sententias: ideo in nostra defensione protulimus, ut unigenitum dei filium sine tempore ex patre genitum credamus non adobtione set genere neque gratia, set natura: In finem vero temporis pro salute humani generis in formam servi carnem adsumendo de virgine secundum apostolum primogenitum inter fratres in una eadem dei et hominis persona, non genere, set adobtione neque natura set gratia. In ea forma qua equalis matri non in ea qua equalis est patri: quia in forma servi servus ideo adobtivus. In forma autem domini, dominus servi: De qua forma servitutis Deus pater, profetara loquitur dicens: ecce intelleget servus meus: et iterum ecce servus meus suscipiam eum, electus mens complacuit sibi in illo anima mea: Set quare egre suscipiat quisquis ille est. **[p. 168]** Secundum humanitatem in filio dei adobtionem quum de eo psalmista dicat minorasti eum paulo minus ab angelis, et ipse de semet ipso per psalmistam ego autem sum vermis et non homo obprobium hominum et abiectio plebis, et propheta ide illo. Vidimus eum et non erat aspectus, et nos putabimus eum quasi leprosum et percussum a Deo et humiliatum ecce *quia tanta de eius humilitate* dicta sunt quur non adserimus adobtionem carnis in filio dei esse quisquis ille est: numquid ignominiosius aut deterius est dicere

adobtionem in filio Dei potius quara *servitutem* quum etiam apostolus paulus de eius servitute confirmet dicens: Christus Iesus qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se equalem deo, set semet ipsura exinanivit formam servi accipiens, humiliabit se usque ad mortem, mortem autem crucis. Quur dicere quisquis ille est pabeat adobtivum, quem sermo profeticus non formidat, dicere servum. Numquid honoratior est nomen servi: potius quam filij adobtivi? Adobtivus enim adfiliatus dicitur: Et tu quisquis ille est pabes dicere adobtivum? Profoeta dicit, et nos putabimus eum quasi leprosum, et tu pabes dicere adobtivum. Quare ista viliora in filio dei dicta sunt? Profeta respondeat: Ipse autem humiliatus est propter iniquitates nostras, et adtritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostre super eum et livore eius sanati sumus: et dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrorum. Oblatus est quid ipse voluit et *tradidit in mortem* pro salute fratrum. Si voluntate occubuit dicere eum non aborruit *Qui corpus proprium* flagellis impiorum subdidit et manus proprias a delicto innoxias in cruce extendit: ut nos de dominatu antiqui hostis iustitia potius quam potestate liberaret.

»Credimus igitur et confitemur vnigenitum Dei filium sine tempore incorporeum, et ineffabilem, et invisibilem, et sine adobtione: credimus eum in fine temporis primogenitum ex marie virginis uterum ineffabiliter et corporaliter egressum. Deitate exinanita in carnis adobtione secundum David qui dicit: Ipse invocabit me pater meus est tu, deus meus et susceptor salutis me: et ego primogenitum ponam illum excelsum pre regibus terre: Secundum Miceam qui dicit, numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo: Secundum Ihesura filium sirac qui dicit: miserere Domine plebi tue super quam invocatum est nomen tuum et srahel quem quoequasti primogenito tuo.

[p. 169] »Item humano generi consortem secundum David qui dicit, vnxit te deus deus tuus oleo letitie pre consortibus tuis.

»Secundum apostolum conformem humano generi sicut ipse dicit: nam quos prescibit et predestinabit conformes fieri imaginis filij eius, ut sit *ipse primogenitus in multis* fratribus. Secundum *ambrosium adobtivum* qui dicit usu nostro *adobtivus* filius. Secundum agustinum qui dicit homo adobtatus *qui est* ab illo unicus natus:

»Secundum Iheronimum qui dicit gemma alba adobtio carnis est in filio dei: Secundum Isidorum qui dicit primogenitus autem vocatur secundum susceptionem hominis in qua per adobtionem gratie fratres abere dignatus est, quibus esset primogenitus. Unde et secundum beatum gregorium dicimus dei filium primogenitum sine peccato, unigenitum sine *adobtione:* Secundum Eugenium qui dicit: qui per adobtivi hominis passionem dum suo non indulgit corpori nostro demum id est iterum non pepercit. Secundum hildefonsum qui dicit odie post adobtionem carnis sedem repetit deitatis: Secundum Iulianum qui dicit quos fecisti adobtioni participes iubeas hereditati tue esse consortes:

»Set et illut opere pretium huic operi connectendum esse putavimus quod paulus apostolus ad galatas scribit dicens ubi sic ait: habemus spiritum adobtionis in quo clamamus abba pater: De quo spiritu *etiam* psalmista ait ascendit in altum cepit captivitatem dedit dona hominibus: De hoc et beatus agustinus in suis dogmatibus dicit: Igitur ante ascensionem *gratiam sancti spiritus* apostoli acceperunt qua possunt *peccata dimittere* et baptizare et credentibus spiritum adobtionis infundere post ascensionem vero *multo maiorem* sancti spiritus gratiam perceperunt in *operatione virtutum* et gratia sanitatum: et diversarum *perceptione linguarum.*

»Item beatus Isidorus in libro *differentiarum sic* dicit: Christus Iesus veniens crudelitatem. Peccata que lex puniebat per spiritum *servitutis relaxabit* per spiritum adobtionis: filios *exervis* [1] reddidit amorem implende legis condonabit et si deinceps punienda commiserint per eundem adobtionis spiritum indulget, formam bene agendi prebuit, et ut possit agi que docuit, adiutorem Spiritum infudit: Nam et in exorcismis ita contra hostem **[p. 170]** dicimus: recede ab his famulis Christi confusus, et per spiritum adobtionis seclussus.

»Ecce si spiritus sanctus qui est incorporeus et invisibilis et inefabilis aliquando donum aliquando adobtivus dicere non timetur, quur filius dei secundum formam servi deitate exinanita, corporeus et visibilis et palpabilis: adobtivus esse dicere dubitatur. *Certe si in ore duorum vel trium* textium iuxta sententiam domini stat omne verbum quanto magis toth venerabilium *patrum veredicum* de adobtione carnis *refutetur testimonium.* His exentis que de inmenso *scribturarum pelago* iuxta nostrarum virium *fortitudinem et sensus* nostri tenuitatem decerpere potuimus in nostra defensione ob posuimus et rite custodianda docemus... superest ut quisque ille adobtionem... Christi esse denegat sine dubio verum. hominem de virgine natum nequaquam fuisse adfirmet adtendat, igitur unaqueque anima fidelis in Christo... caritatis affectu si contrarium est aut *blasfemum* dicere filium dei secundum formam servi adobtivum proculdubio quod dici nefas est et illut blasfemum erit quod aliquando leo, aliquando catulus leonis, aliquando vitulus aliquando ovis sive agnus, victima hostia sacrificium olocaustum pro diversa varietatum causarum princeps et sacerdos homo et profeta virga et flos et radix, iudex et rex. Iustus et iustitia apostolus et episcopus bracium servus unguentum pastor puer, primo genitus Ostium angelus sagitta, aquila, vultur, lapis angularis, petra et cetera huiuscemodi in Christo filio dei nomina pro salvatione humani generis ab eo suscepta sicut predictum est, quod absit hec omnia erunt blasfemie plena: set absit hoc a fidelium cordibus ut *dicere pabeant* quod Sanctarum scribturarum testimonia nobis adobtivum pronuntiare non formidant: Set cui similem dixerimus antifrasium beatum os fetidum et omni spurcitia *saginatum:* de cuius lateribus aruina dependet, nabuzardan principem cocorum, muros Iherusalem destructorem: id est Sanctarum scribtararum prevaricatorem nisi fausto maniceo qui patriarcas mundinarios asserebat. De quo beatus agustinus inquiens ait: Pius homo faustus dolet Christum maledictum fuisse a moysen, eo quod dicat maledictus omnis qui pependet in ligno: Faustus doluit Christum maledictum nefandus beatus dolet Christum secundum formam servi quempiam dicere adobtivum. Contrarius apostolo Iohanni et evangeliste qui dei filium aeitate exinanita dicere non pabet advocatum idest adobtatum, et in forma **[p. 171]** servi gratia plenum: Et iterum contrarius Ilario ambrosio Isidoro Iheronimo et ceteris doctoribus qui nobis *predicant in humanitate* , non in divinitate adobtivum: et iterum cui similem dixerimus antifrasium beatum, nisi migetio casianorum et salibanorum magistrum nostris temporibus exortum: qui dum pro manie tipo in capite *cauteriaretur a* medico se similem christo existimans et duodecim *apostolos* sibi eligens cuidam muliercule *coram se* adstanti ac super eum dolenti dixisse *fertur* amen amen dico tibi odie mecum eris in paradiso Similis et iste nefandus beatus migetij informantis exemplo: quum residisset crapulatus a vino: et brutis animalibus abbatem ordinaret rufinum, nomine et merito dignum: quod ipse idem rufinus ore proprio adtestatur in persona Christi se esse existimans rufino dixisse comprobatur ter vocabulo repetito: Simon petre amas me pasce obes meas: Idcirco similes dixerimus migetium et beatum quia equales in honore et pares in virtute: nam idem migetius moriturus tertia die resurrecturum se esse predixit. Et beatus in vigilia pasce hordonio libanensi populo presente finem inundi esse profetabit. Unde territus et amens populus ille factus in *eadem nocte* nullo cibo refectus die dominica usque ad horam nonam dicitur fuisse ieiunus, quidam dictus hordonius cum se fame afflictum esse cognosceret dixisse fertur ad populum: commedamus et

bibamus et si fuerimus mortui saltim vel satiati. Idem vero beatus aegritudine simulans tertio die resurrexit... *bus* [1] nec corpore mortuus. Non vero anathematizamus bonosum qui filium Dei sine tempore genitum adobtivum fuisse blasfemat. Anathematizamus sabelliuni qui ipsum esse patrem quem filium quem et spiritum sanctum et non ipsud dei erat. Anathematizamus Arrium qui filium et spiritum sanctum creaturam esse existimat. Anathematizamus maniceum qui christum solum deum et non hominem fuisse predicat: Anathematizamus antifrasium beatum carnis lascivia deditum et onagrum et *erium* [2] doctorem bestualium qui dei filium secundum humane servitutis formam adobtionem carnis ne quaquam habuisse predicant: Unde obsecramus vos venerabiles in Christo eclesiarum presules per adventum domini et terribile eius iudicium ut hec que supradiximus studiose tractare iubeatis et inclito **[p. 172]** Domino et glorioso principi relegendae presentetis reminiscentes illut. Nolite ante tempus iudicare quo ad iusque veniat qui et inluminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium et tune *laus erit* a deo: et dominus in evangelio: nolite iudicare secundum faciem, set iustum iudicium iudicate: nam quo iuditio iudicaveritis, iudicabimini, et in qua mensura mensi fueritis eadem remitietur vobis. Poscentes almitudinem vestram ut sicut unius cristi vexillo presignati sumus, ita pacem illam quam Christus commendabit discipulis suis intemerato iure servemus. Si quid vero aliter vestra prudentia senserit reciprocatus vestri sermo socordiam nostram enubilet: et lux veritatis radio veri dogmatis abdita pectoris nostri perlustret: ut dilectio Christi in nobis rite perseveret: ut quos ubertas Christi fecundat, terre Spatium nullo modo dividat.- *F. P. B.*
» [1]

[p. 173] II

CARTA A FÉLIX [1]

«Domino Felice: Sciente vos reddo, quia exeunte julio vestro scripto accepi, et exeunte Augusto vobis item scripsi. Sed eveniente occasione ad isto praesente igne consumptum est, et rediens ad me pene ad quadraginta dies denuo adsumpsi laborem, et scripsi ad ipso haeretico piceo Albino, quantum potui pro sua confusione scribere. Tu vero exempla illud, et sic illud dirige... Kalendarum Novembrium direxi vobis scriptum parvura de fratre Militane, qui recta de Deo sentit. Nam et quatuor mihi quaterniones direxerat, quos direxi contra ipso Pseudopropheta foetidissimo in Beato. Certifica me qui est positus in Roma. Epistolam vestram coelitus quemadmodum mihi inlapsam exeunte Julio accepi, et Deo meo ulnis extensis inmensas gratias egi, qui me fecit tuis eloquiis conlaetari, inter ipsa quotidiana dispendia mundi, quibus duramus, potius quam vivimus.

»Sed Epistolam foetidissimam de filio Gehennae ignis Albino, novo Arrio in finibus Austriae tempore gloriosi principis exorto, non Christi discipulo, sed illius qui dixit: *Ponam sedem meam ab Aquilone et ero similis Altissimo.* De quo scriptum est: *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Contra quem prout volui rescriptum reddidi, et Sanctorum Orthodoxorum atque Catholicorum sententiis adstipulari. Tua vero sanctitas viriliter agat, et confortetur cor tuum, reminiscens quid ipse Dominus dicat: *Beati qui persecutionem patiumtur Propter justitiam, quorum ipsorum est Regmunt Coelorum.* Et iterum: *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae. Cavete ergo ab hominibus. Tradent enim vos in Conciliis, et Synagogis suis flagellabunt vos et ad praesides et Reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus.*

[p. 174] »Ego vero direxi Epistolam tuam ad Cordubam fratribus qui de Deo recta sentiunt, et mihi multa scripserunt, quae in tuo, adjutorio debueram dirigere. Sed ad ipso haeresiarcham Albini Magistro Antiphrasio Beato direxi relegenda. Tu vero dirige scriptum illud pro tuo fidele glorioso principali, ante quam veniat ad ipso filio mortis Albino, qui non credit carnis adoptionem in Filio Dei, quem Sancti Patres et nos ipsi credimus in sola forma servitutis humanae, non in gloria vel substantia divinae naturae. De illo fratre nostro qui defunctus est audivi, quod aliquid nobis mandarat dirigire, et ideo quaeso ut mandetis ad ipso famulo vestro Ermedeo, ut quaerat de Judaeis qui habent illic uxores et filios, qui fatigium det et nobis quantum Deus inspiraverit dirigat: ita tamen ut alii Judaei non sentiant qui apud nos habitant, aut si possibile est, ut quemlibet de humiles vestros nobis cum mercaturios qui veniunt dirigatis, et quid egeritis de vestra intentione, nobis certificate et maxime per libros duos Epistolarum beati Hieronymi et Opusculorum beati Isidori, quos habet Ermedeo, quos direxeram ad ipso fratri qui defunctus est: unde et mihi demandaverat quos alios similes repererat. Idcirco tamen applicate ipse Ermedeo ad vos, et instruite illum vestris eloquiis, et veram fidei doctrinam, sicut ego illi notui.

Me tamen cognoscite senectute jam decrepita octuagesimo secundo a die octavo Kalend. Aug. ingressus fuisse, et orate pro nobis sicut et nos facimus pro vos adsidue, ut nos Deus in regione vivorum pariter jungat. Sed omnibus fratribus demandavimus ut pro vos sacrificium Deo offerant. Merear quantocius de vestro rescripto laetus existere. Istum praesentem vobis commendo, et Presbyterum nostrum Venerium, si datum fuerit ut perveniat ad vos.»

* * *

«Bonosus et Beatus pari errore condemnati sunt. Ille credidit de Matre adoptivum et non de Patre ante saecula proprie genitum nec incamatum. Iste credit de Patre genitum et non de matre temporaliter adoptivum.» [1]

[p. 175] III

CONFESIÓN DE FE DE FÉLIX

«Incipit confessio fidei. In Dei nomine Felix olim indignis Episcopus, domnis in Christo fratribus Emani presbytero, Ildesindo presbytero, atque Exuperio Gundefredo, Sidonio necnon et Ermegildo, seu caeteris presbyteris, similiter Vittildo diacono et Witirico, seu caeteris clericis in parochia Orgellitanae ecclesiae degentibus, seu caeteris fidelibus ecclesiae in superdicto commisso conmorantibus, in Domino Deo Patre et Jesu Christo vero Filio ejus, Domino ac Redemptore nostro, et in Spiritu Sancto aeternam salutem.

»De caetero ad agnitionem vestram reducimus, quia postquam ad praesentiam domini nostri ac piissimi gloriosique Caroli regis perductus sum, et ejus conspectui praesentatus, licentiam ab eo, secunduni quod et venerabilis domnus Laidradus episcopus nobis in Orgello pollicitus est, accepimus, qualiter in ejus praesentiam in conspectu episcoporum, quos ad se ordinatio gloriosi principis nostri convenire fecerat, sententias nostras, quas ex libris Sanctorum habere nos de adoptione carnis in Filio Dei, seu nuncupatione in humanitate ejus credebamus repraesentaremus: qualiter non in violentia, sed ratione veritatis, nostra assertio rata judicaretur, si ab allis per

auctoritatem Sanctorum Patrum minime repudiaretur. Quod ita factum est: nam prolatas a nobis sententias de superdicta contentione, hoc est, de adoptione carnis atque nuncupatione, ita illi ex auctoritate de libris Sanctorum Patrum, id est, Cyrilli episcopi, et beati Gregorii Papae urbis Romae, seu beati Leonis, sive et aliorum Sanctorum Patrum, qui nobis prius incogniti erant, seu per auctoritatem synodi quac super in Roma hac intentione, praecipiente gloriosissimo ac piissimo domino nostro Carolo, adversus epistolam meam, quam dudum venerabili viro Albino Abbati Turonensis Ecclesiae scripseram, congregata est. In qua Synodo, praesente Leone apostolico, et cum eo caeteri Episcopi num. LVII residentes, et plerique presbyteri ac diaconi cum eis in domo beatissimi Petri Apostoli, per quorum omnium **[p. 176]** auctoritatem istas jani dictas sententias nostras, non qualibet, ut dictum est, violentia, sed ratione veritatis, ut oportuit, excluserunt. Quorum auctoritate veritatis et totius Ecclesiae universalis consensu, convicti, ad universalem Ecclesiam, Deo favente, ex toto corde nostro reversi sumus: non qualibet simulatione, seu velamine falsitatis, sicut dudum, quod Deus scit: sed, ut dixi, vera cordis credulitate et oris professione. Quod etiam in conspectu multorum sacerdotum et monachorum professi sumus, poenitudinem gerentes de pristino errore et sacramento, quam pro hac intentione olim praevaricutus sum: profitentes nos deinceps adoptionem camis in Filio Dei, sive nuncupationem in humanitate, nullo modo credere vel praedicare, sed secundum quod dogmatibus sanctorum Patrum informamur, eundem dominum nostrum Jesum Christum in utraque natura, deitatis videlicet et humanitatis, proprium ac verum Filium profitentes. Unigenitum videlicet Patris, unicum Filium ejus: salvas tamen utriusque naturae proprietates, ita dumtaxat ut nec divinitas Verbi Dei in natura *(naturam)* credatur humana *(humanam)* conversa, vel humana a Verbo assumpta invidia *(in divinam)* mutata: sed utraque, id est divina atque humana, ab ipso conceptu in utero Virginis; ita in singularitate personae sibimet connexae atque conjunctae sunt, ut unicus Filius Patri, et verus Deus ex ipso utero gloriosae Virginis absque ulla corrupcione editus prodiretur. Non ita homo assumptus a Verbo de substantia Patris, sicut ipsumque Verbum a fidelibus genitus credatur, cum sit ex substantia matris; sed quia, ut dictum est, in ipsa vulva Sanctae Virginis ab ipso conceptu ab eo qui secundum divinitatem verus et proprius Dei filius, ex eadem Sancta Virgine natus est. Non alius Dei filius et alius hominis filius: sed Deus et homo, unicus Dei Patris verus ac proprius Filius, non adoptione, non appellatione, seu *nuncupatione,* sed in utraque natura, ut dictum est, unus Dei Patris, secundum Apostolum, verus ac proprius Dei filius credatur.

«Haec est confessio fidei nostrae quam, Deo juvante, a Sanctis Patribus per eorum scripta cognovimus, et ab universali Ecelesia post plistinum errorem nostrum accipimus et tenemus. Quod et vos omnes credere et confiteri, per eundem Dominum nostrum exhortamur, nil diminuentes aut addentes ex sensu vestro, sed hoc quod vobis innotescimus, cum universali Ecclesia indubitantes **[p. 177]** retinentes: et ut pro me misero, per quam usque nunc in Ecclesia Dei contentio versa est, ex totis praecordiis vestris Domini misericordiam implorare non dedignetis; qualiter propter vestram emendationem et orationem catholicorum sacerdotum, qui in simili praevaricatione ut ego, nequaquam obnoxii sunt, Domini misericordiam, priusquam de lioc mortali corpore egrediar, consequi valeam. Quod per hoc me magis consequi a Domino confido, si scandalum seu error in fide, qui per me in usque nunc inter utrasque partes duravit, per me iterum omnia correcta atque sedata fuerint, atque omnia Ecclesiae membra in unitate fidei et concordia charitatis velut in unum corpus compaginata, ita nemo ex nobis in Ecclesia Dei ultra scandalum vel quodlibet schisma intromittere audeat, sed omnes nos cum universali Ecclesia, quae in toto mundo dilatata noscitur, similiter sentientes, et ea quae dudum orta intentio est, id est, adoptionem carnis seu nuncupationem in humanitatem Filii Dei, anathematizantes, pacem, ut dixi, et unitatem Fidei cum omnibus fidelibus

Ecelesiae, absque ulla simulatione, inconvulsa fide retineamus: ne cum Nestorii impietate concordantes, qui purum hominem Christum Dominum credidit, alicubi deinceps labamus, qui dixit:

«Oportet vero et de Dei dispensatione quam pro nostra salute in dispensatione Domini Christi Dominus Deus perfecit, scire quoniam Deus Verbum hominem perfectum assumsit, ex semine Abrahae et David secundum pronuntiationem divinarum Scripturarum: hoc constitutum natura, quod erant illi, ex quorum erat semine, hominem perfectum natura, ex anima intellectuali et carne humana constantem, perfectum hominem constitutum secundum nos per naturam, Spiritus Sancti virtute in Virginis vulva formatum, factum ex muliere, et factum sub lege, ut omnes nos a servitutis lege redimeret, ante jam praedestinatam adoptionem accipientes, inenarrabiliter sibimet veniens, mortuum quidem eum secundum legem humanam faciens, suscitans vero ex mortuis, et perducens in coelum et consedere faciens ad dexteram Dei: unde personam constitutos principatus, et potestates, et dominationes, et virtutes, et omne quod nominatur nomen, non solum in hoc saeculo, verum etiam et in futurum, ab omni creatura accepit adorationem, sicut inseparabilem a divina natura habens copulationem, relatione Dei, et intelligentiam omni creaturae exhibentem. Et neque duos filios **[p. 178]** dicimus, neque duos dominos: quoniam unus Filius Patris secundum substantiam, Deus Verbum unigenitus Filius Patris, sicut iste conjunctus et particeps constituti Filii communicat nomine et honore. Dominus secundum essentiam Deus Verbum, cui iste conjunctus honore communicat. Et ideo neque duos filios hos dicimus, neque duos homines: quia manifesto constituto secundum substantiam Domino et Filio inseparabilem, tenet ad eum copulationem, qui causa nostrae salutis asumptus confertur nomine et honore Domino et Filio, non sicut unusquisque nostrum secundum seipsum constitutus est Filius. Unde et multi secundum beatum Paulum dicimus filii, sed solus praecipuum habens hoc quod ad Dei Verbi copulationem, adoptionera et dominationem participans: aufers quidem omnem suspicionem dualitatis filiorum et dominorum. Praestato vero nobis in copulationem ad Domini Verbum, bonam haberet ipsius fidem, et intelligentiam et theoriam: pro quibus et adorationem, per relationem Dei ab omnibus coepit creatura. Unum igitur Filium dicimus et Dominum Christum, per quera omnia facta sunt: principaliter quidem Deum Verbum intelligentes substantialiter Filium Dei et Dominum conspirantes autem assumptum Jesum a Nazareth, quem unxit Deus spiritu et virtute, sic in Verbi Dei copulationem adoptionis participantem et dominationis, qui et secundus Adan.»

«Haec est sententia Nestorii haeretici, qui purura hominem absque Deo Virginis utero genitum impie astruebat. In quem hominem ex eadem Sancta Virgine procreatum et genitum, post nativitatem ejus, Verbum Dei, hoc est divinitatem Filii Dei, descendisse et habitasse prae caeteris sanctis impudenter praedicabat. Et ob hoc, sicut in Christo duas naturas, ita et duas personas in eo satis improbe vindicare contendebat. Nos vero ejus impietatem anathematizantes, quaedam testimonia ex libris Sanctorum Patrum, quos Ecclesia venerabiliter recipit, decerpentes, huic epistolae subnectimus, per quae nos ad viam veritatis post pristinum errorem nostrum reversi sumus, vobis subter ascriptara direximus: per quae et vos de dicta intentione veritatem fidei plenius agnoscere potestis, et ad rectum tramitem fidei everti. Contra quas sententias Patrum dissentiens, aliter quam illae nos informant credere aut docere voluerit, et adoptionem **[p. 179]** et nuncupationem in carne Salvatoris, credere vel praedicare praesumpserit, anathema sit. A quo jaculo anathematis», etc., etcétera. [1]

SENTENCIA DADA POR HOSTEGESIS Y EL CONCILIÁBULO DE CÓRDOBA

CONTRA EL ABAD SANSÓN [2]

«In nomine sanctae et venerandae Trinitatis. Nos omnes pusilli famuli Christi praesidentes in Concilio Cordubensi minimi Sacerdotes, cum in nostro Conventu Ecclesiastica discernerentur negotia, et divinitus dispensata contempti essemus simplicitas christiana; ex improviso quidam corrupta pestis, Samson nomine, sponte prosiliens, multas impietates in Deum, multasque sententias contra regulam praedicavit: in tantum ut imo idolatrix, quam Christianus assertor esse videretur. Adeo ut prima fronte assertionis suae licentiam daret, inter consobrinis conjugia profligare, ut dum carnalia carnalibus hominibus profligaret, ad ceteras impietates illico prosiliens, adjutores sibi de trivio coacervaret. Unde ad cetera progrediens, damnare conatus est quaedam opuscula Patrum, quae canendi usus est in Ecclesia, et in tantum impietatis et perfidiae lapsus est, ut tam insane de Deo sentiret, ut quae nefas est dici, Divinitatem, inquit, omnipotentis sic asserit difussam, sicut humus aut humor, aut aer, aut lux ista diffunditur. Ita ut asserat, aequali eum inesse essentia tam in Propheta, dum vaticinatur quam in Diabolo, qui in aera dilabitur, aut in Idolo qui ab infidelibus colitur, donec eum intra minutioribus vermiculis esse praedicet, quod nefas est dici. Nos autem per subtilitatem eum credimus intra omnia esse, non per substantiam. Et in tantum de hinc in ceteris delapsus est malis, ut praeter tribus Divinitatis personis, id est, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, qui una non ambigitur esse substantia, alias nescimus quas similitudines, **[p. 180]** non creaturas, sed esse asserat creatores, ut imo quam gentilium vanitates pluralitatem Deorum introducat. Et tam nefariae, tamque perfidae mentis ab una in alia dilapsus est vana assertio, ut videretur omnem scindere regulam. Quas praestigias et vanitatum voces anticipantes, ipsum Auctorem cum suo errore damnavimus, ut simplicitas christiana quae errori et garrulitatibus cedere nescit, tam nefario errore a membris suis abscidat. Et ideo exulem et nudatum eum a Sacerdotali obsequio sanximus, et in perpetuo ab omni Clericatus Officio abdicamus: imoque a totius Ecclesiae membro severius separamus: ne unius membri tabe pestis corruptos cetera sana et syncera pestis involvat. Pro eo cauterio eum canonico abscindendum elegimus, et illas vanas assertiones vitavimus, contenti Apostolico documento: *Haereticum*, inquit, *hominem post unam et aliam commonitionem devita.* Si quis ergo post nostra salubria monita ei se sociaverit, aut illi adhaeserit, si quis illius vanas et inutiles commentationes observaverit, audierit, aut assensum praebuerit...»

V

PROFESIÓN DE FE, DE HOSTEGESIS Y SUS PARCIALES, DIRIGIDA

A LA IGLESIA DE TUCCI

«Summo studio, sagacique indagatione Ecclesiam nobis a Domino traditam, et ad regendum fideliter creditam speculantes, omne conamur scandalum abdicare, omnesque garrulitates abjicere: ut ipsa nihilominus Sancta Ecclesia, quae alienis appetitur hostibus, saltem domesticis consoletur concordiis: ut dum uno fidei merito coalescit, unaque connexione regulae conservatur, non solum charitate, verum etiam virtutibus augeatur. Novimus, novimus, et certi equidem sumus, hujus nos negotii debitores existere: hujus sanctae fidei regulam caute attendere, devote praedicare et inter ipsa fidei merita terminos Patrum omni custodia observare. Siquidem Propheta loquente, terminos, inquit,

Patrum tuorum ne transgrediaris. Et quia sunt nonnulli, qui ambages causarum suo velint judicio sauciare, et Patrum regulas praeterire, non advertentes in ipsis regulis Patres divino siquidem **[p. 181]** spiritu esse afflatos: suo quippe judicio non verentur, aut transgredi aut incongrue uti, more procacium et garrulorum, qui majorum libris infamando, sibi incauta moderatione velint nomen acquiri. Siquidem nuper exortam quorundam controversiam fidei regulis obviam juste anticipavimus et eos qui in obstinatione sua durarunt, in perpetuam mancipavimus aeque sententiam. Illos vero qui post inusitatis motibus ad pacem Ecelesiasticam et ad concordiam fidei et Patrum regulas devote conversi sunt, ovando suscepimus, et in Charitate amplectendo ad Ecclesiae gremium revocavimus. Nec nos in hoc victores attollimus: qui non nobis sed divinae credimus veritati. Utrarumque ergo partium est victoria, dum Christus in nobis vicens mutuam charitatem in utramque profligans partem uno articulo fidei tenere disposuit. Et ut patulo, et ab obscuris ad lucem venire festinet ea quae ambigua obviaque in plerasque mentes turbo congesserat, ipsis nihilominus causis e parte conteximus, uf interjecta nube colore Spiritus Sancti possit, optamus hanc nebulam dissipare.

»Primo eatenus in hujus latae sententiae in fronte conteximus, quae primitus male et incaute ac praeceps vulgata sunt: Scilicet psalmodiam quam ab anterioribus Patribus hactenus inter Ecclesiasticis regulis canuerunt: in qua quippe antiphona non solum psallendi virtus ab Auctoribus est expressum, verum etiam fomes haeresum abdicatum, hi incaute et inmature damnaverunt. Nec praeteriendum est hujus antiphonae textum exprimere, ut illico ex ea ostendatur fidei meritum: quae tunc recte expressa sit contra Nestorium: *Oh quam magnum,* inquit, *miraculum inauditum, virtus de coelo prospexit: obumbravit uterum Virginis, potens est majestas includi intra cubiculum cordis januis clausis.* Credimus, credimus Verbum Dei Omnipotentis inlapsum in uterum Virginis, et juxta unionem Personae fuisse januis clausis. Et ut cedat Nestorii dogma, non ambigimus eum esse inclusum juxta unicum denique filium, nec in Jordane flumine, sed in utero credimus incarnatum. Praeterea lineas Patrum tentantes, prosapiam affinitatis inusitatae utentes, inter consobrinos conjugia profligare sanciebant. Quibus motibus pressis, hoc ab Ecclesia dogma abscidimus, et ad veram Patrum tenendam auctoritatem plerosque tali sentientes accedentes, praedicatione equidem revocavimus. Praeterea vero in plurimis distenti assertionibus ea sunt conati discutere, quae ab ipsis auctoribus Ecelesiasticis, cum omni cautela, non tam **[p. 182]** dispositum, quam quidem cum omni formidine, quantum in eis fuit, conarunt edissere: cum et de tali quaestione divini equidem libri plerumque tacuerunt.

»His de ipsis nihilominus scriptoris utentes, quae nobis divina inlustratione suggerit, de praesentia etenim Dei multa et varia autumantes, certam de hoc, non nostram sed divinam, et auctorum dispositionibus firmamus sententiam. Credentes quippe incorporeum et inlocalem Deum, qui omnia suo moderamine justo disposuit, regit et ambit, sic omnia in omnibus esse, ut non diffusus, sicut humus aut humor, aut aer aut lux ista difunditur qui in parte sui minor est quam in toto: sed esse plenum in omnia, ut intra cum etiam coarctentur universa. Dei illius quippe praesentia sic ita affatur Divina Scriptura: *Coelum et terram ego impleo.* Et illud: *Gyrum coeli circuivi sola.* Praeterea inquit: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* . Hinc est etiam quod Dominus ait: *Coelum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum* . Rursumque de eo scriptura est: *Coelum metitur palmo et terram pugillo concludens.* Inquit Beatus Gregorius: *Ostenditur quod ipse sit circumquaque cunctis rebus quas creavit, exterius. Id namque quod interius concluditur, a concludente exterius continetur.* Et infra: *Quia enim ipse manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse subtus omnia. Superior, videlicet, per potentiam, inferior per sustentationem et exterior per magnitudinem, et interior per sublimitatem.* Et ut breviter nihilominus Beatus Gregorius suam praesentiam texeret, ait:

Est itaque inferior, et superior sine loco. Unde ergo si inlocalis credendus est, cur a quibusdam otiosis fauctoribus inter stupra et idola et muscarum et vermium, imoque cimicum culicum specialiter habitaturum fatetur? Nos autem generaliter ubique et inlocaliter summam confitentes Trinitatem, etsi eum generaliter intra omnia credimus, tamen specialiter solummodo in Dominum Jesum Christum fatemur. De hoc enim singulari dono in Dominum Jesum Christum, ita denuo in libro Moralium secundo Beatus affatur Gregorius. Si prophetiae, inquit, Spiritus Prophetis semper adesset, David Regi de templi se constructione consulenti nequaquam Natham Propheta concederet, quod post paululum negaret. Unde bene in Evangelio scriptum est: *Super quem videritis spiritum descendentem et manentem super eum , ipse est qui baptizat* . In cunctis namque fidelibus spiritus venit, sed in solo mediatore singulariter permanet, quia ejus **[p. 183]** humanitatem nunquam deseruit, ex cujus divinitate processit. In illo igitur manet qui solus et omnia semjor potest. Nam fideles qui hunc accipiunt, cum signorum dona habere semper, ut volunt, non possunt, hunc se accepisse quasi in transitus ostensione testantur. Igitur si Spiritus Sanctus, in solo mediatore permanens, a Sanctis etiam viris substrahitur, otiosum valde est inter vermiculos, stupraque et idola ac daemones praedicare. De tali enim cavenda assertione beatus in explanatione Esaiae loquitur quidem Hieronymus: *Domus,* inquit, *Dei quae sursum est, gloria plena conspicitur.* Haec vero quae deorsum est, nescio an plena sit gloria: nisi forte secundum Psalmistae sensura dicentis: *Domini est terra et plenitudo ejus.* Cur, ergo, a quibusdam remisse otioseque praedicatur in stupris, unde Sancta Scriptura conticuit? Sed et ipsi etiam nihilominus illustrissimi viri de plenitudine ejus, ac praesentia caute loquentes, idolorum et vermium et muscarum praetereuntes, hoc solummodo generaliterque confessi omnipotentiam summae Trinitatis intra omnia, sed non inclusum, extra omnia sed non exclusum, liberaliter praedicarunt. Praemissa quidem cimicum et culicum memoria, de hac speciali Sancti Spiritus in Domino Jesu Christo mansione, denuo beatus sic loquitur quidem Hieronymus in explanatione Epistolae Pauli Apostoli: *Excepto etenim,* inquit, *Domino Jesu Christo in nullo Sanctum Spiritum permansisse; quod signum et Baptista joannes acceperat, ut super quem vidisset Spiritum Sanctum descendentem et manentem super eum, ipsum esse cognosceret.* Ex quo ostendit quidem super multos descendere Spiritum Sanctum, sed proprie hoc esse Salvatoris insigne, quia permanet in eo. Sed et beatus adhuc Gregorius in *Moralium* libro decimonono ita denuo loquitur: *Deus,* inquit, *intelligit viam ejus et ipse novit locum illius.* Haec coeterna Deo sapientia aliter habet viam, atque aliter locum. Locum vero si quis intelligat, non localem, nam teneri corporaliter non potest Deus, sed sicut dictum est, locus intelligitur non localis. Locus sapientiae Pater est: locus Patris sapientia, sicut ipsa sapientia attestante dicitur: *Ego in Patre, et Pater in me.* Vocem etenim juxta divinum eloquium Sancti Spiritus audivimus, sed unde veniat et quo vadat ignoramus. Et quera inlocalem et incomprehensibilem confitemur, otiose intra idola et stupra et cloacas nequaquam proferre habitatorem audemus. Absurdum valde est ut habitator Daemonum Dei habitatio praedicetur, cum saepe in Prophetis dictum **[p. 184]** equidem sit: quia in manufactis ipse non habitat Deus, quem etiam in sanctis viris permansisse non credimus: quia quem inlocalem fatemur, amplius transcendere non possumus. Nec enim ambigimus nos Sancti Spiritus lumine fultos, de quo Evangelista Joannes loquitur dicens: *Erat,* inquit, *lux vera quae inluminat omnem hominem in hunc mundum venientem.* Et illud: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Sed ita eum inluminare cunctos credimus, ut inlocalem fateamur et incomprehensibilem, et aliquando a Sanctis quidem viris substractum: sed ut nobis se orandi panderet viam, et plenam domum gloriae suae ostenderet, sic ipse nihilominus Deminus Jesus Christus suos informavit discipulos: *Cum oratis,* inquit, *dicete: Pater noster, qui es in coelis.* Et rursum de eo divinum eloquium ita affatur: *Habitatio ejus surrum.* Et illud: *Coelum mihi sedes est, terra scabellum pedum meorum.* Et infra ei dicitur: *Qui sedes super Thronum et judicas aequitatem.* Et illud: *Exaudi de coelo, Domine.* Et alibi: *Laudate Dominum de coelis.* Et multis saepe in locis: *Ad te,* inquit,

levamus oculos nostros qui habitas in coelis. Et: *Unus est,* inquit, *Pater vester qui in coelis est.* Salomon autem ut locum ostenderet habitationis illius, ait: Si *quis cognoverit plagam cordis sui, et expanderit manus suas in domo hac, exaudies in coelo, in loco habitationis tuae.* Et alibi ipse nihilominus Salomon: *Ergone, reputandum est,* inquit, *quod vere Deus habitet super terram? Si enim coelum et coeli coelorum te capere non possunt, quanto magis domus ista, quam aedificavi.* Cumque etiam de templi consecratione illustrissimi viri benedictionem texerunt generalem, sic inquiunt: Deus qui cum in manufactis ipse non habitas, hominum tamen manufacta benedicis. Unde et Dominus Jesus Christus a Sancto Spiritu incarnatus, qui in unione personae localiter est credendus, ille, qui inlocalis est, non in terris sed ad dexteram suam locavit in coelis. Sed et ipsa nihilominus spiritualis Angelorum creatura indefessis vocibus, juxta Esaiam, ter Sanctus in Coelis canere non cessant. Hac etenim confessione contenti, sufficiat cunctae Ecclesiae incomprehensibilem summae Trinitatis divinitatem supra omnia et subter omnia et ante omnia et post omnia esse. Oculos vero ac mente, manibusque ad Deum in Coelis levare, et tota mentis intentionc confiteri. Si quis vero praemissa hac confessione, de porcis, culicibus, cimicibusque, idolis vel stupris, Daemonibusque otiosam fecerit quaestionem, aut specialiter **[p. 185]** divinitatem habitatricem amoto pudore praedicaverit, iste a nobis perpetua damnatione feriatur, et a membro Ecclesiae severius excludatur. Sufficiat autem ad credulitatem nostram, omnipotens Dominus omnia in omnibus esse, et omnium rerum conditorem existere: nec duo principia, sed unum conditorem cunctarum rerum liberaliter confitentes, magnis et minutis animantibus, et omnia quae in coelis et quae moventur et fiunt in terris, ipsius conditione cuncta fatemur et credimus.

»Abdicamus ergo vanas et garrulorum hominum quaestiones, quas vitandas commendat Apostolus: *Stultas,* inquit, *et sine sensu quaestiones devita.* In nullo enim proficiunt, nisi ad subversionem animarum. Sufficiant nobis voces Prophetarum, et Sancti Evangelii verba, contenti nihilominus Doctorum sequentes vestigia. Taceatur de his quae nec dicta sunt, nec ullo modo ad fidem proficiunt. Hi enim talia praedicantes aura favoris, et, ut ita dicamus, corporis otio circumacti, nequaquam verentur auctorem omnium idoli habitatorem existere, locumque hunc habitationis illius praedicare. Unde bene sub Judeae specie per Prophetam torpens otio anima defletur, cum dicitur: *Viderunt,* inquit, *eam hostes, et deriserunt Sabbata ejus.* Praecepto etenim legis ab exteriore opere in Sabbato cessatur. Hostes ergo Sabbata videntes irridentes, cum maligni spiritus ipsa vacationis otia ad cogitationes illicitas pertrahunt. De tali enim hominum otio beatus ait Gregorius: Plerumque contingit, ut quanto securius ab extremis actionibus animae cessant, tanto latius inmunde in se cogitationis strepitum per otium congerant. Sed et ipse nihilominus beatus Gregorius de magnitudine et incomprehensibilitate divinae omnipotentiae sic loquitur: *Invisibilia quippe, quae per Omnipotentem sunt condita, humanis oculis comprehendi non possunt.* In rebus ergo creatis discimus creatorem omnium, quanta humilitate veneremur, ut in hac vita usurpare sibi de omnipotentis Dei specie mens humana nil audeat: quod solum clectis suis praemium in subsequenti, aeterna videlicet, remuneratione servat. Unde bene dictum est: *Abscondita est ab oculis omnium viventium.* Etsi a nobis Sanctus Spiritus cum omni timore profitendus est in sanctis viris aliquando infundi, aliquando substrahi, quo ordine specialiter praedicandus est, in sues, delubris ac daemonibus habitare, qui omnia inlocaliter amplectit et ambit, et *non habitat* etiam *in corpore subdito peccatis?* Habitationem illius **[p. 186]** ubique sine loco confitemur, et credimus qui *pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter,* qui etiam juxta usum nostrum, dicitur principium et finis: tamen est principium sine principio et finis sine fine.

»Ovantes denique jam amplectimur cunctam in pace solidatam Ecclesiam, et orantes cum gaudio

dicimus: *Confirma hoc, Deus, quod operaris in nobis* . Necnon et illud: *Firmetur manus tua, Deus, et exaltetur dextera tua.* Credimus quippe exaltatam dexteram tuam in virtute, cum nos unanimes cernimus: cum divitias charitatis tuae mutue abundamus: et nunc laudamus sanctum et ineffabile nomen tuum votive ac perpetim cum Propheta dicentes; *Benedictus Dominus de die in diem. Prosperum iter facial nobis Dominus Deus noster.* Et optamus ut gradiatur nobiscum prospere in fide, et moribus in hujus vitae anfractibus per gentes, donec ad terram repromissionis aeternam, distribuente nobis Jesu aeterno, haereditatem capiamus cum eo perpetuam, qui vivit cura Patre et Spiritu Sancto una admodum, et coequalis substantia per infinita semper saecula saeculorum. *Amen.* [1]

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 159]. [*] El libro II está incluído eu el vol. II de esta *Edición Nacional de los Heterodoxos.*

[p. 161]. [1] Va reproducida al pie de la letra, con todas las extrañezas e irregularidades ortográficas del original. Téngalo presente el lector.

[p. 162]. [1] Por *foetum* .

[p. 164].[1] Por *ei.*

[p. 169]. [1] Por *e servis* .

[p. 171]. [1] Falta *nec anima vibus.*

[p. 171]. [2] Por *Eterium.*

[p. 172]. [1] «Hallase la Carta antecedente en un Codigo de pergamino mui mal tratado del tiempo y del agua en forma de Quarto, que se guarda en la Sta. Iglesia Primada de Toledo Cajon 5 núm. 16 todo escrito en letra Gothica, redonda, menuda, bien formada: los títulos son de vermellon. En este Codigo se halla lo primero la Carta antecedente a los Padres del Concilio de Francfort. 2.º otra Carta del mismo Elipando al Emperador Carlos Magno sobre lo mismo. 3.º otra Carta de Elipando a Migetio herege, a quien menciona en la carta a los Padres Francfordienses. 4.º se sigue de la misma mano el *Commentario* de Justo (que se cree ser Obispo de Urgell) sobre los *Cantares,* dedicado a Sergio Papa; mas destrozado lastimosamente, trastrocado, y falto. 5.º de la misma mano sigue el *Carmen Paschale* de Juvenco, aunque igualmente falto. Al fin de estos versos hai la subscripcion siguiente de letra Gothica cursiva.

«Perscriptus est Liber iste Deo auxiliante sub die XVIIIIº Kalendas Februarias era M. C. VIII, Orate pro Vincentio Presbytero Scriptore, sic Christum Dominum habeatis protectorem. Amen.»

La hoja en que se halla esta Nota, debiera ser la última; sin embargo se siguen después algunas del *Carmen Paschale.* Cotejé esta copia con dicho original en compañía del Sr. D. Francisco Xavier Valcárcel, Canónigo, en 7 de Noviembre de 1753.- *Andrés Burriel.»*

[p. 173]. [1] Con todos sus barbarismos y raras construcciones.

[p. 174]. [1] Así debe leerse el párrafo que está truncado en las ediciones de S. Beato, y en la del P. Flórez. (Vid. *Opúsculos de Ambrosio de Morales,* tomo III.)

[p. 179]. [1] Siguen a la carta los textos de San Cirilo, San Gregorio, San Atanasio, San Gregorio Nazianceno y San León.

[p. 179]. [2] Excuso advertir que está reproducida con todos sus barbarismos y malas construcciones.

[p. 186]. [1] Vid. el *Apologético* del abad Sansón, en el tomo XI de la *España Sagrada* .

[p. 187] APÉNDICES AL LIBRO III [*]

[p. 189] I

DE PROCESSIONE MUNDI

POR

DOMINGO GUNDISALVO [1]

I

Inuisibilia Dei per ea, quae facta sunt, a creatura mundi intellecta conspiciuntur. Si enim uigilanter haec uisibilia conspicimus, per ipsa eadem ad inuisibilia Dei contemplanda conscendimus. Uestigia enim creatoris sunt mira opera uisibilis creaturae et ideo per haec, quae ab ipso sunt, sequendo peruenimus ad ipsum. Unde in libro sapientiae scriptum est: «per magnitudinem creaturae et speciem potest intelligibiliter creator uideri». Cum enim magnitudo, pulchritudo et utilitas tantum miranda proponitur: profecto potentia creatoris, sapientia et bonitas, quae inuisibilia Dei sunt, reuelantur. Non enim tam magna faceret, nisi potens esset, tam pulchra, nisi sapiens, tam utilia, nisi bonus. Unde de sapientia scriptum est: «in uiis ostendit se hilariter et in omni prouidentia occurrit illis». Uiae quippe ad creatorem sunt opera ipsius, quae dum diligenter attendimus, ad cognoscenda occulta eius atcumque attingimus.

Unde ad intelligendum inuisibilia Dei speculationis materia nobis tripertita proponitur: Scilicet in rerum compositione et **[p. 190]** dispositione et causa utrumque mouente. Compositio est principium, ex quibus aliqua fit coniunctio; dispositio est coniunctorum ordinata habitudo; causa uero mouens alia est primaria, alia secundaria, alia est tertiae dignitatis, et deinceps. Ad speculationem autem tria sunt necessaria: ratio scilicet, demonstratio et intelligentia. Accedit enim ad compositionem ratio, demonstratio ad dispositionem, ad causam intelligentia. Unde dicitur, qued in naturalibus rationaliter, in mathematicis disciplinaliter, in theologicis intelligentialiter uersari oportet. Et rationi quidem sufficit possibilitas, demonstrationi uero necessitas, intelligentiae uero simplex et mera quaedam conceptio. Ad intelligentiam autem per intellectum siue per demonstrationem, ad intellectum per rationem, ad rationem uero per imaginationem, et ad imaginationem per sensum ascenditur. Sensus enim apprehendit sensibiles fomas simul in praesenti materia, imaginatio fomas sensibiles in absenti materia simul, ratio fomas sensibiles praeter materiam, intellectus fomas intelligibiles tantum, intelligentia uero unam simplicem fomam utcunque, sed similiter apprehendit. His igitur gradibus ad Deum mens humana contemplando ascendit et ad hominem diuina bonitas descendit. Ratio inquirit componendo et resoluendo; resoluendo ascendit, componendo descendit. In resoluendo enim ab ultimis incipit, in componendo a primis incipit. Unde per ea, quae facta sunt, inuisibilia Dei intellecta creatura mundi conspicit, cum ratio ad compositionem accedit hoc modo.

Totus hic mundus, quem lunaris circulus ambit, ex grauibus et leuibus integraliter consistit. Sed

motus grauium est ire deorsum, et motus leuium est ire sursum. Cum igitur grauia et leuia de natura sua habeant ire in oppositas partes, tunc nequaquam in compositione huius corruptibilis mundi conuenirent, nisi aliqua causa cogens illa componeret. Mundus igitur sublunaris ab alio compositus. Item. Omne corpus constat ex materia et foma. Omne enim corpus substantia est et alicuius quantitatis et qualitatis est. Foma uero et materia oppositarum proprietatum sunt; nam altera sustinet, et altera sustinetur; altera recipit, et altera recipitur; altera fomat, et altera fomatur. Quae autem oppositarum proprietatum sunt, nunquam ad aliquid constituendum per se conueniunt. Foma igitur et materia in constitutione corporis per se non conneniunt. Quae autem per se non conueniunt, profecto, cum in aliquo sibi opposita inueniuntur, quod **[p. 191]** compositorem habeant, euidenter ostendunt. Omne igitur corpus compositorem habet. Sie itaque totus mundus.

Item. Omne, quod est, aut coepit esse aut non coepit esse; aut habet initium aut caret initio. Quod autem aliqua habeant initium, manifeste indicat resolutio huius sensibilis mundi. Multa enim uidemus hoc modo desinere esse, quae, nisi aliquando incepissent, non desinerent unquam. Nihil enim occidit, quod non oritur, nee solutio nisi compositionem sequitur. Quicquid enim intellectus diuidit et resoluit in aliquid, compositum est ex his, in quae resoluitur. Cum ergo multa ex tam diuersis composita assidue corrumpi et dissolui uideamus, nihil autem corrumpitur nisi quod generatum est, sed omne, quod generatur, incipit fieri, quod non erat: profecto necesse est, ut quaecumque corrumpi uideamus, ea al iquando incepisse dicamus. Omni autem incipienti esse, aliqua res sibi dedit esse. Et omne, quod incipit esse, antequam sit, possibile est illud esse, quia, quod impossibile est esse, numquam incipit esse, sed quod possibile est esse.

Item, cum incipit esse, de potentia exit ad effectum, de possibilitate ad actum. Exitus autem de potentia ad effectum motus est. Quicquid ergo incipit esse, mouetur ad esse. Omne autem, quod mouetur, ab alio mouetur. Omne igitur, quod coepit esse, non ipsum sibi, sed aliqua alia res dedit esse. Ipsum enim, cum non erat, sibi dare esse non poterat. Quod enim non est, nec sibi, nec alii rei dare esse potest. Impossibile est etiam, ut aliquid sit causa efficiens sui ipsius. Omnis enim causa efficiens prior est eo, quod efficit. Si igitur aliquid daret sibi esse, tunc illud esset prius et posterius se ipso, quod est impossibile. Quare omni incipienti aliquid aliud dedit esse.

Item illud aliud aut coepit esse aut non coepit esse. Si uero et illud incipit esse, tunc aliquid aliud sibi dedit esse. Et ita inquirendo aut in infinitum itur, aut aliquid occurret, quod incipientibus dedit esse, ipsum uero nullatenus coepit esse. Quod autem est et non incipit esse, hoc aeternum est: illud ergo, quicquid sit, prius est omnibus habentibus initium, et sic est principium et prima causa omnium.

Prima uero causa non habet causam. Alioquin iam non esset prima. Quod sic probatur: Omne, quod est, aut possibile est esse aut necesse est esse; sed aliqua causa est prima. Ergo primam causam nel possibile est esse, uel necesse est esse. Omne autem, **[p. 192]** quod possibile est esse, cum consideratum fuerit ipsum in se, eius esse et eius non esse, utrumque est ex causa. Cum autem fuerit, iam recepit esse diuisum a non-esse; cum uero non fuerit, iam habet non-esse diuisum ab esse. Et non potest esse, quin utrumque istorum duorum uel habeat ex alio, uel non habeat ex alio. Si autem habuerit ex alio, profecto ipsum erit ex causa.

Quod uero non habeat ex alio, hoc impossibile est esse. Manifestum est enim nullum posse uenire ad esse nisi per aliquid aliud, quod habet esse; similiter ad non esse. Ipsum enim uel est sufficiens per se

ad habendum esse uel non est sufficiens. Si autem ipsum per se est sufficiens ad utrumque recipiendum, tunc, cum habuerit esse, erit ens per se et erit necessarium esse. Positum est autem non esse necessarium esse. Simul ergo est necessarium et posibile, quod est contrarium. Si autem non est sufficiens sibi ail habendum esse per se, sed aliquid aliud est, a quo est esse illius-omne autem, cuius esse est ex esse alterius a se, qui omnia egit ad esse, illud utique est causa eius-tunc possibile prius causam habet et non habebit quodlibet duorum receptorum per se nisi per causam. Intellectus enim essendi est ex eo, quod est causa essendi, et intellectus non essendi est ex causa priuante essendi rem. Dicimus ergo de intentione essendi possibiliter, quia esse, quod habet, ex causa sua habet et respectu eius. Quamuis enim non habeat esso, nisi cum sua causa exstiterit, est tamen esse possibile, licet habet esse uel non esse, nec sit appropriatum alicui illorum duorum. Monstratum est igitur, quod, quidquid est possibile esse, non habet esse, nisi respectu suae causae.

Prima igitur causa non est possibile esse, igitur necesse est esse; unde non habet causam. Quod enim necesse est esse, non habere causam manifestum est. Si enim necessarium esse habeat causam sui esse, profecto eius esse esset per ipsam. Omne autem, cuius esse est per aliud, cum ipsum fuerit consideratum in se, eius esse non esset necessarium Quicquid autem consideratum in se sine alio non inuenitur habere esse necessarium, illius esse non erit necessarium per se. Unde constat, qued, si necessarium esse per se habet causam, non est necessarium esse per se. Manifestum est igitur, quod necessarium esse non habet causam. Patet quidem ex hoc etiam esse impossibile unam rem habere necessarium esse per se et habere necessarium esse per aliud. Si enim necessitas sui esse est per aliud, tunc impossibile est illud esse sine alio. **[p. 193]** Impossibile est igitur, ut habeat necessarium esse per se. Si enim fuerit necessarium esse per se, profecto illud aliud non confert ei aliquid ad esse. Omne enim, cui aliquid confert ad esse, illud non est necessarium esse per se. Igitur necesse esse non habet causam.

Dicimus etiam non posse esse, ut id, quod est necesse esse, habeat aliud necesse, ita ut hoc simul cum illo et illud cum isto, nec unum illorum sit causa par alterius, sed aequaliter se concomitantur in necessitate essendi. Cum enim consideratum fuerit unum quodque eorum per se sine alio, aut erit necessarium per se, aut non erit necessarium per se.

Si autem fuerit necessarium per se, aut habebit necessitatem etiam cum alio, cum consideratum fuerit cum alio-et si sie fuerit, tune hoc erit necessarium per se et necessarium per aliud, et hoc est inconueniens sicut supra ostendimus-aut non habebit necessitatem cum alio, ita ut esse eius sequatur ad esse alterius et comitetur illud.

Immo esse eius non pendebit ex esse alterius, ita ut hoc non sit sibi, nisi et illud fuerit, et e contrario. Si autem non fuerit necessarium per se, oportet, ut consideratione sui per se, sit possibile esse consideratione uero alterius sit necessarium esse. Et tunc impossibile est, quin illud aliud aut sit sic aut non sit sic. Si autem et illud aliud fuerit sic, tune impossibile est, quin necessitas huius essendi sit ex illo, cum illud uel est possibile esse uel necessarium esse. Si autem necessitas essendi huius fuerit ex illo, tunc illud est necessarium esse; sed hoc non habuerit necessarium esse per se, nee per tertium aliud aliquid, sicut praediximus, sed per illud, quod uersa uice habet necessitatem essendi ab ipso, et necessitas huius ingerit necessitatem essendi illius, quod e contrario habuit esse post necessitatem essendi huius et hoc posteritate essentiali. Tunc hoc non habebit unquam necessarium esse per se ullo modo. Si autem necessitas essendi huius fuerit ex illo, cum illud est possibile esse, tunc necessitas essendi huius erit ex illo existente possibili et dante huic necessitatem essendi nec accipiente ab illo

possibilitatem essendi, sed necessitatem. Ergo possibilitas essendi illius erit causa necessitatis huius, et hoc non erit causa possibilitatis illius essendi.

Ergo non erunt concomitantia, cum unumquodque eorum sit causa per se et causatum per se. Deinde etiam contingit aliud, quod cum possibilitas essendi illius fuerit causa necessitatis essendi **[p. 194]** hujus, tunc esse huius non procedit ex esse eius, sed ex esse illius. Nos autem posuimus illa concomitantia. Ergo non possunt esse concomitantia in esse, nisi forte ambo pendeant ex alia extrinseca causa. El tunc oportebit, ut aut alterum eorum sit primum per se, aut sit aliquid aliud extrinsecus, quod det eis esse secundum habitudinem essendi, quara habent inter se, et instituat habitudinem inter ea, secundum quam habeant esse. Relatiuorum autem alterum non dat esse alteri, sed est simul cum eo; datorum autem esse, causa est coniungens illa. Duae etiam materiae uel duae solae substantiae non sufficiunt per se ad conferendum sibi hoc esse, quod dicitur de eis, sed egent alio aliquo tertio, quod componat ea inter se. Necesse est enim unum istorum duorum esse, scilicet ut uel esse uniuscuiusque horum et certitudo non sit, nisi fuerit cum alio-et ita tunc suum esse per se non ergo erit necessarium, ergo possibile, ergo causatum, unde ipsum et sua causa, sicut diximus, non comitabuntur se in esse, ergo sua causa erit aliqua res alia, quapropter hoc et illud non erunt causa habitudinis, quae est inter illa, sed illa alia causa-uel ut non sit necesse esse simul cum alio; et ita hoc simul esse erit quidem accidens inutile ad esse eius proprium. Unde proprium esse eius non erit ex comitantia comitantis, secundum quam est suum comitans, sed ex causa praecedente, si ipsum causatum fuerit. Tunc ergo esse eius aut erit ex comitante, non ex eo, quod est comitans, sed ex proprio esse comitanti. Et ita non erunt comitantia, sed causa et causatum. Et etiam comes eius erit causa putatiua putatae habitudinis, quae est inter illa, ut pater et filius. Aut erunt comitantia secundum hoc, quod nullum eorum est causa alterius et habitudo erit necessaria ad esse eorum. Sed propria prima causa habitudinis erit causa extrinseca instituens duas essentias eorum, sicuti scisti, et habitudo erit accidens. Unde non erit illi comitantia, nisi per accidens separabile, uel inseparabile. Hoc autem est praeter propositum; id autem, quod est per accidens, erit ex causa indubitanter. Unde ex parte comitantiae erunt duo causata; et ita nullum eorum necessarium est esse per se.

Dicemus etiam, quod necessarium esse debet esse unum in se. Sin autem sint multa et sit unumquodque eorum necessarium esse: necesse est unumquodque eorum in sua essentia uel non differre ab altero aliquo modo, uel differre. Si autem non **[p. 195]** differunt unum ab alio intellectu suae essentiae propriae, difert autem unum ab alio in eo, quod unum non est aliud-haec enim differentia est sine dubio-; profecto unum differt ab alio per aliquid, quod est praeter intellectum essentiae. Intellectus enim essentiae est in eis non diuersus, sed est adiunctum aliquid, per quod factura est hoc, uel est in hoc, per quod hoc factum est hoc, nec illud est ad aliquid iunctum. Est autem adiunctum unicuique aliorum aliquid, per quod hoc factum est hoc, et e contrario, uel quod hoc est hoc, idem aliud. Haec enim idem sunt in essentia, et est in eis alteritas, alia est diuersitas: ergo sic teneamus, quod unumquodque eorum sit idem in essentia cum alio et differat ab alio. Dico ergo, quod ea, quae affixa sunt extrinsecus essentiae, sunt de numero accidentium consequentium, non essentialium. Haec autem accidentia consequentia, si accidunt ipsi essentiae ex hoc, quod est ipsa essentia, necesse est tunc, quod omnia conueniunt in eis. Iam autera diximus illa differre in eis: ergo conueniunt et differunt in eisdem, quod est inconueniens. Uel si accidit eis diuersitas ex causis intrinsecis, non causis essentiae addictis, tunc, si causa illa non esset, profecto non diferrent. Ergo, si causa illa non esset, essentiae illorum essent una-sed non sunt una-; ergo, si causa illa non esset, non haberet unumquodque eorum necessarium esse per se discretam ab alio. Ergo necessitas essendi uniuscuiusque illorum propria et solitaria est ex causa intrinseca. Iam autem ostendimus, quod,

quicquid est necessarium esse per aliud, non est necessarium esse per se. Immo in definitione essentiae ipsius est posibile esse, cum unumquodque eorum, sicut est necessarium esse per se, sic etiam est possibile esse per se, quod est inconueniens.

Ponamus autem illa diferre in aliquo accidente essentiali, postquam conueniunt in intellectu essentiae. Hoc autem, in quo differunt, impossibile est, quin sit uel necessarium ad necessitatem essendi umunquodque, uel non sit. Si autem necessarium fuerit necessitati essendi, necesse est tunc, ut omnia conueniant in eo quicquid est necessarium esse. Si autem non est necessarium esse necessitati essendi, tunc necessitas essendi est discreta ab eo et est necessitas per se. Illud autem essentiale est accidens affixum extrinsecus et adueniens necessitati post plenitudinem, siue perfectionem necessitatis essendi. Hoc autem iam ostendimus esse absurdum. Igitur in nullo debent diferre.

[p. 196] Debemus autem hoc adhuc amplius alio modo ostendere. Impossibile enim est necessitatem essendi diuidi per multa, nisi uno duorum modorum, scilicet uel sicut res diuiduntur per differentias uel sicut diuiduntur per accidentia. Scimus autem, quod differentiae non recipiuntur in definitione eius, quod ponitur ut genus. Ergo non dant generi essentiam eius, sed dant ei esse in actu, sicut rationale. Rationale enim non prodest animali, quantum ad animalitatem, sed prodest ei, ut ipsum sit in actu essentia appropriata. Oportet ergo, ut differentiae necessitatis essendi, si forte sint aliquae, non prosint aliquid, quantum ad esentiam necessitatis essendi, nisi ad esse in actu. Hoc autem factum est duobus modis. Uno quidem propria essentia necessitatis essendi non est nisi incessabilitas essendi; non sicut essentia animalitatis, quae est essentia praeter essentiam incessabilitatis essendi. Esse enim est consequens illam uel superueniens illi, sicut scisti. Ergo differentiae non prosunt necessitati essendi nisi ad id tantum, quod est inter essentiam suae fomae. Iam autem prohibuimus hoc inter genus et differentiam alio modo et ad hoc ut ipsa necessitas essendi habeat esse in actu: oportet, ut pendeat ab alio dante eam. Unde intentio necessitatis, per quam res est necessarium esse, pendebit ex alio. Nos autem loquebamur de necessario esse per se. Ergo res erit necessarium esse per se et necessarium esse per aliud, quod iam destruximus. Manifestum est igitur, quod necessitatem essendi diuidi per illa non est, sicut genus diuidi per differentias. Manifestum est etiam, quod essentia, cui debetur necessitas essendi, impossibile est aliud esse generale, quod diuidatur per diferentias aut per accidentia. Restat ergo, quod sit aliquid speciale. Dicimus autem esse impossibile, quod necessitas essendi sit aliquod speciale praedicamentum de multis. Singularia enim cuiuslibet speciei, sicut iam docuimus, postquam non sunt diuersa in intellectu essentiae, debent esse diuersa accidentibus. Iam autem ostendimus nullum accidens posse esse in necessitate essendi.

Possumus etiam hoc idem alio modo ostendere summatim. Dicimus enim, quod necessitas essendi, cum de aliquo dicitur, in quo est, aut omnino est propria eius, quod non habet esse nisi per eam nec praeter esse, nec alterius, et sie oportet ut necessitas essendi non habeat nisi unum singulare aut eam habeat possibiliter aut necessario: unde haec res erit non necessarium esse per **[p. 197]** se, cum ipsa sit necessarium esse per se, quod est impossibile. Ergo necessitatem essendi non potest habere nisi una res tantum. Si quis autem dixerit, quod, cum haec una res habeat necessitatem essendi, non prohibetur tamen habere eam alia res; uel, cum alia res habuerit cam, non prohibetur tamen haec res habere eam: dicimus, quod nos non loquimur de necessitate essendi modo, in quantum est propria huius, secundum quod est huius sine consideratione alicuius alterius; non enim potest esse, ut haec eadem proprietas sit alterius, sed alia et consimiles et confomis, quae sic debetur, ei, sicut et illa huic.

Dicimus etiam aliter, quia, si hoc, quod unumquodque eorum est necessarium esse, est id ipsum tune,

quicquid est necessarium esse, est id ipsum et non aliud. Si autem hoc, quod est necessarium esse, non id ipsum est, immo necessarium esse adiunctum est ei, quod est id ipsum esse, profecto hanc coniunctionem aut habet ex se ipso aut ex alio. Si autem habet ex se ipso et ex hoc, quod est necessarium esse est id ipsum: tunc, quicquid est necessarium esse, est id ipsum. Si autem habet ex alio, tunc habet eam ex causa, quae est alia a se. Ergo hoc, quod est id ipsum, est ex causa, et proprietas essendi, quae est eius solius propria, est ex causa, ergo est causatum. Necessarium autem esse unum est, expers comitantis. Non enim, est ut species sub genere et unum sub numero est, non sicut singularia sub specie, sed intellectum sui nominis non habet nisi ipsum tantum. Unde in suo esse non communicat et aliquid aliud. Hoc autem alias expositurí sumus.

Hae sunt proprietates, quas habet necessarium esse. Iam autem ostendimus proprietatem eius, quod est possibile esse, proprietas enim eius est, quod non eget alio, per quod habeat esse in actu. Omne autem, quod possibile est esse, cum consideratur per se ipsum, semper est possibile esse. Contingit autem aliquando ipsum necessarium esse per aliud, et quod sic est, aut non habet necessitatem essendi semper, sed aliquotiens, et quod sic est, opus habet materia, quae ipsum praecedit tempore, sicut mox ostendemus, aut necessitatem essendi habet semper et per aliud, et quod sic est, omnino non est simplex. Aliud est enim, quod habet consideratione sui ipsius, et aliud, quocl habet ex alio. Id ipsum enim, quod est, habet ex utroque, scilicet ex se et alio; et propter hoc nihil est adeo primum, adeo simplex, quod **[p. 198]** non habeat aliquid possibilitatis et potentiae in se ipso nisi necessarium esse tantum.

Constat ergo, quod necesse esse neque est relatiuum, neque est mutabile, nec multiplex, sed solitarium, cum nihil aliud participat in suo esse, quod est ei proprium; et hoc est nisi solus Deus, qui est prima causa et primum principium omnium, quod unum. tantum necesse est intelligi, non duo uel plura. Unum enim duobus prius est; omne enim illud prius est alio, quod destructum destruit et positum non ponit. Nisi autem praecedat unum, non erunt duo; aut si duo fuerint, necesse est unum esse. Sed non conuertitur: si unum est, duo sunt, duo esse necesse est. Duo igitur principia esse non possunt. Dicitur utrumque prius esse laborans, neutrum neutri principalem sedem relinquit. Nisi enim alterutrum alterutro prius esset, nequaquam primum omnium existeret. Unum igitur est principium, una est causa efficiens omnium.

Causa autem, ut praedictum est, alia est primaria, alia secundaria, alia ultima. Primaria causa est causa efficiens, quoniam ui propria mouet, ut aliquid explicetur; et haec est prima et simplex causa, quae, cum sit immota, cunctis aliis mouendi est causa. Unde dicitur stabilis, quia manens dat cuncta moueri. Omnis enim motus a quiete incipit, et idcirco necesse est, ut id, quod immotum est, omne, quod mouetur, antiquitate praecedat. Ergo immotum, quod cuncta mouet, id primum omnium et efficientem causam esse necesse est. Et haec causa uniuersitatis Deus conditor est. Unde et ipsum moueri non potest, cui potentia semper in actu est, quia, a quo uel ad quod moueatur, non est. Motus enim, ut praedictum est, est exitus de potentia ad actum. Ergo nihil mouetur, nisi quod imperfectum est. Mouetur autem ad hoc, ut perficiatur per illud, ad quod mouetur. Si ergo primum principium mouetur, tunc illud imperfectum esset. Sed omni imperfecto aliquid perfectum prius esse conuincitur, cuius collatione hoc imperfectum, dicatur. Omnis enim imperfectio perfectionis est priuatio. Si ergo primum principium moueretur, tunc ab alio moueretur; quare aliquid aliud prius eo esse uidetur, ex cuius collatione hoc imperfectum uideretur. Item omne, quod mouetur, mouetur ab alio, sed omne id, a quo aliquid mouetur, causa est efficiens motus eius, quod mouetur. Omais autem causa efficiens prior est eo, cuius est causa. Ergo omne id, a quo aliquid **[p. 199]** mouetur prius est eo, quod mouetur.

Si ergo primum principium moueretur, tunc ab alio moueretur, quod esset prius eo; sic ergo primum principium non esset primum.

Item. Quicquid mouetur, ad aliquid mouetur, quoniam, quicquid mouetur, de potentia ad effectum mouetur; potentia uero et effectus opposita sunt. Sed quicquid mouetur ad aliquid, non habet illud, ad quod mouetur. Si enim haberet iam, non ad illud moueretur, sed in eo quiesceret. Finis enim motus est adeptio eius, propter quod et ad quod motus totus fit. Si ergo primum principium moueretur, profecto ci aliquid deesset, propter quod adquirendum moueretur; et ita esset insuficiens. Unde necesse est aliquid aliud esse sufficiens et plenum, per quod perficeretur, et illud idem aut moueretur, aut non. Si autem moueretur, tunc illud idem, quod ex praecedente ratione confectum est, consequeretur, et sic usque in infinitum. Restat ergo, quod. aliquid sit primum principium, quod nullo modo moueatur; et hoc est id, quod dicitur Deus. Unde omnis motus est alienus ab essentia eius. Omnis uero motus est in opere eius, quemadmodum uirtus in auctore quidem semper eas componens et resoluens. In subiecto uero alia compositio, alia resolutio, nec simul eiusdem.

Secundaria uero causa est, per quam aliquid administratur tertiae et quartae causis, et sic deinceps, ex quibus et in quibus aliquid, ut caelestes spiritus, anima, natura et multa alia, quaecumque sunt effectus primae causae, sunt et ipsa causa sequentium, de quibis uerba sequentur. Ultima autem causa est finis omnis intentionis, ut, sicut prima est, quam nulla praeuenit, et ultima sit, quam alia nulla antecedit; inter quas sunt multae mediae, quarum unaquaeque est effectus praecedentis se et causa sequentis se. Et quoniam nihil, quod causa prima mouet, fit a causa sine motu, idcirco motus causarum diuidendus est.

Motus igitur primae causae, quo scilicet prima causa mouet, alius dicitur creatio, alius compositio; sed primus est creatio, secundus est compositio. Motus uero secundariae causae cuiusdam tantum est compositio, cuiusdam et generatio. Nam compositio alia est primaria, alia secundaria. Primaria est ex simplicibus, secundaria est ex compositis; et secundaria alia naturalis,

alia artificialis, et creatio quidem est a primordio primorum principiorum ex nihilo. Compositio uero est primarum rerum ex ipsis principiis, quae semel factae nunquam accidunt, utpote ex prima **[p. 200]** confomatione compactae. Generatio uero est ex eisdem principiis eorum, quae nascuntur et occidunt usque, non per ea quae composita sunt, reparatio, tamquam de residuis minutiis denuo confecta rerum protractio. Creatio autem et compositio ita se habere uidentur, ut, licet creatio natura et causa prior uideatur, numquam tamen et ordine, uel tempore, uel loco prior intelligenda est. Generatio autem, quoniam per compositionem descendit, necessario tempore posterior succedit.

Sed quoniam nihil incipit esse sine motu, idcirco, quaecumque initium habent, aut habent initium per creationem aut per compositionem aut per generationem. Unde quaecumque habent enim initium uere et proprie, aut sunt creata de nihilo, aut facta ex aliquibus per compositionem, uel per generationem ex aliquibus, uel alias per corruptionem alterius formae, licet in scripturis alia pro aliis assumpta uideantur, sed improprie. Per creationem ergo initium habent prima principia rerum, quae de nihilo creata sunt; quae sunt principium materiale et principium fomale. Creator enim aliquod principium creauit; sed omne creatum a creante debet esse diuersum. Cum igitur creator uere unus sit, profecto creatum non debuit esse unum, sed sicut inter creatorem et primam creaturam nihil fuit medium, sie inter unum et duo nihil est medium. Primum enim, quod est diuersum ab uno, hoc est duo. Cum igitur

creator uere sit unus, profecto creatura, quae post ipsum est, debuit esse duo. In unitate enim non est diuersitas, sed in alteritate. Sed primum principium alteritatis binarius est, qui primus ab unitate recedit. Si igitur primum creatum unum esset, tunc nulla esset diuersitas; si uero nulla esset diuersitas, nulla esset, quae futura esset, creaturarum uniuersitas. Quapropter duo simplicia ab uno simplici primum creari debuerunt, ex quibus omnia constituenda erant. Constitutio autem non potest fieri nisi ex diuersis, quare diuersa esse debuerunt. Sed non potuerunt esse duae materiae; ex duabus enim materiis uel pluribus sine foma nihil constitui potest. Cum enim ex foma sit omne esse, tunc, si utrumque esset materia, nullum esset esse. Similiter nee duae fomae esse potuerunt; foma enim sine materia subsistere non potest. Quapropter nec utrumque potuit esse materia, nec utrumque foma. Procul dubio ex necessitate debuit esse alterum materia et alterum foma. Nam quia non-esse non habet fomam, oportuit esse habere fomam. Et quia esse debuit **[p. 201]** esse finitum, nihil autem finitur, nisi per fomam: ideo oportuit, ut esset foma, per quam finiretur, quia foma est continens esse rei.

Item, quia prima unitas agens non habet yle, oportuit, ut unitas, quae post eam sequitur, sit habens yle; contraria enim contrariis conueniunt. Et quia foma non habet esse, nisi ui materiae, tunc debuit esse materia, in qua subsisteret.

Item, quia Creator perfectus est, primum opus perfectum creare noluit. Perfectius autem est creare, in quo aliud et quod in alio subsistat, scilicet sustinens et sustentatum, quam alterum tantum. Et quia Creator in se sustinens est, nihilo indigens, profecto creatum, quod ab eo diuersum est, debuit esse insustinens et indigens. Et ideo necessario, quia duo erant, profecto talia esse debuerunt, ut alterum altero indigeret uicissim et neutrum perficeretur, nisi ex altero. Quapropter unum debuit esse materia et alterum foma. Tria enim sunt principia omnis geniturae: primum scilicet causa efficiens, secundum id, ex quo, tertium id, in quo. Id, in quo, quoniam, tamquam matiis patientis uice, superuenientis uirtutis ad omnes motus patet, rerum materia nominatur. Foma uero id est, ex quo, quoniam infomem illam necessitatem agentis uirtutis motibus in uarios effingit euentus. Foma enim secundum huiusmodi necessitatem ornatus est materiae. Materia uero fomae necessitatis in omni siquidem rerum constitutione sustinens imprimis est necessarium; posterius est operis euentus per fomam. Unde nec materia potuit esse sine foma, nec foma sine materia. Impossibile est enim, ut altera sit sine altera, quia non perficitur esse, nisi ex coniunctione utriusque. Unde altera alteri uidetur dare esse, et utraque utriusque uidetur causa esse ut sit. Si autem utraque utrique dat esse, cur non utraque in se habet esse? Quod enim non habet esse, nulli dare potest esse.

Unde sciendum est, quod esse duobus modis dicitur: est enim esse in potentia, quod est proprium essentiae uniuscuiusque materiae per se et uniuscuiusque fomae per se, et est esse in actu, quod est proprium materiae et fomae simul coniunctarum. Impossibile est enim, quod materia uel foma per se sic dicatur esse, sicut dicitur esse, cum una coniungitur alii. Cum enim intelliguntur coniunctim, conuenit eis illud esse, quod est proprium coniunctarum, quod ex coniunctione earum necessario simul fit **[p. 202]** aliqua foma, quae non prius erat in unaquaque earum sine altera. Ex coniunctione enim quorumlibet diuersorum prouenit foma, quae non prius erat in aliquo duorum. Unde aliter intelligitur esse materiae sine foma uel fomae sine materia et aliter coniunctarum. Esse enim uniuscuiusque istarum per se est esse in potentia; esse uero illarum simul coniunctarum est esse in actu. Unde ante coniunctionem utraque habet esse in potentia. Sed cum altera alteri coniungitur, utraque de potentia producitur ad effectum. Unde, quamuis dicatur, quod materiae praeiacenti foma aduenit, tamen materia tempore uel causa primam fomam nullatenus praecessit. Cum enim esse ex

foma sit profecto materia sine foma nec uno momento esse potuit. Sed nec causa materia fomam praecessit, cui foma est potius causa existendi, ut sit. Omne enim, per quod aliquid est, est causa eius, quod per ipsum est. Et quia esse non est, nisi per fomam, tunc materia nunquam fuit sine foma. Sed quia foma non est, nisi per existentiam materiae fomatae, idcirco impossibile est fomam esse sine materia, quoniam non perficitur esse, nisi per coniunctionem utriusque. Esse enim, ut philosophi definiunt, nihil aliud est, quam existentia fomae in materia. Ergo neutrum sine alio habet esse. Si enim foma sine materia habet esse, omne autem esse diuersum est ab eo, cuius est esse, profecto aliqua est diuersitas inter fomam et eius esse. Item, cum illud esse sit ex foma-omne enim esse ex foma-tunc illa foma aut habet esse, aut non, et ita in infinitum ibitur. Si uero foma sine materia esse habere dicatur, aut materia sine foma: nullatenus esse perhibetur; sed hoc totum de actuali intelligitur esse.

Si uero quis dixerit, quod materiale esse fomale esse praecessit-omne enim, quod actu esse incipit, antea quidem possibile fuit, et idcirco possibilitas materiac esse fomae praecessit-respondemus ad hoc, quoniam sicut actu neutrum altero prius est, sic nec potentia. Ex quo enim coepit esse possibilitas materiae existendi per fomam, ex tunc coepit possibilitas, etiam possibilitas existendi per fomam in materia. Unde, sicut actu simul fuerunt, ita possibilitate non se praeueniunt. Haec igitur duo, scilicet materia et foma, sunt prima principia omnium esse incipientium et finis ultimus omnium, excepto Creatore eorum. Sed prima principia sunt in compositione, finis ultimus in resolutione, quoniam, sicut sunt prima, a quibus omnis compositio incipit, ita **[p. 203]** sunt ultima, in quibus omnis resolutio finit quae nihil, nisi solus Creator, non tempore, sed causa et aetemitate praecedit.

Licet ergo neutra praecedat aliam tempore, uel causa, nec in esse in effectu, nec in esse in potentia: dicitur tamen foma dare esse materiae, et non dicitur materia dare esse fomae. Cuius ratio haec est: namque aduentu fomae materia de potentia ad effectum transit, esse uero in potentia quasi non esse reputatur comparatione eius esse, quod in effectu est; esse in effectu tune

primum habetur, cum materia fomae coniungitur. Ideo propter hanc principalitatem non materia fomae, sed foma materiei dare esse uidetur. Item materia semper pemanet, sed foma aduenit et recedit, licet non omnis. Et quia foma adueniens constituit et recedens destruit id, quod fomatum est per eam, quemadmodum remota anima corpus destruitur; ideo esse potius attribuitur formae quam materiae. Item, quicquid fit, initium habet a materia, sed a foma perficitur, dignior autem est perfectio quam inchoatio. Dignior ergo est foma quam materia, eo quod materia dat initium, foma uero consummationem. Quod autem materia praeiaceat et foma adueniat, sic probatur:

Omne, quod fit, antequam fiat, possibile est fieri. Si enim non esset prius possibile fieri, tunc impossibile esset fieri, et ita nunquam fieret. Omne igitur, quod factum est, possibilitas essendi praccedit illud esse in actu; sed possibilitas essendi non est nisi ex materia, effectus uero essendi ex foma. Tunc enim res in effectu uere esse dicitur, cum foma materiae coniuncta esse censetur. Sic ergo in constitutione rei materia praeiacet et foma aduenit, et rebus materia initium, foma uero perfectionem tribuit. Unde, quamuis neutra in actu habere esse, nisi ex altera, comprobetur, tamen non materia fomae, sed foma materiae dare esse perhibetur. Hinc est, quod materia dicitur desiderare fomam et moueri ad recipiendum illam motu scilicet naturalis appetitus, quo omnia appetunt esse unum; unum enim non possunt esse, nisi per fomam.

Item omne imperfectum naturaliter appetit perfici. Sed materia sine foma imperfecta est, quoniam in sola potentia est. Tunc autem perficitur, cum fomae adiungitur. Ideo fomam naturaliter materia appetit, quia per eam de potentia ad actum, de non-esse ad esse, de non-perfectione ad perfectionem transit. Ac per hoc **[p. 204]** dicitur, quoniam omne esse ex foma est esse in actu, non in potentia. Esse enim in potentia materia habet sine foma et foma sine materia. Sed esse in actu non, nisi ex foma, esse dicitur, quoniam res de potentia ad actum non ducitur, nisi cum materiae foma adiungitur. Intelligitur etiam hoc aliter. Omne enim, quod, est, uel est sensibile, nel intelligibile. Sed sensus non coniungitur, nisi fomae sensibili, et intellectus non coniungitur, nisi fomae intelligibili. Nihil enim naturaliter coniungitur, nisi suo simili. Fomae enim sensibiles et intelligibiles mediae sunt interpositae inter fomam intelligentiae et animae et modus fomarum sensibilium et intelligibilium. Sed quia fomae non coniunguntur, nisi cum fomis, quoniam ipsae sunt, quae conueniunt cum illis propter similitudinem, quam habent inter se in eodem genere: ideo intelligentia et anima non apprehendunt esse rei, nisi per suas fomas. Et ideo omne esse ex foma non solum est, sed ex foma esse cognoscitur. Quapropter, si omne esse ex foma est, foma utique non est esse. Quicquid enim ex alio est, non est ipsum, ex quo aliquid est. Sed omne esse ex foma est. Nullum igitur esse foma est, et nulla foma est esse. Esse enim est quiddam, quod inseparabiliter comitatur fomam. Cum enim foma in materiam aduenit necesse est, ut esse in actu sit.

Quapropter, cum omne esse ex foma, sed inter esse et non-esse non est medium: tunc materia sine foma uidetur esse priuatio. Unde quidam uocauerunt eam carentiam. Sed tamen debet non dici priuatio absolute eo, quod habet aliquod esse in se, scilicet esse in potentia. Esse enim in actu remouetur a materia tantum in se, quod esse non habet in se materia, nisi cum intelligitur coniuncta fomae. Remotione eius esse tantum materia potest dici priuatio, non tamen priuatio absolute. Priuatio enim absolute non potest exire ad esse, de quo nulla praecedit scientia. Materia

uero, cum intelligitur per se sine foma, habet esse in potentia, scilicet illud esse, quod habet in Creatoris sapientia. Esse uero materiae in sapientia Creatoris est, sicut esse intellectus de materia in anima mea, qui, etsi priuatus est apud te, non tamen est priuatus apud me. Et propter hoc esse, scilicet esse in potentia, quod nunc nihil est, dicitur materia desiderare et moueri ad formam. Nihil enim mouetur nisi ad habendum aliquid, quo caret. Habere autem id, quo caret, est perfici per illud. Sed materia **[p. 205]** per fomam perficitur; materia ergo ad habendam fomam mouetur, ut per eam perficiatur. Materia igitur habet aliquod esse sine foma, scilicet esse in potentia. Si enim nullo modo esset, non diceretur moueri ad habendam fomam. Similiter et foma sine materia habet esse in potentia. Unde non est inconueniens, quod utraque sine alia habet esse et non esse simul, diuerso modo. Esse enim materiale, quod est esse in potentia, diuersum est ab esse fomali, quod est esse in actu. Sed esse materiale utraque habet per se sine altera, sicut esse fomale habet utraque, si coniuncta est cum altera. Sed quia homines non consueuerunt dicere aliquid esse, nisi quod in actu est esse uero in actu non habetur, nisi cum foma materiei coniungitur: ideo esse non conuenit materiae per se, nec fomae per se, sed coniunctis simul. Et ideo, quicquid est non compositum ex materia et foma, habet similiter esse compositum ex esse in potentia, quod est esse materiale, et ex esse in effectu, quod est esse fomale. Sed quia esse et unum inseparabilia sunt, quoniam, quicquid est, ideo est, quia umun est: idcirco, sicut neutra esse habet per se sine altera, sic neutra est unum per se sine altera.

Quicquid enim est, uel est unum, uel multa. Quia igitur nec est unum, nec multa, quapropter materia per se intellecta sine foma et foma sine materia intellecta una dici non potest. Nam quia unitas foma est, tunc, si materia sine foma esset una, profecto materia sine foma esset materia cum foma, quod est

impossibile. Et quia omne esse dicitur unum, tunc non est possibile, ut unitas existat in non-esse. Unde nec materia, nec foma habuit esse in actu ante unitatem, sed simul esse inceperunt. Cum enim foma materiei adiuncta est, statim unitas prodiit, quia ex coniunctione earum aliquid unum lit. Unde esse et unitas uidentur simul esse natura, quoniam, cum aliquid est, illud est unum, et cum est unum, illud esse necesse est. Ad per hoc, sicut materia sine foma, uel foma sine materia, non habet esse, sic neutra sine altera est unitate una.

Et tamen philosophi, cum describunt primam materiam et fomam, dicunt: Materia est prima substantia per se existens, substentatrix diuersitatis, una numero. Item: materia prima est substantia receptibilis omnium fomarum. Foma uero prima est substantia constituens essentiam omnium fomarum. Quamuis **[p. 206]** autem per hoc ostendatur una differre ab alia, omnis autem differentia foma est, non tamen dicendum est, quod una differat ab alia per aliquid aliud a se diuersum. Immo per se ipsam unaquaeque differt ab alia, non per differentiam, quae est convenientium, sed quae est oppositionis et uerae contrarietatis, quoniam unaquaeque illarum aliud est ab alia. Si enim substantialitas et unitas fomae sint, tunc, cum utraque dicitur de substantia una numero, profecto nec materia in se omnino infomis est, nec foma omnino simplex, cum substantialitas et unitas sint earum proprietates. Unde dicendum est, quod substantialitas et unitas non sunt fomae materiae et fomae quasi diuersae, sed sunt ipsum et materia et foma, non aliquid aliud ab eis; nec est aliud materia quam substantia, quae aliquando materia et aliquando substantia dicatur. Materia enim dicitur, cum ad fomam refertur, substantia uero dicitur cum per se accipitur. Ipsa enim materia diuersis respectibus diuersis nominibus appellatur. Ex hoc enim, quod est in potentia receptibilis fomarum, uocatur yle, et ex hoc, quod iam in actu est sustinens fomam, subiectum uocatur. Sed non sicut in logica subiectum accipitur, cum substantia deseribitur. Yle enim non est subiectum hoc modo, sed est subiecta fomae, et ex hoc, quod est communis omnibus fomis, uocatur uel massa uel materia; et ex hoc, quod alia resoluuntur in illam, quoniam ipsa est simplex pars omnis compositi, uocatur elementum, quemadmodum et in aliis. Et ex hoc, quod ab illa incipit compositio, uocatur origo; sed cum incipitur a composito, et peruenitur ad illam, uocatur elementum. Foma etiam non uidetur esse substantia. Proprietas enim substantiae est per se existentia.

Foma uero non potest per se existere eo, quod non habet esse in actu, nisi in materia. Unde, quia eget materia ad suum esse, quidam uocauerunt cam accidentalem, non tamen accidens. Sed quia omne esse ex foma est, ex accidente uero non est esse, sed alio modo idcirco non est foma accidens: sed substantia, quia, quicquid est, est substantia uel accidens. Plato tamen primam materiam dicit fuisse inter aliquam substantiam et nullam; et merito, quoniam inter omnino esse et omnino non esse substantiam medium esse possibile est. Et ideo materia, quae ante coniunctionem fomae in sola erat potentia, inter nullam substantiam **[p. 207]** et aliquam fuisse dicitur, ut sola potestas essendi intelligatur fuisse. Nomen enim substantiae illi materiae proprie congruit, quae iam aliam fomam recepit, per quam facta est aliqua substantia. Unde et substantia dicitur, quod alicui fomae subsistit. Materia ergo prima non fuit aliqua substantia, quia in se et ex se nullam habuit formam. Esse enim aliquam substantiam propria foma facit. Sed nec ulla substantia fuit, quia in ea potentialiter omnis foma fuit, et potentia omnium fomarum ipsa receptibilis fuit. Unde uel ab aliis substantia dicitur eo modo, quod dicitur ouum esse animal. Ouum enim actu non est animal, sed tantum potentia, hoc est: in substantia oui est materia, siue potestas, siue potentia, siue aptitudo, ut ex eo per generationem fiat animal. Unde ouum nec omnino potest negari esse animal nec omnino affimari, quoniam potentia est animal; qui modus essendi medius est inter esse et non-esse. Quapropter materia in se non est nisi possibilitas essendi.

Quaeritur de hac potestate, si sit aliquid uel nihil; scilicet sola uox cassa sine intellectu aliquo. Si enim potestas essendi omnino nihil est, tunc, cum materia potestas esse dicitur, omnino nihil esse dicitur, et de nihilo loquuntur, qui de materia tractare conantur. Si autem aliquid est, tunc fuit substantia uel accidens; sed quia potestas relatiua est ad posse-potestas enim non est, nisi res possibilis, et possibile non, nisi potestate possibile-uidetur esse accidens. Si autem est accidens, tunc necesse est, ut habeat subiectum, in quo subsistat. Sed non erat, nisi Deus, in quo nullum accidens esse potest. Accidens ergo esse non potuit, quia, in quo subsisteret, non habuit; fuit ergo substantia. Sed quia inter nullam et aliquam substantiam fuit, profecto nec substantia, nec accidens fuit. Haec enim diuisio in solis naturalibus est.

Item, de hac potestate, quae est materia, quaeritur, si coeperit esse uel non, hoc modo: quicquid enim incipit esse, antequam incipiat esse, est in sola potentia, scilicet antequam incipiat, possibile enim incipere esse. Si enim non esset possibili incipere esse, profecto numquam inciperet esse. Potestas igitur essendi praecedit illud esse. Sed materia per se considerata sine forma fuit in sola potentia. Aut igitur coepit esse in potentia, aut non coepit esse. Si autem non coepit esse in potentia, tunc sine initio esse **[p. 208]** fuit in potentia. Sed esse materiae per se est esse in potentia. Esse igitur materiae est sine initio. Quapropter materia in se aeterna est. Quod autem aeternum est, siue quod est et non incepit esse, creatum non est. Esse autem creatum incepit esse; unde, quia materia non incipit esse, tunc nec de nihilo, nec de aliquo creata est. Si autem coepit esse in potentia, sed omne, quod incepit esse aliquo modo, praecedit illud possibilitas essendi ullo modo-non enim esset illo modo, nisi prius possibile esset illud esse illo modo-tunc materiam esse in potentia praecessit possibilitas essendi in potentia. Et similiter de possibilitate illa posset quaeri, si coeperit esse, et ita in infinitum. Item praedictum est, quod materiam esse in potentia est eam esse in sapientia Creatoris. Sed nihil incipit esse in sapientia Creatoris; tunc enim aliquid noui sibi accideret, quod, est impossibile. Igitur materia non coepit esse in potentia sine initio igitur fuit in potentia, quia sine initio fuit in Creatoris sapientia.

Materia igitur secundum esse materiale, quod est esse in potentia, non coepit esse; similiter et foma. Unde est illud «esse, quod factum est, in ipso uita erat». Uidetur autem materia coepisse secundum fomale esse. Nam quia creatio est adquisitio essendi, esse uero non est, nisi ex foma, tunc eam creari nihil aliud fuit, quam fomae coniungi. Nunquam enim uerum fuit materiam esse et fomam coniunctam non fuisse uel esse. Simul enim creatae sunt, quia simul esse coeperunt, cum sibi coniunctae fuerunt. Cum enim materia et foma opposita sunt, opposita uero per se sibi non coniunguntur nisi per aliud-sed materia et foma non habent esse nisi per coniunctionem suam inter se-, profecto sibi coniungi fuit eas de nihilo creari. Quia enim res non habent esse per creationem, nisi ex suo opposito, oportet, ut esse sit ex priuatione, id est ex non-esse. Ac per hoc materia est ex non-materia et foma ex non-foma. Priuatio autem nihil est; quapropter materia et foma de nihilo creata esse dicuntur. Quia enim solus Creator erat, profecto non, nisi de ipso de nihilo, creari potuerunt. Quod autem de ipso est, nihil aliud ab ipso est, sed idem cum ipso, ideoque nec factum, nec creatum, sed generatura uel procedens. Haec autem aliud sunt ab ipso, quare non de ipso, sed de nihilo creata sunt, cum nihil esset, de quo creari potuerunt. Si autem materia et foma fierent per generationem-amne autem **[p. 209]** naturale fit ex suo simili-tunc iret hoc in infinitum. Quare materia et foma non habent esse per generationem; et ideo utrumque simplex fuit, quia, ex quo fierent, nihil illa praecessit, quorum creatio fuit primus motus, quoniam nullus motus praecessit. Sed omnem motum creatio non tempore, sed causa praecessit; de quo motu creationis sic quaeritur. Nihil fit, nisi quod possibile est esse; sed omne, quod possibile est esse, dum fit, de potentia exit ad effectum. Ergo omne, quod fit, de

potentia exit ad effectum. Sed exire de potentia ad effectum nihil aliud est, quam moueri de potentia ad effectum. Omnis enim exitus est motus. Quia autera mouetur de potentia ad effectum, nondum est in effectu. Nihil enim mouetur ad id, in quo est. Prius igitur est moueri de potentia ad effectum, quam esse in effectu. Nihil autem est in effectu, nisi per fomam; omne enim esse ex foma est. Unde moueri ad esse in effectu nihil aliud est, quam moueri ad esse per fomam. Prius igitur est moueri ad fomam, quam esse per fomam. Sed foma non est, nisi in eo, quia per ipsam est. Id autem, quod per ipsam est, prius mouetur ad ipsam, quam habeat esse per ipsam. Sed creatio motus est ad esse per fomam. Motus igitur creationis uidetur praecedere omnem fomam et ita omne, quod habet esse per fomam. Haec igitur duo, scilicet materia prima et foma prima, priora sunt omnibus habentibus initium eo, quod haec sola esse habent per creationem. Cetera uero initium habent uel per coniunctionem istarum uel per generationem uel commixtionem generatorum.

Dicunt tamen theologi et quidam ex poetis materiam primam fuisse quandam rerum confusionem atque pemixtionem, in qua rerum confusione hoc terrenum elementum medio uno eodemque loco subsidens ceteris in una confusione pemixtis foma meliore praeditum, sed eisdem circumquaque in modum cuiusdam nebulae oppansis ita inuolutum, ut non posset apparere, quod erat. Tria uero alia sibi pemixta atque confusa circumquaque suspensa eo usque in altum porrigebantur, quod nunc summitas creaturae corporeae teminatur. Totumque hoc spatium, quod a superficie terrae in medio iacentis usque ad extremum supremi ambitus extenditur, illa caligine et nebula replebatur. Et qui nunc sunt aluei siue tractiones aquarum, iam tunc in terrae corpore aquis futura receptacula parata erant. In quibus etiam illa **[p. 210]** magna abyssus, de qua omnium fluenta aquarum fluxerunt, erat patulo adhuc hiatu uacuoque et horrendum in praeceps inane proferebatur, cui quidem desuper illius tenebrosae caliginis, qua tunc tota terrae superficies obuoluta erat, nebulae tendebantur, quas, ut aiunt, diuina scriptura, cum caelum et terra crearentur, super faciem abyssi fuisse testatur. Talis dicitur fuisse creata mundi facies in principio, priusquam fomam susciperet et distinctionem, quae sic quasi infomis creata ibidem fuit, ubi nunc fomata substitit. Ubi cum Moyses dicit: «In principio creauit Deus caelum et terram», per caelum et terram omnium caelestium terrestriumque materiam hoc loco uoluit intelligi, de qua consequenter postea per foma distincta sunt, quae in ipsa prius per essentiam simul creata sunt. Deinde autem, cum addit: «Terra autem erat inanis et uacua», illud terrae elementum designat. Et caelum erat illa mobilis et leuis confusio reliquorum trium, quae in circuito mediae iacentis terrae suspensa ferebantur. Deinde quod dicit: «et tenebrae erant super faciem abyssi», et cetera, quae sequentur, adaptant descriptiones praedictae descriptioni. Huic etiam consonat poeta dicens:

> «unus erat tota naturae vultus in orbe,
> quein dixere chaos, rudis indigestaque moles».

Sed secundum philosophos, qui tenent angelicam creaturam constare ex materia et foma, non uidetur haec fuisse prima materia omnium creaturarum. Nam quia corpus fuit, spiritum utique materia esse non potuit; et quia pemixtionem eam fuisse dicunt tam elementorum, quam elementatorum, de qua celestia corpora per distinctionem fomae distincta sunt, contra philosophos loqui uidentur, qui corpora celestia non ex elementis, sed ex materia prima fuisse testantur. Quod autem illa confusio rerum non fuit prima materia, sic probari uidetur. Elementa constant ex materia et foma; elementa enim corpora sunt, quia circumscripta sunt et qualitates habent. Quaecunque autem constant ex aliquibus, posteriora sunt eis, ex quibus constant. Materia igitur et foma priora sunt elementis. Sed chaos illa erat pemixtio ex elementis et elementatis. Quare chaos illa de nihilo creata non est, quae

siquidem ex multis corporibus commixta est. Nulla enim res de nihilo creata esse dicitur, quae ex tam multis composita esse uidetur. Quare chaos illa prima materia esse non **[p. 211]** potuit, qua creatio eorum simplicium eam antecesserit, etsi non tempore, tamen causa. Item, quicquid resoluitur in aliqua, porterius est eis, in quae resoluitur; sed chaos resoluitur in elementa et elementa in elementata, elementata ucro in materiam et fomam. Cum ìgitur chaos multis corporibus posterior sit, profecto materia omnium corporum esse non potuit.

Conuenientius ergo dicuntur materia prima et foma prima cae, quibus nihil prius esse uidetur, nisi Creator earum; quarum coniunctio fuit prima compositio. Prima enim compositio est primae fomae cum materia prima coniunctio, quae est moderata quaedam fomae cum materia coeuntis habitudo, ex quarum tamquam masculi et feminae coniunctione rerum omnium prouenit generatio. Quia enim materia est tantum patiens et non agens, foma est tantum agens et non patiens. Forma enim agit in materiam, quoniam ipsa tantum perficit illam et dat ei esse in actu. Sed materia non habet actionem, quoniam ipsa in se non est, nisi tantum receptibilis, hoc est apta ad recipiendum tantum fomae actionem. Ideo philosophi fomam uirum, materiam autem feminam uocant, quoniam, quicquid in actu est, ex materia preiacente et foma agente tamquam ex coniunctione maris et feminae generatur.

Prima autem coniunctio fomae cum materia est quasi coniunctio luminis cum aëre uel animae cum corpore uel caloris cum quantitate et quantitatis cum substantia et intellectus cum intellecto et sensus cum sensato. Et emissio fomae in materiam a Deo, quae est sicut de non-esse ad esse, est, sicut emissio intellectus a sua essentia super rem intellectam uel sicut emissio sensus ad sensatum. Ideo autem coniunctio fomae cum materia assimilata est coniunctioni luminis cum aëre, quoniam, sicut per lumen res obscura uidetur, sic per fomam, quid sit res ipsa, cognoscitur. Si enim tunc res cognoscitur, cum esse intelligitur, esse autem non est, nisi ex foma, profecto cognitio rei non habetur, nisi per fomam. Unde, cum materia per se infomis accipitur, paene non intelligitur, quoniam de re nulla, nisi per fomam, cognitio habetur. Unde et foma congrue ornatus et lumen materiae dicitur, quia sicut lumen solet declarare fomam rei et detegere occultationem eius, sic per fomam materia apparet, sine qua occulta in potentia latet. Et quia uerbum lumen est intelligibile, **[p. 212]** cuius inspectus materiae foma imprimatur, et ideo foma, quae ab eo est, lumen non incongrue uocatur. Omnes enim fomae a simplici primaque foma divinitatis hic tamquam speculo quodam in diuersas resultant effigies, et uelut quaedam illius fomae uere hic sunt impressae imagines. Creatio namque rerum a Creatore non est nisi exitus fomae ab eius sapientia et uoluntate et impressio eius in imaginem in materiam ad similitudinem aquae exitus emanantis a sua origine et effluxio eius, cum una sequitur post aliam. Sed exitus aquae est sine intemissione et quiete; ille uero est sine motu et tempore. Sigillatio uero fomae in materia, cum sit a diuina sapientia, est quasi sigillatio fomae in speculo, cum resultat in eo ab aspectore, et materia sic recipit fomam a diuina uoluntate, sicut speculum recipit fomam ab inspectore, et tamen materia non recepit essentiam eius, a quo recepit fomam, sicut nec sensus recipit materiam sensati, cuius recipit formam. Quicquid enim agit in aliud, non agit in illud, nisi per suam fomam, quam imprimit in illud.

Prima autem foma, cui prima copulata est materia, substantialitas fuit, quae materiam fecit esse substantiam. Sed quia omne, quod est, ideo est, quia unum est: ideo substantialitas sola sine unitate comite non potuit uenire, quia materiam substantiam fieri, et non unam, impossibile fuit. Unde substantialitas et unitas simul adueniunt, in quarum aduentu materia transit de potestate ad actum, de tenebris ad lumen, de infomitate ad decorem, quoniam earum coniunctione materia facta est substantia una. Unde merito primae dicuntur, quae nisi praeuenientes materiam ad esse perducerent,

in materia nullae prorsus unquam formae subsisterent. Si enim prius est esse substantiam quain esse corpoream et incorpoream substantiam, corporeitas substantiae aduenit ad hoc, ut substantia corporea sit; similiter de incorporea. Omne autem accidens non nisi corporeae substantiae uel incorporeae aduenit. Profecto substantialitas et unitas primae omnium fomarum sunt, quia omnes fomas causa praeueniurit, et sine quibus nullae in subiecto subito subsistunt. Primae omnium sunt, quia substantia, quae est subiectum omnium fomarum, constituendo et apparendo praeueniunt.

Deinde foma alia spiritualis, alia corporalis, alia media. Corporalis foma dicitur, quae nunquam, nisi in corporibus **[p. 213]** inuenitur, ut corporeitas, quantitas, color et similia. Cujus partes duae sunt: intrinseca habitudo et extrinseca absolutio. Intrinseca habitudo consistit in commixtionis proportione, extrinseca absolutio in figurae dispositione. Corporalis uero foma alia est substantialis, alia accidentalis. Substantialis dicitur illa, quae statim, cum aduenit, materiam ad esse producit speciemque constituit, ut corporeitas; et hoc dicitur creata de nihilo. Accidentalis uero foma dicitur, quae uel ex coitu materirae et formae generatur, uel accidit extrinsecus. Sed haec, quae ex coitu materiae et fomae generantur, concretae dicuntur; quarum aliae proueniunt ex materia, ut negritudo aethiopis et proceritas staturae; aliare proueniunt ex foma, ut laetitia et ridendi potentia; aliae innascuntur ex utroque et agent coniunctione utriusque, ut domitio et uigilatio, quamuis domitio magis conueniat materiae et uigilatio fomae conueniat. Fomae aliae sunt solius materiae absque foma, ut color; aliae sunt solius fomae absque materia, ut scientia. Spiritualis quoque foma dicitur, quae in solis spiritibus inuenitur, quae nec intrinseca, nec extrinseca, sicut corporalis, et spiritus non habet intus et extra, quod proprium est solius corporeae substantiae, sed spiritualis alia substantialis, ut rationalitas, alia accidentalis, ut scientia uel sapientia. Media uero foma dicitur, sine qua in subiecto nec spiritualis, nec corporalis ulla prorsus unquam forma reperitur, ut substantialitas et unitas.

Omnis autem foma uel ommes fomae potentia sunt in materia. Omnium autem fomarum materia, quantum in se est, receptibilis est. Quapropter hoc factum est, ut in materia nutu Creatoris fomis aduenientibus, prout cuiusque fomae dignitas exigebat et aptitudo partium materiae appetebat, uaria rerum species fomaretur, ita quidem ut principia fomae, corporeitas et spiritualitas, in materiam iam constitutam, hoc est factum substantiam unam, aduenientes eam totam penitus in duo prima rerum genera, scilicet corpoream et incorpoream substantiam, distinguerent, quae duo genera post modum fomae illarum comites et pedissequae in multimodas rerum species et ordines naturae ministerio consequentes distribuerent. Imprimis igitur ex materia et foma compositum distributum est in corpoream substantiam et incorpoream.

Et substantia corporea, quae est corpus, diuisa est in corpus, **[p. 214]** quod est elementum, et in corpus, quod est elementatum tantum, ut omnia sensibilia a luna inferius, et in corpus nec elementum, nec elementatum, ut omne corpus, quod est a luna superius. Corpus, quod elementum est tantum, secundum elongationem sui a motu superiorum aduenientibus caliditate et frigiditate, siccitate et humiditate distinctum est in illa prima quattuor simplicia corpora, quae dicuntur elementa, ex quibus omne mundanum corpus hoc, sublunare scilicet, integraliter corriponitur. Proles uero mundana eorum commixtione et conuersione generatur.

Incorporea uero substantia distributa est in rationalem et in irrationalem. Rationalis autem alia est diuinae simplicitatis comtemplatiua, ut angeli alia est diuinae dispositionis ministra, ut secundum quosdam spiritus planetarum. Alia est humanae necessitati subiecta, ut humana anima; alia est aeternae damnationi praescripta et intra conceptum mundi sublunaris undis et auris et flammae

perpetuo exilio deputata. Immortale siquidem hoc genus et prorsus incorporeum est secundum Augustinum, corpus habens aethereum, simplici natura, perfectum ideoque incorruptibile. Sed Apuleius daemonem sie definiuit: daemon est animal immortale, rationale, aëreum, passibile. Unde daemones dicuntur misereri, angi et laetari et indignari omnemque humani animi faciem pati, simili motu cordis et salo mentis per omnes cogitationum aestus fluctuare. Non rationale autem distributum est in naturam et in animam uegetalem et animam sensibilem.

Sed haec omnia praedicta exceptis elementatis et irrationalibus substantiis, quoniam ex prima coniunctione materiae et fomae generata sunt, quae simplicia sunt, idcirco omnia incorruptibilia sunt et constans genitura dicuntur, quoniam ab eo, in quo simul genita sunt, nulla unquam corruptione soluuntur. Unde nulla incorporea substantia, nulla corporea, quantum ad hoc, quod corpus est, corrumpi potest. Incorruptibilis enim et incommutabilis Deus et ea, quae per se principium facere uoluit. Hoc in munere contulit, ut per hoc aliquantum ad eius similitudinem accederent, quod omnino fine carerent. Aetemus enim aeterna creare non potuit, quia, si creatura est, iam non est aeterna; et tamen fecit, quod potuit, quia, quibus per se dedit initium, abstulit teminum, ut, quia propter initium omnino aeternitatem habere non possunt, saltem aliquid aeternitatis ex altera parte haberent, **[p. 215]** cum omni fine carerent; unde et perpetua sunt. Quae uero a perpetuo sunt aut fiunt, utroque temino clauduntur, quia, sicut habent initium per generationem, sic sortiuntur finem per corruptionem. Sic ergo opus aeterni perpetuum opus perpetuatur ut naturae temporale, ut semper opus uno temino minus habeat suo auctore, quoniam omnis factor perfectior est sua factura et aliquiam habet similitudinem cum sua factura. Sicut enim ab aeternitate perpetuitas, sic a perpetuitate paulatim descendit degenerando temporalitas. Sicut ergo primus factor utroque temino caret, sic ultima factura, quae per generationem est, habet utrumque. Media uero, quia per creationem uel per primam compositionem initium habent, fine carent. Sic per media cohaerent extrema. In generatis autem non corrumpitur, quod habent per creationem uel per primam compositionem, sed tantum, quod habent per generationem. Nam etsi aqua transit in lapidem, non mutatur tamen secundum corporeitatem, sed quantum ad fomam aqueitatis, quam formam in eam corrumpi nihil aliud est, quam uice eius fomam lapideitatis substitui; in omni pemutatione manet idem. Idem autem dico, quantum ad hoc genus «corpus», non idem est, quantum ad hanc speciem «aqua». Unde aqua, quae prius erat, et lapis, qui postea factus erat, specie quidem differunt, sed in genere corporis omnino conueniunt. Omnis enim pemutatio corporum secundum generationem et corruptionem non, nisi per fomam corporeitatis, fit; unde generatio et corruptio non fit, nisi secundum secunda et secundum tertia genera et deinceps, scilicet secumdum animatum et sensibile et deinceps usque ad Socratem. Quia enim corpus non coepit esse corpus per generationem, quae est motus naturae, sed per primam compositionem, quae est secundus motus primae causae; tunc omne corpus, in quantum est corpus, perpetuum est, et onmis incorporea substantia perpetua est, et quicquid coepit esse per creationem uel per primam compositionem. Quamuis autem indiuisibilia, sint opera trinitatis, tamen creatio materiae, ex qua omnia, potentiae, creatio uero fomae, per quam omnia, sapientiae, coniunctio uero utriusque connexioni congrue attribuitur, ut etiam in primis suis operibus signaculum trinitatis inueniatur.

Unde ex prima copulatione materiae et formae non, nisi tria rerum genera, processisse uidentur, scilicet inuisibilis **[p. 216]** creatura et caelestia corpora et quattuor elementa, ideo haec tria perpetua. Quapropter, sicut creatio materiae et formae, sic et earum coniunctio non fuit in loco uel in tempore, quoniam opus sunt primae causae, quae non operantur in tempore.

Unde quamuis prima compositio sit ex creatis de nihilo-omnis autem compositio posterior est eis, ex

quibus fit-tamen, sicut praedictum est, creatio compositionem nec tempore, nec ordine praecessit, quia non in tempore. Sed in instanti, scilicet subito, quoniam mundus (?) nondum erat, simul utraque fuit. Nihil enim fit in tempore, nisi ex intellectu habendi prius et posterius. Tempus enim secundum Aristotelem est mensura spatii secundum prius et posterius. Unde secundum alios tempus est, cuius pars praeteriit parsque futura est.

Foma autem simplex est; eius uero, quod est simplex, nihil est prius nihilque posterius. Unde foma creari non potuit in tempore. Sed nec in tempore materiae coniungi potuit; non enim. aliquid eius prius et aliquid eius posterius aduenit; sed simul in instanti et subito materiae fomam coniunxit. Unde compositio primarum formarum cum materia non fuit in tempore.

Et similiter creatio materiae de nihilo non fieri in tempore potuit, uidelicet ut huius possibilitatis alia pars prius possibilis fieret et deinde alia de nihilo ad possibilitatem ueniret. Quicquid autem non est possibile, hoc a prima creatione materiae fuit impossibile; si enim aliquid possibile fit-nihil autem fit illud, quod est-tunc imposibile fit possibile, quod est inconueniens. Unde, sicut dictum est, possibile non coepit esse possibile.

Inter materiam ergo de nihilo creari et fomis aduenientibus in substantiam corpoream et incorpoream eam infomari, quae est compositio, non fuit tempus et ordo. Simul enim fuit ipsam et fomam creari; quapropter non dicitur infomis eo, quod aliquando sine foma fuit, cum omne esse ex foma sit, sed quia ex se nullam habuit; et idcirco materia nunquam fuit substantia ita, ut esset corporea uel incorporea, quamuis esse substantiam prius sit quam esse corpoream uel incorpoream substantiam. In his enim omnibus, cum «prius» dicimus, non prius tempore, sed causa et diversitate rerum inter se exprimi uolumus, quod euidenter indicat compositio et resolutio. Sic et incorporea **[p. 217]** substantia, licet sit dignior, non tamen fuit prior quam corporea uel tempore uel causa, quoniam, cum sint species eiusdem generis, coaequaeuae sunt. Nulla igitur earum coepit prius esse substantia quam alia.

Creatio igitur angelorum non praeuenit tempore creationem caelorum uel elementorum uel e contrario. Cui consonat Diuina Scriptura, quae dicit: «Qui uiuit in aeternum, creauit omnia simul.»

Quamuis ergo Moyses prius nominauit caelum et terram, deinde lucem, per quam intelligit angelicam creaturam, ordo tamen, quo creata narrantur, in creando non intelligatur. Quae enim simul sine tempore ad esse prodierunt, simul dici sine tempore non potuerunt. Omnis enim syllaba (?) tempus habet.

Cum autem artifex instrumento in agendo utitur, profecto in creatione et compositione idem fuit artifex et instrumentum. In generatione uero et commixtione et conuersione et aliorum compositione, quae secundae uel tertiae dignitatis sunt, aliud sibi artifex adaptauit instrumentum, scilicet secundariam causam, ita quidem, ut per se ipsum prima efficeret, scilicet creando materiam et fomam de nihilo et componendo ea inter se, secunda uero atque per ordinem tertia et quarta ministrae suae causae secundariae moderatione eius et instituto exequenda committeret.

Unde bipertita fuit in principio causa, scilicet primaria et secundaria. Primaria causa Deus est, secundaria instrumentum eius de ipsis eiusdem operibus. Sed primae secundis praelatae sunt

auctoritatis.

Secundaria uero causa est ipsa primae compositionis genitura, cui omnes alii motus post creationem et compositionem, quae sunt primae causae motus, ministrant et eius auctoritatem sequuntur, sed ad nutum primae causae. Secundariae igitur causae, quae est instrumentum primae causae, prima est angelica creatura, secunda est motus caelorum, tertia est natura et deinceps rationalis et quaedam. alia.

Ministerio enim angelorum dicunt philosophi ex materia et foma nouas cotidie creari animas, caelos etiam moueri.

Item motu etiam caelorum et superiorum corporum multa fiunt in his inferioribus. Quia enim caelestia corpora continent **[p. 218]** haec inferiora intra se et contigua sunt cum illis, superiora autem semper in motu sunt, profecto necesse est, ut ad motum eorum et ista moueantur. Cum enim quoddam magnum corpus mouetur, necesse est, ut paruum corpus, quod intra se est sibi coniunctum, moueatur. Cum autem ista inferiora moueantur, necessario et ipsa intra se commiscentur; sed quia contrariarum qualitatum sunt, ideo, sicut fit in omni commixtione, quia quod praeualet, agit in aliud, contingit, ut corporum, quae ex ipsorum pemixtione fiunt, a qualitate, quae in pemixtione fortius operatur, aliud alio calidius uel frigidius uel humidius uel siccius dicatur et aliud claritatis, ut hyacinthus, aliud obscuritatis, ut onychinus, aliud uitae uegetabilis, ut planta, aliud uitae sensibilis, ut corpus animalis, aliud uitae rationalis, ut humanum corpus, receptibile praeparetur. Quia igitur ex motu superiorum corporum haec inferiora commiscentur, ex quorum commixtione diuersae corporibus complexiones innascuntur, ideo motus superiorum merito secundaria causa appellantur.

Motus autem superiorum in his inferioribus nihil operari potest, nisi adminiculo naturae. Ipsa enim motu superiorum utens quaedam agit commiscendo et conuertendo, ut in congelatis; quaedam nutrit attrahendo, retinendo, nutrimentum digerendo, expellendo, ut in animatis; quaedam mouet generando, corrumpendo, augmentando, disminuendo, alterando et secundum locum mutando.

Cura igitur tres principaliter sint causae secundariae, una quaeque tamen habet mundum suum, in quo opperatur. Primus enim mundus, qui est ultra fimamentum, incorporeus est et incorruptibilis. Secundus, qui est a fimamento usque ad lunam, est corporeus et incorruptibilis. Tertius, qui est a luna inferius, est corporeus et corruptibilis. Ita, quoniam primus mundus est insensibilis, incorruptibilis, secundus sensibilis, sed incorruptibilis, tertius profecto est sensibilis et corruptibilis. Unde de primo mundo uere et proprie dicitur: «Illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum», scilicet primum. In hunc autem mundum uenimus mentis contemplatione, illuminamur in eo ueritatis cognitione et uirtutis dilectione. Ascendit enim mens humana, et descendit bonitas diuina; et ista ascendit contemplatione, illa descendit reuelatione. **[p. 219]** Primae causae mundus proprius non assignatur, quia ipsa ubique praeest et ubique dominatur, nec loco concluditur, nec tempore teminatur. Et omnes aliae causae nihil, nisi ad nutum eius, operantur. Secundariis uero causis quibusdam loca, quibusdam tempora, quibusdam utraque assignantur, ut in alterius imperio ministrare uideantur. Qui enim alii ministrat, officium suum non implet, nisi quando et ubi, qui sibi praeest, imperat.

Prima ergo secundaria causa in primo mundo a prima causa mandatum accipit de omnibus his, quae

inferius consequenter agit. Secunda uero secundaria in secundo mundo a prima secundaria causa motum percipit ad mouendum, quicquid inferius contingit. Tertia secundaria causa in hoc tertio mundo uariis motibus operatur, secundum quod a praesidentibus sibi causis imperatur.

Unde et hic ultimus sublunaris mundus natura uere a philosophis appellatur, quia in eo ad nutum superiorum sola natura operatur.

Sic igitur processit totius mundi constitutio de nihil esse ad possibiliter esse, de possibiliter esse ad actu esse et de actu esse ad corporeum et incorporeum esse; et hoc totum simul, non in tempore.

Ratio enim exigebat, ut institutio mundi uniuersalis hoc modo progrederetur, uidelicet ut primum materia et foma de nihilo crearentur, deinde de materia et foma elementa et cetera praedicta componerentur, de elementis uero commixtis et conuersis elementata omnia generarentur; uidelicet ut primum prima simplicia fierent de nihilo per creationem et de simplicibus composita fierent per primam simplicium coniunctionem, deinde de compositis fierent elementata per generationem. Et sic de nihilo ad simplicia, de simplicibus ad composita, de compositis ad generata facta est progressio.

Quia igitur ex prima materiae et fomae copula trina suboles progenita est, scilicet intelligentia et caelestia corpora et quattuor elementa, ita prima causa omnia mouet, sed diuerso modo.

Quaedam enim mouet per se nullo mediante et quaedam non per se, sed mediantibus aliis. Principaliter enim per se nullo mediante intelligentiam mouet.

Intelligentiae uero secundum philosophos creant animas, quae **[p. 220]** mouent caelos; ex motu uero caelorum sequitur motus elementorum. Sed ex motu elementorum prouenit commixtio eorum; ex commixtione uero eorum per conuersionem et generationem procreatur rerum omnium haec ultima inferius uniuersitas.

Omnia enim secundum rationem numerorum sapientissimus conditor instituere uoluit, uidelicet ut, sicut post unitatem secundo ordine naturali binarius ponitur, sic post primam ueram et simplicem unitatem, quae Deus est, duae simplices unitates, quae sunt materia et foma, quasi binarius secundo loco consequerentur, deinde, sicut ternarius tertio loco post unitatem, sed secundus post binarium ponitur, sic compositum ex materia et foma tertio loco fomaretur. Unde, sicut ternarius primus numerus est, qui indiuisibilis est, sic et ea, quae ex sola materiae et fomae coniunctione constant, incorruptibilia sunt.

Ad ultimum, sicut quaternarius primus pariter par quarto loco succedit, sic et generata quarto loco disponuntur; et merito ut, sicut quaternarius duas recipit diuisiones, primam in binarios, secundam in unitates, sic et quodlibet generatum primo in elementa, ex quibus integraliter componitur, deinde in materiam et fomam quasi in primas unitates resoluatur et, sicut quaternarius, qui quarto loco succedit, quattuor unitatibus consistit, sic quodlibet generatum ex quattuor elementis consistat quasi principiis.

Unde, sicut ternarius masculus dicitur, quia indiuisibilis est, et sic quaternarius femina appellatur, quia facile inultiplicem diuisionem sortitur, sic et generata multiplex corruptio inseparabiliter comitatur.

Et secundum haec disposita consistit omnis creatura.

Unde et quattuor substantiae ad quattuor numerorum dispositionem, quarura prima est intelligentia, quae assimilatur unitati, eo quod non apprehendit nisi unum, scilicet esse rei, et propositionem unara tantum. Secunda est rationalis anima, quae assimilatur duobus, quia mouetur a propositionibus ad conclusionem, a medietate ad extremitatem.

Anima vero sensibilis assimilatur tribus, quia non apprehendit nisi corpus, quod est trium dimensionum, et apprehendit illud mediantibus tribus, scilicet colore, figura et motu. Natura uero assimilatur quaternario, quia quattuor uiribus operatur in quattuor et in omne id, quod constat ex quattuor.

[p. 221] II

CONSTITUCIÓN DE DON PEDRO II DE ARAGÓN CONTRA LOS VALDENSES

«Petrus; rex Aragonum et Comes Barchinonae, Universis Archiepiscopis, Episcopis et caeteris Ecclesiarum Dei praelatis atque rectoribus, Comitibus, Vicecomitibus, Vicariis, Meriniis, Bajulis, Militibus, burgensibus, omnibusque populis in regno et potestate nostra constitutis, salutem et integram Christianae relligionis observantiam. Quoniam Deus populo suo nos presse voluit, dignum et justum est ut de salvatione et defonsione ejusdem populi continuam pro viribus geramus sollicitudinem. Quapropter praecedentium patrum nostrorum in fide imitatores, sacrosanctae Romanae Ecclesiae canonibus obtemperantes, qui haereticos a consortio Dei et sanctae Ecclesiae et catholicorum omnium exclusos, utique damnandos ac persequendos censuerunt, Valdenses videlicet, qui vulgariter dicuntur Sabatati, qui et alio nomine se vocant pauperes de Lugduno, et omnes alios haereticos quorum non est numerus nec nomina sunt nota, a sancta Ecclesia anathematizatos, ab omni regno et potestativo nostro, tanquam inimicos crucis Christi Christianaeque fidei violatores et nostros etiam regnique nostri publicos hostes, exire ac fugere districte et irremeabiliter praecipimus. Et sub eadem districtione Vicariis, Bajulis et Merinis totius nostrae terrae ut ad exeundum eos compellant usque ad Dominicam passionis Domini mandamus. Et si post tempus praefixum aliqui in tota terra nostra eos invenerint, duabus partibus rerum suarum confiscatis, tertia sit inventoris: corpora eorum ignibus crementur. Eidem mandato fortiter adjicientes ut dicti vicarii, Bajuli, Merini castellanos et castrorum Dominos, qui eos in castris suis et de omni terra sua infra triduum post admonitionera suam, omni postposita occassione eficiant et nullum prorsus subsidium eis conferant. Quod si monitis eorum acquiescere noluerint, omnes homines villarum seu Ecclesiarum vel aliorun locorum religiosorum in diocesi illius **[p. 222]** Episcopi constituti, in cujus territorio idem castellanus ac dominus castri vel villae fuerit ex mandato et auctoritate nostra regia sequantur Vicarios, Bajulos et Merinos nostros illius episcopatus super castra et villas eorum et super loca ubi inventi fuerint, et de damno quod castellanis seu dominis castrorum vel villarum aut receptoribus dictorum nefandorum dederint, nullatenus teneantur. Sed si sequi eos noluerint ex quo eis denuntiatum fuerit, ultra iram et indignationem nostram quam se noverint incursuros, viginti aureos pro poena singuli eorum, nisi juste et legitime se excusare potuerint, nobis praestabunt. Si quis igitur ab hac die et deinceps

praedictos Valdenses seu Sabatatos aliosve haereticos cujuscumque sectae in domibus suis recipere, vel eorum funestam praedicationem aliquem audire aut eis cibum aut aliud aliquid beneficium largiri vel eis credere eosve defendere aut in aliquo asensum praebere praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et nostrara se noverit incursurum, bonisque suis absque appellationis remedio confiscandis, se tanquam reum criminis laesae majestatis puniendum. Hoc autem nostrum edictum et perpetuam constitutionem per omnes civitates, castella et villas regni nostri, et dominationis ac per omnes terras potestati seu jurisdictioni nostrae subjectas, omnibus dominicis diebus, per omnes parochiales Ecclesias recitari jubemus et ab Episcopis caeterisque Ecclesiarum rectoribus atque Vicariis, Bajulis, Justitiis, Merinis et omnibus populis inviolabiliter observari et praedictam poenam transgressoribus inferendam irrevocabiliter mandamus.

»Sciendum etiam quod si qua persona nobilis aut ignobilis aliquem vel aliquos praedictorum nefandorum in aliqua parte regionum nostrarum invenerit, quodcumque malum, dedecus et gravamen, praeter mortera et membrorum detruncationera intulerit, gratum et acceptum habebimus, et nullam inde poenam pertimescat quoquo modo incurrere, sed magis ac magis gratiam nostram se noverit promereri, et post bonorum spoliationem, dedecus et gravamen quod eis irrogaverint, teneantur tradere corpora Vicariis aut Bajulis nostris ad justitiam quam inde fieri

mandavimus exequendam. Si vero (quod non credimus) Vicarii, Bajuli, Merini, et totius terrae nostrae homines, vel populi circa hoc regiae dignitatis nostrae mandatum negligentes vel desides **[p. 223]** extiterint, seu contemptores vel transgressores inventi fuerint, bonorum omnium confiscatione procul dubio multabuntur et eadem poena corporali qua nefarii, plectentur. Ad ultimum, omnibus praedictis Vicariis, Merinis et Bajulis nostris praesentibus et futuris fimiter injungimus ut post admonitionem vel litterarum receptionem illius Episcopi aut ejus nuntii in cujus diocesi fuerint constituti, infra octo dies, ad ejus accedant praesentiam, et tactis sacrosanctis corporaliter Evangeliis, ea quae superius fieri mandavimus, jurent fideliter se in perpetuum observaturos. Quod si facere noluerint, praeter iram et indignationem nostram poena ducentorum aureorum feriantur. Data Gerundae in praesentia Raymundi Terraconensis Archiepiscopi, Gaufredi Gerundensis Episcopi, Raymundi Barchinonensis Episcopi, Guillelmi Ausonensis Episcopi et Guillelmi Elnensis Episcopi, per manum Joannis Bearnensis Domini Regis notarii, et mandatu ejus scripta anno Domini millesimo centesimo nonagesimo septimo. Hujus edicti et perpetuae constitutinis testes sunt Pontius Hugo comes Empuritanensis, Guillelmus de Cardona, Gaufridus de Rocabertino, Raymundus de Villa Mulorum, Raymundus Gaucerandi, Bernardus de Portella, Guillelmus de Granata, Petrus Latronis, Eximinus de Lusia, Michael de Lusia, Guillelmus de Cervaria, Petrus de Torricella, Arnaldus de Salis, Petrus Ausonensis Sacrista, Berengarius de Palatiolo Barcinonensis Sacrista, et Guillelmus Durfortis.» [1]

III

CARTA DE INOCENCIO III SOBRE LA PENITENCIA DE DURÁN

DE HUESCA Y LOS SUYOS

«Helnensi Episcopo : Dilectus filius Durandus de Osca in nostra praesentia constitutus, et D. de Najaco et Guillelmus Sancti Antonini et alii pauperes Catholici, suis nobis litteris intimarunt, quod ad

exhortationem eorum nonnulli tuae dioecesis de suis excessibus poenitentiam agere cupientes, post confessionem peccatorum suorum, pro posse suo proposuerunt restituere quidquid **[p. 224]** possident minus juste, necnon male quaelibet acquisita, non habendo proprium sed omnia in communi et nemini malum de caetero inferentes, castitatem seu virginitatem observare promittunt, a mendacio et juramento illicito se abstinendo, tunicis quoque albis vel griseis uti proponunt, sub disciplina et visitatione Catholicorum pauperum pemansuri; in fulcris autem, nisi eos ad id infimitas coegerit, non cubabunt, et a festo Sanctorum omnium usque ad Nativitatem Dominicam jejunantes, in qualibet sexta feiia, nisi forte natalem Domini aut Epiphaniam, seu alind festum habens vigiliam evenire contingat, a piscibus abstinebunt: secunda vero, quarta feria et Sabbatho, nisi Natalis Domini intervenerit, carnibus non vescentur, nec in Quadragesima ante Pascha comedent pisces, Dominicibus diebus exceptis; octo dies ante Pentecostem vaccabunt jejuniis, et alia jejunia observabunt a Sancta Romana Ecclesia instituta: singulis quoque diebus Dominicis exhortationis verbum convenient audituri, et septies orantes in die, quindecies *Pater Noster* et *Credo in Deum* ac *Miserere mei, Deus,* qui litterati fuerit decantabunt, et clerici, prout eis convenit, canonicas horas Domino Deo solvent.

»Et quoniam sex opera pietatis proficiunt ad salutem, proposuerunt pro Deo pauperibus deservire, quorum quidam in hereditate propria vult domum construere, in qua ex parte una viris et ex alia mulieribus religiosis mansio competens habeatur, et juxta illam sit nihilominus Xenodochium in quo reficiantur fessi, et pauperes recreentur, juventur infimi et nutriantur infantes a matribus derelicti, et mulieres pauperes laborantes in partu, donec abire valeant, sustentur in eo, ac juxta possibilitatem domus ipsius, adveniente hyeme, prebeantur pauperibus indumenta: pannos quoque ad quinquaginta lectos de suis justis rebus ministrabit ibidem, et Ecclesiam ubi fratres domus ipsius possint audire divina, in honore Dei genitricis Mariae juxta domum ipsam construi faciet, quae in signum subjectionis Apostolicae Sedi reddet unum *bisantium* annalem. Unde nobis humiliter supplicarunt ut exequendi praedicta licentiam eis concedere dignaremus.

»Nos igitur attendentes quod haec omnia sunt in se bona, fraternitate tuae per Apostolica scripta mandamus quatenus cum loci dioecesanus existas, cognita plenius veritate, si ea emanare **[p. 225]** noveris de fonte Catholicae puritatis, ipsis assensum super his auctoritate nostra praebeas et favorem: proviso prudenter ut quod de verbo exhortationis singulis diebus Dominicis audiendo praedicitur, taliter et a talibus fiat, quod derogare non possit Fidei orthodoxae scu canonicae disciplinae: adhibita nihilominus prudenti cautela inter viros et mulieres, de quibus mentio est praemissa, ut utrorumque ad alteros accessus haberi nequeat illicitus vel suspectus. Illudque diligenter observa, quod memorati viri dicuntur sub disciplina ac visitatione Cathol. pauperun pemansuri ut hujusmodi disciplina et visitatio sanae doctrinae conveniant et Ecelesiasticae honestati. Datum Laterani VII Kal. Junii, pontificatus nostri anno decimoquinto.»

IV

CONSTITUCIONES DE DON JAIME EL CONQUISTADOR CONTRA LOS ALBIGENSES Y VALDENSES [1]

«Constitutiones curiae Terraconae celebratae per Dominum Regem Jacobum primum.

»In nomine sanctae et individuae Trinitatis quae mundum pugillo continens imperantibus imperat et dominantibus dominatur. Manifestum sit oninibus tam praesentibus quam futuris quod nos Jacobus Dei gratia rex Aragonum et regni Maioricarum, comes Barchinonae et Urgelli et Dominus Montopessulani, volentes circa commissum nobis regnum provissionem debitam adhibere, et statum regni nostri cupientes in melius refomare, una cum salubri consilio, ac diligenti tractatu venerabilium Guillelmi Terraconensis electi, Guillelmi Gerundensis, Bernardi Vicensis, Berengarii Ilerdensis, Sancii Caesaraugustani, Pontii Dertusensis, Episcoporum, H. domus Militiae templi, H. domus Hospitalis magistrorum, Abbatum etiam et aliorum, decernimus et fimiter inhibemus ne cuiquam laicae personae liceat publice vel privatim de fide catholica disputare. Qui contra fecerit, cum constiterit, **[p. 226]** a proprio Episcopo excommunicetur, et nisi se purgaverit, tanquam suspectus de haeresi habeatur.

»II.-Item statuimus ne aliquis libros Veteris vel Novi Testamenti in Romancio habeat: et si aliquis habeat, infra octo dies post publicationem hujusmodi constitutionis a tempore scientiae, tradat eos loci Episcopo comburendos. Quod nisi fecerit, sive clericus fuerit sive laicus, tanquam suspectus de haeresi, quousque se purgaverit, habeatur.

»III.-Item statuimus ne aliquis infamatus de haeresi vel suspectus, ad bajuliam, vicariam vel aliam jurisdictionem temporalem vel officium publicum admittatur.

»IV.-Item ne fiat receptaculum sordium ubi fuit latibulum perfidorum, statuimus ut domus recipientium haereticos scienter, si alodia fuerint, diruantur si feuda vel censualia, suo dominio applicentur. Et hoc tam in civitatibus quam extra praecipimus observari.

»V.-Item, ne innocentes pro nocentibus puniantur, aut quibuslibet per aliquorum calumniam haeretica pravitate impingatur, statuimus ne aliquis credens vel haereticus puniatur nisi per Episcopum loci vel aliquam personam Ecclesiasticam quae potestatem habeat cognoscendi si vel credens vel haereticus habeatur.

»VI.-Item statuimus quod quicumque in terra sua sive dominicatura de caetero scienter vel negligenter per pecuniam vel aliam quamcumque causam haereticos pemiserit conmorari, si in jure fuerit confessus vel convictus, ipso facto amittat in perpetuum terram suam: ita tamen quod si feuda fuerint, suo dominio applicentur: si vero alodia, nostro dominio confiscentur, et corpus suum in manu nostra prout debuerit puniendum. Si autem de scientia convictus non fuerit, et probata fuerit negligentia dissoluta, vel frequenter inveniantur in terra sua haeretici vel credentes, et super hoc fuerit diffamatus, nostro arbitrio puniatur. Bajulus veto qui semper est residens in loco, contra quem praesumitur, vel vicarius, nisi contra haereticos et eorum credentes valde sollicitus inveniatur, et diligens, ob officio Bajuliae et Vicariae perpetuo deponatur.

»VII.-Item statuimus ut in locis suspectis de haeresi in quibus Episcopus viderit expedire, unus sacerdos vel clericus **[p. 227]** ab Episcopo, et duo vel tres a novis laici vel nostro vicario vel Bajulo eligantur, qui haereticos vel credentes et receptatores eorum in suis parochiis perquirere teneantur, et omnia loca, quamtumcumque secreta, intrandi vel perscrutandi, cujuscumque dominii vel privilegii habeantur, nulla eis licentia denegata, sub poena quam ideni Episcopus denegantibus velit imponere, super quo idem Episcopo publice auctoritateni regiam impertimur qui etiani Inquisitores haereticos

credentes, fautores et receptatores, ex quo invenerint, cautela adhibita ne fugere valeant, Archiepiscopo vel Episcopo et nostro Vicario seu bajulo loci, dominis etiam locorum seu eorum bajulis non differant nuntiare. Illi vero quos ad praedictuin negotium Episcopus loci, et nos vel Vicarius noster seu bajulus duxerimus eligendos, si in executione hujus officii fuerint negligentes, si clericus post per subtractionem sui proprii beneficii, si laicus per poenam pecuniariam infligendam, nostri bajuli vel vicarii judicio puniatur.

»Actum apud Terraconem VII Idus Februari, anno Domini ab incarnatione 1233.»

V

APELACIÓN DEL CONDE DE FOIX A LA SEDE APOSTÓLICA CONTRA EL OBISPO DE URGEL [1]

«In nomine Domini nostri Jesu Christi notificetur cunctis praesentem paginam inspecturis sive audituris quod nos R. Dei gratia Comes Fuxi, et Castriboni Vicecomes, sentientes nos graves injurias et molestias inferri et sustinere a Domino P. Urgellensi Episcopo, appellamus ad Sedem Apostolicam, ponentes nos et terram et omnes consiliarios nostros, coadjutores et defensores sub protectione et manutenentia Sedis Apostolicae. Causas, autem, propter quas appellationem istam facimus, nominatim hoc modo dignura duximus exprimendas. Quarum una est quia Dominus Episcopus est noster inimicus manifestus et **[p. 228]** notorius, et quia assignat nobis curiam ad judicandum, confratres et concanonicos suos et sibi subditos et obedientes, et nostros capitales inimicos; et quia detinet nos per violentiam spoliatos de feudis et beneficiis quae ab Ecclesia Urgellensi antecessores nostri tenuerunt, et nos tenere debemus; et quia assignat nobis locum suspectum et meticulosum valde: quia quadam vice eo praesente in sua curia homines sui nos et familiam nostram hostiliter invaserunt in civitate Urgellensi cum amis, et de praedicta injuria et invasiones nullam nobis fecit fieri satisfactionem; et quia noviter infra treugas nobis datas homines sui nos invaserunt, et duos nostros homines neci crudeliter tradiderunt. Praedictis siquidem causis et aliis gravaminibus et dampnis, quae longum esset per singula nominare, recusamus curiam Domini Episcopi supradicti tanquam suspectam, et ad appellationis suffragium confugimus, quia tristissimos solet habere exitus, qui apud suspectos et inimicos judices valuerit vel attemptaverit litigare. Facta fuit haec appellatio IIII Idus Julii anno incarnationis Domini MCCXLIII, in praesentia et testimonio Arnalli Crassi, Capellani apostolici... et Arnalli de Casalibus Sacerdotis, et Fratris S. Sacerdotis, et Guillemi de Vamola, et Ramundi Segrii et B. ejus Fratris, et F. Flequerii, et Johannis Baldovini tabellionis apostolici qui haec scripsit.»

VI

CARTA DEL OBISPO DE URGEL, PONS DE VILAMUR, AL LEGADO APOSTÓLICO [1]

«Venerabili in Christo patri ac domino Dei gratia Sacrosanctae Romanae Ecclesiae legato in partibus Tholosanis, P. per eandem Urgellensis Episcopus, salutem in Domino Jesu Christo. Super adventu

vestro, quem futurum utilem toti Ecclesiae Dei credimus et speramus, gaudemus in Domino, devotioni et discretioni vestrae pariter offerentes servitium et honorem, et quicquid possimus ad exaltationem totius Ecclesiae generalis. Et quoniam **[p. 229]** expedit vobis, et nobis etiam, explicare quae facta sunt in partibus istis contra Comitem Foxen ne possit vos decipere per ignorantiam vel errorem facti, duximus paternitati vestrae praesentibus intimanda breviter, operantes quod Dominus Episcopus Tholosanus, et alii praelati illius terrae, quibus super hoc scripsimus, magnitudini vestrae referent illud idem. Hinc est igitur quod cum per Fratres Praedicatores et Minores et alios viros religiosos, qui ad inquirendum super facto haeresis in terra Comitis Foxen et R. filii sui, quae est in Dioecesi nostra constituta, nobis manifeste constiterit plures haereticos et credentes eorum erroribus, et faventes, et celatores, et defensores in Castrobono et in locis circumpositis latitare, quae quidein loca sunt praedicti Comitis et filii sui, nos cupientes, ad extirpandum semen illud nefarium de terra illa, procedore praevia rationes, saepe dictum Comitem monitum multoties, ut ipsos haereticos in judicio exhiberet, contumacem excommunicavimus, et postea per sententiam eundem denuntiavimus defensorem haereticorum, celatorem pariter et fautorem et excommunicatum. Tandem convenientibus ad locum personaliter Dominis, Terrachonensi electo, Ilerdensi et Vicensi Episcopis, et multis aliis viris religiosis et discretis, permisit dictus Comes inquisitionem fieri in Castrobono, et in locis praedictis, et inventi fuerunt plus quam LX haeretici et credentes. Qui oinnes, praesentibus Comite et filio suo, fuere per Dominum Terrachonensem et alios Episcopos de haeresi in judicio condempnati. Cumque Domino Tolosano et Domino Carchasonensi, et etiam Domino Archiepiscopo Narbonae, et fratri F. et fratri G. A. de ordine Praedicatorum, fuissent haec omnia reserata, nescimus quid vel qualiter vel quare contigit quod dictus Comes non vitatur ab illis, sicut excommunicatus. Quod vobis significamus ideo, ut si qua omissa sunt forte per incuriam, per vestram diligentiam suppleantur, et ut possitis comprehendere utrum saepe dictus Comes in tenebris ambulat vel in lucem. Praeterea noveritis nos super Terrachonam ivisse, qui supradictis omnibus interfuere, consuluisse. Ex quorum habuimus consilio quod omnia ista vobis exponeremus et ipse Dominus Archiepiscopus, pergens in Navarram et Castellam causa visitationis scripsisset vobis super hoc, si adventum vestrum per aliquem praescivisset. Qui dixit nobis quod ex parte sua vos rogaremus statim **[p. 230]** cum veniretis, ne in absolutione dicti Comitis et facto ipsius et fìlii sui sine assensu ejus et nostri, qui plura novimus et intelleximus etiam post latam sententiam in negotio eorundem, quae ad praesens in absentia Domini Archiepiscopi non possumus vobis scribere, procederit, nisi forsan per alia aminicula in facto haeresis possetis procedere contra ipsos. Ideoque super praemissis dominationem vestram humiliter deprecantes rogamus, ne moleste feratis quia sollemnes nuncios vobis non misimus; non enim habemus qui audeant ire, et credimus per latorem praesentium totam rei seriem secretius nunciare. Datum in Sede, IV Kal. Januarii.»

VII

CARTA DE SAN RAIMUNDO DE PEÑAFORT AL OBISPO DE URGEL [1]

«Venerabili in Christo Patri P. Dei gratia Episcopo Urgellensi Frater R. de Pennaforti, salutem et orationes in Domino. Quid faciendum sit de R. de Vernigol, qui propter haeresim dicitur esse captus, non est meum praecipitare sententiam. Cautum tamen videtur ut suspendatur negotium, et custodiatur bene miles, donec videritis omnes litteras, quae super negotio fidei scriptae fuerunt a Sede Apostolica Domino C. quondam procuratori Terrachonensis Ecclesiae, et tunc secundum concilium, statuta Domini Papae noviter contra haereticos promulgata, et illas fomas poteritis, habito diligenti consilio cum praelatis, et aliis Deum timentibus ac fidei zelatoribus, id quod sibi et Ecclesiae utilius et

securius fuerit, providere. De illis quoque qui Xatberto de Barberano in fuga sua ducatum et auxilium praestiterunt, quid possum aliud dicere nisi quod juxta fomam Concilii et praefata Domini Papae statuta contra fautores haereticorum edita, tam in absolutione quam in aliis procedatis, at postmodum, vel de eundo ultra mare, vel in frontaria contra Sarracenos, taxato eis tempore congruo, quo ibi debeant deservire, vel si hoc non poterunt, aliquid aliud juxta vestrum arbitrium poteritis talibus pro penitentia imponere salutari? Ita tamen caute in omnibus procedentes, quod enomitas tanti facinoris non remaneat **[p. 231]** impunita, et qui vere penitent ex nimio rigore desperationis laqueum non incurrant. Orate pro me.

»Quod autem fidei negotium prosequamini diligenter, et R. de Sosa qui pro negotio fidei molestias patitur, vestris consiliis et auxiliis quantum decuerit et licuerit, foveatis, quia vobis ex officio pastorali incumbit, et alias nisi fallar, estis fidei zelatores: suadere vobis aliquid super hoc supervacuum videtur.»

VIII

CARTA DE SAN RAIMUNDO DE PEÑAFORT A VARIOS FRAILES DE SU ORDEN

«Venerabilibus et in Christo charissimis Fratri Petro de Thenis, et Fratri F. de Villarubea, Frater Petrus servus Praedicatorum Barchinonensis, et Fr. Raymundus de Pennoforti, salutem in Domino Jesu Christo. Litteris venerabilis Fr. nostri Archiepiscopi, et vestris diligenter inspectis, mirati fuimus, et turbati pro eo quia inimicus et adversarius veritatis machinatur insidias, ut fidei negotium perimat et pervertat. Tamen quia non est propter hoc, sicut vobis videtur, tantum negotium deserendum, et ego Fr. Raymundus propter graves infimitates meas non possum intendere prolixe responsioni vel dictamini litterarum, respiciatis litteras, quas Domino Archiepiscopo juxta modicitatem nostram, et gratiam nobis datam super hoc destinamus, et secundum tenorem ipsarum cum Domino Archiepiscopo et aliis procedatis. Unde, si ipse Dominus Archiepiscopus deseruerit ad praesens negotium occassione litterarum, quas de suspensione Ep. Urg. dicitur recepisse, utrum vos debeatis ire Bergam sine ipsos, vel quid agere debeatis, claram responsionem non possumus invenire, sed commitimus arbitrio vestro ut sive per litteras sive praesentialiter, apud illos nobiles vos ipsos, et ordinem quanto cautius et veracius poteritis, excusetis. Et si quid consilium praeter hoc, quod sententiam non feratis, et ut haeretici non evadant, et fidci non periclitetur negotium invenisse poteritis, etc.

»Orate pro nobis.»

[p. 232] IX

INTERPRETACIÓN HECHA POR ARNALDO DE VILANOVA DE LOS SUEÑOS DE D. JAIME II DE ARAGÓN Y DE D. FADRIQUE DE SICILIA [1]

«Verum est quod de mandato domini Regis de isto quatemo fuit missum traslatum domino Regi Frederico et fuit probatum.-Originale.-Primus quaternus.-Interpretatio facta per magistrum Arnaldum de Villanova de visionibus in somniis, dominorum Jacobi Secundi Regis Aragonum et Frederici Tertii Regis Sicilie eius fratris. [2]

[p. 233] »Fridericus. [1]

»Ab adolescencia nostra quidam [2] cogitatus frecuenter pulsavit cor nostrum, scilicet a VII annis citra quasi [3] assidue fervebat in nobis, in quibus VII [4] annis frequenter apparuit nobis in sompnis Regina quondam domina mater nostra facie velata ita quod vultum eius non videbamus sed in voce cognoscebamus eam dicentem: «Fili mi, do tibi benediccionem meam ut veritati omnino studeas deservire.» Postque [5] verba disparebat visio. Ego vero sicut laycus et ignarus non intelligebam quid figuraret, [6] et reputabam esse illusionem. Cogitatus autem erat iste scilicet quod faceremus aliquid per quod notabiliter [7] in conspectu [8] omnium hominum promoveretur honor Salvatoris, et huic cogitatui [9] predictis VII [10] annis annexa fuerunt tria, scilicet [11] unum desiderium et unus timor et unum dubium, Desiderium erat et adhuc est quod frater noster Rex Aragonum esset principalis [12] in proposito cogitatus predicti, [13] ita quod, sicut est major in carne, sic desideramus quod esset maior in graciis celestibus et quod assumeret ferventer idem [14] propositum et quod simul prosequeremur ipsum. Timor autem et dubium reprimebant et quodamodo retrahebant nos a divulgacione et prosequcione [15] propositi. Timebamus enim quod tam frater noster quam alii tam clerici quam layci reputarent nos fantasticos, quia cogitatus noster dictabat nobis quod [16] in statu nostro scilicet Regis et conjugati deberemus precise [17] vivere secundum regulam evangelii, scilicet despiciendo et contempnendo quicquid ordinatur ad terrenam felicitatem et querendo et amplectendo quicquid pertinet ad celestem, et quia videbamus quod communiter Christiani faciebant oppositum, quia ferventer studebant et sollicitabantur obtinere et possidere quae pertinent ad terrenam felicitatem, et ea quae pertinent ad celestem negligere. Quantum ad mores et opera virtutum evangelicarum repressi fuimos a divulgatione et exequtione predicti propositi, ne propter diffomitatem [18] nostram **[p. 234]** ad universalem multitudinem [1] spemeremur. Ad hanc autem repressionem maxime impellebat nos dubium quod occurrebat nobis de doctrina evangelica utrum esset humana inventio vel divina traditio. Ad quam dubitationem tria nos inducebant. Primum est qualitas clericorum secularium qui circa nos sunt et maxime epischoporum [2] et abbatum et aliorum prelatorum vel [3] personarum, quia et visu et auditu et diversis [4] effectibus experimur quod quantum ad vitam spiritualem quam docet evangelium. facere sunt omnino Steriles. Quantum ad simulationes vero ceremoniarum quas circa officium [5] ecclesie vel aliter servant, sunt illusores et aperte insinuant quod illa prosequntur ex solo usu et non ex devotione, cum videamus quod omne id quod ad vanam gloriam et terrenam cupiditatem spectat celebriter promovent. Quantum vero ad regimen animarum in salutem eternam sunt pestiferi per multa opera impietatis et multorum viciorum quae palam exercent in conspectu [6] populi. Secundum quod ad hanc dubitationem nos inducebat est qualitas regularium et maxime illorum qui prae caeteris constituti fuerunt ad promotionem evangelice veritatis verbo et exemplo, et quos credebamus tenere apicem apostolice simplicitatis et paupertatis: isti enim faciunt nos [7] stupere de moribus et vita ipsorum, quia videmus [8] quod in tantum alienati sunt a via Dei quod in comparatione ipsorum justificantur non solum clerici seculares set etiam layci,

tanta enim est eorum malitia tamque notoria quod jam nullus hominum Status potest eos tollerare, immo nos timemus quod una die populus insurgat [9] contra eos, quia cura per habitum asperitatis et abjectionis pretendant exterius humilitatem, mansuetudinem, penitentiam [10] et temporalitun contemptum et plenitudinem earum virtutum quae perfectis viris conveniunt, tamen experimur quod in eis ut plurimum non est species nec decor alicuius virtutis evangelice, quia pro humilitate ubique ascendit eorum superbia, et sunt presumptuosi et irreverentes et importune se ingerentes etiam ad secreta nostra, et non possumus aliquod consilium facere vel aliquam legationem ordinare quin **[p. 235]** ipsi se inmisceant, et ingeniose procurant [1] et sine fronte alicuius erubescentie [2] comissiones legationum et negotiorum. secularium: pro mansuetudine furor est illis secundum similitudinem serpentis et viperinis motibus insaniunt si reprehendatur vel denegetur eis petitum: pro actibus penitentie vaccant splendis epulis, pomposis [3] vecturis, curiosis indumentis et mollibus stramentis. Pro contemptu temporalium ambiunt et ardentissime querunt laudes populi, honores Seculi, prelationes ecclesiarum tam in alienis collegiis quam in propriis occupationes negotiorum secularium, pecuniarum. extorsiones absque ullo spiritu pietatis. Nam experti sumus aliter [4] quod [5] pretextu elemosine petebant [6] condempnationes delinquentium factas in nostra curia, quas el legata vel quecumque assignata eis titulo pietatis obstrictius [7] per auctoritatem Curie secularis obtinere satagunt, quoniam [8] clerici seculares ac layci in depositis sunt infideles: in acomodatis ingrati: in promissis fallaces: in persuacionibus dolosi et fraudulenti: in narrationibus studiosi [9] mendaces et quanto presidentia [10] sunt majores inter eos tanto subtiliores sunt fabricatores mendacii tam in mutuam detractionem ipsorum ad invicem quam aliorum. Et experimur quod od ium conceptum adversus aliquem immobiliter fixum tenent et ut demones acuunt et interdum ut scorpiones. In semonibus ecclesiasticis experimur cotidie quod sunt pestilentes, quia in toto sermone ipsorum ut plurimum non faciunt nisi vel adulare [11] vel detrahere et [12] diffamare ac philosophari, ita quod turbati et infecti recedimus a semone. Recolimus etiam quod aliquando audivimus eos dicere in Semone quod excomunicatus erat et mortaliter peccabat quicumque fidelis ad curam sui corporis requirebat judeum, modo vero videmus quod eorum monasteria non ingreditur medicus ordinarie nisi judeus, ita quod tam in monasterio feminarum quam virorum judeus medicus ordinarie procurat infimos, et cum cotidie celebrent missas non cessamus admirari et etiam [13] stupere. Videmus etiam quod prelatis ordinariis ecclesie ut sunt episcopi et archipiscopi nec sunt **[p. 236]** reverentes nec obedientes prout convenit viris perfecte sanctitatis et evangelicis, ymo, quod deterius est, videtur nobis quod pro nullo [1] habeant ecclesiam romanam quia nulli appellationi [2] facte ad eam defferunt, ymo etiam proprios collegas appellantes ad eam in favorem [3] evangelii, extingunt et occidunt crudelius omni fera, unde cum nullo timore Dei compescantur vel refrenentur, aperte nobis insinuant quod id quod de Deo docet evangelium habent pro nichilo. Inmundicia vero carnis adeo manifesta est quod publice dicitur quae sit concubina singulorum presidum, et quantam infectionem seminent et relinquant ubique in domibus quas frecuentant. [4] Tercium quod facit nos dubitare predicto modo [5] super doctrina [6] evangelica est negligencia Sedis Apostolice. Audivimus enim alium [7] quod consuevit mittere legatos per diversa regna et provincias ad inquirendum de profectu et defectu evangelii in omni Statu, ct tamen tempore nostro non vidimus nec audivimus quod hoc alicubi fecerit, sed solum quod alicubi [8] miserit eos pro negociis secularibus et mundanis, sed pro cultu evangelii promovendo vel conservando nondum audivimus, cum tamen ipsa sciat quod illi qui vocati sunt in partem sollicitudinis homines sunt et ut [9] plurimum non perfecti et proni ad lapsum [10] et multipliciter possunt exorbitare ab evangelii puritate. [11] Item videmus quod pro Scismaticiis occidendis non cessat prestare favorem, sed pro eis reducendis non videmus eam sollicitari: pro

sarracenis autem convertendis [12] minime curant. [13] Ex quorum consideratione frecuenter dubitavimus de doctrina evangelica quod potius esset ab humana inventione quam a divina traditione.

»Cum hec omnia versarentur in corde nostro, sepe consideravimus cui possemus comunicare qui posset nos et illustrare [14] et dirigere et solidare tam consilio quam doctrina. Nec [15] inveniebamus in corde quenquam cui tute possemus pandere conceptus nostros. Et in visione quam diximus vobis, videbatur nobis quod **[p. 237]** audiremus vocem dicentem nobis quod vobis comunicaremus, et quia vos eratis absens et longe a nobis nec facile nobis erat vestram habere presenciam, reputabamus illusionem, et maxime quia aliquando [1] temptavimus audire a [2] quibusdam doctoribus Statuum regularium, [3] quos comunis opinio judicat vel estimat esse profundos in sapientia et intellectu ocultorum, quid videretur eis de illa visione Matris quam diximus vobis, [4] et specialiter [5] cognovimus quod ipsi habebant pro illusione, licet aliquis eorum dixiset nobis quod poterat esse indicium celeste significans nobis quod domina Mater nostra erat in purgatorio et petebat suffragium. Et nos fecimus in suffragium eius tam missas celebrari quam elemosinas fieri. [6] Contigit autem quod illa estate quam missimus pro vobis, eramus in Monte Albano, et venit rumor ad nos de Messana quod vos decesseratis, et contristavit nos ille, et dum nos cogitaremus fuisse illusionem quidquid videramus, apparuit nobis more solito Mater nostra et dixit nobis aperte quod mitteremus pro vobis quia vos illuminaretis nos et quod vivebatis, et tunc repente precepimus quod amaretur lignum, et mandavimus G. clerico Camere nostre quod ipse iret in ligno, ad quecumque loca posset de vobis certos rumores audire, et expressius dicentes quod non credebamus illos rumores esse veros et omnino volebamus certificari de vita vel morte vestra et tradidimus ei litteram nostram et mandavimus ei quod si viveretis presentaret vobis et quod certa testimonia de vita vel obitu nobis afferret. Nunc autem postquam fuistis in insula, et G. venit ad nos de Messana notificans quod vos aderatis, apparuit nobis in sompnio mater nostra revelata facie et vidimus splendorem vultus eius mirabilem et tenebat dyadema gemmatum ineffabilis pulcritudinis et splendoris in manu dextera et dicebat nobis: hoc diadema portabis in capite.

[p. 238] »Arnaldus. [1]

»Supradictis per ordinem auditis respondi: cogitatus quem habueratis et habebatis era semen divine inspirationis. Et quod Deus per inspirationem tangeret mentem vestrara certificat me [2] desiderium annexum cogitatui, quia nulla vis nature inclinat creaturam rationalem etiam angelicam [3] ad hoc [4] absolute desiderandum, sed quod alius eo sit potior in graciis vel in [5] gloria seu honore, quapropter certum est quod a virtute supematurali movente cor vestrum imprimebatur cogitatus et desiderium illi annexum: confimat etiam hoc significatum indicii [6] celestis per quod exortabamini ad serviendum sollicite veritati, quod enim videbatis in sompnio, tan frequenter non erat illusio sed celestis visio. De hoc autem potestis certificari per regulam quam Salvator et lux eterna dedit electis [7] suis in transffiguratione, in qua certificavit suos de veritate sue excellencie per visum Magestatis et per auditum vocis dicentis «hic est filius M. d. in quo etcétera» presentibus Moyse et Helia. Ex quibus datur regula cunctis fidelibus quod ubi aliquid videtur preter comunem cursum humane cogitationis, duo sunt attendenda, scilicet res expressa et modus expressionis, nam si res expressa continet [8] pure evangelicam veritatem et in modo non discordat [9] testimoniis [10] divine scripture, [11] sicut legi [12] et prophetis quae significantur per Moysen et Heliam, certum est quod est visio vel indicium [13] celestis impressionis. Si vero quod exprimit non continet pure evangelicam veritatem aut si sic

[14] modus tamen discordat testimoniis sacris, tunc [15] de illusione debet esse cuique suspecta: hic autem res expressa scilicet quod studiose serviretis veritati [16] pure est evangelica, nam sicut Deus veritas est, sic et Christus, qui Deus et homo est, veritas est cui sollicite servire predicat et ortatur evangelium undique: quod autem istud in sompnio fuit nobis [17] ostensum non discordat, ymo concordat eloquiis Sacris expressione et exemplo. Expressione in lege et prophetis: in lege quando dixit Dominus **[p. 239]** Aaron et Marie: Moysi loquar facie ad faciem etc. ceteris autem in sompniis. In Prophetis [1] vero quando dixit [2] per Job: per sompnium in visione, [3] quando irruit sopor super homines, etc. Exempla vero de hoc in sacra scriptura multa sunt sed duo specialiter sufficiunt nunc: scilicet de Joseph patriarcha et de Joseph sponso virginis matris Dei, cui etiam illa quae pertinebant ad regimen extrinsecum Domini sicut de concomitancia [4] matris et fuga in Egiptum et reditu in Israel tantum per somprium indicabatur ei. [5] Significatum autem visionis non poterat vobis enucleare quis quemcunque [6] litteratus nisi datum esset ei desuper quia Deus est qui claudit sua misteria nec alius potest cum clauserit aperiri [7] nisi ipse, [8] sicut testatur Apostolus. [9] Et si fuerit animalis homo hoc est afixus sensui carnali et affectui terreno non solum non intelligit sed etiam spernit et reprobat. Qui enim est ex Deo, letanter [10] atque devote audit quecumque sunt Dei et sapienter intelligit. Animalis autem homo, dicit Apostolus, non percipit ea que sunt spiritus Dei set stulticia [11] sunt illi et non potest intelligere. Quod ipse fuit expertus in semetipso ad exemplum et infomationem cunctorum vere fidelium, nam quotiescumque narrabat visionem celestem eidem factam in itinere Damasci vel alibi, judei irruebant in eum clamore et pulvere et lapidibus dicentes: «tolle tolle maleficium [12] non est fas eum audire.» Gentiles vero, ut Festus, dicebant: insanus [13] es [14] Paule, multe littere te faciunt insanire. Unde non debetis mirari si visio non fuit accepta vel intellecta per illos quibus conmunicastis. Mi vero non meritis meis sed solo beneficio pietatis eteme suffragantibus et [15] puto meritis fratris vestri et vestris datus est intellectus visionis: et ideo facio mentionem de fratre vestro quia prope eum in simili casu fui ad hoc illuminatus. Et quia directe consonat impressionibus vobis factis, narro vobis ystoriam. Vacante Sede post Benedictum vocatus per ipsum adivi presentiam eius et narravit mihi cogitatum et dubitationes recte per omnia similes vestris, et insuper addidit quod sepe viderat in Sompnio patrem suum **[p. 240]** et vestrum in habitu mirabili tradentem ei IIII. or auri petias inmensi et eiusdem ponderis, et cum [1] consideraret in visione quid inde faceret, dicebatur ei tradi [2] Monetario et ille faciet inde monetam utilem et necessariam tibi, et fuit ei dictum quod ego eram [3] monetarius. Ego autem respondi quod in eius praesentia et [4] narratione predictorum datus fuerat intellectus mihi. Sic scilicet quod Deus quando vult beneficio [5] sue pietatis aliquibus indicare, se ipsum ostendit eis sub figura illius rei que notior est eis et magis convenit ordini, vel circunstanciis naturalibus rerum, nam [6] eterna sapiencia non confundit nec deserit rerum proprietates set perficit: unde quia Deus est pater omnium electorum et gratia ipsius est mater, propterea vobis qui inter filios regis P. estis [7] maior non solum in dignitate set etiam etate, ostendit se sub foma Patris quia naturaliter cura maioris fratris [8] convenit Patri. Quia vero cura minoris filii [9] convenit matri, propterea si fratri vestro qui minor est deberet se ostendere Deus faceret hoc sub foma Matris. Quatuor autem pecie auri inmensi et eiusdem ponderis significant divinam sapientiam qui in IIII. or evangeliis [10] continetur, ad cuius sapiencie usum ortatur vos Deus secundum illas explicationes et expositiones quas per me fecit scribi in diversis tractatibus vel opusculis secundum stilum clarum et omnibus laycis intellegibilem, de quibus opusculis tunc frater vester fecit fieri [11] V volumina ut ipse et etiam regina et liberi se exercitarent in illis legendis et intelligendis. Jam igitur ex his [12] elucescit vobis quare sub foma matris

ostendebat se vobis set velata facie ad significandum quod de gratia Dei quam faciebat vobis in illa occulta inspiratione non habebatis claram notitiam nec etiam beneficium gratie Dei cognoscebatis nisi per vocem et sensibilem [13] et extrinsecum effectum, scilicet in eo quod providerat vobis de Regno et ceteris temporalibus blandimentis. Postquam vero perveni ego ad insulam apparuit vobis revelata et splendida facie ad innuendum quod per adventum meum haberetis claram notitiam de gratia Dei, quantum ad **[p. 241]** impresiones quas faciebat ante quasi [1] occulte in spiritu vestro. Diadema vero gemmatum est ornamentum evangelicarum virtutum quodamodo palam geretis [2] in capite vestro scilicet tam in regia dignitate [3] quam mente. [4] Hec autem omnia vobis excellenter dabuntur solum propter effectum exortationis, scilicet quod studiose colatis veritatem, hoc est ut in Statu vestro et gradu ministerii vestri ambuletis secundum regulas evangelii quod est de veritate eterna et perducente [5] ad salutem eternam. Regula vero prima evangelii, [6] sicut legitur in M., [7] est quod unusquisque in suo ministerio vel statu colat Deum aut serviat ei non secundum doctrinas et mandata vel constitutiones hominum set secundum precepta vel doctrinam Dei. Circa quod jam infomavi fratrem vestrum sub talibus verbis: proprium Ministerium vobis a Deo comissum et omnibus presidibus scilicct tani prelatis quam principibus quam judicibus est colere et dispensare justiciam publicam. Quam evangelice colere nihil aliud est nisi intendere ad complementum ipsius secundum doctrinam Dei. Deus autem ad perfectum cultum justicie publice duo [8] cunctis presidibus injungit: [9] unum est quod habitum Sanctum in mente gerant: Alliud es quod rectum ordinem et operam [10] servent. Quantum ad habitum dicit sic: diligite justiciam qui judicatis terram. Dicit glosa non dixit [11] facite sed diligite ut innueret quod non solum debet operari sed zelare pro ea, quia [12] sine zelo perfecte coli non potest. Ad zelum autem pertinent: Primum est fervor in exequtione reddendi cuilibet quod fuerit justum: Secundum est vigilia [13] sive sollicitudo inquisitionis ne ledatur alicubi sub jurisdictione cujusquam; [14] ad primum non tenetur preses prius quam fiat ei insinuatio per eos qui beneficio justicie indigent, set ad secundum ante insinuationem evangelice [15] tenetur nec postponere potest sine dampno salutis eterne quia evangelium dicit: Quod Salvator non se manifestat nisi pastoribus custodientibus vigilias noctis super gregem, quia ut ait: domientibus hominibus **[p. 242]** inimicus superseminat zizaniam tritico et lupus rapit oves: vigilias autem [1] noctis ille tantum custodit qui sollicitus est omnes tenebras ignorancie circa statum justitie prevenire. [2] Unde si preses quicumque voluerit secundum Deum seu evangelice colere justitiam publicam quamdiu preest, [3] debet primo et principaliter intendere querelis et negociis pauperum et secundario divitum. Si autem fecerit e converso, [4] non colit evangelium quia pervertit ordinem divini precepti nec operatur ut rex pro Christo set pro mundo: et tune interrogavi regem fratrem vestrum de audiencia quam pauperibus exibebat: qui respondit quod semel in ebdomada dabat eis audienciam ordinariam et extraordinarie quando equitabat exterius ad spaciandum: cui respondi quod ad interitum eterne dampnationis servabat illum morem et incidebat in dampnationem Saulis qui non serviebat Deo sicut Deus ordinaverat set sicut ipse Saul eligebat: vos enim facitis de extraordinario ordinarium et e converso. [5] Divites enim [6] vespere et mane et meridie ingrediuntur ad vos cotidie: pauperes autem rarissime: vos facitis de Deo porcum Sancti Anthonii cui datur id tantum quod [7] superest et quod [8] nec famuli nec jumenta vescerentur [9] et ideo cunctos huiusmodi presides vocat Deus illusores, cum dicit per Isaiam: Audite viri illusores. Ergo si vultis gratus [10] esse Deo et operari ad meritum [11] salutis eterne, primo et principaliter intendatis ubique ad negocia pauperum et in consilio vestro vos sitis advocatus ipsorum et ne fraudari [12] possint, saltem instituite unum timentum Deum qui cotidie promtus querelas pauperum ad vos et ad consilium vestrum introducere

teneatur et illas prius et celerius expedire, propter [13] quam causam specialiter Sancti Patres instituerunt reffrendarios in apostolica Sede, ne gemitus pauperum extra portam diucius expectaret, sicut legitur in gestis Magni Gregorii et suorum imitatorum. Ad quem ordinem **[p. 243]** servandum [1] debent vos urgere tria. Primum est efficacia testimoniorum quibus in die judicii quisque judicabitur. Primum testimonium est eloquii divini [2] dicentis per Jacobum: *fratres nolite in personarum aceptione habere* , etc. ubi [3] expresse discitur quod qui plus intendit divitibus quam pauperibus transgressor est divine legis et in via dampnationis. Nec fides ut dicit, potest eum salvare quia similis est fidei demonum qui bene credunt et insuper contremiscunt quae Dei sunt, set pervertunt et transgrediuntur ea. Secundum testimonium [4] est proprie consciencie, nam consciencia dictat cuique quod magis gratum esset Deo intendere negociis pauperum quam divitum, et qui facit e converso facit quod minus est gratum Deo et ideo cadit a caritate, [5] sine qua [6] nec psalmi nec misse nec jeiunis nec etiam elemosine possunt aliquem salvare, dicente Deo per Apostolum. «Si linguis hominum loquitur», etc. Secundum quod debet vos urgere ad hoc est terror [7] divini judicii: quale vero contra tales datum est a Deo potestis ex verbis eius percipere cum dicit: Deus stetit in Synagoga, etc. cum enim dixerit quod fundamenta terre scilicet presides ecclesie movebuntur quia non intellexerunt [8] Domini [9] voluntatem. Dicit per Isaiam: propterea captivus ductus est populus meus... sed quali captivitate captivaretur subiungit: Dilatavit internus se ipsum, etc. Tercium quod debet vos urgere vel efficaciter inducere ad servandum predictum ordinem [10] est exemplum gloriossum [11] parentum et Sanctorum. Nam beatus Ludovicus rex francorum clarissimus quamdiu vixit, servavit istud, et avus vester et pater hoc ubique observaverunt, [12] et ideo felicitavit eos Deus dupliciter [13] quia [14] dedit eis triunfum quotienscumque potentes insurrexerut contra eos, et ab omnibus timebantur, et in fine dierum eduxit eos de mundo cum plenitudine luminis spiritualis. Et ex tunc rex frater vester **[p. 244]** servavit istud et Deus in multis statum eius felicitavit. Ad desiderium autem vestrum dico sicut audivistis quod indubiter est a Deo et adimplebitur, et ego super hoc volo ense nuncius ad fratrem vestrum, et hoc desiderium aperit michi enigmata scripturarum et certificat de curriculis temporum usque ad finem mundi.

»Ad timorem quera habebatis respondeo quod est ex semine diaboli qui odit gloriam Dei sive laudem et salutem animarum et ideo quantum potest satagit impedire predicta, set vos debetis eum effugare duabus virgis: una est consideracio veri Amoris ad Deum, de quo Dominus Jhesus Christus dedit nobis exemplum, quum [1] adversitates sue humanitatis sprevit ut adimpleret [2] id quod pertinebat ad purum et verum amatorem Dei et hominum, nam cum aliqui dicerent: demonium habet: alii vero: seductor est etc. tamen nunquam propter hoc deserit [3] colere veritatem tam opere quam doctrina. Unde debetis animadvertere quod ille qui propter juditium perversum filiorum huius seculi desistit prosequi documenta evangelica certum est quod non diligit Deum plus quam se ipsum, et quod aliquid de amore seculi huius sive glorie mundane retinet in angulis [4] cordis sui. Qui autem plus diligit Christum quam se ipsum nee erubescit nec timet judicium seculi ymo letatur cum percipit adversa judicia de se ipso, ideo quia per hoc confomatur capiti suo Christo et dicit cum Apostolo: Mihi autem pro minimo est ut a vobis = alia consideratio qua debetis effugare [5] predictum [6] timorem est memoria [7] divine exortationis cum dicit per se: beati eritis cum maledixerint vobis homines etc. et iterum cum dicit per Paulum: [8] fratres si quis inter vos videtur esse sapiens... per quae verba innuitur quod ille vere sapiens est quem Deus talem judicat esse, quamvis mundus reputet eum stultum et e converso, qua propter concludit [9] quod vera sapiencia est taliter agere quod quanto plus aliquis a [10] mundo spernetur, [11] tanto plus extollatur a Deo.

»Ad dubitationem autera vestram respondeo quod **[p. 245]** indubiter [1] credere debetis et inmobiliter affimare quod tota scriptura evangelica sit traditio vel doctrina Dei, et quod Jhesus Nazarenus est ille Messias vel Christus qui fuit promissus patribus [2] in salvatorem, et quod ipse est ille Deus qui condidit universa, et de hoc statim potestis certificari non solum persuasione articulorum fidei, sed etiam demostratione irrefragabili cui nullus hominum resistere potest sicut in quadam scriptura quam de presenti offero vobis poteritis clarissime intueri.

»Ad motiva [3] vero vestrae dubitationis respondeo [4] quod magis debent [5] esse vobis ad robur fidei quam ad eius debilitatem. Et de primis duobus motivis, scilicet aversione et defluxione tan regularium quam secularium, declaro per hoc quoniam ipse Salvator qui est fundamentum Ecclesie predixit eam esse futuram hiis temporibus tam per se quam per suos precones recte ad litteram, sicut cotidiana experiencia vobis notificat, de quo promptus sum statim vos certificare tam per canonem Sacrum quam per revelationes particulares factas ab ipso ecclesie per Sanctas personas utriusque sexus et quas Sancti [6] Pontifices cum multa diligencia et magna devotione reposuerunt in thesauro [7] apostolice Sedis, sicut ego vidi et contrectavi manibus meis in alma urbe. Unde cum nullus possit futura que solum pendent ab intellectu et voluntate [8] prescire nisi solus Deus, hoc ipsum ostendit indubitanter quod Jhesus Nazarenus est etema veritas.

»Ad tertium motivum spernendum sufficere vobis debet quod jam fecit dominus [9] Jhesus Christus tempore vestro et quod in proximo est facturus: quod autem fecit est hoc: scilicet quia Sedi Apostolice bis fecit denunciari diabolicam apostasiam regularium predictorum, semel sub Bonifacio et iterum semel sub Benedicto, et qualibet [10] vice faciebat fieri denuntiationem cum plenitudine luminis directivi. Nam Nuncius profitebatur primo quod ea quae nunciabat non habebat a se nec a motu proprio ferebatur ad nuntiandum set a lumine et precepto divino [11] dominorum, et locum et tempus et modum quibus illa nuntianda susceperat exprimebat eis. Item pronunciabat eis in scriptis [12] **[p. 246]** laqueos [1] insidiarum Sathane ad eorum seductionem. Ita quod aparte dicebantur eis duo ad eorum directionem. [2] Primum quod juxta se habebant consiliarios qui erant angeli Sathane qui sub specie religionis et pallio recti zeli satagerent eos aducere [3] a cribratione et purificatione statuum predictorum: secundum quod denunciabatur circa hoc erat [4] quod nihil facerent circa [5] hoc ad secretum eorum susurrium, [6] quia studiosissimi fabricatores erant mendacii et principales in odio vel [7] contemptu evangelice veritatis, et ideo premonebantur [8] quod quicquid consulerent illi facerent discuti circunspecte per Senatum totum in consistorio. [9] Item denuntiabatur eis quod si necligerent exsequi denuntiationem, Deus faceret eos his degustare presagium eterni judicii. Sic scilicet quod domino Bonifacio dicebatur in scriptis quod in discrimen talis [10] et talis confusionis deduceretur [11] nec credidit [12] quousque gustavit: domino vero Benedicto [13] dicebatur in scriptis quod si necligeret [14] velocissime raperetur de [15] Sede, et a die qua ipse [16] legit nan sedit nisi triginta quinque diebus. Ita quod neque ea que scribebantur ei nec eventus antecessoris moverunt [17] cum ad credendum, sed omnia spernuit. [18] Item ad illuminationem ipsorum et motum denuntiabantur eis particulariter abominabiles et diabolice perversitates multorum illius Status quem superius memoravi. Sic scilicet [19] quod ea quae vos [20] superius espressistis minutim explicabantur et insuper alia sub tali serie verborum: [21] homines pestilentes dissipant civitatem Agni Celestis, et maxime in Statu qui de altitudine perfectionis evangelice gloriatur, et subvertunt

evangelicam veritatem ac diruunt [22] edificium eius in populo non solum perversis operibus et exemplis set corruptione doctrine in suis preconiis, [23] nam cum sint amatores vite carnalis et terrene felicitatis et odiant [24] vitam spiritualem, necessario sequitur quod tribus modis corrumpant doctrinam evangelicam in suis semonibus, scilicet detrahendo **[p. 247]** illis quibus invident et diffamando blasfemiis et calumpniis et adulando illis [1] a quibus extorquere cupiunt. Ad que duo sequitur tercium, scilicet prevaricatio sacrorum eloquiorum, nam cum in dolo et astucia malignitatis predicent quantum [2] indirecte allegant, quantum [3] impertinenter aplicant et perverse, quantum [4] sofistice distingunt et inconvenienter exponunt, et sic veritas scripture obtenebratur per eos nec proponitur [5] auditoribus clare, sed adulterantur eloquia Dei per eos. Idcirco quia tales pseudo precones per suos semones non intendunt placere Deo vel profitere [6] Christo et populo, set ad nequiciam sue affectionis populum inclinare, [7] propterea seducunt ipsum duppliciter, scilicet omitendo necessaria et utilia et tradendo nociva, et in spiritu antichristi satagunt populum avertere a prelatis [8] ordinariis et oves subtraere pastoribus propris [9] tot modis et taliter sicut in scriptis quae sunt adhuc in thesauro Sedis apostolice particulariter exprimebatur: amplius in eisdem scriptis denunciabatur [10] demoniaca pestis inquisitorum de Statu illo et ceteris, scilicet quod secundum diversas provincias officium inquisitionis mercantes optinere precio Satagebant et effici demones, [11] nusquam fere jam evangelice inquirebant, scilicet cum caritate et justitia canonica [12] ut populus edificaretur in Christo set cum furore et versucia propter odium aut [13] cupiditatem aut [14] voluptatem, ita quod sicut deberent studere ut errantes reducerent, ipsi conantur recte ambulantes in devium [15] pellere calumpniis, violenciis, furiosis oppressionibus et finaliter profanis operibus ac mendosis clamoribus vel sentenciis iniquis, de fidelibus faciunt infideles, et non est qui eorum furiam premat [16] vel arguat. Continebatur etiam in denunciacione quod spurcicie [17] regnantes in eis quas nitebantur exterioribus ocultare, Deus revelaverat jam [18] quibusdam ut universali [19] ecclesie panderentur, inter quas una dicebatur esse quod adeo tumam pseudo preconum dyabolus suo dominio subiugaverat, quod in odium et ocultationem divine veritatis aliqui [20] statuerant intra se ipsos de comuni concordia **[p. 248]** quod in publicis semonibus nullus exprimat illas expositiones , Sanctorum [1] eloquiorum, quas sacri doctores adversus pseudo religiosos et pseudo precones tradunt in glosis ordinariis aut postillis, set in tali casu exponant eas pocius philosofice quam evangelice. [2] Rursum dicebatur quod eorum apostasia proruperat [3] in tam libidinosam insaniam [4] quod in aliquibus provinciis multi ex eis docmatizabant spiritum libertatis in collegiis [5] utriusque sexus, et eorum lectores alicubi asserebant quod in naturali [6] comercio carnis nunquam peccatum commitebatur nec in tactibus [7] impudicis. Denunciabatur insuper de occultis fuisse divinitus revelatum quod magisterio demonis multi de Statu illo deducerentur ad tantam apostasiam sub carnalibus pontificibus Sedis Apostolice, quod infernali obstinatione insurgerent contra Deum, primo [8] transgrediendo limites regule date a fundatore [9] illius [10] status ad imitandam vitam apostolorum. Secundo violando juramentum professionis et perjurium [11] eligendo atque fovendo. Tertio quoscumque collegas eorum [12] transgressionem detestantes et arguentes condempnando et opprimendo usque ad mortem, tanquam superstitiosos et statui contrarios. Quarto apellantes ad Sedem Apostolicam non propter gravamen aut rigorem discipline set propter corruptionem evangelii sevissimis carceribus et inhumanis exiliis occidendo. Quinto [13] omnem auctoritatem et cuncta beneficia Sedis Apostolice non solum ingratissima set impiisima superbia contempnendo et omnia vincula eius scilicet tam propria quam comunia furiosissime dirumpendo. Sexto Scripturas veritatem evangelicam exprimentes et sacri textus misteria declarantes ac eorum transgressiones et spurcicias describentes,

occasione alicuius dicti non erronei vel [14] falsi set tantum ambigui tanquam superstitiosas et erroneas condempnando et comburendo, sine [15] sciencia vel comissione Sedis Apostolice; ad quam solum vel ex speciali comissione ipsius spectat de scripturis evangelicis judicare et juditio condempnare vel approbare. VIIº cunctis collegis illius status legere vel studere in **[p. 249]** predictis scripturis ubique sub pena mortis interdicendo, puteumque aquarum viventium claudendo sitientibus aquam vite vel intellectum [1] sacrorum eloquiorum. VIIIº Sanctitatem defunctorum in confessione veritatis et detestatione prevaricationis ipsorum calumpniis et diffamationibus extinguendo, et claritatem testimoniorum celestium mirificantium. sanctitatem illorum versuciis dyabolicis obtenebrando. IXº Cunctos volentes in evangelica paupertate vel abieccione vivere, tam extra statura quara intra, furiosis [2] calumpniis et diffamationibus persequendo, et mundanos pontifices ignaros et incautos studiosis mendaciis provocando adversus eos, ne perfectio derelicta per eos et assumpta per alios in facie populi manifestissimam faceret corum apostasiam. Xº Sub pena crudelissima statuendo ne quis eorum habeat cum pauperibus supradictis colloquium [3] vel cos in confessione audiat. XIº Interdicendo illis ecclesiarum suarum ingressum ad orandum vel [4] audiendum divinum officium, et cum offensa cordis [5] expellendo, sie scilicet quod impudissima [6] presumptione denegant sacramenta filiis Christi et ecclesie sue, cumque solum auctoritate istorum duorum receperint ministerium dispensandi sacra, [7] nec timent nec erubescunt utriusque filios de sinagoga eorum eicere, et actus penitencie sient confessionis et satisfactionis quos evangelium nullis denegat, sceleratis etiam excomunicatis scismaticis et hereticis, ipsi [8] denegant illis qui pannis vilibus induuntur. XIIº Satagendo quibuscumque modis in omnibus personis extinguere spiritum evangelice perfeccionis. Ita quod in quibusdam mundanis persuasionibus: in aliis vero sophisticis et dolosis predicationibus: in aliis vero palliatis comunicationibus [9] vel aliter et aliter multis modis. XIIIº Satagunt adimplere illud propheticum Isaias: [10] justus perit et non est qui recogitet, et filii misericordia [11] colliguntur et non est qui intelligat. A quibus autem colligeretur [12] subiungit, cum dicit *a facie malicie* et [13] a cuneo impiorum qui sunt facies dyaboli *collectus est justos* , ita quod [14] eorum studium est quod sicut de arbore colliguntur fructus ut nudetur [15] ab eis, sic ab arbore vite, scilicet mistico christi **[p. 250]** corpore, satagunt quoscumque habentes Spiritum Christi decerpere tam extra statum quam intra. Et ut intra statum illud adimplere possent, [1] dicunt revelationes predicte [2] quod arte demonis qui statum illum tanquam ei magis contrarium subvertere nitebatur, duo contingeret. Quorum primum esset quod in statu illo preficerentur ubique falsarii vel apostate supradicti: professores autem veritatis et observatores eicerentur [3] a gradibus presidencie, [4] ne possent [5] alicubi respirare. Secundum erat quod aliqui [6] ex illis falsariis sublimarentur ad collegium apostolice Sedis, ad providendum ne clamor filiorum veritatis ad Sedem apostolicam haberet ingressum. Quorum duo designantur per anatem et Strucionem. Et de anate dicitur quod in aquis deliciarum carnalium nataret assidue. De Strutione vero dicitur quod sicut Strucio pennis est similis accipitri et girfaldo qui altissime volant et tamen a terra nunquam pennis elongatur, [7] sic iste austeritate gestus exterioris ac vite simularet celestem religionem, et tamen cor eius fixum esset in appetitu [8] glorie terrene per ambitionem summi Pontificatus de quo etiam dicunt quod studio sue [9] sollicitudinis manifestaret prudentibus nequiciam sue duplicitatis, [10] procurando et promovendo duas iniquitates. Prima quod omnes illi de statu suo qui sequerentur vestigia defunctorum testium veritatis et observatorum dispergerentur et opprimerentur usque ad exteminium. [11] Secunda quod nullus eorum de Statu suo qui testimonium haberet extrinsecus veri religiosi et cuius estimatio devotionem [12] in secularibus excitaret, vel ad Curiam apostolice Sedis accederet vel in eo [13]

diebus pluribus resideret, set quod tales omnino elongarentur ab inde non solum virtute obediencie set insuper diffamationibus machinatis [14] et mendosis texturis [15] imperceptibilium fictionum, ne ipsius et complicum perversitates ad notitiam [16] Sedis Apostolice pervenirent. Taliter etiam de contrario turbaretur quod erumpentes animi motus fictam detegerent Sanctitatem. Nam vir Sanctus nunquam impaciencia frangitur, nec livore roditur, nec tristitia seculi maceratur, nec frendet ira, nec furore ignitur, nec tabescit iniquitate, nec rancore **[p. 251]** incineratur, nec suspitione mumurat, nec ymaginatione delirat, nec sensibus tendit in exilium [1] rationis, quia non buffonizat indignatione, nec fumat detractione non crepitat diffamando, non [2] spumat in blasfemiam, non Stomachatur in contumeliam, non tonat minis, non fulgurat nutibus, non inficit flatibus, nec susurrio studet quemquam infatuare. Denunciabatur etiam predictis pontificibus quod si vellent certificari quod hec essent a Deo revelata hominibus, in promtu erat ostendere per scripturas quas Sancti Patres cum diligentia reposuerunt tam in Urbe quam in antiquis cenobiis, quod si forte revelationes non crederent suis temporibus convenire, qua de causa postponerent scrudari de illis, poterant experimento certificari si saltem in provincia provincie et provincia Tucie de supradictis inquirerent cum illis de Statu qui testimonium extrinsecus haberent sinceritatis, [3] et tamen quantum cumque omnia predicta nuntiarentur eis, tam graviter oppressit eos litargia spiritualis quod noluerunt intelligere ut bene agerent et contumeliam Christi de terra delerent, set fascinnati patens mendacium acceperunt pro misterio evangelice veritatis. Nan reprimere vel compescere defluxus exorbitantium regularium crediderunt esse confusionem vel ignominiam ordinis, cum tamen sit certum quod ordo verus in sui purificatione clarificatur, nec est ad confusionem ipsius sed gloriam spurcificos [4] eius filios mundare vel amputare. Taliter quod tunc fuit ecclesia universalis a seductoribus infatuata quod inordinationem multitudinis offendentis ex exteminantis evangelium ordinem esse arbitrabatur, [5] et potius elegit pati quod Christi [6] veritatis confunderuntur tam [7] ad ipsius contumeliam, quam [8] populi scandalum vel ruynam, quam si canonica [9] providencia confunderentur pseudo religiosi et status perfectissimus atque sanctissimus [10] mundaretur a sordibus. Patenter ostendens quod potius volebat hominibus placere quam Deo plusque intendere negociis huius mundi quam agni celestis, et terrena promoveret contemptis celestibus. Cumque denuncians [11] excitaret universalem ecclesiam stimulis supradictis ad obviandum exteminio evangelii, Nichilominus concorditer aut **[p. 252]** averterunt aurem aut spreverunt denuntiationem aut insaniverunt contra denuntiantem. Ita quod inter omnes non surrexit unus veritate catholica laureatus et justicia evangelica loricatus et probitate celestis milicie animatus, qui diceret: iste homo zelare videtur pro decore et gloria Sponse Christi et animarum Salute: Scrutemur igitur et palpando diligenter experiamur si ea que nunciat sive loquitur ad conservationem vel corruptionem evangelii potius ordinantur, [1] vel si sunt [2] pravitate [3] catholica vel si contra, et reddamus ei secundum limam justicie quod meretur ne

videamur vel negligere quae sunt Dei vel spernere, quia vox istius non est oculta nec particularis set ubique auditur. Set obmutuit Senatus et solum ab hoc quod langores et maculas sponse denunciabat sponso propter zelum adibendae sanationis flagellabatur. Et hii qui vexillum evangelice sanctitatis gerebant exterius ceteris, acrebiori [4] furia persecuti sunt eum, non solum caritatis et justicie regulis abnegatis, set insuper humane verecundie freno deposito satagebant polluere inocentiam et perdere inocentem. Et liquorem abominationis prophetisate [5] per spiritum sanctum quem in vasis propriis continebant, in blasfemiam evangelice veritatis non erubuerunt effundere. Nam qui debuit ut vir evangelicus dicere: egredere de domo tua et de terra cognationis tue et veni in terram q. m. tibi: hoc est: relinque omnes sciencias seculares in quibus natus es et nutritus et intende sacris eloquiis, dixit:

intromitte te de medicina et non de theologia et honorabimus te, quibus verbis non solum pervertebat [6] evangelica documenta, set ab agro theologie parvulos Christi nitebatur excludere, cupiens ipsum agrum singulariter cum gigantibus possidere. Palam etiam confitebatur quod non zelus Christi vel salutis animarum set corporum regnabat in eo, cum ob comodum corporum et non spirituum ministro [7] comuni sponderet honorem. Simulque sprevisset exemplum Pauli qui Magistratus in theologia sublimiori scola [8] quam parisiensi comendavit omnes studium evangelicum, [9] neque suasit ei potius studium medicine corporalis quam theologie.

[p. 253] »Haec omnia supradieta, domine mi rex, vobis expressi ut cognoscatis quod negligencia Sedis Apostolice non debet esse vobis occasio dubitandi de fundamentis fidei Christiane, sed pocius ad robur et fimitatem, cum Deus tempore vestro pulsaverit negligentes [1] et exprobraverit. Et Nuncius contemptus et irrisus et incarceratus et vinculatus manet [2] in fide evangelii constantior et solidior quam fuerit unquam, et letatur [3] de morsibus emulorum in quantum tangunt eum, plus quam aliquis [4] famelicus de suavissimis dapibus, nec unquam, expiravit a corde suo tristicia quousque percepit quod aliqui dicebant eum esse fantasticum, alii seductorem, alii phitonistam, alii vero ypocritam, non nulli hereticum, quidam vero heresiarcam. [5]

»Non solum autem confimare vos debet in fide evangelii quod Deus jam fecit in negligentibus denuntiationem, set etiam quod securus est infra [6] triennium a novembri transacto et quia [7] vite mee durationem ignoro: propterea pando vobis quod inde scio et vos scribatis ut sit vobis memoriale si contingat me prius obire quam illa eveniant: scio enim quod Deus tercio faciet predicta denunciare Sedi Apostolice, set per quem aut ubi vel quando deteminate ignoro, quia non est mii indicatum, set hec notate quod dicam. [8] Si [9] denuntiacionem susceperit et in zelo Moysi et Finees [10] prosequatur, ea decorabitur [11] per divinam potentiam omnibus sublimibus antiquis et novis. Si vero neclexerit, certus [12] sitis quod Deus intra [13] predictum triennium faciet in ea terribilissima judicia ut sint orientalibus et occidentalibus ad stuporem et qualia dicam vobis ante recessum meum in speciali: [14] nunc autem si placet certificate me de vestro proposito quia [15] ego non possem tolerare quod hic vel alibi essem vagus ullo modo.

»Tunc respondit rex: [16] postquam Deus per vestra verba tan clare nos illustravit, [17] fimiter proponimus vivere in Statu nostro secundum regulam evangelii, et exponere nos morti pro gloria

Salvatoris, et cunctos volentes in observancia veritatis evangelice **[p. 254]** vivere diligenter, fovere ac sustentare, nec non protegere patema custodia. Ego autem replicavi: scribatis igitur in [1] vulgari vestro totum processum quem cogitastis [2] circa cultum evangelii observare et substantiam illius insinuationis quam vultis facere regi Aragonum fratri vestro, et faciemus ambo juxta seriem vestri vulgaris in latinum converti, ut ego certificatus particulariter de plenitudine cogitatus et propositi vestri, possim festinare ad fratrem vestrum, maxime quia nuncium specialem [3] cum litteris suis [4] nunc misit ad me rogans et monens in Christo afectuose quod priusquam vadat in regnum Granate videam. eum. Rex autem, hiis [5] auditis, traxit se in solitudinem et scripsit predicta in suo vulgari et ecce qualiter per literam suam alloquitur fratrem suum.»

CARTA DE DON FADRIQUE DE SICILIA A SU HEMANO DON JAIME II

DE ARAGÓN SOBRE LOS PROYECTOS REFOMISTAS DE ARNALDO

«Fraternitati vestrae notificamus, quod inter caetera beneficia pietatis divine, hoc percepimus esse notabile, quod interdum privata meditatione ac multum attenta, cor nostrum morose applicuimus ad contemplandam distantiam vel differentiam temporalis hominum durationis ad aetemam, Quod enim de illo statu qui fine caret, nullam habeamus experientiam, sed id quod, nobis innotuit, sola fide suscipimus et tenemus, cogebamur diutius convertere animum ad experta, scilicet ad contemplandum circumstantias temporalis vitae sive durationis. Et cum in animo quotidiana experientia colligeremus, absque ulla dubietate cognovimus, quod nulla stultitia potest esse maior in homine, maxime, christiano, quam sollicitari pro iis exequendis et acquirendis, quae ad vitam solara conveniunt temporalem, magis quam pro iis que ad vivendum aetemaliter spectant. Claro etiam iudicio vidimus, quod talis homo per actum suae sollicitudinis se **[p. 255]** transfomat in brutum, cum illud praecipue sequatur quod sensualitas appetit, et id quod est rationis et intellectus negligit et postponit. Etenim certus est unusquisque quod temporalis duratio vitae valde brevis existit, cum infra aetatem unius hominis finiatur, nec sit alicui certum qua parte humanae aetatis habebit finem. Cum his etiam est certissimum, quod nullius rei temporalis privilegio poterit mortem evadere vel de tempore mortis certificari, quia nec genus, nec regnum, aut aliqua mundana potentia, nec pecuniae nel vel thesauri seu quaecunque divitiae, nec aliqua prosperitas domus aut corporis potest vel hominem immortalem facere vel de mortis hora vel anno certificare: sed supra omnia certus est, quod ab omnibus temporalibus taliter aliquando separabitur, quod nunquam redibit ad usum eorum, nec etiam ipsa bona unquam sequentur eum. Quibus diligenter consideratis, et attendentes quod ad comparationem status inteminabilis, vita unius hominis multo minor incomparabiliter est quam sit una dies, et quod tota felicitas temporalis est tanquam ludus, in quo rex vel episcopus ludentium evanescit una die, absque nube cognovimus, quod cum quilibet christianus certificetur per fidem catholicam quod Dominus Iesus Christus est veritas, et quod solum ipse potest hominibus exhibere felicitatem inteminabilis vitae, sitque promptus eam exhibere servitoribus suis, non solum infelix est christianus, sed etiam omni stulto stolidior, si non ponat sollicitudinem suae temporalis durationis in obsequium Christi: sic scilicet quod secundum statum et gradum suum potius intendat procurare quaecumque ad ipsius laudem pertinent et honorem quam quae ad felicitatem temporalem personae propriae vel suorum. Idcirco deliberabimus, quod ex nunc totum vitae nostre residuum expendamus in eius obsequium, procurando quod ab hominibus laudetur, ametur et honoretur. Cum autem nullus ametur et honoretur per ea quae fiunt ei contraria, et ipse (sicut didicimus a sancta madre Ecclesia) sit veritas et iusticia et pax et misericordia, proponimus ad cultum istarum virtutum diligenter intendere, ac earum contraria, prout poterimus, evitare. Uncle quia vanitas veritati contrariatur, quicquid tantum servit cultui vanitatis abscinciere volumus amore ipsius, non solum a persona nostra, sed insuper a domesticis et subditis nostris, prout ratio limitabit, tam catholica quam humana: iniusticiam vero et **[p. 256]** iniquitatem sive crudelitatem ac inquietudinem amicorum Christi semper horrende conabimur evitare. Quia vero Dominus noster Iesus Christus taliter et tantum dilexit suos, quod acerbissime morti se ipsum exposuit: con videtur nobis quod eius amori corresponderemus obsequio debito, nisi periculis mortis pro laude et honore ipsius nosmetipsos exponeremus, prout ipse fecit pro nostra salute. Nam si nostro iudicio velimus attendere, quantus et qualis erat ipse qui pro nobis elegit mori, proculdubio cognosceremus quod si millesies moreremur pro laude ipsius, summe iustum existeret; et quod iniusticiam abominabilem ingratitudinis colimus, quando et quoties vitae carnalis

delicias quaerimus, et pro ipsius laude et gloria nedum mori, sed etiam sumptibus et laboribus affici recusamus. Attendimus etiam quod, cum ipse pro nobis peregrinus extiterit, veniendo ad regionem mortis, dubitanter is Christiani nomen usurpat et falso dicitur Christianus, qui peregrinari pro Christi gloria negligat, et incolatum eligat terreni thalami et virgulti. Quae omnia vobis idcirco in parte sic exprimere studuimus nunc, ut nobismetipsis necessitatem aliquam imponamus ad laborandum pro Christi gloria dilatanda. Quoniam autem excellentia Regis Catholici obligatur ex aequitate iusticiae supradictae, non solum in subditis suis Christi gloriam dilatare, sed etiam in extraneis, et cognoscimus quod non est vere Catholicus si ad exteminandam Christi contumeliam non ferveat incessanti zelo, tam in alienis populis, quam in suo, propterea zelum istum in nobismetipsis accendere studiose intendimus et exoptamus quod in nobis inter Reges caeteros Catholicos accendatur, ut sit ambobus amarius morte, quod blasphemi Salvatoris nostri sepulchrum eius possideant in ipsius contumeliam atque servitutem ignominiosam omnium confitentium nomen eius. Nam cum vinculum carnis et sanguinis non sit aliud in conspectu Dei quam quaedam dispositio et introitus ad unionem spiritualem, ardenter optamus quod nos ambo, quos identitas generantium carnaliter fecit esse gemanos, per devotum et splendidum obsequium patris aeterni gemanitatis aeternae gaudia consequamur; et fraternitas, quae per carnis resolutionem expirat, unionem (*sic* , por *unione*) spirituum in amore coelestis agni vivat aeternaliter cum eodem. Idcirco vobis, quem habemus prae caeteris mortalibus chariorem volentes plenissime intimare tam desiderium quam propositum, **[p. 257]** nostrum ad currendum nobiscum tam opere quam effectu valde materialiter, ut laicis convenit, expressimus antedicta. Nihilominus ad pleniorem infomationem vestrae prudentiae, tam de particularibus nostri propositi, ac ordinationibus super predictis, mittimus ad vos personam nobis unanimem in predictis. Quapropter requirimus et rogamus vestram fraternitatem et ex parte Domini nostri Iesu Christi fraterna dilectione monemus, quatenus animo et viribus universis velitis huiusmodi unionis esse non solum pars altera, sed etiam pater et artifex: taliter, ut quaecunque vestrae prudentiae videbuntur dictae intentioni accommoda, vel forte magis expedientia quam quae per nos fuerunt execgitata, nobis tam literis quam nunciis intimetis. Praeterea quia Catholicorum tam desideria quam opera debent semper in lumine ac splendore sanctae matris Ecclesiae consummari, ut directionis eius et benedictionis uberibus educati promoveantur, rursum requirimus et rogamus quatenus maturo consilio deliberetis et ordinetis quando et qualiter dictae matri notificetur tota veritas nostrae sollicitudinis et affectus et de supplicationibus quas expediat et deceat fieri apud eam.»

XI

RESPUESTA DE DON JAIME II

«Illustri ac magnifico principi, regi Friderico tertio, clarissimo fratri nostro, Iacobus Dei gratia rex Aragonum, Valentiae, Sardiniae et Corsicae Sardinae, comesque Barchinonae ac S. Romanae Ecclesiae vexillarius Amiraldus ac Capitaneus generalis, fraternae intimeque dilectionis plenitudinem cum salute. Laudamus Dominum de coelis et benedicimus nomini Sancto eius. Et quas digne non possumus (cum creatura non habeat quod pro meritis aequaliter respondeat creatori) in humilitate altissimo gratiarum excoluimus actiones, quia in vobis et nobis nostris temporibus operari misericordiam et aperire mentis oculos, propulsa caligine, dignatus est. Suscepimus autem, clarissime frater, eximiae prudentiae virum et vitae probatae M. Arnoldum de Villanova, quem novistis gratiis spiritualibus insignitum, de vobis ad **[p. 258]** nos ab illis partibus venientem, qui et nobis literas vestras obtulit, ac ex vestra parte scripta per vos non humana provisione, sed divino instinctu condita pretentavit, nosque etiam de singulis, que commisistis eidem, per seriem infomavit. Quibus lectis et

perlectis, ac memoriae intellectualiter commendatis, nos tanti et tam laudabilis ac utilis operis ordinatione stupentes, divinae bonitatis clementia sublevavit, corque nostrum fimavit, ut horum omnium intelligentiam caperemus. Ex quibus post stuporem et laeticiam cordis ac gaudii immensitatem sumpsimus: conspicientes hoc vos velle ad hocque ferventi desiderio aspirare Spiritus Sancti flamine inspiratum, quod postpositis huiusmodi finibilis et fallabilis terrenae vitae deliciis, quae digne deberent dolores ac amaritudines appellari, deliberastis eximiae vitae vestrae residuum in obsequium expendere Iesu Christi, creatoris humani generis et mirifici redemptoris, et ea agere per quae nomen eius, quod supra omne nomen describitur, laudetur a gentibus sequentibus vias suas, et quod exteminentur populi illius virtutem sanctissimi nominis blasphemantes. Ad quae etiam tam nos specialiter quam alios Christianos, Christum colentes Dominum, doctrina mirifica in dictis vestris scripta commendabiliter invitatis, formamque traditis divinum servitium et acquisitionem coelestis gloriae inducentem. Charissimam itaque fraternitatem vestram nolumus ignorare, quod, visis dictae doctrinae vestrae capitulis, et nobis antefato Magistro Arnoldo tam ea quam vestrum finem et laudabile propositum exponente, tanto fuimus in divinis obsequiis animosius excitati, quanto manifestius vidimus hoc a Deo non ab homine processisse, nosque et vos et alii ambulantes per hec profecto sumus pro meritis aeterna gaudia feliciter recepturi; sicque, frater, vestris requisitionibus, rogationibus et monitionibus animosa voluntate faventes, proposuimus esse in unione vobiscum et animo et viribus universis per executionem operis et negocii praedictorum, non solum etiam ut pars altera, sed ut pater et artifex ac promotor, prout nobis (sicut ferventes appetimus) praestiterit ipse Deus; itaque et nunc et in perpetuum ad gloriam Dei et promotionem Evangelicae veritatis, ad quam coelestis inspiratio consignavit, nihil proprium, sed commune vobiscum habere intendimus, ut unitas voluntatis et spiritus in ambobus fratribus representet in cunctis nostris successoribus **[p. 259]** vestigia Salvatoris, et id quod orando pro suis effudit ad patrem dicens, ut sint unum sicut et nos, semper in nobis luceat coram hominibus ad laudem ipsius. Namque, charissime frater, in quibusdam capitulis praemissi operis quasdam declamationes seu additiones fecimus, prout videre poteritis, sicuti nobis altissimus ministravit in Christo, fimam spem ac indubitabilem fiduciam obtinentes, quod quia tam nobile iam promovit principium, prosequetur id felicius et fine feliciori concludet. Scitote autem quod iam circa haec Rex regnantium coepit mirabiliter operari. Etenim tempore quo vos Deus ad praemissa sua pietate vocavit ac coelitus inspiravit, nos a simili ad suum servitium, qui sub mundanis sollicitudinibus domitabamus, ad exaltationem suae sanctae catholicae fidei et depressionem sectae Mahometicae eodem tempore excitavit: adeo quod ad depressionem et eradicationem Sarrazenorum foedite nationis, in ceterioris Hispaniae partibus existentis, una cum magnifico principe rege Castelle, communi consanguineo, votis suis et nostris unanimiter concordatis, iam actu extendimus vires nostras. Super praemissis autem omnibus et singulis prescriptis M. Arnoldus viva voce ac scriptis suis de intentione ac nostro proposito, frater vester *(sic)* , clarius infomabit. Vos preterea, charissime frater, vestrum huiusmodi propositum virtute constantiae prosequamini continuis actibus ac viriliter et perseveranter confimetis, verbum evangelicum intuentes, quod Salvator mundi sic protulit: Nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro aptus est regno Dei. Sane expeditis (agente illo, cuius negocium agitur) depressionis et eradicationis prescriptae foeditae gentis negociis, quorum exitum cum Dei gratia felicem expectamus et proximum: confidentes in illo qui cuncta bona opera promovet ac prosequitur, et finis prosperitate concludit: tenemus fimiter, quod idem taliter ordinabit, quod nos et vos conveniemus in unum, receptis mutuae visionis gaudiis, et ad effectum praescripti sancti operis effectualiter procedemus, scituri nos omnia *(sic)* novam in nostris cogitationibus invenisse. Quam credimus ad promotionem et prosperitatem domus vestrae et vestri huiusmodi laudabilis desiderii profuturam, et multum fructuosam, quod nulli viventi preterquam dicto Magistro Arnoldo expressimus: ob quam

causam eundem in his partibus aliquandiu deliberavimus retinendum. Qui, ex quo praedictae viae **[p. 260]** negocium in certo tenebimus, in cuius tractatu personas quasdam in curia Romana vel circiter existentes, utiles et necessarias expectamus, vestram adibit praesentiam et omnia vestris sensibus clarius et perfectius intimabit. Denique de statu vestro, quem Dominus iugiter faciat prosperum, affectantes plurimum infomari, vestram fraternitatem mentali affectione deposimus inde nos nunc et saepius infometis: nostrum autem vobis felicem esse ac prosperum, actrice divina misericordia, presentibus nunciamus. Datum Barchinonae, 3 idus Iunii anno 1309.» [1]

XII

PROTESTA DE ARNALDO DE VILANOVA ANTE EL REY DE FRANCIA FELIPE EL HEMOSO, CONTRA EL OFICIAL Y LOS TEÓLOGOS PARISIENSES

«(C)oram vobis serenissimo principum orbis terre, domino rege Francorum, Ego magister A. dictus de nova villa, non ut Arnaldus sed ut nuncius inclitis *(sic)* principis et illustris consanguinei vestri regis Aragonie, propono atque notifico quod postquam a vobis licenciam redeundi ad eum recepissem in Betausel, [2] et die sabbati mane post festum beati Thome disposuissem iter meum arripere versus episcopum Tholosanum cum littera vestri mandati ad ipsum propter commissionem eidem in parte factam super negociis pertinentibus ad meam legacionem, die precedenti in sero parisiensis officialis prodicionaliter me fecit vocari quia per clericum suum afferentem non mandatum presidis ymo preces cum genu flexo quod irem ad ipsum quoniam me indigebat; et cum ivissem ad reverenciam et ex honestate meque blandis et sophisticis verbis detinuisset usque ad involutum noctis. Postmodum me reclamantem quod nuncius ad vos eram et non **[p. 261]** fugitivus, retinuit cum equitaturis meis, non obstantibus recquisitione et testimonio reverendissimi patris archiepiscopi Narvonensis factis eadem nocte per nuncium eius, nec sequenti die voluit me nullatenus relaxare, nisi prestita fide iussoria caucione sub gravi pena trium milium librarum, presentibus et pro me fide iudentibus domino Almarico, vicecomite Narbonensi, et domino C. de Nogareto et domino Alphino de Nama et pluribus aliis, nullamque caussam mee capcionis atque detencionis pretendit nisi quia quatuor aut quinque magistri in theologia, ut asserebat, denunciaverant ei quod ego in quodam libello de adventu antichristi scirpseram *(sic)* quedam contra fidem et quedam contra evangelium, in cuius cause assignacione veritas probat ipsum fuisse mendacem eventibus subsecutis et infallibi iudicio rationis: eventibus quidem, quia postmodum omnes et singuli de collegio magistrorum, eo presente ac multis aliis, illud dixisse taliter negaverunt, non solum verbo sed etiam facto, nam presentibus reverendo patre archiepiscopo Narbonensi et discreto viro archidiachono Algie et nobilibus viris domino Almarico, vicecomite Narbonensi et domino C. de Nogareto et domino de Marcay, militibus vestris, et domino Alphino de Nama, clerico vestro, et ipso officiali Parisiensi et pluribus aliis, totum collegium supradictum concorditer fecit legi notulos quos in opere meo notaverat impugnandos coram episcopo Parisiensi et per eumdem episcopum fecit pronunciari dampnandos, non ut erroneos, sed ut temerarie assertos, de quibus exstat publicum instrumentum. Cum igitur magistri collegii supradicti palam asseruerint cum sollempni processu quod dicta et contenta in opere supradicto non sunt erronea, patet officialem esse mendacem qui asserit clam denunciasse quod in eo contenta erant contra fidem aut evangelium, quia quicquid est contra fidem et evangelicam veritatem est omnino

erroneum. Claret etiam iudicio rationis quod officialis fuerit mendax et fictus ili assercione predicta, nam reales ac veri in theologia magistri sicut radii splendidi Iesu Christi ceteris fidelibus superlucent sanctitate, iure et sublimitate scientie, quorum neutrum fuisse constat in illis quos officialis predictus fingit sibi denunciasse mendacia supradicta, nam qui ceteris eminent sanctitate vite, scandalum non ponunt nec suscitant adversus filium matris sue, nec murmure latebroso **[p. 262]** mendacia seminant contra fratrem nec sedent in insidiis cum ditibus et occultis ut interficiant innocentem. Qui vero sciencie fulgore superant alios non clam impugnant vel mordent aliqua dicta sed gladio rationis expresse conscribentes iudicium, silere cogunt imperite loquentem. In proposito vero nondum apparuit aliquis inchoans vel attemptans rationibus scriptis palam vel publice dictum opusculum impugnare. Patet igitur ex predictis quod illi denunciatores contra me quos fingit officialis non fuerunt in theologia magistri sed ypriote *(sic)* procul dubio, tristes de gracia quam mihi Dei begninitas impertitur, successores phariseorum qui Christum impura livoris invidia malicia prosequebantur ut nequisimi draconis membra pestiffera. Unde cum evidens veritas ipsum officialem ostendit esse mendacem in suo dicto et convincat eumdem me supradicto modo cepisse et incarcerasse ex odio vel cupiditate rerum mearum et non ex aliqua causa rationabili sive iusta, constat ipsum esse nimis culpabilem non solum quantum ad iniuriam mihi factam atque quantum ad maculam quam ingessit honori nostro, sed insuper quantum ad vituperium quod regi Aragonie intulit et quantum ad dispendium et dampnum quod dedit eidem impediendo legacionis ad eius negocia pertinentis prosecutionem acommodam et festinam. Iterum vestre magestati notifico quod cancellarius parisiensis, cui ad preces suas quoddam quatemum meum concesseram ad exemplar, recquisitus, recquisitus *(sic)* ex parte mea per socium meum in die qua fui detentus per supradictum officialem ut redderet, reddere denegavit nec adhuc reddidit, cum tamen ut nuncius ad vos missus recquisiverim ex parte vestra quod mihi redderet atque plenam faceret restitutionem et emendam pro santi temporis violenta retencione, protestando quod cum sim nuncius et adhuc in actu legacionis existens non pateretur fides vestre protectionis me depredari vel spoliari per aliquem regni vestri: de quibus vobis faciam fidem protinus publico instrumento. Iterum notifico regie magestati quod post predietam capcionem sive detencionem, collegium magistrorum in theologia parisiis impedivit execussionem mee legacionis citando me per officialem predictum ad sui presentiam et postmodum trahendo ad presenciam Parisiensis episcopi et cogendo terroribus atque minis me legere cedulam mendosam et abusivam per eos ordinatam et inique atque dolose **[p. 263]** confectam, me non vocato nec consensu mee deliberationis nullatenus recquisito ad ordinacionem et scripcionem illius, ymo cum eam in manu mea concellarius posuisset, repentino proceperunt clamare quod legerem, et lectis adhiberem consensum: cuius rei veritatem supradicti testes quia fuerunt expriment, saltem iuramento astricti. Nec possunt predicti magistri ostendere rationem qua iuste potuerint predictum processum contra me facere. Nam si dicant, ut tunc dixerunt, quod in opusculo meo de adventu Antichristi asserni aliqua temere, posito quod sic esset, tamen cum assercio temeraria non vergeret in blasphemiam Dei nec in preiudicium vel iniuriam proximi nec in ruinam fidei, non ad presenciam iudicis causarum trahendus eram, sed pocius scolarum, cum ea que sunt pure scolastica, debeant pure scolastice pertractari. Unde cum propter actus pure scolasticos adeunt officialem et episcopum parisiensem ad quod iusticie titulus vel alicuius honestatis urgebat eos, videtur quod inmundo spiritu vexarentur et quod utres eorum vacui forent peculio caritatis et maxime cum asserant falsum. Nam id proprie dicitur asseri falsum quod absque nullo genere probacionis affimatur pertinentis, sed in predicto opusculo nihil asseritur, ut intuentibus patet, nisi probabiliter iusta sanum intellectum sacrorum eloquiorum, nec quicquid falsum continet, ut ipsi vel quidam ipsorum dolose finxerunt in cedula sua, nec iuramento districti auderent asserere quod aliquod falsum vel erroneum in ipso contineatur. Patet igitur quod ignarus est atque irrisor vel dolosus qui temerarie dicit asseri que

scribuntur ibidem, quod ex hoc maxime declaratur quia nullus auderet contrarium eorum que scribuntur ibidem asserere nec posset probare, sed dicens oppositum iudicaretur temerarius absolute. Sicut per vos theologos in iudicio clare fiet, nec obstat si dicant quod novitates in opusculo continentur, quoniam novitas ratione suffulta et utilis non est horrenda sed pocius amplectenda. Presertim cum ea que probantur vel asseruntur ibidem non sunt nova in sua radice, cum ex auctoribus sacri voluminis extrahantur, et si dicantur auctoritates ille noviter exponi secus quam exposiverint precedentes expositores, scire debent quod talis novitas non est inconveniens caritati et fidei non repugnat, ymo testibus sacris expositoribus a Spiritu Sancto, nec est inconveniens aliter nunc exponi quam exposuerunt nostri patres, cum **[p. 264]** ipsa scriptura sacra, supra cuius eloquia predictum opusculum est fundatum, expresse testetur illud, dicendo per Danyelem: clausi sunt signati quia semones pertransibunt plurimi et multiplex erit scientia nec omnes intelligent sed docti tantum. Cum igitur scriptura predixerit quod multi expositores transirent per eam multipliciter exponendo, tamen docti a Spiritu Sancto solum intelligent veritatem et nisi sit in dicione vel potestate hominis prohibere spiritum sanctum, quin spiret ubi voluerit, patet quod expresse contradicat spiritui sancto qui asserit esse inconveniens quod eloquia sacre scripture possint in veritate secud exponi quam exposuerint patres nostri, et de numero sunt illorum de quibus veritas ait: ve vobis legisperitis qui accepisti(s) clavem scientie, quia nec intratis, scilicet ad noticiam veritatis, nec pemititis alios ingredi, nec est mirum si vinum novum veteres rumpunt utres et tandem fundatur, cum ipsa veritas hoc testetur, que simplicibus et ydiotis humilibus apperit sensum scripturarum et claudit tumidis et elatis doctoribus vel magistris. Que omnia vobis, serenissimo principum, proposui, ut clarius cognoscatis quam irracionabiliter et iniuste supradictum collegium impediverit execussionem legacionis mihi commisse, irrequisita et omnino postposita vestre excellencie magestate. Propter hec igitur omnia supradicta magestatem vestram cum presentis scripti testimonio ac protestacioni recquiro ex parte regis Aragonie, et ut nuncius eius, actu quod faciatis emendari plenarie vituperium eidem illatum in iniusta mei detencione ac rerum mearum ablacione et reparari dispendia atque dampna data per supradictos eiusdem legacioni, protestans, ut nuncius, quod rex Aragonie supradicta vituperia ferret molestius quod si per guerran hostilem amitteret partem regni. Iterum protestando, ut supra, requiro ne vos atque vestrum consilium consensisse videamini vituperiis vel supradictis quod iam rei veritatem per sollempnes non tardetis arguere et condigne punire. Dico etiam ex parte regis Aragonie et protestor quod cum predicti dederint eidem regi occasionem non parvam commocionis adversus dominum nostrum, et gravia plus quam exprimi posset vel liceat fomenta pepercisse vel incendisse, noscantur contra bonum tranquillitatis et pacis, nullis subditorum vestrorum nullo iure divino sed vel humano seu privilegio deffensionis remedia poterunt optinere. Dico etiam et **[p. 265]** protestor, ut supra, quod si forte dyocesanus, cui temerarii supradicti, subsint inmediate, foret delirus atque carens sensu discrecionis vel statualis et hebes atque vertibilis ad impulsum cuiuslibet aure levis non vos excusaret deffectus eius atque sterilitas mentis sue, cum liceat in universitate fidelium apud omnium gemma pontificum papa noster, qui sufragiis mendicatis alieni sensus non indiget, cum non solum eminencia dignitatis prebet uberem auctoritatem sed rationis... et plenitudo scientiarum in ipso propriam mentem ornant, qui nobis indubitanter faciet iusticie complementum, maxime cum supradicte temeritates fuerint actemptate in periculum boni communis et publici. Dico etiam quod est hic casus novus et nimis arduus et quod non est auditum a seculo quod in regno Francie, nedum in domo eius, nuncius regis fuerit per illos de regno et domo regni captus, detentus, incarceratus, spoliatus irracionabiliter et iniuste, paratus sive ad infomacionem totius magistratus regni vel domus Francie facere copiam notificacionis, protestacionis ac requisitionis presentis; et ne rex Aragonie possit inde inculpare de negligencia custodiendi honorem ipsius, cum sit princeps tante prudencie quod eligit mittere sapientem ad sapientem et stultos ad stultos et misit inde ad vos, supplicando

requiro quod detis mihi tabellionem qui hec omnia supradicta in publicam foman redigat scripturam, qua possum ei facere fidem de diligencia mea vel saltem, quod faciatis sigillo autentiquo, et insuper ex parte ipsius requiro quod personam meam et eorum qui mecum sunt et rex meas faciatis a violencia custodiri, cum sim paratus iter statim arripere et finem imponere legacioni.» [1]

XIII

PROTESTA DE ARNALDO CONTRA LOS TEÓLOGOS DE PARÍS, ANTE LA SEDE APOSTÓLICA

«In nomine Domini amen. Anno a nativitate eiusdem millesimo trecentesimo, indictione XIII, in presencia mei notarii et testium infrascriptorum vir providus et discretus magister, A. **[p. 266]** dictus de nova Villa, habitator montispessullani, ad sedem apostolicam protestatus fuit, provocavit et appellavit et alia infrascripta fecit ac appellacioni ab eo facte, prout continetur in alio instrumento publico scripto manu mei notarii infrascripti, adhesit et eam renovavit de presenti et copia predictorum fieri voluit et mandavit per manum tabellionis quibuscumque sub hac foma verborum.

»Licet sim vemis et nom homo et obprobrium hominum, tamen consciencie et testimonium insitum habeo, nec possum excutere vel abicere mumur eius quo frecuenter obiurgor, et ideo, testibus Deo et consciencia mea, notifico vobis reverendo collegio theologorum Parisius quod nuper, videlicet in die et hora qua me traxistis ad presenciam reverendi patris episcopi Parisiensis, timor et tremor venerunt super me et contexerunt me tenebre stupefactum terroris consideratis et comparatis preteris *(sic)* ad ea que tunc presencialiter agebantur. Recolens nempe quot licet ego ad quamlibet vocacionem domini cancellarii venissem celeriter letanter et reverenter, ut ipse vel in capella Sancti Dyonisii de passu retuli inde presente, nichilominus vos, domini, nescio quo zelo ac quibus verbis, propter actus pure scolasticos adivistis officialem parisiensem, qui prodicionaliter inde vocavit, dolose retinuit et in domo pemiciosa mihi propter passibilitatem et calamitates corporis mei rusticaliter et impie carceravit, et iterum recolens quod cum in capella predicta in vestra gratia ad privatum colloquium recepistis, concesseram vobis quod articulos quos mihi fecistis legi scripseram non secundum intellectum quo sonabant extracti per vos ab opere meo sed secundum intellectum quo sonabant iacentis in serie scripture, et quia vos, domini, dicebatis esse temerarie scriptos, concessi vobis me ad reverenciam fore paratum ad temperandum iuxta vestrum iudicium vel retinuistis vel tempus ad deliberandum super modo congruo temporandi. Tandem vero die prefixa ad mihi notificandam fomam temperamenti per vos escogitati et ordinati, aparuit mihi quod in ordinaciones per vos dictata et scripta in quadam. cedula mittebatur *(sic)* expresse temperare et revocare, cum tamen sint actus specie differentes diversis obiectis correspondentes ut (t)emerariis unus et erroneus alius, vidi etiam quod dictum episcopum supradictum ad promissi temperamenti publicacionem **[p. 267]** adduceratis, cum tamen absque ipso paratus essem temerarie dicta modo rationabili temperare, considerabam quod, licet instanter peterem rationes in scriptis quibus impugnandi quolibet modo videbantur predicti articuli, ut meam conscientiam infomarem et solidarem nec quicquam. facerem, ea fluctuante vel mumurante, noluistis michi concedere, cum tamen vobis incumbat conscientias hominum solidare ac perseverare a lapsu vel ruina. Iterum, presentibus et coassistentibus mihi domino Almarico, vicecomite Narbonensi, et domino C. de Nogareto, milite domini regis Francie, et domino Alphino de Nama, elerico eiusdem regis, et magistro C. de Poilaco, canonino Vivariensi, et domino Symone de

Marcay, milite domini regis, audiebam a reverendo patre domino archiepiscopo Narbonensi et a discreto viro archidiacono Algye, qui de vobis ad me vicissim intercurrebant et referentes hinc inde proposita et tractantes concordiani et offerentes pro me quod immediate paratus eram iter arripere ad summum pontificem et iudicio eius stare, quod vos, domini, ordinaveritis me per episcopum supradictum retineri et incarcelari, si vostre voluissem condescendere voluntati, percipiebam insuper ab eisdem quod ille nigrorum, qui vexillum gerebat humilitatis, videlicet cordam angeli Dei et signaculi Dei salvatoris, scilicet beati Francisci; ad me submergendum ceteris acrius seviebat, quod postmodum nichilominus experimento cogitavi cum etiam ipse signanti signanti *(sic)* et quidam alii moventes capita irridendo dixissent obliviose et callumpniose: vos sedetis super speculam, vos estis propheta; obliviose quidem, quia recordati non sunt quod spiritus ubi vult spirat et dominus non abicit parvulos sed sapienciam prestat eis; callumpniose vero, quia in opusculo meo non continetur quod ego sederem vel sedeam super speculam sed quod speculatores ecclesie Christi debent adversariis interrogantibus taliter respondere. Cum omnibus igitur supradictis cognoverim probabili coniectura quod parata michi erat retencio capcionis, coram vobis doctoribus, et magistris collegii theologorum parisiensium et cunctis presentibus, ego magister A. dictus de Villa nova, habitator montispessullani, cum presenti scripto protestor et protestando dico sive pronuncio quod quicquid nuper coram domino episcopo dixi legendo cedulam ordinacionis vestre quam dominus cancellarius posuit in manibus meis instans ut legerem, omni dilacione **[p. 268]** postposita, non dixi nec pronunciavi legendo vel aliter, nisi concussus timore perniciose domus in quo timebam incarcelari propter predicta, et ideo, cum processus per vos factus et dominum episcopum supradictum sit ipso iure irritus et inanis ac nullus, cum caruerit fundamento nec ego (i)uraverim eundem servare, pro tanto ex nunc opus meum de adventu Antichristi committo examini et iudicio apostolice sedis et me ipsum protectioni eius, paratus cum adiutorio Christi respondere ibidem rationibus quorumcumque volentium dictum opusculum impugnare, et quoscumque volentes invehi vel procedere palam vel publice contra ipsum, cuiscumque gradus vel dignitatis aut status fuerint, provoco ex nunc ad presenciam et audienciam summi pontificis in quo fluenta scientiarum vigent et assigno eis teminum quartam ebdomadam post Pascha primo venturam. Preter hec autem humili supplicacione recquiro vos omnes magistros collegii supradicti quod in similibus negociis, a modo modestia vestra sive maturitas nota sit omnibus hominibus, taliter ut id quod reequirit deliberationem unius anni et ut strepitu publice disputacionis cribretur et scrutinio studiose deteminacionis limentur, nolitis unius mensis celeritate cum impetu suffocare, precipue ubi vertitur probabile scandalum proximorum, dicentes inmitacione Christi parvulos allicere et fovere non prosequi, cum sit Deo et hominibus detestabile, adversus hominem advenam nec origine nec habitacione nec scolarum frequentacione nec delicti perpetracione parisiensi non infamem et communem omnibus Dei servis atque nuncium sollempnem pro negociis arduis sereni principis ad serenissimum appetitu vel motu rabido concitari, non requisita et omnino postposita regalis excellencie magestate. Insuper autem requiro dominum cancellarium ex parte domini regis Francie, qui me, ut nuncium ad se missum, debet ad illum qui me misit remittere salvum et securum cum omnibus rebus meis, non spoliatum ac depredatum ab aliquo regni sui, quod restituatis mihi scripturam meam quam fidei vestre commisi et concessi liberaliter ad exemplar, ut faciatis mihi emendam plenam de violenta retencione quam contra voluntatem meam retinuistis a die qua per socium meum magistrum Ramundum de Pictavia petii mihi restitui. Similiter vero, ut nuncius, requiro vos totum collegium ut faciatis mihi plenam emendam pro eo quod me, non **[p. 269]** iniuriosum vobis nec blasphemum Dei nec inimicum fidei, absque ulla ratione traxistis ad presenciam domini episcopi et coegistis me legere cedulam per vos dictatam et ordinatam, et vos magistrum Gaufridum de Carnoto requiro ex parte Domini regis et apostolice sedis ut omnia supradicta et lecta et responsiones quas isti domini facient ad requestas premissas in fomam publicam redigatis, ut in

iudicio clareat an sit magis terrierarius qui dicitur temeraria scribere vel qui facit temeraritates, et innocens valeat exclamare coram angelis Dei: *Confundantur superbi quia iniquitatem fecerunt in me. Ego autem exercebor in mandatis tuis. Convertantur mihi timentes me, domine, et qui noverunt testimonia tua* . Et quia nuper in tempore statuto a iure ad appellandum non potui habere presenciam domini episcopi, ideo ad cautelam de voluntate superioris ad se ap in scriptis appellavi ab iniquo et in iusto iudicio processum domini episcopi et accessorum suorum in aula sua. Et illi appellacioni adhereo et eam renovo de presenti et volo inde fieri copiam quibuscumque per manum tabellionis et etiam de protestatione presenti. Actum Parisius in domini episcopi Parisiensis predicti, IIIIº ydus octobris; coram venerabilibus viris archydiacono Parisiensi, cancellario Parisiensis ecclesie et magistro P. de Allunnia, magistris theologie, audientibus agenda aliis magistris in theologica facultate, dominis Radulpho de Roseto, penitenciarie, Parisiensi et officiali Parisiensi, canonicis in ecclesia Pariensi predicta pro parte dicti episcopi vocatis et presentibus et testibus infrascriptis, reverendo padre domino archiepiscopo Narbonensi, nobilissimo comite Atrebatensi, nobili domino Almarico, vicecomite Narbonensi, venerabilibus viris magistris Nicholao de Cathan archidyacono in ecclesia Remensi, legum professore, magistro Thierico thesaurario comitis Atrebatensis et pluribus aliis ad premissa vocatis et rogatis eisdem anno, indictione, loco et die. Venerabilis vir cancellarius Parisiensis requisitus, ut supra dicitur, ut restitueret dicto magistro A. scripturam suam seu opusculum quod fidei sue commisserat et concesserat liberaliter ad exemplar, ut dicebat, predictus cancellarius respondit quod ipsum tradiderat aliis magistris in facultate predicta et quod de hoc loqueretur eisdem. Actum presentibus qui supra proximo continentur. Et ego Gaufridus dictus Ligator Carnotensis, auctoritate sancte **[p. 270]** romane ecclesie publicus notarius, premissis interfui et ea scripsi et publicavi rogatus, meoque signo signavi prout decet competenter.» [1]

XIV

CARTA ESCRITA POR ARNALDO, A NOMBRE DE DON FADRIQUE DE SICILIA, PARA DON JAIME II DE ARAGÓN, CON UN PLAN DE REFORMA DE SU CASA Y REINO

«Seynor: vos sots tengut de fer algunes coses propiament en quant sots rey et algunes propiament en quant sots rey crestia, et altres comunes a la dignitat real et al crestianisme. Per la dignitat real propiament devets aver diligencia de dues coses. La una es promoure la utilitat publica et en tot lo regne et en cascu dels membres, axi com porets, axi que la utilitat privada vostra devets sotsmetre a la comuna en dues maneres. La una que de comuna siats pus diligent que de la privada. Laltra que si la privada conexiets que fos en re contraria a la comuna, que del tot la lexets per aquella. Altramen no obrariets com rey just mas com tyran. La segona cosa que devets fer propiament per la dignitat real, es fer egualment justicia a richs et a pobres et privats e estrayis et metre diligencia que en neguna part del regne no sie negada ni offegada, et per aquesta diligencia devets per diversos temps del an visitar los locs del regne e estezutar et encercar si re si fa contra justicia publica e temporal, la qual pertayn a vostra dignitat et a enfomament vostre: sobre aquesta materia vos trames Deus un tractat qui començe: Volens Deus, e quar en la segona part daquell tractat vos enfome sobraço, devets ordenar per zel de justicia que almenys aquella segona part ligiats ous façats legir dues vegades lo mes.

»En quant sots rey crestia, devets metre diligencia per amor et per zel de Christ de promoure la veritat del crestianisme, ço es la veritat evangelical segons nostre estament dins vostra casa **[p. 271]** et defora. Dins, vostra casa la devets promoure principalment en los pilars o en la substancia daquella, ço es en vos, et la Regina els infants, per tal que vostra casa sic a tots los defora myrall, et foma de ver crestianisme, per manifestar en ella la veritat de Christ a compliment de la paraula Sua quant dix: Sic ut luceat lux vestra coram hominibus ut videant vestra bona opera et glorificent Deum: quar offici propri de crestia es axi manifestar en si la veritat de Christ que tota la trinitat divinal, que es cap et font del crestianisme, ne sie loada et honrrada publicament, quar aço es glorificar Deus en terra. La diligencia de manifestar aquesta veritat en vostra casa mostrarets primerament en vos, et enfomarets la Regina que la mostre en si, et aytant com en vostre poder seran puynarets que sie manifestada en los infants.

»En vos meteyx farets tres coses. La primera que per vera penitencia satisfarets a Deu de les offenses que feytes li avets e atressi al proxme segons la veritat evangelical. La segona cosa que devets fer per manifestar e promoure en vos la veritat del crestianisme, es fer obres seynalades en les quals sien remembrats et representats et glorificats los principis et la fi del crestianisme, quar en aquestes dues coses es femada la veritat del crestianisme. Los principis sont tres. Lo primer es la fontana don mana, ço es la trinitat eterna o divinal, pare et fyll et sent esperit. Laltre es axi com fundament, ço es la humanitat del fyll de Deu eterne per la qual es apellat Christ. Lo terç principi es lo collegi dels Apostols qui son axi com mur de crestianisme. La fi del crestianisme es quel crestia tom apres aquesta vida, primerament en esperit, puxes en cors et en anima, a la trinitat eterna quil crea el foma per lo benefici daquella trinitat que li dona pervenir a ell: quar Deus qui es plena trinitat de perssones en una deitat, quant per gracia del crestianisme volc assi revocar la creatura humana, dona li lo seu propri segell, per tal que gardan et miran la figura de la sua Magestat anas volenteros et alegre et segur a ell, et dona li fe et esperança e caritat, axi que caritat tengues per regina o per mare, les altres dues per donzeles de caritat o per sors del crestia. Aquests principis et aquesta fi deu representar en tota sa vida lo ver crestia, en tal manera quels principis ne sien glorificats en terra el proces que fara lo crestia per lo cours daquesta vida consegues que la dita fi: aço nos pot representar per obra de figura, quar per pintar en les patets desgleya **[p. 272]** o de qualque casa la trinitat et les tres virtuts dites et Jhesu Christ et la Verge els apostols, o en cortines, o en taules, o en casuylles o altres draps ab seda o ab aur, o en obres embotides, no es loada ni glorificada la trinitat nils altres principis quar aquelles coses mudes son et sens tot esperit, ni per aquelles conseguiria lo crestia la fi damun dita... son... [1] Is si no a representar et recordar la veritat daquelles coses. Mas lo crestia que vol que per sa obra sien aquelles coses no tan solament recordades e representades, mas encara glorificades ab gran devocio, les deu recordar et representar per obra de veritat evangelical, ço es obra de pietat, de les quals obres seran principalment jutgias los crestians al dia del juy, et aytals obres son celles per les quals amdues les trinitats damunt dites son recordades et representades et Jhesu Christ e la Verge els Apostols a gran laor et glorificament en terra, quar, segons que din Son Paul, tota la veritat del evangeli es de pietat o segons pietat. Per que, Seynor, a clara representacio et glorificacio de les coses damunt dites devets observar que XII o XIII pobres mengen davant vos quant vos mengiarets, o almenys los III daquells els altres en altra part, et quant en la Semana Sancta bec Jhesu Christ per sos amics lo calice de la passio en fen beure a tots los Apostols, quar aquell sanc qui en aquella Setmana los dona a beure significave la passio que per la sua amor soferrien et per la sua veritat: per ço en aquella setmana los darets aygaamans, el digious de la cena los lavarets los peus et exugarets, et per recordar la humilitat de la passio de Christ los besarets et tres vegades lan a honor de tota la trinitat, ço es en les vytaves de Nadal, quant Deus lo Pare dona son fyll als homens et en les vytaves de

Pascha quan lo fyll gita dinfern los justs qui y eren encarcerats, et en les vytaves de pentacosta quant lo sent esperit visita et ompli de gracies los primers crestians: en cascu daquests teminis visitarets los malantes del pus sollempne espital que sie en lo loc, et de vostra ma darets a cascu qualque almoyna. La terça cosa que devets fer en vos meteyx es que pus que serets cert que la Regina sera preyns, vos luynets
della e nous y acostets entro que age enfantat et sie complidament porgada, quar en aytal cas lacostament no es á a servii **[p. 273]** de Deu, anç es al contrari en dues maneras: la una quar es a pollucio dels acostants: laltra quar la criatura per la qual era lacostament en offici o servii de Deu ne pren qualque corrompiment o en complexio o en composicio, et conjugat qui en aquell cas discipline son cors per esser continent a reverencia de Den et conservament de les sues obres, puge a grau de merit inestimabile.

»La Regina enfomarets per lo damunt dit enteniment de tres coses. La primera que per fer plaer a vos no face re quo sie desplaent a Deus et direts li que Deus vos ha ajustats, per tal que la u am laltre et façe plaer la u alaltre en Deus, per que li fets saber que la amor della tant mes crexera en vostre cor, et aytant aurets maior plaer della coin conexerets que mes sesforçe o esforçara de fer lo plaer de Deu, et per lo contrari aytant descrexerien la amor el plaer o minvarien, eus luynariets della, com conexeriets quo, afaytan o feen coses que Deus no a ordenat, volrria, plaentejar a vos. La segona cosa de que la enfomarets es que ella confom si metexa a la Regina del Cel en dues coses. Primerament on labit, ço es que tot sie sant et honest e que neguna cosa quo no sie necessaria a proteccio del cors o a salut noy pusque hom notar, axi com es tirar coa quar la Mare de Deu anc no tyraça roba anz avie les vestidures talars ab un replec a les ores que li cobrien lo tallo et la punta del peu, azi com la Regina sa mare les porte encara huy et portave... lo...

»Quant axi com Deus ordena et volc que Jhesu Christ fos foma et regla de tots los elets mascles, axi volc et ordena que la mare dell fos regla et foma de totes les eletes fembres, per la qual cosa dien acordadament tots los sents quel primer seynal del crestia que sie elet es que si es mascle conforma si meteys a Jhesu Christ, et si es fembra confoma si metexa a la Mare dell en que sie elet portament et en obres, e sen P. diu et amoneste tots los crestians que pus que saben cert que Deus los a appellats asi per lo crestianisme que ells sesforçen de fer vida et obres per que sien certs que son elets, et aço mostre ell en aquella epistola, et la Soma es aquesta do confomarse a aquelles dues persones. La segona cosa en que especialment se den confomar a la Mare de Deu son obres de caritat et dumilitat, et axi con la verge tan tost com ae concebut lo fyll de Deu ysque de son alberch et do la vila on estave ana, luyn per visitar sa cosina et li servi prob de tres meses tro que ac enfantat. Axi deu la Regina fer. La cosina gemana es pietat, **[p. 274]** quar dignitat reil et pietat son fylles de dues sors ço es de la Saviesa de Deu, de la qual nax la dignitat, et, de la bondat de Den de la qual nax pietat, et per complir aquesta visitacio a foma de la Mare de Deu fara axi com fa la muyller de son avi en França en I. espital que... orre ço es que almeyns... vegades lan en les vytaves damunt dites faras portar tro a la esgleya que sera pus prob del pus sollempne espital, et alli ella ab dues donzelles o servicials sues vestirsan desobre lur roba sengles camises romanes de bella tela, primera ella en persona de caritat e les altres en persona de fe et desperança, quar en aquesta foma fo mostrat en visio a algunes persones que la Mare de Deu entrava en un loc de miseria per consolar aquells qui y eren: et daquella esgleya iran a peu a vista de les gents a lespital et a la intrada es dues donzeles ab sengles tovaylles blanques per lo colt portaran de bell pa et be appareyllat e la Regina primera et les altres apres passaran per tots los malantes, e la Regina de sa ma dara a cascu un pa et dir los ha que sien nienbrantz de la passio de nostre Seynor Jhesu Christ et si Deus li done gracia que mes y vuylle, fer, façeo axi com fa la dona

damunt dita. La terça cosa de que la enfomarets es que en sa casa no tingue ne sofira quey sien legits romanços o libres de les vanitats mundanes, mas a digmenges et festes en ores convinents fara legir en audiencia de ses fylles et de sa compayna les escriptures on la veritat evangelical sera en romanç espressada purament et clara, quar ali trobara pus fins semons que en altre loc.

»Los infants mascles devers de VI. ans at amunt fer nodrir en la escola de la vida evangelical ab los altres, per tal que no aprenguen en començament altre a conexer et amar sino Jhesu Christ.

»Laltra compayna vostra que veura les damunt dites coses en qual que manera sesforçara de confomar se a vos, et si negu ni avie tan obstinat que del tot fos contrari a les vies vostres, per re not sofirats en la compaynia.

»Servades les coses damunt dites dins vostra Casa per promoucio de la veritat evangelical, obrarets de fora per aquell meteyx zel en les maneres davall escrites.

»La primera es que restituiscats o façats restituir totes les esgleyes despuyllades de lur dret per quals que pressones **[p. 275]** sotmeses a vos sien despluyllades, encara que coneguessets quels ministres de la esgleya mal usassen dels bens.

»Item decaçarets o gitarets de toa vostra Seynoria devins e devines o sorcers o quals que supersticioses mayoment... que daytals... sitats contraries a la fe christiana segurament.

»Item en cascu loc farets venir los catius serrains davant vos o vostre loc tinent, et ferlos ets proposar la veritat del evingeli, et aquells quis volrran convertir quels comprets et fassats bateyiar et enfomar en la veritat: sit Seynor de qui sera to vol retenir, que tan tots com sera bateyiat, li enjungats que sen captingue axi com sen Paul mostre a Filomeno, et at novel crestia que axi servesque a son Seynor com mostre sen Paul a Thimnoteu. I si per aventura ni avie negu que lonc temps agues desiyat desser crestia e que son Seynor li agues contrastat, devets repenrre to Seynor et mostrarli com est estat traydor a Jhesu Christ axi com Judas. E en quantes maneres a falssat lo crestianisme et donatli a conexer que ell ni es ver crestia ni a lig huniana, quar piyor es en crestianisme que sarrayns en lur lig, quar aquells no tan solament coviden los catius crestians de ferse sarrayns, mas encarals ne forçen et a cells quis fan sarrayns fan mes de gracia et dajuda que als naturals sarrayns.

»Item farets cert ordenament sobre la provisio espiritual et corporal dels neofits et que sie publicat.

»Item appellarets los prelats o prelat ab sos savis et ab religioses et demanar los farets queus certifiquen quant erren contra Christ et la sua veritat aquells qui diuen renegats it cells qui de paganisme venen a crestianisme, et trobat que es blasfemia de infidelitat o de la mayior eretgia, per ço car renegat es aquell qui lexe la veritat et passe a la error, et axi cell qui renegats appelle los damunt dits, apertament diu que paganisme es veritat et crestianisme es error, et axi contra aquesta blasfemia ordenarets ab los damunt dits pena tal et irrevocabil que tota persona sia curosa et diligent desquivarla en si et en los seus, et que aprengue a apellar los axi com lapostol et Jhesu Christ los apelle, ço es frares o gemans. Item farets manament als jueus que agen lur acord demfra un an o de penrre lo crestianisme, per ço quar vos los mostrarets clarament que son en error et volets lur salut et esquivar to corrompiment dels crestians, o destar apart, quar **[p. 276]** no soferriets que entrels

crestians habitem ni ab ells converssen per la constitucio dyabolica que an en lo Talmut contra los crestians, et farets los saber que si a aço no sacorden, finalment, axi com lo rey Danglaterra primer et puxes lo rey de França, los gitarets de tota vostra Seynoria. [1]

»Item ordenarets que jueu tant com en sa error perseverara no gos en pena de cors et daver medicar negu crestia, et si crestia lo requer, sia punit en certa quantitat.

»Item ordenarets quels infisels sotsmeses vostres sien regits per perssones quils tracten evangelicalment, ço es en tal manera que nols donen exemple de re contra levangeli, mas que al crestianisme los tiren tant com poran et si negu daquells qui no seran vostres sots meses recorrie a vos, sie reebut et sostengut benignanent e liberal axi que en tractament o en conseyll o en consentment o en ajuda no li do hom exemple de re contra levangeli.

»Item ordenarets que en tots los locs famoses de vostra Seytoria aya una Casa on pusquen albergar et estar sis volen persones pobres de penitencia ells altres pobres que vagen a lespital.

»Item farets denunciar a tots cells qui tenen ostals comuns, et vos metex ells ajustats en vostra presencia diligentmejit amonestarets que sien diligents de lealment reebre et humanament tractar tots estrayns e ques guarden que negu pelegri crestia no age clam dells, si no pus greument los puniriets que homicides.

»Item farets qualque establiment de pietat evangelical salvant los ordenaments de Seylla Romana, per lo qual los grecs catius que vendran en vostra terra reeben benefici de caritat els altres grecs ne sien edificats.

»Per totes les obres damunt expressades sera manifestat lo zel que princep crestia deu aver per promoure et mantenir la veritat del crestianisme, quar devets saber que zel no es altre sinci ardiment et constancia damor complida o fina, ço es que no es tebea ni tan solament calda mas bullent axi com en Sen P. et la Magdalena et qui aytal amor a Jhesu Christ, res que sie a promocio de la sua veritat no lexe a fer per tenor ni per amor de creatures ni per negu juy daquest segle.

[p. 277] »Les obres que devets fer comunament per la dignitat real et per la veritat evangelica o de crestianisme son aquestes que oyrets.

»Primerament gitarets de vostra Casa tota superfluitat de viandes e de vestirs et darnes, la qual ni a utilitat publica ni a veritat evangelica no servex.

»Iem gitarets de vostra Seynoria tot us de daus entre crestians, axi que sots certa pena esquivarets que negu nols y face, nils y aport niuns.

»Item gitarets usures et usurers crestians et mayoment cells qui ab iniques barates frauden lo poble menut.

»Item gitarets ne tota corsaria, axi que en pena del cors e del aver negu no gos amar sobre negunes gents, si nou faye per express manament e consentiment vostre.

»Item farets establiment publich dobservar la prohibicio eclesiastica, ço es que de vostra Seynoria ni a vostre ni estrayn per si ni per altre no port vianda ni ames o altres coses vedades a Sarrayns no sotmeses a vos, et daço dara cascu femança per lo doble: de la cual pena no sie relevat o relaxat per nenguna re.

»Item farets vos certificar de tots los locs on la Real Magestat a jus patronat, ço es dels locs donats per lo reys o lurs sotmeses ab favor del Reys, sien Monestirs o priorats o espitals o altres locs, et certificar vos ets dels ordenaments quels dotadors feeren per obres pies, e vists los ordenaments escrits, Si trobats que nols agen observats nils observen, denunciat o al prelat ordenari et fet jutgiar lo falliment per dret et rectificar lo negoci a promocio de la publica utilitat et de la veritat evangelica.

»Item establirets un espital de cort per los pobres qui seguiran la cort per qualque necessitat, en la qual sien sostenguts sans et malautes, et quey age ministres qui lurs negocis meten a avant o promoguen ab justicia.

»Iem procurarets diligentment quels vostres ministres e officials sien confomables o acordants al vostre enteniment, ço es que lealment et diligent proseguesquen la vostra volontat els vostres manaments, et sils podets trobar ques confomen a vos per zel, ço es per amor de la publica utilitat e de la veritat evangelica, metedy aquells sobre tots les altres, axi quels altres sien sotsmeses a aquests, et si quan al zel vos eren contraris alguns, **[p. 278]** almeyns fet que quant a la execucio nou sien per temor de justicia, quar tota hora que nengun dells fallira de certa sciencia en execucio, lo farets jutgiar per dret et la pena que dret li jutgera... et axin farets molts utils al offici, per que diu la Scriptura que Stultus serviet Sapienti, quar lo Savi Seynor ab sa saviea sab trer de foll, profitos Servii, et quar la Scriptura diu que un hom va mil et avegades X. milia, et pose exemple en cavalers, quar diu que David valie X. milia, no per força de cors ni per ardiment de cor, mas per seu natural e noblea de cor et industria de regir los X. milia, en tal manera que per lo seu regiment profitaren en ames et sens lo seu regiment fayllien es perdien: tot axi devets en los ministres et officials vostres elegir tota hora cells qui mes auran de virtuts morales, et si fer se pot de les evangeliques. E devets aver continuament prob de vos una perssona de vostre zel qui especialment vos façe membrant tots los documents dits et remembrats de sus.

»Si totes les coses damunt expressades menats a exsecucio, tot lo mon conexera que vos avets la veritat de Christ en vos e que avets ver zel de crestianisme et de la honor de Deu, e suscitarets tot lo mon a mayors disposicions de gracies et de conexença de la veritat... que de Constanti en ça fos suscitada, ço es III. bens en los crestians et V. en los sarrayns. Lo primer be que suscitarets en los crestians sera que cells qui amen la veritat del crestianisme et ara estan amagats axi com perles en arena e moxons en barça despines et tortres en selva per la multitud el poder dels adversaris, segons que dien les revelacions divinals, trauran lo cap defora et manifestar san et parlaran ardidament et obraran palesament e encendran et enflamaran los altres.

»Le segon be sera que cells qui auran falsat lo crestianisme et no son encara obstinats, auran vergoyna et confusio, quar sabran cert que un princep jove et seglar en totes circunstancies mante la veritat del crestianisme ab ciment de vida el dobres, et elles en re no la mantenen, et daquesta vergoyna o confusio naxera lo terç be, ço es compunccio de cor, et daquesta naxera lo quart, ço es

correccio de vida.

»En los sarrayns especialment, per ço quar ells troben en escrit que ara es vengut lo temps en que deu fayllir lur secta, suscitarets V. coses.

[p. 279] »La primera que aquells... en lur error et estan amagats et no volen pasar... crestians per la dissolucio et falssament del crestianisme que veen en ells, penrran cor et ardidment et devocio de venir al crestianisme et tyraran ne daltres, quar conexeran que ara seran acoyllits com frares et no seran villenguts et meyns preats et auran compaynia que nols desviara mas los menara per la via de veritat. La segona cosa sera que en los altres sarrayns suscitarets tan tots admiracio, quar en lur temps no an vist ni dels altres temps oyt que aytal singularitat sie appareguda en princep o rey de crestians. Et aquesta admiracio suscitara en ells la terça cosa, ço es consideracio de la causa, quar per la admiracio seran forçats de pensar don mou aquesta singularitat, et trobaran en lur cor que no mou de neguna rael humana, quar si per sciencia o per edat o per lynagge o per poder o per riquees o per altres coses humanes aço esdevenia, en altres agra apparegut: et axi lur cor metex los forçara de trobar et de creure que aço es gracia especial de Deu.

»E aquesta detemenacio suscitara en ells la quarta cosa, ço es temor que Deus per vos en aquest temps vuylle fer en ells qual que gran novitat. E daquesta temor naxera la quinta cosa, ço es sollicitud de saber vostre enteniment et de plaentejar vos et trametreus messatges et presents per aver vostra benivolencia et familiaritat ab vos o per espiar et sostrer o per esperimentar la veritat de la fama que correra o volara, per la qual cosa sobrira a vos la porta et de covidarlos a fraternitat et de requerrelos que ogen la veritat del evangeli, axi com lur profeta los mana, et que trameten lurs savis o reeben los vostres a parlar sobra quella materia, de les quals coses no agren cura en altre temps, e oltra aquests bens veurran un altre que sera compliment de tot aço, quar totes les revelacions divines denuncien que sopte que aytal princep sera entre crestians apparegut, aquell an matex sic natural o emergent, quar a ço no detemenen. Suscitara Deus en terra un papa spiritual que vol dir pur... lo qui ab aytal Rey porgara tot crestianisme et tornaral universalment a la veritat primera, ço es de Jhesu Christ et dels Apostols.

»Et ja sic aço que tot princep de crestians men fos bo et de qual que fos seria aytant alegre com si ere mon fyll: pero natural amor me destreyn a desiyar et percaçar que vos o vostre frare **[p. 280]** fossets aquel, mas yo veyg clarament que Deus appelle vos especialment a aquest ministeri et si en vos no o man a vos vol donar aquesta honor, quar yo veyg que en poquea us dona desig e pensament daço, ara us ha donat dues coses, ço es enteniment dobeliencia quar vos a donat a conexer e a creure, segons que vos mavets dit dues coses: la una que yous pusc enfomar de la veriat evangelical complidament. [1] Laltra que Deus ma trames a vos per aço especialment. La segona cosa que ara us ha donada la qual me certifique daquestes damunt dites es quar ara us a presentat per mi la pus alta et la pus plena et la pus clara enfomacio que anc trameses a nenguna persona que apellas a son servii, quar ni en ystories ordenaries ni extraordinaries no sen... maraveyllosa.

»Quar ell vos a expresades les vies que te obran en ses creatures e us a expressat les vies que vol que tinguen cells qui ell appelle assi et les vies per les quals poran conexer e esquivar los engans del enemic e us a expressades les coses particulament que deues fer per suscitar amor et conexenga de ver crestianisne per tot lo mon. Perque us requir de part de nostre Seynor Jhesu Christ, del qual per sa

pietat e benignitat pura e aut aquestes coses, que tan tost començets, et duy mes sic lo zel en vos en tal manera que dupte ni temor ni amor temporal ni adumiment nous desvien nius retarden, per çou dic quar ades veurran los presents a vostres officials et de jueus et de crestians per vos a encantar et ab lo zel conexerets o tot et porgar o ets.»

XV

RAZONAMIENTO HECHO POR ARNALDO DE VILANOVA EN AVIÑÓN ANTE EL PAPA Y CARDENALES

« *De isto quaterno ad mandatum Domini Regis fuit missum translatum domino Regi Frederico ef fuil probalum.-Tertius quaternus.-Originale.-Rahonament fet per mestre Arnau de Vilonova en Avinyo deuant lo Papa e Cardenals de les visions del Reys Jaume Darago et Frederich Rey de Sicilia son frare:*

[p. 281] »Quant fuy en Aviyon en casa del Papa, ell e ells en Cardenals sovem me demanaren que avia feyt estan en Sicilia e anam al Rey Daragon, e yo tota hora responia que avia vist e maneyat les maraveylles que Deus començа a fer en aquest temps en los crestians, les quals son de tan gran novitat e de tan gran alegria a tots los amies de Deu, que necessari es a la Esgleya de Roma no tan solament que les oya, mas que ab gran diligencia sen vuyla certificar. E car toquen e pertayen generalment a tots crestians, no ho poria recitar en breus paraules, mas donats me I. dia audiencia e largament yous ho dire. De la cual resposta foren empreyats, e cant mes anave, mes ho desiyaven oyr. Mas car lo negoci del Emperador e del Rey Robert los tenie ocupats, dixeren que tro que aquel fos temenat nom porien donar audiencia, mas que puyxes lam darien, e axi Ito feeren. E ell dia quem. oyreii, yols dix ligen en escrit en lengua latina les paraules ques seguexen o semblants en Sentencia: Ço es a saber que nostre Senyor Jhesu Christ, qui en aquest temps mavia feyt Anafil seu, ara novelamen mavia feyt correu del Rey Darago e de son frare lo Rey Frederich, e tot ço quem avia feyt ja denunciar en la Esgleya de Roma o en altres locs de la Christiandat, ara especialment mavia feyt denunciar a aquests II. frares et a lurs gens, per ço car segons que manifesta per certs senyals vol ara en lo derrer temps del secgle promoure la veritat del christianisme senyaladament per aquests II frares e per lurs domestics, segons que ja oyrets. Mas car tot ço que yo vayg denuncian vuyll que sapia la sancta Mare Esgleya, per ço vos recitare primerament tot ço que yols dix axi con Anafil del Salvador, e puxes apres yous dire ço que denunciu axi con correu e troter dels damunt dis. Quant a la primera cosa devets saber que yols dix que generalment vayg denuncian III. coses per totes parts de crestians. La primera es que en aquest centenar que ara corre, del qual son ja passats quayx IX. anys, fenira lo mon en aquel an e en aquel dia que Deus sab, e que lo major anti Christ qui esser deu, aura complit son cors denfra los primers XL. anys daquets centenar. E aço son appareyllat de manifestar per les revelacions divinals escrites en la Viblia e en altres escriptures celestials, les quals los Sents Pares Apostolis meteren e estojaren en lo thesaur de la Seyla Apostolica, e dic que daquesta denunciacio seran **[p. 282]** certifficats tots los feells per lo primer Papa que vendra apres aquest qui ara es. La segona cosa que vayg denuncian es que en tot aquets mon no ha poble de neguna lig o secta tan falsari de feyt en la sua lig con es lo poble dels crestians quant al general o a la major part, car los demes dels crestians de feyt o dobra son mafumedans e no crestians. E pot ho hom conoxer en aço car la veritat del christianisme, quan a la vida e al regimen del hom en aquest secgle, no esta en al re sino en ço que Jhesu Christ per exemple et per doctrina mostra a fer principalment. E son II coses en

general. La primera desiyar e amar et querre e procurar diligentment tot ço que pertayn a la benenança eterna o celestial. La altra per amor daquela meyns prear tot ço que pertayn a la benenança temporal en aquesta vida, ço es a dir riquees et honors daquest secgle e delits corporals. E car Christ del qual Christians son nomenats mostra aquestes dues coses de feyt e de paraula, cert es que qui vol en veritat de Christianisme regnar o viure deu seguir Christ en aquestes II coses. Donques com los Christians façen conmunament lo contrari, ço es a saber que major diligencia meten en desiyar et amar e querre e percaçar honors daquest secgle e riquees et delits corporals, axi com Mafumet mostra defeyt e de paraula, clarament mostra rahó a cels qui an enteniment quels Christians quant a la multitut general de feyt o dobra son Mafumedans e no christians, car per estudi e per obra seguexen Mafumet e no Christ. E dic que tots aquests aytals no an retengut del Christianisme sino III coses mes per usança comuna que per devocio, en les quals no ha pena ne affan ne vergoya. La primera es pendre babtisme en poquea. Laltra es confessar de paraula que son Christians. La terça es oyr misses, les quals oyen usurers, baratadors e altres fornicadors, *goliarts,* [1] omicides, traydors e totes maneres de falsaris. E dich que nostre Seynor Jhesu Christ ço que mostra de feyt e de paraula, lexa per escrit a tots cels qvi seguir lo volrien, per tal que per ignorancia no poguessen errar en aquest secgle. Los quals escrist descubertament mostren aquells dues coses damunt dites en molts locs, mas a tot Christia deu bastar ço quen dien tres escrivans seus. **[p. 283]** La un es Sent Paul, que diu que Deus per ço apparech en la humanitat de la persona de Jhesu Christ que mostras a fer IIII coses. La primera es abnegar o aorrir tota impietat, vol dir tot ço que contrari es als manaments de Deu. Laltra es abnegar o aorrir tots desigs daquest secgle, ço es honors e riquees e delits corporals. La terça es viure tempradament quant es en si e justament ab los altres e piadosament, ço es ab devocio damor et de temor ab Deus. La quarta es que en tota la vida present nos alegrem eus conortem en la esperança de la gloria celestial. Laltre escriva de Jhesu Christ es Sent Jacme, qui diu a tots los Christians que aquel qui volra amar aquest secgle sera enemic de Deus. Laltre es Sent Johan evangelista, qui diu que aquel qui ame aquest mon o les coses que son en ell, no ha en si la amor de Deus. Dic donques que con la escriptura evangelical contenga en si veritat eterna, la qual nos pot mudar ne fallir, cert es que tots aquells qui amen les honors et les riquees ells delits daquest secgle, tant com perseveren en aquela amor, son en via de dapnacio, car son enemics de Deus, per ço car de feyt o dobra seguexen Mafumet et lexen Jhesu Christ. E a declarar ago pus espressament dix, als damunt dits que una de les revelacions divinals que son en lo thesaur Apostolical diu espressament que daquell temps a ença quells Christians girar en lo cor a la amor daquest secgle percaçan honors et riquees et delits: de M. pressones dacabada edat no seus es 1.ª salvada, en lo qual temps Deus no ha feyt messes de multitut danimes, si no en aquelles persones que apres lo babtisme morir en poquea. Apres aquestes paraules yo dix al Rey damunt dit que la terga cosa que vayg denuncian axi com Anafil de nostre Seynor Jhesu Christ es que la principal cosa del damunt dit desviament general dels Christians, son dues maneres de Christians, ço es a saber, caps de compaya e crides. Caps de compaya e crides. Caps de compaya son prelats ecclesiastics e princeps seglars. Crides de la veritat catholica son tots cels qui porten habit de religio, car per la significança del habit donen a entendre dues coses en les quals se complex la veritat del Christianisme, ço es a saber meynspreu daquest secgle e devota memoria de la passio de nostre Seynor Jhesu Christ. Die donques que aquestes II. es maneres de Christians, *no dic tots* mas la major part dells, fan desviar tota laltra multitut e luyar de la veritat **[p. 284]** damunt dita e seguir los feyts e la doctrina de Mafumet, car ells palesament procuren a si et a lurs acostats et amen et abracen honors temporals e riquees e delits per que falsen lo Christianisme. Car ver Christia no es sino aquell qui verdaderament segueyx Christ, e aquell qui axil seguex deu si et tots los seus axi enfomar que mentre viura meynspreen les damunt dites coses, e que tan solament sien curoses de percaçar e aver ço que es necessari o profitable a la salut eterna, axi que si no han riquees ni honors no deuen esser

curoses que les convertesquen en lur delit o en lur plaer temporal, mas tan solament en honor et en laor de nostre Seynor et en consolacio de tots los seus amics. Dix encara quells prelats ells princeps els reglars o crides que amen aqueles III coses caen per aquela amor en molts inconvenients o desordenaments, los quals fan preiudici a la veritat evangelical o del Christianisme. E per ço com los prelats son primers en lo regiment del Christianisme, primerament parlare dells. E die segons que les revelacions divines mostrem que per ço car ells amens et percagen a si et als seus honors et riquees e delits temporals, caen en V desordonaments. Tres quant als princeps e dos quant a la comunitat. Los princeps son desordonats per calar et per lausenyar et per meynsprear. E per tal que entenats devets saber que IIII naneres son de princeps seglars, ço es II avols et II bons. Los II avols, segons les escriptures, son estatual lo qual nos appelam baveca. E laltre es fer o salvatge. Princep baveca es aquell qui per si meteyx no sab conexer o jutyar que profita o non a la publica utilitat, ans en tot ço que fa segueyx altruys siules, axi que si los conseyllers son ignorants o perverses e li dien que mudar noneda e minvar soven la lig de la primera es profit del Regne o vedar que alcu non traga aur ne argent, o fer noves questes et soven, o establir novells tributs, o les jurisdiccions dels vehins occupar, o prelats aontar, ols pobres seglars gitar de la terra o semblants coses, tot ho creu eu met a exequcio. Princep fer es lo contrari, lo qual no fa res per conseyll ni per rao mas per propia voluntat, e axi com fera bestia gasta et malmena son poble ol corrog per legea de mal exempli: Aquests II princeps deu lo prelat qui es ver Apostol de Jhesu Christ rependre e blasmar et amonestar ques esmene. E si lo prelat ame per si et per los seus les coses damunt dites calara, que de tot aço no fara re, et **[p. 285]** lausenyarlos a, axi que ab sofisme los loara, ço es adir que con ell rege que nols pot loar de lurs obres, loar los a parlan de la proea dels anteçesors, e fals de la lengua boçi, e umplels les oreylles de vent, tot axi com fa juglar moxart qui can vol enbaveguir avol fiyll de qualque conexent seu, fa semblant quell vuylla laor e cride a fiyll de bon pare, e aytant com mes dona a entendre quell pare fo bo et quell fiyll nol resemble, aytant mes lo desondra et blasma tacitament. Los dos princeps bons son huma et angelich. Huma es aquell que tot son estudi met en promoure la publica utilitat, no tan solament en les mes gents, mas encara en totes aquelles qui en pau e en concordia humana volen viure, et en tota sa conversacio mostra humanitat o suavea. Angelich es aquell qui seyaladament sestudie en sa presona et en ses obres promoure la honor et la laor de son creador. Aquets II princeps deu lo prelat qui es ver Apostol de Jhesu Christ pregar et enagar que perseveren, et donarlos favor et ajuda per complir les bones obres a que entenen. E si es daquells qui amen les honors et les riquees ells delits temporals per si et per los sues, meyns preals, et te per no res ço que fan, e les bones obres que faran enterpretara a mal enteniment, e nols sera favorable sino minvament et sophistica et palladia et mes a laor o a fama de si mateyx que a servir de Deu. Quant a la comunitat axi de clergues com de lecs, caen aytals prelats en II desordonaments: la I es ferocitat en seyoria, vol dir que con ells vejen que ni clergues ni lecs nols seran obedients per devocio, car nols en donen exemple, esforçense de Seyorejar con leo, ço es de fer obeyr los ab brams et ab menaçes et ab vigor de lur autoritat et de lur poder, et falsen et trespassen les criptura evangelical, la qual los diu que deuen regir lo poble no axi com Senyorejants mas axi con exemplari o foma de sancta vida. Laltre desordenament es no cura de ço que propriament pertayn a lur offici, ço es vetlar de nit et de dia sobre la guarda de lurs oveylles, vol dir que tota la mayor cura que deuen aver es que les animes quels son comanades façen anar per via de salvacio ab visitocions et correccions et monicions et semones et conseylls et statuts et piadoses obres, de les quals coses los damunt dits no an cura, ans cuyden assats fer si fan ordens o confemem o sagren la crisma o destribuexen benifeyts ecclesiastics o si crexen les rendes ells percaçes temporals. E que tinguen I official **[p. 286]** de lur corda. Los princeps que veen que aytal exemple los donen los prelats et calen que nols blasmen ve que façen pus desenfren adament, desemparen la veritat del Christianisme, en la qual deuen regir lur poble, e caen en IIII inconvenients

o desordenaments contraris a aquella veritat. Los II daquells son amagats dins en lo cor. Lo primer es pensaments duptos en ço que pertayn a la substancia o al fundament de la fe Christiana, axi com es la resurreccio o juhii general o totes les altres coses que la escriptura evangelical afeme, car pus quels prelats et les crides no serven en vida, ço que aquella escriptura demostra, manifesta occasio donen als princeps et als altres de pensar duptan en si ço que aquela escriptura conte es veritat o si es obra de Deus o domens maestrejats, e so cert que a mi donaren aquesta occasio moltes vegades e a vos meteyx en los ans de menor esperiencia e semblantment a vostre frare et a tots altres princeps. Lo segon inconvenient amagat es falsa oppinio, car ells cuyden esser en lur offici o ministeri Seyors, et nou son, car ja sia ço que tots lurs sotsmeses, por la veritat del Christianisme amantenir, los dejen regonexer per Seyors et a figura de nostre Senyor Jhesu Christ e a reverencia dell los dejen esser feels et obeyr com a Seynors, empero cascun princep ensi, si vol anar en la veritat del Christianisme, nos deu tenir per Seynor mas per batle de Seynor, car la veritat del Christianisme, ço es lavangeli, li mostra que de son principat a arretre comte o raó a nostre Seynor Jhesu Christ. E cel qui de son ministeri o de son offici deu a altre retre compte per cert no es Seyor. Los altres dos inconvenients en que caen son deffora en obra. Lo primer es error de libertat paganica, vol dir que axi com pagans o homens que no an lig no serven en ço que fan la regla de la lig de Deu, mas lo plaer lur voluntat, axi qui si volen far gracies e punir alcuns o fer questies o aemprius o altres coses veyares los es que francament o pusquen fer, e soven fan ço que nols es legut de fer, axi que algunes vegades absolvran o daran a caplevar aquells qui acordadament auran feyt I exces contra la publica justicia, et no per neguna occasio quells naya forçats, car a aytal colpable princep catholich no pot perdonar la pena que dret li jutia ni mudar en altra sino en tal manera quell enteniment de Deu sia saul et la sua voluntat sia complida. E per exemple comtar vos he ço que no **[p. 287]** a gayre esdevench en I.ª ciutat, en la qual I dels rics et poderoses per malvolença volch ociure J. Cirurgia, e pensan manera pe que no fos sabut, una nit a prim sou ab sa compaya anasen al auberch daquell sens lum, e a I daquells feu lo cridar et pregar humilment que anas a I naffrat qui era en peryll de mort. E lo compayo daquell Cirurgia fo massa simple, et obri la porta, et sobre los altres entraren et lexaren se correr a ells et trancaren los tots ab lurs espaes, creen que no poguessen escapar, et car aquells cridaven et lo veynat se levave, tantost quells agren trancats fugiren et alcuns daquells parlaren et foren coneguts a la veu. E volch Deus que aquells naffrats a mort escaparen, et ben tard con foren guarits feeren clam al Rey, e feu fer inquisicio, e troba que aquell rich home era lo principal del maleffici et feulo pendre e confessa la veritat axi com los altres la avien confessada. E tantost vengren los altres richs homens de la ciutat et del regne et demanaren lo a caplevar ab grans femanças et grans obligacion, car era de grans homens. Ell Rey dix los que auria son conseyll et puxes ell los respondria, e aquets agren gran goix, per ço car sabien que tot lo conseyl del Rey era ple de lurs parroquians, e fo a ventura que en la terra avie I hom estranger, e can lo Rey ac oyt son conseyll, volch oyr que diria aquell, et secretament parla ab ell et contali tot lo cas axi com damunt avets oyt, et aquell li respos: vos dehits que sots certificat de malefici per altres et per ell meteys, et avets trobat que acordadament, no per neguna occasio quel destrengues, a rompuda et nafrada la pau et la justicia publica: donques si vos proceir volets en aço com princep catholich, aytampoc lo podets donar a caplevar de dret com yo, e si ho fets de feyt farets o no axi com ministre de Deus mas axi com Vicari et loctinen de Lucifer, lo qual vol et ordena et percaça quells malfeytors vajen francament a vista de tuyts, per tal que a tots cels qui volran mal fer do ardiment de fer. Mas responet los axi. Vosaltres no volets que nos cajam en ira de Deus, car encara quen volguessen non gosaran dir hoc e per lur benestar, et car sobre los poriets reptax de tracio, car negun vassayll no es pus traydor a son Seynor que eel qui volria quel Seynor caygues en ira de Deu, sol que ell agues son enteniment. E direts los: ab nostre conseyll avem trobat que pus que certifficats som de la colpa nous podem fer neguna gracia **[p. 288]** sens offensa de Deus entro que sia

jutyat, mas farem lo jutyar et puys fer vos en tota gracia que f er puscan sens offensa de Deus. E appelats los jutges de la terra, e per ço car en aquest temps no troba hom persona qui tinga o reeba offici de Cort per amor de virtut, ço es per promoure la veritat de Deu e conservar la publica utilitat, mas tan solament per paxer la fam rabiosa que an donor et de riquees direts los axi.-Per tal que nos no puscam errar en loffici que Deus nos a comanat, volem de tot en tot esser certs de la pena que merex per dret aytal rich hom per lo malefici que avets oyt et entendrets per la inquisicio, per que volem que diligentment hi estudiets et que acordadament ensemps nos donets per escrit la sentencia, car nos som denteniment que la façam examinar fora de nostre regne per los pus savis que trobarem.-E can aço agren oyt los jutges acordaren se, et finalment aportaren escrit ab lurs allegacions la sentencia que perdes lo cap. E can aquells quil demanaven a caplevar oyren aço mudar en la supplicacio et pregaren lo Rey que li mudar la pena corporal en pecuniaria et quen prengues una gran suma daver. E lo Rey respos que auria son conseyll, et si trobava quen pogues fer sens offensa de Deus, quen faria volenter. E lavores anaren los corredors ells presents e les promesses als conseyllers e del corredors avia III qui eren dorde e qui eren confessors de grans perssones. El Rey can ac ayt son conseyl, parla ab lestranger et aquell dixli.-Creets vos que aquests jutges ajen donat sentencia segons veritat de dret et segons dretura de justicia.-Respos lo Rey que hoc.-Lavors dis laltre.-No sabets vos que Deus es dret et veritat et justicia sens començament et sens fi.-Dix lo Rey que hoc.-Donces dix laltre.-Cert es que no home per si tan solament mas Deus lo dampne a mort, et ell es aquell que a donada aquesta sentencia, et aço meteyx vos declaren los jutges en llurs allegacions. Donques si vos mudats aquesta pena que li es jutgada per dret en pecuniaria, vos farets IIII abominacions o legees. La primera que la sentencia de Deus mudarets et cambiarets sentencia o per juhii domens. La segona que Deus gitarets tras vos per fer placer a homens. La terça que Deus vendrets per diners. La quarta quell veri de la pau et de la utilitat publica nudrirets a vista de tuyt en la terra, car si aquell qui per leccés publich merex nort pot escapar a la mort per diners, tots aquells quin auran **[p. 289]** copia pendran ardiment de complir lur voluntat, can volrien fer semblant ecces et per totes aquestes maneres offendrets Deu cruelment et dampnarets vos metex eternalment. E si temor o amor domens vos enclinaven a aço, seria per cert o sobirana oradura o sobirana ignorancia o indiscrecio, car si per poder o per altra virtut los homens son temuts, molt mes sens comparacio deu esser temut Deus en qui es tot poder et tota virtut. E si per bontat devem esser amats, sens comparacio deu esser amat cel qui es bontat sens fi et de qui son tots los bens de que usam. Mas en aquesta cosa no an loch temor domens ne amor, e de la temor podets o conexer per aço car I. privilegi a justicia, lo qual ja mes no falex, car qui purament fa res per çel o per amor de la no pot esser sobrat per neguns adversaris, ans ve als desus de tots, e si avegades bastexen et suciten adversitats grans et terribles, no o sofer Deus sino per tal que a major crebant et a mayor confusio los aport e que mayor sie la honor del ministre de justicia. E aquesta regla fo mostrada en la Sancta Escriptura a vostre Pare, e provala soven no tan solament en los seus sotsmeses mas encara en los majors del Mon, e les paraules que son conseyl li dehya eren aquestes: vejats en vostre cor daytal o daytal negoci sil volets emparar per pur çel de justicia, e si aço hi trobats noy guardets res neuseu conseylls ab negu: ney retingats neguna deliberacio, car cert es que tots los esdeveniments vendran a be et a gloria vostra. E la virtut del ayman no es tan certa al mariner com aço es a cels qui an sentiment de Deus. Mas si trobats en vostre cor que per qual que affeccio mundana vuyllats aço emparar, axi com es preu o fama o amor dinfants o enteniment de venjança o semblant coses, fet o ab gran deliberacio et lonch et madur conseyl, car no es cert en aytals cas si Deus ne voldra esser de la vostra part, et ell metex dix moltes vegades que no sabia negun esperiment pus verdader daquest. De la amor que no aja loch açi podets o conexer per aço, car cels qui aquesta supplicacio vos fan no son dignes desser amatz, e per tal quen entenats devets saber quels rics homens els barons de la terra deuen esser mes amats per lo Rey, si ells son aytals com los pertayn

segons lo grau en que Deus los a posats, car axi com Deus los a mes honrats que als altres sotsmeses del Rey, axi per honor de Deus deuen fer obres de mayor noblea quels altres, ço es que pus leals sien a cascu dels Seynors, vol dir eterne et temporal **[p. 290]** quels altres, pus vertaders em paraula, pus dreturers en tots negocis, pus geloses de guardar justicia et conservar la publica itilitat quels altres, tots temps pus francs et pus larcs en ço ques fa a honor de Deus et profit comu. E pus tenents e pus estrets quels altres, en ço que no servex sino a vanitat tots temps de mayor honestat en vida e en conversacio ab los seus et ab los estrayns. Mas los barons ols rics homens daquest temps quant a la comunitat no an re daço, ans, segons que dien les revelacions divinals dessus nomenades, an gitada humanitat de si et son transfomats en demonis et besties. E per ço Deus qui no pot errar ni mentir en I.ª daqueles revelacions los jutya per los pus vils que altres, et diu que viven et morem en mençonega, et comparals a arayes, car segons que la araya no sestudia sino en pendre mosques, les quals de podriment sengeuren, tot axi nos estudien sino en sucar lo podriment de la vanitat daquest segle et ab mayor podriment et ab mayor pudor fenexen lurs dies quels altres. E tot aço declara la revelacio en moltes maneras, primerament per lo desig que an, car ço diu que aytals rics homens tots temps desigen mal publich, axi com guerra o trebayl et affers del Rey et afficcio del poble, car tots temps volrien quell Rey agues guerra ab sos vehins, per tal que continuament los agues obs els fos obligat a donar et a agradeyar: atressi ab gran alegria sofferian quell Rey tro a la mort succas e escorxas tots sos ciutadans et altres, sol que a ells ho donas, e tot aço es fora dumanitat et es diablia et bestialitat. Apres o declara per les obres. E primerament per obra deretgia, car si avien guerra ab lur Rey o ab altres, aytan alegrament cativarien lo poble ignocent axi com fembres et infants com los altres. E axi com si eren cabres los vendrien a no feels axi com sarrahins et jueus, en la qual cosa o tan solament renuncien a Christiandat mas a humanitat, e es cert quell cavayl que cavalguen a mes sentiment de Deus que ells, car lo caval neguna vegada no desempara la regla de la natura que Deus li ha dada axi com fan aquests. E a manifestacio daquesta legea contra natura dien les revelacions que Deus ans dels temps dantichrist sots I Papa evangelical suscitara per tot Christianisme los princeps ab orada sobre eretges contra aytals barons per porgar la Christiandat, car neguns eretges no son pus contraris a la veritat catholica ne pus enemics de la fe que aytals. **[p. 291]** Apres o declara per obra de traycio. Primerament en conseyl, car algunes vegades ses deve quels adversaris vendran parlar ab lur Seynor o per espiar o per asayar o per enganar o per la propria affliccio a temenar o miuvar o remediar, e conexeran aytals falsaris que, per ço que tracten, perex o pot perir la honor de Deu et de lur Rey e per amor de florins o de carlins conseyllar li an les derroch seu en II maneres. La primera que caja en ira de Deus. Laltra en abominacio de poble seu et estrayn. E negun del juhis de Deu en aytal cas nols refrene, dels quals per ignorancia negu nos pot escusar, car en totes generacions los mostre Deus axi, com mostra en nostre temps en lo passage de Tuniz. Pero diu la revelacio que daquests conseyllers falses et traydors alguns ni a moxarts et maestres qui volen per lur maestria cobrir et palliar lo corromput enteniment que an, mas Deus, sil Rey es ver ministre seu, li fa conexer aytal falsari per si o per altre: especialment li fa conexer tota lo art ab que sajuda de II parts, car al Rey james no dira en aquell tractament cosa determinada, ço es consentit en aço, o no consintats, mas dara conseylls o dira paraules generals et duptoses et que auram semblant dc prudencia et de bona affeccio, axi com si dehie: Seynor, bo es que pensets en aço diligentment et que ajats bon conseyll, esguardan segons lo temps que passat est, et ço que avets provat et les qualitats dels locs et de les gens et els trebayls et el periyls que porien esdevenir. Daltra par ço es als adversaris sera favorable en amagat et plasenter de paraula palesament e alcunes vegades ab presents et acoylliments. E per ço obra en aquestes II maneres que de neguna de les parts no pusca caure, ço es que si ell Rey no consent als adversaris, nol pusca rependre ne carregar daul conseyll, o si consent que majors sien los dons de laltra part, en la qual cobea diu la revelacio no tan solamente veen aquest falsari la honor de Deus mas la honor de la

salut del Rey et del Regne et la honor et la fama de la nacio et de tots aquels qui son en son grau. E tot aço es inhumanitat, ço es diablia et bestialitat. Encara declara aço per obra de inic consentiment, car diu que aytals rics homens cova son de malfeytos, car robadors de camins et desgleyes et de Monestirs el ladres et omeyes et adultres et falses depositaris et semblants tots an reffugi o recobre ab ells, la qual cosa no aurien si en ells avia no tan solament **[p. 292]** Christianisme mas noblea dumanitat, mas car en ells no a sino diablia et bestialitat tot aço sofferen et mantenen, et aquesta es la rao per que dien les revelacions que son pus vils que altres, car mes viltats, et pus leges axi com demonis et besties, et en re no sesforçen de resemblar per obres les criatures que son nobles, axi com angels et cels homens qui servaren noblea dumanitat, no tan solament entre los christians mas entre gentils o pagans, de la qual cosa segons que diu lescriptura seran ells mateys jutges en imfern, et axi metex no o porien negar, car quils demanave si falco que no caças sino polets de loca seria noble, ells dirien que no, car faria obra de mila et a lo metex dirien de lebrer qui caças rates, ço es que seria trop vil, car faria obra de gat. E aquesta es la rao per que la revelacio diu que viven en mençonega, ço es quant a la opinio que an de si, car ells creyen esser pus nobles que altres de pus baix grau et es lo contrari. E per aquesta falsa opinio declaren les revelacions que son desnaturats, car a ells es semblant que sien de mayor et pus alta natura quells altres, et toc aço es mençonega, car ni daltre començament devalen ni daltra materia son feyts, ni en altra manera engenrats, ni en la mort an mayor privilegi quells altres, ans son de pus vil condicio, car hic ixen ab mayor pudor de cors et danima quells sotils. En la anima, car ab mala fama se van, e cels qui romanen dien que mala posa prengue aquela anima. Quant al cors per ço car aytant com es estat pus nodrit o a mes usat de galines o doques o de morterol et de viandes delicades et humides quels altres, aytant pus tost podrex, et pus tost et pus greu put et mes umors sengendren en ell que en aquels qui poc menyen et beuen et no usen sino viandes seques, axi com pa et carn salada et fomatge et ayll et bescuyt, tot axi com I.ª galina et I.ª oca pus tost et pus greu podrirá et podira que I.ª grua, e aquesta es la rao per que en Urgell e en Penedes si volen portar en estiu J. cors de rich home a Poblet o a Sentes Creus cove quell encalcinen e quell empegunten, car altrament nol porien portar per la pudor e si I. mariner o I. laurador hi an a portar, nols cal fer allo. E en Proença nesdevenc en mon temps I.ª demostrança que aventura fo dun rich home que venc posar en I. monestir et alli pres lo malaltia et mori quayx sobtosament, et sebelliren lo dia metex et per honrament axi com lo fals secgle a acustumat, soterrarenlo en **[p. 293]** mig del cor, et denfra pocs jorns tan gran pudor ac en tota lesgleya que noy pogren durar et apenes trobaren bastays quill dessoterrassen et sebelissen deffora en lo semintiri comu. Veus lo privilegi que an tots los homens qui tenen simeteys per fiyllos dalgo, els altres per fiylls de no re, car mes que altres homens son semblants ell obras a domonis et a besties e vivem et moren en mençonega et ab molt mayor pudor hic ixen quells altres, per que podets conexer que no son dignes de esser pus amats et honrats quells altres mas meyns. E daquests quius fan aquesta supplicacio podets ho conexer en aço, car en ço que dien que aquest es de bons homens et donrats confessen dues cosses. La I.ª que es pus colpable que altre et mes deu esser punit, car aytant com es de meyllors homens, mayor es la malea que afeta. Laltra cosa que confessen es que ells an meyns de discrecio et meyns de valor et de vergoya que altres, car si mes naguessen o aytant, ells dirien lo contrari ço es: Seynor, aquest a vituperats tots los bons homens de son linatge et del Regne e tots temps serie seval de vergonya et de confusio a tots, per queus supplicam que sia delit. Mas car lo cor an truffa e tacat et ple de desitgs et pensaments bestials, no saben ques sia noblea ni honor e parlen bestialment. E si demanats en si en neguna manera poriets mudar aquela pena sens offensa de Deus, devets saber que hoc: sol que la manera sia tal quell seu enteniment hi sia saul. E per tal que la manera trobets, devets saber quell enteniment per que Deus la feyt jutyar a pena capital es aquest, ço es que aquell axi com membre corrumput et veninos sie partit del cors daquella universitat que a començada corrompre, en tal

manera que per obra o per consell o per memoria no pusque laltre cors corrompre, lo qual enteniment nos porie complir si ell romanie en la universitat, car jassia ço que ell asseguras que james no faria mal, pero la sua presencia daria tots temps ardiment de fer mal a sos semblants, per que cove que axin sia partit que james noy aparega. E aço fer nos pot sine en II. maneres. La I.ª, per exil perpetual, mas en aquest a peryll car en lo veynat de les altres Seyories porie tractar et fer mal. Laltra manera es per carçre perpetua fora de la terra.-E cam aço ac oyt lo Rey, respos als rics homens que per honor dels no volia que fos escapçat mas jutyal a carçre perpetua en I.ª ylla sua luyn. Tot aço que avets oyt es recitat per declarar los **[p. 294]** inconvenients demunt dits, en los qualls princeps caen per la amor damunt dita et per la defalta dels prelats. Encara caen per obra en altre inconvenient, per lo qual cas tots los princeps de crestians seran dampnats et del qual meyns se guarden axi com los prelats, ço es enversia de lur offici et necligencia impia, car princep Catolich et prelat, segons la veritat del evangeli, pus curoses deuen esser de mantenir et consolar los pobres quells rics, et a les persones miserables axi cum viuves et orfens et pubils pobres, ab lurs messions los deuen mantenir en justicia, et açols es ordinari axi com a prevere dir misa, mas ells o an enversat, car los rics escolten et entren a ells ordenariament e dels pobres no an cura sino extraordinariament, segons que reconten les revelacions damunt nomenades, tot axi com los prelats ells princeps caen en graus inconvenients per la amor de les riquees et de les honors et dels delits daquest secgle, axi metex hi caen totes les crides que aqueles coses amen, los quals lescriptura appella falses religioses, car neguna persona que am aqueles coses no pot esser ver religios, car vera religio, segons que diu Sent Jacme, es meyns prear aqueles coses e viuxe en esperit de pietat. Devets donques saber que aytals falses religioses caen per aquela amor en legees o abominacions de gran heretgia, de les quals la I.ª es falsa preycacio et doctrina enganosa o fraudulenta. Laltra es persequcio et impugnacio de la veritat evangelical, les quals dues coses son largament declarades en aqueles obres que presenti al Seynor Papa en Bordeu ab carta publica, en les quals es declarat que en XL. et IIII. maneres falsen la veritat evangelical, et son hi nomenades les revelacions divines, en les quals lo Sent Spirit descriu totes les abominacions que fan entre si ares cost et deffora apales. En les quals es declarat que la amor damunt dita los fa estudiar a enganar lo poble en lur preycacio o doctrina o conseyll en IIII. maneres. La I.ª es que fan sofistiques distinccions. Laltra es que falsament alleguen les paraules de la Sancta Scriptura, ço es en altre enteniment quell Sent esperit nols done. La terça es que ço que es mes necessari a dir et a mostrar calen. La quarta que ço que es meyns necessari a dir then o mostren en frau. En aquestes erros los fa caure, segons que dien les revelacions, la amor damunt dita e especialment dien quells hi empeyn amor de II. coses, ço es amor dabitaculs delicats et de **[p. 295]** viandes delicades, car o a compra o a do tota hora volen aver los pus delicats. E per exemple de la compra reconte ço que es devenc en I.ª ciutat, ço es que bon vi comunament los donave hom, mas de pus delicat sen venie en I.ª taverna, e car no trobaren, qui daquel los volgues donar, car era de molt gran preu ni ells avien los diners appareylats, empeyoraren lo breviari de comu et retengren tot quant navie en lo vexel. Quant al do recite ço que ali metex esdevenc, ço es que I.ª pressona los fahie fer commemoracio per I.ª deffunt et feu los pietança, et entre les altres coses trames los del bel pa que comunament troba en la ciutat, et can fo lo pa a la porta del Monestir et veeren que no era del pa que fahie I.ª flaquera seyalada en la ciutat, la qual, per ço car lo fahie pus delicat de totes, avie privilegi de fer pa de meyns pes, tancare les portes et nol volgren reebre et allegaren quells altres quils fahien pitança los donaven daquell pa et no volien rompre la custum et axi destrengeren lo a donar los daquell. Les quals II coses no podien ne devien fer segons la regla daqueles crides que son apostols de Christ mas daquelles qui son goliarts de taverna. Diu donques la revelacio que per ço car delicats albercs et bastament de viandes delicades no poden aver sens grans messions o gran moneda, e aquesta no
poden aver sino dels seglars, car ells nos volen affanar corporalment per guanyar lur vida, estudiense

com pusquen a si tirar los seglars, per tal quells pusquen succar ab manera de plasenteyar entre les quals IIII nobserven comunament. La una es visitar les en lurs cases en sanitat et en malaltia et affalagar. Laltra es cantarlos misses et aytan com poden les induen a ço que lurs misses oyen. La terça es oyr lurs confessions, et per aquestes II. coses se cuyten de esser preveres per succar cels qui confessaran. La quarta manera es semonar en aquesta quarta diu la revelacio que car volen plasentejar al poble o a la multitut, a la qual preyquen et volen palliar lur error, falsen la preycacio evangelical en les IIII. maneres damunt dites. E les revelacions declarens axi primerament, car en totes aqueles maneres en les quals ells no serven lavangeli mas fan contra la consciencia, los destreyn de calar o de dir alguna cosa enganosament contra lo document que ells falsen, per tal que la sageta del Semo no tom a ells. E I exemple es que lavangeli diu que cels qui amen riquees o peccunies pus greument se poran Salvar quel camell pasar per lo **[p. 296]** cors de la aguylla. Los damunt dits falsaris aquesta cosa lexaran a dir en semo et diran alguna cosa paliadament contra aço. Laltre exemple es quell evangeli diu a tots los feells que no sien curoses principalment sino de guaanyar lo regne del Cel et aço feen, Deus les provehira complidament de ço quels sera necessari temporalment, aço lexaran dir en semo car saben que fan lo contrari. Laltre exemple es quell evangeli diu a tots que sien pacients en quals que greuges hom los faça, lo qual document calaran o qual que cosa diran contra ell palliadament e per dit de phillosophes o de sciences secglars o per falsa allegacio de la Sancta Scriptura, car saben que ells en tots greuges o en tot ço que an a fer ab los secglars volen venir al dessus o ab blasfemies o a menaçes o ab cort. Laltre exemple es que levangeli diu que aquell qui volrra posar la offerta sobre laltar si sab que aya qualque proixme agreviat deuse, abans que offira, reconciliar ab aquell. Aquest document calaran en Semo, per ço car saben que ells ir o laltre o laltre feeren o digueren greuge a qualque secglar e canten missa cada dia et offeren sobre laltar, e no veu hom comunament que negu per si o per manament de son prelat en capital o de son confessor, abans que cant, se vaya reconciliar ab aquell qui aura escandalizat, ne neguna cura no veu hom quen ayen, axi com si levangeli era faula. Laltre exemple es que levangeli diu que molt es estreta la porta et fort aspra la via per la quall se salvaran cels qui salvar se deuen, et ampla et delicada la dels dampnables, lo qual document calaran, car ells de feyt mostren lo contrari, ço es que ampla et delicada es cella per que hom se pot salvar. E axi metex fan en totes les coses en les quals trespassen et desmenten levangeli. Dien donques les revelacions que per ço car ells amen los delits de la gola et del ventre et delicats albercs et per ago aguaayar desiyen et procuren peccunies et dignitats o prelacions et embaxades el laors et honors daquest secgle. James ni en publich semo ni en privat colloqui no conseyllaran ni enagaran negu a meynsprear aquestes coses, ansfaran lo contrari per falses allegacions de la Sancta Scriptura o per dits de sentencies secglars, los quals no pertaynen a preycacio evangelical o per enganoses distinccions. E can deurien parlar de la justicia de Deus per espaordir la gent et per luyar de la amor daquest secgle, lexen aço et preyquen et estenen lur **[p. 297]** semo en la misericordia e dien al poble per tal que li placie et pallien lur error que per greument que aje peccat lo Christia, si a la fi a vera contriccio es confesse sera salvu. La qual paraula es verdadera, mas aquesta veritat, dien a gran frau et a gran engan dels ignorants. E cant es gran lengan, pot ho cascu conexer en aço car negu no pot aver vera contriccio si mes no ame et desiye los bens eternals que temporals en tal manera que tots los temporals meyns preu per aquests, car Sent Paul diu que negunos pot salvar si no a caritat, la qual no pot aver negu, si mes no ame et desiye los bens eternals que temporals. Mas aquel que in tota sa vida aura mes amat et desiyat et percaçat los temporals que los eternes, can li ve la cuyta de la mort en son obit no pot soptosament desamar et meynsprear ço que continuament en sa vida aura acustumat damar et de prear, ne atresi sobtosament pora girar lo cor a amar et desiyar ço que no a acustumat ne rao natural mostra que hom se dege pensar aço per que si Deus no volra fer miracle o força al cor daytal hom ço que no fa debades o no li volia fer gracia que li donas longa

malaltia, per la qual migras lonc temps et per remey de si metex fos destret de desiyar la mort, cert es per rao natural que aytal hom en son obit no es appareyllat per ço que a continuat en sa vida daver vera contriccio, e per ço es manifest que aquell qui en son preyc diu al poble que si en son obit a vera contriccio sera salvu es doctor falsari, e en II. maneres engana cells quil oen, primerament car los covide ells enaque tacitament de perseverar en lo corrompiment et en la vanitat daquest secgle. Laltra car nols enague nils mostre com sapareyllen a ver en aquel punt vera contriccio. E enganels axi com falsa talaylla et fals metge. Falsa talaylla con hom li demana lo cami a qualque poblat et ell sap dues vies, de les quals la I.ª, es breu et plana et sens peryll et laltra es longa et plena de robadors et des bals et daltres perylls, mostre aquesta et diu que alens trobaran fons et prats et no mostre laltre. Fals metje lo qual no enten principalment en lo profit dell malalte, mas solament etpaxér sa fam ço es que sia loat et tengut per savi et be guardonat, car ell conex que sacosta la bataylla del temenament et conex quells accidens seran tan greus et perilloses que faran congoxar lo malalte regeament, ell li fa saber davant qualque multitut lo trebayll que li **[p. 298]** es a venir, et amonestal que aya paciencia et que nos debata per soffrir la sour et axi guarra, et ell sab que no la poria aver si Deus no li volia fer gracia especial, mas diu ho per tal que con sera mort diguen los altres: ben dix lo metje que si soffris la suor fora guarit. Mes lo falsari ni li aura feyt re ni mostrat per que la pogues soffrir. Per tot aço es manifest que aytals falsaris fortment enganen lo poble en lur greyc. Encara es manifest laltre damunt dit, ço es que caen en error deretgia en ço car sembren de feyt et de paraula ço qui es contra levangeli. Mas pus manifest es per ço que ara ses descubert en la provincia de Toscana, la qual cosa no pot hom palliar ni escondir, car II. Cardenals caberen en la inquisicio et foren trobats mes de CC.XL. qui entre si ab les fembres de lur estament et daltres preycaven que ara es temps en que Deu regnar esperit de libertat; ço es de fer tot ço quell cor desiyara, car tot sera plaer de Deus, axi que si yo vuyll ociure lo Papa ol Rey o aontar sa muyller et sa fiylla de tot fare plaes a Deus, et daquestes crides ni avia alguns qui eren entre ells grans et notables lectors. La qual error es de mayor eretgia que esser pusca, car no tan solament negue la veritat catolicha, mas encara mes rao natural et tot be dumanitat, en la qual error cert es que no foren cayguts si no fos la amor dels delits corporals et dels plaers daquest secgle. Per la qual amor caen en altre veri deretgia, ço es per seguir et impugnar la. veritat evangelical, e aço ses manifestat en aquest temp en IIII. maneres. La I.ª en lurs collegis et entre si mateys, car entre ells navie alcuns qui avien esperit de Deu et amaven la veritat, et blasmaven los ells repremien et protestaven que en moltes coses et en moltes maneres fahien contra la regla propria et comuna. Propria es aquela quel fundador de lur orde establi comuna a tots christians et mayoment a vers religioses es levangeli. Tots aquells donques qui protestaven als altres que contra lur propria regla et contra la doctrina del evangeli fahien, an perseguits pus cruelment que si fosen barbars, axi que primerament los tolien tot offici davantatge encara que es pus fort, nols lexaven preycar al poble per tal que nols feesen sentir lurs dissolucions, encara los destreynhien ab vincles dobediencies et de vet et dentredit, e can nols bastava exillaven los et flagellavenlos corporalment et en crueles carçres fahien los morir, e tan gran era lur furor que apres la mort los **[p. 299]** perseguien, axi que alcuns ni avie los quals Deu duma part los clarificave per miracles et aquests daltra part sesfor çaven de difamarlos et desteyner o apagar en lo poble la devocio et... contrastar a les obres de Deus, per la qual furor los appella nostre Seynor en levangeli serpents, fiylls de vibres, les quals can mes les escrida hom pus felones son et pus veninoses. Axi aquests falsaris, can mes vehien et hoyen que dins et deffora se manifestave lur dissolucio la amor dels delits mundans los embriaga tan fort que tolc los lo sen et la conoxença de fer callar cells quin parlaven per via de virtut, ço es esmenan si mateyxs mas axi con vibres o rabioses preseren la via contraria no tan solament a veritat, mas a lur enteniment, car ells per fer calar et lurs frares et altres ajustaven iniquitat a iniquitat, et fahien et fan pics, cuydanse que per força de malees façen calar los altres, e Deus lo qual combatien et combaten als bastic: aytal

joch que les pedres
parlen contra ells et continuar o an tro quels ayen a... E dien les revelacions divines quell diable que daquesta furor los a embriagats ordena et percaça que alcuns daquests falsaris puyassen a Cardenalat per tal que feessen II. coses. La una que per tot lo mon feessen saynoreyar en lurs provincies et en lurs convents cels qui serien de lur secta. Laltra es que embargassen et tancassen los portels, en tal manera. quells clams ells crits de cells qui serien perseguits o dels seglars no poguessen venir a audiencia del Papa ni de Cardenals qui aguessen esperit de Deu. E II. daquells Cardenals donen a conexer per aneda et per esturç per ço car les proprietats daquells ocels seran et son ja manifests en ells. Per la qual furor et maestria diabolica sesforçen dapagar et destremenar la veritat del evangeli, et en breu de temps la auran aportada a no res sil Papa per son offici nos cuyta de metre la ma en ells car de les abominacions trobara tantes que el sera tot
esperdut. E si ha lesperit de Moysen purgará cuytadament lo vituperi de Jhesu Christ. La segona manera per que ses manifestada en ells la damunt dita furor de perseguir la veritat evangelical es en les pressones seglars, les quals volen fer penitencia en abit seglar et viure en pobrea et meyns preu de si metexs, axi com son beguins et beguines, los quals sino son lurs devots o per qualque obligacio sotsmeses a ells tots los perseguexen cruelment ab diffamacions et ab calupnies de vicis et de heretgia, no tan **[p. 300]** solament en semo mas encara en cort de prelats et de princeps. E segons que les revelacions divines declaren, dues son les raons per que los perseguexen. La I.ª es per tal que per rao daquests nols minven les almoynes entrels seglars. Laltra es que no pusca minvar la bona estimacio que volem aver entre ells, car segons que dien les revelacions per ço car aquests falsaris entenen trer dels seglars peccunia quels bast a delicades viandes et a delicats monestirs et saben que no porien conseguir lur enteniment sils clergues ells lecs no avien devorio en ells. Encara saben que II. son les coses per que hom a devocio en altres ço es Santetat de vida et clardat de saviea o de saber. Majoment en la veritat divinal per ço desigen et ab lurs maestres sesfor çen daver entrels seglars estimacio daquestes II. coses, ço es que sien tenguts per pur Sents et per pus religioses que altres et pus savis en lo saber de Deus. Dien donques les revelacions que can entres seglars veen alcunes persones qui per gents et per conversacio et per obra los sobrepuyen en puritat de religio et de vida evangelical, mortalment los es greu per II. coses, la una car per aquests aytals se manifeste pus clarament la lur apostasia, vol dir desviament de la perfeccio evangelical. Laltre es car la estimacio de lur Santetat se minve per aquests en los seglars, e per ço sesforçen quels puguen gitar en ira et en meyns preu dels clergues seglars et dels lecs. En que perseguesen la veritat del evangeli en moltes maneras, mas especialment en aço, car levangeli atorga a tots Christians que sots la obediencia del Papa et de sots loctinents cascu pusque fer penitencia en pobrea, en mayspreu de si, e aquestes falsaris donen a entendre lo contrari de feyt et de paraula. La terça manera per que ses manifestada en los damunt dits la furor de perseguir la veritat del evangeli, es ço que an feit et fan en totes aquels pressones seglars qui denuncien los temps finals del secgle, axi com es lo temps danti Christ et el centenar de fenir mon, car ja sia ço que alcunes persones entrels seglars sien apparegudes, les quals per testimoni de les revelacions divinals denuncien aço, empero mortalment los perseguexen et sesforçen quels pusquen gitar en ira et en meyns preu dels seglars, per tal que negu no sia tengut per pus savi que ells en lo secret de Deu. E la rabia daquesta envya o furor los tumenta tan fort que delerar los fa davant los seglars, dien no tan solament men çonegues mas **[p. 301]** bavequies de bover. E aços manifesta per III. coses que dien. La una es quam dien: bona gent, no cregats que negu pusca saber los temps finals, car si deguls podia saber per subtilitat o per sciencia humana sabriendo alcuns de nostres frares, car ell mon no ha pus sobtills ne de mayor sciencia que na entre nos. E aquesta paraula, jassie aço que sie presumptuosa, pero sofferrelas pot hom. Mas quan dien apres que si, degu o devia saber per revelacio de Deu, que alcuns de lurs frares o sabrien, car ell mon non ha de

pus Sant que ha entre ells. Aço es mençonega e contra levangeli en moltes maneres. Primerament car ells se glorifiquen de Santetat, e levangeli diu que al fariseu quis glorificaba de Santetat no dona Deus la gracia, mas al publica quis tenie per pecador. Daltra quar levangeli diu que Deus inspira la on vol, axi es que no es obligat a negu de inspirarli sos secrets per negun meritet de Santetat o de dignitat o altea de pressona o destament, mas per sa francha voluntat, axi com la regla de la sua saviea li mostra que fa a fer e declara o per aço car a Sent P. et a Sent Johan qui eren ydiotes revela ço que no revela als fariseus o als doctors de la lig, et a Balaam qui era fora de lig et tot ple diniquitat revela ço que no revela a alcuns Sants pares de la lig, et a Agabucs I. diciple et a Sancta M.ª Magdalena et als fiylls de Sent Feliu apostol revela ço que no revela a negu del apostols, et a Sent Francesch qui era lec revela en son temps ço que no revela a negun clergue secglar o recglar, et axi com no es obligat a denguna pressona, axi metex no es obligat a nengun temps, mas can ell o vol et conex que fa a fer segons son enteniment, lavores revela ço que li plau et aquis vol, et per lo qual son enteniment sera mils complit. Item la escriptura evangelical diu que can Deus vol confondre cels quis gloriegen de lur altea, ell elig persones baxes et meyspreables. Per tot aço es manifestat que aquests falsaris en la paraula damunt dita dien lo contrari del evangeli. Laltra paraula que dien als seglars es que Deus anc no revela los finals temps als apostols en que mostre o que son ignorants o no an vergoya de mentir, car a la letra diu, lescriptura Sancta lo contrari, segons que es largament declarat en les obres presentades a la esglesia de Roma. E Sent Agusti diu en lo libre de la Trinitat que alguna vegada los revela lo dia et la ora del juhii. La terça paraula que dien al poble es que nostre **[p. 302]** Seynor no revela a la sua beneyta Mare los temps finals et que per ço nols revelaria a altre, en la qual paraula mostren dues coses. La primera que parlen per voluntat, car dien et affemen ço que anc no trobaren escrit en neguna scriptura divina. Laltra es que ells parlen no com doctors evangelics mas axi com bovers, car bover veu quell vedell mostre a sa mare lo cao et la coa et tot quant pot et si salte davant tot axi, aquests donen a entendre que nostre Seynor plasentejas a la Mare per inclinacio carnal et que nos comporteve ves ella segons la regla de la saviea eternal, mas axi com vedel a la vaca. El contrari diu lescriptura que reconta que can nostre Seynor preycave en I. temple et per la pressa noy poc entrar la mare quil demanave estave a la porta, dixeren li de ma en ma que sa mare era a la porta quil demanave, e ell respos que sa mare era tots cels qui oyen les sues paraules et les metian en obra, en que mostra que per la mare no faya re per carnal inclinacio. Mas la bavequia daquests falsaris es pus manifesta per aço, car Deus no fa res de bades et a la Verge Sa Mare no era obs que li revelas los finals temps, car ella ni devia venir per adat a aquels temps nen devia preycar, ne a consolacio espirital no li era obs quen sabes, car per altres sentiments divinals la podia mils consolar que per aquel saber. E axi es manifest que aquests falsaris per lo furor no tan solament then mençonegues contra levangeli, más encara deleren et bavequeyen, et jassia aço que cel qui denuncie los finals temps los aje soven requests ab escrits publics que si res volen dir contra, quen aporten en escrit e quen meten en juhii davant la Mare Esgleya, encara negu no es apparegut qui daço se sie asenyalat, mas tuyts li traen per balesteria et ladren contra ell en absencia, axi con ca de vil coerdia ple. La quarta cosa en que manifesten la furor de perseguir la veritat evangelical es car en totes les maneres que poden sesforçen dapagar et delir et offegar totes les escriptures que descubren lurs legees, jassia ço que be coneguen que son evangelicals en totes coses, ço es en materia et en foma et en final enteniment et en lo zel, e aquest es I. cert Senyal en quels pot hom conexer, car negun dels no pot oyr aytals paraules com aquestes sonques pusquen abstenir de bunir com vespa o siular com vibra o escumar axi com porch seglar, mas cel qui es amic de la veritat evangelical a plaer can les ou. Totes les coses damunt dites, Pare **[p. 303]** Sant, yo vulgament he denunciades a amdosos los Reys damunt dits, et ara can fuy en Sicilia emraonava de tot aço ab lo Rey Frederich: anedi a les coses damunt dites aquesta exortacio, ço es que en proseguir et promoure la veritat evangelical per vida et per

doctrina no devia duptar ni tembre ni es guardar los juhiis ols poders dels homens. Encara li digui que duy mes son frare lo rey Darago et ell et tot altre poderos entrols Christians no seran escusats davant Deus, anç seran greument comdempnats si per dupte o temor de juhiis o dignitats o poder domens lexen a promoure la veritat del evangeli o del Christianisme en totes maneres que poran, car Deus los ha posat II. arguments davant lurs huylls, los quals no poden escondir. Lo primer es que I. escaravat a suscitat, ço es I home qui per son offici tracte altruys fems, el qual no ha negun privilegi daltea, ço es ni de linyatge ni de pressona ni de riquea ni de poder ni de dignitat ni destament, car del pus bax estament que sie, ço es de muyllerats, es, et al feyt volar per diverses parts de Christians et fiçar en la cara tots los mayors de la Christiandat, ço es mayors en dignitat et en auctoritat et en poder et en sciencia et en estament et en multitut o nombre, et tots se indignaren et sescomogren contra ell el perseguiren, los uns diffaman, los altres menaçan, los altres acusan, los altres encarçeran, los altres meten en comes, los altres denuncian mençonegues et calumpnies, los altres escriven et ordenan iniques sentencies, los altres feen collectes dc dinere, car segons que a Perosa fo recita I. estament dels damunt dits, ajusta de totes les provincies LX. millia torneses que trames la per tal quel escaravat no escapas per re que no fos cremat o encarcerat perpetualment en lo loch de Sancta Crestina, et a aço finalment sacordarem car no trobaven occasio per quell cremassen, et ab tot aço Deus la guardat en tal manera que no han pogut tolrre I. cuxa ni I.ª ala ne I. dels grynyons del morre, ans quant mes lan perseguit, tant pus fem et pus ardit et pus appareyllat es estat de fiçar tots los falsaris de la veritat evangelical. E ço que es pus notable, tota hora es estat pus alegre. E per tal que entenats faç vos saber que XV. anys mavie tumentat greument una gran tristor per la rao que altra vegada us dire, et non pogui esser deliure entro que sofferi les persecucions damunt dites et especialment can fuy cert dels juhiis que corrien contra **[p. 304]** mi, ço es quells uns deyen que yo era fantastich, los altres que nigromantich, los altres que encantador, los altres que ypocrita, los altres que eretge, los altres que papa dels eretjes, et puys que fuy cert que aquestes coses dehien de mi, anc puxes la tristor damunt dita nom toca, per que podets clarament conexer que en ço que es de Deu ne hom fa per ell no deu negu tembre ne duptar los juhiis nel poder dels homens, car si Deus en son servii a guardat I. escaravat dels mayors poders del Mon, molt mils guardara les aguiles ells grifalts. Lo segons argument que Deus a posat davant totes les altres pressones de Christians son los juhiis que a complit en dos Papes, car lo decaement damunt dit del Christianisme fo en escrit a cada hu denunciat, et cascu dels per la denunciacio fo amonestat de part de nostre Seynor Jhesu Christ ques cuytas de rectificar totes los estaments de Christians e primerament de tota la clericia, et fou denunciat a Boniffaci que, siu meyns preava Deus, faria en ell temporal juhii aytal que en la sua casa metexa et en la força de la sua gloria lo faria confondre per sos enemics, et finalment deliria les sues plantes et la gloria del seu nom, et tot aço legi ell metex et meynspreao, et no ho volc creure entro que de fety ho tasta. An Beneyt fo denunciat que, si ho meyns preava, tots seri arrapat de la Seylla, ço es tolt del Papat, et del dia que aquesta denunciacio ac oyda et legida, car ho meyns prea, no sigue en lo papat sino XXXV. jorns. E. can cadau damdos vol creure la denunciacio nols profita, car Deus nols dona espay de viure, per ço car no agren cura desquivar lo vituperi de Jhesu Christ, lo qual conexien et sabien que hom los denunciava generalment. Perque podets conexer dues coses. La una es aqueles denunciacions de par de notre Seynor se fahien. Laltra es que totes les altres pressones a les quals pertayn la guarda et la promocio de la veritat evangelical, si meyns preen duy mes les derroch daquella veritat, lo qual es manifest per tot lo mon, Deus les començara punir en esta vida, e sils dona espay de fer penitencia, sera gracia molt especial. Encara per tal que pus diligents siats a promoure aquesta veritat, vos faç saber que les revelacions divines dien que la denunciacio damunt oyda fara fer Deus altra vegada, axi com per terça monicio a la Seylla Apostolica; et daço so cert. Mas per qui o en qual loc o cant nou se. Mas be se que si la terça denunciacio **[p. 305]** meynspreeu, Deu començara

en lan segon apres fer en ells et en lurs pilars terribles juhiis, dels quals dorrient entro en Occident se maraveyllaran totes gents. Tot axi com les tres coses damunt dites e denunciades, axi com Anafil de nostre Seynor Jhesu Christ, axi metex a vos Sant Pare et a tots christians, ne denuncia altres tres en quant lo correu dels frares damunt dits. La primera es que Deus los ha inspirats et a units en son esperit a promoure la veritat del Christianisme per totes parts, ço es entre catholics et scismatichs et pagans axi que segons la justicia evangelical entenen a usar de II. gladis, ço es espiritual et corporal, e proposen aço continuar, entro quell Sepulcre de nostre Seynor Jhesu Christ sia restituit a Christians e la secta de Mahumet sia anullada, e per tal que mils men creegats, legir vos he los translats de les letres que amdosos los Reys trameseren la I. al altre. E car primerament fuy messatger del Rey Frederich al Rey en Jacme, primerament vos legire lo translat de la sua letra e puxes lo translat de la responsiva del Rey Darago. La segona cosa que denunciu dells e que amdos comunament an començat a promoure la damunt dita veritat en dues maneres. La primera es donan exemple de feyt en lurs pressones, car tot ço que no servie si no a cultivament de vanitat an tot a lurs pressones, e tota superfluytat de maneres de viure giten de lurs cases per enteniment de la fi damunt dita. E les regines lus muyllers los seguexen, axi que la I.ª per mostrar la veritat de sa devocio a començat ja fer dues coses. La I.ª es que totes les joyes, fora daqueles que pertanyen a la dignitat reyal, partex en III. parts. La una en pobres aconseyllar. Laltra en esgleyes a ornar. La terça al passatge doltramar. Laltra es que totes aquelles familiars sues qui li solien dir qualsque evacs de vanitats axi com: Madona, tan beus esta, o semblants paraules a luyades de si, exceptats aqueles que de cor et dobra se confomen a ella, La segona obra comuna a abdoses frares en la qual an començat a promoure la veritat del Christianisme es ordenament que an feyt en escrit, en lo qual mostren a tots cels qui volran en la promocio daquela entendre, com se deyen regir en si e com deuen conversar ab los altres catolics, et que deuen fer ves los scismatics et pagans, axi que sobraço a començat a escriure lo Rey Frederich, e aquell ordenament en escrit e yo portat al Rey Darago, e ell hia declarat et ajustat **[p. 306]** algunes coses per inspiracio, divina, tot axi com lo frare per aquella matexa avie laltre ordenat, e de tot aço pux fer copia a tots cels qui lan volran. E dic que en aço fa Deus a tots los catolics et mayoment als clergues I. Seyal fort notable, car a promoure et administrar la veritat evangelical, en la qual esta la veritat del Christianisme, a ellegits en aquest temps et appellats lecs, ydiotes et muyllerats, dels quals fa universals doctors de tots aquells qui volran obeir al evangeli. La terça cosa que denunciu dels damunt dits Reys es que cascum dels a per si començat la damunt dita promocio per obra singular, vol dir propria a cascun dels, car lo Rey Darago ses mes en cami ab ses gents per anar en lo regne de Granada ab proposit de no tornar atras, entro que la blasfemia de nostre Seynor Jhesu Christ sie estirpada de les parts Occidentals. E axi o a sollempnement divulgat a les sues gents. Lo Rey Frederich per si a comengat a bastir et a continuar escoles evangelicals, de mascles a una part et de fembres a altra, en les quals rics et pobres seran infomats a vida evangelical ço es de ver christia, et aquels qui seran abtes a preycar otra aço seran enfomats en lengues diverses, en tal manera que la veritat del evangeli pusquen mostrar a tots pagans o scismatics, e a promocio daço a procurat ja maestres et escriptures evangelicals en algunes lengues, et procura en altres et a fey cridar per la ylla que tots aquells qui volran en paupertat evangelical viure de qualque nacio sie vagen la, car ell los dara proteccio et provisio en necessaris de vida.»

XVI

DONACIONES A FAVOR DE ARNALDO DE VILANOVA [1]

I.ª

«Nos Jacobus etc. Attendentes plura grata et accepta servicia per vos dilectum nostrum Magistrum A. de Villanova gratanter exhibita, et que exhibere cotidie non cessatis: Idcirco ipsorum **[p. 307]** gratuitorum serviciorum intuitu vobis licenciam ac plenum posse concedimus atque damus, quod possitis auctoritate propria domos, censualia, honores aliasque possessiones quas habetis et possidetis in civitate et territorio Valencie, donare seu in ultima voluntate dimitere seu legare Ecclesiis et locis religiosis ad divinum cultum, hoc vobis et speciali gracia indulgentes. Mandantes per presentem cartam nostram procuratori nostro Regni Valencie, justicie et baiulo Civitatis Valencie, nec non universis et singulis officialibus eiusdem Regni et civitatis, quod predictam graciam et concessionem nostram fimam habeant et observent et faciant inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem contravenire pemitant aliquia racione. Datum Ilerde VIº idus aprilis anno Domini M.ºCCC.º Secundo.-Matheus Botella mandato domini Ep.»

2.ª

«Nos Jacobus etc. Concedimus et licenciam plenam damus vobis venerabili et dilecto Consiliario nostro Magistro Arnaldo de Villanova. Quod illud violarium gabelle salis de Burriana, quod ex donacione et concessione nostra habetis et recipitis ac etiam ministratis, possitis per vos vel per procuratorem vestrum vendere ad IIII annos continue sequentes cuicumque seu quibuscumque volueritis et quocumque precio. Nos enim quamcumque venditionem de premisso violario feceritis ad predictum tempus IIII. or annorum, ex nunc ut ex tunc et ex tunc ut ex nunc, emptori seu emptoribus eiusdem Violarii quicumque fuerint, laudamus, approbamus ac etiam confimamus: Promitentes ipsam vendicionem ratam habere et in aliquo non contravenire aliqua racione. Datum Ilerde VIº idus aprilis anno predicto (1302).-Idem.»

XVII

CARTA DEL REY FEDERICO DE SICILIA A SU HEMANO

DON JAIME II [1]

«Excellentissimo domino J. Dei gratia illustri Regi Aragonum.

»Frare Seynor, yous clam merçe per amor de nostre Seynor, **[p. 308]** que sy yo falia en alguna cosa per gran desig que yo e que vos sapiatç mon enteniment, axi com pare que mo dejaç perdonar, que ço no seria per minva de bona amor mas solament per ignorantia e simplea. Certa cosa es, car frare e Seynor e pare, que per la gratia de Deu yo coneç que tot hom deu seguir nostre Seynor Ihesu Crist en son estament, esperam en la sua gratia viven en caritat axi com Cristia deu fer, e so cert que neguna presona no pot viure en caritat, si no meynsprea aquest mon, ço es que sia pobre despirit, e per ço deu hom eser pobre despirit e meynsprear lo mon, ne nol deu hom prear ne aver, sino tan solament que i puxa fer la volontat de nostre Seynor, car aquesta es la cosa de quels homens poden honrar Deu en tera e on de pus alt estament es lom tant es maior la honor que li fa seguendo en aquell estament, e

mes li o graex nostre Seynor. Car per lestament, en que es lo pot fer honrar a mol çaltres, on ell diu en levangeli que aquell que servira el seguira, son pare lo onrara eternalment; on Seynor meu, claman merce yous comvit encara en caritat ab tota reverencia e subiecçio, que per remembrança de la passio de nostre Seynor Ihesu Crist, que vos lo vullatç seguir segons la manera de sus dita, que be sabetç que es breument la veritat que ell enseyna en tera per poder aver caritat, per la qual lom compra lo cel, la qual caritat es huy, parlan generalment, molt refredada, segons la paraula del Apostol, e per ço es molt neçesari que per vos qui Deus a tan honrat queus a feyt, per dir veritat, lo pus alt hom que anc fos en nostre linatge Darago, e que tota Espayna e encara gran partida del mon per la gracia de Deu guarda a vos molt liu dejatç fer gracies per obra, desenparan vos metex per ell en la manera desus dita, e yo creu que Deus sara segit de moltç per rao de vos e loat et honrat: amen. Jos tramet per escrit alcuns proçeses que yo e feitç per donar a entendre mon enteniment per exempli dobra, e tramet vos la infomaçio que maestre A. a feita sobre lo dit enteniment, e per amor de Deu plaçia a vos no gurdar al vaxell, mes gurdat la sabor del piment, que be sabetç que tan solament nostre Seynor es bo.»

[p. 309] XVIII

CARTA DEL REY DON JAIME II AL INQUISIDOR EYMERICH

SOBRE EL NEGOCIO DE GUILLEMO DE COLLIURE [1]

«Jacobus, etc. Venerabili patri in Christo fratri Eymerico Magistro Ordinis fratrum predicatorum salutem et dilectionem. Ad audientiam nostram de presenti diferimus quod frater Guillemus de Cauco libero de ordine vestro fungens inquisitionis officio in diocesi Valentina, pretextu inquisitionis excomunicavit Gombaldum de Pilis domesticum et familiarem nostrum exhibitorem presencium, occassione scripturarum editarum a venerabili et dilecto Consiliario, familiari et fisico nostro, Magistro A. de Villanova, ac si heresis aliquid continerent, cum tamen easdem scripturas nos et illustris domina Regina, consors nostra karissima, et familiares nostri et archiepiscopi, episcopi et inferior clerus et multi alii nostre dictionis teneamus et perlegamus frequenter. Tulit etiam predictam excomunionis sententiam tam inique et iniprudenter ut audivimus et pensamus, quod non solum in offensam nostram promulgavit eandem, set in irreverenciam et contemptum dicte Regine, que affuit interdum ejectioni predicti Gombaldi ab *ecclesia* , occassione late sententie contra eum, pro eo quod supradictas scripturas tenebat et publicabat. Unde cum ex hiis videatur quod processus illius non tantum injustus fuerit set iniquus, fueritque per nos requisitus idem frater G. quod causam nobis exprimeret propter quam excomunicaverat dictum Gombaldum, ad hoc ut dominum Summum Pontificem certificantes, remedium super hoc canonicum per eundem adhiberetur, dictusque frater ad pleniorem sue iniquitatis manifestationem degeneravit nobis exprimere dictam causam, sitque nobis molestum ac pemiciosum exemplum quod domesticos nostros videamus absque causa de tam nefando crimine increpari, idcirco paternitatem vestram affectuose rogamus quatenus faciatis cum effectu quod dictus frater cum sufficientibus scriptis nobis mitendis revocet sententian antedictam, aliter non miremini si tam **[p. 310]** ille frater quam alii fratres vestri ordinis senserint nos amodo durescere versus eos: hanc autem litteram mittimus vobis per predictum domesticum nostrum, quoniam plenius alio sciet vos infomare de procesibus dicti fratris. Datum Barchinone XIIII. Kalendas decembris anno Domini M. CCC. Quinto.

»Predicta littera fuit expedita absque signo domini Cancellari vel sui locum tenentis, de expresso

mandato domini Regis, qui presencialiter et manualiter eam tradidit Bemardo de Aversone isto modo sigillandam.»

XIX

CARTA DE FRAY ROMEO ORTIZ AL REY DE ARAGÓN SOBRE

EL RAZONAMIENTO DE A. DE VILANOVA EN AVIÑÓN [1]

« *Excellentissimo et magnifico principi domino Jacobo Dei gratia Regi Aragonum.*

»Sciatis, domine, quod Magister Arnaldus de Villanova fuit Avinione et procuravit cum Summo Pontifice coram Cardinalibus audienciam sibi dari et eandem per importunam procuracionem data est sibi audiencia coram Cardinalibus, in quorum presencia, inter multa que dixit de quibus fuit racionabiliter reprehensus, retulit infra scripta. Dixit enim quod dominus, Rex Fredericus, frater vester dubitaverat diu utrum tradicio evangelica de abrenunciacione temporalium propter Cristum esset ab invencione hominum vel divinitus inspirata, et dum sub tali dubio eius animus fluctuaret, aparuit sibi quadam nocte in sompnis domina Regina mater vestra, velata facie, suadens ei quod mundum contempneret et divinis obsequiis inhereret, et quo pro certo teneret et crederet quod tradicio evangelica non fuerit humanitus sed divinitus instituta, et de hoc nullatenus dubitaret. Dum autem adhuc dominus Fredericus in eodem dubio pemaneret, iterato in sompnis modo consimili eidem aparuit mater vestra et consimiliter verba retulit supradicta. Tercio vero iterato eidem aparuit facie revelata et verba similiter protulit **[p. 311]** suprascripta, et tunc dominus Fredericus recognovit illam fuisse matrem suam, que sibi aparuerat et retulit supradicta. Dixit etiam quod prefatus dominus Fredericus miserat pro magistro Arnaldo quod veniret ad eum in Ciciliam ut sibi prefate visionis misterium cercius explicaret. Dixit etiam quod modo consimili vos fueratis in eodem dubio, utrum prefata tradicio fuisset ab invencione hominum vel divinitus, ut predicitur, inspirata et quod modo consimili vidistis in sompnis dominum Regem Petrum patrem vestrum eo modo et ordine quo dominus Fredericus vidit matrem vestram qui vobis dixit eadem verba que mater vestra dixerat domino Frederico, et quod vos similiter miseratis pro dicto Arnaldo, ut vobis visionem predictam plenius explanaret. Et quia vos, domine, et fratrem vestrum de dubio fidei coram Papa et Cardenalibus diffamavit, et dubius infide infidelis censeatur, sicut quidam Cardinalis intulit qui vos diligit toto corde, per quod detrahebatur quamplurimum puritati consciencie vestre, honestati, fame et vestre regie dignitati. Idcirco Cardinales amici vestri et inter ceteros dominus Portuensis qui vos diligit, sicut patet, fuerunt offensi non modicum, quia vos specialiter et etiam fratrem vestrum asserebat in fide dubios et per consequens infideles, curantes de sompniis et in sompniis confidentes, maxime coram Summo Pontifice et collegio Cardinalium universo et domino Portuensi, cum sui displicencia coram fratre Petro socio suo et Custode Valencie mii retulit supradicta, et voluit quod per me ad vestram deducerentur noticiam, ut prefatum Arnaldum ad vestra non mitatis negocia, qui per dominum Regem Francie in objectis contra dominum Bonifacium, de heresi accusatur, et ut possitis coram Papa et Cardenalibus ipsius falsitatem refellere et
vestram puram et fidelem innocenciam excusare. Ego autem servus vester fidelis qui pati non possum quod fama vestra posset per aliquem denigrari juxta decenciam humilis status mei, ubi et quando potui, vos super istis et quibusdam que audiveram, veritate previa, sicut valui, excusavi, sicut.

pluribus manifestum, et super istis scribit vobis dominus Portuensis qui nunciis vestris, si eum expectassent, supradicta omnia et alia plura referre decreverat oraculo vive vocis, et sicut credo in brevi scribet vobis dominus Ostiensis. Suplico autem dominationi vestre quod supradicta omnia que vobis scribit familiariter dominus Portuensis, **[p. 312]** placeat tenere secreto, et provideatis ne comunicentur littere quibuscumque plura enim vobis utilia, sicut a magnis audivi, notificarentur vobis frequenter ab his qui diligunt bonum vestrum, que omituntur frequencius, eo quod vel non bene custodiuntur vel pluribus, comunicantur littere vobis misse, sicut in brevi scietis explicite, Domino concedente. Ego autem frater Romeus Orticii, Minister Aragonis, dominacioni vestre significo supradicta de mandato reverendi patris domini Portuensis Generalis Ministri: plurimum vos salutat qui vobis scribit, et eius litteram per vestros nuncios mitto vobis. Valeatis semper in Domino, ut procuratis et me servum vestrum habeatis, si placet, in vestri gracia comendatum. Datum Avinione, VI Kalendas Novembris, Anno Domini M.º CCC.º Nono.»

XX

CARTA DEL REY DE SICILIA AL DE ARAGÓN

EN DEFENSA DE ARNALDO [1]

«Serenisimo et reverendo domino J. Dei gratia regi Aragonum carisimo fatri suo.

»Serenisimo et excellenti principi Domino J. Dei gratia regi Aragonum, suo carisimo fratri, reverende, tamquam pater, Fredericus eadem gracia rex salutem et reverenciam filialem. Fem vos saber que reebem e entesem vostres letres et los translatz de ço que maestre Arnau avie proposat en Avinyo davant lo Papa e de ço que proposa davant vos en lo Setge Dalmeria, los quals translatz ia aviem reebutç e vistç e enteses, e no trobam, ni per nostre enteniment ni daltres, que en aquelles proposicions aja res dit a nostra infamia, salva tota via la reverencia vostra, car en tot ço que conta e dix de la nostra par, es ver que axi com o recita axins ne eren raonatç ab ell, e en aquell çel que ell matex en aquelles proposicions concloex de vos e de nos, car per çel de ver crestianisme nos li dixem que segons les obres els portamens que faien generalment totç crestians donaven a entendre que la **[p. 313]** doctrina del evangeli fos faula, e donaven ocasio als ignorans e idiotes, axi com son comunament los lecs, daver sospita que no xia doctrina de Deu mas domes enganadors, en lo qual dupte maestre Arnau matex confesa en aquelles proposiciones que caec alcum tems per aquella ocasio, e tota presona que aja ver çel de crestianisme de qualque grau sia, pot aço dir e recitar en tot loc de crestians, per moure los corages de çels quiu oiran a tornar a la veritat del avangeli, e per dir aço o reçitar no caen en infamia cells quio dien, ans en veritat son dicnes per aço de ser loatç e tengutç per vers cristians, car planyen lo decaiment del crestianisme, el menspreu del avangeli, en lo qual esta tota la veritat del crestianisme, e no tan solament maestre Arnau, lo qual es nostre natural e domestic, et creem que anc no ac volotat ni enteniment de difamar vos ni nos ni res que nostre sia, mas encara tota presona que aquelles paraules dixes o recontas en aquell enteniment en lo qual ell los proposa de part vos e nos, deven qui ver cristians som mes amar per allo, e pus car tenir axi com home que la veritat de Deu e del nostre crestianisme met a avant, e raone lla on los maiors no gosen parlar e es nos vijare que a nostra sensacio nous cal sobraço escriure a Papa ni a Cardenals, pus que conexen que ço que ell los proposa no era acusacio nostra, ans creem quens acusarien els dariem

materia descarnir nos o mensprear, pero si maestre Arnau, fora dels escrits que avia vistz, avia dit al Papa en public o en privat que nos duptasen o meinscreegesem en ço que pertayn a la fe del crestianisme, nos som aparellatç de proposar e de manifestar davant lo Papa que ell no diie veritat, mas no avem entes encara ni per Papa ni per Cardenal ni per nostre percurador que tenim en cort, que maestre Arnau dixes de vos ni de nos aço en nenguna manera, ans avem entes lo contrari, ço es que totes altres presones daltre estament acusa o denuncia de fals crestianisme, e nos e vos loe per vers cristians, e nos, no aço mas per lenfomament quens done, avem nos pensat que aitant com porem lo retingam ab nos, per ço car no veem que de paraula ni de feit mostre al re sino la veritait del avangeli, e aço sabem totas maneres de crestians, per la qual cosa conexem que si studiosament lo luniavem de nos, a tot lo mon dariem ocasio de infamia nostra la maior que eser pot, ço es quens tinguesen por pijors crestians que anc fosen, car a nostre natural e **[p. 314]** dumestic qui es gelos de ver crestianisme no poriem sofere prop de nos, totes gens conexirien quel nostre moviment no serie de rao mas de volontat desordenada ves Deus e ves homens. E per tal que vos siatç pus cert del seu çel e de ço que diu e desiga de vos e de nos, trametem vos sotç nostre lo translat del enfomament quens a donat ara en aquesta venguda, lo qual enfomament nos per la gracia de Deu avem començat a metre en obra e avem esperança en nostre Senior Ihesu Crist quem o fara complir. E per ço car divulgar les coses damunt escrites nous par que fos onor vostra ni nostra, per ço nos matex o avem escrit *de nostra ma,* e si per aventura i avia alcuna cosa que no fos ben dita, pregamvos quens o deiatç perdonar, car tot o cuidam dir a vostra onor, la qual tenim per nostra.»

XXI

CARTAS DE CLEMENTE V AL REY DE ARAGÓN SOBRE

EL RAZONAMIENTO DE ARNALDO

I.ª

«Clemens Episcopus, servus servorum Dei. Carissimo in Christo filio Jacobo, Regi Aragonum illustriss salutem et Apostolicam benedictionem. Ex tuarum accepimus serie litterarum, quod per aliquos tibi significatum extiterat, quod dilectus filius magister Arnaldus de Villanova quaedam te et carissimum in Christo filium nostrum Fredericum, Regem Trinacriae illustrem gemanum tuum tangentia proposuerat coram nobis, super quibus per Nos certificari humilliter supplicasti. Verum ut de hujusmodi propositis et Nobis in scripto oblatis per eundem magistrum Arnaldum in consistorio privato notitiam tua habeat celsitudo, ecce quod scripta et proposita ipsa quae tunc venerabili fratri nostro Berengario, Tusculanensi Episcopo, tune tituli Sanctorum Nerei et Achillei presbytero Cardinali, per eundem magistrum Arnaldum tradi mandavimus, tibi mittimus praesentibus interclusa. Datum Avinione VI Idus Junii, pontificatus nostri anno V.»

[p. 315] 2.ª

«Clementis V ad Jacobum II Aragoniae regem, de eadem re (1309).

»Clemens Episcopus, servus servorum Dei. Carissimo in Christo filio Jacobo, Regi Aragonum

illustri, salutem et Apostolicam benedictionem. Tuae celsitudinis litteras, per quas nobis inter caetera intimasti, quod in quibusdam quae magister Arnaldus de Villanova olim coram nobis et fratribus nostris duxerat proponenda, in quibus de tua et carissimi in Christo filii nostri Frederici, Trinacriae regis ilustris fratris tui personis fecerat mentionem, locutus non fuerat veritatem, paterna, sicut decuit, affectione recepimus, et eas inspeximus, et legimus diligenter. Verum quia, sicut ex litterarum ipsarum tenore colligemus, turbationis causam ex proportione hujusmodi assumpsisti et nos ex inde conturbamur, dum sentimus personam tuam quam brachiis paternae dilectionis astringimus, fore proinde conturbatam. Verumtamen sciat regalis sinceritas quod ad scripturam illam, per dicta propositio facta extitit coram nobis, nos, dum legebatur, cogitantes circa alia negotia graviora, quae nostris turic cogitationibus imminebant, mentem nostram non curavimus apponendam, nec ad illa quae praelibata continebat scriptura, tunc vel postea nostrum direximus intellectum, neque illis fidem vel credulitatem aliquam diximus adhibendam. Super eo vero quod per dictas litteras postulasti, ut eas legi coram nobis et dictis fratribus nostris, in consistorio faceremus, scire te volumus quod cum in loco ubi moramur, ad praesens non habeamus nobiscum ex ipsis fratribus nisi paucos, litterae ipsae ibidem in consistorio legi commode nequiverunt. Sed cum erimus in civitate Avinionensi, ad quam sumus in brevi, dante Deo, reversuri, faciemus illud fieri, si deliberate super hoc nobis tuam denuo rescripseris voluntatem. Haesitamus enim an ex motu animi ex propositione praedicta forsitam concitati, an ex consulta deliberatione id duxeris postulandum. Datum in prioratu de Gransello, prope Malansan, Vasionensis dioecesis, IX Kal. Nov. pontificatus nostri anno V.»

[p. 316] XXII

SENTENCIA CONDENATORIA DE LAS OBRAS Y ERRORES

DE ARNALDO DE VILANOVA

«Auctoritate Sacrae Scripturae docemur, et consonant cathoicae sanctiones, quod Praelatus contra subditos non debet esse facilis ad credendum. Unde, ut in *Genesi* legitur, cum clamor Sodomae et Gomorrae ascendisset ad Deum, noluit subite procedere contra eos, sed ait: *Clamor Sodomae et Gomorrae ascendit ad me: descendam et videbo utrum clamoren opere compleverint.* Et postea comperta veritate protulit mortis sententiam contra eos. Et in Evangelio legitur quod villicus qui deffamatus erat apud Dominum suum, quasi dissipasset boria ipsius, audivit ab illo: *Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuae: Jam emim non poteris villicare.* In quibus auctoritatibus instruimur qualiter debeamur erga subditos nos habere. Cum igitur ad aures nostras, multis clamoribus praecedentibus, non solum semel, sed pluries et plurium virorum bonorum et honestorum relatione condigna fama etiam nihilominus publice defferente, pervenit quod magister Arnaldus de Villanova quondam, dum viveret, composuerit et ediderit multos et diversos tractatus, in quibus multi contra fidem sanctam catholicam et orthodoxam errores sub quibusdam coloribus continentur, et ipsi tractatus sic compositi errores multipharios amplectuntur, et dubia circa fidem Dom. nostri Jesu Christi plurima continent in se ipsos: aliqui enim de dictis tractatibus seu libelli continent in se haereses, alii errores, alii temeritates, alii falsa et dubia circa fidem, multosque de catholicis viris simplicibus et mulieribus, qui ipsis utuntur libris, et ex simplicitate et ignorantia adherent dictis ipsorum libellorum et tractatuum, possent de facili perducere ad errorem et etiam ad ruinam et ad cespitandum in fide Dei sanctissima, et talia quae in perversionem et subversionem totius status sanctae matris **[p. 317]** Ecclesiae catholicae, non solum Christianorum laycorum sed etiam omnium clericorum et religiosorum virorum, cujuscumque status seu conditionis existant, non debeant sic

inulta conniventibus oculis praeteriri, imo sint a coetu fidelium radicitus extirpanda: idcirco nos Gaufridus de Crudillis, Praepositus Terraconae, gerentes vices Terraconae Archiepiscopi sede vacante, zelo fidei inducti, cum periculosum sit et peccatum contumelias contra fidem catholicam sustinere, studuimus quod possemus praedictis erroribus adhibere, cum ad hoc teneamur, remedium opportunum. Vocavimus virum religiosum fratrem Jhoannem de Longerio, Inquisitorem haereticae pravitatis, ut cum eo conferremus et deliberaremus, qualiter super praedicto riegotio esset cautius procedendum. Propter quae cum secundum canones integrum sit, judicium quod plurimorum sententiis confimatur, ut valeremus in negotio fidei cum maiori securitate procedere, vocavimus ad Nos viros venerabiles et discretos et litteratos religiosos fratrem Bemardum Dominici, Lectorem fratrum praedicatorum Barchinonae, fratrem Bernardum de Pim, Lectorem fratrum Praedicatorum Ilerdae, fratrem Arnaldum de Canellis, Lectorem de ordine fratrum Minorum, fratrem Bernardum Simonis, Lectorem fratrum Praedicatorum Terraconae, fratrem Guillermum Carocha, Lectorem fratum Minorum Terraconae, fratrem Jacobum Ricardi, ordinis cisterciensis, Lectorem in Monasterio de Populeto, fratrem Raimundura Otgerii, ordinis cisterciensis, Lectorem in monasterio Sanctarum Crucium. Omnibus commissimus quod diligenter examinarent errores et temeritates, qui continebantur in dictis tractatibus et libellis. Qui convenientes in unum cum diligenti studio praedicta examinaverunt, et nobis fideliter retulerunt die sabbati quae fuit octavo Idus Novembris, anno Dom. millessimo CCC sexto-decimo. Quibus praesentibus, et nobis assistentibus in capitulo canonicorum Terraconae ecclessiae, praesentibus etiam et nobis assistentibus pluribus religiosis viris in Theologia Dictoribus et aliis viris peritis, inter quos erant Venerabilis fratrer Jacobus Alamanni, Prior Provintialis fratrum Praedicatorum in provincia Aragoniae, et Venerabilibus Berengario de Calders, Sucentore, Gundisalvo de Castro et Francisco de Casanovo, canonicis Terracon ecclesiae, et aliis etiam canonicis vocatis simul consentientibus, vocatis etiam reverendis Patribus **[p. 318]** monasteriorum Populeti et de Sanctis Crucibus Abbatibus, et praesentibus eorum procuratoribus, Lectoribus supradictis, praedicta die Sabbati, non ferentes opprobrium nec contumeliam fidei christianae, verisimiliter fomidantes ne falsitates et errores in dictis tractatibus contenti possent non solum simplices, sed etiam litteratos perducere in errorem, cum etiam ibi tota universalis Ecclesia laederetur tam in capite quam in membris, et etiam in ejus dictis detrahatur plurimum Eucharistiae sacramento, de consilio et expresso assensu omnium praedictorum, libellos et tractatus qui inferius contimentur duximus sententialiter condemnandos. Nos itaque dictus Praepositus et dictus Inquisitor damnamus, reprobamus ac sententialiter condempnamus libellos sive tractatus dicti magistri Arnaldi per ordinem qui sequentur:

»Primum qui intitulatur *De humanitate et patientia Jesuchristi,* et incipit: *Filla, si la amor natural,* ibi enim ponit naturam humanam a Deo assumptam, aequalem Deo in omnibus bonis suis, et quod tam alta sit humanitas in Deo quantum divinitas, et tantum possit, quod videtur esse error in fide, quia nihil creatum potui aequari Deo, et est contra symbolum Atanasii, ubi dicitur: *Minor Patre, secundum humanitatem;* et in Johanne dicit Christus: *Pater maior me est.* Item dicit in libro *De fine mundi,* qui incipit: *Entés per vostres paraules,* quod quam cito anima Christi fuit unita divinitati, statim ipsa anima scivit omnia quae divinitus scit, quia alias non fuisset cum ea una persona, praecipue quia scire est circunstantia pertinens ad suppositum individuale; et non ad naturam. Ex his ejus verbis magna duo dubia insurgunt, quia ponit animam Christi scire omnia, quae divinitus scit, et quia videtur annuere quod in Christo non sit nisi una scientia.

»Item damnamus libellum qui intitulatur *Infomatio Beguinorum vel lectio Narbonae,* et incipit: *Tots aquells qui volen fer vida spiritual.* Ibi enim dicit quod diabolus ingeniose deviare fecit totum

populum Christianum a veritate Domini Jesu Christi, sic suxit et evacuavit quod non dimisit in eo nisi pellem, id est, apparentiam cultus ecclesiastici; quem facit ex usu, et fides quam habet est talis, qualis est fides daemonum, et quod totus populus christianus ducitur in infernum, et quod christiani per singulos status pala, vita et moribus et affectibus Christum abnegavere, et quod in toto corpore Christi collegii, usque ad verticem a planta **[p. 319]** pedis, non solum vivit, sed regnat et imperat talis apostasia. Ex quibus verbis videtur quod non sit gratia in tot Ecclesia militante. Quod videtur nobis temerarium et error in fide, cum Salvator dicat Mathaei ultimo: *Ego autem vobiscum sum usque ad consummationem saeculi;* et contra illuin articulum: *Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam.* Item quod dicitur expresse, et sequitur ex hoc quod tota Ecclesia militans damnetur, reputamus consimili modo temerarium, et errorem in fide, et contra articulum *Remissionem peccatorum.*

»Item damnamus libellum, qui intitulatur *Ad Priorissam vel de caritate,* qui incipit: *Beneyt et loat sia de Jesu Christ:* ubi dicit quod omnes claustrales sunt extra charitatem et damnantur, et quod omnes religiosi falsificant doctrinam Christi. Quod est temerarium diceret et manifestum mendacium.

»Item damnamus libellum, cujus titulus est *Apologia,* et incipit: *Ad ea quae per vestras litteras,* ubi condemnat studium philosophiae, et doctores theologicos qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus. Quod dicimus temerarium et periculosum in fide, quia videtur condemnare Augustinum, Hieronymum et alios Doctores per Ecclesiam canonizatos, qui eundem modum tenuerunt.

»Item damnamus litteram sive libellum, qui incipit: *Domino suo Karissimo:* ibi enim damnat totam Ecclesiam.

»Item damnamus libellum, qui intitulatur *Denunciatio facta coram Episcopo Gerundensi,* et incipit: *Coram vobis Reverendo.* Ibi enim dicit quod revelatio facta Cyrillo est pretiosior cunctis Scripturis Sacris, quod est error in fide, cum fides dependeat ex Sacra Scriptura, et non ex illa revelatione, et ideo preponit fidei dictam revelationem.

»Item damnamus libellum, qui intitulatur *De helemosina et sacrificio,* et incipit: *Al catolic Enquiridor,* et infra: *Faç vos saber que la questió que vos en vostra letra proposats.* Ibi enim dicit quod opus misericordiae plus placet Deo quam sacrificium altaris: quod est temerarium et etiam erroneum, tum quia inter omnia sacramenta ecclesiastica sacramentum Eucharistiae est pretiosius et nobilius quod possit Deo offerri, tum quia incomparabiliter plures rationes acceptabilitatis sunt iu sacramento Eucharistiae quam in helemosinae largitione. Item quia ibidem dicitur quod **[p. 320]** stabiliens capellanias vel faciens celebrari missas post mortem non facit opus caritatis, nec ex hoc meretur vitam aeternam, quod est hereticum, et est contra id quod communiter tenet Ecclesia, et contra canonem missae et contra Scripturam Sacram. Item quia ibidem dicitur quod qui in vita sua scit multitudinem indigentium et maxime amicorum Dei, et congregat et retinet superflua ad stabiliendum capellanias et perpetuandum missas post mortem, certum est quod cadit in aeternam damnationem, reputamus falsum et temerarium, nisi essent indigentes extrema necessitate. Item quia ibidem dicit quod in sacrificio altaris sacerdos offerens, vel faciens offerri, nihil Deo de suo offert, nec etiam voluntatem, quod nos falsum et temerarium reputamus. Item quia ibidem dicitur quod in helemosina magis representatur Passio Christi quam in sacrificio altaris: quod falsum et erroneum reputamus, quia sacrificium altaris magis est memorativum Dominicae Passionis, et ex institutione, unde dixit Christus: *Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.* Et Apostolus:

Quotiescumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis; mortem Domini annuntiabitis. Item quia ibidem dicitur quod in sacrificio missae non laudatur Deus opere; sed solum ore, quod falsum et erroneum judicamus. Item quod dicit *in infomatione Beguinorum*, et in constitutionibus papalibus non est scientia, nisi operum humanorum, reputamus temerarium et manifestum mendacium et propinquum errori, cum ibi sint multa de articulis fidei et sacramentis Ecclesiae.

»Item damnamus libellum, qui incipit: *Per ço cars molts desigen saber oyr ço que yo vag denunciam.* Ibi enim dicit quod nunquam Deus cominatus est aeternam damnationem peccantibus, sed malum exemplum praebentibus, quod erroneum judicamus, sicut patet ex multis locis Scripturae Sacrae Mathei XXV: *Ibunt hi in supplicium aeternum;* et in Ezechiele: *Anima quae peccaverit ipsa morietur*.

»Item damnamus libellum, qui intitulatur *Alia infomatio Beguinorum*, et incipit: *Als cultivadors de la evangelical pobrea.* Ubi damnat omnes scientias praeter theologiam.

»Item damnamus libellos, qui incipiunt: *Davan vos senyor en Jacme per la gracia de Deu Rey Daragó propós yo Mestre A.* Item qui incipit: *Cant* fui *Avynó.* Item qui incipit: *Entés per vostres paraules.* Item qui intitulatur: *Responsio contra Bn. Sicardi.* In **[p. 321]** omnibus enim istis de propinquo adventu Antichristi, et deteminato tempore finis mundi temerarie et erronee locutus est contra Scripturam Sacram et doctores ejus sive expositores, et in quibusdam quae in his libellis dixit, jam apparuit falsus denunciator.

»Nos igitur Gaufridus de Crudiliis, gerentes vices Terraconae Archiepiscopi Sede vacante, tam in spiritualibus quam temporalibus, et frater Johannes de Longerio, Inquisitor haereticae pravitatis in regnis et dominio Dom. Jacobi, illustris Regis Aragonum, nolentes a praedictorum sapientum consiliis declinare, immo adhaerere eis potius, ut tenemur mori zelo fidei et justitiae, dissimulare contumeliam fidei non valentes, Deum habentes prae oculis; sacrosanctis Evangeliis coram nobis propositis, in nomine Patris et Fillii et Spiritus Sancti Amen, sententialiter condemnamus omnes praenominatos libellos, et si qui fuerint in quibus similia contineantur qui nobis nondum fuerint praesentati: et etiam omnes illos qui praedicta dogmatizaverint, docuerint vel legerint, coram aliis, publice vel occulte. Unde volumus et monemus, ut si qui tales libellos habuerint, qui per Magistrum Arnaldum sunt editi, a publicatione sententiae infra decem dies nobis debeant praesentare. Si enim in civitate Terraconae infra decem dies a publicatione sententiae, vel in aliis locis Terraconae provintiae ex quo in dictis locis dicta sententia fuerit publicata, infra decem dies per illas personas quibus nos hoc duxerimus committendum, non dederint dictos libros, nos praedicti Gaufridus de Crudiliis, Praepositus Terraconae, et frater Joannes de Longerio ambo simul, et quilibet per se in Terraconensi diocesi, et ego frater Johannes de Longerio per totam Terraconae provintiam contra tales propter eorum contumaciam et proterviam praefata monitione praemissa, sentenciam excomunicationis proierimus in his scriptis. Si qui auten ex contumacia vel contemptu in tali excomunicatione per annum integrum perstiterint, poterit contra tales tanquam contra hereticos procedi, secundum legitimas sanctiones. Lata haec sententia in Capitulo Sedis Terraconae, die Lunae, hora tertiae quae fuit sexto Idus Novembris, anno Dom. millesimo trecentesimo sextodecimo, praesentibus venerabilibus Bernardo de Plicamanibus, canonico Ilerd. Raymundo Guillermi de Lordato, canonico Fuxen. Romeo Galvayn, canonico **[p. 322]** Terraconae, Guillemo de Solario, infimario Terraconae, fratre Petro Marsili, fratre Bartholomeo de Podio viridi et fratre Berengario Gizberti, de ordine praedicatorum, et fratre Petro de Cervaria, et fratre Petro Ferrari, de ordine Minorum, Jacobo Tamarito, praeposito, Raymundo Michaelis rectore Ecclesiae Constantini, Dominico de Rocafort,

Guillermo Darocha, Guillermo de Celma, civibus Terraconae, et maxima multitudine tan clericorum quam laicorum.

»Signum mei Arnaldi Sormat, notarii publici Terraconae pro Arnaldo de Martorello, notario publico ejusdem, qui praedictis interfui et haec clausi.

»Ego Arnaldus Cervera hoc scripsi mandato Arnaldi de Martorello Terraconae notarii cum supra posito in linea», etc. [1]

XXIII

ORDEN DE DON JAIME II PARA QUE SE ABONARAN CIERTOS DINEROS

A UN HIJO DE ARNALDO

«Jacobus Dei gratia Rex Aragonum, etc. Dilecto notario nostro Bernardo de Aversone salutem et dilectionem. Mandamus vobis quatenus faciatis fieri litteram, quae dirigatur fideli thesaurario nostro Petro Marti, quod de pecunia curiae nostrae quae est vel erit penes eum, tribuat et solvat Arnaldo de Villanova de domo nostra quinque mille solidos barchinonenses, quos pro emendo hereditamento sibi gratiose duximus concedendos, quam litteram absque jure sigilli tradatis eidem. Data in Silxes sub sigillo nostro secreto III.º Nonas Maii anno Domini 1320.»

[p. 323] XXIV

NOTICIAS DEL HEREJE TOMÁS SCOTO [1]

Fol. 14.-«Alius error et haeresis invaluit *in aliqua parle Portugaliae,* cujus erroris discipuli dicunt quod bona quae defuncti dimittunt distribuenda post morteni suam, non prosunt eis ... »

Fol. 33, vuelto.-«Sunt alii pseudo christiani in praecedentibus haereticis [2] mixti, qui observant auguria, stornutta, somnia, menses et dies, annos et horas, et utuntur experimentis et sortilegiis et arte nigromantica et arte magica, et hi filii diaboli sunt et sanctae fidei corruptores, et hi diversis nominibus nuncupantur, nam quidam eorum *miratores* dicuntur qui arte demonii verbis pangunt, et *comendatores:* sic dicunt Hispaniae.

»Haec sunt haereses et errores de quibus Thomas Scotus apostata fratrum minorum et praedicatorum est publice diffamatus, in quibusdam partibus *Hispaniae* et alibi et de quibusdam confessus in jure et de quibusdam convictus, qui Ulixbone in carcere detinetur. Dixit quod millia annorum quo vivebant antiqui tempore... de quo fit mentio in multis locis in Genesi, non erat verum...

»Asseruit etiam dictus Scotus et confessus fuit in judicio quod prophetia illa Isai. VII. *Ecce virgo concipiet,* non intelligebatur de Beata Maria, quod et judaei dicunt... [3] Dixit Thomas haereticus quod illud *ecce virgo...* dixit Isaias de quadam sua ancilla vel concubina.

»Disseminavit etiam iste impius Thomas haereticus in Hispania quod tres deceptores fuerint in mundo, scil. Moises qui decepit Judaeos, et Christus qui decepit christianos, et Maomethus qui decipit Saracenos.

[p. 324] »Item iste impius Thomas dogmatizavit Ulixbone, loquens de Antichristo quod oportebat quod in quolibet tempore veniret unus homo qui mundum deciperet.

»Item dixit Thomas seductor publice in scholis decretalium Ulixbone, quod illud Isaiae *Deus fortis, pater futuri saeculi*, quod illud *Deus fortis* erat proprium nomen et quod non erat dictum propter dominum nostrum Jesum Christum.

»Rursus asseruit Thomas animas post mortem in nihilum redigi... Resurrectionem negabat.

»Item coram me et multis aliis asseruit dictus Scotus Ulixbone quod Christus erat Dei filius adoptativus, non proprius vel naturalis.

»Item dixit iste inmundus Thomas haereticus quod Sta. Maria fuit *virgo* usque quo fuit corrupta, et sic negat virginis Mariae virginitatem.

»Item dixit coram me et multis scholaribus in scholis decretalium, quod fides melius probatur per philosophiam quam per decretum et decretales et testamentum vetus et novum, quod est haereticum dictum... Et etiam dixit dictus haereticus qui in sua philosophia inani gloriatur, quod mundus melius regeretur per philosophiam quam per decreta et decretales.

»Item dictus Thomas dixit quod Sanctus Augustinus et Sanctus Bernardus fuerunt traditores quod nihil valebant quidquid fecerunt vel scripserunt. Et quod Beatus Antonius de ordine fratrum. minorum, qui fuit canonizatus ab Ecclesia, tenuit concubinas, propter quod mandaverat eum prior incarcerari. Et ita blasphemavit contra Sanctos Doctores... Et etiam dixit Thomas inmundus quod Beatus Bernardus tenuerat concubinas, et quod fratres sui poterant eas tenere.

»Item tenuit in scholis dictus Thomas haereticus, me presente, quod virtus patris.. descendit at filium...

»Item tenuit in scholis dictus Thomas coram me disputante contra eum de suis haeresibus, quod Christus non dederat Beato Petro et successoribus suis et episcopis potestatem quam habebat in terra... In qua haeresi faventes habuit in scholis aliquos pseudo religiosos de ordinibus mendicantium....

»Item dixit dictus Thomas haereticus quod ante Adam fuerunt homines et per illos homines fuit factus Adam, et sic infert **[p. 325]** quod semper fuit mundus, et in eo homines semper fuerunt... [1]

»Item dixit publice Ulixbone in ecclesia Sanctorum quod potestas quam Christus dederat Beato Petro et apostolis, non dederat successoribus eorum... Etiam *de sacramentis* male sentit.

»Item dixit Thomas haereticus quod mundus non debebat habere finem... Et sic negat futurum judicium et resurrectionem et vitam venturi saeculi.

»Item blasphemavit iste Thomas haereticus dicens quod melior erat Aristoteles quam Christus, qui fuit homo malus et suspensus per suis peccatis et qui parabat se cum mulierculis loquentibus.

»Item dicit dictus Thomas haereticus quod Aristoteles fuerat sapientior, subtilior et altiora... locutus quam Moyses.

»Cum infimaretur iste Scotus haereticus et diceretur sib quod confiteretur et communicaretur, respondit quod oportebat timere... de his quae dicebant de corpore Christi, et de absolutione per claves. Quidam et intelligunt quod ipse non credebat sed timore fingebat se credere, nec mirum... Item blasphemavit de corpore Christi.

»Blasphemavit etiam iste Thomas haereticus contra Christum dicens, quod non virtute divina sed per artem magicam et virtutem naturae miracula faciebat. Sed iste sicut in multis aliis suis haeresibus supradictis cum judaeis judaizat, nam cum eis nocte et die conversat... Cum iste Scotus sit magus et nigromanticus, et falsas transmutationes confixit...

»Negat etiam iste Thomas haeresiarca esse angelos et demones, cum judaeis qui ponunt non esse angelos, nec malos corruisse angelos... Quomodo etiam iste negat demones esse, cum sua meretrix Gaibina cum aliquiis familiaribus suis testimonium perhibent contra eum, quod qualibet nocte extincta candela, et arrepto gladio, etiam frequenti strepitu demones invocando et sentiendo, clauso ostio, meretrice expulsa... qui mortuus cadebat et jacebat in terra, quousque meretrix aperto hostio intrabat et eum de terra levabat et in lectulo reponebat et se ei miscebat...»

* * *

[p. 326] «Alia novella haeresis pullulavit Ulixbone in Scholis, per quosdam pseudo religiosos publice defendentes contra me, quod sacri canones et sacra concilia et sacrae decretales et aliae constitutiones romanorum pontificum a Sancta Romana Ecclesia approbatae non habent tantam auctoritatem quantam habent Scripturae Veteris et Novi Testamenti.» [1]

XXV

PROCEDIMIENTO CONTRA EYMERICH (INÉDITO) [2]

«La deliberacio e acord que per los honrats Consellers fout haut ab promens sobre lo fet de Mestre Eymerich Inquisidor.

»Com en Consell de Cent Jurats celebrat divendres prop passat a VII dies del mes present de Juliol fos esposat per los honrats Consellers entre les altres coses que com los dits Consellers haguessen reebuda una letra dels Jurats de Valencia continent en acabament que com ells per foragítar alguns procehiments los quals inigament e injusta ha conmengats e de fet continue Mestre Nicolau Eymerich

Inquisidor dels heretges en la provincia Darago contra alguns singulars de la dita ciutat de Valencia no contrestant legitimes rahons de suspicio e altres contra ell per la dita ciutat proposades e provades donaven lordinari de la dita ciutat trametessen a Mosen Senyor lo pape de licencia e benivolencia del Senyor Rey lonrat e religios mestre Jacme de xiva doctor en Sancta Theologia sobre aquestes coses plenament infomat. E haguessen entes que aquesta ciutat per semblants procehiments o altres era mal contenta del dit mestre Nicolau pregaven los dits Consellers que si semblanment los hi plahia provehir que volguessen comunicar lurs affers ab lo dit mestre Jaeme e el ab **[p. 327]** los consellers o ab aquel que hi ordonarien pregants encara los dits Consellers que sobre aquestos affers lus plagues dar creença al dit mestre Jacme segons los esplicaria de par lur. E com Io dit Mestre Jacme en virtut de la dita creença hagues esplicat als dits Consellers que la dita ciutat de Valencia entenia escusar aquest fet devant nostre senyor lo papa altament e be e supplicarli de cer sa merce de fer enquirir contra lo dit Mestre Nicolau de diverses e enormes crims per ell comeses en son offici e en altre manera e de remourel de dit seu offici que plagues semblantment a la dita ciutat de supplicar al dit Senyor papa per ço que los affers de cascuns fossen complits e pus perfetament espatxats. E lo dit Consell de C. jurats haut plen acord sobre les dites coses delibera e volch que tot lo present negoci en tot ço que fos espatxador sobre aquell fos comanat e comana de fer als dits Consellers que ab Consell de prohomens faessen e procehissen en les dites coses segons quels paregues faedor.

«Per que dissapte pus prop seguent a VIII dies del dit present mes de Juliol hora de terça los dits honrats Consellers ab los promens per ells sobre aço appellats acordaren e deliberaren que en lo dit fet fos procehit per la dita ciutat de Barcelona en la foma seguen es assaber que si per part de la dita ciutat de Valencia se fa escusacio general que en aquest cas la ciutat de Barcelona faça un braç e un cor ab la dita ciutat de Valencia e en que en lo dit cas sia supplicat a nostre senyor Io papa que sia enquerit contre lo dit mestre Nicolau dels excesses enormes crims ques diu ceren per ell perpetrats. No res menys sia remogut o sospes en trectar durant la Inquisicio del dit offici. E si per ventura la dita excusacio se fara en particular ço es de alguns singulars de la ciutat de Valencia que aquest cas no sia feta part ne instancia en aço per part de la dita ciutat.

»Quant es en la obra den R. lull deliberaren que en cascun dels dits cases sia supplicat que sia sa merce de comanar a algun prelat de aquesta provincia que ell ab alscuns solenes Mestres en Theologia e doctors reçonega e declar per auctoritat e poder papal si la dita obra o los articles per lo dit Mestre Nicolau imputats son estats condepnats justament o injusta.»

[p. 328] XXVI

CARTA INÉDITA DE JUAN ARCE DE HERRERA AL CARDENAL BORROMEO EN DEFENSA DE RAIMUNDO LULIO

«Illme. et Rme. Dne. In primis testificor coram Deo et hac Illma. Congregatione me non animo contendendi nec aliquem injuria afficiendi, sed puro veritatis amore et ob Dei servitium et Sctae. Sedis Apostolicae ac ob publicam utilitatem, hanc defensionem Raymundi suscepisse, in qua si quid inter dicendum aut scribendum lapsu fortassis linguae aut calami exciderit quod purgatissimas Illmorum. Dominorum aures possit vel tantillum offendere, id potius ignorantiae aut simplicitati quam malitiae tribui supplico, et meipsum meaque omnia, correctioni Sctae. Matris Ecclesiae et

sacrae hujus congregationis semper submissa esse volo, prout humiliter et devote submitto tanquam fidelis et catholicus christianus... Quia praevia protestatione quae in omni actu et verbo pro repetita habeatur, et fretus auxilio Dei ac benignitate Illmorum. Dominorum, duo principaliter, ad finem intentum facilius consequendi, breviter pertingam, Utrum circa modum procedendi tam de jure quam de facto in quaestione ocurrenti: «Utrum doctrina Raymundi fuerit unquam re vera a Sede Apostolica damnata. Alterum vero de praecipuis rationibus et fundamentis quae pro astruenda negativa deduci possunt. Quantum ad primum exploratissimum quod si secundum omnes regulas juris agendum esset, pars illa quae asserit doctrinam R. olim a Gregorio X damnatam fuisse et propterea hodie in novo judicio apponendam esse: deberet in primis et ante omnia deducere authenticam et fide dignam damnationem istam quam allegat, et hoc tribus potissimum de causis. 1.ª quia sumus in quesitione facte non autem juris... unde ei incumbendum onus probandi qui asserit aliquid factum, non autem ei qui negat, et ratio est quia facti non presumuntur nisi probentur... 2.ª quia sumus in genere prohibitorum quo casu ille qui objicit aliquid mali aut illiciti ab aliis gestum, debet illud probare ad nos... et ratio est quia nemo praesumitur malus nisi probetur... 3.ª causa **[p. 329]** est quia quando quis allegat aliquid factum pro fundamento alicujus alterius particularis effectus quem inde contendit, ut est in hoc casu, in quo R. P. Magister Sacri Palatii allegat pretensam damnationem Gregorii ad effectum ut R. ponatur in novo Indice, tunc ille tenetur probare fundamentum suae intentionis...

»Et ad hoc existimo quod e contrario non possit responderi nisi uno de duobus modis: 1.º quod illmi. Dni. mei non tenent servare regulas juris et ad hoc non habeo quid replicem nisi quod dicitur in lege digna non contrariae legi; 2.º posset forte responderi... quod etiam de jure: quando quis est in possessione alicujus facti non tenet illud probare, et R. P. Magister Sacri Palatii pretendit se esse in possesione prohibitionis doctrinae Raymundi, et consequenter non teneri ad aliquid probandum, etiam secundum juris regulas. Verumtamen ista responsio non subsistit, quia ultimus, status est semper inspiciendus, et secundum ultimum statutum R: P. Magister non est in tali possessione. Esto enim quod tempore felicis memoriae Pauli Papae IV, propter Indicem tunc publicatum in quo aderat Raymundus, potuisset forte pretendere talis possessionis seu quasi prohibitionis: ea tamen cessavit post publicationem Concil. Tridentini cujus decreto dictus inde Pauli IV fuit refomatus, et potius ipsa doctrina Raymundi per editionem ultimi indicis in quo Raymundus non reperitur, fuit constituta in possessione non prohibitionis, in qua sine dubio deberet manteneri. Nec potest pretendi e contr. praemissa possessio ex nova impressione *Directorii*, quoniam cum dictus liber sit opus auctoris particularis neque habeat ex se plus auctoritatis quam quilibet alius liber a quocumque Catholico auctore compositus et de licentia Superiorum impressus, non debet haberi in consideratione quoad inducendum novum statum prohibitionis. Sed ponamus, Illmi. Dni. mei, omissis apicibus juris, velint in hoc negocio magis de facto, rationabiliter tamen, quam de rigore juris procedere. Optima quidem ratione suadetur ut in primis deliberent circa novum judicem quem prae manibus habent, utrum ex anterioribus sequi velint vel Indicem Pauli IV vel Indicem Pii IV, et videtur quod licet par fuerit utriusque auctoritas, posterior debet praevalere... praesertim cum illa ultima deliberatio facta a Rinis. Deputatis Sacri Concilii ut Raymundus non poneretur inter prohibitos, fuerit facta cum matura **[p. 330]** deliberatione et causae cognitione, ut dicitur constare inter acta secreta Concil. Trident, die prima Sept. 1563 et ad majorem abundantiam bonum esset ut Illmi. Dni. mei mandarent perquiri dicta acta quibus visis possent absque alia disputatione resolvere sane partem, videlicet quod Ray. pro nunc non ponatur in Indice noviter publicando sed manteneatur in statu non prohibitionis, in quo remansit per Indicem Pii IV et decreto DD. Deputatorum a Sacro Concilio, et ita procedi humiliter supplico. Transeo nunc ad alterum punctum ex duobus per me a principio propositis de praecipuis fundamentis quae habeo ad probandam negativam prohibitionis, et quia hoc fieri nequit absque aliqua nota

auctoris *Directorii*, libenter hanc partem totam silentio praeter, misissem, nisi me cogeret auctoritas et imperium Dominorum quorum jussis ut aliqua saltem ex parte in isto primo ingressu satisfaciam, aliqua fundamenta hujus partis recensebo, salva semper pace et reverentia R. P. F. Nicolai Aymerici et ejus fautorum, tanquam patribus et Dominis meis, quantum veritas ipsa patietur deferre, teneor et cupio. Tres mihi opponuntur Bullae Gregorii XI: prima data apud Pontem. Sorgiae nonis Junii anno 2.º, quae incipit *Nuper dilecto*, et dicitur extracta ex 2.º volumine registrorum Greg. XI anni 2.º, fol. 131. 2.ª data apud Villam Novam tertio Kalendas Octobris, anno 4.º, quae incipit *Ad audientiam* et dicitur extracta ex registro anni 4.º ejusdem Gregorii, fol. 201. 3.ª vero data Avinione octavo Kal. Febr., anno 6.º, quae incipit *Conservatione puritatis*, et ista non dicitur unde sit extracta neque ubi aut a quo sub coelo fuerit unquam visa in forma authentica, quare nec meret Bullae nomen sed tantum simplicis cartafolii. Ex tribus igitur praenissis Bullis, duas priores admitto cum omni reverentia tanquam a Smo. Rom. Pont. emanatas, et eodem prorsus modo admitterem tertiam quantuncumque lederet partem meam, si de eo aliquo modo authentico constaret aut unquam constitisset, sed re vera nunquam reperta fuit nisi in simplici copia inter scripta Aymerici, et deinde cum dictis scriptis excussa, ut dicitur, Barchinone per Reverendos PP. Dominicanos anno 1503. Et ista tertia est sola quae ad rem pertineat, nain duae priores licet faciant mentionem de libris R. nihil disponunt nec decernunt, sed sunt simpliciter commissariae, ut ex earum tenore facile apparet, et potius faciunt favorem hujus **[p. 331]** partis ut ex pluribus argumentis, si opus erit, demonstrabo, quae nunc brevitatis causa pratermitto. Reducitur itaque tota difficultas ad tertiam pretensam Bullam, et ad hanc sit prima responsio quod non est authentica nec meret nomen Bullae, quia caret omnibus et singulis circunstantis requisitis ad probandam auctoritaten *extravagantium*, quas collegit Reverendus P. D. Franciscus Pegna in sua disputatione de auctoritate extravagantium in 2.ª parte sub tit. *Quomodo probetur extravagantium auctoritas.* Unde non possum non mirari quod hujusmodi Bullam, cui omnia requisita ab eomet prescripta deficiebant, retulerit inter alias litteras apostolicas officio Smae. Inquisitionis concessas, de quarum robore et auctoritate a nemine dubitabatur. 2.ª responsio sit quod centum annis et amplius antequam prima vice imprimeretur directorium, vivente adhuc Eymerico, 20 pene annis post obitum Greg. XI, adfuit rumor in partibus Cathaloniae de copia dictae pretensae Bullae posita ab Eymerico inter sua scripta, et cum primum id pervenit ad notitiam consanguineorum et amicorum R. Lulli, habuerunt recursum Avinione ubi tunc manebat Sedes Apostolica, et obtinuerunt conmiti causam pretensae surreptionis contra dictum Nicolaum Eymericum, quae dicitur fuisse conmissa bonae memoriae Leonardo tituli Sti. Sixti presbyt. Cardinali, coram quo postquam ad aliquos actus cifra tamen causae conclusione fuerat processum. Tandem Domini anno 1395 producta copia dictae pretensae Bullae, fuit petitum et obtentum ut investigarentur registra Gregorii Papae XI ad efectum collationandi et transsumptandi dictam Bullam, quae fuerunt de mandato apostolico perquisita, et fuit facta fides a tribus registrorum custodibus qualiter talis Bullas non aderat. 3.ª responsio est quod postea, de anno 1419 cum de novo suscitaretur rumor contra doctrinam Raymundi, occasione eorundem scriptorum Eymerici, dicitur novo etiam pro parte consanguineorum dicti Ray. fuit recursum ad bonae memoriae Card. Alamannum tituli S. Eusebii Sedis Apostolicae Legatum in Regnis Aragonum, Valentiae, Navarae et Maioricarum... surreptionis ac falsitatis dictae Bullae Bernardo Episcopo civitatis Castelli, a quo tandem causa cognita et servatis servandis fuit lata sententia auctoritate apostolica anno 2.º felicis memoriae Martini V, revocatoria attentatorum contra dictam doctrinam vigore dictae Bullae et ipsam **[p. 332]** doctrinam catholicam in pristinum statum reducentem... 4.ª responsio est cum iterum occassione eorundem scriptorum Aymerici fuisset positus Raymundus tempore felicis memoriae Pauli IV in Indice prohibitorum tunc confecto, etiam consanguinei dicti R. ex Regno Cathaloniae recurrerunt ad Sacrum Concilium; et visis et examinatis praedictis decreverunt ut de dicto Indice tolleretur, prout effectum fuit, et hujusmodi decretum, ut

dixi, reperietur inter acta decreta dicti Concilii die primum Sept. 1563.

»In cujus veritatis confimationem, praeter supradicta, adsunt multae conjecturae contra eandem pretensam Bullam, quas nunc brevitatis causa non refero sed referam si opus est, quia sunt magni momenti: modo enim meum institutum in hac 1.ª infomatione non fuit omnia unico contextu recensere, sed Illmis. Dnis. meis in primis obedire.

«Sed ne forte mihi objiciatur illud dictum antiquum: *bene loquitur, si probaret,* dico quod ex omnibus istis quae praeposui et pluribus aliis magni momenti ad rem facientibus, constat ex authentica in foma, et aliqua reperiuntur hodie Romae penes R. P. Commissarium S.. Officii inter scripturas oblatas Doctori Dimae quando fuit carceratus, quae si Illmis. Dnis. placeret ut recognoscerentur, et ea quae non tangunt fidem et huic negotio prodesse possunt mihi restituerentur sub quacumque cautione aut condifione, valde consuleretur detectioni desideratae veritatis.- *Jo. Arceus de Herrera, Advocatus.»* [1]

XXVII

«QUODLIBETO» DE PEDRO DE OSMA SOBRE LA CONFESIÓN AURICULAR Y LAS INDULGENCIAS [2]

«Art. 1.º-Quaesitum est utrum Ecclesiae praepositi directe possint remittere vel indulgere alicui vivo penam purgatorii, vel eum absolvere a poena purgatorii residua post Sacramentum **[p. 333]** poenitentiae, dicendo *ego te absolvo* a poena purgatorii in toto vel in parte, ad quod dictum est quod non.

»2.º-Quia hujusmodi poenam non possunt alicui injungere sicut nec taxare, ergo nec ab illa absolvere possunt.

»3.º-Quia hujusmodi poena pro reliquiis peccati debetur qui non nisi plenitudine voluntatis deletur, sicut et peccatum veniale, pro quo sicut et pro illis debetur poena temporalis.

»4.º-Sicut enim contritione deletur peccatum, ita et peccati sequentia, scil. poena.

»5.º-Non legitur quod aliquis qui esset alicujus auctoritatis dixerit non ob aliud nisi quare quantum ad hujusmodi poenas Ecclesiae praepositi super peccatores jurisdictionem habeant, quod et Thomas expresse concessit. Unde est quod sola contritione remittantur peccata ut antiquitas dixerit, non in ordine ad claves.

»6.º-Et quia confessio de peccatis in specie fit de ratione praecepti non sacramenti, quare qui directe potest remittere peccatum, directe potest remittere sequentiam peccati, scilicet poenam, sed de hoc alias.

»7.º-Possunt tamen Ecclesiae praepositi indirecte remittere alicui poenam purgatorii, vel dando illi de

meritis Christi, unde solvat (quod est posse pro illo solvere, non illum absolvere) ut dicunt Thos. (Thomas?), Pe. (Petrus?), Ri. (Ricardus?) et Bonaventura, vel indulgere ei directe poenitentias sibi injunctas.

»8.º-Consequenter et indirecte remittuntur illi tantum de poena purgatorii quantum remitti debebat per injunctas poenitentias, pro ut aliorum fert opinio, sicut et de commutatione voti dici consuevit, quod non sit minoris meriti secundum quam primum, sed quare incertum est quantum esset remittendum per illas poenitentias. Est etiam incertum quantum remittitur per indulgentias quae illis subrogantur. Et ideo quantum ad poenam futuri saeculi magis habent rationem sufragii quam indulgentiae, sicut enim suffragia, ita et ipsae incertum est quantum prosint.

»9.º-Prima opinio favorabilior est, sed secunda est rationabilior, fundatur enim illa in imaginatione, haec in veritate juris... [1] et in dictis doctoris Hosti et Bernardi in cap. IX. autem, et **[p. 334]** quare vis. Non ita plane Innocentii in eodem c. IX. autem, et Joan. in cap. cum ex eo; convenit etiam cum libris indulgentiarum in quibus fit mentio de poenis injunctis, praecipue in antiquis.

»10.-Et praeterea fundamentum primae opinionis est valde dubium quod praepositi Ecclesiae non magis videntur habere jurisdictionem in meritis Christi distribuendis quam in poena remittenda, imo magis videtur habere jurisdictionem in poena remittenda, propter illud: quos absolveris super terram absoluti sunt in coelo (Mathei, 16).

»11.-Item secundum opinionem aliquorum, cujus etiam opinionis videtur fuisse Hieronimus, cum aliquis dat alicui de meritis propriis vel alterius, non minus prosunt aliis quam illi cui dat. Et ita secundum hoc indulgentia facta alicui de meritis Christi non minus proderit illis quam illi.

»12.-Item videtur hoc contra previllegium Petri quod modo mere layco posset alicui absolvere, solvendo pro illo de meritis suis.

»13.-Item ut dicit Alexander Tertius (in cap. quod autem) Ecclesiae praepositi per indulgentias absolvunt ut judices, non ut is qui pro alio absolvit. Et patet etiam quod illi verbo indulgentiarum utuntur verbo absolutionis quo est verbum judicis, non ejus qui pro alio solvit.

»14.-Item acceptare merita alicujus seu acceptare in tanta vel in tanta quantitate ex voluntate Dei dependet, de qua nobis non constat.

»15.-Item quoniam non sacerdotes faciunt indulgentias et tum non videntur habere jurisdictionem in meritis Christi distribuendis sicut nec in sacramentis administrandis.

»16.-Item indulgentiae ad forum contentiosum dicuntur pertinere propter hoc quod absolvunt poenitentem a poenitentia injuncta, ad quam poterat compelli in facie Ecclesiae, et non quoniam aliquis volens vel invitus pro illa solvit.

»17.-Item merita Christi non minus valent ad remissionem peccati dispositive quantum ad remissionem poenae effective, ut patet per illud canonis: in primo momento, pro redemptione animarum suarum, scilicet, a poena effective et a peccato dispositive.

»18.-Item si Ecclesiae praepositi pro arbitrio suo possunt dare alicui de meritis Christi, non erunt multum necessaria **[p. 335]** suffragia missarum et alia quae quotidie fiunt pro vivis et defunctis, quare quodcumque ita faciunt faciliter poterunt efficere claves. Et sic poterit subito movere peccatorem ad poenitentiam et corda fidelium ad fidem.

»19.-Item videtur dicendum quod propter hoc Ecclesiae praepositi dicuntur indulgere alicui quod indulgent ei poenam in qua illi jurisdictionem habent, ut vult secunda opinio, et non quod solvant pro aliquo circa poenam in qua illi jurisdictionen non habent, ut dicebat prima opinio.

»20.-Et propter eo magis quia non est dubium quod facere indulgentias sit jurisdictionis et est manifestum quod Ecclesiae praepositi jurisdictionem habent in poenis relaxandis. Et ex praemissis valde dubium est an jurisdictionem habeant in meritis Christi distribuendis.

»21.-Et ii qui favent primae opinioni objiciunt contra secundam. Primo quod Ecclesia romana quotidie indulget plenarie et vivis et defunctis poenam futuri saeculi.

»22.-Item videtur esse contra illud previllegium Petri *quos absolveris super terram, absoluti sunt in coelo.* [1]

»23.-Item indulgentiae hoc modo magis nocebunt quam proderunt, absolventes a leviori poena et remittentes ad graviorem, scilicet, purgatorii.

»24.-Item cum hodie poenitentiae sint arbitrariae et fere ad nihilum reducte, ad nihilum valebunt hodie indulgentiae.

»25.-Item propter hoc non excusatur praedicatio Ecclesiae a mendacio, praedicantur enim indulgentiae omnino valere ad remissionem poenae purgatorii.

»26.-Item cum illa prima opinio plures habeat fautores, illa debet praedicari, non ista.

»27.-Responsio magistri Petri de Osma ex parte haereticorum ad rationes catholicas fidelium romanorum. Ad haec tenentes secundam opinionem facile respondere possunt. Ad primum quod Ecclesia Romana de poena hujus saeculi facit indulgentias, de poena futuri saeculi suffragia proprie loquendo. Et quia poenitentiae sunt opera quedam poenalia, quoniam omnino indulget poenitentias, et dicitur *plenarie* absolvere a poena; poenas autem **[p. 336]** futuri saeculi dicitur *plenarie* indulgere, quoniam indulget quantum potest, et tamen nemo nec ipsa scit quantum circa hoc possit. Nec Ecclesia orbis Romae potest hoc declarare. Quia quae pertinent ad fidem non nisi a tota universali Ecclesia possunt interpretari, nisi ab eo qui errare non possit.

»28.-Circa secundum aliqui dicunt quod Ecclesiae praepositi absolvunt a culpa et ab aliqua parte poenae temporalis, sicut enim per contritionem et confessionem, ita et per absolutionem. Ut illi volunt, remittitur aliquid de poena temporali. Nam et secundum istos, quos clavis ordinis absolvit super terram a culpa absoluti sunt in coelo, id est, apud Domini vel Dei tribunal. Nam secundum hoc modum, clavis ordinis absolvit a culpa, et clavis jurisdictionis a poena residua, quod est magis pro

aliquo solvere quam illum absolvere, prout illi volunt. Sed hoc non videtur stare quia culpa, ut antiqui et jura et juris doctores dicunt, sola contritione remittitur. Item quia sic poterunt omnino absolvere a poena temporali, cum sint quasi effectus et sequentia peccati. Item quoniam sic dicere est ponere totam Ecclesiam orientalem in periculo. Item poena temporalis pro reliquiis peccati debetur quae plenitudine voluntatis deletur, non absolutione.

»29.-Et ideo ne claves supervacuae sint, dicendum quia quos praepositi Ecclesiae absolverint super terram a poenis injunctis vel ab excomunicatione lata a jure vel ab homine vel etiam ex opere peccati, absoluti sunt in-coelo, id est, apud Dei tribunal, ut jam libere possint comunicare vel celebrare, sine hoc quod apud Deum novam condempnationem adquirant, prout videtur sensisse Leo papa inquiens: Christus hanc praepositis Ecclesiae tradidit potestatem ut confitentibus, poenitentiae satisfactionem darent, et cordem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum per januam reconciliationis admitterent. Itaque absoluti in terra dicentur absoluti in coelo, id est, *apud Deum,* ut doctissimi viri intelligunt, non a *poena coeli,* ut alii male sentiunt, quia in coelo non est aliquis locus poenarum.

»30.-Nihilominus sacramentum poenitentiae sacramentum novae legis est. Et quantum ad institutionem et ritus et effectum reconciliationis Ecclesiae est sacramentum, quantum autem ad coliationem gratiae sacramentum naturale est, non alicujus institutionis veteris vel novi Testamenti.

[p. 337] »31.-Ad tertium dicunt quod indulgens poenitentias injunctas non remitit ad poenam purgatorii, quia quantum de hac debeat dimitti per hujusmodi poenitentias, tantum remittit per indulgentias de poena purgatorii. Et praeterea si aliquis teneret quod indulgentiae valent solummodo ad remissionem poenitentiae, non sequitur ratione contra eum, quoniam per hoc quod alicui indulgentur poenitentiae, non praecluditur ei via redimendi peccata sua per injunctam poenitentiam vel per alia quaecumque opera poenalia.

»32.-Ad quartum dicunt quod poenitentiae hodie sunt arbitrariae, non quia hodie sint minus graves, sed quia confessores hodie possunt injungere poenitentiam minorem, equalem et graviorem quam sit taxata in canone, quod alias non poterant facere. Et si forte non sint alicui poenitentiae injunctae, valebunt ei indulgentiae ad meritum vitae et remissionem poenae secundum majorem et minorem gradum devotionis. Huic etiam accedit aliquid meriti ex auctoritate clavium, sed quantum illud sit, incertum est. Aliqui tamen dicunt quod apellatione poenitentiae injunctae sunt etiam jungenda. Ut cum dicitur «remitto tibi quadraginta dies de poenitentiis injunctis», sensus sit «tantum minus patieris in purgatorio quantum si hic egisses quadraginta dies de poenitentiis», sed hoc non videtur stare, quoniam jura expresse dicunt, de poenitentiis injunctis, quod si de injungendis intelligere vellent, illud exprimerent, juxta regulas quae traduntur in cap. ad audientiam de decimis. Item poenitentia injungenda non dicit aliquod vinculum in facie Ecclesiae, quoniam ad illam agendam non potest aliquis compelli, nec quoque ad Dominum, quia si talem poenitentiam non agat, non propter hoc incurrit novam condempnationem: per remissiones autem quae fiunt per indulgentias, tollitur aliquod vinculum quo aliquis ligatus est quoque ad Dominum et ad Ecclesiam, ut probatur in cap. IX. autem, ergo indulgentiae intelligendae sunt, ut jacent, de poenis injunctis, non de injungendis.

»33.-Ad quintum dicunt illi quod talis praedicatio non fit de mandato Ecclesiae, Ecclesia enim in suis litteris dicit vel de poenitentiis injunctis vel omnino de remissione omnium peccatorum, per quae

verba datur intelligi quod poena peccatorum hujus saeculi remittit omnino scil. poenitentias injunctas, poenam **[p. 338]** autem futuri saeculi in quantum potest; facere enim indulgentias, clavis jurisdictionis est, non ordinis. Potestas vero jurisdictionis super homines quod ad poenam hujus saeculi, est, non futuri, illam enim possunt imponere et indulgere, non istam, si potestate dictum sit; quo ad poenam enim purgatorii oratores et intercessores sunt, non judices, et intelligo semper de poena residua post sacramentum poenitentiae.

»34.-Ad sextum dicunt quod deberet praedicari opinio verior, non favorabilior, et tum sive illa sive haec praedicari debet ut opinio, non ut fides, quo usque ab universali Ecclesia declaretur, quod tum male observatur, praedicatur enim illa ut fides non ut opinio, quod dolendum est.

»35.-Ad illud quod dicit: pro ex praedicatis potest haberi de valore indulgentiarum, duo dici possunt, unum certum, aliud pie creditum. Certum est quod per indulgentias relaxantur poenitentiae injunctae, quia hoc expresse dicunt jura. Pie creditum est quod tantum relaxatur de poena purgatorii per indulgentias quantum per injunctas poenitentias quibus indulgentiae subrogantur. [1]

»Alia quaecumque quae de valore indulgentiarum dicuntur, valde dubia sunt.

»Propterea ut supra dicebatur, Hostiensis et post eum Bernardus in capitulo IX autem dicebat: de valore indulgentiarum vetus querela est et adhuc dubia.» [2]

[p. 339] XXVIII

VIRGILII CORDUBENSIS PHILOSOPHIA [1]

Teiyo in septima parte operis, quod inscribitur *Teatro crítico* , primus, ni fallor, docuit, in collegii canonicorum bibliotheca librum tertio decimo seculo manu scriptum inveniri, quem inscriptum Virgilii Cordubensis philosophia opus historiae superstitionis maximi momenti continere. Postquam deinde Sarmiento [2] censuit, idem opus etiam linguae enodandae studio utile esse, fere in omnibus scriptis, quae de Hispanorum linguae origine agunt, commemoratum est; verum iis, qui commemorant, ignotum est, quale sit opus. Itaque quum mihi visum fuerit oportunum id publicare, vix commemoratione dignum arbitror, me nequaquam genuinum, sed tantum apocryphum seculo fere tertio decimo aut paulo ante scriptum existimare, in quo mire christianas notiones cum superstitiosis mitas esse cognosces quodque simul conferre poterit ad explicanda illo tempore frequentia interdicta daemonum cultus et magicarum artium professionis, quae quidem artes nulla alia in terra magis quam in Hispania in disciplinae modum redactae sunt. Quamvis plurima, quae ad historiam. pertinent, in eo libro falsa et absurda sint, tamen iis, quae dicuntur de Arabum scholis, eundem non sine pretio esse, in eo perlegendo facile elucet. Praeterea id silere nolo, Virgilium Fanstum Italorum, magorum quasi parentem et principem esse.

* * *

Istum librum composuit Virgilius Philosophus Cordubensis in Arabico, et fuit translatus de Arabico in Latinum in civitate Toletana A. D. 1290.

[p. 340] PROOEMIUM

Virgilius Hispanus, ex civitate Cordubensi omnibus philosophantibus et philosophiam audientibus. Volumus vobis scripta vera dimittere de rebus, quae fuerunt temporibus nostris, ut qui estis scientes amplius addiscatis et subtiles ingeniosiores efficiatis. Cum apud civitatem Toletanam essent studia instructa omnium artium per magnum tempus, et loca scholarum extra civitatem essent posita, et signanter studium philosophiae esset ibi generale, ad quem studium veniebant omnes philosophi Toletani qui numero erant duodecim et omnes philosophi, Cartaginenses et Cordubenses et Hyspalenses et Marochitani et Cantauriensis [1] et multi alii, qui erant ibi studentes de aliis partibus, cum cotidie in scholis suis disputarent philosophice de omni re, sic disputatione paulatim devenerunt ad quaestiones difficiles, de quibus nullam certitudinem unde habere poterant, et proinde hoc omnes philosophi erant sequestrati et divisi inter se, nisi philosophi Toletani, qui erant semper insimul, et isti erant semper contra omnes alios philosophos in omnibus disputationibus suis. Omnes alii erant sequestrati inter se, tenendo opiniones suas, et defendendo eas, prout quisque melius poterat. Post haec habuerunt consilium inter se, ut haberent aliquem judicem, qui judicaret eos, et quaestiones suas vere deteminaret et proficere omnes intelligeret. et scientes ipsi philosophi, qui erant Toleti studentes, nos esse magistrum scientiae magnae nimis, quae scientia vocatur apud nos Refulgentia, apud alios dicitur Nigromantia, miserunt pro nobis Cordubam, rogantes nos omnes Toleti studentes, ut dignaremur ad eos accedere, ut possent a nobis aliquid addiscere, et ut possent melius proficere et scirent vera prospicere. Tunc missimus eis responsionem nostram, sic dicendo, quod si volebant a nobis aliquid addiscere, quod mutarent studia Toletana ad locum nostrum Cordubensem, quia erat locus sanissimus in omnibus et abundans. Tunc omnes Toleti studentes soluerunt exaudire preces nostras et mutaverunt studia Toletana ad locum nostrum Cordubensem et ibidem rogaverunt nos efficaciter ut **[p. 341]** componeremus aliquos libros philosophicos de rebus, in quibus ipse dubitabant, ut certificarent eos quibus possent proficere competenter et nos ad preces eorum composuimus tunc istum librum in quo sunt omnia vera et certa, et sine aliqua dubitatione, prout audivimus a spiritibus, et scimus pro certo, quod nobis non essent ausi mendacium dicere aliquod; et quia ipsi sunt antiquissimi et sciunt omnia, ideo ab eis voluimus habere certitudinalitatem veritatis, et ideo quae ab eis audivimus statim in libro isto scripsimus, in quo libro vobis omnibus vera declaravimus.

Cum omnes philosophi haberent altercationem inter se, quae altercatio erat, *utrum esset prima causa aliqua* , super hoc dicebant multa. Quidam dicebant non esse prima causa aliqua. alii dicebant quod sol erat prima causa, alii quod non, sed luna erat et stellae; cum eam philosophi Toletani dicebant prima causa esse aliqua sed non apparebat et invisibilis erat, alii contrarium tenebant, quia si invisibilis esset prima causa, nihil esset quia omnia visibilia videntur et nihil est invisibile; ideo dicebant prima causa esse et visibilis, quae erat sol. Philosophi Andalici dicebant prima causa non esse, seci mundus ab aeterno sic esse et sic dicebant per se semper esse: alii dicebant multa super hoc, et opinabantur varie. Marochitani proferebant plures causas esse: una sursum, quae regeret superiora, alia deorsum, quae regeret inferiora, alia causa esse quae regeret omnia media in medio posita. Cantaurienses et omnes alii qui erant ultra Tangum [1] tenebant se cum Toletanis. Cartaginenses dicebant si coelum movetur cotidie, si coelum et omnia quae in eo sunt quotidie moventur, ergo aliquis movet eum, ergo qui cum movet est prima causa et primus motor.

De caetero super hanc quaestionem nos volumus loqui et dicimus sic: Sine dubio prima causa est, et ista prima causa est genus generalissimum, supra quo non est aliud supraveniens genus, sed ab eo

descendunt omnia, tanquam a suo principio, et ad suum principium rediguntur omnia tanquam ad suum finem et ista prima causa quod est genus generalissimum, nunquara habuit aliquod principium, sed semper fuit et est et exit et est invisibilis et immutabilis et immobilis omnia habens, faciens, omnia regens, omnia substentans. De illis philosophis qui dixerunt prima causa **[p. 342]** non esse nihil dixerunt et nugaces fuerunt, quia si ipsa causa non esset, ut ipsi dicebant, quis omnia fecisset et regeret et sustinuisset si homo qui est rationabilis et intelligibiles cui omnia obediunt venit de non esse ad esse et de esse ad non esse, quis est iste qui fecit totum hoc quia aliquis est, et magnus et potens est, et similiter omnia quae nobis videntur facit idem agere, venire de non esse ad esse, et de esse ad non esse: praeterea, si posibile esset, omnes homines in hoc mundo vellemus semper vivere, sed video quia nolendo morimur: ergo iste, quia prima causa est, magnus et super omnes potens est, et sine dubio prima causa est. De aliis philosophis qui dixerunt sol esse prima causa veritatem non agnoverunt, quia manifestum est, quod si sol prima causa esset, rationabilis esset et immobilis permansisset; si nos qui animalia sumus rationabiles et intelligibiles sumus, quanto magis ille est, a quo sumus: insuper videmus sol esse irrationabilis et esse mobilis, si ipse est irrationabilis, quomodo posset nos facere rationabiles, et intelligibiles quia his duobus rebus excellentiores omnibus aliis animalibus sumus; quod in se non habet non potuit aliis exhibere; nec quamvis posset, noluisset nos excellentiores sui facere; sed sol res muta est, et irrationabile est, ergo prima causa non est. Praeterea si sol prima causa esset immobilis permansisset, sed videmus sol quotidie movere et suum cursum incipere et perficere, cum omne mobile sit corruptibile, ergo sol est mutabilis et corruptibilis, ergo prima causa non est, sed res creata ab alio est, sicut nos sumus, quia ab ali sumus et corruptibiles sumus. Alii dixerunt luna et stellae esse prima causa et erraverunt, quia sol, luna et stellae, et omnia quae in coelo videntur ad illuminationem nostram ornata sunt et composita, ut nobis omnibus serviant et illuminent, et non ad aliud sunt ibi positae et fixae, et ideo nihil dixerunt. In hoc loco philosophi Toletani veritatem dixerunt, et omnes alii qui cum eis tenuerunt et subtiliorem intelligentiam habuerunt, quia dixerunt prima causa esse, sed non apparebat, invisibilis erat et semper erat, et esse debebat perpetue et omnia in momento respiciebat, dando unicuique quod suum est. Et amplius dixerunt hi; retulerunt plane, quod prima causa sursum super omnia visibilia habitabat et ibi aeternaliter pemanebat, coelum ipse movere faciebat et alius motor non erat et cuncta ipse regebat. Super hanc rem philosophi Toletani et qui cum eis erant dixerunt tot bona et vera, quod miror multum unde **[p. 343]** habuerunt tot et tanta, et talia dixerunt, quod super eos nihil possumus addere nec minuere, nisi quod concedimus quidquid ipsi dixerunt super banc rationem et haec est veritas.-Alii qui contrarium tenebant sic dicendo: prima causa visibilis erat et mobile, quod est sol, et amplius dicebant quod nihil erat invisibile, sed omnia erant visibilia et omnibus evidentia et apparentia, quia iste retiones inutiles dixerunt; ideo annihilamus omnia verba sua et destruimus, et ideo in verbis suis nolumus commorari.

Super hoc philosophi Andalici qui erant convitanei nostri erraverunt multum, quod dicebant prima causa non esse aliqua, sed mundus ab aeterno sic esse et in aeternum debebat esse. Super hanc rationem laboravimus multum cum spiritibus, quod dicerent nobis veritatem. Spiritus dixerunt nobis plane, quod mundus nec erat ab aeterno, nec debebat esse in aeternum et haec est veritas. Super hanc rationem quaesivi amplius ab eis quod certificarent nos per quantum spatium annorum mundus debebat esse et fuerat antea. In hac interrogatione dubitaverunt multum et abuerunt consilium inter se, ut possent scire veritatem et tamen certitudinalitatem invenire non potuerunt, sed dixerunt nobis dubitando et non affimando, quod debebat esse per septem mille annos a principio usque ad finem. Alii illorum dixerunt quod decem mille annos debebat esse; alii dixerunt quod duodecim mille annos debebat pemanere: itaque quod veritatem de hac re invenire non potuerunt, sed tamen pro majori

parte illorum spirituum concordabant in hoc quod per septem mille annos mundus debebat esse, et hoc a principio sui usque ad finem et ideo de ista re nos volumus vos certificare, quia si omnes spiritus, qui omnia sciunt et intelligunt de ista re veritatem scire non potuerunt, quanto magis nos qui sumus homo sicut unus vestrum: ideo de hac re noluimus, amplius vobis dicere: sufficit vobis hoc quod sciatis, quod mundus iste non est ab aeterno, nec debet esse iri aeternum.

Super istum passum aliqui philosophi dixerunt quod erant duo mundi, unus major et alter minor, et unus vocabitur *macrocosmos* et alter microcosmos h. e. major mundus et minor mundus, et iste mundus in quo sumus erat minor et alter mundus erat major, et ille erat invisibilis. Super hoc nos interrogavimus spiritus, si erat verum hoc quod illi philosophi dicebant? Et responderunt nobis sic: quod verum erat et quod iste mundus minor **[p. 344]** erat et impermansibilis, et alius erat perennis et semper stabilis et in illo alio debebamus omnes semper esse et stare et finire. Philosophi Marrochitani dixerunt et alii philosophi ultramarini, quod erant plures causae, scilicet una erat sursum, alia erat deorsum, alia erat in medio, et quaelibet istarum regebat suam partem, et erant omnes tres aequales; et videtur hoc esse impossibile quia ubi est pluralitas et oportet de necessitate ut sit ibi aliqua dignitas: si non est ibi dignitas, ergo est aequalitas ut tu dicis, sed hoc est imppssibile quod ubi est pluralitas semper sit ibi aequalitas non est ibi aliqua dignitas: ergo est ibi disparilitas; et si est disparilitas, ergo est ibi discensio et si est ibi discensio oportet de necessitate ut sit ibi destructio; et si est ibi destructio, totius rei et totius consumpti est annihilatio, sed hoc est imposibile, quia videtur vobis quotidie fieri cujuslibet rei constructio et destructio, ergo aut est una prima causa ant nulla, sed hoc est imposibile mundus esse sine prima causa, ergo est una prima causa et non plures et ista sola prima causa cotidie construit omnia et quando vult destruit omnia, et non est nisi unica sola, ubique scilicet sursum, deorsum, in medio, ante et retro, dextrorsum et sinistrorsum. Ergo Philosophi Marrochitani nihil dixerunt de hac re, sed haec est veritas, quod nos dicimus.

Postea dixerunt philosophi Carthaginenses sic: coelum movetur quotidie, si coelum et omnia quae ibi sunt visibilia cotidie moventur: ergo aliquis movet eum: ergo qui movet eum, est prima causa et primus motor, quia certum est quod omnia influentia et omnia nutritiva a coelo descendunt et ideo aumentantur omnia, quae sunt super terram. Quibus nos dicimus sic: quomodocumque coelum et omnia visibilia, quae ibi sunt, cotidie moveantur, propter hoc non sequitur quod ille motor sit prima causa, quia ille motor est spiritus creatus a suo superiori et ad hoc constitutus, ut coelum faciat cotidie semel movere et ideo non sequitur, quod ille motor sit prima causa; praeterea videmus nos quod sunt septem planetae quae vocantur sic: Sol, luna, mars, mercurius, jupiter, venus, saturnus et istae septem planetae habent spiritus suos, quibus reguntur, et prout isti spiritus regunt eas planetas, postea sic istae planetae discurrunt et sic influunt super terram, et ideo debetis scire, quod prima causa non movit coelum per se quia nec habet pedes nec manus, sed est spiritus praesens semper manens, et voluntate sua et mente sua coelum movetur et agitur, **[p. 345]** et omnia quae in eo sunt, et similiter omnia quae in terra sunt, et sic ubique. Amplius autem considerare debetis quod si prima causa moveret coelum per se, bene videtis vos quod laborem sustineret, quod est imposibile et inaudibile, et statim quod nobis facit gratia sua et beneplacito suo, jam non esset nisi magna nificum, [1] et esset proximum contra voluntatem suam, quod est absurdum dicere, et est quod obdibile [2] et nimium inaudibile, quia jam constrictus esset et violentus esse posset quod absit. Et jam prima causa, quae est spiritus praesens et abundans, et in omnibus redundans, et est genus generalissimum supra quo non est alius supraveniens genus, sed ab eo descendunt omnia tanquam a suo principio, jam ut vos dicitis subditus noster esset, cum nos ab eo simus et per eum vivamus et ad eum revertamur, et ideo non sequitur quod vos Carthaginenses dicitis, et nihil est, sed teneatis hoc et audacter dicatis quod prima

causa non mobet [3] coelum per se, sed nutu suo movetur et regitur, et omnia quae sub eo sunt qui suum velle, non est nisi suum agere, quia quod ipse vult, quam cito vult, tam cito fit et completur, quomodo ipse vult.

Et insuper debetis scire quod in coelo sunt duodecim signa et ista duodecim signa sunt temporibus suis ad invicem sed non semper, et unusquisque istorum signorum operatur in tempore suo, quomodo spiritus qui regit eum vult, quia de istis spiritibus aliqui illorum sunt benigni et aliqui sunt maligni, et illi spiritus qui sunt benigni semper operantur bonum, et similiter illi qui sunt maligni semper operantur malum, in quantum possunt, qui ambulant super terram inter nos semper operando malum; et cum istis operamur nos quidquid volumus, et de istis est scientia nostra quae vocatur nigromancia, et isti certificant nos de rebus dubiis, in quibus dubitamus, et faciunt quidquid nos volumus quamvis eis displacent, et multociens ipsis nolendo cum, labore faciunt, et per eos scimus ea quae scimus, et vobis dicimus. De aliis spiritibus qui sunt benigni et operantur bonum, debetis scire quod ambulant sursum in astris regendo superiora scilicet signa et planetae, et omnia alia astra quae in coelo sunt, et totum hoc non fit nisi prout propria causa vult et quomodo vult. Semper **[p. 346]** omnes spiritus benigni ambulant ad voluntatem primae causae, et aliud non faciunt nisi quod ipse vult et quomodo vult, nec aliud agere possunt; tamen aliquando spiritus qui sunt maligni ascendunt sursum in nubibus et operantur malum super terram et faciunt quidquid possunt agere, et totum hoc sic quia prima causa consentit, aliter nec possunt bonum nec malum agere. Similiter aliqui spiritus maligni ambulant in aëre et ponunt se sursum et faciunt planetis et signis et aliis sideribus ut influant malum super terram et hoc non semper, sed aliquando scilicet quando prima causa vult et consentit, prout superius diximus.

Si aliquis vobis quaesierit prima causa qualis est aut quanta vel quomodo est facta, respondeatis eis sic, quod prima causa nec potest mensurari, quia omnia comprehendit, nec potest palpari, quia spiritus est, nec potest oculis corporalibus intueri, quia res nobilissima est, quia si omnia quae ab ea sunt pulchra sunt, quanto magis ipsa est, nimirum quod non possit intueri, quia res est minus amoena et jocunda et gaudiosa.

Insuper debetis scire, quod spiritus maligni valde defomes sunt et nimium turpes et ita habent terribilem aspectum a natura ipsa sua, quod non est homo in mundo ita audax, qui non conturbetur et non contremescat, et apparent quando ipsi veniunt verum tamen aliquando accipiunt similitudines pulchras et decoras maxime quando eis praeceptum est, vel quando volunt aliquem decipere, quia spiritus sunt et immundi, et ideo possunt accipere qualemcunque similitudinem voluerint; et isti spiritus tales nunquam quiescunt et nullam habent requiem sed semper operantur malum, et isti faciunt hominibus facere omnia mala et faciunt amplius tempestatem in mare et turbinem, ita quod peremniter ibi multi faciunt venire ventos contrarios ut demergant navigantes in profundum maris, ita quod non sit malum in terra quod ipsi non sint participes et per eas non fiat: videte et intelligite si habent potestatem in malum, quia semper sunt prompti ad damnum et ad malum et ideo isti spiritus dicuntur maligni semper, quia ducunt homines in errore, ut ab eis decipiantur et illudantur. Et amplius dico vobis quod si ipsi possent statim in uno momento suffocarent omnes homines inventos in hoc mundo; sed prima causa non pemittit eis tot tanta mala agere, quanta possent et cupiunt impetrare. Verum est quod aliqui homines sunt et operantur semper malum et complent **[p. 347]** omne desiderium in hoc mundo, tot tanta et talia agunt mala dum vivunt quod post mortem suam convertuntur in spiritibus malignis et fiunt daemones verissimi et ambulant semper cum eis et operantur semper malum sicut alii daemones et amplius faciunt quod intrant in corporibus hominum

et loquuntur in eis et dicunt multa ibi jacendo, et quod pejus est dicunt hominibus peccata eorum, ita quod nullus est ausus apparere coram eis; et quia nos hoc multotiens probavimus et vidimus et experti sumus, curando homines de ista infirmitate et extrahendo eos de corporibus hominum cum conjurationibus nostris, ideo vobis dicimus hoc et affirmamus quod est verum. Sciatis pro certo quod antea non credebamus quamvis multotiens nobis dictura fuisset, sed postea, quia probavimus multotiens et vidimus ideo vobis omnibus verificamus.

De cetero volumus vobis loqui de spiritibus benignis. Sciendum est quod benigni spiritus semper serviunt primae causae in omnibus et per omnia, ita quod quam cito intelligunt voluntatem suam, tam cito complent eam et isti spiritus nunquam possunt errare nec peccare et ita sunt pulchri splendentes quod homo non est ausus eos aspicere prae nimia verecundia. Et magnum quidem est quia sicut prima causa est res infinita, ita facit de istis spiritibus numerus infinitus tam de bonis quam de malis, et hoc non ad aliud nisi, ut sint ad suum servitium et ad utilitatem suam, quia omnia, quae sunt primae causae serviunt, et adorant nunc et semper: idcirco nos alii qui fuimus gentiles errantes debemus de cetero servire primae causae, quia si omnia sibi serviunt et adorant, quanto magis nos qui sumus rationabiles et intelligibiles et quibus omnia obediunt debemus sibi servire: videtur nobis esse dignum et justum et rationabile. Scire enim debetis omnes philosophi quod hactenus in obscuritate stetistis et pemansistis nescientes veritatem hujus rei, quia fuistis laborantes multum et nihil de veritate invenientes, sed ambulastis palpitando tanquam non videntes nec intelligentes, sicut et nos usque nunc ambulavimus discendo sol esse prima causa, alii tenentes aliam segtam [1] nimis inutilem: alii dicentes et tenentes opiniones suas varias et omnimode defendentes, sed de cetero ex quo lumen invenimus ad eam ascendamus et istud lumen aliquomodo non dimittamus, **[p. 348]** sed fimiter eum teneamus, scilicet prima causa quae est ab aeterno et erit in aeternum, in qua sunt omnia, qua reguntur omnia et hanc firmiter teneatis et in ea verissime credatis, et de prima causa haec vobis sufficiant.

Quaedam dubitatio philosophorum fuit haec: *utrum mundus esset ab aeterno vel non?* Et quia de ista re jam superius vobis dixi, ideo inde non curamus. Tamen dicemus vobis aliquia inde, quae sursum non diximus. Debetis scire quod iste minor mundus est rotundus sicut ovum, qui sicut videtis quod ovum habet tria in se: scilicet coopertorium et claram et gemam; [1] sic mundus iste habet alia tria in se, scilicet est ibi stabilimentum, et est ibi aqua et est ibi terra, et sicut videtis quod gema stat in medio ovi circumdata albugine, sic terra stat in medio mundi circumvallata aquarum ad omnes partes suas et coelum est coopertorium ubi sunt fixa omnia sidera, et terra stat in medio immobilis semper manens, et quomodocunque terra non moveatur et tamen coelum movetur integre cum toto suo cunjuncto. Insuper debetis scire, quod in die et in nocte non sunt nisi viginti quatuor home et in istis viginti quatuor horis coelum movetur cotidie semel cum omnia quae in eo fixa sunt, et non movetur amplius nisi semel in die et in nocte, ita quod semper sit in motu et non facit aliud cotidie, nisi circuire terram, et dum sol apparet super terram dicitur dies, et dum ambulat sub terra dicitur nox, et quantum habet spatium sol a terra dum ambulat super eam, tantum habet spatium dum ambulat sub ea, ita quod terra semper stat in medio in semet ipsa manens et in se substinens se ipsam.

Quia quidam philosophi dixerunt quod fundamenta terrae super coelum, erant fixa et nihil dixerunt quia ita stat aqua sub terra sicut stat mare super eam, ita quod ubique terra circuitur aqua, et magnum quidem est, quod maria multum altiora sunt terra et nisi quia prima causa non vult aliter maria cooperirent totam terram. Amplius autem sciendum est, quod omnia flumina et omnes fontes exeunt a

mare et revertuntur in mare. Si quaeratur quare rivuli et fontes non sunt salsi sicut est mare, dicendum est quod aquae veniendo sub terra coluntur et salsugo ibi dimittitur, ideo aquae quae sunt super terram sunt dulces.

Praeterea scire debetis quod quatuor sunt elementa, quae **[p. 349]** sunt haec: terra, aqua, aer, ignis, et omnia quae videntur de istis quatuor elementis sunt composita et formata, et si aliquis istorum deficit in re statim annihilatur et destruitur. Similiter sunt in animalibus quatuor qualitates, quibus componuntur, quae sunt haec: sanguis, colera, slema, maleconia: ista quatuor quae sunt in quolibet secundum magis et minus et crescunt et minuuntur temporibus suis, secundum sunt quatuor tempora anni, sc. autumnus, hiems, ver, aestas, et sicut luna crescit et minuit, sic isti humores crescunt et minuunt in corpore. Nos loquimur de rebus visibilibus, quae nobis omnibus videntur quae sub coelo sunt et in hoc minori mundo sunt, quia de alio mundo majore, qui sursum est super coelum nihil scimus, quia coelum tegit totum istum mundum, et ideo dicitur coelum, quia celat nobis omnia quae sursum sunt et quae super eum sunt.

Super hoc dixerunt aliqui Philosophi quod erant tres mundi et tertius mundus erat sub terra deorsum, ita quod nos eramus in medio, et quando nos habebamus noctem, ipsi habebant diem, et sic habebant omnia necessaria sicut nos alii habemus, et sic vivebant et moriebantur. Propter hoc vocamus spiritus malignos, et venerunt apud nos et quaesivimus ab eis, si erat verum hoc, quod illi philosophi dicebant, quod erat alius mundus sicut iste, et dixerunt nobis plane, quod non erat verum, quod non sunt nisi duo mundi, sicut sursum dixerunt. Et scire debetis quod istud coelum visibile est aëreum et est aër coagulatum et spisum, et ibi sunt stellae fixae, aliquae sursum, aliquae in medio, aliquae deorsum, et aliquae moventur et aliquae non secundum cursum suum. Amplius autem sciendum est, quod omnia sidera habent nomina propria et quaelibet stellarum habet virtutem suam et dicuntur stellae quasi stellantes lumine quia sunt luminaria coeli, et omnes sunt aequales nisi quia aliquae videntur majores et aliquae minores ratione locorum suorum seu situitatis, quia aliquae sunt altiores aliis, aliquae inferiores aliis, et ideo videntur aliquae majores, aliquae minores, sed omnes sunt aequales. Praeterae cum aliqui philosophi dixissent quod minima stellarum major erat tota terra, verum dixerunt uno modo quia ubique videtur in terra, et omne quod videtur ubique major est quam illud a quo videtur, sic minima stellarum videtur per totam terram, ergo major est tota terra... veritas per apparentiam aliter non est veritas, et... esse et ideo uno modo dixerunt **[p. 350]** veritatem et alio modo non, nec possit esse aliquo modo. Similiter erraverunt in hoc quod dixerunt minima stellarum cum omnes sint aequales et unius mensurae et unius ponderis. Quis poterit melius scire veritatem, homines qui sunt terreni aut spiritus maligni, qui cotidie ascendunt et descendunt? Ideo quidquid vobis dicimus ab eis scimus primitus, et postea vobis declaramus et haec est veritas, quod nos dicimus. Similiter dixerunt aliqui comendatores, quod quilibet homo vel mulier habebat stellam suam et prout illa stella influebat et movebatur sic homo habebat fortunam in hoc mundo. Et hoc est verum de septem planetis, et de duodecim signis et de aliis sideribus quae pertinent ad artem astrologiae, sed non omnes possunt attingere ad aliam... artem, et ideo de illa scientia non curamus, quia alii tractaverunt de ea et probaverunt eam et ea quae vera eis venerunt, statim scripserunt, unde vobis dicimus quod scientia astrologiae vera est et approbata et ideo de rebus veris nos non curamus.. est dubia declarare et hoc affimando veritatem et negando et destruendo falsitatem.. sunt et venire debent sciant discernere veritatem a falsitate, idcirco proponimus nos de rebus... deteminare signanter in rebus quibus alii philosophi... et veritatem inde habere non potuerunt nisi quilibet loquut... de aliqua et hoc dubitando et veritatem rei... hoc ut non dimitterentur fallibiles et... dixerunt aliqua et hoc fallibiliter et non certitudinaliter: idcirco de mundo hoc satis diximus veraciter referre et ideo

volumus loqui de cetero de alia ratione, quia de ista satis tractavimus, vobis dicendo vera et dimittendo vobis omnibus tam essentes quam venientes verissimam et perfectam... modo volumus ad aliam rationem nos contra vertere.

Tertia quaestio philosophorum fuit haec sc. *de anima* et laborarunt super eam multum dicendo multa et inaudita. Philosophi Marrochitani et omnes alii ultramarini dixerunt quod anima erat substantia corporis movens corpus et faciens eum vivere et crescere et sentire et nutrire et omnia ista faciebat anima. Et erat anima compositio et faciebat corpus esse animatum et compositum et

ornatum et hoc usque ad tempus assignatum et taxatum, sc. usque ad mortem, post mortem non dicebant quod anima destruebatur et annihilabatur... nihil erat. Amplius autem dixerunt quod anima genera... cum mulieribus pariter comiscebant tunc ex... eficiebatur corpus et anima et ibi generabantur... corporibus et **[p. 351]** postea faciebat anima coagulari illum semen et faciebat eum esse corpus animatum et unificatum et compositum et ornatum et sic generabantur animae homines et mulieres pariter comiscendo, et ab hominibus et mulieribus exibant animae et insimul mixtum cum illo semen, et ab eis generabantur et in illo officio et in illo gaudio et in illa delectatione, et in illo dulci sopore efficiebantur et creabantur animae ab ambobus exiendo, et ad hoc homines et mulieres erant insimul constituti et stabiliti, ut procrearent et nultiplicarent et ideo omnes Saraceni ordinaverunt inter se quod quilibet illorum haberet tantas uxores, quantas posset gubernare, quia intentio illorum est ad multiplicandum et procreandum: et ita dicebant ipsi quod generabuntur animae. Insuper posuerunt inter se quod femineum genus, ex quo esset viginti quatuor annorum et masculinum genus ex quo essent quatuordecim annorum, statim insimul jungerentur, ut procrearent et multiplicarent.

Aliud autem posuerunt inter se quod quicunque voluisset servare castitatem statim occideretur et ab omnibus lapidaretur; et ideo sunt multi Saraceni, quia omnes illi, qui servant castitatem vadunt contra naturam et ideo interficiendi sunt, quia melius est agere illud quod naturale est quam ire contra naturam, et quia multi surit servantes castitatem nolendo, et eis multum displicendo nisi quia servent cum maxima verecundia et timore, quod cum illo desiderio naturali vadunt et faciunt contra naturam multa, et isti tales non debent esse culpabiles, qui talia agunt, quia cum illo desiderio naturali faciunt contra naturam, quia certum est quod si haberent isti tales uxores non facerent contrarium, et ideo non sunt culpandi: illi debent puniri, qui habent abundantiam mulierum et vadunt contra naturam faciendo contrarium; alii vero non debent puniri quia cun maximo desiderio mulierum faciunt illum officium et ideo isti non sunt culpandi, quia maximam poenam sustinent, quamvis sit poena occulta. Praeterea dixerunt quod in antiquo tempore homines consueverunt hoc facere insimul, et quum videbant juvenes decores aperiebant eos cum navaculis et faciebant eis vulvas et postea jacebant omnes cum eis sicut cum mulieribus, et ideo dicebant esse peccatum servare castitatem, et homines similiter si servant castitatem nutriunt in virgis suis ista infimitas, quae vocatur *cancer*, et homines et mulieres moriuntur prout hoc quia servant castitatem.-Item quando lumbi sunt pleni semine tunc temporis **[p. 352]** dolent et homo non potest ambulare, quousque evacuantur: vos, qui estis medici debetis scire quod abstinentes non infimant de alia re pro majori parte nisi quia servant, et multi homines et mulieres moriuntur propter hoc quia servant castitatem, quod aliter non ita cito finirent dies suos, sicut scilicet finiunt in juventute, et multae infirmitates eveniunt servantibus castitatem, quod aliter non venirent quia homo nunquam ita bene purgatur per aliquem alium locum sicut per virgam, et mulier per vulvam, et ideo mulieres quae servant castitatem multociens nutriunt in vulva ista infirmitas quae vocatur cancer et multae aliae infirmitates, quae dici non possunt et homines similiter

multas infirmitates habent propter hoc, quod aliter non haberent, et ideo valde maximam poenam sustinent omnes illi, qui castitatem servant in corpore et in anima, quia vadunt contra naturam, quia istum officium ita naturale, est, sicut est mingere et digestare et praeter haec isti tales cito moriuntur et ipsimet se interficiunt servando castitatem, similiter multum agentes istum officium cito senescunt et ante suum tempus moriuntur, quia faciunt superflue, ita quod medullam capitis per virgam ejiciunt et ideo isti tales... quando est factum temperate semel vel... ut est maxima sanitas corporis et animae... competenter, aliud malum provenit servantibus castitatem et est quod illud semen, quod deberent ejicere per virgam, quando homo... si non ejicitur, quando natura appetit, descendit postea in crura et tunc crura sunt ponderosa et apparet homo fessus, quod non potest ambulare, et ponit se in pedibus et facit homines esse gutosos et porfigos. [1] Similiter facit aliud malum illud semen quando descendit ad crura, convertit se illud semen in venenum et facit tibias inflare et dolorem maximum habere, ita quod scinduntur multotiens pedes illorum et crura aperiuntur et aliquando scinduntur. Aliud malum provenit inde, illum semen quando per virgam scienter non ejicitur, tunc descendit ad marsupium testiculorum et facit illud marsupium ita magnum, quod aliquando tenet usque ad genua, et illud semen coagulatur ibi et facit se durum, sicut sunt testiculi, ita quod homo non potest ambulare nec se movere de **[p. 353]** uno loco ad alium, sic stat semper quousque moritur. Aliud malum operatur istum semen, si retinetur et foras non ejicitur facit hominibus esse hydropicos et quartanarios et habentibus lapidem facit eum in corpore remanere, et illum locum per quem deberet exire fecit eum strictum et claudere, et ideo moriuntur multi item. Aliud damnum operatur: facit homines esse plenos scabie, quia per multitudinem humorum totum corpus cooperitur scabie, et multitudo humorum facit nubes et telas super oculos creare et insuper... pardecere [1] et dentes cadere et putrere tam homines quam mulieres, sed si multis eos curare faciat... rium suum perficere, statim erunt sani, et facit... quod servando castitatem eveniunt eis multae et diversae infirmitates, et nonnisi propter hoc, et ideo isti tales qui servant castitatem sunt infirmiores aliis, et nunquam sunt bene sani, et ideo cito moriuntur et annihilantur castitatem tam homines quam mulieres, sed si multis eos curare faciatis eis complere et desiderium suum perficere, et statim erunt sani, et ideo de duobus malis minus eligendum est et utendum est sed occulte.

Omnia ista dixerunt philosophi ultramarini super factum animae, quia opportet nos, ut omnia dicta sua scribamus, ut intentiones suas nos et vos sciamus, et ideo non oportet nos de auditis verecundare. Amplius autem dixerunt super hoc: loquuti sunt plane quod summun bonum erat carnalis conjunctio et quod aliud bonum non erat, nec alia delectatio, nec alia gloria, nisi haec cum feminis jacendo, et ex quo erant in gloria nolebant esse plenarie gloriosi et uti de ea, quia ad hoc officium et ad hanc gloriam erant omnes creati et facti, et sic utebantur omnes idem de illa gloria incesanter et frequenter maxime quia habebant intentionem procreandi et multiplicandi animas, et sic dicebant, quod creabantur animae neutrum genus istum officium faciendo. Philosophi qui erant Andalici dixerunt quod anima erat creata in corpore et ibi cum semine creabatur; non dicebant ipsi quod anima ab eis generabatur, sed ex quo semen viri erat jam in matrice mulieris et videbat materiam incorporatam et organa jam plasmata: dicebant ipsi quod tunc in illo corpusculo statim creabatur anima et quam cito organa materiae erant composita, tam cito creabatur ibi intus in medio anima et dicebant: quod **[p. 354]** erat anima de isto aëre composita corruptibili et quod efficiebatur intelligibilis in illo corpusculo organico, sed si volunt curari, compleant desiderium suum et statim erunt sani. Philosophi Carthaginenses dixerunt, quod nihil erat anima, quia dum sanguis erat in corpore vivebat homo et quando sanguis non erat in corpore statim moriebatur et ideo dicebant quod alia anima non erat nisi sanguis tantummodo et ideo affimabant hoc quod sanguis erat anima. Philosophi Toletani dixerunt, quod anima erat res spiritualis et intelligibilis et rationabilis et sensibilis et faciebat corpus movere et

crescere et mutare de loco in locum, et de aetate in aetatem, et faciebat anima corpori venire de non esse ad esse, et dabat ei vigorem et aptitudinem ad recipiendum incrementum cujuslibet rei, et quod postea faciebat anima in fine corpus reducere de esse ad non esse. Omnes Philosophi Legionenses dixerunt quod anima erat res mirabilis, et plena virtutibus, faciens miracula et mirabilia magna nimis et dicebant esse animam aëream, et non de isto aëre corrupto, sed de illo aëre purissimo, quod est sursum in astris, quod est aër nimis purissimum et sanissimum et subtile et valde ingeniosum ad omnia. Philosophi Cantaurienses et omnes Castrenses loquuti fuerunt de anima et dixerunt sic: anima est spiritus levis, movens corpus et nobilitat eum ex quinque sensibus et amplius habet anima quod habet liberum arbitrium ad omnia, quod potest facere quidquid vult et quando vult et quomodo vult et habet discretionem completam ad bonum vel ad malum a se ipsa amplius habet, anima in se ipsa est res nimis pulchra et valde rutilans et est res nimis amabilis omnibus et in omnibus communiter.-Alii philosophi dixerunt: animam esse talem sicut sunt quidam spiritus maligni, qui sumunt corpora rationabilia et agunt istum officium generandi et patiuntur ad invicem et isti tales dicuntur *incubi* et *subcubi* quasi agentes et patientes et vivunt per magnum tempus et procreant filios et filias, et isti tales multotiens rapiunt semen hominum quando dormiunt, quod faciunt desoperiare [1] cum feminis et postea accipiunt illud semen et vadunt ad alias mulieres et habent rem cum eis materias hominis comportando, et impraegnantur ab eis, et isti tales ita appetunt agere et pati istum officium naturale, sicut quilibet nostrum et multi homines habent rem cum eis similiter **[p. 355]** et postea impraegnantur ab hominibus. Et plane dicunt eis quod sunt daemones, sed accipiunt quando volunt corpora hominum et mulierum ad operandum hoc officium et complendum, Et isti tales vivant quinquaginta et sexaginta annos et semper operantur malum, et quando volunt et momento ponunt se ubi volunt et ita ambulant de loco in locum, et de terra in terram, et de civitate in civitatem, et quando volant accipiunt corpora, et quandoque non, et ita concedunt et vivunt sicut nos alii, et isti tales sunt qui ambulant in nocte de domo in domum somnium hominibus et mulieribus imponendo, et postea faciunt eis somniare et pellicant eos et interficiunt pueros parvulos et babuscantant isti comestibilia, et palpant omnia, et faciunt multa joca et multa ludimenta inter se, quando est nox, ita quod quidquid mali volunt faciunt et totum perficiunt et complent, et isti vocantur inter nos Virgines, et Brujas in Hispania, et Strias, et ita sunt subtiles quod quamvis habeant corpora per unum foramen intrabunt et exient, et isti daemones tales dicuntur phantasmata quia faciunt pavorem et terrorem hominibus in nocte, et ponunt se multotiens super pectora hominum et volunt eos suffocare. Dicunt aliqui quod est quodam phantasma quae vocatur *Pesada* et tamen omnes sunt daemones isti et habent corpora grossa et ponderosa et ita sunt leves, sicut si non haberent corpora et nisi quia prima causa non dat eis potestatem quantam ipsi vellent, nec pemittit eos perficere quantum cupiunt quod aliter statim in uno momento interficerent nos si possent et potestatem haberent. Et post sexaginta vel septuaginta annos moriuntur quantum ad corpus, quod aliter ipsi, cum sunt spiritus, non possunt destrui nec possunt mori. Et postea quid faciunt? iterum involvunt se in semine alicujus et nutriuntur tanquam pueri et vivunt per magnum tempus semper operando malum quousque corpora deficiunt et postea iterum assumunt corpora et sic transeurit suum tempus semper operando malum quia bonum quamvis velint nequeunt operari, quia jam corrupti sunt ad malum agendum et non ad bonum. El magnum quidem est quod daemones nunquam possunt poenitere nec possunt habere contritionem et nunquam saciantur operandi malum et cum toto hoc nullam habent requiem.

Et ideo dicebant illi philosophi quod anima talis erat, sicut isti spiritus inmundi, de quibus loquuti sumus, et homines erant incubi et mulieres erant subcubi, quasi dicat homines sunt **[p. 356]** agentes et mulieres erant patientes et erant comuniter intelligentes et sentientes bonum et malum et debebant animae ita aeternaliter pemanere, sicut illi spiritus pemanent et ideo dicebant quod anima talis erat.

Nos modo ad ista superius dicta respondeamus et post responsionem vera determinavimus.

Cum omnes philosophi Marrochitani et alii ultramarini dixissent de anima quod erat substantia corporis et faciebat anima corpori omnia incrementa suscipere et hoc usque ad tempus assignatum, scilicet usque ad mortem, et dicebant postea quod anima nihil erat et destruebatur in aliquibus, veritatem dixerunt signanter in hoc quod erat substantia corporis, quia facit corpus substare et vivere et incrementa suscipere secundum magis et minus in hoc verum dixerunt. Sed in hoc erraverunt, quod dicebant, quod post mortem anima nihil erat et quod destruebatur; quod absit, quia quid est mors? Mors est separatio corporis et animae! Si mors est separatio corporis et animae, propter hoc sequitur, quod anima non sit postea? Absit! anima semper est et intelligibilior est post mortem quam ante erat, et in omnibus subtilior et ideo in hoc nihil dixerunt omnes illi qui dixerunt: animam post mortem nihil esse et nugaces fuerunt. Super hoc dixerunt quod animae creabantur quando neutrum sexus in simul incumbebat et ab eis exibant animae pariter mixtae cuni semine, nihil dixerunt et valde absurdum est dicere hoc. Bene verum est quod semen egreditur a viro et a muliere, et semen viri exit a lumbis et semen mulieris exit ab umbilico et postea conjungitur totum semen insimul in matrice et postea illud semen vertitur in lacte et postea de lacte vertitur in sanguine et de sanguine vertitur in carne et postea illa caro crescit quousque fiunt omnia organa et omnia membra. Et debetis scire quod natura propria operatur hoc et facit totum hoc, quod adhuc anima non est ibi, sed natura propria operatur ibi, et complet totum hoc. Et quando est totum corpus membris suis completum et compositum et ornatum, tunc prima causa inspirat illi et creat animam ibi in corpore, et statim vivit corpus et moventur omnia membra et sentit, et sicut creat unam animam, sic creat mille vel decem millia statim in uno ictu ibi interius in corporibus suis, quia prima causa in momento videt omnia et statim creat omnia et suum velle est suum agere, quia quam cito vult, tam cito fit illud quod vult et quando vult et sine aliquo intervallo et sine labore **[p. 357]** aliquo. Et debetis scire, quod omnia sunt praesentia primae causae tam praeterita quam futura. Insuper debetis scire, quod prima causa, quando creat animam, creat eam, et sine aliqua dificultate et hoc loquor quantum ad quantitatem, quia quanta est in uno, tanta est in alio, ita quod nulla differentia est inter animam et animam, et quanta est in prima die quando creatur, tanta est quando est centum annorum, quod postea nec crescit nec minuit in quantitate nec in qualitate, quamvis sint aliqua corpora hominum parvuncula et aliqua magna, ita quod tam completata est anima in uno quam in alio de sui essentia, et quando anima creatur simpliciter creatur, sed postea componitur gratiis et virtutibus et intelligentiis, et hoc differenter prout prima causa vult et pro bono habet, quia aliquibus dat unam intelligentiam, et aliquibus aliam sicut patet. Justiciis dat intelligentiam laborandi, ut omnes alios substineant et pro omnibus laborent; militibus dat intellectum pugnandi ut alios defendant; philosophis dat intelligentiam subtilem et intelligibilem ut omnia sciant et cognoscant, ut omnes alii sensu suo gubernentur et judicentur; et sic dat prima causa cuilibet homini suum intellectum, ut per eum vivat et operetur. Sic ornatur anima et componitur suis virtutibus et suis artibus differenter; sed in suo principio, quando ipsa creatur, simplex et nuda virtutibus creatur, sed postea induitur et componitur moribus et virtutibus et intelligentiis. Et quando anima creatur ita munda et clara et pulchra est sicut sol; sed postea nos maculamus eam peccando et facimus eam turpem et foetidam et obscuram. Super hoc dixerunt aliqui philosophi: quod peccatum nihil erat, et nihil dixerunt quia peccatum ita figit se in anima, sicut si esset virtus aliqua bona, et ideo deturpat eam et facit eam esse ponderosam, sed possunt dicere hoc quod peccare est quid naturale, et ideo nullus nostrum potest esse sine peccato, et propter hoc facimus eam esse peccatis ponderatam, et ideo quando exit a corpore non potest volare, sed si esset sine peccato ita a natura sua subtilis est, quod statim in momento poneret se in fine totius mundi et ita rutilaret sicut fulgur et tan cito curreret: sed peccata non pemittunt eam fulgere nec volare sursum. Insuper debetis scire quod quando anima

creatur statim per totum corpus spargitur et infunditur, ita quod non est locus in corpore quod non sit ibi pars animae: non dicimus quod sit tota anima in uno membro sicut aliqui dixerunt sed **[p. 358]** dicimus quod quaelibet pars animae est in quolibet membro corporis et in qualibet parte, ita quod non est locus in corpore, ubi non sit pars animae, quia corpus vestimentum est animae, et non est aliud et si aliquod membrum corporis non movetur, nec sentit propter hoc est, quia pars animae non est ibi nec attendit ibi et ideo non potest moveri nec sentire illum membrum. Super hoc debetis scire, quod major pars animae est in corde hominis, et secunda pars est in capite, et tertia pars dividitur et spargitur per totum corpus, ita quod radii animae per totum corpus sunt infusi et sparsi, et anima audit et anima videt, et anima loquitur, et anima redolet, et anima sentit, quia aures corporis et oculi et nasus et os et omnia ista non sunt nisi fenestrae corporis, per quas et de quibus servitur animae, quia anima ibi stat absconsa et inclusa et involuta in corpore, sicut in suo vestimento et in suo instrumento et quamvis membra corporis scindantur et dividantur, propter hoc non scinditur anima nec dividitur, nec potest scindi, nec dividi, quia res est spiritualis. Bene verum est quod recipit tristitiam et gaudium et iram et omnia ista, et sentit omnes poenas, quae sunt corpori factae, sed, timeo multum de hoc quod video quod sentit omnes poenas, quae sunt corpori deditae, quanto magis sentiet quando fuerit extra corpus si quando est induta corpore ita sentit poenas et dolores, quanto magis sentiet quando fuerit nuda? Et hoc est quod timeo, sed anima aliter non potest scindi nec dividi nec potest interfici nec per se potest mori nec destrui nec annichilari, nisi prima causa destruxisset eam. Philosophi Andalici dixerunt quod anima creabatur in corpore et in hoc verum dixerunt, sed in omnibus aliis nihil dixerunt. De illo quod dixerunt quod erat de isto aëre corrupto anima non est verum. Scimus pro certo, quod nullus homo de mundo potest scire de qua re facta sit anima, nec etiam daemones non possunt scire de qua re facta sit, nec ipsi daemones possunt scire de qua re facti sunt, nisi quia sciunt quod sunt facti ex nihilo et sic dicunt de anima. Et ideo quod dixerunt philosophi quod anima erat de isto aëre corrupto nihil dixerunt: Bene verum est quod omnes animae omnium animalium sunt de isto aëre corrupto, et prima causa dat eis istam gratiam, ut sentiant et cognoscant dum vivunt, et hoc fit ut sint ad servitium hominis, sed postea nihil sunt, quod annihilantur et destruuntur post mortem suam, quia dum sunt inclusae in corpore animalia vivunt et crescunt et sentiunt **[p. 359]** et intelligunt grosse intellectu brutali, sed postea quando moriuntur animae illorum ad nihilum rediguntur quia illae animae non sunt nisi aërea inclusa in corporibus eorum, Philosophi Cartahinenses dixerunt quod sanguis erat anima, qui dicebant, quod dum sanguis erat in corpore, vivebat homo vel animal, et dum exibat a corpore statim moriebatur, et ideo videbatur eis bene dicere; et certe isti in aliquibus dixerunt vera, et in aliquibus non: in hoc quod dixerunt quod sanguis erat anima, erraverunt et nihil dixerunt, sed debetis scire quod omnis anima semper est involuta in sanguine et ideo sanguis est sedes animae, sed per se non est anima: anima enim spiritus est calidus et fervens et quia est involuta in sanguine, ideo facit sanguinem semper esse calidum: in hoc dixerunt vera quod dum exibat totus sanguis a corpore statim moriebatur illud animal, et scitis qua ratione moritur? quia anima est ibi involuta cum sanguine et ideo quando exit sanguis totus a corpore, tunc exit anima insimul cum eo sanguine et ideo moritur illud animal, sed aliter... sic dicendum nec tacendum quod... Super hoc dixerunt aliqui philosophi sic arguendo: anima dicitis quod est involuta in sanguine: si anima est in sanguine involuta, ergo quotiens homo minuitur totiens exit anima vel pars animae; ergo aut sunt plures animae, aut illa anima, quotiens homo minuitur, totiens exit pars ejus cum illo sanguine, ergo aut sunt plures animae in uno corpore, aut illa una non est completa in corpore, quia in se dividitur et scinditur: praeterea si anima est involuta in sanguine quando homo moritur pacifice in loco suo, quare non exit sanguis cum anima? similiter sicut exit quando homo interficitur, quia videtur tunc quod anima non sit in sanguine quia exit sine sanguine, et ideo videtur nihil esse dictum quod superius dicitur. Carissimi, debetis scire quod in uno corpore non est nisi una anima; at illud quod tu dicis,

quod quotiens homo minuitur, totiens exit anima vel pars ejus, non est verum: sed debes scire quod non exit anima a corpore dum sanguis remanet ibi, sed si sanguis non remanet in corpore sine dubio statim exit et ideo quamvis homo multotiens minuatur, propter hoc non exit anima nec pars ejus quia sanguis remanet ibi. Ad aliud quod dicis quod exit pars animae quando homo minuitur absit quod anima dividatur. Scis tu quod jam dixi tibi superius, quod anima non potest dividi nec dividitur, quia aut exit tota integra a corpore aut remanet tota integra in **[p. 360]** corpore et ideo in hoc nihil dixisti, quod quare quando homo moriebatur patienter et exibat anima simul et sanguis cum ea dicam tibi: quando homo moritur, patienter anima est spassa per totum corpus, et quando homo debet mori tunc anima recolligit se tota et trahit ad se omnes radios suos a summitate pedum et summitate manuum et recolligit se tota in se ipsa sub pectore, scilicet in corde et adhuc loquitur homo multotiens sic essendo, sed non sentit pedes nec manus nec alia membra corporis, quia jam non est ibi anima et ideo non sentiunt illa membra: similiter minutio sanguinis multa mala facit: facit hominem tremere et pallidum esse et facit visum amittere et dentes cadere et cito senescere et vocem amittere et fortitudinem perdere et ideo nullus debet se minuere nisi sanguinei vel postematici: postea anima praeparat se ad exiendum et exit a capite ponit se tota unita sub pectore, et tunc homo non videt jam nec audit nec potest loqui et postea expirat homo et exit anima et vadit ad alium mundum majorem et stat ubi est voluntas primae causae. De alio suod dicitis: quare quando homo moritur sic non exit sanguis cum anima, ex quo sedes sua est? Dicam tibi: quando anima incipit se recolligere et praeparare se ad exiendum, tunc sanguis conligat se in venis, et ideo remanet ibi sanguis congelatus, et propter hoc non exit cum anima et haec est veritas.-Post haee venerunt philosophi Toletani et dixerunt de anima multa et vera, ita quod inter omnes alios dictis suis meliores et veraciores et subtiliores inveniebantur: unde nos miramur multum, unde ipsi habebant, tamen quia fuerunt ibi scholae per magnum tempus hoc considerando non miramur de dictis suis, quomodo loquuti fuerunt talia et tam vera et tam certa, et ideo affirmamus et concedimns quidquid ipsi dixerunt super hoc.-Philosophi Legionenses dixerunt quod anima erat res mirabilis et plena virtutibus et faciens mirabilia magna nimis et dicebant quod erat res mirabilis h. e. spiritualis et plena virtutibus, quia videbat et audiebat et loquebatur et omnia ista faciebat, et ideo dicebant, quod erat res mirabilis et plena virtutibus: insuper dixerunt quod faciebat mirabilia magna nimis h. e. quia facit crescere et sentire et intelligere et ista talia et in omnibus istis vera dixerunt certe, sed quia dixerunt quod anima erat aërea, ideo erraverunt et in hoc nihil dixerunt sed in aliquibus satis bene dixerunt et se exposuerunt secundum intellectum suum, **[p. 361]** Philosophi Castrenses (h. e. Castellani) dixerunt de anima quod erat spiritus levis, movens corpus, et nobilitabat eum ex quinque sensibus, et quod habebat liberum arbitrium ad bonum et ad malum, et erat pulcher nimis, sicut fulgur, et erat valde amabilis, qnando erat sine peccato; et dicebant quod pueri ideo ab omnibus diligebantur, qnia erant parbuli et sine peccato. Et certe in his omnibus vera dixerunt omnes isti philosophi. Post haec venerunt alii philosophi et dixerunt quod anima erat sicut sunt spiritus quidam maligni, qui sumunt corpora et agunt multa mala; et certe isti philosophi in aliquibus dixerunt verum et in aliquibus non. Et in hoc bene dixerunt, quod anima habebat se ad utrumlibet, scilicet ad bonum et ad malum, et hoc quando erat intelligibilis. Et amplius dixerunt, quod anima erat perpetualis et immortalis sed passibilis poenam et tristitiam et gaudium et iram et ista talia, et in hoc multum bene dixerunt isti qui veritatem agnoverunt, et ideo vera in aliquibus dixerunt nobis, et ideo debetis scire omnes philosophantes, quod anima dicitur de animo, quod facit hominem animatum et rationabilem et intelligibilem, et facit hominem esse scibilem, quia in anima... anima pro majori parte et inde exeunt omnia principia... et quomodocumque omnes homines sint animosi secundum magis et minus super omnes alios sunt Hispani et fortiores omnibus aliis sunt in omnibus factis suis, et hoc habent ipsi a natura sua propria; et robustiores aliis sunt in omnibus et per omnia maxime in proelio, et semper cupiunt et appetunt

mori gladio, et magis homines se interficiunt gladio in Hispania quam per totum mundum; et haec est gloria sua et cupiditas sua gladiare se, ita quod magis volunt mori gladio quam male vivere; et illuse et plane dicunt ipsi, quod alius sapor nec alia delectatio nec alia gloria non est in mundo, nisi gladiare se quandocunque pro nihilo, et melius sapit eis quam comedere et bibere, et ita se invitant ad invicem ut se interficiant pro solatio. Insuper Hispania est terra multum alta super omnes alias terras, et est terra grosa et nimis

abundans in omnibus et ideo homines hispani sunt robusti. Et animalia similiter sic sunt grosa et magna et robusta; sic sunt oves et boves, arietes et tauri, et ista talia, signanter tales equi in mundo non sunt, sicut in Hispania. Et sunt scientes bellum sicut bonum prandium, tenentes se manu sinistra cum manu sinistra [1] **[p. 362]** et cum dixeris se percutiendo quousque ambo cadunt in terram mortui. Et istum totum provenit Hispanis ex abundantia cordis, quia sunt plenarie animosi plus quam alii homines, et ideo sunt fortiores omnibus aliis et calidiores.

Super hoc dixerunt aliqui commentatores et aliqui opinantes, quod omnes animae sub numero certo erant et ille numerus nec anmentabatur amplius nec minuebatur amplius; sed dicebant sic quod quando homo moriebatur exibat illa anima de eo et intrabat in alio corpore jam composito et organizato et postea nascebatur et faciebat eum crescere et sentire et omnia ista; et postea quando homo moriebatur exibat anima de isto corpore et intrabat in alio jam plasmato, et sic ambulabant gradatim de corpore in corpore omnes animae semper, et ideo dicebant quod sub certo numero erant. Sed debetis scire quod omnes isti commentatores in hoc nihil dixerunt, quia, sicut dixi vobis superius, anima quando creatur simplicissima creatur, sed postea componitur et ornatur virtutibus et intelligentiis ita quod quotidie addiscit et scit magis et intelligit subtilius et melius et verius omnia quae fuerunt et sunt, quia anima semper suscipit incrementum, et ideo susceptibilis est super omnia incrementa suscipere sive boni sive mali, et post hoc est convertibilis ad omnia quando vult et quomodo vult, quia habet liberum arbitrium ad bonum et ad malum; et ideo anima est libera quia nullus homo habet potestatem super eam, nisi prima causa qui creavit eam. Praeterea anima, quando est centum annorum valde intelligibilis est et multa scibilis; si postea verteretur ista anima in corpore alio, aut esset scibilis sicut ante erat, aut esset inscia sicut in suo principio. Si scibilis esset contra naturam esset et impossibile esset et incredibile. Similiter si verteretur ad statum innocentiae, sicut erat in sui principio; dedecus primae causae esset, quia omnia opera sua semper vadunt antea et non retro et quotidie augentur et non minuuntur; et ideo impossibile esset, et ideo non est credendum nec tenendum illud, quod dixerunt illi commentatores, quia nihil dixerunt in hoc proposito, et magnum quidem de anima, quod quando exit a corpore statim accipit similitudinem illius corporis, in quo jacebat, et postea vadit et adducitur ad alium mundum majorem et ibi cognoscunt se ad invicem omnes parentes et omnes consanguinei, qui ibi sunt, et propter hoc se cognoscunt, quia accipiunt similitudines corporis, quas ante habebant, et ibi **[p. 363]** loquuntur ad invicem et ibi recipit unusquisque quod suum est et sibi pertinet, et hoc secundum opera sua, quae fecit dum in hoc mundo vixit.

Insuper debetis scire quod quaelibet anima habet suum intellectum, per quem regitur et secundum intellectum suum vivit et per eum operatur omnia et dirigit actus suos, et per eum gubernatur unusquisque in semet ipso et per intellectum suum unusquisque judicabitur et per eum debet homo judicare se ipsum, et omnes alios, quia unusquisque habet suum intellectum et suara intentionem, et ideo secundum suum intellectum unusquisque debet judicari. Super hoc dixerunt aliqui Philosophi quod non erat nisi unus intellectus in omnibus hominibus et per unum intellectum regebantur omnes

homines. Et hoc videtur esse impossibile, quia si omnes homines haberent unum finem, et omnes essent unius cordis et unius voluntatis et unius facti et omnes essent unanimes in qualibet re, ita quod illud quod faceret unus faceret alius, et in eadem hora et in eodem tempore, et omnes haberent unam intentionem ad omnia et in omnibus, sed hoc est contrarium quod video, sed homines non sunt nisi daemones in factis suis, quod unusquisque regitur per suum intellectum, ergo sunt in hominibus plures intellectus et non est unus omnibus. Praeterea ubi sunt plures operationes ibi sunt diversae intentiones sed in hominibus sunt plures operationes; ergo sunt in eis diversimodae intentiones; ergo sunt in hominibus plures intellectus et non est unus et ideo videtur nobis quod illi Philosophi nihil dixerunt, sed voluerunt hoc dicere, quod habebat omnis unum intellectum communem in aliquibus sed non in omnibus, scilicet in loquendo, in audiendo, in videndo, in olfactiendo et in istis talibus: sed propter hoc non sequitur quod omnes habeant unum intellectum specialiter, quia bene scitis vos quod intellectus in anima est, sed quilibet habet suam animam, ergo in qualibet est suus intellectus et sic est veritas et non est unus intellectus in omnibus, immo sunt plures. Possunt hoc dicere quod omnes animae sunt intelligibiles, et ideo in aliquibus veritatem dixerunt et in aliquibus non ipsimet intellexerunt.

Debetis scire quod anima est substancia perfecta, perpetue stans et corpus substentans, et est anima substantia incorruptibilis, et immortalis sed passibilis poenam et gaudium et dolorem et iram et tribulationem et omnia ista accidentia, et quamvis **[p. 364]** omnia ista substineat anima propter hoc non corrumpitur, nec potest eam destruere nec corrumpere aliquod accidens et ideo anima est immortalis. Amplius autem dicemus de anima. Anima est composita ex materia et forma compositione spirituali, et ideo sentit quidquid sibi evenit boni aut mali et anima habet oculos, quibus videt et habet aures quibus audit et habet nasum quo redolet, et habet os quo loquitur, et omnia ista sunt fixa in anima. Insuper anima est intelligibilis, rationabilis et memorabilis, et est sensibilis poenam et gloriam et omnia ista sunt in anima et multa alia, quae nescimus. Nobilitas animae intelligentia est et habet pedes et manus, et ideo dicimus animam ex materia et forma esse compositam, et quia dixerunt philosophi super hoc multa contraria, ideo vocavimus daemones et venerunt apud nos et dixerunt nobis vere animam esse compositam ex materia et forma, et hoc coram praesentia trium philosophorum. Et super hoc dixerunt quod nulla differentia erat inter animam et animam, et amplios dixerunt super hoc proposito quod anima erat talis sicut spiritus bonus et spiritus malus, et quod erat unius facturae et quod nulla differentia erat inter eas et ita concesserunt ipsi omnes et nos ita dicimus et determinamus: animam ex materia et forma esse compositam, et debetis scire quod anima est res nimis nobilissima, et magnum quidem est quod omnia quae sunt ad servitium animae facta sunt, et non ad aliud, tam visibilia quam invisibilia, et ideo dicimus animam esse rem nimis mirabilem, et super omnia dominabilem, quia omnia obediunt animae, et ad suum servitium omnia facta sunt et ideo omnes homines, qui secundum intellectum animae ambulaverint et in omnibus factis suis beati erunt, et super omnia dominabiles erunt et securi ubique ibunt et permanebunt, quia intellectus et memoria et voluntas et sapientia in anima sunt et mulla alia bona quae numerari non possunt, nec praemeditari, et ideo maximam potestatem habet anima super omnia et ad omnia, et ideo est anima super omnia dominatrix et ideo qui secundum animam ambulant in omnibus factis suis sunt spirituales, et qui ambulant secundum corpus sunt mundanales: qui sunt spirituales, quae placita sunt animae faciunt, qui sunt mundanales, quae placita sunt corpori perficiunt, et ideo qui sapientes sunt in hoc mundo secundum animam debent ambulare et non secundum carnem, quia mundus iste deffectibilis est et alius durabilis perpetue et **[p. 365]** pemansibilis infinite. De facto animae satis tractavimus, et haec nobis sufficiant de ista re. Modo dabimus vobis aliquas propositiones utiles, ut possitis super eas argumentari.

Vos alii, qui estis majores debetis alios gubernare intellectu vestro juste procedendo, maxime qui estis philosophi et praelati, quia quidem praelatus est perpetua in dignitate positus. Vicarius est vices carentis tenens. Ubi est bona ordinatio, ibi est vera correctio. Ubi non est correctio, nulla est ordinatio. Ubi est bona ordinatio, justa debet ibi esse correctio, ubi correctio justa non est, sine dubio ibi ordinatio nulla est. Qui est major contra minorem debet juste praecedere. Si major juste praeceserit, minor tenetur sibi obedire et si major injuste praeceserit minor non debet obedire sibi. Et si voluerit minor potest, sed ad aliam jurisdictionem transire. Qui juste corrigit aliquem non est puniendus, et si injuste correxrrit, ipsemet est puniendus. Ubi intentio beata, ibi castigatio beata est. Ubi intentio corrupta est, ibi instructio mala est. Bonus praelatus facit bonos subditos, eos diversimode consolando. Malus praelatus facit similiter malos, eos male levando et pessime subjugando. Omnia volunt duci bono modo et non malo. Praelatus suspectus evitandus est et potius negligendus, maxime si est cupidus vel avarus, aut insidiator vel mumurator vel ordinis destructor. Nullus debet promittere quod tenere non potest, et si promiserit et observare non potuerit, non tenetur talem promisionem observare, nec ei obedire quia stulta promisionem observare, nec ei obedire quia stulta promissio est, animae condemnatio et corporis perditio, et ideo dimittenda est et non observanda. Quod contra naturam est, agendum non est nec observandum. Malus praelatus facit subditos de bono statu in malum cadere Nullus homo est in hoc mundo perfectus in omnibus, quod non habeat aliquem defectum in se, et hoc secundum magis et minus. Nullus potest esse sine peccato. Nemo a muliere se custodire potest. Nullus est qui non cadat. Nemo potest per se stare. Nullus debet de se confidere. Omnes apti sumus ad cadendum, magis quam ad surgendum. Quod natura dat, nemo contradicere potest, et si potest negare non debet. Quod naturale est, omnibus agendum est, et nullus evitare debet nec potest. Qui peccat occulte sapiens est et parcendus est; qui peccat manifeste puniendus est. De duobus malis minus malum eligendum est. Nullus de facile debet credere. Qui malum cito credit, iniquus **[p. 366]** est. Peccare hominem naturale quid est. Nullus peccata evitare potest. Peccatum probabile corrigibile est. Si non fuerit probatum verissime non est credibile nec corrigibile. Rex est juste regens terram. Justitia est dare unicuique quod suum est. Justitia ubique optima est, sed cum misericordia facienda est. Pietas et misericordia in omnibus et super omnia privare debent. Quotiens homo peccat totiens parciendus est, et ideo non est negligendus: immo est diligendus. Qui omnia tentat et in omnibus cadit expertus est. Qui multotiens cadit et multotiens surgit, vilis est et vituperabilis est. Ubi est concordia, ibi est omne bonum; ubi est discordia et ibi est omne malum. Judex est juste judicans et honeste. Aliqui imponunt leges ad libitum suum, sed non omnes sunt tenendae nec sunt semper vertendae, quia quod bonum et utile est omnibus tenendum est, et quod malum est dimittendum est. Quod superfluum est malum est; quod bonum est eligendum est. Boni mores faciunt hominem generosum. Qui bene morigeratus est, ille generosus est. Nullus generosus est, si male morigeratus est. Non omnia sunt dicenda; omnia dicta non sunt audienda nec credenda. In necessitate nullus est cogendus, immo est parcendus, quia quod strictum et angustabile est, tenendum non est. Ubi est temperatio ibi est delectatio. Ubi est obligatio ibi est solutio, ubi est solutio ibi est damnatio. Contra poenam corporis vel animae nihil est tenendum. Nullus contra se ipsum debet ire. Si aliquis contra se ipsum fuerit, tunc sibimet proprius inimicus erit. Subditus non debet in omnibus superioribus suis obedire, quia quod damnum suum est, tenendum non est nec obediendum: debet eis obedire ut decet in rebus licitis et honestis et non in aliis. Sententia majoris injuste posita tenenda non est. Poenitentia superioris injuste data tenenda non est, quia quod justum est agendum est et quod justum non est tenendum non est nec obediendum. Ira multa mala facit. Ira destruit subjectum et facit eum senescere et cito deficere. Non omnia sunt videnda, et aliquando videnda non sunt dicenda. Qui secretarius peccatorum est servus dominus est. Qui bene conditionatus

est, nimis venerandus est et ab omnibus serviendus. Qui pulcher in omnibus est, ab omnibus diligendus est. Vir et mulier, qui conjuncti sunt, verissime se debent diligere et alter alteri veritatem se debent teneri tam corporis quam pecuniae et si aliquis illorum contra fecerit, si verissime probatum fuerit, jam alius non tenetur sibi **[p. 367]** veritatem, custodire, sed debet similiter agere et prout hoc nullus illorum est puniendus. Quod naturale est omnibus agendum est et nullus debet esse evitandus. Omnis foma appetit materiam et omnis materia appetit formam. Nullus sine altero potest esse. Materia multis formis apta est, et forma multis materiis habilis est. Una materia non vult semper habere unicam formam sed plures, et una forma semper appetit multas materias, ita quod nunquam sociantur inter se. Homo se habet per modum formae et mulier per modum materiae et ideo qui conjuncti sunt insimul fidelitatem corporis non possunt verissime observare, quia unusquisque appetit quod suum est, et quod naturale est diversimode est, et ideo nullus illorum prout hoc puniendus est. Abstinentia est principium et fundamentum totius boni; ubi abstinentia perfecta est omne bonum ibi est. Abstinentia perfecta est panem et aquam cotidie tantummodo comedere et non aliud, quia panis et aqua est vita beata. Felix est qui talem vitam semper facit; sapiens et perfectus est qui talem vitam quotidie agit. Anima semper debet dominari et corpus subjugari et ancillari. Per hanc vitam anima dominatur et corpus subjicitur: homo spiritualis efficitur et terrena obliviscitur. Per hanc vitam fit homo studiosus nimis et ingeniosus. Oratio est totius boni perpetratio. Ubi studium et oratio est nihil boni deest; qui cotidie panem et aquam comedit et semper studet et orat et almus est, qui semper ista agit, prudenter agit. Qui bene vult studere ab hominibus se debet abstinere. Malus debet sine provisione alicui respondere. Qui statim respondet incaute agit. Non oportet ad omnia respondere. Cum garrulatoribus non debet homo disputare sed debet eos negligere. Ubi est taciturnitas ibi est bonitas; qui spatiose loquitur prudenter agit. Angustia cordis facit hominem ad iracundiam movere. Quando homo est furibundus non est malum in mundo, quod ipse non faciat. Ira facit hominem interficere et corpus et animam plenarie amittere. Paupertas sine gladio interficit hominem et castitas similiter. Qui vene canit ab omnibus diligendus est, qui dulce canit mitigat iram et radit cogitationein malam cordis in se et in omnibus circumstantibus et facit eos placare et laetificare. Cantor aliud bonum facit dura canit, tristitiam evocat a cordibus audientium, debilibus confert salutem, vigilantibus confert somnium dulcem, homines exhilarat, Domino suo jubilat, mulieres in amore mellificat, parvulos mirificat, Deo suo placat; **[p. 368]** se ipsum nobilitat, et ideo cantores ab omnibus debent venerari et associari, quia nimis honorant locura et populum, ubi ipsi sunt, quia ducunt audientes ad magnam devotionem, et dant eis maximam consolationem. Et amplius faciunt cantores; faciunt hominibus patientiam in persecutione habere, et lugentes faciunt gaudere, et gaudentes multotiens faciunt flere et multa alia bona faciunt cantores, quae modo dicere non possum, et ideo cantores sunt diligendi et honorandi super homines alios, quia in se ipsis maximum laborem substinent, quamvis aliis non appareat.-Qui sanus vult vivere semel in die debet comedere. Mansueti sero irascuntur, sed quando incipiunt pessime moventur. Qui multum et bene vult studere, parum debet comedere; qui parum comederit, dormire non petierit. Tristitia annihilat hominem. Ira consumit totum corpus et destruit.-Qui dulce loquitur mollificat audientes; qui acriter et aspere loquitur movet audientes ad iracundiam. Mumuratio aliquando est bona et aliquando mala.-Qui in castitate vivit in maximo martyrio vivit. Infirmitas et paupertas faciunt hominem humilem.-Lingua hominis libera est, omne bonum est in ea et omne malum similiter.-Qui custodit linguam suam, sapiens est.-Ille est vituperandus qui loquitur latinum circa romancium maxime coram laicis, ita quod ipsimet intelligunt totum; et ille est laudandus qui semper loquitur latinum obscure, ita quod nullus intelligat eum nisi clericus; et ita debent omnes clerici loqui latinum suum obscure in quantum possunt, et non circa romancium. Si vis esse sapiens alicui viventi non dicas secretum tuum.-Illud quod tu solus scis est maximum secretum, et quod duo sciunt jam non est tantum, et quod tres sciunt minus: Ultra tres

secretum non est, quia quod sciunt tres, scit omnis res. Nunquam confidas de altero magis quam de te.-Qui secretum non servat, nihil est. Ubi secretum non est, proditio est. Qui a mundo sunt sequestrati, diversimode debent consolari et maxima libertas debet eis dari, quia qui inclusi surit prae nimia angustia et prae nimia tristitia cordis moriuntur cito.-Anima omnis res nobilissima est, et nunquam vult habere angustiam, sed semper vult spatiari; et si anima angustiatur corpus cito senescit et ipsa statim evanescit, et ideo multi pereunt et damnantur, et multa iniqua agunt, quod aliter non agerent et propter hoc larga licentia omnibus debet dari et alicui non debet negari.-Verecundia optima res est et omnis homo debet habere eam semper **[p. 369]** secum. Qui secum verecundiam habuerit, semper bona facit et mala dimittet: in rebus inhonestis debet homo semper eam habere, sed in rebus licitis et honestis debet homo foras excludere; quia quod bonum est tenendum est et utendum et quod malum est evitandum est. Boni mores mirabiliter nobilitant hominem. Qui suspitiosus est, semper praesumit malum de aliis, quia illud quod de se intendit credit quod sic est de oninibus aliis, et illud idem semper intendit, quod ipsemet operatus est: quod ipse facit considerat de aliis quod ita facient. Qui suspitiosus est, insidiator est, et ideo dicunt hoc exemplum: quales operationes tuae, tales suspiciones. Qui suspitiosus est, falsidicus et iniquus est, et iste talis nunquam debet credi, sed semper incredulus in omnibus debet esse. Qui habet linguam dolosam semper in absconso facit murmurationes et cachinationes de aliis et a se extrahit semper, quid de aliis dicat. Adulatores et mumuratores semper debent ab omnibus dedignari.-Multi proditores interficiunt multos, eos male infamando. Mala infamia interfecit hominem. Nullus leviter debet credere malum alicujus. Dicunt illi qui statim sunt credentes: quale verbum dixisti, tale cor mihi fecisti.-Mala consuetudo abhorrenda est et dimittenda.-Qui de facile credit, inique procedit.-Omnes debent tenere partem labentis, ipsum fortiter adjuvando. Invidia annihilat totum corpus; avarus semper cupit et nunquam satiatur.-Ebrietas aufert memoriam, involvit linguam, conturbat intellectum et facit claudicare subjectum.-Tria sunt quae discupiunt hominem: mors et paupertas et longa infirmitas. Qui fidelis est, semper apparet: qui infidelis similiter est. Qui in omnibus fidelis est valde dives est. Qui fidelem amicum habet, debet servare eum sicut lapidem pretiosum. Ubi est vera fidelitas, ibi est magna securitas. Ubi est infidelitas, ibi est timorositas. Quando fidelitas et veritas inter homines non fuerint, tunc temporis male vadit et male est in eis. De falsiditate et proditione nullus se custodire potest. Ubi est pax, ibi est omne bonum. Amor vincit omnia, odium destruit omnia. Ubi est rancor et discordia, ibi est omne malum. Qui seminat scienter zizaniam inter homines puniendus est. Omnis homo semper debet cogitare bonum. Qui bona cogitat, in se ipsum se delectat. Cogitatio delectabilis est bona. Cogitatio irascibilis est valde mala. Qui primitus considerat futura, antequam faciat principia sagax est. Consuetudo est res nimis frequentata: consuetudo bora utenda est; consuetudo mala **[p. 370]** dimittenda est.-Humilitas aliquando bona est, et aliquando mala et simplicitas similiter. Pietas semper est bona. Pietas est principium totius boni; qui pius in omnibus est, benignus est.-Qui in factis suis crudelis est, malignus aperte est. In patria sua nullus est honoratus, nisi fuerit valde sublimatus. Qui in patria sua cupit semper sedere, cupit semper malum videre. Nullus vituperatus est nisi qui notus est. Qui raro visus est, ab omnibus honoratus est. Qui frequenter visus est ab oinnibus neglectus est. Vera amicitia in paucis invenitur. Quod cum devotione et cum bona intentione factum est, bene factum est. Veritas multotiens non praevalet et mendacium multotiens verificatur. Multotiens de nihilo faciunt aliquid et de aliquo faciunt nihil. Non est bonum in mundo quod non sit in lingua, et non est malum in mundo quod non sit per linguam. Qui est dominus suae linguae potentissimus super omnes est. Quam felix est qui parum loquitur. Ubi est mumuratio et detractio et suspicio est, ibi est omne malum. Similiter qui sunt male judicantes et semper malum praesumentes semper considerant malum. Amor mulieris extrahit hominem a sensu suo naturali et postea sic decipit eum. Qui castitatem custodiunt et ipsimet se interficiunt. Vinum laetificat bibentes se et confortat per multum et

augmentat sanguinem et dat fortitudinem, praestat colorera in facie et facit habere colorem naturalem, confortat stomachum et calefacit eum; et facit cibaria ibi cito decoqui et digerere, et nimis confortat cor et cerebrum et omnia alia membra, si semper temperate sumitur.-Panis corroborat hominem et augmentat fortitudinem in omnibus membris. Caro nutrit carnes in corpore et facit hominem tenere sanum quia caro non nutrit nisi bonos humores semper: unde qui cotidie carnes comederit semper sanus erit et multum rigidus et nunquam erit timidus. Qui sane vult vivere, summo mane debet se semper surgere, et parum debet comedere. In vere nullus debet jejunare.-Terra habet se per modum foeminae et sol et luna et omnes aliae planetae habent se per modum viri, et sicut vir impraegnat mulierem sic septem planetae impraegnant terram et faciunt eam geminare omnia, quae in ea sunt semper. Venti exeunt de abyssis, et nubes de terra procedunt et aquam de mari colligunt, sed ubi radicatur semper pemanent. Amicitia bona vel vera semper durat et aliquo accidente minquam destruitur. Qui semper tristis est, sapiens est; qui semper gaudiens est stultus est. Qui semper considerat prudens est. **[p. 371]** Omnia suo tempore fiunt bona. Quod frequenter usum est, taedium est. Quod sero factum est diligendum; omnia nova in suo principio placent. Tristitia iracundi... Omnes medici justi et perfecti debent esse. Si tales fuerint medici cognoscent pulsus et cognoscent infimitates et recte judicabunt urinas. Si peccatores fuerint, sanos faciunt infimari, et in fine ad nihilum redundari. Homo ex quinque sensibus componitur et oritur et est rationabilis et intelligibilis sciens bonum et malum, et ideo ex quo est rationabilis et intelligibilis debet omnia facere cum discretione. Qui auricularius est, alicujus falsidicus est. Qui adulator est *spiritus* proditionis est. Qui tales sunt in istis vitiis nunquam debent credi. Homo qui serotinus est ad credendum, prudens est et tutus. Qui cito credit timidus est. Qui futura considerat caute facit. Bona ratio coram omnibus dicenda est, et mala evitanda est; et quod omnibus displicet tacendum est. Qui semel in die comedit perfectus est. Qui bis in die comedit laborator est et ideo parcendus est. Milites in armis suis debent studere fideliter et non aliter; contrarium agentes debent esse puniendi. Qui fidelis servus non est puniendus est. Ubi est fidelitas, ibi regnat bonitas; ubi est infidelitas, ibi est vastitas. Omnes debent defendere quod suum est. Pro veritate unusquisque debet mori. Qui bonus medicus vult esse naturalis, Astrologus debet esse. Quilibet debet frui de offitio suo fideliter. Ex improviso nihil valet homo. Ille dicitur sapiens, qui scit bonum et malum, et dimittit malum, et operatur bonum. Qui ex improviso in latinum loquitur non est mirum quod peccet. Omnia quae sine praevisione facta sunt male acta sunt. Qui futura praevidet caute agit. Ille potens est qui dominus sui est. Debetis scire, quod qui est Magister Nigromantiae, si voluerit, potest esse magister de omnibus scientiis vel philosophiae, ita quod non est res de mundo quod ipse velit habere, quod non habeat et non perficiat, et ideo qui se voluerit ad hanc accedere potest habere quidquid voluerit, et desiderium suum complere plenarie et vere et propter hoc dicitur scientia Nigromantia mater omnium artium, et scientia scientiarum, qua scita omnes aliae sciuntur, et per eam omnia quae sub coelo sunt habentur omnibus his qui vero eam operantur. Libertas non venditur auro. Qui liber est Dominus sui est et nimis dives est. Qui propria voluntate captivus est, mortuus est et sepultus est. Omnia quae in mundo sunt non valent huic comparari. Unusquisque studeat per se vivere, quia melius est esse **[p. 372]** liber, quam servus alienus. Cupiditas est principium motuum. Quod unum est numero idem ab omnibus videtur. Omnis numerus in unitate incipit et perficitur in unitate. Unitas aliquando est pluralitas et aliquando singularitas. Pluralitas aliquando est unitas et aliquando non. Multiplicitas multotiens fit unitas; sub uno numero comprehenduntur plura. Ille laudandus est, qui multa in unitate comprehendit. Numerus est aggregatio multitudinis per unitatem. Omnia debent fieri cum discretione, discretio ubique bona est. Quando amor regnat inter homines tunc vivunt dulciter. Amor est conjunctio animarum in omnibus hominibus ad unum finem tendentium. Quando homines in amore sunt inter se, pacifice et quiete vivunt. Omnis homo vivens deberet probare omnia quae fiunt et sunt in mundo si posset;

impossibile est quia scire malum non est malum, et operari malum experientiam faciendo et probando eum, et tentandum non est malum, quia si homo quod malum est nescit nec probavit quomodo se ab eo custodiet: ideo debet homo omnia probare primitus et postea ex quo sciverit et probatum habuerit, tunc debet se a malis custodire et bonis operibus exercere et ideo scire malum et semper uti de eo, et in eum semper vivere et permanere, hoc est malum maximum: et ideo qui malum aliquod operatur experiendo, et experientiam faciendo usque ad tribus vicibus parcendus est. Si amplius in malum semper viciosus invenitur sine dubio puniendus est, quia jam non facit per experientiam sed per malitiam, et propter hoc est puniendus propter hoc peccatum, quod frequenter actum est malum est et ideo castigandum est. Ille sapiens est, qui a malis expertis se custodire potest. Gloria hujus mundi est bene comedere et bibere et bene induere et necessaria affluenter habere; sed super omnia gloria et delectatio insaciabilis et perfecta est conjunctio mulieris et viri et hic est transsentio amoris. Pulcritudo mulieris vincit hominem et decipit eum. Nullus perfecte castitatem potest observare recte. Quod natura dat nemo sibi contradicere potest nec debet. Tam sapientes quam insipientes a mulieribus fuerunt semper illusi et decepti, ideo nullus a muliere potest defendi. Circulus est rotundus nec habet principium nec finem; sic mundus est factus nec invenitur in eo finis nec principium. Terra minima est et pauca, sed aquae sunt multae: prima quam habet similitudinem circuli quia nec habet principium nec finem, Figura circularis rotunda est **[p. 373]** majoris capacitatis quam aliqua alia. Quae ratio est quare mundus factus est rotundus et non quadratus? Quare maria sunt multa et magna et terra est minima et pauca? Quis scit quare maria non cooperiunt terram et quare maria non desiccantur? quae causa est, quod terra non consumitur, quare coelum quotidie movetur? Lunaria coeli ubi se tenent, venti et aera quare non videntur, nec possunt palpari; quare sunt plures res quam nomina? Quae ratio est quare sint facta omnia et unde et de quare? Quare nullus locus est vacuus? Quae ratio est quare claritas et obscuritas non possunt palpari: quae sunt illa et quae sunt quae sunt quae nunquam satiantur?-Qui auctoritatem et libertatem non habet, nihil potest. Auctoritas et libertas faciunt hominem esse audacem. Quae ratio est quod species rerum sunt diversimode? Quae ratio est quare omnia sunt sub pondere et mensura? Quae ratio est quare nulla res perfecta est? Quae ratio est quare omnia sunt intelligibilia? Nullus pro rebus victualibus debet mori. Quae ratio est quare intellectus capit omnia? Quae ratio est quare voluntas hominis ita libera est? Quare voluntas non potest confundi? Quare virtus imaginativa transcendit omnia, et in se capit omnia? Quae ratio est quare voluntas hominis nunquam quiescit? Quare voluntas semper cupit et nunquam satiatur? Quare non est dare materiam sine forma, nec formam sine materia? Quae ratio est quare forma appetit materiam et materia formam? Quare unica materia appetit multas formas et unica forma multas materias? Quare ex quinque sensibus homo componitur et non sunt magis neque minus? Quare centrum coeli in puncto movetur? Bona promotio facit hominem de bono in melius crescere. Mendacium multotiens damnificatur et pro veritate invenitur et approbatur. Bonum est aliquando ipsum solacium. Gaudium cotidianum facit hominem invanescere. Ira et rixa et tristitia faciunt hominem cito senescere. Qui in hoc mundo semper gaudens est, felix est, sed quam pauci sunt in hoc mundo qui gaudium sine tristitia semper habeant! Consolatio omnibus et in omnibus debet fieri maxime laborantibus. Qui bene laborat debet nimium consolari. Ingratitudo maximum peccatum est, gratitudo similiter maximum donum est. Qui se ipsum non cognoscit, stultus est: qui se recognoscit sapiens est. Bonum et utile est alicuando mentiri ut damnum in commodum convertatur. Non mentitur qui ut alium salvet mendacium profert. Multa **[p. 374]** mendacia debent dici et fieri, si possunt malum in bonum convertere. Omnes debent in hoc studere: malum abscondere et bonum ostendere. Qui mentitur ut salvetur caute agit. Qui mendacium dicit ut honoretur commodum suum facit: ideo dicimus, mendacium peccatum non esse, si in bonum convertitur; sed mendacium tunc in peccatum convertitur quando falsum testimonium scienter alicui imponitur. Qui veritatem negat

mendacium dicit, sed diversimode intelligendum est. Ideo judex sapiens debet esse ut mendacium sciat discernere et veritatem eligere. Multotiens veritas absconditur, quia factor prae timore territur: ideo peccatum quod est probatum et approbatum et per multos examinatum detestabile est, sed peccatum quod non est probatum quamvis lessus dicat sic est, incredibile est, quia cum angustia et dolore tormentorum multotiens mendacium praevalescit et veritas evanescit: ideo iste talis incredibilis debet esse. Semper quod bonum et melius est debet praevalescere, quod malum et pejus est, debet evanescere, quia quod bonum et utile est eligendum est et quod malum et inutile est evitandum est. Non debet homo totum malum facere, quantum potest. Ubi est temperantia, ibi est constantia. Omne illud quod fit naturaliter et rationabiliter et utiliter diximus peccatum non esse. Omne illud quod fit contra naturam dicimus peccatum esse. Quod naturale est omnibus agendum est, et peccatum non est, sed quod innaturale est, peccatum est et ideo agendum non est. Unusquisque judicabitur per conscientiam suam; unde si conscientia hominis dicit sibi aliquod factum peccatum non esse, tunc sibi non reputabitur; sed si conscientia remordet, et dicit sibi illud actum esse peccatum, tunc sibi in peccatum reputabitur et tunc dimittendum est. Unde quidquid agant homines, intentio sua et conscientia sua judicabit omnes, et ideo in voluntate hominis est: homo enim liberum arbitrium habet et habet discretionem et ideo in sui potestate est. Unusquisque sibimet suus judex est et erit. Si homo alicujus peccati non habet conscientiam nullus potest sibi conscientiam facere et ideo constringendus non est. Unusquisque secundum voluntatem suam faciat. Bene scit homo malum esse malum et bonum esse bonum; tamen si conscientia sua dicit, malum esse bonum et bonum esse malum, nullus potest sibi contradicere; ideo cogendus non est. Vana est cogitatio quae in actum non redditur. Non peccat homo, quamvis meditetur **[p. 375]** malam cogitationem, nisi venerit ad operationem. Illud dicicur peccatum, quando aperte est perpetratum; ideo cogitatio nunquam dicitur peccatum, nisi venerit ad actum. Omnis homo cupit semper bonum per se magis quam pro aliquo alio: ideo unusquisque commodum suum respicit magis quam alienum. Omnes homines in hoc mundo volunt honorari magis quam dedignari. Nullus vult sperni, unusquisque vult sublimari. Nemo vult injuste condemnari. Caliditas et humiditas regnant in juvene; frigiditas et siccitas regnant in sene. In juventute feminae regnant frigiditas et humiditas, in senectute frigiditas et siccitas. Usque ad triginta annos homo crescit et tunc est homo perfectus; a triginta autem cotidie minuit usque sexaginta. Si amplius homo vivit, cum maximo labore vivit. Bonum est multotiens non multum vivire, alicuando bona est mors. multotiens malum est bonum et bonum est malum. Homo audax cito moritur. Qui calvus fuerit numquam leprosus erit. Qui calvus est homo fortis est. Qui calvus est largus et audax et robustus et gaudens est. Fortitudo animi multo magis est in homine tenuo et macilento quam in homine grosso. Homo macilentus et tenuus est aptus ad laborem. Homo macilentus et tenuus fortissimus corde est. Qui oculte peccat sapienter agit. Nullus est homicida nisi qui propria manu interficiat hominem: aliqui sunt videntes et sunt circustantes, non sunt homicidae. Qui sunt in consilio mortis alicujus illi sunt participes homicidii, sed non sunt vere homicidae. Ille vero homicida est, qui propria manu sua interficit aliquen; alii vero non sunt homicidae. Quando est luna crescens, omnes humores crescunt in corporibus animalium, et quando est minuens omnes minuuntur similiter; et sic est in arboribus et in omnibus aliis. Homines nunquam satiantur mulieribus; nec mulieres nunquam satiantur hominibus. Inter homines et mulieres regnat semper cupiditas insatiabilis. Inter homines et mulieres regnat caritas perfecta, ideo qui caritative vivunt, bene vivunt. Caritas est dilectio vera semper manens; ideo caritas, quod est amor transcendens non regnat nisi inter homines et mulieres: ideo qui sunt conjuncti et in caritate vivunt, optime vivunt, et haec est gloria hujus mundi carnalis copula et in hoc mundo sic regnat caritas. Nullus vivens in hoc mundo castitatem potest observare et si potest, quod est impossibile... si promisit... et servat peccat inique, quia contra naturam facit puniendus est, et si promisit **[p. 376]** aliquis castitatem observare, si

fregerit promissum et votum solutus est, et prout hoc non est puniendus, quia quod naturale est omnibus et agendum est, et aliqui non est vetitum, quia lex naturae est. Lex naturae in omnibus et per omnia debet observari et semper ab omnibus custodiri. Quod bonum et utile et delectabile est omnibus agendum est. Omne illud quod omnibus commune est quilibet agendum est. Quod omnibus largiter concessum et datum est aliqui vetitum non est. Miraculum est quod supra naturam est. Ideo nullus castitatem potest observare nisi fuerit per miraculum, et miraculose factum, et non habet homo hoc donum a se, sed ab alio venit. Omne bonum venit de sursum cuilibet a suo superiori, et omne malum venit deorsum cuilibet scilicet a suo inferiori i. e. a daemone: ideo multotiens vult homo operari bonum et nequit, quia spiritus malignus sibi non pemittit, et multotiens vult homo operari malum et nequit, quia spiritus benignus sibi non pemittit: prout hoc multotiens videtur vobis habere contrarium in omnibus factis vestris. Quis est qui dicat compleri totum desiderium meum, ut voluntas mea dixit? Pauci et rari sunt qui hoc dicant et sic fiat eis: ideo non possunt omnes observare castitatem, nisi quibus desursum datum est, et hoc donum concessum est. Ideo nullus debet judicare quemquam de isto facto nec de ista ratione. Unusquisque se ipsum cognoscit et scit quid facit et quam intentionem habet. Nunquam peccatum est illud, quod naturaliter actum est. Omnia illa animalia feminina, quae non mingunt et non faciunt urinam, habent vulvas, ut gallinae et anseres et anates et multa alia, et ideo per ovum supponuntur. Ultra posse nihil. Qui potest aliquid agere agat, qui non dimittat. Qui dicit omne nihil excludit, et de aliis non mumuret. Mumuratio multotiens est infamatio. Omnis virtus consistit in medio. Ubi est communitas ibi est hilaritas, ubi est largitas ibi est nobilitas. Qui zeloticus est plenus fraude et malitia est. Qui nobilis et generosus vult ab omnibus apparere, nunquam zeloticus nec suspiciosus debet esse. Ubi est suspicio et praesumptio ibi est omne malum. Ubi est securitas ibi est fidelitas. Ubi est temperantia in omnibus rebus, ibi summa prudentia est. Qui multa vidit et probavit multa scit et expertus est. Qui habet libertatem et auctoritatem et potestatem in omnibus audax est, qui ista secum non habet timidus et nihil est. Ubi regnat avaritia, ibi regnat **[p. 377]** cupiditas. Omnia delectabilia sunt in visu et in gustu et in tactu. Ubi est divisio et sequestratio ibi est mumuratio et conturbatio. Ubi in omnibus est aequalitas et parilitas, ibi est bona societas et fraternitas. Qui cum veritate ambulant semper fideles et felices sunt, et qui ambulant cum falsitate infortunati et miserabiles sunt. Raptores et omnes alii malefactores usque ad tres vices parcendi sunt, quia qui malum facit cum angustia et miseria et necessitate facit. Qui divites sunt cum pauperibus debent bona sua dividere: idcirco isti tales parcendi sunt. Omnes debent laborare pro communi utilitate. Ira destruit omne bonum. Daemones multa mala faciunt: faciunt corda hominum inflare et omne malum considerare et pessime perpetrare. Multotiens in nocte ponunt se super homines et domiunt cum eis, et ita vexant eos per totam noctem, quod alia die de lecto non possunt surgere et sunt quasi fessi et amittunt tunc fortitudinem suam homines et mirant inde quid hoc sit et nesciunt unde provenit eis, et sunt sani et comedunt et bibunt bene, et tamen non habent fortitudinem aliquam. Sic faciunt in die: ambulant cum hominibus et ponunt se super humeros suos, et tunc homines non possunt ambulare et sunt quasi fessi, ita quod non possunt se substinere super crura sua. Aliud faciunt homines inter se: faciunt litigare et postea se interficere, ita quod non est malum in mundo, quod ab eis non veniat, et tamen hoc homines non intelligunt, quia sunt invisibiles, et ideo non videmus eos et tamen nobiscum ambulant et faciunt quidquid mali possunt. Totum hoc scio ab eis, quia quando volo voco eos et statim veniunt ad me, et tunc quaeso ab eis quidquid volo et dant mihi responsionem veram et certam, et tunc dicunt mihi omnia mala, quae homines faciunt semper; unde miror multum quomodo aliquis nostrum potest ab eis evadere; talis et tanta est potestas eorum, nisi quia egomet video et vere scio quod aliter non possem credere aliqui viventi quod tantam potestatem ipsi in malum habebant, sed quia multotiens expertus sum ideo dico et multotiens sub bona specie decipiunt hominem. Nunquam homo peccasset nec posset peccare nisi per daemonem. Diabolus facit omnibus

nobis cotidie peccare; ideo a daemone nullus se custodire potest.-In disputatione qui timidus est nihil valet. Et qui ibi fortis et audax est viriliter agit. In disputatione nullus debet habere verecundiam, et ideo verecundia aliquando est bona et aliquando mala. Qui tristis et iratus **[p. 378]** est nan potest bonum aliquod agere, quamvis vellet. Ubi est gaudium et laetitia ibi est omne bonum. Ubi est discordia et tristitia ibi est omne malum. A proditione nullus se custodire potest. Omnia quae fiunt voluntarie fiunt sine labore. Omnia quae fiunt cum gaudio et laetitia optime fiunt, si aliter fiunt pessime fiunt. Contra voluntatem suam nullus debet ire; si quis contrarium facit, ipsemet se interficit. Qui in semetipso frangit iram cito senescit et citius moritur. Qui spatiosus est multum vivit. Qui bene sedet, non se levet. Qui facit intervallum in lite caute agit. Qui potest evitare rixam et evitat, sapienter agit. Qui evitat malum, juste et pie facit. Qui patienter substinet contraria perfectus est. Qui dat locum irae, prudenter agit. Qui ab adversis se abstinet sagax est. Ante actum qui futura praevidet optime agit. Qui se bene defendit viriliter agit. Qui multa suffert patientiam habet. Felix est qui potest in omnibus patienter transire. Optime facit qui se a malo custodit. Qui semper sanus est, nimis dives est. Divitiae hujus mundi sunt salutes corporis et animae. Qui infirnus est semper cupit salutem et aliud non. Omnes homines in hoc mundo cupiunt bene vivere. Nullus cupit mori, dum bene est ei. Miserrimis et infortunatis dulcis est mors. In disputatione maxima cautela debet ibi esse. Ille qui est respondens debet considerare hoc primitus: debet considerare argumenta opponentis si sunt bene facta prout debent esse, vel si peccant in modo vel in figura, vel in foma vel in materia. Si in aliqua re istarum quatuor peccaverint argumenta, tunc nihil valent et tunc sunt negligenda: et si bona et vera fuerint argumenta, tunc respondens debet ea repetere et postea solvere. Solutio debet fieri aut per distinctionem aut per interemptionem aut per aliquam similationem, vel per disparentem rationem et sic per istos quatuor modos solvet et destruet omnia argumenta et si iterum opponens opposuerit, tunc similiter debet respondens facere, prout supra dictum est. Tamen si disputatio fuerit inter duos alia cautela est adhibenda et scienda, quia duplex est disputatio. Est quaedam disputatio audibilis et determinabilis, et est alia disputatio inaudibilis et indeterminabilis; disputatio audibilis et deteminabilis est, quando Magistri scientiarum in scholis suis incipiunt legere et fit ibi disputatio coram presentia illorum: tunc magistri sunt audientes disputationes scilicet respondentes et opponentes. Disputatio autem facta venit magister **[p. 379]** qui tenet cathedram et repetit omnia argumenta, et omnia quae fuerunt ibi dicta ex utraque parte, et postea determinat prout melius potest, et haec est disputatio audibilis et determinabilis. Disputatio inaudibilis et indeterminabilis est, quando fit inter duos vel quatuor, et nullus est ibi audiens et qui judicet eos et determinet rationes suas. Tunc disputatio quando sic fit et talis est, dicitur, disputatio apparens et contentiosa et infinita, quia fit per apparientiam, ut videatur scientia cujuslibet illorum, aut quis erit devictus, et talis disputatio est infinita quia nullus illorum se permittit devinci. Debetis scire quod in qualibe quaestione vel disputatione debent ibi esse duae partes, scilicet veritatem tenentes et mendacium substinentes et verificantes: istae duae partes debent esse in qualibet quaestione vel disputatione; tamen aiiqui sunt qui tenent medium prout subtilitatem majorem. Medium est nec tenere bene veritatem nec bene falsitatem; et talis disputatio inaudibilis et indeterminabilis quando nullus est qui judicet eos et audiat eos. In tali disputatione si aliquis devictus fuerit vadat ad interrogationes dubitabiles, et succurrat se de eis, et tunc ipse prevalebit coram omnibus aequiparenter et alius erit confusus. Tamen si ambo voluerint in disputatione aequaliter remanere ita quod nullus sit devictus faciat alius aliam interrogationem dubitabilem, et sic remanebunt ambo aequaliter et pariliter et communiter. Insuper questio, super qua fuerit disputatio semper debet esse ad rem et non ad nomen, ita quod omnes habeant unam intentionem et ad unum finem vadant et ut omnes se melius intendant. Si aliqui volunt esse boni disputatores sint audaces nimis et sine verecundia aliqua et bene loquentes, et tunc poterunt obtinere disputare; sed si disputator est timorosus vel verecundus nihil valet et melius est ei ut de ista

re non se intromittat ex quo talis est, quia audacia in mulis rebus optima est, similiter in multis mala est. Aliud debent facere disputantes: debent loqui taliter ut possint se ad invicem intelligere et circunstantes possunt eos videre et cernere, ut si necesse fuerit queant verba sua repetere et judicare atque omnibus aliis ostendere, quia in loqutione litterali multotiens maxima deceptio fit, quia unus loquitur latinum suum planum, et alius loquitur latinum graecum vel chaldaeum vel hebraicum vel moriscum et alius non intelligit eum, et sic remanet confusus, quia iste dicet sibi: ex quo non intelligis me, bene apparet quod **[p. 380]** nihil scis: vade quia contra ignorantem nulla est disputatio, et ideo oportet quod in disputatione latinum commune loquatur; et tamen si voluerit aliquem illudere, tunc potestcloqui in latinum obscure ad hoc quod alius remaneat confusus. Nullus potest cum tristitia canere; similiter qui iratus et furibundus est non potest cantare. Qui bene vult canere gaudium serum semper debet habere. Qui bene vult cantare laetitiam in corde debet portare. Cum tristitia nullus potest bene cantare, sed potest scito plangere et plorare. Ideo cantoribus nullus deberet eos facere contristari, quia omnia quae fiunt cum laetitia bene fiunt et bona sunt, et omnia quae fiunt cum tristitia et iracundia male fiunt et pessima sunt. Merces quae unicuique datur retribuenda est. Quod omnibus datur dividendum est; demum quod unicuique datur tenendum est. Solatium paucum est bonum. Sobrietas in omnibus est bona. Omnis virtus constat in medio. Homo egenus multa mala considerat. Qui cum taxillis ludit multum ad paupertatem cito devenit. Paupertas facit hominem disperare. Qui fidejussor est semper damnum expectat et amittere condemnatur. Qui aliquid accommodat, non recipit et si recipiat, non totum; et si totum non tale, et si tale non in tempore cum taedio et ingratitudine et in fine de amico facit inimicum. Ideo nullus debet accommodare quidquam alicui juveni nisi super bonum pignus. Qui de suo facit alienum stultus est. Melius est dicere istud meum est quam nostrum. Ideo dicitur posui mendicum in meo palleare, et fecit se hereditarium. Qui de bona provisione est, sapiens est. Proditio et falsitas regnant ubique, nullus ab istis se custodire potens est. Totus mundus plenus est de istis duobus. In omni loco regnat fallacia et deceptio. Melius est malum alteri agere quam in se substinere.

Magistri omnium artium Hispaniae semper incipiebant legere in prima die mensis Octobris et legebant usque ad mensen Madij et hoc continue semper et sic debent omnes alii Magistri agere et in tali tempore incipere. Tamen aliqui Magistri fuerunt qui incipiebant legere in principio mensis Septembris; sed quia caliditas regnabat adhuc ideo habuerunt pro bono incipere aequaliter ad legendum in principio mensis scilicet Octobris, quia tempus jam incipit refrigescere, et tunc cum frigiditate sunt homines magis intenti studio et sunt tunc seniores et fortiores ad laborem studii substinendum, quia tunc comedunt magis et melius et **[p. 381]** bibunt minus et ideo possunt melius studere; praeterea tunc noctes magnae et ideo tunc possunt melius vigilare. Isti erant philosophi et magistri Hispaniae et quinque istorum erant Portugalenses et septem erant Legionenses et decem erant Castrenses h. e. Castellani, et tres erant Navarrenses, et quinque erant Aragonenses et duodecim erant Toletani. Chartaginenses erant septem, Cordubenses erant quinque, scilicet nos Virgilius et Seneca et Avicena et Aben Royx et Algacel. Hispalenses erant septem. Philosophi Marrochitani et omnes alii ultramarini erant duodecim. Omnes isti [1] philosophi erant tempore nostro conjuncti in studio Cordubensi et aliqui legebant de suis scientiis et aliqui non. De scholaribus, qui ibi erant, audientibus erant numero septem milia et amplius. De illis philosophis duodecim Toletanis tres illorum erant magistri Astrologiae, qui vocabantur sic: Calafataf, Gilibertus, Aladansac; et alii tres philosophi illorum erant magistri nigromantiae, quorum discipulus Toleti nos fuimus, et quidquid scimus ab eis audivimus et de eis scimus et vocabantur sic: Philadelphus et Liribaldus et Floribundus; et alii illorum philosophorum erant magistri in pyromantia et in geomantia et in aliis scientiis multis, qui vocabantur sic: Beromandrac, Dubiatalfac, Aliafil, Quonaalfac, Mirrazanfel, Nolicaranus: isti

duodecim temporibus nostris erant philosophi Toletani et erant semper in unum contra omnes alios philosophos in omnibus disputionibus suis: multotiens isti super omnes alios praevalebant et vincebant, et isti philosophi duodecim Toletani composuerunt et fecerunt multos libros de philosophia in arabico et de multis aliis scientiis composuerunt libros et fecerunt et sunt approbati et autenticati; et tres Philosophi istorum erant medici, et curabant homines mirabiliter de omnibus infirmitatibus suis, ita quod nullus moriebatur infirmus, si in manibus suis se ponebat. Tales medici erant! Pro mala custodia multi moriuntur. Ubi bona custodia est, summa diligentia est. Qui ab adversis se custodit caute agit. Aequalitas ubique bona est. Honestas quandoque utilis est. Qui aliquid scit debet ostendere. Scientia abscondita nihil valeti!-Tunc erant septem magistri de grammaticalibus qui **[p. 382]** legebant cotidie Cordubae, et erant quinque de logicalibus continue legentes et tres de naturalibus qui similiter cotidie legebant, et duo erant magistri astrologiae, qui legebant cotidie de astrologia, et unus magister legebat de geometria, et tres magistri legebant de physica, et duo magistri legebant de musica, de ista arte quae dicitur organum, et tres magistri legebant de nigromantia et de pyromantia et de geomantia. Et unus magister legebat de arte notoria, quae est ars et scientia sancta, et ita debet esse sanctus, qui eam voluerit legere: similiter et audientes sancti et immaculati et sine peccato debent esse: aliter nullus de ista scientia sancta se debet intromittere, nisi fuerit sine peccato, quia est ars angelica; et angeli boni et sancti composuerunt eam et fecerunt, et postea sancto regi Salomoni angeli boni et sancti dederunt et ipsi angeli in ista scientia sanctum Salomonem magistrum fecerunt et eum in ea imbuerunt; et est haec ars et scientia sancta, quia ista omnes aliae sciuntur et per istam omnes aliae scientiae possunt sciri sine dificultate aliqua et sine defectibilitate aliqua et sine diminutione aliqua.

Et per istam scientiam sanctani sanctus Salomon daemones constringebat et ad se venire faciebat, et tunc quidquid eis praecipiebat statim factum erat, et angeli sancti venerunt ad beatum Salomonem et dixerunt sibi quod daemones isti maligni totum mundum illudebant et decipiebant, et tunc sanctus Salomon conjuravit eos omnes, et alligavit eos in quodam phiola vitrea et demergit eos in profundum maris. Postea quidam daemo, qui est claudus, non intravit ibi cum eis in phiala, quia sero venerat, et postea ille extraxit omnes alios inde. Postea omnes alii daemones comparuerunt sancto regi Salomoni et dixerunt: voluisti nos illudere et illaqueare: sed tu eris illusus et illaqueatus. Tunc beatus Salomon coepit contristari multum et irasci et iterum voluit eos alligare, sed non potuit, quia jam non veniebant sibi nisi pauci, quia non erant ausi jam venire omnes; et ex tunc timuerunt eum multum daemones quod antea non timebant eum. Postea vocavit eos multotiens et veniebant sibi, sed non omnes et faciebant praeceptum suum et voluntatem suam complebant nolendo volendo. Postea venit angelus Domini et dixit sancto Salomoni: de cetero ne constringas eos quia voluntas primae causae est ut ambulent sic; quia ad hoc sunt constituti, ut sint tortores malorum et cruciatores et tomentatores **[p. 383]** animarum malarum: et tunc dimisit eos sanctus Salomon et noluit eos amplius concludere nec constringere nec vocare eos ad hoc ut ligaret eos. Bene vocavit eos postea multotiens pro aliis rebus sed non ut ligaret eos. Debetis scire quod sanctus Salomon per istam scientiam sanctam, quae vocatur ars notoria, scivit omnes alias angelo docente, quia angelus Domini ita loquebatur cum eo sicut si esset homo carnalis, et sic scivit omnes alias scientias. Post magnis temporibus venit Alexander [1] rex Graecorum et subjugavit totam terram, excepta Hispania, quae nunquam voluit sibi obedire, nec tributum aliquod reddere; quamvis dominus totius mundi et rex se appellaret, nunquam Hispaniam potuit subjugare, quamvis Dominus totius mundi se vocaret et licet Alexander multotiens super Hispaniam venisset, et cum Hispanis proelium frequenter habuisset, numquam eos potuit superare nec devincere, imo ipe fuit ab Hispanis multotiens devictus et superatus et nimium confusus et ex quo vidit quod ista gens ita fortissima erat, quod eos devincere non potuerat, et transivit ad partes

ultramarinas et accessit ad Jherusalem, et ibi fuit receptus honorifice et benigne, et intravit in templum Salomonis et vidit ibi multa mirabilia et stetit ibi aliquantulum temporis et habebat secum quendam hominem, qui erat custos suus et magister suus et vocabatur Aristotiles, et iste Aristotiles scivit secrete quod Salomon habuerat multos libros de omnibus scientiis et ivit occulte ad illum locum et extraxit inde omnes illos libros Salomonis et coepit studere per eos efficaciter, ita quod post paucum temporis fuit inde philosophus maximus et magister, et sic Aristotiles habuit scientiam magnam cum illis libris Salomonis, quod ante parum sciebat, et a natura sua nimis rudis erat, et ideo per illos libros regis Salomonis Aristoteles illuminatus est et magnus philosophus factus est. Ideo bona est scientia adquisita.

Ille laudandus est, qui per scientiam adquisitam bonus clericus est. Omnis scientia in anima est. Duplex est scientia; est scientia adquisita et est scientia infusiva Est scientia adquisita per magnum laborem habita: scientia infusiva est quae creatur cum anima Scientia adquisita est per accidentia, scientia infusiva est quid proprium animae. Aliqui habent scientiam apparentiae, **[p. 384]** alii habent scientiam existentiae. Certe totum hoc laudandum est semper. Ille vituperandus est, qui nec habet apparentiam nec existentiam. Multi melius intelligunt scientiam quam proferunt. Similiter et multi aliter proferunt quod non intelligunt et hoc est laudabile qui ut intelligit ita profert. Quam laudandus debet esse qui bene intelligit et bene capit, et postea totum sic recipit, sed pauci sunt de istiis, quia scientia labilis est et mobilis est semper. Qui adquirit scientiam, adquirit laborem, et qui capit honorem capit laborem et ruborem. Qui bis in die comedit melius dormit et magis fortis erit, et qui bene comederit et bene dormierit substinebit laborem. Nihil est in re quod prius non sit in intellectu. Quod manifestum est negari non potest. Omnia reguntur proprio intellectu. Incaute agit qui se ipsum condennat. Qui te scit, ille te interficit; qui te non cognoscit non potest multum te nocere. Qui potest praevalere praevaleat. Nullus cupit esse devictus, unusquisque cupit vincere.

De cetero volumus operi nostro finem agere, quia melius est paucum et bonum, quam multum et malum. Idcirco volumus vobis omnibus breve opusculum agere ut saporem bonum inde recipiatis et gaudium perinde habeatis, et sine dubio multum debetis gaudere, quia dedimus vobis responsionem brevem et certam de rebus, in quibus dubitabatis, et certificavimus vos inde, et quaestiones varias difficiles vere deteminavimus et explanavimus, prout melius scivimus, et a spiritibus malignis audivimus. De cetero debetis vos omnes Hispani, qui usque modo gentiles fuistis de malo statu ad bonum convertere et malam sententiam dimittere et bona committere, quae est prima causa quae nunquam habuit principium nec habebit finem, quae prima causa coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt creavit et ex nihilo cuncta fecit, cui omnia obediunt et fideliter serviunt. Haec prima causa vocatur Deus, et est spiritus increatus, et est in se trinus et unus; et iste est Deus solus et non est alius Deus in isto mundo nec in alio; sed ipse regit omnia, a quo sunt omnia et in quo sunt omnia. Iste Deus est adorandus, iste est colendus, iste est credendus, iste est reverendus, iste super omnia debet esse diligendus. Idcirco vos alii, qui estis Hispani in istum Deum firmiter et fortiter credatis et ipsi soli verissime serviatis, ut perenne honum ab eo recipiatis et sicut estis fortiores omnibus aliis hominibus in armis et magnanimiores, ita sitis robusti et **[p. 385]** fortes et firmiores in hac secta, et in hac confidentia, quae usque modo veram praedicavimus et narravimus et aperte declaravimus. Insuper nos Virgilius rogamus vos omnes philosophos qui estis lectores philosophiae ut istum librum scholis vestris legatis et aliis legere faciatis, ut legentes et audientes in istum Deum firmiter credatis, quia usque modo omnes fuimus errantes, et in tenebris ambulantes dicendo multa mendacia et audiendo et operando nimias fallacias et sequendo et credendo res mutas et vanas, quia hactenus caeci fuimus et lumen non habuimus; et ideo non sumus tantum culpandi sed modo ex quo videamus

et ipsum Deum verum agnoscemus in ipsum firmiter et fortiter credamus et Deum verissime diligamus.

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 187]. [*] El libro III está incluído en el vol. II de esta *Edición Nacional de los Heterodoxos.*

[p. 189]. [1] Según el texto establecido por el Dr. Georg Bülow, en los *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters,* band XXIV, Heft 3, Münster, 1.925. Es mucho más correcto que el que figura en las dos ediciones anteriores de los *Heterodoxos* .

[p. 223]. [1] *Marca Hispanica. Ex archivo Eccl. Gerund.*

[p. 225]. [1] *Ex Marca Hispanica,* Apéndice 511

[p. 227]. [1] *Ex arch. Episcop. Urgell.*

[p. 228]. [1] *Ex arch. Eccl. Urgell.*

[p. 230]. [1] *Ex arch. Eccl. Urgell.*

[p. 232]. [1] Texto del Archivo de la Corona de Aragón.

Doy en notas las variantes de este diálogo tal como se lee en el *Cathalogus te | stium veritatis, qui ante nostram | aetatem Pontifici Romano, eiusque | erroribus reclamarunt: iam denuo longe quam | antea, et emendatior et auc | tior editus. | Opus varia rerum, hoc praesertim tempore scitu dignissimarum, cogni- | tione refertum, ac lectu cumprimis utile atque necessarium: in quo, praeter | alia, multi utiles libelli, multae etiam historiae proferuntur, qua- | rum pleraeque nusquam alibi extant. | Appendici quoque ad calcem adiecto, inserta est Vera Demon | stratio, quod electio praesulum et episcoporum non ad Ecclesiasticos | solum sed et ad Laicos, ut vocant, pertineat: quodque hi, hoc iure | Electionis iam inde usque a Christi temporibus ad | Annos 1500 sint usi. | Cum praefatione Mathiae Flacii Illyrici, qua operis | huius et ratio et usus exponitur. | Accessit et rerum*

atque verborum toto opere memorabilium | copiosus index. | 3. Reg. 19. Rom. II | Reliqua mihi ipsi feci septem millia virorum, qui mon in- | curvarunt genu imagini Baal. | Argentinae. | 1562. |

El cotejo ha sido hecho por mi amigo Morel Fatio.

[p. 232]. [2] En nuestro manuscrito falta el siguiente *Exordium* :

«Quia tota series meae narrationis essentialiter pertinet ad evangelicam veritatem, idcirco ad perpetuam rei memoriam et ut in posterum obtundi possint aculei quorumcunque praevaricantium et dissipantium ea quae audiuntur, volo, prout decet et expedit in tali nostro scripte, de omnibus clarificare sedis apostolice maiestatem. Et dico quia cum pervenissem Cathauiam (sic, por Cathaniam), Rex praedictus exorsus est mihi pandere causam, propter quam me vocaverat sub talibus verbis.»

[p. 233]. [1] *Fridericus Rex* .

[p. 233]. [2] *Quidem* .

[p. 233]. [3] *Sed ab annis circiter quinque* .

[p. 233]. [4] Falta: *VII* .

[p. 233]. [5] *Post quae* .

[p. 233]. [6] *Significaret* .

[p. 233].[7] Nobiliter.

[p. 233]. [8] *Conspicuum* .

[p. 233]. [9] *El hinc cogitanti* .

[p. 233]. [10] Falta: *VII* .

[p. 233]. [11] Lo primero falta.

[p. 233]. [12] *Vel praesenti;* al margen del original pone: *al principali* .

[p. 233]. [13] *Praedictus* .

[p. 233]. [14] *Illud* .

[p. 233]. [15] *Persecutione* .

[p. 233]. [16] *Quia* .

[p. 233]. [17] *Percise.*

[p. 233]. [18] *Defomitatem* .

[p. 234]. [1] *Ab universali multitudine* .

[p. 234]. [2] *Et* .

[p. 234]. [3] *Ac diversis* .

[p. 234]. [4] *Affectibus* .

[p. 234]. [5] *Officia* .

[p. 234]. [6] *Conspicuum* .

[p. 234]. [7] *Eos* .

[p. 234]. [8] *Videbamus* .

[p. 234]. [9] *Insurget* .

[p. 234]. [10] *Humiliter mansuetudinem poenitentium.*

[p. 235].[1] Procurent.

[p. 235]. [2] *Erubescentis* .

[p. 235]. [3] Falta desde *pomposis* hasta *stramentis* .

[p. 235]. [4] Falta: *aliter* .

[p. 235]. [5] *Quod aliquando* .

[p. 235]. [6] *Expetebant* .

[p. 235]. [7] *Obstinacius* .

[p. 235]. [8] *Quam* .

[p. 235]. [9] *Studiose* .

[p. 235]. [10] *Praesidentium* .

[p. 235]. [11] *Adulari* .

[p. 235].[12] Vel.

[p. 235]. [13] *Atque* .

[p. 236].[1] *Nihilo*

[p. 236]. [2] *Applicationi;* al margen del original pone: *Al. apellationi*

[p. 236].[3] *Favore*

[p. 236]. [4] La edición añade: *manifestum est*

[p. 236]. [5] Falta: *predicto modo*

[p. 236]. [6] *Doctrina hac*

[p. 236]. [7] *Aliquando*

[p. 236]. [8] *Aliquando*

[p. 236].[9] *Ut*

[p. 236].[10] *Malum*

[p. 236]. [11] *Veritate*

[p. 236]. [12] *Convincendis*

[p. 236].[13] *Curat*

[p. 236]. [14] *Illuminare*

[p. 236]. [15] Falta desde *Nec* hasta *quia vos eratis* .

[p. 237]. [1] *Et aliquando*

[p. 237].[2] *Et a*

[p. 237]. [3] *Statum regularem*

[p. 237]. [4] Falta: *quam diximus vobis*

[p. 237]. [5] *Finaliter*

[p. 237]. [6] El fin del relato dice así en la edición desde aquí en adelante: *Contigit autem, cum nos ista aetate cogitaremus circa illam visionem, quod apparuit nobis more solito Domina mater in somnio velata facie, et vidimus splendorem vultus eius mirabilem. Et tenebat diadema gemmatum ineffabilis pulchritudinis et splendoris in manu dextra, et dicebat mihi: Hoc diadema portabis in capite.*

[p. 238].[1] *Arnoldus*

[p. 238].[2] *In me*

[p. 238].[3] *Angelium*

[p. 238]. [4] *Haec etiam*

[p. 238].[5] *Vel*

[p. 238].[6] *Iudicii*

[p. 238]. [7] *Ecclesiasticis*

[p. 238]. [8] *Contineat*

[p. 238]. [9] *In minimo non discordet*

[p. 238]. [10] *A testimoniis*

[p. 238]. [11] *Verae scripturae divinae*

[p. 238].[12] *Lege*

[p. 238]. [13] *Iudicium*

[p. 238]. [14] *Vel si sit*

[p. 238].[15] *Tum*

[p. 238]. [16] *Pietati et veritati*

[p. 238]. [17] *Vobis fuerit.*

[p. 239]. [1] *Propheticis*

[p. 239].[2] *Dicit*

[p. 239]. [3] *Visione nocturna*

[p. 239]. [4] *Concomitatione*

[p. 239]. [5] *Indicabantur*

[p. 239]. [6] *Quantumcunque*

[p. 239].[7] *Aperire*

[p. 239].[8] *Tempore*

[p. 239]. [9] *Apocalypsis*

[p. 239]. [10] *Laetatur*

[p. 239].[11] *Stulte*

[p. 239]. [12] *Maleficum*

[p. 239]. [13] *Insanis*

[p. 239]. [14] Falta: *es*

[p. 239].[15] *Ut.*

[p. 240].[1] *Dum*

[p. 240].[2] *Trade*

[p. 240].[3] *Essem*

[p. 240].[4] *Et in*

[p. 240]. [5] *Beneficia*

[p. 240]. [6] Falta hasta *set perficit*

[p. 240]. [7] *Estis de filiis regis Petri*

[p. 240]. [8] *Maiorum fratrum*

[p. 240]. [9] *Maiorum* (sic) *filiorum*

[p. 240]. [10] *Evangelistis*

[p. 240].[11] *Scribi*

[p. 240]. [12] Falta: *ex his*

[p. 240]. [13] *Idest per sensibilem* .

[p. 241].[1] *Antequam*

[p. 241].[2] *Geritis*

[p. 241]. [3] *Voluntate*

[p. 241].[4] *In mente*

[p. 241]. [5] *Producente*

[p. 241]. [6] *Christi Evangelii*

[p. 241].[7] *Mattheo*

[p. 241].[8] *Quod*

[p. 241]. [9] *Iniungitur*

[p. 241]. [10] *Omnem ordinem in opere*

[p. 241].[11] *Dicit*

[p. 241]. [12] *Quoniam*

[p. 241]. [13] *Vigilantia*

[p. 241]. [14] *Cuiuslibet*

[p. 241]. [15] *Insinuacionem, et insinuacionem Evangelicae.*

[p. 242]. [1] Falta: *autem*

[p. 242]. [2] La edición añade: *De vicisitudine vero ordinis in opere dicit Dominus in psalmo, in quo reges et filios regni infomat de agendis in persona Chisti: Deus iudicium tuum regi da. et: Quid faciet rex aut filius regis primo et principaliter? Exponit inmediate, cum dicit: Iudicabit pauperes populi,* etc

[p. 242].[3] *Potest*

[p. 242].[4] *E contra*

[p. 242].[5] *E contra*

[p. 242]. [6] Falta: *enim*

[p. 242]. [7] *Tantum illud quod*

[p. 242].[8] *Et quo*

[p. 242]. [9] *Uterentur*

[p. 242].[10] *Grati*

[p. 242]. [11] *Non operari ad interitum*

[p. 242]. [12] *Defraudari*

[p. 242]. [13] Falta desde *propter* hasta *suorum imitatorum.*

[p. 243]. [1] *Conservandum* : Después sigue: *Insequeris Sanctos Patres, qui propter hoc in Apostolica Sede referendarios constituerint. Debent vos,* etc

[p. 243].[2] *Domini*

[p. 243]. [3] Falta desde *ubi* hasta *transgrediuntur ea*

[p. 243]. [4] Falta: *testimonium*

[p. 243]. [5] *Et sic qui facit e converso cadit a charitate*

[p. 243]. [6] Falta: *sine qua nullus quantumcunque bonus potest salvari, dicente Apostolo*

[p. 243].[7] *Timor*

[p. 243]. [8] *Nesciverant neque intellexerunt*

[p. 243].[9] *Dei*

[p. 243]. [10] *Ad praedicta*

[p. 243]. [11] Falta: *gloriossum*

[p. 243]. [12] *Servaverunt*

[p. 243]. [13] *Et temporaliter et spiritualiter*

[p. 243]. [14] Falta desde *quia* hasta el final del párrafo.

[p. 244].[1] *Nam*

[p. 244]. [2] *Adimpleretur*

[p. 244].[3] *Deseruit*

[p. 244].[4] *Angulo*

[p. 244].[5] *Effugere*

[p. 244].[6] *Dictum*

[p. 244]. [7] *Ingens memoria*

[p. 244]. [8] *Apostolum*

[p. 244]. [9] *Concluditur*

[p. 244]. [10] *Quanto quis plus in*

[p. 244].[11] Spernatur.

[p. 245]. [1] *Indubitanter*

[p. 245]. [2] *Presbyteribus*

[p. 245].[3] *Motu iam*

[p. 245].[4] *Redeo*

[p. 245].[5] *Debet*

[p. 245].[6] *Sacri*

[p. 245]. [7] *Thesauris*

[p. 245]. [8] *Voluntate Dei*

[p. 245]. [9] *Dominus noster*

[p. 245].[10] *Quadam*

[p. 245].[11] *Domini*

[p. 245]. [12] Falta: *in scriptis.*

[p. 246].[1] *Laqueum*

[p. 246]. [2] Falta: *ad eorum directionem*

[p. 246].[3] *Abducere*

[p. 246]. [4] Falta: *circa hoc erat*

[p. 246].[5] *Contra*

[p. 246].[6] *Susurrum*

[p. 246].[7] *Et*

[p. 246]. [8] *Promovebatur*

[p. 246]. [9] *In consistorio circumspecte personatum totum*

[p. 246]. [10] *Discrimine tali*

[p. 246]. [11] *Deducerentur*

[p. 246]. [12] *Indidit*

[p. 246]. [13] *Bonifacio*

[p. 246]. [14] *Negligerent*

[p. 246].[15] *A*

[p. 246]. [16] Falta: *ipse*

[p. 246]. [17] *Moveret*

[p. 246]. [18] *Sprevit*

[p. 246]. [19] *Sit licet*

[p. 246]. [20] Falta: *vos*

[p. 246].[21] *Foma*

[p. 246]. [22] *Dirimunt*

[p. 246]. [23] *Praedicationibus et praeconiis*

[p. 246]. [24] *Oderint* .

[p. 247].[1] *Eis*

[p. 247]. [2] *Quandoque*

[p. 247]. [3] *Quandoque*

[p. 247]. [4] *Quandoque*

[p. 247]. [5] *Exponitur*

[p. 247]. [6] *Proficere*

[p. 247]. [7] *Instigare*

[p. 247]. [8] *Praeclaris*

[p. 247].[9] *Propiis*

[p. 247]. [10] *Deficiebatur*

[p. 247]. [11] *Furentes ut daemones*

[p. 247]. [12] *Curantes*

[p. 247].[13] *Vel*

[p. 247].[14] *Vel*

[p. 247]. [15] *Daemonium*

[p. 247]. [16] *Reprimat*

[p. 247]. [17] *Spurcitias*

[p. 247].[18] *Cum*

[p. 247]. [19] *Universae*

[p. 247].[20] Alicubi.

[p. 248].[1] *Sacrorum*

[p. 248]. [2] *Prophetae quam Evangelistae*

[p. 248]. [3] *Perrumpat*

[p. 248].[4] *Vesaniam*

[p. 248]. [5] *Spiritu libertatis*

[p. 248].[6] *Virili*

[p. 248]. [7] *Tractibus*

[p. 248].[8] *Primum*

[p. 248]. [9] *Ad fundatorem*

[p. 248]. [10] Falta: *illius*

[p. 248]. [11] *Patrimonium*

[p. 248]. [12] *Ipsorum*

[p. 248]. [13] Falta: *Quinto*

[p. 248].[14] *Aut*

[p. 248]. [15] Falta desde *sine* hasta *vel approbare* .

[p. 249]. [1] *Intellectus*

[p. 249]. [2] *Furiosissimis*

[p. 249]. [3] *Commercium*

[p. 249].[4] *Aut*

[p. 249].[5] *Corporis*

[p. 249]. [6] *Impudicissima*

[p. 249]. [7] *Administrandi sacramenta seu dispensandi*

[p. 249].[8] *Isti*

[p. 249]. [9] *Comminationibus*

[p. 249]. [10] *Illud Isaiae*

[p. 249]. [11] *Misericordiae*

[p. 249]. [12] *Colligerentur*

[p. 249].[13] *Id est*

[p. 249].[14] *Itaque*

[p. 249]. [15] *Vendantur* ; al margen pone: *Mandentur* .

[p. 250].[1] *Possint*

[p. 250]. [2] *Praecedere*

[p. 250]. [3] *Dejicerentur*

[p. 250].[4] Praeside

[p. 250].[5] *Possint*

[p. 250]. [6] *Aliquandiu*

[p. 250]. [7] *Elongantur*

[p. 250]. [8] *Appetitum*

[p. 250].[9] *Suo*

[p. 250]. [10] *Sive duplicatis*

[p. 250]. [11] *Extremum*

[p. 250]. [12] *Devotio existimationem*

[p. 250]. [13] *Aut in ea*

[p. 250]. [14] *Machinamentis*

[p. 250]. [15] *Testibus*

[p. 250]. [16] *Noticiam et indicium* .

[p. 251].[1] *Exitium*

[p. 251].[2] *Nec*

[p. 251]. [3] *Veritatis et sinceritatis*

[p. 251]. [4] *Suppositicios*

[p. 251].[5] *Putent*

[p. 251]. [6] *Videlicet*

[p. 251].[7] *Tum*

[p. 251].[8] *Tum ad*

[p. 251]. [9] *Simoniaca*

[p. 251]. [10] Falta: *atque sanctissimu*

[p. 251]. [11] Excuso advertir que este *denunciante* es el mismo Arnaldo.

[p. 252]. [1] *Ordinentur*

[p. 252].[2] *Sint*

[p. 252]. [3] *Pro veritate*

[p. 252]. [4] *Acerbiori*

[p. 252]. [5] *Prophanae*

[p. 252]. [6] *Pronunciabat*

[p. 252]. [7] *Ministerio*

[p. 252].[8] *Sella*

[p. 252]. [9] *Collocans quam Parisiensi commendavit Lucam de studio evangelico* .

[p. 253]. [1] *Negligentiam*

[p. 253].[2] *Maneat*

[p. 253].[3] *Laetetur*

[p. 253]. [4] Falta: *aliquis*

[p. 253]. [5] Falta: *quidam vero heresiarcam*

[p. 253]. [6] *Est infra*

[p. 253]. [7] Falta desde *et quia* hasta *illa eveniant*

[p. 253]. [8] Falta *set hec notate quod dicam*

[p. 253].[9] *Et si*

[p. 253]. [10] *Phineos*

[p. 253]. [11] *Eam decorabit*

[p. 253].[12] *Certi*

[p. 253].[13] *Infra*

[p. 253]. [14] *Spirituali*

[p. 253]. [15] *Pro ex petitione mea*

[p. 253]. [16] *Rex Fridericus*

[p. 253]. [17] *Illuminavit* .

[p. 254].[1] *Tantum*

[p. 254]. [2] *Cogitatis*

[p. 254]. [3] *Spiritualem*

[p. 254]. [4] *His cum suis*

[p. 254]. [5] *Predictis.*

[p. 260]. [1] Estas cartas se leen al fin de la *Interpretación de los sueños* en la edición de Francowitz, pero no en el manuscrito del Archivo de la Corona de Aragón, donde se halla en su lugar la epístola catalana que trasladaremos luego (N. XIV).

[p. 260]. [2] Bécoisel, en la provincia de Brie.

[p. 265]. [1] Bibl. Nac. de París, fondo latino 17.534, fols. 103, vto., y 104, vto,

[p. 270]. [1] Bibl. Nat. de Paris, fondo latino 17-534, fol. 105-106. La extremada barbarie de este raro documento debe atribuirse en parte a la mala copia que en París existe, única de que tengo noticia.

[p. 272]. [1] Los puntos suspensivos señalan interrupciones y lagunas en partes donde el original está mal conservado.

[p. 276]. [1] Ya se ve que Arnaldo no era partidario de la tolerancia religiosa, sino que abiertamente

pedía la expulsión de los hebreos.

[p. 280]. [1] Aquí Arnaldo se olvida de que el rey de Scilia es quien escribe la carta: habla en nombre propio, y descubre la hilaza.

[p. 282]. [1] Arnaldo es uno de los poquisimos escritores españoles en que se encuentra la palabra *goliardo.*

[p. 306]. [1] Archivo de Aragón, registro núm. 199, fol. 69, vto. Lérida VI idus Aprilis 1302.

[p. 307]. [1] Autógrafa en el Archivo de la Corona de Aragón.

[p. 309]. [1] Archivo de Aragón, fol. 318, último documento, registro núm. 335.

[p. 310]. [1] Archivo de Aragón.

[p. 312]. [1] Autógrafa en el Archivo de la Corona de Aragón. 1 Archivo de Aragón. 1 Conservaban un traslado auténtico los Dominicos de Barcelona. La publicó el P. Villanueva.

[p. 322]. [1] Este documento tiene algunas enmiendas.

[p. 323]. [1] Extractos de Álvaro Pelagio: *Collyrium contra haereses,* Biblioteca de San Marcos de Venecia, códice latino III-VI.

[p. 323]. [2] Los que se dan a artes divinatorias.

[p. 323]. [3] Explicaba la palabra *virgo* en el sentido de *puella* o *adolescentula.*

[p. 325]. [1] Se deduce que Scoto era aristotélico, probablemente *averroísta* , y admitía la eternidad del mundo.

[p. 326]. [1] Para esto se fundaba en que las constituciones disciplinares de la Iglesia son mudables.

[p. 326]. [2] Archivo municipal de Barcelona, legajo de los años 1390 a 92, que comprende actas del 1390 y 91, folios 34 y 35

Procedimiento contra los excesos del inquisidor Eymerich en Valencia e Inquisición de las obras de Raymundo Lulio.- Es posterior su fecha al 8 de julio de 1391.

[p. 332]. [1] El sobre dice: *Ilmo. et Revmo. Car. Borromeo pro Raymundo Lull.* Está en el códice *K* - 71 sup. de la Ambrosiana de Milán.

[p. 332]. [2] Manuscrito de la Biblioteca Vaticana.

[p. 333]. [1] Cita varios capítulos.

[p. 335]. [1] Él lo cita así; pero es error.

[p. 338]. [1] Es una misma proposición con las dos siguientes.

[p. 338]. [2] Faltan algunas hojas al códice.

El refutador Juan López Salmantino llama *valdense* a Pedro de Osma. Del libro *De confessione* cita estos trozos: «Sed quod dictum est de reconciliatione mortalium per confessionem peccati et absolutionem sacerdotis, locum habet in Ecelesia Latinorum non Graecorum... Patet quod confessio de peccatis in specie fuerit ex aliquo statuto universalis Ecclesiae, non ex jure divino... Nec propter hoc quod confessio de peccatis in specie est pars sacramenti poenitentiae, sequitur quod fuerit a Christo instituta... Omnia sacramenta non fuerunt a Christo instituta quantum ad omnia particularia, et praeterea non omnes concedunt omnia sacramenta fuisse a Christo inmediate constituta.»

[p. 339]. [1] *Nota del colector* .-«Siento de todas veras, dice Menéndez Pelayo al final del volumen primero de la 1.ª edición de *Los Heterodoxos*, no no tener espacio para incluir el curioso y disparatado libro de magia y filosofía del falso *Virgilio Cordobés*... No pierdo la esperanza de incluirle en uno de los volúmenes siguientes.»

Aunque este nuestro resulta ya bastante abultado, no queremos dejar de cumplir los deseos del Maestro y reproducimos el tratado tomando el texto de la *Bibliotheca Anecdotorum*, de Heine.

[p. 339]. [2] *Memorias para la historia de la poesía castellana*, tom. I, pág. 252.

[p. 340]. [1] i. e. Cantabrienses.

[p. 341].[1] i. e. Tajum.

[p. 345].[1] Vox obscura.

[p. 345]. [2] i. e. odibile.

[p. 345].[3] i. e. movet.

[p. 347].[1] i. e. sectam.

[p. 348]. [1] i. e. luteum ovi seu vitellum, apud Hispanos *yema* vocatum.

[p. 352]. [1] *Gotoso* apud Hispanos *paralyticus* , unde auctor *gutosos* vocem desumere videtur. Sed quid sibi velint *porfigi* nescio, nisi forte legendum sit *podagri* .

[p. 353]. [1] Fort.: padescere.

[p. 354]. [1] Vox difficillima, fortasse legendum *de-oppilare.*

[p. 361]. [1] *Dextra* legendum videtur.

[p. 381]. [1] Vix ita intelligendus videtur Noster, ut suo tempore, et Senecam et Avicenam et Averrhoen et Algacelen vixisse dicat, sed Legionenses, Navarrenses, Castrenses aliarumque partium philosophos confluxisse Cordubae nos docet.

[p. 383]. [1] Fabulas suas de Alexandro Noster unde sumpserit nescio.

[p. 387] APÉNDICES AL LIBRO IV [*]

[p. 389] I

CARTA DE JUAN DE VERGARA A ERASMO

«Jo. Vergara Theolog. Desid. Erasmo Roterodamo suo. S. P.

»Ego vero Alfonso isti Vlmetano, quem nec de facie aut nomine quidem tum noram, cum mihi littere tue reddite sunt, maximam habeo gratiam: Iubensque illi, si detur, benefaxim, qui mihi tam longam tamque luculentam epistolam ab Erasmo meo lucrifecerit: cuiusmodi non vel fidiculis extorturum sperassem ab homine, humanissimo quidem sed grauioribus occupato. Nam preter breuissimum epistolium ad me ante aliquot annos Basilea datum, nihil abs te litterarum post digressum a vobis meum acceperam. Sed nec ipse interim ad te scripsi, e media videlicet studiorum tranquillitate ad turbulentos hosce vite aulice discursus, nescio quo fato auocatus: vbi me quartum iam annum publica priuataque negotia perinde ac Pentheum Bacche diuersum distrahunt:

ita vt nec studiorum nec studiosorum meminisse admodum liceat, et si quando licet, ita me tamen t›¨ l l a pudeat ac pigeat: vt prudens tuam tuique similium consuetudinem vel per litteras defugiam. Interea tamen intellexi in tuis ad amicos litteris salutem adscripsisse te mihi diligenter, hoc est Guilielmo Vergare: Hoc enim imprimis mihi boni ominis loco accipio, quod Guilielmum me facis ex Ioanne, cuiusmodi nomen audio tibi semper in amicitiis auspicate cuiuspiam tesere instar cessisse. Verum vt ad te nom scripserim, mi Erasmi, de te certe scripsi saepe, locutus sum semper: nec destiti apud Principes viros, apud doctos, apud omnium hominum ordines declamatorem agere laudum tuarum. **[p. 390]** Quin et vbi occasio incidit (incidit autem frequentius quam vellem) nominis dignitatisque tue non omnino ignavum propugnatorem. Sed vt ad epistolam tuam redeam, vt illa me plurimum, quod a te esset, delectauit, ita vix dicere queam, quam me sollicitum habuerit libelli istius mentio, suasu (vt ais) meo, ab Vlmetano [1] conscripti, qui nec schedam eiusmodi ad eum diem legissem, nec autorem ipsum oculis, sed GRIEGO quidem vsurpassem, nec alioqui is sim: qui aliis ad te protreptic0j scribendi autor esse velim. Neque enim tam de facultate mea humiliter, aut de facilitate tua praue sentio: vt si maxime commodum visum esset te rei cuiuspiam admonere, non ad id fuissem mei ipsius potius quam precaria, aut (quod videri certe posset) conductitia opera vsurus. Itaque aliquando mecum ipse addubitaui, num ea epistola ad me destinata esset: an (quod nonnunquam vsu venit) fuisset exteriori inscriptione peccatum: prorsusque in ea fuissem opinione: ni mihi extrema epistole verba fidem fecissent ad me datam. Quare vbi diu coniecturam meam frustra torqueo: nec hominis eiusmodi in mentem venit: coepi de doctis amicis, qui Caesaris aulam sectantur, diligenter sciscitari, ac obvium etiam quemque rogitare: ecquem Alfonsum nossent Vlmetanum Monachum non ineruditum: Nam id modo licebat ex litteris tuis coniectare. Nemo erat, qui hominem eo nomine noscitaret. Ibi tum ego aliquanto commotior, quod tam diutinam operam Osiri meo inclamando luderem: statui etiam cum absentibus agere per epistolas. Interea mecum ipse (ita vt fit, cum quid animum male habet) aliud ex alio suspicans stomachabar. Hem (inquam) seculi mores, hem astum maleuolorum: quoniam videt me Erasmo vehementibus studere, quam illis commodum, atque

bonum sit rationem inuenire, qua me cum illo committant: et ad id nunc affectant viam, vt me suspitione indignissima onerent, quasi Momos illi submittam, qui in eius scriptis sychophanticam exerceant: sed blandos et officiosos quod ea officia soleant plerumque in atrocissimas tragedias exire. Cum ita animi penderem, litterae tandem mihi Granate tum agenti a Bernardino Touare fratre meo (quem ipse per epistolam ea de re consulueram) Compluto afferuntur, nunciantes: Alfonsum istum Monachum esse Benedictinum, Burgis **[p. 391]** agere solitum (quae vrbs itinere quatridui Compluto distat, commertiis mercatorum apud Belgas vestros insignis) virum probum, Theologum minime vulgarem, ad hec nominis tui apprime studiosum, qui Enchiridion tuum publice in sua cinitate prelegens ac frequentibus ad populum concionibus honorificam tui mentionem faciens, offensiones non leues ea causa subierit: ac in turbas tumultusque inciderit quam grauissimos. Ei Alfonso ineunde tecum amicitie studio flagranti suasisse aliquando se ne cuntaretur, quesita de litteris denique publicis id temporis rerum motibus occasione ad te scribere: facile abs te virum doctum in gratiam admissum iri: Caeterum de scriptorum censura nihil quicquam sibi in mentem venisse: sed nec libellum quidem ipsum videre adhuc contigisse: Prologi tantum et Epilogi paulo ante sibi copiam factam: idque fragmentum ad me missit: In eo epilogo cum salutem ex me tibi ab homine ignoto dictam, illud item de suasu ambigue scriptum animaduerterem: statui ea de re, cum autore ipso per litteras expostulare: adiuncta etiam tua ad me epistola. Tandem littere mihi ab co, alieque item ad te scripte redduntur: quibus ille factum modeste refert: eas simul cum epistola ad ipsum mea ad te mittere visum est. Interim ipse multorum sermone ac litteris intelligo hominem quidem esse tui vsque ad inuidiam etiam percupidum: qui tibi aduersos Erasmo mastigas quosdam in scripta tua superioribus diebus seuientes, strenuam operam nauarit: denique qui absque vllo fuco in omnibus de dignitate doctrinaque tua contentionibus; singularis cuiusdam erga te fidei studii specimen dederit, atque etiam nunc det non obscurum. Ea res tum quod me falsa suspitione liberarit, tum etiam causa tua mire accidit mihi iucunda. Misere enim tibi ab vlmeis Vlmetani istius virgis timere coeperam: ne ex Erasmo repente nobis fieres Vimitriba Plautinus: Quodque me maxime vrebat, tam seui lictoris ego appellabar Magistratus: cuius videlicet imperio ille in te fasces expediret. Nunc tantum abest vt ab illo tibi sinistri quippiam timendum sit: vt contra sibi ipse maxime timeat ab emulis tuis. Quod si quedam fortasse in libello (quem hactenus quidem suppressum existimo), licentius odiosiusue dicta offendent: tamen condones equum est, magnis alioqui hominis erga te meritis: cupiens etenim (vt existimo) te studiaque tua sine exceptione laudari, prouintiam eam cepit tui offitiose admonendi: **[p. 392]** Caeterum cepti semel operis calore incitatus precepsque calami cursus sisti alicubi non potuit: quin nonnihil fortasse efunderet subausterulum: quod tamen tu pro singulari tua providentia et animi moderatione aequi bonique facias oportet. Facies vero quod te decet, si ad virum grauem et doctum tuique amantissimum comiter scripseris et humane. Hac enim potissimum ratione efficies: vt et ille in celebrandis hactenus scriptis tuis minime male locatam operam existimet: et in tuendis (vbi vsus sit) eam indies adhibeat alacriorem. Atque de his quidem vel nimis multa. Nunc quae apud nos gerantur cognosce. Bellum tibi Erasme aperte iam indictum est a Monachis nostris et quidem inexpiabile. Dederant iam diu obscuras quasdam odii significationes: Musabant in angulis suspectum esse Erasmum Lutheranae impietatis. Deinde in popularibus concionibus scripta tua obliquis morsibus appetebant: quidam etiam confidentiores apertis. Vbi minus apud homines promouerent ausi etiam sunt nonnulli publicum negotium priuati iuris facere: atque vsurpata sibi censura libros tuos ex officinis atque vniuersa rep. nouo quodam Ostracismi genere exigere. Verum hec hominum intemperies partim auctoritate Magistratuum, qui tumultuantes, pro potestate seuere et grauiter cohibebant: partim bonorurm tuique studiosorum fauore, si non sanari, certe mitigari posse videbantur. Sed ecce tibi enim interim, dum deferbuisse calorem illum putaremus: Enchiridion tuum Hispana lingua loquens repente in medium proscenium prosiliens turbulentissimam • pˆ t a s in

fabule nostre inuexit. Continuo clamare coeperunt pulpitafora, templa, Basilicae (nam nusquam non acciamatores huiusmodi disponebantur) Erasmum hereticum, blasphemum, impium, sacrilegum. Quid multa? Plures subito tibi ex vulgata libri interpretatione quam ex dentium semente Cadmo hostes coorti: sed ex hoc modo hominum genere: Nam ex reliquis omnibus nullus liber vberiorem tibi uspiam amicorum prouentum attulit. Igitur quotidie ad Magistratus, qui inquirendis impietatibus presunt, noui concitatorum ea causa tumultuum rumores perferebantur. Quibus illi sedandis cum adhibita assidua opera vix proficerent: quin vno suppresso, grauior subinde alius exoriretur: visum tandem est de rei summa aliquando decernere. Habitus est igitur circiter Kalendas Martias ea de re frequens senatus presidente amplissimo patre D. Alfonso Manrrico **[p. 393]** Archiepiscopo Hispalensi viro integerrimo, ac tum natalibus, tum proprie virtutis fulgore, clarissimo. Ibi ex auctoritate patrum acciti e plerisque familiis Monachi primi nominis grauiter increpiti esse dicuntur: quod semel atque iterum edicto prohibiti, ne Erasmum apud populum seditiose incesserent, neue hominis doctrinam hereseos insimularent: tamen illi ceptam semel licentiam vrgentes, non cessarent virum doctum grauissimis, atque honorificentissimis apostolice sedis elogiis ornatum, quotidie pro suggestis lacerare, et passim apud vulgus reum agere impietatis, tanta animi contentione, vt iam nemini fidem facerent studio pietatis adduci, sed odio et liuore stimulari. Proinde hortari se, atque pro potestate etiam imperare: quiescerent dein atque a consiliis et maledicendi rabie temperarent: si quid in Erasmicis scriptis erratum esset aut perniciosum, eius rei iudicium ad eos non pertinere: Tantum illa, que eiusmodi viderentur, diligenter annotata ad eum ordinem referrent: Curaturos se quod maxime e republica videretur. Ad hec illos multis pro cause grauitate respondisse ferunt. Dissimulasse se nimis diu grauissimos Erasmi errores et blasphemias: veritos, ne homo licentiosus et efrenis, qui occulta factione cum Luthero colluderet, seuera censura irritatus, ruptis pudoris repagulis, inciperet aperte Lutheranismum profiteri: et male hactenus celatum animi morbum aliquando prodere. Tamen posteaquam illius temeritatem et insaniam eo vsque progressam vident: vt multo minore periculo videatur in hostium castra protundendus, quam inter amicos subdolus et perniciosus hostis retinendus: decreuisse se pro eo studio quo in orthodoxam ecclesiam aguntur: publicam periclitantis causam suscipere: nec pati potuisse christianas animulas diabolicis fraudibus et persuasionibus per summum nefas seduci, quin illis laqueos et foueas a quibus cauendum esset, publice demonstrarent. Ab eo cursu expressis fauore aduersariorum edictis reuocatus, paruisse primum: Deinde inualescenti malo, pluris sibi diuinam quam humanam acctoritatem fuisse. Hortari se vicissim illos atque obstestari, vt pro demandato sibi munere christianam remp. capesserent: atque un extremum discrimen adducte mature opem ferrent. Indies malum gliscere, prodeuntibus subinde heretici hominis scriptis, que inani quadam suauiloquentia imperite multitudini fucum facerent: et simplicium animos, qui latens sub melle venenum **[p. 394]** nescirent internoscere, in execrabiles hereses agerent transuersos. Etiam atque etiam dispicerent: qnando in discrimine apud reliquas christiani orbis prouincias ecclesia Christi versaretur: neu paterentur huc etiam penetrare tante pestis contagium: Canerent mature, priusquam morbi vis graujora remedia posceret, aut adhibita forte respueret: Nunc minimo negotio proserpentem luem intercipi posse: si Erasmici libri publico iudicio impietatis damnati ex Hispania exularent. Id vt rite ordineque procederet, delegandum grauibus et doctis Theologis (cuiusmodi in suis ipsorum cenobiis essent frequentes) Theologicum negotium, qui accurate et diligenter in eos libros censuram exercerent. Interim tamen ne malum viterius grassaretur: interdicendam publice illorum lectionem: eosqne omnes vndique collectos vsque ad euentum iudicii (id quod Lutetie Parisiorum factum affirmabant) in custodia deponendos. His aliisque in hanc sententiam granius forsitan et ornatius peroratis, cum ex eis nonnulli inciperent paulo licentius atque clamosius agere, Patres silencio indicto de ea re ita censuerunt, sibi ad eam diem de Erasmi impietate, non admodum constitisse ab illo quamplurimos stare doctos orthodoxosque viros; Pontifices preterea Max. Leonem

atque Adrianum diplomatibus suis hominis doctrinam amplissimo testimonio comprobasse: librum Enchiridii (quem illi impietatis insimulassent) authoritate sua examinatum in publicum prodiisse. Hec satis superque videri ad illius scripta donec certius quippiam in diuersum constet, tolleranda. Si que tamen eos in illius libris offenderent, ea placide citraque tumultum annotata ad eum ordinem referrent, rem se cognituros, daturosque operam, ne quid Hispana ecclesia detrimenti caperet. Interea edicere se illis atque precipere: vti sese in eo negotio quam modestissime gerant, idque suis quisque subditis imperent: in Erasmum nihil temere effutiant, neu librorum lectoribus religionem obiiciant: Eam contentionem oportere non odiis et maledicentia, sed pietatis studio exerceri Qui contra fecerit, eum se existimare contra rempublicam fecisse. Huic senatus consulto cum illi propria auctoritate intercedere velle viderentur, dimissi sunt. Continuo vero ab illis per omnia circumquaque coenobia edici ceptum, vti sese argutissimi quique excutiendis libris Erasmicis annotandisque erroribus accingerent: Instare ea de re iudicium: Interea rumorem per vulgus spargunt, arsuros **[p. 395]** propediem vniversos libros Erasmicos: Dispositis etiam dissimulanter per tabernas librarias quibusdam e suis, qui veluti aliud agentes, librorum tuorum licitatores obiecto hereseos indicio absterrerent: Intra Coenobia mirus Monachorum ardor, mira sedulitas monumenta tua euoluendi, dum partiti operas, pro suo quisque penso quod obtigit certatim satagunt hereses expiscari:

nec (quod illi in Ennio) ex stercore margaritas, sed ex margaritis stercus colligere. Feruebat opus, adeo: vt vel confessionum pro tempore videlicet Quadragesimali, vel alia quapiam causa adeuntibus aperte occupationem excusarent heretici cuiusdam euincendi. Tandem ad quintum Kalendas Aprilis ecce tibi e latebris Monachi nostri heresibus suffarcinati, coactus est eo die frequens senatus presidente amplissimo patre Pontifice Hispalensi, assistentibus duobus intimis Caesaris consiliariis viris summa grauitate atque prudentia. Admissum Monachorum agmen, vbi assedit, admoniti prius ab Hispalensi, de negotiis quod agebatur, grauitate, deque affectuum in eo tractando sinceritate prestanda: iussi sunt que annotassent producere. Ibi primum e Dominicanis quidam de scripto recitauit quos collegerat errores, subiecit deinde Franciscanus suos, post hunc Benedictinus (id est Alfonsi Vlmetani frater) graui et copiosa oratione animum suorum testatus est longe ab intentanda viro doctissimo, deque christiana pietate quam optime merito calumnia abhorrere, multisque de doctrine tue fructu et integritate, deque immodica aemulorum per omnes prouincias tuorum in te criminando diligentia, quibus tu apologiis et defensionibus satisfeceris, deque meritissima tua in crassum Monachorum quorundam vulgus indignatione magna tum modestia, tum grauitate disseruit: Excepta est summo omnium fauore, quod ex nutibus, vultu, gestu cuiusque intelligere licuit, hominis oratio: Vt iam inde sese paulatim exerere ceperit in eo coetu fauor tui. Snccessit Augustinianus, is etiam nullis productis notis honorificentissime de te verba fecit. Ad vltimum e Trinitariis (familia vt opinor, non admodum vobis nota, sed apud nos frequenti) quidam nescio quo protulit articulos. His Monachi referendis cum diem extraxissent, patres quoniam ex annotationibus multa animaduerterant, eadem sententia a pluribus recitari, ex variis codicibus vnicum vitata repetitione cogendum et ad se referendum censuerunt. Ita senatus eo die dimissus, aduersariis **[p. 396]** multo iam minus quam antea exultantibus. Post dies aliquot concinnatum libellum Patres Theologis quibusdam partim Complutensibus, partim Salmantinis, plerisque quidem (vt spero) aequis, nonnullis etiam suspectis legendum cognoscendumque misserunt, edicto illis conuentu ad constitutum Ascensionis dominice diem de eo negotio acturis dicturisque sententiam, non quidem iudicum auctoritate, sed Disquisitorum, qui libello videlicet examinato ea modo reiectis calumniis annotari patiantur, que merito possint in disceptationem et vel tui sensus vel rei ipsius ambiguitatem venire. Vt deinde missis vel ad te vel ad Pontificem maximum vel ad vtrnmque annotationibus, factaque tibi pro scriptis tuis dicendi potestate de rei summa non cupide et inconsulte (quod isti sperabant) sed summa

deliberatione atque consilio pronuncietur. Ab eorum censorum numero, audio me tamquam tui plus nimio studiosum aduersariorum recusatione reiectum. Quod equidem facile ferrem, tum quia liberiores mihi video superfuturas partes aduocati. si censoris excludantur, tum etiam quia natura ab eiusmodi conuentibus, abhorreo, vbi cum sententiarum numero potius quam pondere res agatur, tamen postea iniqui decreti inuidia ad omnes ex equo pertinet: Vt vt res cadat, extabit proculdubio in summis alioqui meis occupationibus studium in te meum. Nec vero tibi indignum videri debet, si apud nos scripta tua in tam publicam censuram vocentur. Non potuerunt (mihi crede) emulorum tuorum ora libros tuos quotidie incredibili contentione ad flammas doposcentium, consilio aptiori compesci, nec ratio vlla excogitari commodior, qua oblocutorum improbitas toties frustra cohiberi tentata semel aliquando infringeretur. Tametsi vero de te nulla esse possit apud Prouintiales iudices nostros legitima forma iudicii, tamen cum de permittendis vitandisue tuis in Hispania libris esse liceat, facile (opinor) patieris in illorum causa patrocinium tuum rogari, potius quam in illos (quod alibi tentatum ferunt) te inconsulto seuiri. Monachorum libellum intelligo tibi amicorum opera et quidem geminato exemplo curari, cum suspitio est magna ex parte in Leica officina conflatum. Tu vide num ille confestim respondendum, an Theologorum de illo iudicium expectandum existimes. Vtrumuis decreueris: facies pro certa tua prudentia, si quam modestissime te in hac defensione gesseris; Ita enim et causam tuam melius **[p. 397]** tueberis: et conceptam de te vti do homine christiane pietatis atque mansuetudinis aemulatore opinionem vel maxime confirmaris. Nosti morum nostrorum seueritatem, male apud exteros audimus quasi immodici grauitatis affectatores. Proinde gratiosissimam scito hominibus nostris futuram defensionem que moderatissima simul fuerit atque grauissima. Alioqui denuncio tibi ex optima causa nobis reddideris pessimam, nominique adeo tuo mimus bene consulueris. Est enim apud omnes de secundo iudicii huius euentu spes quam certissima, Nam Magistratibus quidem vteris equissimis, Pontifice Hispalensi, et grauissimo Patrum Inquisitorum Senatu, viris integris atque prudentibus: quos scimus cum dignitatis tue, tum quietis publice rationem summa cura habituros. Preterquam enim quod de te vti de homine orthodoxo ac vere pio sentiunt, Pontificum oraculis, quibus tu ornatus es, plerimum deferunt, eoque nullum decretum auctoritatemue de rei summa prescribi patientur, Romano Pontifice inconsulto. Ad hec Caesar dignitati tue vere ex animo fauet: Excepte sunt humanissimi Principis de hac tua causa voces amplissimae. Fauent item principes ac boni omnes. Quod si alieni patrocinii industriam iudices admitterent: non deesent etiam qui summa fide atque officio causam pro te dicerent: Vsque adeo ceptum hoc de te iudicium hominum studia (quod vehementer alioqui timendum fuerat) non modo non extinxit, sed ardentius quidem inflamauit. Proinde iam nunc bono animo sis licet, Erasme: illustrabit (spero) nominis tui celebritatem tan vehemens hic de te tumultus. Tantum tu vide (repetam enim iterum), no ex christiana te moderatione atque sinceritate vlla hominum iniuria deturbare videatur: ne quicquam tibi sit (id quo facis) vera pietati antiquius, ita enim fiet, vt tibi diuinitus humanitusque auxilia suppetant qnam firmissima. Nunc autor tibi sim, vt Pontificis maximi gratiam modis omnibus retinendam cures, eiusque et amplissimi Collegii fauori instes et incumbas: atque (quod pro auctoritate, qua Romae polles facillimum factu fuerit) nitaris: Vt elogium in libros tuos omnes Cathalogo comprehensos exeata sede apostolica cum honorifica illorum doctrineque tue commendatione. Nulla quippe alia ratione magis istorum pervicatiam retuderis: quam si intellixerint non posse dignitatem tuam, illesa pontificia auctoritate oppugnari. Equidem cum firmissima praesidia, quibus contra **[p. 398]** aduersariorum violentiam stare potes, principum gratiam, bonorum fauorem, imprimis vero egregiam istam doctrinam et inuictam eloquentiam considero: tum plenus bone spei cristas surrigo, atque hortari et etiam ad certamen gestio. Rursum cum bellum tibi, tuisque perpetuum suscipi in mentem venit, redintegrandis sufficiendisqne in dies, in annos, in secula, recentium subinde hostium myriadibus, qui te sublato commodissimam quamque occasionem vel sui

fauoris vel principum socordie vel temporum turbulentiae sint obseruaturi, quo memorie tue insidientur: tum vero mihi pro charissimis pignoribus, id est monumentis tuis timere subit: illisque quauis ratione (modo honesta)

consultum iri cuperem. Etenim vt opulento patri familias non satis est si suis, familieque rationibus in vitam modo consuat, nisi domum interim ita constabiliat, vt suum sibi decorem in posterum liberi posterique retineant: ita te quoque non liberorum sed librorum atque eorum quidem liberrimorum parentem porro etiam cavere decet, vt ne quid te vita functo illis accidere possit infausti, certe ne semper vel in periculo vel in metu versari cogantur. Atque hic me fortasse (id quod opto) frustra trepidum facit ingens quidam meus ac pene dixorim immodicus memorie tue amor: Tamen cum tibi ab istis viuenti atque sentienti validissimis preterea presidiis amicitiisque subnixo tam molestum tamque diuturnum negotium vbique facessi videamus: queso quid tum demum cum res illis cum vmbra fuerit, futurum ominabimur. Edidere olim alii libros, nouis (vt tum tempus erat) et inauditis dogmatibus rofertos, verum illorum autores cum sese in vnum quodpiam ex istis soliditiis inseruissent, facile asseclas in suum nomen iuratos reliquerunt, qui so pro suis ducibus quotidie demouentes totas aduersariorum phalanges sustinent, et consertis semel manibus nullum pugnandi finem faciunt. Inde nobis Capreoli Clipea, defensoria, Elucidatoria., et mille id genus subsidia quibus freti eiusdem secte homines (nam reliqui facile stationem deserunt) pro leuissimo nonnunquam placito tanquam pro totius religionis summa dimicantes, eo tandem contentionem deducunt, vt cum semper rixentur, tamen neutri alteris vnquam cessuri videantur: nec interim factio factioni audet hereseos crimen intendere. At cui aduersus vniuersam istorum remp. bellum suscipitur: is cum instructam coniuratorum manum (eiusmodi istis semper vel §misqˆ in armis excubat) perpetuo alere nequeat: **[p. 399]** qui tandem hostium impressionem sustinere, illorumque violentic par esse poterit. Ne aliquando demum hostis ecclesie pro scriptis longum illorum ornet triumphum? presertim cum non de secundis intentionibus, ant conceptibns obiectionalibus, controversia est, sed irnportunae tÀj gastrÕj vires ferociam quandam hominibus addunt inuictam. Nam quid esse cause putemus, quod Benedictinos, Bernarditas, Cistercienses, Hieronimianos minus habes tibi iniquos, quam quod homines aÞtarcej non omnino ex aliena liberalitate pendentes: ita sese aduersus casus eiusmodi comparasse videntur: vt (quod cochleis vsu venit) rorem quidem expectent semper: Caeterum is si non cadat, tamen illi intra testulam latitantes suo sibi succo viuant. At vero qui tanquam mures (vt ille apud Comicum iactat) semper edunt alienum cibum, si persuassiones illas vulgi tollas, vnde illis mensa ponitur:

quid reliqui est, nisi vt fame familia pereat? Id isti priusquam serio experiantur: iam nunc incipiunt, suc quisque offe timentes (more canum) inter mandendum ringere. Atque ego quidem sat scio animum tibi nusquam minus quam in illorum patinis esse: tamen isti vt popularium animos paulatim a se abalienari intelligunt, quod aliis forsitan de causis vsuvenit, id tibi vni imputant. Nutriunt vero hominum furorem licentiosi quidam et procaces qui perlectis minimo alioqui opere pretio libris tuis: si quid in istos liberius dictum inueniunt: id vnum meminere: eoque homines salsi et faceti ibi tandem vtuntur pro cauillo vbi maxime doleat: autore interim inuidiosissime citato: quem dum inepte et contentiose defendunt, in inuidiam grauiorern adducunt. Horum tu culpam cum prestare minime possis: tamen illi dolore perculsi, tibi vni contumeliam suam referentes acceptam, hostilite statim et gladiatorio animo adoriuntur, adeo quidem vt iam illis Erasmi nomen nefastum sit et ominosum. Nuper quidem egregia doctrina et morum grauitate vir cum in solemni supplicationis pompa animaduertisset duas Monachorum classes de priori loco certantes: ita vt populi quieti obstreperent, indignabundus ad illos: Quiescite (inquit), quiescite, malus vos Erasmus perdat. Quieuere continuo,

nec mutire quidem ausi, adeo iam illis ERASMVS idem est quod pueris Mormê . Eiusmodi tum seriis, tum iocis quotidie irritati, memores se (quod Plautinus puer aiebat) opera quidem serua. sed lingua esse libera, non cessant apud principum **[p. 400]** coetus, apud pullatorum greges, apud muliercularum conuenticula, apud omnes denique in secretis quoque confessionibus, conuitiis et maledictis dolorem vlcisci suum: dignitatemque tuam tum per cuniculos et strophas, tum aperte et pro palam oppugnare. Eam tu hostium manum tam validam, tam coniuratam, tam odii prosequentem cum vi coercere non possis, expende nunc prouocare consultum sit Nam vt hic quidem furor in presens (id quod spero) reprimatur: tamen vt in perpetuum comprimi queat: id vero (deus faxit inanem metum) vereli me plane confirmo. Nec vero dum hec refero, existimes me aut metum aut diffidentiam in consilium adhibere. Notius omnibus est meum in te studium, quam vt in me istec possit cadere suspitio. Habes tu quidem ex nostris permultos et doctrina et fortuna prestantes tui cupidissimos: tamen adhuc nemo extitit qui me fidei et officio erga te precucurrerit. Nec enim vlla vnquam occasio a me pretermissa est, vel celebrandi nominis tui tuendeque dignitatis: vel conciliande tibi colligendeque vndique bonorum beneuolentiae: vt in his quidem contentionibus mea cause tue propugnatio propter perspicuum meum in te animum studii nomen apud istos inuenerit potius quam iuditii. Quo mihi magis licere visum est animi mei sententiam tibi fusius explicare: Sed ita vt auctoritatem tuam plurimi semper sim facturus, queque tibi placere intellexero ea optime esse sperem feliciterque euenire optem. Rmus. D. Alfonsus Fonseca Archiepiscopus Toletanus Princeps meus mirus ingeniorum tum explorator, tum fautor laudi tue vnice fauet: ac de causa hac tua Caesarem non semel adiuit. Is mihi plurimum debere se putat, quod predicatione mea in librorum tuorum lectionem inciderit: ego vicissim eadem causa tibi permultum, quod ea occasione amplissimo patrono vtar perquam familiariter. Numquam enim illi a summis occupationibus tantillum temporis vacuum datur, quin illud euoluendis tuis me Adagnoste collocet. Is nunc ad breue tuum epistolium rescribit: sed ex sua auctoritate tibi a me scribi voluit: si forte de hac tua contentione in rem presentem venire, aut alioqui nobilissime prouincie visende Caesarisue salutandi causa in Hispaniam peregrinari libeat, numeraturum se tibi Quadringentos aureos ducatos annuos, daturumque operam, vt pensio tibi Caesarea ex asse persoluatur. Quod si in Academia Complutensi (quod oppidum ipsius ditioni subest) **[p. 401]** inmorari aliquandiu libeat, additurum domum honestissimam frumentique quantum familie satis sit. Caeterum ad sacerdotium spes non est quod hominem te a prima aetate ad eiusmodi ambitu abhorrentem nunc demum velut Catonem ad floralia vocemus. Tamen a Pontifice omnium, secundum Romanum, amplissimo ac opulentissimo liceret vberrimum beneuolentiae fructum breui percipere: videtur autem omnino Pontificum Toletanorum fauor tibi propemodum hereditarius. Nam Rmus. Cardinalis Franciscus Ximenez Academie Complutensis fundator, vir summa fortuna parique animi magnitudine, mirum quanti te fecerit quamque ardenter consuetudine tua frui exoptarit. Deinde Croius hoster altissime indolis et maxime spei adolescens preceptoris te, immo parentis loco suspiciebat. Nunc Alfonsus vtroque non inferior neutri in ea contentione cedit, vir summo loco natus, egregiis animi dotibus praeditus, ad hec in bonarum litterarum studia natura propensus: vt hunce animum non ceco studio ortum sed certissimo iudicio susceptum intelligas: Construit nunc duo studiorurn collegia. Alterum Compostelle, vbi pontificatum diu gesserat. Alterum Salmantice solo ipsius natali: in quorum vtroque liberales solemnesque discipline, in primis vero humanitatis studia. colantur. Speramus etiam Complutensem Academiam non minoribus aliquando ornamentis ab illo illustratam iri Proinde oblatam ab humanissimo Principe conditionem, si forte vel etatis vel valetudinis impedimento accipere non liceat: tamen erit humanitatis tue plurimi facere, vt a tali animo profectam. Atque vtinam tibi Dius aliquis huius peregrinationis animum inserat, Erasme:

beares nos, beares prouinciam nostram, tum barbarorum istorum conspirationem infringeres, quos tibi

liceret minimo negocio omnes profligare. Sed video, res est grauior, quam vt sit mea adhortatio quippiam momenti in alterutram partem allatura. Habes igitur vt ad causam tuam redeam, Principem meum tui fauentissimum, habes multos preterea summa fortuna viros, Mercurinus Gattinarius Caesareus Cancellarius, qui tibi item maxime studebat, haut ita pridem iter Italicum ingressus est, nec ad huc fines Hispaniae excessit, rumor est eum relicto instituto itinere ad nos reuersurum. Alfonsus Valdesius Caesareus secretarius acerrimum agit dignitatis tue propugnatorem. Ludouico Coronello viro eximia doctrina atque auctoritate plurimum debes. Sanctium Carranzam **[p. 402]** spero Theologorum conuentui ad Ascensionis Dominice etiam affuturum: cum ego inter tuos vel imprimis numero. Mirum quam accurate priorem illam offensiunculam sarciat, dum de te vbique nulla non occasione omnia bona predicat, vt tu etiamsi quid a te amicitia prestillabat, sartam tectam exhibere tenearis. Guido Morillonus nullum officium pretermittit hominis diligentissimi tuique amantissimi: at vero ex Monachis nonnullos etiam reperias bene natos, quibus pietas pluris est quam factio. Hi tibi aperte student: inter quos vel imprimis Alfonsum Vlmetanum reponas licet. Alii item non pauci nisi pro desertoribus suis plecti timerent, studia sua in te proferrent. Complutenses plerique omnes animo erga te sunt beneuolo atque amico: nisi forte vnus aut alter, quibus alibi rancida iam olim doctrina imbutis veteres auias nunquam de pulmone reuellas: amant vulgo bonas litteras, easque grauioribus disciplinis adiungunt: vt non facile alibi reperias studiosorum conuentum minus pertinaciter publicas studiorum sordes tuentem. Etenim noua Academia hac temporum luce instituta nullis adhuc malarum litterarum veteratoribus (quod aliubi frequens est) tirannidem occupantibus facile optima queque perspicit: illisque inter vulgaria alioqui et solida studia locum relinquit honestissimum. Ibi Franciscus Vergara frater meus, adolescens egregie eruditus, olim meus in graecis rudimentis discipulus, nunc magister, graecas litteras multa cum laude profitetur; eius ad te grecam epistolam iam diu ab illo scriptam huic adiunxi: cui tu si rescribere aliquid dignaberis, feceris vtrique nostrum rem gratissiman. Agit simul Bernardinus Touaris frater item illo natu maior, vir doctus et imprimis pius, qui mecum etiam charitate tui certat: is semper tuis legendis vsque adeo pertinaciter incumbit, tuendis inuigilat: vt id sibi muneris videatur peculiariter delegisse. Itaque habes triumuiratum praedicandis laudibus tuis veluti iustis conmitiis creatum: nec minus quidem tecum amoris quam inter se sanguinis glutino copulatum: Cuius opera si minus tibi vsus sit, animum certe non est quod contemnas. Vale. Vallisoleti viij Kalendas Maias. M.D.xx. vij.» [1]

[p. 403] II

CARTA DE JUAN DÍAZ AL CARDENAL DU-BELLAY SOBRE EL COLOQUIO DE RATISBONA

«S P. Calendis Februarii scripsi ad te, Praesul clarissime, statum colloquii Ratisbonensis, ac una cum litteris misi articulos de quibus sunt utriunque collocaturi, ordinem illorum, et quae futura sit ratio in hoc colloquio, deque invenienda aliqua pace et concordia in his de religione controversiis, nimirum ut, expensa Augustana confessione XXX anno Imperatori exhibita, inter colloquentes agatur, quid in ea recipiendum quidve rejiciendum eis videatur, et relatio fiat Caesari et Statibus. Scripsi etiam, octiduum fuisse in statuendis notariis qui omnia fideliter exciperent, Catholicis negantibus oportere omnia scribi, sicque lucem subterfugientibus, Protestantibus urgentibus, in tam gravi causa, et secundum veteris Ecclesiae ritum et aliorum comitiorum formam, et ne quaevis effutiendi ansa detur, sed ex animo et praemeditate omnia secundum magnitudinem causae dicantur, propter has inquam et

alias relationes justissimas necessarium esse, notarios adhiberi. Tandem tertia Februarii decrevere praesides, usque ad Caesaris rescriptum, cui in istis et in aliis dispositionem omnem reservant, haec esse observanda. Primum praesides ad colloquii acta ipsorum nomine conscribenda unum notarium, et alium notarium ipsi notario assistentem, qui cum opus fuerit vices ejus gerat, constituent, toleraturos, quod auditores et collocutores tam C. M. quam Augustanae confessionis, utraque pars similiter duos, unum notarium, alterum assistentem, adhibeant. Volunt etiam praesides quod, quicumque notario assistens sit, tantum advertat et nihil interim scribat. Secundo: post finitum **[p. 404]** quolibet die colloquium scripta notariorurn in praesentia omnium legantur et conferantur, atque tum [1] in arcam certam tribus seris munitam, ac tribus clavibus simul aperiendam, quarurn unam dornini praesidentes, alteram auditores et collocutores C. M., tertiam Augustanae confessionis habeant, includantur, et arca ista in loco ubi colloquium habetur permaneat. Tertio: si alterutri parti scriptorum inspectione opus sit, hoc illi domini praesides permittent, ut tamen id ipsis vel aliquo eorum nomine et altera parte praesentibus fiat et nihil inde describatur. Haec est Catholicorum prudentia, ne dicam morositas, quam omnes magna ex parte gravitati et auctoritate magistri nostri Malvendae adscribunt, omnia pro sua sapientia et scientia moderari volentis. Quinta die ejusdem (nam quarta quieti seu potius arcae parandae concessa fuit) serio, Deigratia, inceptum fuit colloquium. Praefatus est aliquantum Episcopus, praeses primus, exhortatusque omnes est, ut in hoc tan gravissimo de religione colloquio et gloriam Dei imprimis, tum [1 bis] Ecclesiae pacem et concordiam quaererent. et [2] pacifice et moderate, non ex contentione, ageret, et inceperent et ad finem usque colloquium [3] perducerent. Postea Malvenda, primus a C. M. collocutor ordinatus, incepit de justificatione agere, praemissa oratione elaborata, in qua inter alia multa egit: in hoc colloquio, ac hujusmodi de religione controversiis standum [4] scripturae saerae antoritati, patrum orthodoxorum scriptis, et Ecclesiae consuetudini, protestatusque est Sorbonico more duo. Unum: quod in hoc colloquio nihil essent dicturi aut in medium producturi nisi quod esset sacris litteris, traditionibus Ecclesiasticis et communibus Ecclesiae canonibus consonum, et, si quid per imprudentiam inter loquendurn excideret [5] vell ent pro non dicto haberi. Secundoque: omnia quae in hoc colloquio allaturi aut concessuri essent, vellent id esse duntaxat amicam collationem et quae neminem ligent, non pro definitione, receptione, aut determinatione haberi, quae C. M. reservata volunt. Post haec ut dixi incepit de justificatione agere, et primum **[p. 405]** de nomine et causa ipsius, de veteri culpa, et ad id multa scriptume testimonia, sed eorum more inversa, adduxit, et illa omnia in septem propositiones Sorbonico more distinxit. Illo die a prandio consultarunt Prostestantes ut sequenti die Bucerus ad omnia responderet. Qui, praemissa (6 die Februarii) pia precatione et actioni accommodatissima, et protestatione quam misi pridem, ad singula tum [1] ipsius dicta seu propositiones respondit, ita tamen ut [2] urgeret, agendi [3] ordinem, a C. M. praescriptum, ante omnia servandum. Contendunt etiam, si modo obtinere potuerint, ut de justificatione articulus hic olim conciliatus pro conciliato habeatur. [4] Haec de colloquio.

»Primus hic praeses, Eicstatensis Episcopus, antequam initium colloquio daretur, invitavit ad prandium Protestantes, et quia inter se colloquium eruditum et a causa religionis non alienum habuerunt, Bucerus, qua valet memoria et ingenio, mox ac domum rediit, litteris dedit ac conscripsit, quae [5] una cum his litteris ad te mitto. Spero enim tibi gratum futurum et Christianissimo Regi non injucundum, si oblata occasione Gallice redderetur ac praelegeretur. Intelligeret ex corum rationibus, ut ex gestis cognoscit, Protestantes ac corum doctores non esse truncos ac fungos, betas aut quercus, et tales quales M. nostri Sorbonici eos describunt, sed veros homines per Christum regeneratos, cujus tantum gloriam promovendam, regnum ampliandum, etiam cum vitae periculo cupiunt. Nolui

Episcopi nomen in colloquio apponere, nonnulla etiam, in quibus de praesidentiae suae munere meminit, resecavi, quoniam ut illud colloquium fuit privatum, ita evulgari nostri nolunt, sed amicis tantum conmunicari. Ingenium meum Dei beneficio abhorret plane a vanis et incertis rumoribus, nihilque scribere, praesertim ad tuam amplitudinem, velim, quod non [6] et verissimum et certissimum esset, certissima autem sunt omnia praeterita facta aut dicta, incerta dicenda aut facienda **[p. 406]** omnia, ac proinde de futuris pronunciare temerarium, de practeritis, nisi illa aut viderimus ipsi aut a viris [1] fide dignis acceperimus affirmare leve. Haec ideo dixerim, vir clarissime, quia, [2] cum in hoc coetu multa de Caesare, de Galliarum Rege, de Anglo, de Tridentino concilio, de Protestantibus dicantur, variique rumores spargantur, etiamsi de illis aliquid in futurum colligere et conjectari possumus, quia rumores sunt, nihil de illis scribam, nisi pauca quaedam ut soleo obiter aliquando. Quae in hoc colloquio Ratisbonensi discutieritur, quantum datum fuerit, significabo, et si quae fuerint alia quae ad religionern spectare videbuntur. Quemadmodum et illud est quod a cive et mercatore Viennensi Calendis Februariis hic accepimus. Is retulit. Reitzkeni, [3] oppido quatuor milliaribus a Buda distante, id factum fuisse. Cum in eo oppido multi essent qui Evangelio Christi vere annunciato faverent, nacti pium et doctum concionatorem, qui eos docebat, eo res devenit ut die S. Thomae proxime praeterita ante festum natalis Domini, omnia simulacra et imagines confregerint, et e templo illi qui Evangelio favebant ejecerint. Papistae id aegerrime ferunt, et [4] praecipuus illorum et oppidi moderator mox est Budam profectus, Baxamque, ut vocant, praefectum urbis a Turca constitutum, adiit, donatoque munere quadrigentorum Ungaricorurn (totidem sunt ducati) vehementer oravit ut in illos, qui tantum facinus et in suam religionem tam impium perpretraverant, animadvertere velit. Ille recepto munere dixit, se, quia íd ad religionem non suam sed Christianorum spectaret, cum suis consiliariis et aliis viris doctis, quos ex omni natione in urbe haberet, de illa re consultaturum. Interim hoc intellecto alii nec vocati conjectisque in uno curru omnibus illis imaginibus Budam venere, se ipsos et simulacra coram Baxa, urbis praefecto, obtulerunt, seque et causam suam defendere et ipsius judicium et sententiam nec non quamvis poenam subire paratos dixerunt, si impie aliquid et contra religionem suam Christianam ipsos commisisse deprehenderit. Ille primo miratur quodammodo illorum **[p. 407]** factum, quod ita imagines illas coram se obtulissent, eamque de ipso existimationem haberent. Consilio demum capto et comminicato cum suis consiliariis et viris aliis doctis Graecis, Turcis, Histris, [1] Ungaris et Italis, adjudicavit (Italis utcumque dissentientibus) illos recte fecisse, nec convenire Christianis nec eorum religioni, simulacra colere, atque illo culto se polluere. Quodsi hi, qui ex altera parte sunt, id non probarent, projicerent illas imagines in Danubium; si quae inde se propria virtute eximere possent, tum liberum illis esse in templo eas erigere.

»Haec nunc habui, clarissime Praesul, quae judicavi scriptu digna. Te tamen obnixe oro, ut boni consulas, si quid non ex sententia tua scripsero, non tam scripta aut dicta sed scribentis animum existimans, cupientis [2] tibi per omnia inservire. Quodsi meae litterae, tam cito et certo possent in tuas manus pervenire, ac ultro et libentissime illas do, non dubito quin tibi satis esset perspecta mea in seribendo nonnulla diligentia. Sed procul distamus nec semper ad manum habemus nuncios, maxime cum non cuivis meas ad te committere litteras, sed per Sevenum [3] tuum semper preferendas curo.

»Libet hic addere precationem, quam Bucerus colloquio praemisit, ex parte Protestantium: [4] «omnipotens Deus, pater coelestis, qui admirabili benevolentiae tuae erga nos consilio scripturas tuas nobis largitus es, et adhuc conservasti, quae teste apostolo tuo erudire nos possunt ad salutem per

fidem, et utiles sunt ad docendum quidquid in doctrina religionis verum et salutare, et ad confutandum quidquid in hanc doctrinam falsum et noxium infertur, ad corripiendum quidquid est in vita pravum et vitiosum, denique et ad commode instituendum in justitia, ut homo Dei sit undique exactus et ad omne opus bonum instructus. Gratias tibi maximas agimus quod servo tuo, Imperatori nostro, hanc mentem immisisti et hactenus servasti ut controversias religionis religiosa et placida scripturarum tuarum scrutatione componi **[p. 408]** voluerit. Et rogamus te suppliciter, respicere velis propter filium tuum unicum servatorem nostrum et magistrum coelestem, Ecclesiam tuam tot modo per doctrinas alienas afflictam, ac mittere nobis spiritum sanctum tuum, spiritum veritatis, qui depulsa a nobis omni cupiditate et sapientia carnis, omnique sophistica et Satanae impostura, corda tuorum omnium [1] aperiat, purget, illuminet, ut ex scripturis tuis solis cognoscere valeant finem legis et omnis scripturae, filium tuum, propitiatorem nostrum, et te in illo, Deum unum et patrem nostrum. Atque fac ut ministerium nostrum, quod in instituta modo collatione praestare tibi et Ecclesiae tuae debemus, eo Ecclesiae tuae commodet, ut illa tandem plene in te consentiat et inde magis magisque instauretur et ad omnes gentes propagetur, ad gloriam nominis tui, per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, filium tuum, qui tecum in unitate spiritus sancti vivit, et regnat per omnia saecula. Amen.»

»Precationi subjiciam [2] et meam petitionem. [3] Ac licet a Patrono et tali atque tam singulari aliquid petere difficile non sit non tamen absque rubore peto. Oratamque tuam Humanitatem velim, ut per fidum et certum nuncium aut per librarium nostrum ad nundinas Francfordianas proxima quadragesima futuras aliquam pecuniam mittendam curet qua colloquio finito ad te si videbitur redire, aut in sequentes menses sustentari possim. Nisi enim [4] in hac profectione publicis Argentinensium sumptibus (neque enim majoribus te gravare volo) juvarer, [5] non solum huc venire vix potuissem, [6] verum etiam praeter illam pecuniam, quam tuam Amplitudinem ad Sevenum misisse puto, debitor iam essem alterius. Intelliget enim ad mensem Martium, in quo fere sumus, annum esse exactum quo a tua Celsitudine discessi, in tantis itineribus et sumptibus non aliunde [7] quam a te auxilium et patrocinium habens. Gratias tamen semper Deo optimo et **[p. 409]** maximo ago, qui omnia sic suaviter sua providentia disponit, ut semper mihi melius quam unquam sim meritus prospiciat. Quem ex animo oro ut ejus gratia perpetuo sit tecum, suae ut [1] ecclesiae totique Cristianae reipublicae, ut pii omnes bene sperant, servire ac magno ornamento esse possis.

»Rastibonae 9 Februarii 1546.

»V. A. C.

«humilis alumnus. »

[p. 410] III

RELACIÓN INÉDITA DE LA MUERTE DEL MAESTRO JUAN DÍAZ, NATURAL DE CUENCA

«El Maestro Juan Díaz, natural de Cuenca, hombre templado y modesto, de mucho recogimiento y honestidad, estudió desde muchacho latinidad y griego, artes y philosophia y buena parte de Theología, en la Universidad de Alcalá, y de allí se fué a París, donde prosiguió sus estudios doçe

años con la ayuda que para ello y su sustentaçión siempre le hizo el Doctor Alonso Diaz, su hermano, que abogaua en Roma desde el año de treynta y tres; y allí, en París, se hizo muy docto en la Theología y muy perito en las lenguas, hasta que el año de quarenta y çinco se partió para Alemania, sin que el dicho su hermano lo supiesse, con desseo de comunicarse con Philipo Melanton y Martin Buçero y otros doctos alemanes heresiarcas. Y uino en Argentina, donde desde a un año se hizo heresiarca como ellos, y començó a leer y predicar la secta lutherana, con gran daño de los alemanes, porque con uer que era español tan docto y de tan buena uida, los dubdosos en creer la nueua doctrina de sus naturales, con oyrla de él se determinauan en seguirla, y los determinados se confirmauan en ella. Desde allí descendió a Génoua, donde con su predicaçion y letura hizo mayor daño por hauer allí siempre de todas naçiones de el mundo. De allí, por no estar tan propinquo á Italia, se boluió á Ratisbona, donde reçibió poderes de tres o quatro çiudades francas prinçipales para tratar en Rastisbona y en el conçilio lo que conuiniesse a sus herejías y falsa liuertad. Llegó esta mala nueua a notiçia de el dicho su hermano a Roma último **[p. 411]**
dia de hebrero de 1546: el qual, tocado de el dolor increible por la offensa de Dios y de el Emperador, su Rey natural, y por la deshonrra de su nación y de su patria, y la infamia suya y de sus deudos, se determinó de yr a buscalle y procurar recogelle y reuocalle de tan mal camino; y si en ninguna manera pudiesse acabar con él esto, matalle. Con esta determinaçion, desamparando todos los negocios suyos y ajenos, despidiéndose de sólo sus íntimos amigos, partió por la posta primero dia de março con gran diligençia, lleuando consigo un criado de mucha confiança y buen soldado; y passando por Trento sin uer persona de quantos cardenales y prelados estauan ya allí para çelebrar el conçilio, siguió su camino derecho hasta Ratisbona, y no le hallando en ella, ni nueua de dónde estaua, tuuo notiçia que en çierta casa se juntauan unos estudiantes alemanes lutheranos, con quien el dicho Maestro tenia amistad, y diziendo: que él era español y hauia conoçido en los estudios de Alcalá al Maestro Juan Diaz, y por tenerlo por la persona que era, uenia de muy lexas tierras a le visitar; dándoles a entender con gran destreza que él uenia en aquellas partes por alumbrar su entendimiento de lo que España no hauia por ventura lugar. Ellos le respondieron que no sabían de él; pero pareçiéndole a él que se lo negauan, y perseuerando en lo començado, y ellos començando a dar crédito a lo que él fingia, le uinieron a dezir que mirarian en ello y le responderian: y esse dia a la tarde le respondieron que estaua en Muyburch, lugar de el conde Palatino puesto a la ribera de el Danubio, casi çerca de él, con cauas hondas por la parte de la tierra, y puentes leuadizos para entrar y salir; a donde le hauian rogado que estuuiesse secreto, porque ya hauian oido quán mal sonaua en la córte de su magestad su herética mudança; y como ya su magestad uenia de camino para Ratisbona, no le tuuieran por seguro allí. El Doctor, con alegre ánimo, les agradeçió lo dicho, y les rogó le diessen una guía que entendiesse algun poco de la lengua italiana; diéronsela, y el Buçero, que estaua allí, escriuió al Maestro Juan Diaz, y dió la carta, con otros muchos papeles de molde y de mano, a la guía: con la qual, dexando allí el Doctor lo que hauia traydo, partio para Inguistat, que era el camino derecho para Muyburch. Llegado al Danubio, passados primero los cauallos en un pequeño uarco, al segundo pasaje passó él y la guía, y pidióle las escrituras y las cartas que lleuaua; no se las **[p. 412]**
queriendo dar, lo amenazó que lo echaria en el rio si no se las daua; havidas, uió que escreuia a su hermano el Buçero cómo yua a buscalle un hombre español, a quien Dios en España hauia reuelado el uerdadero camino para seguir la doctrina euangélica, y otras cosas desta manera; y uió antes de salir del rio por las summas todos los papeles, que eran partes de libros llenos de grandes herejías, que escreuian y embiauan al Maestro Juan Diaz para que los repassasse y hiziesse imprimir en la imprenta que allí hauia, con gran diligençia, para lleuar a uender a la féria de Forth, que era presto. Passado el rio, y sossegada la guía, tornándola muy en graçia con dalle buenas palabras y algunos escudos, siguió su camino a Muyburch, donde halló al dicho Maestro en un estudio copioso de libros,

uestido con háuito tudesco, honesto, estimado y reuerençiado de todos como un Apóstol: el qual, aunque despues de sossegado mostró alegría con la vista de su hermano, luego de repente tuuo muy gran turbaçión. El primero dia estuuo algo áspero en la comunicaçión y causa de su estada allí y uenida de su hermano; el segundo y terçero, hauiendo estado solos cada un dia y noche más de diez horas, començó a ablandar y pareçer que le agradaba lo más de lo que su hermano le dezia, y espeçialmente los medios que le proponia para que, siendo él a la sazon un solo español en el mundo de aquella opinion, suspendiesse en su ánimo la resoluçión de las dudas hasta la determinaçion de el conçilio, y en este ínterin no estuuiese con los herejes, sino que se uiniesse a Veneçia; que él le proueeria allí de lo neçesario, y tambien luego a la hora le renunçiaria hasta treszientos ducados de renta eclesiástica, que entonçes el Doctor tenia. Al quarto dia se resoluió en este buen medio; pero al quinto dixo que por cosa de el mundo no se partiria de Alemania sin despedirse de sus amigos, y especialmente de el Buçero, que estaua aún en Ratisbona, y de Bernardino Oquino, aquel frayle capuchino italiano, gran predicador, que porque el Papa Paulo III no lo hizo Cardenal, se fué a Alemania y residió en Augusta en gran reputaçion y con guarda de alauarderos, prinçipalísimo heresiarca; el Doctor, no pudiendo en esto mudar a su hermano de su propósito, aunque bien entendió que seria su perdiçion, fué forçado a esperar que fuessen las cartas y uiniesse respuesta: la de Fr. Bernardino fué conforme a su dañado ánimo; la de Buçero fué uenir con gran diligençia él mesmo, con dos compañeros de **[p. 413]**
los que llaman coloquentes, que hauian sido diputados por la Alemania para començar a tratar con los diputados por la majestad çessárea de las cosas que hauian de tratar en el conçilio y de la manera que se hauia de hazer. Y dende con la uenida de éstos se tornó a remontar y a osar dezir a su hermano, aunque no muy descubiertamente, que antes él deuia detenerse por allá, y entender bien que era lo que más conuenia para su saluaçion; y el dia siguiente, que fué un uiernes antes de el domingo de Lázaro, Buçero y los alemanes dichos combidaron a comer en su posada al Doctor, y le dieron una abundante comida de pescados escogidos, despues de los quales començaron de seruir la messa de buenos capones y manjares de carne; y como el Doctor no comiesse, pararon todos, entreteniéndose a uer si él comeria: hasta que uiendo ya que no comia, le preguntaron en lengua latina, que todos allá hablauan, que por qué no comia; y él les respondió que a los cathólicos no era líçito: tornáronle a preguntar por qué; respondió: «Porque lo prohibe la Iglesia.» Preguntóle el Burçero que a dónde lo prohibia; y como el Doctor alegasse los Cánones para ello, hauiendo todos callado un poco, el Burçero, a manera de escarnio, meneando su cabeça y como preguntando, dixo: «¿Y quál es la Iglesia?»; como quien dize: ¿qué Iglesia es essa de quien nos hablais, llena de errores y abusos?, etc. Lo qual el Doctor sintió grauemente, y respondió: «Señores, yo sé bien que quando por acá se trata desta matheria, en lugar de razones y medios de letras se salta a las injurias; yo les suplico que dexemos esto.» Entonçes el Maestro, su hermano, y otros alemanes, a un tiempo replicaron: «Mas antes, sí, ueamos, ueamos quál es la Iglesia y qué es»; denotando muchas cosas debaxo de estas breues palabras, que todas se endereçauan a negar, no solamente la Iglesia cathólica y la autoridad apostólica, pero a tratar injuriosamente y con blasphemia de todo ello. Lo qual no pudiendo sufrir el ánimo de el Doctor, aunque bien entendido el peligro que se le seguia sin remedio uiniendo a romper, pero offreçiendo su uida y la de su fiel criado a Dios por la honrra de su santa Iglesia, respondió con semblante ayrado: «Si assí os plaze, nosotros por palabras y uosotros por las manos»; desta razon los alemanes, çinco que estauan a la messa, y tres que la seruian, se pusieron de color mortal, y los unos y los otros quedaron mudados por tiempo de Aue María entera, sin otro mouimiento más que **[p. 414]** mirarse los unos a los otros, estando los dos españoles attentos a uer lo que harian los alemanes. Plugo a Dios que el primero que habló fué uno de los dichos coloquentes, el de más edad, diziendo con gran sosiego: «El Sr. Alphonso tiene razon, que aquí no nos» juntamos a disputar, sino a comer y

holgar.» En continente acudió Buçero diziendo sossegadamente: «Bien dicho está, bien dicho está»; y aún todos començaron a hazer buen semblante, y desta manera se salió deste trançe tan peligroso, y se perseueró en su comida de carne, mirándolos los españoles hasta que uinieron frutas, con que se acabó la comida; despues de la qual el Doctor los combidó a comer para el dia siguiente en su posada, que era en casa de Leonardo Melinjer, hombre ingeniosíssimo y raro en el mundo si fuera cathólico, el cual les dió espléndidamente de comer de pescado solamente. Y acabada la comida empeçaron a tratar en buena conuersaçion que seria bien casar al Doctor en aquella prouincia, y assí, con buenas palabras, se partieron los unos de los otros, aunque desde el dia antes nunca anduuo el Doctor confiado de ellos, porque bien claro ueya quán al tablero traya jugada la uida entre ellos. Essa tarde, tentando fortuna, se salió al campo con el Maestro, su hermano, y allá le preguntó que quándo queria que se partiessen para Italia; el qual començó a poner nueuos inconuenientes, y tratando de ellos se passó aquella noche; otro dia, de mañana, que fué el déçimo en que hauian estado juntos, refrescando la plática por espaçio de çinco horas, solos y çerrados, el Maestro se yua aclarando más y resolviendo de no partir de allí, y el Doctor procurando que no se resoluiesse. Se fueron a comer, y luego se boluieron aençerrar, diziendo el Doctor que se queria partir luego; y dexadas razones y disputas, se boluió a cosas de gran lástima, representándole el descontento grande que lleuaria dexalle perdido entre los herejes; el gran sentimiento que la madre y deudos y amigos tendrian en un caso tan áspero como éste; el desagradecimiento que el Maestro mostraua hauiendo hecho tanto por él tantos años, y uenido ahora en persona desde Roma por solo su remedio, y con medios tan justos y honesto, y no curar de nada y tenello en nada; la mengua con que el Doctor y todos los deudos de el Maestro uiuirian en el mundo por su causa, y otras razones y consideraçiones tan sensibles, que hizieran enterneçer a un pedernal: mediante las quales el Maestro uino a las lágrimas en grande abundançia, y el **[p. 415]**
Doctor a doblallas: como que ueya la obligaçion en que el yerro tan grande de su hermano le ponia de executar su determinado propósito, aunque él tambien perdiesse la uida; pero todos no bastaron para plegalle un punto a querer tomar por medio siquiera boluerse a París, o a otra Universidad que él quisiesse, que fuese cathólica. Y con tanto se llegó la hora de çenar, y puestos a la messa los hermanos y los huéspedes y otros sus amigos, el Doctor no çenó, ni podía tanto encubrir su dolor que alguna uez no manifestassen algo los ojos lo que sentia su coraçon; y de manera que todos fueron dexando la çena, y callando se pusieron con gran tristeza a pensar. El Doctor, con la mayor dissimulaçion, los tornó a serenar y rogar que çenassen, y desde a poco todos se fueron a dormir a sus posadas. Por la mañana el Doctor se aparejó para su camino, y en tanto que se aparejaua el almuerzo, el dicho huésped, que allende de tener gran librería de cosas curiosas reprobadas, se tenia por çierto que tenia espíritu familiar, a los dichos alemanes les dixo: «Estad, señores, aduertidos, y mirad» mucho en este español; que sabed çierto que nos ha de uenir» por él algun mal presto.» Por lo qual acordaron, que pues el Doctor se yua, dos mançebos de allí, en un coche, fingiessen yr a Augusta por maluasia, para que con este achaque fuessen en su compañía todo el camino hasta pasalle de Augusta. Y assí fué, que despedido el Doctor de el Maestro, su hermano, y de todos, en subiendo a cauallo llegó el coche de otra calle, y los mancebos le dixeron, que pues yua a Augusta, ellos le querian hazer compañía. Y él, sospechando en el mismo punto lo que era, les respondió y reçibió muy bien; y assí partieron y fueron juntos hasta Augusta, donde çierto que el Doctor se apeó en casa de el correo mayor, y que pedia se ensillassen luego cauallos de la posta, creyeron los mançebos de Muyburch que luego se partiria a Italia, y que el negoçio quedaua seguro, y con tanto se fueron a otra possada. El Doctor se entretuuo hasta que supo que eran bueltos para Muyburch, y a la hora tomó otra guía, que entendia un poco más la lengua italiana, y tomó por otro camino, poniendo cauallos a punto a cada tres leguas para la buelta. Y assí fué caminando y proueyendo lo que quedó de aquel dia y toda

la noche, hasta llegar una hora o más antes que amaneçiesse a Muyburch, para poderse arrimar a la empalizada que está çerca de la çerca sin ser uisto de la guarda que haze çentinela en una torre, **[p. 416]**
desde donde se descubre por aquella parte mucha tierra; y allí estuuo cubierto hasta que se echó la puente y se abrió la puerta de Muyburch, que fué en saliendo el sol. Y dexando allí la guía con los cauallos, se entró con su criado passo a passo a Muyburch derecho a la possada de el Maestro, su hermano, la qual hallando abierta, se entraron sin llamar hasta el primer suelo; y allí donde era el passo para toda la casa alta y baxa, y donde suçediendo ruido hauia de acudir el peso de todo, se quedó el Doctor; y el criado subió a lo alto, y llegando a la cámara del Maestro, se leuantó de la cama y le abrió y le dió una carta del Doctor, en que le escreuia el peligro que tenia su uida en tan mal camino. Y en començándola a leer le dió el criado un golpe en la caueça con una hacha, de que luego cayó muerto, quedándosele la hacheta gran parte metida en la caueça, y teniéndole, para que no cayese de golpe. Como yua auisado, se bajó con alguna más priessa que conuenia; el Doctor, uiéndole uenir assí, le hizo bajar despaçio, y antes que de allí se mouiesse le hizo dezir dos vezes lo que quedaua hecho; y entendiendo bien que podia partir seguro, que no quedaua allí más que hazer, fué a donde estauan los cauallos, y haziendo subir en el que él uenia, que era el mejor, al criado, y tomando para sí el de la guía, se despidió de ella, diziendo que corriese poco a poco, porque a él conuenia correr con diligençia. Y assí fué tomando sus cauallos hasta Augusta, y desde allí los de la posta, hasta una posta antes de la çiudad de Tiessen, donde no halló cauallos, porque hauian lleuado los de la posta, y de todo aquello por allí, doze nobles señores, que yuan llamados por su magestad sobre el ruido sangriento que entre sí hauian hauido en señaladas parçialidades. Y tardando quatro horas en hallar çiertos roçinillos de passo, y más de otras quatro en llegar a Tiessen, huuo tiempo para que el que partió de Muyburch con recaudos para que prendiessen al Doctor y su criado en Ispurch, pudiesse llegar dos horas antes que ellos. En llegando allí fueron pressos en la posada de el correo mayor, y puestos esa noche en prisiones, apartados el Doctor con una cadena gruesa y el criado con dos. A la mañana uinieron a hablar al Doctor dos de el consejo, que allí llaman *Regimen* , y le preguntaron en sustançia casi todo el discurso susodicho, desde su partida de Roma hasta la última entrada en amaneçiendo en Muyburch. Y como uiessen que a todos les hauia respondido puntualmente la uerdad, teniendo **[p. 417]** por uentura por çierto que assí haria en lo que quedaua, y no les pareçiendo que esto conuenia a su authoridad, çessaron de le preguntar, hablando entre sí en Tudesco un poco; y sin se despedir de el Doctor se leuantaron y començaron a mouerse para se yr. El Doctor, pareçiéndole que yuan sañudos, les dixo que mirassen mucho lo que hazian, que aunque le ueyan assí un hombre tan particular, darian más estrecha cuenta de lo que quiçá pensauan, y a quien no creyan; de lo qual se imaginaron el yerro grande que escriueron despues Buçero y sus sequaçes en dos differentes librillos deste caso. Los dos primeros dias el Doctor tuuo áspero maltratamiento en su persona y mantenimiento, hasta que uenido a notiçia de las dos sereníssimas Reynas, hijas de el Rey de Romanos, por medio de la señora doña Blanca de Milán, muger de el Gouernador de el Palaçio, mandaron hablar a los de el consejo para que no se hiziesse assí: auisándolos que ellas hauian mandado hazer correo particular al Rey, su padre, sobre ello, y pidiendo que se sobreseyesen hasta uer su mandado, no hiziessen al Doctor maltratamiento. Los del consejo hauian hecho también correo a instançia de los de Muyburch, y acordaron, en tanto que uenia mandado de el Rey, y que los de Muyburch, trayan sus recaudos para seguir el negoçio contra el Doctor, que le passassen a una pieça de un torreon de el Palaçio, donde recibió gran merçed y regalos de las dichas Reynas, debajo de el nombre de la dicha señora doña Blanca. Los de Muyburch uinieron ende a pocos dias, y traxeron sus prouisiones Reales para que se les guardara justiçia, con que al Doctor y a su criado se les diessen letrados y procuradores para su defensa, y assí se hizo: los letrados fueron dos nobles de Ispurch, el

uno llamado el liçençiado Vdalrico Synochier, hombre cathólico y honrado; el otro, hombre de valor y entendimiento: a los quales, antes que el juizio se començasse, dieron liçencia los de el consejo que hablassen al Doctor. Y creyendo que era lego y sin letras, le hizieron una plática a la antigua, persuadiéndole a que para la saluaçion de el ánima no dexasse de dezir uerdad en el negoçio; a los quales él respondió, que quando fuesse uerdadera la causa por que le hauian presso, tenia su prision y qualquier otro trabajo grande por mucho descanso y honrra; pero que supiessen era clérigo de prima tonsura, y tenia beneficios eclesiásticos, y que también su criado era de corona, y que era justo se pusiesse esta exçepçion **[p. 418]** de el clericato, y se pidiesse fuessen remitidos al foro Eclesiástico, al Ordinario en cuya dióçesis, donde se pretendia el caso, no deuian de ser remitidos; y ya que de derecho se pudiera, no hauia seguridad ni manera cómo poderse tratar allá el negoçio, dando a entender que todos allá eran lutheranos. Y como ya en estas pláticas el Doctor lo hablasse en términos de letrado, áun alegando alguna uez su derecho para lo que dezian, ellos, como quien despierta de un sueño, le boluieron a hablar y a abraçar con mucha alegría, y offreçerse muy de ueras a su deffensa por la uía y forma que a él le pareçiesse. Otro dia se juntaron para hazer la audiençia todos los juezes de el condado de Tirol, que fueron ueyntidos, sin el juez de Ispurch, que llaman *Arlanterrichter*, que era el superior de todos, y destos hauia appelaçion al consejo. La audiençia se començó en las casas de Ajuntamiento, que están en la plaça, en una sala grande, en la qual a una parte estaua una mesa larga, y alrededor sentados los juezes; a otra parte todos los principales uezinos de Ispurch y otros nobles de fuera; a otra parte estauan sentados nobles de Muyburch de el Regimiento de él, y dos letrados de allá, y el síndico de el lugar, y quatro procuradores, y otros cuatro hombres de capa negra: que todos treze uinieron de Muyburch en seguimiento de el negoçio; en el cuerpo de la sala, y en uentanas y escaleras, estaua gente que no cauia de piés. Allí fué primero traydo el criado, de la prision donde estaba lejos de allí, con una cadena y dos alauarderos; el Doctor, que a la mañana hauia sido traydo allí de donde hauia estado a una pieça alta de prision, fué bajado también con su cadena y quatro alauarderos, y mandado sentar aparte en un banco. Se les puso la acusaçion, haziendo exhibiçion de la dicha hacheta y bonetillo de noche que el Maestro tenia en la caueça, mas no de la carta, que se quedó en las manos porque les dezia a ellos las uerdades. Por los letrados de los presos fué luego puesta la exçepçion de el clericato. Huuo alguna conferençia de razones entre los letrados de ambas partes en lengua Tedesca, y despues comunicaçion secreta entre los juezes: y con tanto çessó esta primera audiençia. A la segunda se respondió a la exçepçion, y huuo assimismo conferençias entre los letrados. Estaua a la sazon en Trento el Cardenal de Jaen don Pedro Pacheco para asistir al conçilio, al qual, en tanto que se esperauan los acusadores, el Doctor, con liçençia de el consejo, hauia escrito **[p. 419]** cartas auiertas, y a la córte de el Emperador al confessor de su magestad, fray Pedro de Soto, y para Mosieur de Granvela, Secretario, que todos le conocian, dándoles cuenta de su prision y de la causa que se pretendia. Y como el Doctor huuiesse ymaginado a lo que por uentura podia uenir el negoçio, hauia hecho hazer, con fauor de el Cardenal, en Thrento, çierta prouvança de el clericato con gran diligençia, y llegó a Ispurch para la terçera audiençia, y los deffensores la presentaron a la quarta. Los contrarios alegaron contra la exçepçion y prouanças, y a la quinta los juezes mandaron proçeder adelante. Appelóse de ellos, y el consejo remitió el negoçio a los juezes, los quales, conforme a su estilo, mandaron çitar los defensores para la audiençia de el dia siguiente. Ellos no pareçieron, porque el Doctor les hauia dicho que dilatassen quanto pudiessen, porque tenia firme esperança en Dios que la magestad de el Emperador les hauia de remediar. Fueron llamados los letrados nombradamente a pregones desde la uentana de la sala, de lo qual ellos se injuriaron mucho, y uenidos, passaron palabras ásperas con los contrarios y con los juezes, y se partieron con gran cólera de el Audiençia para el consejo, el qual mandó por un portero llamar al *Arlanterrichter* , y que lleuasse el proçesso. Visto por el consejo otra uez, fué remittido a los juezes, y

en aquella audiençia se determinó que el dia siguiente se proçediesse a la tortura contra los pressos. Las cartas de el Doctor hauian reçebido el confesor y Granvela en Ratisbona, y dado relaçion a su magestad de el caso, que aunque luego se supo en la córte, pero no se hauia sabido çierto que el Doctor era el presso hasta que uieron sus cartas. Su magestad hauia mandado despachar una prouision para que se suspendiesse el negoçio hasta la uenida del Rey de Romanos allí, diziendo que él con su magestad hauian de conoçer desto. Y acaeçió que estando la prouision despachada para que la lleuasse el primer correo que se despachasse a Italia, se hizo y çerró con priessa el pliego de cartas y despachos, y la prouision se quedó debajo de una mano de papel, lo qual Granvela no entendió hasta que dende algunas horas, recogiendo su escritorio para çerrallo, uio la prouision; y otro dia tarde, entrando a negoçiar con su magestad, le preguntó si hauia despachado lo de el Doctor; y hauiéndole dicho lo que passaua, pero que presto se despacharia correo a Italia y la llevaria, su magestad, con aquella grandeza que siempre **[p. 420]** tuuo, le respondió: «No, no, despachad luego correo particular.» ¡Piadosíssimo Dios, que usaste siempre mucha más misericordia con todos que mereçemos! Llegó el correo con la prouision a Ispurch a terçero dia, como a las ocho de la mañana, quando el *Arlanterrichter* andaua ya por la plaça muy hinchado, con su uerdugo detrás y las cuerdas en las manos, para entrar a dar tormento al Doctor, haziendo corrillos entre la gente de la plaça, en que hauia más de dos mill hombres esperando el suçesso, con opinion commun de todos que lo dexaria muerto antes que lo soltasse de las manos; porque, segun la pública fama, no hauia más endiablado hombre ni mayor lutherano que él. Los de el consejo, reçibida la prouisión, embiaron a mandar que se suspendiese el negoçio. Esto se sembró luego por el lugar, con gran admiraçion de la gente; pero en aquel dia el Doctor no supo nada, hasta el siguiente, que un secretario de el Cardenal de Jae, que ya era llegado allí por mandato de el Cardenal para assistir a los negoçios de el Doctor, tuuo manera para se lo hazer saber por una donzellica que yua y uenia a palacio, y uisitaua algunas uezes al Doctor, a la qual, por entender los guardas que era de palaçio, no ossauan dexalle de abrir. Desde a pocos dias su magestad, a quien, aunque el caso hauia desplazido, pero el zelo y grande determinaçion de el Doctor hauia agradado, y el confessor, uaron religioso y prudente, le acordaua a menudo la liuertad de los pressos, y le supplicaua por ella con gran instancia, llamó a Granvela, y le dixo que podria ser que el Rey, su hermano, no uniesse tan presto; que no conuenia que el proçesso de el Doctor estuuiesse en los de Ispruch; que despachasse una prouision para que embiassen a su magestad çesárea el proçesso. Hauia ya en Ispurch más de çinco mill hombres, que se hauian llegado de el condado de Tirol y de Augusta y otras partes, para uer la historia que esperauan se hauia de hazer de los pressos, quando llegó la segunda prouision de su magestad; y quando se entendió que se lleuaua el proçesso a su magestad, uióse una súbita tristeza uniuersalmente en todos los hombres, que de la muerte de los primogénitos de Egipto no podia ser mayor; y se affirmaua hauer hauido hombre que oyendo esta nueua sentado en la sala de la Audiençia, hauia quedado como muerto y mudado por espaçio de dos horas; pero las mugeres de Ispurch, que todas eran constantes en la fé cathólica, y continuauan en oyr la misa y offiçios **[p. 421]** diuinos como antes que en Alemania huuiesse herejes, tuuieron tanta alegría que no lo pudieron encubrir de sus maridos y deudos, quanto más de los estraños: de tal manera, que uiendo al secretario, o a qualquiera que hazia por los presos, donde no pudiessen hablar, sacauan el braço derecho con grande alegría, a la manera que en España quando dizen: «¡Uictoria, uictoria!» Entre las quales huuo algunas de las más nobles, que desseando la uida de los pressos yuan con sus hijos y donzellas descalças a una hermitta de Nuestra Señora que está fuera de Ispurch, rogando a Dios con muchas lágrimas que los librasse de tan gran peligro; y huuo algunas nobles determinadas, que sacándolos a executar la sentençia de muerte que pensaban se daria, hauian de salir a la calle y prender de ellos y tomallos por maridos, conforme a la costumbre de la tierra, y assí lo hauian tratado y conçertado en el palaçio. En este tiempo ya hauian llegado a la

corte de el Emperador y a la de el Rey de Romanos Breues de Su Santidad en recomendaçion de la justizia de los pressos, y muchas cartas de Cardenales y príncipes, y particularmente de Juan de Vega, que entonçes era embaxador de el Emperador en Roma, y de muchos años antes amaua mucho al Doctor, mediante las quales desde algunos dias el Rey de Romanos embió segunda uez a mandar que el Doctor fuesse bien tratado, y que lo dexassen uisitar de quantos lo quisiessen hazer: que hasta entonçes no lo hauia uisitado persona de el mundo, sino el secretario de la çifra de la dicha Embaxada, que hauiendo uenido por mandado de el Papa a negoçios, su magestad, al tiempo de su partida de buelta para Roma, por ser muy amigo de el Doctor, lleuó liçençia de el Rey para uisitalle, porque se supo en la corte, que a don Juan de Luna, que estaua a la sazon en la gobernaçion de Sena, y hauia uenido a la corte un dia antes que los señores arriba dichos, hauiendo mucho desseado uer al Doctor quando se boluia a Sena, nunca el consejo de Ispurch le quiso dar lugar para ello: de lo qual él se partió no con poco desabrimiento, y publicando en buen castellano lo que entendia de los de Ispurch. Lo mismo acaeçió a otros caualleros y capitanes que passando por Ispurch le dessearon uisitar; de el qual desabrimiento se sospecha que naçió lo que despues de dirá. En este tiempo las cosas de la guerra de Alemania re començaron a ençender mucho, y Fr. Bernardino Oquino, lastimado de la muerte de su amigo el Maestro Juan Diaz, **[p. 422]** tomando ocasion de que el Doctor hauia hecho una injuria tan grande a toda Alemania, y particularmente a aquellas çiudades francas que hauian dado su poder al Maestro, como arriba se dixo; affirmando que el Rey de Romanos y el Emperador no harian justizia, predicaua la uengança que de caso tan graue se deuia tomar. Y hizo este ofiçio con tanta uehemençia, que conmouió los alemanes a que se juntassen para este effecto ocho mil hombres en Augusta, y fuessen a tomar a Ispurch, para hauer a las manos a los pressos y lleuarlos ajustiçiar a Muyburch. Saliendo esta gente de Augusta repentinamente, fueron sobre Treçen y la tomaron sin ressistençia, porque eran allí tan lutheranos como ellos; y de allí desçendieron a la chiusa de el Rey de Romanos, y también la tomaron con poca fuerça, porque, segun se dezia, tuuieron inteligençia con el capitan de ella: y pareçió uerossímil, por ser passo tan fuerte y bien proueydo y tomarle tan fáçilmente y partieron la buelta de Ispurch hasta llegarse a siete millas de la ciudad, por lo qual las sereníssimas Reynas fueron lleuadas con grande diligençia a Ítala, lugar fuerte dos leguas de Ispurch. Visto esto por algunos señores de Ispurch y por los que hazian por el Doctor, procuraron con gran instançia con los de el consejo que diessen órdenes cómo se pussiessen en saluo los pressos. Los de el consejo respondieron, que si ellos se fuessen los lleuarian consigo. Pero mejor lo proueyó Dios. Publicada que fué la uenida de aquella gente tan çerca de Ispurch, algunos de los de Muyburch, que hauian quedado allí despues de lleuado el proçesso, desseando grandemente uer la muerte de el Doctor, y no curando de esperar a que fuesse por uía de justizia, començaron a tractar, segun despues se supo, llanamente con los tres alauarderos que estauan a la guarda de el Doctor, çerca de otras quatro puertas, que llegando la gente de Augusta a media legua de Ispurch, que se entendia seria aquella noche, las mismas guardas lo hiziessen pedaços y se passassen con la gente de guerra, prometiéndoles mucho premio, y que ellos desde allí los pornian en cobro y les harian toda su uida mucho bien. En el alboroto grande en el lugar, y la priessa de atambores y pregones muchos, porque los de el consejo no çessaban de embiar gente y artillería a çiertos passos, donde dezian que podian hauer alguna resistençia. El Doctor estaua con attençión escuchando y considerando lo que podia ser; con este cuidado, alargándose con su cadena todo **[p. 423]** lo que pudo, y tendiendo el braço, alcançó a una uentanilla de hierro que tenia la puerta: y açertando a estar sin çerrojo por de fuera, la abrió y uió estar en secreto dos de los de Muyburch con las guardas, los quales en uiéndole se mudaron todos grandemente, y una guarda uino apriessa para él diziéndole palabras de amenaza, y çerró la uentanilla con gran fúria; y aunque despues el Doctor llamó como solia, no le quisieron responder. Uiniendo el tiempo de çenar, y uisto que no se lo dauan, tornó a llamar una uez, y desde a media hora otra; y

como no le quisieron responder, tuuo por çierto que hauia algun gran mal, y assí estuuo con este cuidado y gran reçelo hasta la media noche, que de cansado acordó meterse en su camilla, que tenia sobre una tabla, teniendo por çierto que su hora era llegada, y pidiendo a Dios de todo coraçon, que si era seruido se acauasse su uida en manos de aquellos herejes, huuiesse misericordia de su ánima, pues él sabia que por su santa fée catholica y por su santa Iglesia hauia uenido en aquel estado. Perseuerando por espaçio de una hora en este ofiçio con las ueras que en tal tiempo se puede pensar, se durmió de tal manera que hasta ser de dia claro no despertó; y no sintiendo rumor alguno como el dia antes, se leuantó todo consolado, y tornó a llamar, pidiendo un poco de agua, la qual una guarda le traxo blandamente, mas con gran tristeza; pero el Doctor ninguna cosa más le habló, y desde a dos horas oyó que abaxo en una calleja dezia una a otra voz alta, en lengua italiana, que los de Augusta se hauian buelto atrás. Que esto fuesse dicho assí acaso o de industria porque el Doctor lo oyesse, él no lo supo jamás; mas de çierto que al tiempo que hauian de partir los de Augusta para Ispurch, huuo entre ellos algunos que dixeron que ya en algunos passos hallarian ressistençia, y que començando guerra abierta en el condado, y estando como estaua hecha gente en la montaña, les tomarian los passos y los harian pieças; y en este mesmo punto boluieron para tras, y no muy despaçio. Por esta manera, tan agena de el consejo y pensamiento de los hombres, Dios, por su clemençia incomprensible, libró a los pobres pressos de tan gran peligro: siendo cosa notoria que la gente de el pueblo de Ispurch deseaua tanto la gente de Augusta y holgaran tanto con su llegada, quanto los de Augusta de dar fin a su impressa. Es bien uerdad que quanto el carçelero donde estaba presso el criado del Doctor era gran lutherano, tanto su mujer **[p. 424]** era buena christiana, y allende que siempre le dezia por señas o por intérprete todo quanto passaua, le hauia prometido que si los de Augusta llegassen a Ispurch, ella le soltaria y daria órden cómo se saluasse. Luego como aquella gente de Augusta començó a entrar por el condado de Tirol, el Rey de Romanos tuuo auiso de ello, y çomo prínçipe tan christiano y tan clemente tuuo memoria de el Doctor, y mandó que lo lleuassen con el criado al castillo de Cobstan, que es muy fuerte; y aunque llegó este despacho algunos dias despues de retirados los de Augusta, pero porque las cosas de la guerra andauan con alguna desuentaja por la gran pujança de el exérçito de lutheranos, y hauia tambien sospecha que el Rey no podria uenir tan presto para uerse con el Emperador; y suçediendo que en aquella sazon llegaron a uista de Ispurch, y a aquella parte de el condado, trezientos arcabuzeros de a cauallo españoles, por mandado de el Emperador, por la ribera de el rio arriba que passa por Ispurch y va derecho a Cobstan, acordaron los de el consejo de embiar los pressos luego a Cobstan por el rio abaxo en una uarca, con quatro alauarderos de guarda y las cadenas trauadas en hierros hechos a posta y clauados en la misma uarca. Y en aquel castillo estuuieron cassi çinco messes sin mal tratamiento, pero siempre con sus cadenas, y sin que persona ninguna de fuera de el castillo los tratasse ni uiesse. Estando allí suçedió passar por lo bajo doze mill infantes italianos, que guiaua el Señor Vitelo, cauallero italiano de mucha prudençia y valor en la guerra, los quales embiaua a su magestad el Papa Paulo III para la dicha guerra, çerca de los quales uenia el Cardenal Farnessio y el Duque Otauio, nietos de el Papa, con quinientos cauallos ligeros; y como el Doctor era familiar y seruidor muy particular de el Cardenal, embió arriba dos gentiles hombres de su casa para que lo uisitassen; pero el castellano no dió lugar para ello. Y como allí se refrescó el no hauer querido los de Ispurch dar lugar para que don Juan de Luna ni ningún cauallero ni capitan de algunos que lo dessearon lo uisitassen en la prision, la noche antes que aquel campo marchasse, çiertos soldados, con poca consideraçion y demasiada cólera, por hazer pesar y daño a los alemanes, pegaron fuego a una esquina de una calle que tomaua todo el burgo; y como las casas son bajas todas y cubiertas de teyllo, fué tan grande el fuego que se prendió por causa **[p. 425]** de el ayre que hazia, que arriba en el castillo, con estar tan alto, se cubría todo de çentellas, y passó gran peligro de arderse; y aunque la calle donde se prendió era muy larga,

se abrasó toda sin quedar cosa. De lo qual se conçibió en la çiudad y en el castillo grande ódio contra el Doctor, teniendo por çierto que aquel daño se hauia hecho por su causa, y por ello tuuo alguna uez en gran peligro su uida, estando el castellano ausente. La causa de tanta dilaçion en los negoçios de el Doctor fué porque trayendo al cabo el Rey de Romanos el assiento de las cosas de Ungría suçedió en Praga, de Bohemia, çierta alteraçion, que le obligó a yr en persona a refrenalla y ponella en razon. Y a este tiempo, como la prision de el Doctor hauia sido tan larga, hauia partido de Roma con nueuos Breues y cartas para aquellos prínçipes un grande amigo suyo a solo atender a su negoçio, y se hallaua en el campo de su magestad. Y uista la nueua dilaçion que suçedia por la yda de el Rey a Praga, su magestad mandó que se lleuase allá al presso, para que el Rey pronunçiasse sobre la exçepçion de el clericato lo que fuesse justo; y con el correo que lleuó el proçesso fué el amigo de el Doctor, y no partió de Praga hasta que el Rey determinó el pleyto, mandando remitir los presos al Obispo de Presenon, que era el Cardenal de Trento, en cuya dióçesis está Ispurch, que por otro nombre se llama Impente, donde habian sido pressos, y mandó boluer el proçesso a Ispurch para que los juezes executassen esto. El amigo de el Doctor boluió para la córte de su magestad donde estuuo hasta que entendió que se hauia hecho lo que el Rey hauia mandado, para la execuçion de lo cual el consejo de Ispurch embió por los pressos a Cobstan, y uenidos a Ispurch, fueron remittidos como es dicho. Y el Doctor pagó las costas de su mantenimiento y de el criado de todo el tiempo passado desde la prission, y las proçessales, que tambien fueron muchas, porque a cada uno de los ueynte y tres juezes se daua a cada Audiençia un florin: por manera que todos los juezes lleuaron çiento y setenta y tres florines por siete audiençias. Y acaeçió que faltando al Doctor como çien ducados para acabar de pagar cuanto le pedian, Ludouico de Tassis, hombre noble y christiano, deudo de el correo mayor de su magestad, de el de España y de Roma por su magestad, el qual era correo mayor de Colman, y como muy affiçionado al Doctor desseaua grandemente su liuertad, sabido que le faltauan dineros, y uiendo **[p. 426]** quan mal le estaua detenerse allí por ninguna causa, espeçialmente porque todauía las cosas de la guerra andauan con trauajo le embió a offreçer secretamente por el capitan Salapat, tudesco hombre noble, criado entre españoles en la guerra, que le prestaria todo lo que hubiesse menester; y con el mismo se lo embió, contentándose para su seguridad con una çédula firme de el Doctor. Acto por çierto lleno de uirtud y cortessía, mayormente no hauiendo jamás tratado ni hablado al Doctor. Rematadas cuentas y aparejado lo neçessario, el dia siguiente partieron los pressos para la çiudad de Presenon con buena guardia de cauallo y de pié, y ellos bien a cauallo y tratados humanamente. Fué cosa muy de notar, que el dia que partieron de Ispurch no se uió hombre en toda la çiudad de ningún estado; y yendo, como yuan, por las calles, todas las mugeres salian a las puertas y a las uentanas con grande alegría, echándoles tantas uendiçiones como si fueran sus propios hijos. Llegados a Presenon, fueron assimismo reçibidos y tratados humanamente, hasta que dende a algunos dias el Cardenal de Trento embió a mandar que fuessen leuados a Trento, y desde allí los juezes de el Cardenal mandaron yr a çitar a los de Muyburch, con término de quarenta dias, para que uiniessen en seguimiento de la causa. Los quales no uinieron y guardada la forma de el derecho, fueron absueltos los pressos de la instançia de el juizio, y sueltos de la prision se partieron luego para Roma, donde llegado el Doctor estuuo algunos dias enfermo de las piernas y piés de el daño que le hauian hecho traer cadenas tan pesadas tanto tiempo; y desde la cama despidió las causas en que abogaua, con deliberaçion que hizo de uenirse en España. Luego como se leuantó fué a besar el pié al Papa, y se le presentaron el Cardenal Farnés y Juan de Vega, y él y ellos le honrraron allí mucho, y el Papa le pfreçió con gran uoluntad de le hazer merçed en qualquiera ocasion que se le ofreçiesse, y desde a poco le dió absoluçion para él y el criado, y le hazia siempre fauor pero como ya estaua determinado en su uenida a España, cansado de las cosas de el mundo, pospuesto aquel fauor y la fortuna y negoçios y el resto, se uino a ella luego que pudo, y assentó en Valladolid, donde ha

residido recogidamente, sirviendo de aconsejar sin interesses en la facultad a chicos y a grandes quantos le buscan. El hecho fué estimado de todos los prínçipes christianos, tenido por tan çélebre, que sabiéndose en la córte de su **[p. 427]** magestad, un gran prínçipe aleman dixo al duque de Alua con grande aplauso: «¡Oh, señores españoles, que toda la gloria quereis »siempre para uosotros!» Y llegado despues el exército çesáreo sobre Muyburch, dixo un coronel aleman a su magestad: «Aquí» començo la guerra el Doctor Alonso Diaz, aquí la comiença a» proseguir vuestra magestad.» Al qual el Emperador respondió con semblante alegre: «Assí es razon esperar en ella todo buen »suçesso.» Algunos escritores de diuersas naçiones lo han tambien escrito como cosa hazañosa, allende de los librillos que de él escriuieron los alemanes heresiarcas, de los quales el segundo intitularon *De nece secundi Abel* ; y por aquel mesmo se prueua bien la uerdad de esta historia, aunque escrito con tanta ponçoña, que el Papa Paulo IV le prohibió, y está entre lo que contiene el cathálogo de libros uedados.» [1]

[p. 428] IV

PROCESOS DE PROTESTANTES ESPAÑOLES EN EL SIGLO XVI [1]

ADVERTENCIA PRELIMINAR

La REVISTA DE ARCHIVOS empieza a publicar en este número los procesos que en el Archivo de Simancas existen contra protestantes españoles de siglo XVI.

Algunos de estos procesos, los más importantes sin duda, habían sido extractados por el Dr. Ernesto Schäffer, de la Universidad de Rostak, en su obra capital y eruditísima *Beiträge zur Geschichte des Spanisches Protestantismus im Sechzehnten Jahrhundert...* Gütersloh, 1902, en tres volúmenes. Pero la circunstancia de no estar íntegros en dicha publicación los procesos, y de aparecer traducidas al alemán muchas de las piezas que allí se insertan, nos obligan a una más completa reproducción de los documentos originales, que son de tanto interés para la historia religiosa de España en el siglo XVI.

Fué mi primera intención darlos como apéndice de la edición refundida, que voy a emprender, de mi *Historia de los heterodoxos españoles* ; pero considerando que esto abultaría mucho la obra y no dejaría espacio para otras ilustraciones, he decidido imprimirlos en esta REVISTA, reservando para la obra citada el comentario que necesitan, y que, entretanto, puede suplirse con el meritísimo trabajo del Dr. Schäffer, a quien tanta gratitud debemos los españoles por su concienzuda y meritoria tarea.

Damos las gracias al Sr. D. Julián Paz y Espeso, digno jefe del Archivo de Simancas, por las esmeradas copias de estos procesos que van a servir de texto en la presente reproducción.

M. M. Y P.

[p. 429] VALLADOLID.-1558.

Proceso criminal del Fiscal de este Sancto Oficio contra Pedro de Cazalla, clérigo, cura de Pedrosa, natural de esta villa de Valladolid, hermano del doctor Cazalla.

Relajado.-Año 1559.

En 8 de Enero 1568 años, por carta de Mateo Vazquez, Secretario del Consejo de la general Inquisición, se envió el traslado de la sentencia de este reo y fé de como dogmatizaba; creese que era para enviar á Roma; llevólo un correo.

Muy magníficos y muy poderosos Señores.

El Licenciado Ramirez, fiscal de este Sancto Oficio, ante vuestras mercedes parezco é digo: que por los libros é registros deste Sancto Oficio, de los cuales hago presentacion, consta é parece que Pedro de Cazalla, clérigo, cura del lugar de Pedrosa, hermano del Dr. Cazalla, está notado y testificado del crimen é delito de heregía, del cual protesto acusarles en forma; a vuestras mercedes pido é suplico manden dar é den su mandamiento para que el dicho Pedro de Cazalla sea traido preso á las cárceles deste Sancto Oficio, con secreto de bienes en forma, sobre lo cual y en lo necesario imploro el Sancto Oficio, é pido justicia. (Rúbrica.)

PRESION. Diose mandamiento de presion á 23 de Abril 1558.

Testigos que precedieron.

T.º 1. Doña Ana Enriquez y de oidas depusólo en 23 de Abril 1558.

T.º 6. Doña Juana de Fonseca depusólo en 19 de Abril de cosas de oidas.

T.º 9. Fray Alonso de Horozco depone de oidas, depusólo á 17 de Abril.

[p. 430] T.º 15. Doña Isabel de Benavides de propia comunicacion de alabanza de el Doctor Egidio, depusólo ante fray Juan Xuarez, en 23 de Abril, é después lo declaró ante los Inquisidores á 26 de Mayo.

Test.º Doña Antona de Branches depuso á 16 de Abril, dice de oidas.

Test.º Fray Antonio de Sosa, depone de oidas en 16 de Abril.

TESTIFICACION CONTRA PEDRO DE CAZALLA

Memoria de los testigos que deponen contra Pedro de Cazalla; y dellos van puestos números solamente en aquellos que se le dieron en publicación:

R. 1. Doña Ana Enriquez
2. Don Luis de Rojas.
3. Don Pedro Sarmiento.
4. Doña Mencía, su mujer.
5. Doña Antona de Branches.

6. Doña Joana de Fonseca.
7. Juan de Ulloa Pereyra.
8. Francisco de Vivero.
9. Fray Alonso de Orozco.
10. Fray Domingo.
11. Isabel de Estrada.
12. Doña Francisca de Zúñiga.
13. Cristobal de Padilla.
14. Juan de Vivero.
15. Doña Isabel de Benavides.
16. Juana Velazquez.
Sabino Esteti
17. Leonor de Cisneros.
18. Daniel de la Cuadra.
19. Antonio Dominguez.
20. Catalina Román.
Maria de Miranda.
Pero Rodriguez.
21. Diego Salgado.
Francisco Ramos.
22. Doña Joana de Silva.
23. El bachiller Herrezuelo.

[p. 431] TESTIGO 1.º-DOÑA ANA ENRIQUEZ

En la villa de Valladolid, á 23 dias del mes de Abril, año del Señor de 1558 años, estando el señor licenciado Guigelmo, Inquisidor, en la huerta de la señora Marquesa de Alcañices, estando alli la señora Doña Ana Enriquez, de la cual fué rescibido juramento, en forma debida de derecho, que diria verdad, y dijo ser de edad de 23 años, poco mas ó menos, y entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente:

Y tambien sabe esta confesante que está en la dicha creencia Pedro de Cazalla, hermano del dicho Dr. Cazalla, que vive en Pedrosa, junto á Toro, y que estaban alli otras personas en la dicha creencia; que no sabe sus nombres, mas de que uno dellos era un carpintero é una mujer que sospecha se llama Estrada.

Y tambien confieso que yo escribi una carta á Herrezuelo declarándole como estaba en este error, é que me pesaba de lo pasado, é que estaba muy contenta dello; y el dicho Herrezuelo me respondió, por carta, que él estaba muy contento que asi hobiese obrado Dios en semejante cosa, é otras cosas, y esta carta yo la di á Francisco de Vivero que la mostrase á Fray Domingo, y no se della ni que la han hecho; esta carta fué por Pedrosa é la abrió Pedro de Cazalla, y él mismo la llevó á Herrezuelo, é se holgaron mucho con ella.

En Valladolid, á veinte é nueve dias del mes de Abrill del dicho año, estando el Señor Licenciado Guigelmo en su posada, paresció presente Doña Ana Enriquez, la cual, so cargo del juramento que

tiene fecho, prometió de desir verdad, y entre otras cossas, contenidas en su declaración, dijo lo siguiente.

Cuando Doña Beatriz supo que estaba presso Padilla dijomélo, é que habia venido aqui Pedro de Cazalla; y creo que dijo al Doctor Cazalla que pusiese sus libros en cobro, y creo que me dijo que los que Pedro Cazalla tenía, quería traer con los del Doctor; paréceme que me dijo que le habia dado ella no sé qué libros Pedro Cazalla, y le habia dicho que los quemase, é yo dijéle que no lo hiciese, paresciéndome muy buena cosa.

Item: me dijo Doña Beatriz de Vivero que Don Carlos de Seso habia enseñado esta seta á Juan Sanchez; é Joan Sanchez **[p. 432]** á Doña Catalina de Ortega; é que á Francisco de Vivero lo enseñó Pedro de Cazalla, su hermano.

En la villa de Valladolid, á 26 dias del mes de Septiembre de el dicho año, ante los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo, é Licenciado Guigelmo, Inquisidor, paresció presente la dicha Doña Ana Enriquez, é como fué presente, so cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cosas, declaró lo siguiente.

Fuéle dicho que en su proceso tiene declarado que Pedro de Cazalla, é otros vecinos de Pedrosa, están en la creencia de estos errores, que diga y declare como lo sabe.

Dijo: que por el trato que con los hermanos del dicho Pedro de Cazalla ha tenido, entendió que él estaba en los errores que entrellos se platicaban, aunque no se acuerda en particular quien lo dijo, ni lo que en particular le dijeron, y lo mismo de los de Pedro de Cazalla, pero que nunca esta confesante trató dello con el dicho Pedro de Cazalla.

Preguntada que una carta que en su proceso dice que escribió al Bachiller Herrezuelo á Toro, que fué por Pedrosa, é que la vió el dicho Pedro de Cazalla, que declare como lo sabe.

Dijo: que en la carta que en respuesta della escribió á esta confesante el Bachiller Herrezuelo, le referia como habia ido por la villa de Pedrosa y allí la habia abierto, é por su persona se lo habia llevado á Toro.

En Valladolid, á 12 de agosto de el dicho año se ratificó en forma la dicha Doña Ana Enriquez, como paresce por su proceso.

TESTIGO 2.º-DON LUIS DE ROJAS ENRIQUEZ

En Valladolid, á veinte é cinco dias del mes de Abril, año del Señor de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su posada, paresció presente Don Luis de Rojas Enriquez, del cual fué rescibido juramento en forma debida de derecho, so cargo dél prometió de decir verdad, e que es de edad de veinte é cinco años, poco mas ó menos, y entre otras cosas, contenidas en su confesión, está lo siguiente.

Y tambien me declaró que estaba en esta creencia Pedro de Cazalla, clérigo, porque el mismo me lo

dijo delante de Don **[p. 433]** Pedro Sarmiento, mi tio, é Doña Mencia, su muger, é Doña Beatriz de Vivero.

En la villa de Valladolid, á diez é ocho dias del mes de Junio, en el Audiencia de la tarde, los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo é Doctor Riego, Inquisidor, mandaron traer ante sí al dicho Don Luis de Rojas, el cual, so cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cosas contenidas en su declaracion, dijo lo siguiente.

Preguntado dijo: que al tiempo que Pedro de Cazalla dijo que estaba en la creencia de estas cosas, fué en Palencia, puede haber, á lo que cree, despues de la Navidad próxima pasada veinte dias.

En Valladolid, á diez é siete de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Don Luis Rojas, como paresce por su processo.

TESTIGO 3.º-DON PEDRO SARMIENTO

En Valladolid, á veinte é nueve dias del mes de abrill, año del Señor de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su posada, vino allí Don Pedro Sarmiento, el cual juró en forma debida de derecho que diria verdad, é dijo ser de edad de cuarenta é un años, poco mas ó menos, y entre otras cosas contenidas en su confesion dijo lo siguiente.

Y segun veo pueden muy bien quemar á Fray Domingo y á Doña Beatriz, pues tanta maldad nos metian en casa, y tan mal pago me querrian dar sin merecerselo yo; digo mas, que como entendí que Fray Domingo tenia algunos libros que yo no tenia por malos, los quemé, porque cuando volviese no los hallase; mas cierto, para decir verdad, no sé qué libros eran, sino que se los habian traido de Pedrosa; deciános mas, que era menester que como creiamos que recebiamos el cuerpo consagrado rescibiesemos la sangre, y ansi nos comulgó no sé cuántas veces; y cierto juro que jamás me pude presuadir que era verdad, aunque me dijo que se hacia no sé adonde; y que, ni mas ni menos, no hacia al caso para consagrar decir el sacerdote las palabras de la consagracion, y no sé las que decia eran necessarias; las personas que estaban en esta congregacion eramos yo é Doña Mencia, mi **[p. 434]** muger, Don Luis de Rojas, mi sobrino, Doña Ana Enriquez, mi sobrina, el Doctor Cazalla, su madre Doña Beatriz, Doña Costanza, su hermana, Doña Maria de Vivero, su hermana, una monja de Santa Clara, su hermana, Pedro de Cazalla y un hermano suyo lego y la muger suya, Frandisco de Vivero, hermano destos.

Contónos Fray Domingo, que en Pedrosa, estando en casa de Pedro de Cazalla, cura, hizo la cena y comulgó alli, á una mesa, á doce ó trece personas, y antes les hizo el dicho Fray Domingo un sermon y después los comulgó y dió la sangre; y que era tanta la devocion, que derramaron muchas lágrimas, é una persona de las que allí se hallaron se desmayó.

En Valladolid, á 26 días del mes de Setiembre del dicho año, los Señores Licenciados Baltodano, del Consejo de la general Inquisición, y el Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en la Audiencia de la tarde, hicieron traer ante si al dicho Don Pedro Sarmiento, el cual, debajo del dicho juramento que fecho tiene, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Preguntando como sabe que Pedro de Cazalla, de quien tiene depuesto está en los errores del Lutero, que del tiene depuesto ser y estar en esta Congregacion, é que declare qué congregacion es.

Dijo: que lo sabe porque el dicho Pedro de Cazalla, juntamente con Francisco de Vivero, su hermano, estuvieron juntos en casa deste confesante, é que fué la primera vez que Doña Beatriz estuvo en Palencia, porque iban por ella, y que entonces no se acuerda de cosa particular que tratasen tocante á estos errores, mas de que Don Carlos é Fray Domingo, juntos é apartados, alabaron mucho á este confesante al dicho Pedro de Cazalla, diciendo que en estas cosas de errores, aunque ellos no los llamaban errores, era el dicho Pedro de Cazalla muy notable persona, é que en Pedrosa, donde era cura, según le dijo Fray Domingo, tenia muchos que le oían, especialmente á un carpintero cuyo nombre no sabe, el cual preguntándole como estaba, decia que bueno por Jesucristo y malo por sí, é que no tiene memoria de otra cosa particular que hobiese pasado con el dicho Pedro de Cazalla, é que al estar en estos errores llaman la congregacion.

En Valladolid, á 17 de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Don Pedro, como paresce por su processo.

[p. 435] TESTIGO 4.º-DOÑA MENCIA DE FIGUEROA

En Valladolid, á veinte y siete dias del mes de Abrill, de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su posada, paresció presente Doña Mencia de Figueroa, muger de Don Pedro Sarmiento, vecino de Palencia, de la cual fué rescebido juramento en forma debida de derecho, é so cargo dél prometió de decir verdad, é dijo ser de edad de treinta años, poco más ó menos, y entre otras cosas contenidas en su dicho y confesion, dijo lo siguiente.

Y tambien digo que Francisco de Vivero é otro su hermano clérigo, é otro hermano suyo seglar, que no sé sus nombres, fueron á mi casa á Palencia por Doña Beatriz de Vivero, su hermana; y estando en la mesa una noche, entendieron de mi que yo estaba en lá dicha creencia por algunas palabras que pasamos, é yo entendí dellos que estaban en la dicha creencia.

En Valladolid, á tres de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Doña Mencia, como paresce por su processo.

TESTIGO 5.º-DOÑA ANTONIA DE BRANTES

En Valladolid, á diez y seis dias del mes de Abrill del dicho año, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en la posada de Doña Antonia de Brantes, tomo é rescibió della juramento, en forma debida de derecho, é so cargo del prometió de decir verdad, é dijo ser de edad de mas de treinta años y entre otras cosas que depuso, dijo lo siguiente.

Otro sí me dijo-es á saber, Doña Beatriz-que su hermano el Doctor Cazalla sabía mucho desta verdad, y que sus sermones nadie los entendía sino los que tenían esta verdad; y que tenía un hermano que era cura de Pedrosa, gran sancto en esta verdad, y otro clérigo aquí, y su cuñada casada en Pedrosa, y su hermano casado con ella, y que en aquel lugar había muchos otros.

En Valladolid, á 11 de Septiembre de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Doña Antonia de Branches, como paresce por su processo.

[p. 436] TESTIGO 6.º-DOÑA JUANA DE FONSECA

En Valladolid, á diez y nueve dias del mes de Abrill del dicho año, estando el Señor Licenciado Gigelmo, Inquisidor, en el Monasterio de los Teatinos desta villa, paresció presente Doña Juana de Fonseca, muger de Alvaro de Lugo, Señor de Villalba, de la cual fué rescibido juramento en forma debida de derecho, é dijo ser de edad de mas de treinta años y entre otras cosas que dijo é depuso está lo que se sigue.

Item: me dijo Doña Beatriz y Francisco de Vivero que en Pedrosa, donde estaba su hermano cura y otro casado y su cuñada Doña Juana, eran muy sanctos en esta santidad, y tenian un collegio de sanctas en que habia diez y siete ó diez y ocho, no juntas sino que se juntaban en una parte y en otra á hablar.

En Villalba, á 24 de Julio de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Doña Juana de Fonseca, como paresce por su processo.

TESTIGO 7.º-JUAN DE ULLOA PEREYRA

En Valladolid, á diez y ocho dias del mes de Mayo de mill y quinientos y cincuenta y ocho años, estando el Señor Licenciado Baltodano, del Consejo, y el Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la tarde, paresció presente Juan de Ulloa Pereyra, vecino de Toro, é só cargo de juramento en forma que del fué rescibido, dijo ser de edad de... años; y entre otras cosas contenidas en la dicha su confesion, dijo lo siguiente.

Item digo: que entendí de Don Carlos y del Bachiller Herrezuelo, ó de alguno dellos, que Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, está en estas opiniones, y ansi nos hablamos yo y el dicho Pedro de Cazalla en Toro, no sé cuantas veces, una vez en casa de Don Carlos, y otra vez en casa del dicho Bachiller Herrezuelo, en estas opiniones, que le parece que habrá año y medio, poco mas ó menos, y entendió que estaba en ellas y las tenia, por la platica que con él sobre lo susodicho tuve, y no se si estaba delante Herrezuelo y su muger, y digo que algunas veces estaba delante Herrezuelo é alguna vez su muger que dicho tengo; y que en particular se acuerda que el dicho Pedro de Cazalla decia que no era **[p. 437]** necesario la confesion vocal, sino que bastaba la mental á Dios; y lo demás le parece que él lo afirmaba como tiene, y que este confesante estuvo con el dicho Pedro de Cazalla, en Pedrosa, dos veces, é que la una vez se trataban cosas destas, que fué un domingo, y crée fué el primero de la Cuaresma pasada, delante de Fray Domingo de Rojas, el cual aquel día habia predicado alli, que no se acuerda qué cosas fuesen.

Y digo, que cuando se trataban estas cosas, en casa del dicho Pedro de Cazalla, el mismo domingo que dicho tengo, estaban presentes Juan de Vivero é su mujer, que se llama Doña Juana de Silva, y el dicho Pedro de Cazalla y el dicho Fray Domingo é Isabel de Estrada, y otra muger que se llama, á lo que decian, fulana Roman, que no sabe si es casada ó doncella, vecinos del dicho lugar.

En Valladolid, á veinte é dos del dicho mes é año, ante los dichos Señores Licenciados de Baltodano é Guigelmo, paresció el dicho Juan de Ulloa, y só cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cosas que dijo y declaró, está lo siguiente.

Y que para lo que pidió la dicha audiencia, es para declarar cómo se ha acordado que el domingo primero de Cuaresma, á lo que le parece deste presente año, sabiendo este confesante que estaba en Pedrosa Fray Domingo de Rojas, vino alli este confesante, por oir el sermón del, ó de Pedro de Cazalla, é que el dicho dia predicó el dicho Fray Domingo, al cual le oyó este confesante; é que, aunque no se acuerda dello, parece que predicó sermón de la fée y que después desto comieron este confesante y el dicho Fray Domingo y Pedro de Cazalla, é Juan de Vivero, é su muger, é una muger que se dice Isabel de Estrada, en casa del dicho Pedro de Cazalla, é que en la comida, ó después de comer, le parece que trataron del dicho sermon, é que luego fueron tambien allá dos clérigos, que ayudan á Pedro de Cazalla en el servicio de la iglesia, que el uno se dice Francisco Gomez y el otro no sabe como se llama, é que estando hablando de algunas cosas de que este confesante no se acuerda, este confesante dijo á los susodichos que ansi le parescia que se habia de predicar, porque decir que se habia de creer á machamartillo no le parescia bien; porque preguntar ¿qué creís? creo lo que cree la madre Sancta Iglesia, ¿y que cree la madre sancta iglesia? lo que yo creo; e replicar esto, si no se lo que creo buena está la **[p. 438]** madre Sancta Iglessia; é que esto es lo que se acuerda que passó á la sazón.

En la villa de Valladolid, á veinte dias del mes de Junio del dicho año, estando los Señores Don Diego de Cordoba, eleto Obispo de Avila, é Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego, é Llicenciado Guigelmo, Inquisidores, en el Audiencia de la mañana, fué presente Joan de Ulloa Pereyra, preso en estas cárceles, y só cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cosas contenidas en su dicho y confesión, dijo lo siguiente.

Dijo: que de un año á esta parte, á lo que le paresce, estando Pedro de Cazalla en Toro, en casa de Herrezuelo, estando presente á lo que se acuerda y tiene por cierto el dicho Herrezuelo, preguntó este confesante que como se habia de entender la confesion, si era necesario confesarse al sacerdote ó no; y el dicho Pedro de Cazalla respondió que no era necesaria hacaerse al sacerdote, sino tan solamente á Dios, y que aquella autoridad de la Sagrada Escritura, le dijo el dicho Herrezuelo á este confesante, entonces y otras veces, que dice: confesaos unos á otros, [debe] entenderse cuando uno está en un peccado, ó una cosa que le dé pena, como una enemistad ó una cosa asi, que la vaya á comunicar con el ministro ó con el sacerdote para que le dé el consejo saludable para su conciencia.

Item dijo: que de las personas que se ha acordado que tratasen estas opiniones por trato ó oidas, que este confesante las tiene ya declaradas, y lo que agora se acuerda es que oyó á Herrezuelo y á Pedro de Cazalla que Ana Velazquez, criada de la Marquesa de Alcañices Doña Juana, estaba en estas opiniones luteranas, y ni mas ni menos le dijeron los susodichos que un Joan Sanchez, criado de Pedro de Cazalla, estaba tambien en esto.

En Valladolid, á doce de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Juan de Ulloa Pereyra, como paresce por su processo.

TESTIGO 8.º-FRANCISCO DE VIVERO

En la villa de Valladolid, á veinte y seis días del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, ante los Señores Licenciados de Baltodano, del Consejo de la general Inquisición, el Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la mañana **[p. 439]** fué presente Francisco de Vivero, clérigo, del cual los dichos Señores rescibieron juramento en forma debida de derecho, é declaró ser de edad de... y entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Fué preguntado si alguna otra persona mas de los dichos Fray Domingo y Doña Beatriz le han tratado y comunicado estas cosas, dijo que su hermano Pedro de Cazalla y que todas las pláticas deste propósito era en lo de la materia de la justificación.

En Valladolid, á cinco de Septiembre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Francisco de Vivero, como paresce por su processo.

TESTIGO 9.º-FRAY ALONSO DE OROZCO

En el monesterio de Santo Augustin de esta villa de Valladolid, á diez y siete dias del mes de Abrill de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando en el dicho monesterio el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, apresció presente el Reverendo Padre Fray Alonso de Orozco, prior del dicho monesterio, del cual fué tomado y rescibido juramento en forma debida de derecho, so cargo del cual prometió de decir verdad é dijo ser de edad de cincuenta años, poco más ó menos, y entre otras cosas que dijo declaró está lo siguiente.

Demas desto dice este testigo que le recontó la dicha Doña Antonia de Brantes que esta Doña Beatriz le había dicho que eran casi seis mill personas las que siguian esta manera de vivir, como persuadiéndola á quella hiciere lo mismo, entre las cuales le nombró á su madre y otra hermana suya, la de Ortiz, y que el Doctor Cazalla, su hermano, estaba mucho en esta verdad é una hija del fiscal Hernando Diez que se dice Doña Catalina, de lo cual no sabia nada su madre de la dicha Doña Catalina, é una hija de la Marquesa de Alcañices, é no se acuerda de los nombres de mas que le nombró en esta villa, y que en Palencia estaba en aquesta creencia el Padre Fray Domingo de Rojas de la Orden de Santo Domingo, é un nieto del Marqués de la Poza, que ha de ser mayorazgo, é otras personas de Palencia que no se acuerda quienes eran; y que en Pedrosa estaba otro **[p. 440]** hermano suyo, que era clérigo, cura del dicho lugar, que estaba en la dicha creencia y que en el mismo pueblo habia otros que el los habia traido á esta manera de vivir.

TESTIGO 10.º-FRAY DOMINGO DE ROJAS

En la villa de Valladolid, á diez y siete dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Don Diego de Córdoba, Obispo de Avila, é Llicenciado Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, en la audiencia de la mañana, fué presente Fray Domingo de Rojas, preso en estas cárceles, y so cargo de juramento que fecho tenía prometió de decir verdad y dijo ser de edad de treinta y seis años poco, mas ó menos, y entre otras cosas que dijo y confesó debajo del dicho juramento dejo lo siguiente.

Despues desto, pasando á Valladolid, por Pedrosa, posé como otras veces solía en casa de Pedro de Cazalla, cura de alli; esto era el verano pasado y tambien me habló en la justificacion, oscuramente

por no fiarse de mi, diciéndome cuan engañados estaban los que no ponian toda su confianza en Jesucristo y desconfiaban de sus obras y otras cossas en esta materia, sin declarárseme del todo; y aunque me hacian alteracion y temor, no se lo di á entender ni vi entonces claro que repreender; acuerdóme que me dijo: oh Señor! la merced que Dios ha hecho al Doctor mi hermano; hále Dios derrocado de sus letras y prudencia por medio de Don Carlos de Seso, el cual con una espada y una capa nos ha engendrado en Cristo; no se me declaró mas.

A Palencia tambien fueron, despues desto, Pedro de Cazalla y Francisco de Vivero; y sabiendo de Don Carlos y del Doctor la mudanza de Don Pedro, les hablaron en aquella materia hasta donde ellos pensaban que llegaban; entendí que el Pedro de Cazalla habia años que estaba en esto por medio de Don Carlos, y el Francisco de Vivero muy poco antes de Navidad, por medio de su hermano Pedro; rogaronme que fuese á Pedrosa, y fuí por Cuaresma, y alli me vino hablar de Toro Herrezuelo, y estaba tambien alli Francisco de Vivero, y todos cuatro hablamos algunos ratos en esta materia, y tambien otro Don Juan, no sé se llama de Ulloa, Comendador de San Juan, que está en Toro.

[p. 441] Y ansi mismo se le acuerda en lo de los libros, presupuesto que lo que dijo es asi verdad, según entendió de Don Carlos de Seso y de Pedro de Cazalla, que todos los libros, asi en latin como en italiano, ó algunos papeles de romance trasladado, había traido á España el dicho Don Carlos; y que los más dellos tenia Pedro Cazalla, y alguno ó algunos el Doctor Cazalla; y esto que lo entendió porque se lo dijeron los dichos Don Carlos y Pedro de Cazalla.

En Valladolid, á ocho dias del mes de Junio de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Don Diego de Córdoba, electo Obispo de Avila, é Baltodano, del Consejo de la general Inquisición, é Licenciado Guigelmo, Inquisidor, hizo parecer ante sí al dicho Fray Domingo, y so cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cossas contenidas en la dicha su confesion dijo lo siguiente.

Tambien en Pedrosa, cuando dije que alli estuve en principio desta Cuaresma, hablé delante de Pedro de Cazalla y del Comendador de Toro, que he dicho que me vino á ver, y de Juan de Vivero y su muger y de dos capellanes del dicho Pedro de Cazalla, en cossas indiferentes de la justificacion, de tal manera que los que no entendieran de raiz mi lenguaje no me pudieran entender.

Y viéndome mas habil, á mi parecer, y mas dispuesto para bien obrar después de haber creido á Jesucristo por mio, é á mi por suyo, confirmabáme en lo que me habian dicho Don Carlos tocante en la justificacion, y en todos los otros dogmas estaba suspenso, y sufrí leellos y oillos al dicho Don Carlos, al dicho Bachiller Herrezuelo, á Pedro de Cazalla, al Doctor Cazalla á Francisco de Vivero, á Juan Sanchez, paresciéndome que asentado en lo primero y sintiendo lo que no he dicho, que en todo lo demás iba tanto, como ya dije arriba en mi confesion, y para mi templaba lo de la confesion y comunion, como ya he declarado, y lo de los sanctos y lo de las imágines.

Tambien en Pedrosa hablé en esto á Pedro de Cazalla y a los de su casa y se alegraron mucho; y una noche estando presente Herrezuelo, Francisco de Vivero, Joan de Vivero y su muger y no sé que otra persona del lugar, les prediqué mucho de este beneficio, y ante que cenásemos les di con la misma intincion el pan **[p. 442]** y el vino, y queriéndome partir de alli, almorzando hice lo mismo, con toda la simplicidad que tengo dicho.

Pedro de Cazalla me dijo que sabia que Padilla habia hablado en esta materia en un lugar cerca de Zamora, que se dice Aldea del Palo, en casa de un Sotelo y no sé mas en esto.

Preguntado si dió á entender esta dicha materia de la certidumbre de gracia, de otra manera que el Concilio Tredentino lo determina, dijo que á estas personas que ha dicho que no.

Preguntado declare si lo trató con otras y de qué manera, donde y cuanto tiempo ha, dijo que Don Carlos y el Bachiller Herrezuelo y el Doctor Cazalla y su hermano Pedro de Cazalla creían que la fee viva, de que muchas veces ha tratado, era una revelacion de Dios y un llamamiento cierto para la bienaventuranza; y que las veces que habló con ellos abiertamente y que se entendiesen los unos á los otros, serian tres ó cuatro veces con Pedro de Cazalla, en Pedrosa, á lo que se acuerda; y con el Bachiller Herrezuelo en el dicho lugar, los habló la primera semana de Cuaresma próxima pasada, en casa del dicho Pedro de Cazalla, no estando otra persona delante que lo entendiesen; y con el Doctor Cazalla en Valladolid, esta dicha Cuaresma, en cas de Doña Leonor, su madre, que no se acuerda que estuviese otra persona delante.

En la villa de Valladolid, á diez y seis dias del mes de Junio de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando el Señor Licenciado Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego é Licenciado Guigelmo, Inquisidores, en el audiencia de la mañana fué presente el dicho Fray Domingo y so cargo de juramento que tiene fecho, prometió de decir verdad y entre otras cosas dijo lo siguiente.

Dijo: que se acuerda que Sabino Bernal, clérigo, le dijo á este confesante habia cinco ó seis años de antes que el Rey fuese á Inglaterra, que Pedro de Cazalla le habia dicho que habia estado fatigadisimo, que oyó á un grande amigo suyo, sin decirle á quien, que parescia algo sospechosa, é que fué á Fray Bartolomé de Miranda el dicho Pedro de Cazalla, y le dió parte de lo que debia hacer; le dijo el dicho Bartolomé de Miranda que debia de llegarlo al cabo, para que se aclarase aquel negocio, y que asi le habian llamado al dicho Don Carlos los dos, y le habia el dicho Fray Bartolomé corregido en aquello y advertido mucho que no **[p. 443]** tratase mas de cosa que paresciese mas de aquel lenguaje, por ser los tiempos que eran, é que esto pasó aqui en Valladolid, no se acuerda donde y no se halló á ello presente nadie.

E que le parece que Pedro de Cazalla le apuntó á este confesante algo desto mismo, á lo que le parece, la dicha Cuaresma pasada, no se acuerda si en Pedrosa ó aqui en Valladolid.

En Valladolid, á diez é nueve dias del mes de Jullio de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, é Guigelmo, Inquisidor, en el audiencia de la mañana, paresció presente Fray Domingo, preso, y el Bachiller Gerónimo Ramirez le puso su acusacion en forma, y el dicho Fray Domingo juró en forma de responder á los capitulos della y entre otras cosas que dijo é respondió á los dichos capitulos, dijo lo siguiente.

A los catorce capitulos que le fué leido dijo: que virtualmente este confesante tuvo la oppinion contenida en el capitulo, pues se confesaba de que en solo Jesucristo y sus merecimientos, aceptados por la fee, estuviese todo el perdon de los peccados, y en razon de perdonar peccados escluía todo lo que no era esto, pero decia que era necesaria la confesion, como lo disponía la Iglesia, para muchos

efectos; y desta manera dice que lo ha dicho é oido decir á las personas que dicho tiene, y que las personas que en esto le empusieron fueron Don Carlos de Seso, estando en Palencia, en casa de Don Pedro Sarmiento, y Pedro de Cazalla, tambien en Palencia ó en Pedrosa y que al tiempo que lo platicaron los susodichos, no estaba persona ninguna presente, aunque después en Palencia, en presencia del dicho Don Carlos, lo platicó este confesante con Doña Mencia y Don Pedro Sarmiento.

Item dijo: que se acuerda en casa de Doña Leonor de Vivero, viniendola á ver la dicha Doña Mencia y Doña Ana Enriquez su sobrina, haber oido al Doctor Cazalla hablar en esto mismo, á todos los que alli estabamos, de la manera que este confesante lo tiene declarado agora y en su confesion; y que el dicho Doctor lo enseñaba diciendo las mesmas tres cosas que el ha dicho, que son: reconciliarse primero con Dios y después con el prójimo; y después de ya perdonado que era de provecho la tercera confesion; y que la tercera confesion era confesarse al sacerdote, de la cual se siguian muchas utilidades, pero, segun se acuerda, el dicho Doctor Cazalla dijo alli que no era necesidad, é que estaban **[p. 444]** presente la dicha Doña Leonor de Vivero, la cual por ser sorda cree que no lo debia de entender, la cual estaba en la cama, y alli estaban Doña Mencia de Figueroa y Doña Ana Enriquez é Doña Beatriz de Vivero, é no sabe si alcanzó esta plática Francisco de Vivero, porque entraba y salia muchas veces, é que esto fué por Cuaresma; é cuando platicó esto con el dicho Pedro de Cazalla no se acuerda que personas estuviesen presentes, y que este confesante siempre confessaba por si ó por no, aunque destos errores no me acusaba.

En la villa de Valladolid, á veinte dias del mes de Jullio del dicho año, estando los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego, é Licenciado Diego González, Inquisidores, en el audiencia de la tarde fué presente el dicho Fray Domingo de Rojas, el cual so cargo de juramento que fecho tiene, respondiendo á los artículos de la acusacion que le fué puesta, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

A la veinte respondo: que la niego como en ella se contiene; lo que dije es que habia leido en Calvino que el peccado original siempre quedaba en nosotros aun después de batizados; allega Calvino á San Pablo *ad Rom quod habitat in me peccatum* , y que todos los movimientos que sienten los hombres en carne y en espíritu contra la ley de Dios es este peccado perdonado, y que por eso aquellos los llamaron peccados veniales, pero cuando estos apetitos son consentidos son peccados atuales; y por esto avisaba San Pablo: *non regnet peccatum in vestro mortali corpore etc* ; esta doctrina me contentó entonces y me paresció conforme á San Pablo, y platiquéla al Licenciado Herrera, el dia que dicho tengo, muy á la larga, Don Luis, mi sobrino, presente; y parecéme que les parescia bien y tambien la platiqué á Francisco de Vivero é á Juan de Vivero, después de Navidad, yendo ellos á Logroño y pasando por Valdespina y en Pedrosa, cuando tengo dicho, á peticion del mismo Juan de Vivero, á Pedro de Cazalla, y no me acuerdo si estaban alli más.

A la veinte e tres digo: que oi decir á Don Carlos, cuando en Palencia á solas me habló, que en la hostia estaba Jesucristo Nuestro Señor como en el cielo, *cum pane praesens* , pero que no se trassustanciaba el pan en su cuerpo de manera que dejase de ser pan, mas me dijo que no le instituyó Cristo este Sancto Sacramento para guardalle en custodia, ni traelle en procesiones, sino **[p. 445]** para comelle, y que entonces tenia razon de sacramento y no de otra manera, y que el que le rescibia con fee de que aquel era su redencion, le rescibia para su salud, y el que le rescibia sin este crédito no dejaba de recibir á Cristo, pero no para provecho sino para juicio y condenacion; dijóme más, que no

se habia de adorar el pan que se parescia, sino el Cristo que alli se encobria, y que era lo demás idólatra; pero no me dijo que Cristo no se pudiese, si el quisiera, detener debajo de las especies y asi guardarse en custodia, sino que no quiso, porque no era cosa decente ni habia para qué, y se seguian muchos inconvenientes dello; mas me dijo que los clérigos debrian consagrar en lengua que lo entendiesen los circustantes y comulgar siempre alguno consigo, donde no, que no hacian bien ni verdaderamente la cena del Señor, sino que peccaban si la inorancia no los escusase, y encomendóme que leyese esto y lo demás en Calvino, el cual lo afirma asi y trata de proballo; yo jamás pude creer ni asentar esto en el alma, aunque lo deseaba entender, y á este fin referiendo esto de Don Carlos, lo platiqué con Doña Beatriz de Vivero, en Palencia, y me dijo que no curase dello, sino que bastaba lo que Dios me enseñaba en lo de la justificación, que lo demás que no curase dello, porque Dios le hacia muy grandes mercedes en el sacramento recibiendole y no le recibiendo en la iglesia; y en la misa, platiqué esto delante de Don Pedro Sarmiento entonces, y de su muger, y tambien estos me dijeron que no lo entendian; y tambien delante de Don Luis, y tambien se le hacia rescio; pero el y yo, platicando mas en particular, traiamos razones para hacer probable esto; y el me parece que me dijo que le hacia Dios gran merced, mas que nunca jamás, en recebir el sacramento con fee cierta de que aquel Cristo que alli recebia murió por el y le salvó; y paresciale que este era el espíritu del sacramento, y todo lo otro carne, pero siempre le vi dubdoso, como á mi cuando vino á Palencia Pedro de Cazalla y Francisco de Vivero, luego después de los Reyes; entrambos y mas Francisco de Vivero que el otro, delante de los que tengo dicho de Palencia y en mi presencia y de Don Luis, mi sobrino, habló sobre estos articulos, él y su hermano, con gran averiguación, é yo les repreguntaba cosas para que mas se declarase, no dándoles á entender que no le creia, sino que holgaba de oillos en aquella materia, y ellos hablaban como con personas de su opinion, en todo y por todo, afirmando **[p. 446]** lo que me dijera Don Carlos de Calvino en Pedrosa, hablé en lo mismo, mostrando creello, al Bachiller Herrezuelo y á los mismos Francisco y Pedro de Cazalla, y el Herrezuelo me lo confesó todo y me lo afirmó como cosa averiguada, diciéndome que Don Carlos se lo habia primero enseñado á el y que se le hiciera muy dificultoso al principio.

En lo del rezar mis horas oi lo mismo á Don Carlos y á Francisco e á Pedro de Cazalla, diciendo ellos, delante de Don Pedro y de Doña Mencía y de Don Luis, que algunas veces no rezaban, usando de su libertad, por mejor emplear el tiempo, é yo concedi con ellos.

Pero confieso que despues que sobre esto mismo me hablo Herrezuelo en Pedrosa, como he dicho, yo no dejé de decir misa ni la dije por cumplimiento, ni dejé de creer que consagraba-pero nunca la dije de *requiem* y cuando llegaba al *memento* de los finados, deciale entendiendo de los fieles que habian de morir, entendiendo violentamente lo que por los finados se rogaba, y cuando lo de los sanctos decía, mas procuraba de acordarme dellos para imitallos que para invocallos, y el sacrificio ofreciále en agradecimiento del primer sacrificio, metiéndome á mi en el sin ninguna dubda, y recibiendo el fruto del cuando consumia el sacramento, é si habia alguna persona que quisiese comulgar holgábame mucho dello, teniendo respeto á lo que me dijera Don Carlos, que lo hiciese asi por hacer representacion de la cena del Señor; y de todo esto di parte á Don Luis é á Francisco de Vivero, é creo que el lo hacia asi, y á Pedro de Cazalla, el cual, por estar mas persuadido de la opinion de Calvino, no le satisfacia aun esto, y me dijo en Palencia que como decia yo misa adonde lo podia escusar, é yo le dije que no podia hacer menos por no escandalizar, y dijóme aqui, en casa de Don Pedro, no escandalizára y dijele que la decia de goloso por comulgar.

A la treinta y nueve ya he respondido y no tengo mas que declarar sino que en esas conyunturas

nunca dije que el Lutero era sancto, ni me acuerdo nombralle otras veces, é loado lo que he leido de su doctrina, diciendo que me espanta, y refiriendo algunas cosas suyas como ya he declarado en mi confesion, y declarado que diciéndome Doña Francisca de Zúñiga é Doña Beatriz de Vivero del casamiento suyo, dije que teniendo ella opinion que tenia, que, aunque no sintiera necessidad de casarse, estaba **[p. 447]** obligado hacello, y desto traté otra vez en Valladolid con Juan Sanchez y Doña Catalina de Ortega, en casa de Doña Leonor, y en Pedrosa con Pedro de Cazalla y Herrezuelo, á solas, y acuerdóme haber dicho que era mejor casarse hoy dia todos, que no haber las suciedades y males que se parescian en todas las órdenes, y nunca traté desto sino como escusando al Lutero para conmigo y con estas personas que he dicho, porque por esto no perdiésemos la devoción á la doctrina suya.

A la cuarenta y ocho dijo que la niega; lo que me acuerdo haber dicho es que está todo trocado y fuera de sus lugares y que las mas de las órdenes, aqui dichas, no cumplen su profesion, y que, estando tan estragado todo, el que la quiere cumplir es perseguido y empedído, y dije á los mas que aqui he nombrado, especialmente al Doctor Cazalla en Valladolid, por San Lucas, y á sus hermanos, y en Palencia, que hallaba mas paz y mas Cristo en casas de seglares que en las de la religion, y que á este fin deseaba vivir á solas en un rincón, y otras cosas, desta manera, que no me acuerdo; á lo demás ya he respondido; nunca usé de los términos feos que aqui se señalan, é oyendo á Francisco de Vivero y á su hermano Pedro de Cazalla tratar este lenguaje, se lo contradije de veras y se lo afée.

Item: me acuso que ofreciendoseme algunas veces en cosas destas contraditiones, y de la Escriptura Sancta razones que me convencian, desimulaba con ellas y procuraba de entendellas en sentidos violentos, é que yo claramente habia de ver que eran forzosos, si no me quisiera de propósito cegar, é aunque consultaba algunas cosas destas con Herrezuelo Pedro de Cazalla, Francisco de Vivero proponia las dubdas como de otros y no mias, y en todo lo que soy acusado y he confesado ninguna cosa me reprende mas la conciencia que esta por parecer peccado contra el Espiritu Sancto.

En la villa de Valladolid, á veinte dias del mes de Agosto del dicho año, ante los Señores Licenciados Don Diego de Córdoba y de Baltodano, del Consejo, é Licenciado Gigelmo, Inquisidor, fué presente el dicho Fray Domingo, é so cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cosas que declaró en su confesion dijo lo siguiente.

Item dijo: que Pedro de Cazalla dijo á este confesante, estando en Pedrosa ó en Palencia, por la Navidad ó Cuaresma próxima **[p. 448]** pasada, que Egidio y Costantino, é otro Doctor Vargas, estaban en estos errores, é que leían libros vedados, é que para hablar delante de otros sin que fuesen entendidos les tenían mudado los nombres, llamando al Lutero el Doctor, é á Phelipo Melanton el negro, é ansi á otros desta manera, é que no le dijo el como sabia esto, é que no se acuerda que estuviese alguno delante.

En Valladolid, á diez é nueve de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Fray Domingo, como paresce por su processo.

ADDICION DE FRAY DOMINGO DE ROJAS

En Valladolid, á siete dias del mes de Diciembre deste año de cincuenta é ocho años, estando el

Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo de la santa y general Inquisicion, en su audiencia de la tarde, mandó traer ante sí á Fray Domingo de Rojas, preso en este Santo Officio, el cual como fué presente, so cargo del juramento en forma que antes tenia fecho, entre otras cosas que dijo é declaró, respondiendo á los testigos de suplicacion, dijo lo siguiente.

Item: dijo el dicho testigo que vió é oyó que hablando el dicho Fray Domingo con la dicha persona, le decia que no rogasemos á Nuestra Señora nada, porque á ella é á su hijo se facía grande offensa porque no habiamos menester otro intercesor sino á Jesucristo, y que Nuestra Señora ni los sanctos que no eran Dios, que estando en el cielo habian de oir lo que le suplicasemos, sino solo Dios que es Dios, y está en toda parte y do le llamáremos nos oirá, y que Dios es tan celoso de las ánimas que no quiere sino que á el solo vayan y por esto la dicha persona no rezaba entera el ave Maria algunos dias.

Al diez é nueve capitulo respondió é dijo: que se acuerda haber referido á los dichos de Palencia esto que dice el dicho capitulo, é que sobre esta materia tuvo grande contienda, en Pedrossa, con el dicho Bachiller Herrezuelo é con Pedro de Cazalla, é que para ello trajo el dicho Pedro de Cazalla un libro de Musculo sobre San Mateo, é despues lo refirió como lo dice el dicho capitulo á las dichas personas.

[p. 449] Item: dijo el dicho testigo que vió e oyó que hablando el dicho Fray Domingo con la dicha persona, decia que cierta persona era cristiana y le habia hecho á el cristiano, diciéndolo porque le habia enseñado los errores del Lurero.

Al veinte é cinco capitulo respondio: que el primero que habló en estas cosas á este confesante fué Juan Sanchez, pero no á la clara, é que después le habló sobrello, lo que tiene declarado, el Doctor Cazalla; tornó á decir que lo que habló Joan Sanchez no lo entendió este confesante, aunque el le habló á la clara, é que cuando después le habló sobrello el dicho Doctor Cazalla, fué por San Lucas hizo un año, estando en casa de su madre de Doña Leonor de Vivero, é que se acuerda que en Palencia, mañana dia de la Concesion de Nuestra Señora hace un año, dijo á este confesante e dicho Don Carlos, que el habia hablado en estas materias con el Doctor Cazalla el verano antes, é que el dicho Doctor lo habia rescibido mal, é que después el dicho Don Carlos le escribia al Doctor Cazalla sobre ello, enviándole algunas autoridades de Calvino, é que habia venido á concluir en los dichos errores al dicho Doctor Cazalla; é que Pedro de Cazalla le habia dicho tambien, á este confesante, lo que el dicho Don Carlos habia pasado con el dicho Doctor Cazalla, é que después el mismo Doctor dijo á este confesante que el no tenia libros de Lutero, pero que sobrello tenia él mucho escrito, pero que nunca le confesó que estaba en estas cosas con el dicho Don Carlos.

En la dicha villa de Valladolid, á nueve dias del mes de Diciembre del dicho año, estando el Señor Licenciado Baltodano, del dicho Consejo, en su audiencia de la tarde, mandó traer ante si al dicho Fray Domingo, el cual, como fué presente, debajo del dicho juramento, respondiendo á los testigos de la dicha publicacion, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Item: dijo el dicho testigo que vió é oyó que estando Fray Domingo de Rojas, é ciertas personas, en cierta parte, una dellas dichas personas y el dicho Fray Domingo trataban sobre ciertas cosas, y el dicho Fray Domingo decia que el misal estaba lleno de superesticiones, é que el prefacio de la Cuaresma, que trata de los ayunos, é una oracion secreta que está en el misal, que al testigo no se le

acuerda, no era buena; y la persona con quien el dicho Fray Domingo hablaba dijo que el no había dicho la dicha oracion en el misal, sino en lugar della un *pater noster* .

[p. 450] Al veinte capitulo respondió: que ninguna cosa de ellas nunca salió deste confesante, é que se acuerda haber oido aquellas cosas; tornó á decir que lo del *pater noster* se acuerda haber oido á Francisco de Vivero, delante de Juan de Vivero, é Pedro de Cazalla, delante de Don Pedro Sarmiento e su muger, e que en Pedrosa habló sobre la missa é estas cosas Pedro de Cazalla, é que tambien podrá ser que se haya tratado dello en esta villa, aunque dello no se acuerda.

Al veinteno capitulo del 39 testigo respondió é dijo: que piensa tornó á decir que aunque no se acuerda que tanto antes que se tratasen de estas presiones le oyó decir al Doctor Cazalla que no era bien confesar en el Sancto Officio aquellas opiniones que tenían, en lo cual trataban como en cosa que tenían ante los ojos de ser presos, é que no se acuerda de lo que mas el capitulo dice; é que se ha cordado que la semana antes que los prendiesen, Doña Beatriz de Vivero dijo á este confesante que le habia dicho Pedro de Cazalla, su hermano, que se iba a Pedrosa, muy triste, determinado de persuadir á sus ovejuelas, que eran los que tenia el de su hierro, que se declarasen y confesasen é que ella lo habia dicho á su hermano el Doctor, el cual se habia enojado muy mucho dello, y enviándole una carta, con un mensagero proprio, persuadiéndole en ella que no hiciese aquello que llevaba pensado sino que disimulase entando solos.

En Valladolid, á 11 de Deciembre de el dicho año, se ratificó en esto en forma de dicho Fray Domingo.

TESTIGO 11.-ISABEL DE ESTRADA

En la villa de Valladolid, á seis dias del mes de Jullio del dicho año, estando los Señores Licenciados Guigelmo, é Diego Gonzales, Inquisidores, en la audiencia de la tarde, paresció el Alcaide deste Sancto Officio, e dijo que Isabel de Estrada, presa en estas cárceles, `pide audiencia, los dichos Señores la mandaron traer, é como fué presente la fué dicho que, so cargo del juramento en forma que della habian rescibido, diria verdad, la cual, so cargo del, entre otras cossas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente, é que es de edad de treinta é cinco ó treinta y seis años.

Y en lo que dice que se lo enseñó que no habia purgatorio **[p. 451]** á Catalina Roman, dijo que nunca tal enseñó, sino que ella lo sabia ya y asi lo platicaban, tornó á decir, todos ellos me lo enseñaron, y asi lo crei; y dijo que Don Carlos y el cura Pedro de Cazalla, y el primero que le habló en esto fué Pedro de Cazalla, habrá dos años, estando en la iglesia de Sancta Cruz de la villa de Pedrosa, solos, y que antes desto le habia hablado lo de la justificacion, y esta confesante andaba muy alegre y muy contenta, hasta que estando en aquella iglesia le dijo, viniendo por estas pláticas, que no habia purgatorio, y esta confesante lo creyó ansi aunque no fué luego sino tres ó cuatro semanas despues que el dicho Pedro de Cazalla dijo que Don Carlos le habia enseñado á el esto de no haber purgatorio.

En la villa de Valladolid, á ocho dias del mes de Jullio de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo, é Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en el audiencia de la tarde, paresció el Alacaide de este santo officio e dijo que Isabel de Estrada, presa en estas cárceles, pide audiencia; su Señoria la mandó traer é como fué presente le fué dicho que el

Alcaide dice que pide audiencia, que só cargo del juramento que tiene fecho, que en todo lo que dijere diga la verdad, dijo: que en principio de la cuaresma pasada, cuando tiene declarado que estuvo Fray Domingo de Rojas en Pedrosa, en casa de Pedro de Cazalla, cura de allí, y estuvo alli cuatro ó cinco días, y al día postrero que se hobo de ir, por la mañana, estando en la sala alta de la dicha casa, dijo el dicho Fray Domingo á Pedro de Cazalla y á esta confesante y á Catalina Roman é á Joan de Vivero é no se acuerda que hobiese mas personas, y dijoles el dicho Fray Domingo que les queria comulgar y dar el Señor, de la manera que Jesucristo lo hizo el jueves de la cena; y predicó un rato no se acuerda lo que era, mas de que lloró esta confesante é Pedro de Cazalla de oir el sermon; y acabado el sermon estaba puesta una mesa con sus manteles, en que estaba vino é pan y tomó pan en las manos, no se acuerda si era un pan entero ó alguna parte del, y no se acuerda las palabras que dijo, teniendolo en las manos, mas de que, estando hincados de rodillas, tomó el pan y dió un bocadito á cada uno, y él asi mismo comió otro bocado, y no se acuerda si lo comió él el postrero ó el primero; y luego tomó el vino y dió un trago á cada uno de los que allí estaban.

[p. 452] En la villa de Valladolid, á once dias del mes de Jullio de mill y quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciados Don Diego de Cordoba, eleto Obispo de Avila, é Baltodano, del Consejo, é Guigelmo, Inquisidor, estando en el audiencia de la mañana, paresció el Alcaide deste sancto officio é dijo: que Isabel de Estrada, presa en estas carceles, pide audiencia; é como fué presente, so cargo del juramento que fecho tiene, prometió de decir verdad; y entre otras cosas, contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Dijo: que la primera vez que esta confesante oyó estos errores luteranos, de que tiene confesado en este su proceso, fué cuando el Rey, nuestro Señor, fué á Inglaterra, é luego dijo que habia dos años, poco mas ó menos, que Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, estando en Pedrosa, en la iglesia de Sancta Cruz solos, allegose á esta confesante y dijole ¿que haceis Isabel de Estrada? nunca haceis sino gustar de Dios; pues yo os certifico que creo que os ha de dar Dios muchos trabajos, que los siervos de Dios asi van por trabajos; y esta confesante le respondió no se acuerda qué; y el dicho Pedro de Cazalla le dijo ¡que simple sois! si no fuesedes tan simple muchas cosas os diria; y esta confesante le dijo: si soy simple los simples han de ser avissados y enseñados; por eso enseñeme lo que el sabe; y el dicho Pedro de Cazalla respondió y dijo: vos darme eis crédito en lo que yo os dijere; y esta confesante le dijo que siempre se habia guiado por su doctrina, que lo mismo haria ahora; y el le dijo: pues vení acá, si yo os dijese que en la sanctissima trinidad hay cuatro personas, vos creeriadesme? y esta confesante le dijo que no; y el dicho Pedro de Cazalla la dijo: pues veis ahi á do no me dais credito; y el dicho Pedro de Cazalla dijo: ni yo quiero que lo creais; é luego se sentó en un escaño el dicho Pedro de Cazalla, y le dijo: vos creeis que Jesucristo es nuestro redemptor verdadero entero, y esta confesante respondió que si; y entonces le dijo: pues si creeis que es redemptor entero ¿creeis que hay purgatorio? y esta confesante le dijo que si; y entonces el dicho Pedro de Cazalla replicó: pues si hay purgatorio ¿cómo Cristo es redemptor entero? porque el purgatorio es para purgar la pena, y si en el purgatorio se purga la pena, Cristo no es redentor entero, que no es mas de medio redentor; y desa manera levantáse testimonio á Cristo, afirmando que es redemptor entero, pues no quita mas de la **[p. 453]** culpa; y esta confesante replicó que Dios es justo y misericordioso, é que segun esto, que no ha de llevar á todos por un camino, y que los que fuesen justos los llevaria al cielo, sin ir á purgarorio, y los no tales irian al purgarorio; y el dicho Pedro de Cazalla le replicó entonces, que a los que se arrepentian de sus peccados, y Dios les daba verdadero conocimiento dellos, que se irian al cielo, y los que nó al infierno; é con estas pláticas, é otras cosas muchas que no se acuerda esta confesante, anduvo alegre tres ó cuatro dias; é que esto se acuerda que pasó esta cuaresma pasada hizo dos años;

y esta confesante anduvo despues, tres ó cuatro semanas, en aquello que le replicó muy pensativa, y no se podia persuadir á lo que le habia dicho el dicho Pedro de Cazalla; y esta confesante andaba apartada y tan desconsolada que casi estuvo por desesperar, segun las tentaciones grandes que traia; y esta confesante se paró tan flaca y de tan mala dispusicion, que su madre le repreendia por ello; y en fin se determinó de irse á confesar y recebir el sacramento, y ansi se confesó con el dicho Pedro de Cazalla, sin confesar nada de estas cosas, y la comulgó; y aquel mismo dia, en la tarde, fué á visperas ó á completas, y encontró con Joan Sanchez, criado del dicho Pedro de Cazalla, y dijo á este confesante que no habia habido visperas ni completas porque habia venido Don Carlos de Seso; y esta confesante los vió como se andaban paseando por unas heras y esta confesante dijo: pues acá está Don Carlos acá está Dios, entendiendo que valia mas que él; y esto dijo porque estaba desgraciada con el dicho Don Carlos, porque el cura le habia dicho que Don Carlos se lo habia á él enseñado; y el cura vino á la iglesia y dijo á esta confesante: Don Carlos está aqui, idos á casa é iremos allá; porque el dicho Don Carlos habia de dormir en casa desta confesante; y esta confesante se fue á su casa, con Catalina Roman, la cual se quedó en su casa, que era en el camino; y en entrando esta confesante en su casa, entraron el cura y Don Carlos, y el dicho Don Carlos abrazó á esta confesante mucho, é le dijo: aina aina no esteis incrédula, alegráos; é que esto le dijo el dicho Don Carlos, porque, según paresció despues, el dicho Pedro de Cazalla le habia dicho lo que habia pasado con ella al dicho Don Carlos; é ido el cura, Don Carlos se fué acostar, y esta confesante se quedó con él, estando acostado el dicho Don Carlos, mas de hora y media, parlando sentada en una arca, **[p. 454]** y le contó todo lo que el dicho Pedro de Cazalla le habia dicho, que tiene confesado; y el dicho Don Carlos dijo á esta confesante que la queria mucho el dicho Pedro de Cazalla, pues la habia descubierto tanto; y el dicho Don Carlos dijo á esta confesante: verdaderamente podeis creer que ninguno puede conocer á Dios sino es por medio de Jesucristo, que es verdadero redentor nuestro, que satisfizo por nosotros, que quita la culpa y la pena; y que en esto no dubdase ni fuese incrédula, é otras muchas cosas en este propósito, é vino á concluir é dar á entender á esta confesante que no habia purgatorio, porque Jesucristo, nuestro Señor, era verdadero y entero redemptor nuestro, y por las mesmas razones que el dicho Pedro de Cazalla le dijo y aun por otros; y decia esto el dicho Don Carlos con lágrimas y con gran ervor; y otro dia siguiente, que fué domingo, el cura predicó á la misa é despues á la tarde otro sermón; y despues de aquel sermon, esta confesante se fue en casa de Pedro de Cazalla, é alli halló al dicho Don Carlos, y estaban ambos á puerta cerrada; y esta confesante entró y halló que estaban y estuvieron hablando, mas de una hora, en confirmacion desto que dicho tiene; y depues se fueron á cenar, en casa desta confesante, el dicho Don Carlos y el dicho Pedro de Cazalla y Francisco Gonzalez, cura de San Miguel, y esta confesante y su madre y su hermana Ana dEstrada y Catalina Roman y Luisa Florez, doncella, natural de Pedrosa, y el cura de Sanct Miguel, que es el dicho Francisco Gonzalez, é Anton Dominguez, carpintero segun cree, aunque no cenaron mas de los que tiene dicho, e despues de haber cenado, el dicho Don Carlos declaró una epistola en que trataba de la materia de la justificacion, en que en substancia dijo que por solo Jesucristo eramos justificados, creyendolo con fee viva; y que dando credicto á las palabras de Cristo, y recibiendolo con fee viva, iriamos al cielo; é que esto creyesemos é no dubdasemos dello para ir al cielo, é que la buena obra era primero la fee, que ella nos enseñaba todas las obras de virtud; y que acetada su pasion é justificacion con viva fee hiciesemos despues obras, como verdaderos hijos, en agradecimiento y reconocimiento de lo que él por nosotros hizo; y que esta confesante y Francisco González y todos los que estaban alli creían y abrazaban esto de la justificación; y que en esta plática el dicho Don Carlos no se declaró más; é ido Don Carlos esta confesante quedó consolada, aunque **[p. 455]** no quedó muy certificada, por espacio de mas de un año, en lo del purgatorio, pero no la daba á entender al dicho Pedro de Cazalla, antes le daba á entender lo contrario porque no dijese que era incrédula.

Item dijo: que despues de esto el dicho Pedro de Cazalla tornó hablar á esta confesante en Sancta Cruz, y alabándole al dicho Don Carlos del espiritu que tenia, le dijo que tambien él habia andado muy desconsolado, é pensó irse del Reino, ó denunciar del dicho Don Carlos en esta Inquisicion, é que con este propósito habia venido de Pedrosa aqui, é habia tomado consejo con Fray Bartolomé de Miranda, el cual decia que le habia aconsejado que enviase á llamar al dicho Don Carlos á Logroño, donde estaba, é que asi lo habia hecho; y venido Don Carlos á esta villa se juntaron todos tres, en el aposento del dicho Fray Bartolomé de Miranda, y allí habia entendido que el dicho Fray Bartolomé de Miranda habia tratado mas de sosegar la conciencia del dicho Pedro de Cazalla, que no de repreender al dicho Don Carlos por aquellas opiniones; y de alli dijo el dicho Pedro de Cazalla que habia quedado sosegado en creer que no habia entendido bien lo que el dicho Don Carlos le habia dicho que no habia purgatorio; y que al tiempo que esta plática pasó el dicho Pedro de Cazalla con esta confesante, ya él estaba tornado á confirmar en creer que no habia purgatorio.

Item dijo: que despues otro dia estando los dichos Don Carlos é Pedro de Cazalla, é Catalina Roman y esta confesante en casa del dicho Pedro de Cazalla, hablaron en las turbaciones que cada uno dellos habia tenido en creer estas cosas del purgatorio, que tiene declaradas, y tambien trataron del trabajo que en ello habia padecido el Bachiller Herrezuelo; y entonces dijo el dicho Don Carlos: acuerdóme que habiendo yo de ir hablar al maestro Miranda, cuando me llamaron de Logroño, la noche antes tomé papel y tinta, delante de un crucifijo comencé á pensar las cosas que habia de decir al maestro Miranda, y ofrecieronséme tantas cosas que no escribí nada, sino que lo llevé todo en la memoria, y entre otras razones que considero que le habia de decir fué: este es Cristo crucificado en la cruz que purgó mis pecados aqui, luego este es mi purgatorio; y que entendiendolo de esta manera podia decir al dicho Fray Bartolomé de Miranda que creia que habia purgatorio; y asi despues dijo á esta confesante que, si la **[p. 456]** apremiasen, que dijese que había purgatorio creyéndolo desta manera; y esto dijo dos o tres veces delante de Catalina Roman y Pedro de Cazalla é Juan Sanchez, y Anton Dominguez, estando en Pedrosa, en casa de Pedro de Cazalla, habrá más de año y medio, porque era Corregidor estonces en Toro.

En Valladolid, á doce dias del mes de Junio del dicho año, estando los Señores Doctor Riego é Llicenciados Guigelmo y Diego González, Inquisidores, en su audiencia de la mañana, fue presente la dicha Isabel de Estrada, y entre otras cosas que dijo y declaró, debajo del dicho juramento, que tiene fecho dijo lo siguiente.

Dijo que despues desto que dicho tiene, el dicho Pedro de Cazalla iba muchas veces á Toro, hablar al dicho Don Carlos, que era Corregidor porque se escribian el uno al otro; y viniendo el dicho Pedro de Cazalla un dia de Toro le dijo hablando sobre estas cosas: hagoos saber que en Toro está un letrado que se llama el Bachiller Herrezuelo que es cristiano y le ha hecho cristiano Don Carlos.

Item dijo: que tambien vinieron á Pedrosa, antes que le prendiesen, el dicho Bachiller Herrezuelo é Leonor de Cisneros, su muger, en casa de Pedro de Cazalla, cura de allí; y que alli estaban presentes el dicho Herrezuelo é su mujer é Anton Dominguez, carpintero, é Daniel é Juan Sanchez é Catalina Roman y el dicho Pedro de Cazalla, y esta confesante; y todos estos que dicho tiene se holgaban y regocijaban, dentro en la casa del dicho Pedro de Cazalla, porque habian creido lo de la justificacion, é que no habia purgatorio, e cada uno contaba lo que le habia acaecido hasta venir á creer lo susodicho; y entonces le contó el dicho Bachiller Herrezuelo los trabajos que habia pasado con Don

Carlos, cuando el dicho Don Carlos le empuso en ellos, y como le resistió mas de tres meses; y que cuando el dicho Don Carlos le hablaba en lo de la justificacion, y le venia hablar en lo del purgatorio, resistia el dicho Bachiller Herrezuelo y estendia la mano y decia: paso, no paseis de ahi; y ansina anduvo penado el dicho Bachiller Herrezuelo hasta que lo vino á creer; y desta mesma manera que dicho tiene lo contaba Pedro de Cazalla y esta confesante y cada uno; y con todo esto el dicho Herrezuelo y Pedro de Cazalla decian á todos que callasen y que tuviesen secreto porque no los prendiesen en la santa Inquisicion.

[p. 457] Item dijo: que sabe que Catalina Roman está en estos errores de la justificacion y no haber purgatorio, porque sabe que el cura Pedro de Cazalla se lo enseñó, y después esta confesante, y andando el tiempo lo comunicaban las dos cotidianamente.

Item dijo: que habrá mas de siete ó ocho meses que esta confesante habló á Ana de Estrada, su hermana, en lo de la justificacion y en lo del purgatorio, en decir que no lo habia, y ella repunaba todo lo que podía; y después esta confesante dijo al cura que ella no podía convencer á su hermana, ni hacella creer que no habia purgatorio, y le rogó que la hablase el dicho cura, y sabe que el dicho cura la habló un dia, habrá el dicho tiempo, y la habló en casa desta confesante, y llegó esta confesante al tiempo que el dicho cura se lo acababa de decir, y la halló muy encendida é llorosa é turbada, y entonces la dicha Ana de Estrada respondia á lo que el dicho cura le habia dicho diciendole: Señor yo bien creo que lo que v. m. dice es verdad, pero yo tengo tan mala memoria que no puedo tener tanto sosiego como mi hermana para estar en ello; y el dicho cura le respondió: pues calla, hija, y encomendaldo á Dios que él os alumbrará; é mas cosas que yo os puedo decir, y que esta confesante no está bien cierta que quedase en estas cosas.

Dijo que se acuerda agora que habrá mas de un año que estando en la iglesia de Santa Cruz, junto á la sacristia, solos, para satisfacelle esta confesante que no tuviese alguna sospecha, por vella hablar muchas veces con el cura Cazalla en secreto, le dijo que no tuviese sospecha de vella hablar con el cura en secreto; que lo que con ella trataba no era sino decirla que no habia purgatorio, y el dicho Juan Sanchez respondió: por cierto que esa merced tambien me la hecho á mi Dios, porque siempre tuve que no le habia, y entonces dijo el dicho Juan Sanchez que no se quejaba el de su señor sino porque se escondia del y no se lo decia; y asi esta confesante dijo al cura que se lo dijese á Juan Sanchez, que se fuese á Toro para que hablase á Don Carlos sobre estas cosas; y fué é no sabe lo que pasó, mas de que cuando vino le dijo á esta confesante que le habia mostrado su escritorio, y vino muy alegre; e despues desto esta confesante preguntó al dicho Pedro de Cazalla, cura, que si habia hablado con Juan Sanchez, y el dicho Pedro de Cazalla dijo que si; y dijole esta **[p. 458]** confesante ¿que le parece á v. m. del? y el dicho Pedro de Cazalla dijo: pareceme mas Doctor que yo, é que todos, é dijele muchas cossas, y plega á Dios que las tome, que no tome con esto libertad de carne, no se haga hombre licencioso ni holgazan; y andando el tiempo hablaba mucho el dicho Juan Sanchez sobre estos negocios, y el dicho Pedro Cazalla quejabase desta confesante, diciendo: Dios os perdone que me hecistes hablar á Juan Sanchez porque se hace gran predicador, porque con lo que yo le hablé que no habia purgatorio, anda hecho predicador diciendo que no hay purgatorio.

Idem dijo: que estando el Doctor Cazalla en Salamanca se vino á esta villa, é vino por Toro, é posó en casa de Don Carlos de Seso, que era Corregidor entonces, é posó alli é comió, y de alli se vino á Pedrosa, en casa de Pedro de Cazalla, su hermano, estando alli esta confesante; y subieronse los dos hermanos arriba y mandaron subir dos sillas, y esta confesante se quedó abajo, y á cabo de un buen

rato bajó el dicho Pedro de Cazalla solo, abajo donde estaba esta confesante, demudado y alterado, y dijo: Isabel de Estrada, alza la mano y santiguaos, y no digais ninguna palabra que sea conocida de Don Carlos delante del Doctor, porque viene de Toro, escandalizado de Don Carlos, diciendo que me guarde yo del, que tiene palabras de luterano é de hereje; y que esto pasó estando solos esta confesante y el dicho Pedro de Cazalla, habrá año y medio, y estando á esta sazon entró Anton Dominguez, y el dicho Pedro de Cazalla, delante desta confesante, le dijo al dicho Anton Dominguez todo esto que dijo á esta confesante; y despues desto, venido el Doctor Cazalla á esta villa, vino el dicho Don Carlos á Pedrosa y posó en casa del cura, y el cura repreendiendole del escandalo que el Doctor llevaba, de lo que le habia oido, dijo el dicho Don Carlos riendose ¡ha traidor! asi me cojió las palabras; y de ahi á tres ó cuatro meses volvió el dicho Pedro de Cazalla á esta villa, é cuando volvió á Pedrosa dijo á esta confesante que había hablado al Doctor Cazalla, su hermano, y que creía que habia de venir á entender esta verdad, porque habia hablado con el muy gran rato sobre esto.

Preguntada que verdades son estas que le dijo el dicho cura que habia de entender el Doctor, dijo: esto que decia Don Carlos del purgatorio é de la justificacion.

[p. 459] Item dijo: que después, de ahí á ocho ó nueve dias, el dicho Pedro de Cazalla fué á Toro, ó el dicho Don Carlos vino á Pedrosa, que no se acuerda cual destas dos cosas fué, y de alli escribieron los susodichos al Doctor Cazalla á Valladolid, no sabe qué le escribieron, mas que de ahi á un mes, poco mas, volvió el dicho Doctor Cazalla á Pedrosa y vino el dicho Don Carlos de Toro, y se juntaron allí entrambos con Pedro de Cazalla; y ellos hablaron no sabe que, mas de que esta confesante preguntó á Don Carlos, yendo á dormir esta confesante, estando en el zaguan de la casa, y esta confesante y Catalina Roman, que presente estaba, preguntaron al dicho Don Carlos ¿qué tal queda el Doctor, es cristiano? y el dicho Don Carlos dijo: es un traidor; no se me quiere declarar, mas dejámele que yo le tengo de hacer que se me declare, que yo le tengo de cojer á el tambien como el á mi; y no pasó más.

Item dijo: que cuando fué el catarro grande, que seria por las vendimias, fueron á vivir á Pedrosa Juan de Vivero y Doña Juana de Silva, y vinieron con el dicho Pedro de Cazalla; y despues que habia dos meses que estaba de asiento alli, le dijo el dicho Pedro de Cazalla á esta confesante, estando solos, que le habia escrito el Doctor Cazalla, su hermano, que Fray Domingo de Rojas no era cristiano, pero que estaba en vispera de sello, y esperaba en Dios lo seria presto, y que habia escripto Fray Domingo á Don Carlos que viniese á Valladolid, tornó á decir á Palencia, y que sabe, porque se lo dijo Pedro de Cazalla, que el dicho Don Carlos vino á Palencia, y después vinieron á Valladolid, y escribieron dende Valladolid al dicho Pedro de Cazalla para que viniese aqui, y el dicho Pedro de Cazalla á Pedrosa, llevó consigo á Francisco de Vivero, su hermano, é yendo por el camino, le parece á esta confesante, que el dicho Pedro de Cazalla debió de hablar al dicho Francisco de Vivero en estas cosas, porque luego en llegando el dicho Pedro de Cazalla dijo á esta confesante aparte, que no lo oyó á nadie: dadme albricias; y esta confesante le dijo: buenas nuevas le dé Dios ¿qué es? y el dicho Pedro de Cazalla dijo: que Francisco de Vivero es cristiano; y esta confesante se alegró mucho y como estaba tan alegre, el dicho Pedro de Cazalla le dijo: calla, no le digais nada, que, cuando sea tiempo, **[p. 460]** o el os lo dirá ó yo os lo diré; y asi se hizo una cama al dicho Francisco de Vivero, en un aposento bajo donde Juan Sanchez dormia, adonde esta confesante fué á la mañana, á ir á misa con Doña Juana de Silva, y preguntóle si queria ir á misa; y la dicha Doña Juana le dijo que estaba Francisco de Vivero malo, y que creia que era un brasero que habian puesto en aquel aposento aquella noche; y esta confesante entró en el dicho aposento, adonde el dicho Francisco de Vivero

estaba, á velle, y el dicho Francisco de Vivero, en entrando que entró, la asió del manto dende la cama y tiró hacia el é dijo asi: Doña traidora, que me habiades de tener encubierto tanto tiempo esta verdad, que nunca os la he podido sentir; y que entendió del esta confesante que estaba en que no habia purgatorio, como se lo habia dicho Pedro de Cazalla; e luego entró la dicha Doña Juana de Silva, muy llorosa, é se sentó sobre la cama del dicho Francisco de Vivero; y saliose esta confesante, y quedó sola la dicha Doña Juana con el dicho Francisco de Vivero; y el dicho Francisco de Vivero le dijo á la dicha Doña Juana lo de la justificacion, é que no habia purgatorio é toras cosas; é estando esta confesante al fuego, en la dicha casa, salió la dicha Doña Juana, llorosa, é desesperada de habelle dicho aquello, pensando que estaba loco; é como esta confesante la sintió asi llorosa volvió á la cámara del dicho Francisco de Vivero y le dijo ¿que ha pasado que vá tan llorosa Doña Juana? y el dicho Francisco de Vivero dijo á este confesante: hagoos saber que se lo he dicho todo, todo; y esta confesante le dijo ¿y lo del purgatorio tambien? y el dicho Francisco de Vivero dijo: sí y todo lo que sé; y esta confesante le dijo ¿pues como asi se lo habeis dicho que no sabe ella nada y se escandalizará que se volverá loca? y el dicho Francisco de Vivero dijo: yo sé que no hará, que es buena muger y dará crédicto á las palabras que yo le dijere; y en esto volvió á entrar la dicha Doña Juana y sentóse llorosa sobre la cama, y entonces le dijo el dicho Francisco de vivero á la dicha Doña Juana: Señora, vos pensais que esto que os he dicho no es verdad, pues hagoos saber que es muy gran verdad, y que lo podeis creer, que no estoy loco: que veis aqui á la Señora Estrada que sabe todas estas cosas y es muy buena cristiana, y ha dias que lo sabe; y esta confesante se demudó y no supo si diría si ó no, de turbada, más de que dijo á la dicha Doña Juana: yo espero en Dios, Señora, que os dará espiritu **[p. 461]** que entendais muchas cossas de la verdad; y entonces la dicha Doña Juana dijo: luego verdad es lo que el dice; tornó á decir que le habia pasado por el pensamiento á la dicha Doña Juana, é que esto le dijo después que salió fuera de la cámara; é de ahi á dos dias, como andaba tan triste la dicha Doña Juana é no asosegaba, diciala Juan de Vivero, su marido, muchas veces que qué era aquello que habia, que se lo dijese, y ella no se lo queria decir, hasta en tanto que ya que se levantaba el dicho Francisco de Vivero determinó de decirselo al dicho Juan de Vivero, su hermano, todo lo que habia pasado con la dicha Doña Juana, su muger, y dalle á entender todas estas cosas, y como lo sabia esta confesante é otras muchas personas en Valladolid, lo cual le dijo en la iglesia de Santa Cruz de Pedrosa, segun se lo dijo á este confesante el dicho Juan de Vivero á la posada desta confesante, que estaba colando, é la rogó que se fuese con el á comer á su casa, que estaba Doña Juana haciendo un poco de alajú, é como esta confesante se hacia de rogar el dicho Juan de Vivero se comenzó á reir con ella, é dijole ¡ah traidora! ¡esta traicion se me habia de hacer! ¿pensais que no habia de saber lo que vosotras sabeis? pues hagoos saber que Francisco de Vivero me ha dicho todo lo que pasa; y esta confesante se rió con él y asi se fué á su casa con el á comer; y alli, estando presentes Pedro de Cazalla y la dicha Doña Juana é Juan de Vivero é Catalina Roman, que le habian enviado a llamar, dijo el uno al otro y el otro al otro, é se declararon y decian como creian que no habia purgatorio, é que estaban en lo de la justificacion todos, y lo comunicaban é trataban entre todos, y desto se holgaban y regocijaban; é por ser muy tarde cessó el audiencia.

En la villa de Valladolid, á trece dias del mes de Jullio de mill é quinientos e cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciados Guigelmo y Diego Gonzalez, Inquisidores, en el audiencia de la mañana, mandaron traer ante si á la dicha Isabel de Estrada; é como fué presente le fué dicho, que so cargo del juramento que fecho tiene, diga verdad, la cual, entre otras cosas dijo, lo siguiente.

Que despues de lo que dicho tiene fué Joan de Vivero y Pedro de Cazalla á Palencia por Doña Beatriz, su hermana, que les pesaba estuviesen allá porque estaba en casa de Don Pedro, **[p. 462]** é á

la vuelta que volvieron á Pedrosa, dejando á Doña Beatriz en Valladolid, vinieron muy alegres y regocijados de haber comunicado con Fray Domingo de Rojas, y loaban mucho su espiritu, y tambien alababan á Don Pedro Sarmiento é á Doña Mencia é á Don Luis, el mayorazgo, mucho; mas no declararon particularmente lo que con ellos pasaba, y especialmente los alababa mas Juan de Vivero, pero aunque no se lo declararon entendia que las alabanzas eran destas cosas que se trataban, y que á todo esto estaba Catalina Roman presente; y el dia de carnes tolliendas, que agora pasó, vinieron á Pedrosa el dicho Fray Domingo é Francisco de Vivero, y de alli se escribio para Toro para que viniese Herrezuelo, aunque no sabe quien fué el que le escribió, el cual vino; é venido el dicho Herrezuelo, é con su venida se holgaron muy mucho al fuego, estando presentes Pedro de Cazalla y Juan de Vivero y Francisco de Vivero é Doña Juana de Silva y esta confesante y Catalina Roman y el dicho Bachiller Herrezuelo y Fray Domingo; y estando todos asi juntos empezaron pláticas muchas Fray Domingo y el dicho Herrezuelo, callando los otros é oyendolos con mucha atencion y alegria, y todo lo que entre los dos se trataba iba enderezado á decir que no habia purgatorio; y entre las dichas pláticas se acuerda esta confesante que el dicho Fray Domingo trató en cosas de Alemaña, aunque particularmente no se acuerda que Fray Domingo tratase particularmente; y que algunas veces entre estas pláticas salia Francisco de Vivero riéndose, y decia: no es menester tanta teologia que tambien nos ha hecho Dios la merced á nosotros; y reiase Fray Domingo y decia: que alegre que está Francisco de Vivero! y esto fué el jueves en la noche, después de carnes tolliendas, y fuese el viernes Francisco de Vivero y Herrezuelo y quedó Fray Domingo y predicó el domingo primero de Cuaresma en la iglesia, y al parecer hizo muy gran sermon; y á este sermon se halló Juan de Ulloa, Comendador de San Juan, porque el dicho Herrezuelo habia dicho que enviaria al dicho Juan de Ulloa; y sobremesa sobre el dicho sermon, estando presentes el dicho Juan de Ulloa y Catalina Roman y dos capellanes que alli vinieron y Joan de Vivero y Doña Juana de Silva y esta confesante y el dicho Pedro Cazalla, habló el dicho Fray Domingo sobre el dicho sermon muchas cossas buenas, y luego fueron á jugar á los bulos Juan de Vivero y el cura é los capellanes, y esta confesante y Catalina **[p. 463]** Roman y Fray Domingo é Doña Juana é Juan de Ulloa se sentaron aparte y pasaron pláticas entre el dicho Fray Domingo e Juan de Ulloa que no se acuerda qué era, é luego se fué aquella tarde el dicho Juan de Ulloa y no pasó mas.

Y el lunes de mañana, queriéndose partir para Valladolid el dicho Fray Domingo, le mandaron aderezar el almuerzo y entre tanto que lo aderezaban mandaron á una moza que pusiese una mesa en una sala alta, e pusiese pan y vino en ella, y asi lo puso, é la mandaron bajar acabar de aderezar de almorzar; y en esto subió Fray Domingo y Pedro de Cazalla é Juan de Vivero y Doña Juana, su muger, y esta confesante y Catalina Roman y Anton Dominguez; y cuando subió el dicho Antón Dominguez dijo: abajo queda Ana de Estrada, que es hermana desta confesante, subirá; y entonces se miraron unos á otros y dijo Pedro de Cazalla: suba que callada es; é asi subió y cerraron la puerta de la sala, donde estaban todos juntos, y sentóse Fray Domingo á la cabecera de la mesa en una silla, y todos los demás al rededor en unas arcas y en lo que habia, y comenzó luego á predicar el dicho Fray Domingo el evangelio del jueves de la cena; y después de predicado les dijo á todos que les quería comulgar como Cristo á sus discípulos, é que se llegasen á la mesa; é hincados todos de rodillas, al rededor de la mesa, y los hombres sin caperuzas, no se acuerda si les dijo que dijesen la confesion general, mas que vió que estaban con devocion y lloraban todos los demas; y entonces tomó el pan el dicho Fary Domingo é bendijólo y partió un pedazo de aquel pan lo cual bendijo; y de aquel pan tomaba un poquito, y daba á cada uno, y decia: este es mi cuerpo verdaderamente, recebildo; y luego tomó un vasso y vino en él, y tomóle é bendijólo, y dió á cada uno un trago, diciendo: esta es mi sangre verdaderamente, recebildo; y asi lo recibieron todos; y luego les dijo, tornó á decir, que

cuando les daba el pan y el vino: este es mi cuerpo y mi sangre, recebildo en mi memoria.

Preguntada si sabe que el dicho Fray Domingo consagrase el pan y el vino antes que los comulgase, dijo: que se lo vió bendecir como dicho tiene, y que vió que tomó el pan en las manos y el vino y alzó los ojos al cielo y lo bendijo, é dijo ciertas palabras que esta confesante no lo entendió; é que tambien vió comulgar al dicho Fray Domingo, é luego se apartaron por aquellas arcas cada uno medio llorando, é luego mandaron subir de almorzar **[p. 464]** al dicho Fray Domingo, e almorzó alli delante de todos; é después se abajaron y el cura metióse en su cámara, y esta confesante y la dicha Catalina Roman se quedaron sentadas en la dicha arca, turbadas; y dijo á la dicha Catalina Roman ¿sabeis á que me parece esto? como cuando Cristo hizo la cena con sus discipulos y se fué á orar, y después de la oración le prendieron y todos los discipulos se escandalizaron; y esta confesante le dijo: vos vereis en que ha de parar esto; y despues se lo ha dicho muchas veces, y aqui en la carcel se lo dijo: vereis como os dije la verdad; é asi se fue Fray Domingo.

E luego, este dicho dia, ante el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en el audiencia de la tarde, la dicha Isabel de Estrada, debajo del dicho juramento, entre otras cossas declaró lo siguiente.

Y que habrá mas de un año que dijeron á este confesante é á Catalina Roman, una vez Pedro de Cazalla, é otra vez Herrezuelo, e otra vez Don Carlos, e otra segunda vez se lo dijeron todos juntos, estando en casa de Pedro de Cazalla, y les dijeron como una vez habia estado tan malo Don Carlos y tan alterado que decia que para él no habia Dios, ni Jesucristo, ni gloria, sino que via al infierno é á los demonios é condenacion para él, é aunque le consolaban no aprovechaba; y estando bueno luego, vino á Pedrosa é contaba esto, é decia que el perder la hacienda ni la honra ni la vida no era trabajo, ni se igualaba con perder la esperanza y la confianza de su salvacion, que este era el trabajo; é tambien se acuerda que antes desto, estando el dicho Don Carlos y el dicho Bachiller Herrezuelo en Pedrosa, enviaron á llamar los susodichos á esta confesante, é á Catalina Roman, que fuesen en casa de Pedro de Cazalla diciéndoles que eran venidos Herrezuelo y Don Carlos; y entrambas idos fueron allá, á boca de noche, y hallaron allá al dicho Pedro de Cazalla é al dicho Don Carlos y al dicho Bachiller Herrezuelo é Anton Dominguez é á Joan Sanchez, é todos estaban en una cámara alta, é como subieron dijo el cura Estrada: baja al ama que adrece de cenar; y esta confesante bajó y cuando volvió halló que Don Carlos estaba traspasado, sentado en una silla arrimado á una pared, y esta confesante se espantó de velle, porque tenia los ojos abiertos y vueltos; y esta confesante tomó una vela y se llegó á él y le estiraba y no bullia ni resollaba, andabale con los ojos é con la nariz **[p. 465]** é no rebollia; é luego recordó poco á poco é con un sudor grande é no pasó mas.

Item dijo: que por la pascua de flores que ahora pasó, vinieron a buscar á Padilla á Pedrosa, de lo cual se alborotó Pedro de Cazalla y esta confesante, y enviaron luego á Toro, con una carta de Pedro de Cazalla, á saber del Bachiller Herrezuelo, qué causa era para que andaban á buscar á Padilla; y el dicho Herrezuelo respondió diciendo que habia venido alli Padilla á decille como habian denunciado dél, y que le dijese su parecer; y el dicho Herrezuelo le habia dicho que no se ausentase, que volviese á Zamora, é que en volviendo le habian preso, y que él enviaria á Zamora á saber lo que era, y que con lo que fuese le avisaria; y despues desta carta el dicho Herrezuelo tornó á escribir otra al dicho Pedro de Cazalla, haciéndole saber de como estaba presso; y que Cristobal de Ocampo no le habia querido responder á la carta, mas de que con el mensagero le envió á decir que estaba preso el dicho Padilla, é que no fiaría nada dél; y entonces estaba en Pedrosa Francisco de Vivero, el cual estaba tan alterado y aflijido que se fué desesperado á Palencia.

Item dijo: que cuando fué Francisco de Vivero tan alterado á Pedrosa, estaba alli Gonzalo Perez, su hermano; y como el Francisco de Vivero llegó tan triste, preguntóle Pedro de Cazalla que qué habia; y el dicho Francisco de Vivero le dijo: hagoos saber que yo he hablado á Doña Juana de Fonseca en Valladolid, y le he dicho todas estas cosas, y creo ha denunciado de mi; y entonces el dicho Pedro de Cazalla le consoló é animó lo mas que pudo, diciendo que pues ya estaba hecho y Dios lo habia querido que fuese su voluntad; y viéndose tan atribulado el dicho Pedro de Cazalla con lo de Padilla é con lo del hermano, dijo que queria predicar el domingo, é porque se lo habia rogado su hermano Gonzalo Perez; y aquella noche, que era sábado, se acostó muy triste y empezó á llorar y á sollozar con sospiros, en tanta manera y tan rescio que entraron allá á saber lo que habia; é dijo, con gran pena, que queria hartarse otro dia de predicar, porque no sabe si predicaria más; é luego el lunes adelante se partió el dicho Pedro de Cazalla, con su hermano Gonzalo Perez, á esta villa.

E asi mesmo dijo á esta confesante Pedro de Cazalla que en Bethelen habia seis ó siete monjas, y le nombró á Doña Francisca **[p. 466]** de Zúñiga é Doña Catalina de Reynoso é Fulana de Miranda é otras tres ó cuatro.

En Valladolid, á catorce dias del mes de Jullio del dicho año, ante los Señores Inquisidores Doctor Riego é Llicenciado Diego Gonzalez, estando en el audiencia de la tarde, paresció presente la dicha Isabel de Estrada, é so cargo del juramento que tiene fecho, entre otras cosas que dijo, declaró lo siguiente.

E que despues desto, que podrá haber un año que el dicho Padilla fué á Pedrosa á conocer al dicho Pedro de Cazalla, é que una tarde el dicho Pedro de Cazalla le llevó al dicho Padilla á casa desta confesante, y esta confesante llamó á catalina Roman, para que tambien le conociese, é que alli no se hablaron en ninguna cossa de estas opiniones, por estar su madre de esta confesante delante; é que luego el mismo dia, porque él se quiso despedir é irse, esta confesante é la dicha Catalina Roman se salieron á las heras; tornó á decir que los que se salieron á las heras eran los dichos Pedro de Cazalla é Padilla, é que al tiempo que los susodichos salian de casa desta confesante, esta confesante y Catalina Roman salieron con ellos, hasta la puerta de la dicha casa, é alli se despidieron con regocijo, dándose a entender, los unos á los otros, que estaban en esto del purgatorio; é que despues desto otra vez fue el dicho Padilla á Pedrosa, é fue a visitar al dicho Pedro de Cazalla, el cual, delante desta confesante e de la dicha Catalina Roman, riñió muy de veras al dicho Padilla, diciendole que hablaba muy rotamente destas cosas con todas las gentes.

Item dijo: que se acuerda que podrá haber ocho ó nueve meses, poco más ó menos, que, estando en Pedrosa, dijo á esta confesante el dicho Pedro de Cazalla, estando á solas, tratando de como se habia de recibir el sacramento, le dijo el dicho Pedro de Cazalla que Dios que era espiritu, e que en espiritu se habia de recebir; en lo cual le quiso dar á entender que era tanto desearle recebir como si realmente lo rescibiese, diciéndola que era mas tener el deseo de recebirle que no recebir el dicho sacramento; é que esto causó en esta confesante alguna frialdad de no querer recebir el sacramento tan amenudo como solia.

E un dia, estando cenando en casa del dicho cura, su hermano, en presencia de los dichos Juan de Vivero é Doña Joana de Silva, su muger, é de Pedro de Cazalla é de esta confesante, que **[p. 467]** no

se acuerda si estaba tambien alli Francisco de Vivero, el dicho Pedro de Cazalla levantó platica é comenzaron á tratar de la misma materia del sacramento del altar; é que, tratando de esto el dicho Doctor Cazalla dijo que Dios se habia hecho potajes de si, é que le podiamos recebir en todas las vias que se nos habia dado; si en espiritu en espiritu, é humanado debajo de las especies de pan é de vino; é que alli se habia quedado para nuestra consolacion, é que por esta palabra quedó asentada é creyó lo que de primero le dijo.

E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á diez é ocho dias del mes de Jullio del dicho año, ante los Señores Doctor Diego Garcia del Riego é Llicenciado Diego Gonzalez, estando en el audiencia de la mañana, fué presente la dicha Isabel de Estrada, la cual, so cargo del juramento que tiene fecho, entre otras cosas que declaró, lo siguiente.

Dijo que es verdad que ella pidió el audiencia, y la quiere para declarar como se ha acordado que la cuaresma próxima, en Pedrosa, estando en la casa del cura Pedro de Cazalla esta confesante y el dicho cura y Fray Domingo y el Bachiller Herrezuelo, vió é oyó esta confesante como los susodichos estaban hablando cerca del purgatorio, no se acuerda lo que era; y esta confesante les dijo alli: pues si no hay purgatorio, ¿cómo lo tiene la iglesia, é cómo dicen que le hay? é que á esto los dichos Fray Domingo é Bachiller Herrezuelo respondieron: que no habia mas de cuatrocientos años que tenia la iglesia que habia purgatorio, é no pasó otra cosa mas.

En Valladolid, á 13 de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Isabel de Estrada, como paresce por su processo.

TESTIGO 12.-DOÑA FRANCISCA DE ZÚÑIGA

En la villa de Valladolid, á dos dias del mes de Mayo año del Señor de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la mañana, paresció presente Doña Francisca de Zúñiga, é juró, en forma debida de derecho, que la confesion que traia era cierta y verdadera; y entre otras cosas en ella contenidas dijo lo siguiente, é ser de edad de treinta é cuatro años, poco mas o menos.

[p. 468] Por descargo de mi conciencia digo que habra ocho meses que me dijo Joan Sanchez de la justificacion; y me dijo que cuando nuestro Señor dijo en la cruz *consumatum est* que alli acabó mi redencion; é si esto era ansi que el que me perdonaba la culpa, me perdonaba la pena, y que no habia purgatorio; yo escandalicéme mucho, é dijelo á Pedro de Cazalla, y dijóme que no lo creyese, sino que le habia; más que habia muy poco que le tenia la iglesia, y que habrá sido revelacion de un sancto, que Cristo ni sus apostoles no lo habian dicho.

En Valladolid, á siete dias del mes de Mayo de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, estando los Señores Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la mañana, paresció presente Doña Francisca de Zúñiga, y entre otras cosas que dijo é confesó, debajo del dicho juramento, dijo lo siguente.

Yo no pensé que negar el purgatorio era negar cosa que en la iglesia se tuviese por fee; y tambien me movi á creer esto porque me dijo Pedro de Cazalla que no estaba declarado el purgatorio en el

evangelio, ni las epistolas; y él me dijo también que habia poco que en la iglesia habia memoria de purgatorio, y que era revelacion de un sancto.

En la villa de Valladolid, á diez é seis dias del mes de Junio de el dicho año, ante los Señores Inquisidores Doctor Diego Garcia del Riego é Lincenciado Guigelmo, estando en el audiencia de la tarde, paresció la dicha Doña Francisca de Zúñiga y entre otras cosas dijo é confesó, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Dijo Fray Domingo que se habia holgado en Pedrosa, y que habia predicado y que habia comulgado á la iglesia, que eran los que tenian esta opinion, con pan y vino; y no se acuerda de las personas que señaló sino de Pedro de Cazalla; y estaba delante Doña Beatriz y esto era en la cámara de Doña Beatriz; y me dijo el dicho Fray Domingo que serian siete personas las que asi habian comulgado.

En la villa de Valladolid, á treinta dias del mes de Junio de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciado Valtodano, del Consejo, é Doctor Riego é Licenciado Guigelmo. Inquisidores, en el Audiencia de la mañana, paresció presente la dicha Doña Francisca de Zúñiga, presa, é só cargo **[p. 469]** del juramento que fecho tiene, entre otras cosas que declaró, dijo lo siguiente.

Item dijo: que podrá haber ocho meses, poco más o menos que cuando Joan Sanchez dijo á esta confesante lo del purgatorio, quiso denunciar dél esta confesante, é se escandalizó mucho; é Pedro de Cazalla supo esto, no sabe de quien; y vino á casa desta confesante, y la habló diciendole que esto del purgatorio no era articulo de fée, como tiene dicho en este proceso, é que él asi mismo habia estado muy escandalizado cuando Don Carlos de Seso asi mismo se lo habia dicho; é que habia ido al maestro Miranda, é tratado que queria denunciar de Don Carlos, y el dicho maestro Miranda se lo estorbó, porque le dijo que no era menester venir en tantas particularidades, é con esto me aseguré de no denunciar dél.

En Valladolid, á veinte é tres de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Doña Francisca de Zúñiga, como paresce por su processo.

TESTIGO 13.-CRISTOBAL DE PADILLA

En la villa de Valladolid, á cuatro dias del mes de Mayo de mill é quinientos cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciados Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la tarde, mandaron traer ante si á Cristobal de Padilla, preso en estas cárceles, é como fué presente fué rescibido dél juramento en forma, so cargo del cual dijo que diria la verdad, é dijo: que este negocio porque él entiende porque le han mandado prender, ha dicho dos confesiones ante el Obispo de Zamora, ante quien él fué á pedir misericordia de su yerro, é que agora torna á decir lo siguiente.

Y es que estando este confesante en Salamanca, con los hijos de la Marquesa de Alcañices, con quien ha estado y tenido los diez años en el estudio á su cargo, é alli fué por morador Fray Domingo de Rojas á Santisteban de Salamanca; y este confesante tuvo con él gran familiaridad, por ser hermano de su ama la Marquesa de Alcañices; el cual dicho Fray Domingo le habló muchas e diversas veces en Dios cossas muy subidas, y le declaraba pasos del evangelio y de la santa escriptura porque este

confesante no sabe latin; y que entre estas cosas le dijo muchas **[p. 470]** veces que por virtud de la pasion de Jesucristo, nuestro Señor, que era de infinito merecimiento, mis deudas estaban pagádas, si lo creía este confesante y aborrescía el peccado; y siempre le aconsejaba que comulgase amenudo; y esto de estar cierto del perdon de sus pecados le decía que no lo tuviese por tan cierto como de fee cathólica, pero que lo tuviese por certisimo, como si habrá Burgos ó Roma; de adonde yo vine á entender, por la gran confianza que le ponia en la pasion y muerte de Jesucristo nuestro Señor, que sus deudas todas estaban pagadas por Jesucristo, y que él no tenia necesidad de obras satisfactorias para pagar por mis peccados, las cuales obras entendió por la penitencia y por las indulgencias y purgatorio, la cual penitencia es obras exteriores y penales; y como tuvo este confesante tan entendido que esto era muy gran servicio de Dios, é que á solo Jesucristo se daba la honra é gloria de la satisfacion; y que esto será de dos años á esta parte, é que habrá cuatro ó cinco meses que estando este confesante en Zamora, estas mismas cosas, que él tenía entendidas que era en servicio de Dios, las decia á muchas personas buenas, de buena vida, con quien conversaba, las cuales es la retora de Sancta Paula y con Catlina de Mercado en Sancta Isabel é otras monjas, que alli se juntaban con Saavedra muger de Cisneros de Sotelo, é una hija suya, casada con Pedro de Mera, que se llama Doña Maria, é con otras dos criadas de Saavedra que se hallaban alli presentes con otra vecina de alli que se llamaba Leonor de Toro, casada con un zapatero, que vive cerca del dicho Cisneros de Sotelo, é con otras muchas personas en Zamora que no se acuerda de sus nombres.

E ansi mismo pasando este confesante de pasada por Pedrosa, tierra de Toro, posó en casa de Pedro de Cazalla, cura del dicho lugar, y con él habló en estas cosas de la confianza en Dios y del perdon de los pecados, y cóma éramos justificados en la pasion de Cristo; y este confesante se lo comenzó á decir y él le salió á ello, é hablaron otras dos veces en esto muchas é diversas cosas desto que no me acuerdo; y sintió este confesante que el dicho Pedro de Cazalla estaba sabroso en esto de la justificacion, y que le paresció á este confesante que el dicho Pedro de Cazalla lo creía como él; é que estaban presentes una ó dos mugeres que no conoce, porque le habló en esto dos ó tres veces de ida é venida de camino; é hablando primero con el dicho Juan **[p. 471]** Sanchez, en esta villa, tambien me declaró que el dicho Pedro de Cazalla estaba en esto, é por eso le dijo que le hablase é tambien al Bachiller Herrezuelo, en Toro.

Preguntando si en esta materia y opinion, que este confesante tiene dicho, ha escrito algunas cartas algunas personas, y que declare las personas é lo que las cartas contenian, dijo: que sí escribió al dicho Joan Sanchez y al Bachiller Herrezuelo é á Pedro de Sotelo ciertas veces; y que lo que en ellas decia era grandes cosas sobre la confianza de nuestro Señor y después en otros negocios; y que tambien se acuerda haber escripto lo mismo al dicho Pedro de Cazalla.

En Valladolid, á seis dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, ante los Señores Inquisidores, estando en su audiencia de la tarde, paresció presente el dicho Cristobal de Padilla, é só cargo del juramento que fecho tiene, entre otras cossas contenidas en su confision, dijo lo siguiente.

Item dije: que los que creíamos ser perdonados por Jesucristo no tenian sino tres sacramentos: el batismo y el arrepentimiento de los peccados, que es la penitencia, y el sacramento del altar, que rescibíamos á menudo; las cuales palabras me dijo el Doctor Cazalla en su casa, en la plática que digo; é así yo decia esto que él me lo habia dicho porque no eran más de dos sacramentos, baptismo y comunion, porque debia ya para mí dar por hecho el de la penitencia, que no tenía propósito de jamás

tornar al peccado; y de aquí, de oirlo á estos teólogos, pensaba yo que hacia servicio en decir esto algunas buenas personas, y que daba más honra á Jesucristo nuestro Señor en que él solo fuese el redentor general, sin nuestras penitencias ni satisfaciones por más sacramentos.

Preguntado si cuando dice que el dicho Doctor Cazalla le dijo esto que en su confesion dice, si comunicaban esto de la justificacion y de la opinion que este confesante confiesa haber tenido hasta ahora, ó sobre qué hablaban, dijo: que sí hablaban sobre la justificacion, é que de oir hablar al dicho Doctor y á Pedro de Cazalla, su hermano, en la dicha justificacion y en lo que yo creia cerca deste paso, iba más contento é satisfecho por ser personas doctas é de buena vida, é así pensaba yo que este negocio era cosa de más perfecion.

[p. 472] Preguntado si cuando dice que comunicaba lo susodicho con el dicho Doctor Cazalla é con Pedro de Cazalla, su hermano, si le avisaron ó dijeron que lo callase é le tuviese secreto, dijo: que así se lo dijeron que callase, é así este confesante lo encomendaba con quien lo comunicaba el secreto, porque le dijo el dicho Doctor y el dicho Pedro de Cazalla que no era para todos.

En la villa de Valladolid, á treinta días del mes de Jullio del dicho año, estando el señor Licenciado Baltodano, del Consejo, en el audiencia de la mañana, mandó traer ante si á Cristóbal de Padilla, preso en estas cárceles, é como fué presente, el Fiscal deste Santo Officio presentó contra él una acusacion en forma, é só cargo del juramento que fecho tiene el dicho Cristóbal de Padilla prometió de declarar á los artículos de ella verdad, y entre otras cosas que dijo y declaró está lo siguiente:

Al segundo capítulo que fué leido dijo: que de año y medio á esta parte, poco más ó menos, comunicando este confesante con Fray Domingo de Rojas y con Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, y con el Bachiller Herrezuelo, vecino de Toro, é con Jhoan Sanchez, criado que era á la sazon de Pedro de Cazalla, entendió este confesante y le dijeron los susodichos esta doctrina de la justificacion, que es: que Jesucristo nuestro Señor vino á este mundo á salvar los peccadores, é que su muerte y pasión fué bastante para pagar todos los peccados de los escojidos y predestinados de Dios, los cuales gozaban de la remision de los peccados, y desta satisfacion de Jesucristo nuestro Señor, teniendo fee viva, que obra por amor, creyendo particularmente y acetando la muerte de Jesucristo nuestro Señor y su pasion por suya, y ofreciéndola como tal suya al Padre Eterno por sus peccados; é que para el perdon dellos no era necesario penitencias exteriores de azotes é selicios é ayunos, ni jubileos, ni bullas, ni purgatorio, porque queriendo satisfacer con esto, no creía la satisfacion de Jesucristo nuestro Señor que hobiese sido entera, pues el hombre queria satisfacer por sus peccados por otra parte; y que es verdad que este confesante creyó esto ser doctrina de más perfeción que la que comunmente se usaba, por ser estas personas spirituales y letrados y pedricadores del Evangelio hombres de buena vida; y que tanbien habló en esto que dicho tiene al Doctor Cazalla, predicador vecino de esta villa, podrá haber un año, poco más ó menos; y vió este confesante que el **[p. 473]** dicho Doctor Cazalla estaba en esta dicha doctrina de la justificacion, porque este confesante le trajo al dicho Doctor una carta de Pedro de Cazalla, su hermano, cura de Pedrosa, y la leyó delante deste confesante, y de que la hobo leido platicó con este confesante en la dicha doctrina de la justificacion, y este confesante con él; y especialmente se acuerda que el dicho Doctor Cazalla dijo á este confesante que aceptando la pasion de Cristo nuestro Señor por nuestra, con fee viva y aborreciendo el pecado, que teniamos entera satisfacion y gozábamos por la pasion de nuestro Señor el perdon de los pecados.

Fué preguntado si cuando los dichos Fray Domingo é Pedro de Cazalla y Bachiller Herrezuelo e Jhoan Sanchez platicaron con este confesante las cosas que tiene declaradas, si estaban todos juntos ó cada uno por sí, é si todos le dijeron las mesmas razones, dijo: que nunca los habló juntos sino cada uno por sí, sin que ninguna persona estuviese presente, y que algunas veces, cuando iba á visitar el dicho Bachiller Herrezuelo, estaba presente Leonor de Cisneros, su mujer, y le parece que entendió parte dello aunque no le oyó hablar en ello, ni sabe si estaba en esta creencia.

E siendo preguntado dijo: que la dicha carta de Pedro de Cazalla, que trujo para el dicho Doctor, que no supo este confesante lo que contenia la carta, aunque en ver que el dicho Doctor Cazalla habló con él claramente lo que dicho tiene, piensa que debia de venir dicho en la carta que podia hablar con este confesante en la dicha materia.

En la villa de Valladolid, á primero dia del mes de Agosto de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, en el audiencia de la tarde, ante el Señor Licenciado Baltodano en el audiencia de la tarde, fué presente el dicho Cristobal de Padilla, y entre otras cosas contenidas en su confesion é respuesta, que dijo é declaró debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Al capitulo diez y seis dijo: que como dicho tiene este confesante, oyó la primera vez, habrá casi un año, á Juan Sanchez, criado de Pedro Cazalla, estando en ciertas honras en una iglesia de Pedrosa, que dijo que no habia purgatorio; é que despues por parecerle á este confesante que estaba en la misma opinion el Bachiller Herrezuelo, del cual lo entendió platicándolo con él, estando en Toro, el cual, aunque no se lo afirmó, pasó por ello **[p. 474]** como por cosa cierta y averiguada, no se lo contradiciendo; y después desto trató lo mismo con Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, dende ha quince ó veinte dias, estando solos paseandose en Pedrosa, é tampoco se lo contradijo.

E depués de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á cinco dias del mes de Agosto del dicho año, ante los Señor Doctor Riego é Llicenciado Diego Gonzales, paresció el dicho Cristobal de Padilla, é só cargo del dicho juramento, entre otras cosas dijo lo sigliente.

Y luego el dicho Cristobal de Padilla dijo: que se ha cordado que cuando Juan Sanchez, criado de Pedro de Cazalla, le dijo á este confesante que no había purgatorio, como tiene confesado, le dijo tambien que del tiempo de San Gregorio á esta parte, que serian cuatrocientos años, se habia platicado en la iglesia haber purgatorio; é que habian pasado muchos años desde Jesucristo nuestro Señor que no habia habido memoria dello; é que este confesante, como despues tiene confesado, lo comunicó despues con las personas que tiene declaradas, que son: el Bachiller Herrezuelo y Pedro de Cazalla, segun lo tiene dicho, é que por esto estuvo engañado en tener que no habia el dicho purgatorio.

En Valladolid, á ocho de Agosto del dicho año, en otra audiencia que con él se tuvo ante el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, só cargo del dicho juramento, entre otras cosas dijo lo siguiente.

E que para lo que este confesante quiere el audiencia que ha pedido, es que, pensando en los capitulos de su acusacion, se ha cordado de algunas cosas que declarar; y es que hablando un dia en Pedrosa con Pedro de Cazalla, cura del dicho lugar, estando á solas este confesante y el dicho Pedro de Cazalla, en su casa, podrá haber un año, poco más o menos, hablaron entrambos sobre la misa, é que

entonces le dijo el dicho Pedro de Cazalla que en el santo sacramento, cuando Dios le instituyó, que no dijo: tomad mi cuerpo é adoraldo, sino tomad mi cuerpo y recebildo; por donde le paresció, tornó á decir, que dijo el dicho Pedro de Cazalla que le parescia que la adoracion era cosa inventada después acá, é que no era necesaria, porque si venia Jesucristo allí, era para que le rescibiesen y no para que le adorasen; é que no le parescia bien esto de tener al sacramento guardado en custodia, porque se podia consagrar cada vez que se rescibiese.

[p. 475] Dijo que le parece que tenia el dicho Pedro de Cazalla que no estaba en la hostia Dios sino cuando se rescibe, é no cuando está en la custodia, lo cual le parece á esta confesante que colligió por lo que pasó con este confesante el dicho Pedro de Cazalla; é que propiamente no se acuerda de otras palabras que le dijese sobre el dicho Pedro de Cazalla.

Iten dijo: que en otra plática, en otro dia diverso, estando tanbien en Pedrosa, ambos á solas, tratando en las cirimonias de la missa, le dijo á este confesante el dicho Pedro de Cazalla, que el *te igitur* y el *memento* por los defuntos y las oraciones de defuntos era cosa superflua, porque como tiene declarado habia platicado con el en que no habia purgatorio, segun se lo habia dicho Juan Sanchez; é que en esto este confesante ó el dicho Pedro de Cazalla, uno dellos, que no se acuerda cual, en respeto de la mucha ganancia que venia á los clérigos é á los frailes de que hobiese purgatorio, dijo que cada año les valia mucho en España.

En Valladolid, á diez é ocho de Septiembre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Cristobal de Padilla como paresce por su processo.

TESTIGO 14.-JUAN DE VIVERO

En la villa de Valladolid, á veinte dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciados Don Diego de Cordoba, eleto de Avila, é Baltodano, del Consejo, en su audiencia de la mañana, mandaron traer ante si á Juan de Vivero, presso en estas cárceles, é como fué presente, juró en forma debida de derecho que diria verdad, é dijo ser de edad de treinta é cinco años, y entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Dijo: Señor, lo que mi conciencia me acusa yo lo diré; yo ha siete meses que me sali de aqui, cuando comenzó esta dolencia passada, é me fué á Pedrosa, á casa de Pedro de Cazalla, mi hermano, que es cura de Pedrosa, y residi alli, con mi muger é mi casa; y á cabo de cinco meses que estuve alli, vino por alli un dia fray Domingo de Rojas y predicó alli un sermon publicamente en el lugar, el primer domingo de esta cuaresma pasada; despues de predicado se vino á posar á la mesma posada de mi hermano y estuvo alli dos dias; en estos dos dias trató alli muy buenas **[p. 476]** cosas de Dios, declarando su evangelio y epistolas de Sant Pablo é pasos del evangelio, que á mi juicio eran buenas todas; después, al cabo desde tiempo, un dia de mañana, queriéndose partir, hizo una plática muy buena, sobre una mesa, que queria almorzar á los que alli estabamos, diciendo muy buenas cosas del amor que Dios nos tenia y de lo que le habiamos de querer y amar; después de hecho esto dijo que queria decirnos la manera que el Señor habia comulgado á sus discipulos, y asi lo hizo, y tomó pan y vino y dió á todos un bocado de pan é un poco de vino, tomando el pan en las manos y partiendolo y diciendo que Dios habia hecho aquello y dadolo á sus discipulos; y le parece, y no se acuerda bien, si en una copa echó agua, juntamente con el vino, y lo repartió á los que alli estan, que era Pedro de

Cazalla, Doña Juana de Silva, mi muger, é otras dos doncellas que estaban alli, vecinas de Pedrosa, que la una se dice Isabel de Estrada y la otra Catalina Roman y este confesante; y que cuando tomó el vino, en la copa en la mano, dijo: tomó el Señor el calice en las manos y dijo: tomad y bebed que este es mi caliz; y asi todas estas personas que dicho tiene comieron cada uno un bocado de pan, que partió el dicho Fray Domingo, y bebieron un trago de la dicha copa, haciendo lo mismo el dicho Fray Domingo, é que no estaba otra gente de fuera, ni criados; é que esto era en una sala alta donde no estaban mas de las dichas personas; y despues desta comunion, mas de una hora, el dicho Fray Domingo almorzó y se partió.

Preguntado si el dicho Fray Domingo dijo las palabras de la consagracion, que se dicen en la misa, sobre aquel pan é vino, dijo: que el dicho Fray Domingo tomó el pan en las manos y partiolo, é dijo que asi habia hecho Jesucristo con sus discipulos.

Preguntado si dijo el dicho Fray Domingo que de aquella manera se habia de comulgar, dijo que no.

Preguntado si les predicó lo que habian en aquello de creer, dijo que no hizo mas de lo que dicho tiene.

Preguntado que declare qué es lo que antes desta comunion los habia predicado el dicho Fray Domingo, dijo que el sermon que predicó en la misma iglesia á todo el pueblo, donde tomó por tema *Deum tuum adorabis et illi soli servis* .

Iten digo, que en este mismo tiempo, en los dias que alli estuvo **[p. 477]** el dicho Fray Domingo, que fueron tres ó cuatro, el dicho Fray Domingo nos comulgó otra vez, á mi é á Pedro de Cazalla, mi hermano, é á Francisco de Vivero é á Doña Juana, mi muger, y al Bachiller Herrezuelo, vecino de Toro, predicando un poco y diciendo las mismas palabras que dijo en esta otra comunion; que no se acuerda si dijo las palabras de la consagracion; y que era en la sala que dicho tengo, á la noche antes de cenar, y que no estaba otro delante, é que no se acuerda si las puertas de la dicha sala estaban cerradas ó no.

En Valladolid, á quince dias del mes de Jullio de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego, Inquisidor, estando en la audiencia de la mañana, hicieron traer ante si al dicho Jhoan de Vivero, é como fué presente, por el fiscal deste santo officio fué puesta una acusacion contra él, el cual, só cargo del juramento que fecho tiene, declaró á los dichos capitulos de acusacion, entre otras cosas, lo siguiente.

Al segundo capitulo que le fué leido dijo: que confiesa haber dicho y creido que espera en la pasion de Jesucristo ser salvo por los meritos de su sangre y pasion, de tal manera que se han de hacer las obras como si por ellas hubiesemos de ser salvos; é que esto lo ha tratado con sus hermanos Pedro de Cazalla, en Pedrosa, despues que fue alli vivir, é con Francisco de Vivero, yendo alli, é con Isabel de Estrada é Catalina Roman, é no se acuerda si con mas personas.

Iten digo: que el dicho Juan de Vivero ha tenido y creido que no se ha de rogar ni hacer oracion á los Sanctos ni nuestra Señora, diciendo que estas oraciones no aprovechan cosa alguna, ni la intercesion de los Sanctos es necesaria, ni tiene valor ante Dios para el perdon y salvacion de los pecadores; y

que por esto los hombres no se han de encomendar á las Santos ni á Nuestra Señora la Virgen Maria, porque no les aprovecha de nada para salvarse.

Al cuarto capitulo que le fué leido, dijo: que nunca estuvo en esto firme, aunque lo significó Fray Domingo, en Pedrosa, en principio de la cuaresma pasada, cuando estuvo alli Fray Domingo, pero que este declarante, cuando lo oyó, no replicó nada; é que estaban presentes, demás de las personas dichas, **[p. 478]** dos clérigos que se llaman Francisco Gomez é Alonso Carrasco, el cual dicho Fray Domingo no lo dijo por palabras claras, mas de que este confesante lo entendia asi.

Fué preguntado si sabe que las otras personas que alli se hallaron lo entendiesen de otra manera que este confesante, dijo que no lo sabe; tornó á decir que los dichos sus hermanos, tornó á dicir que Pedro de Cazalla, solo, é Catalina Roman é Isabel de Estrada, replicaron é hablaron en ello las mesmas palabras que el dicho Fray Domingo dijo, é parescia que holgaban dello.

Fué preguntado si supo este declarante cuando é quien habian enseñado estos errores á las dichas personas, dijo: que oyó decir á Pedro de Cazalla é á Catalina Roman é Isabel de Estrada, que Don Carlos de Seso les habia empuesto en ello.

Item digo: que el dicho Juan de Vivero ha tenido y creido que en la otra vida no hay lugar de purgatorio para los defuntos; é con este error ha dicho y afirmado que los sacrificios é missas é oraciones y ofrendas que se hacen en la iglesia católica para las animas de purgatorio no les aprovechan cosa alguna é que son superfluas.

Al septimo capitulo que le fue leído dijo: que lo ha oido decir á Pedro de Cazalla é á Francisco de Vivero é á las dichas mugeres, estando en Pedrosa, después que entró este año, que decian que se lo habia asi enseñado Don Carlos de Seso, vecino de Logroño.

Al octavo capitulo que le fué leido dijo: que nunca tal tuvo, que lo que pasa es que Pedro de Cazalla, su hermano, le confesó por pascua de Navidad y le dió el Santisimo Sacramento; y en la confesion le dijo que no era menester particularizar mucho los pecados, sino generalmente acusarse por reo delante de Dios y del confesor de todos los pecados, y asi lo creyó este confesante, y no estuvo en ello, y que dello pide perdon y lo demás niega.

Iten digo: que el dicho Juan de Vivero ha tenido y creido y siente mal de las religiones de observancia, diciendo que no ha de haber en la iglesia catolica órdenes de fraires, ni clerigos, ni monjas, é que todos habian de ser libres y casarse, y que no les obligaban sus profesiones ni promesas, diciendo que era burla y supersticion lo de las religiones.

En Valladolid, á veinte de Jullio del dicho año, ante los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo, é Llicenciado Guigelmo, **[p. 479]** Inquisidor, en la audiencia de la tarde, que con el dicho Juan de Vivero se tuvo, declaró lo siguiente.

Al onceavo capitulo respondió: que él no ha creido lo contenido en este capitulo ni lo ha dicho, é que se acuerda haber oido decir lo en él contenido á Don Carlos de Seso, en la Foubera ó en el camino desde alli á Villamediana; é que no se acuerda que estuviese alli Francisco de Vivero; é que tanbien

oyó decir lo mismo á Francisco de Vivero, en Pedrosa, en presencia de Isabel de Estrada e Catalina Roman; é que tanbien lo oyó decir á Pedro de Cazalla, no se acuerda si delante de alguno.

Al catorceno capitulo respondió: que confiesa haber hecho la dicha comunion en la manera que en sus confesiones tiene declarado, y en aquellas veces que fueron; é que de lo que el dicho Fray Domingo de antes habia dicho en conversacion, entendió este confesante que la dicha comunion se hacia asi en Alemaña; é que de las personas que se hallaron á la conversacion donde esto se entendió, se acuerda, á lo que cree, se hallaron el Bachiller Herrezuelo y Pedro de Cazalla y este confesante y Doña Juana de Silva, su muger.

Iten digo: que, demás de lo susodicho, el dicho Jhoan de Vivero se ha hallado en muchos ayuntamientos, yendo juntamente con otras muchas personas secretamente á cierta parte donde se enseñaba y predicaba la dicha secta y errores del Lutero; en las cuales dichas juntas y conventiculos se trataban é conferian entre si los dichos errores y heregias contra nuestra sancta fee católica, haciendo burla y escarnio de los cristianos y de su iglesia, diciendo que eran ciegos y perdidos y que se habian de condenar, si no tenian y creian en la maldita seta y errores que ellos tenian.

Al quince capitulo respondió: que lo contenido en este capitulo persuadió muchas veces el dicho Pedro de Cazalla, en Pedrosa, á este confesante é á Isabel de Estrada é Ana de Estrada é á Catalina Roman é Anton Dominguez é á Juan Sanchez, su criado, é á Doña Juana, muger deste confesante, é que asi como se lo dijo lo creyó este confesante de la manera que se lo dijo y este confesante está muy arrepiso dello.

A los diez é ocho capitulos respondió: que él habia dicho é declarado la verdad de todas aquellas personas é cosas que él sabe, sino es de Juan Sanchez, criado que fué del dicho Pedro **[p. 480]** de Cazalla, el cual le dijo á este confesante de como estaba en todas estas cosas que tiene declaradas, lo cual le decia é platicaba algunas veces delante de los dichos Pedro de Cazalla e de las dichas Isabel de Estrada é Catalina Roman é otras veces estado solos.

E luego incontinente, el dicho Juan de Vivero dijo: que recorriendo su memoria, como le está encomendado, que se le ha cordado como, en lo que toca al cuarto capitulo de la dicha acusacion, que á Catalina Roman é á Isabel de Estrada oyó decir é afirmar muchas veces que no era menester intercession de los santos, y que á este confesante siempre le paresció mal y que no lo creyó; é que se lo oyó decir á las susodichas, algunas veces, delante de Pedro de Cazalla y de Francisco de Vivero y de Doña Juana, su muger, y otras veces á solas, en diferentes tiempos, estando en Pedrosa, por el dicho tiempo que tiene declarado.

Iten dijo: que oyó decir á Pedro de Cazalla é á Francisco de Vivero que Don Pedro Sarmiento y su mujer é Don Luis de Rojas é Doña Ana Enriquez de Rojas, é otras personas que no se acuerda, tenian estas opiniones, persuadidas por el dicho Fray Domingo.

En Valladolid, á 19 de Agosto de el dicho año, se ratifió en forma el dicho Joan de Vivero, como paresce por su processo.

ADDICION DE JUAN DE VIVERO

En la villa de Valladolid, á catorce dias del mes de Noviembre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, el Señor Licenciado Baltodano, del Consejo de la sancta y general Inquisicion, estando en su audiencia de la mañana, mandó traer ante si a Juan de Vivero, preso en estas cárceles, y como fué presente, por el fiscal deste sancto officio fué pedida publicacion de los testigos que contra el dicho Vivero han depuesto, y mandada hacer, habiendo rescibido juramento, en forma debida de derecho, del dicho Juan de Vivero, é siendole leidos, entre otras cosas que á ellos dijo y declaró fué lo siguiente.

Fuéle dicho que hay informacion que en Villamediana, cuando este confesante estaba alli, se halló presente á las pláticas que tiene declaradas más personas de las que tiene nombradas; **[p. 481]** por ende que vea si dello se acuerda é que lo declare diciendo verdad.

Dijo: que no se acuerda ni hay tal cosa, aunque el oyó decir á Juan Sanchez é á Pedro de Cazalla antes que este confesante fuese á Logroño, que Doña Isabel, muger del dicho Don Carlos, estaba en las dichas materias de la justificacion é purgatorio, pero que este confesante no trató con ella ni la vió platicar en cosa alguna destas.

En la villa de Valladolid, á quince dias del mes de Noviembre del dicho año, el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo, estando en la audiencia de la mañana, mandó traer ante si al dicho Jhoan de Vivero, y como fue presente, entre otras cosas que dijo y declaró, respondiendo á la dicha publicacion, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

2.º CAPITULO DEL TESTIGO 6.º

Iten dijo: que vió é oyó este testigo que hablando cierta persona con Juan de Vivero sobre los articulos é cosas del Lutero, la dicha persona descia que ni confesion, ni penitencia, ni absolucion, no aprovechaban para remision de los pecados.

Al segundo capitulo dijo: que se refiere á lo que sobre esto tiene confesado, que es que le dijo á este confesante Pedro de Cazalla, que los pecados se habían de confesar generalmente é no en particular.

Al cuarto capitulo respondió y dijo: que se acuerda que, por el mes de Hebrero próximo pasado, estuvieron en Pedrosa los dichos Bachiller Herrezuelo é Fray Domingo, é que alli, en la Posada de Pedro de Cazalla, trataron en muchas cosas de la sagrada escriptura, é que particularmente no se acuerda dellas, é que á ello se hallaron presentes Doña Juana de Silva, Pedro de Cazalla, Isabel de Estrada y Catalina Roman.

CAPITULO 2.º DEL 12 TESTIGO

Iten digo: que ansi mismo la dicha perssona tenia é creia que la penitencia era necesaria para la justificacion, en esta manera: que la penitencia habia de contener en si el aborrecimiento del pecado y dolor del que es, lo que los escolasticos llaman **[p. 482]** contricion; y el conocer estar inposibilitado para salir del y ser libre de los daños que acarrea, si no fuese por la pasion y muerte de Jesucristo, nuestro Señor; en manera que esta contricion y conocimiento no lo ponia como meritorio de la

justicia, sino como dispusion para recibirla; y lo restante de la penitencia, como es disciplina ayuno é satisfacion, é otras obras semejantes, entendia ser necesarias todas las veces que el negocio lo requiriese; conviene á saber: la disciplina para el castigo de la carne, cuando hacía rebelion contra el spiritu; é la satisfacion cuando el prójimo estuviese injuriado; e con esta declaracion entendia la dicha persona lo de la justificacion, porque tenia por necesario anteceder la penitencia en la manera que dicha tiene; lo cual comunicó la dicha persona con todas las personas arriba declaradas, é que Juan de Vivero es una de las personas arriba declaradas.

Al segundo capitulo respondió y dijo: que se afirma en lo que dicho tiene, é que le parece que estas palabras dijo Pedro de Cazalla, su hermano, á este confesante, é á los demás que se hallaron presentes, que son todos los que tiene declarados en su confesion, en diversas veces, é que creyó sobrello lo que tiene declarado en su confesion.

CAPITULO 5.º DEL TESTIGO 12

Iten dijo este testigo que sabe que la dicha persona tenia é creia que la verdadera iglesia católica son aquellos que son verdaderos miembros de Jesucristo, por la via que tiene dicho en el articulo de la justificacion; é que ansi entendia el articulo del sinbolo de nuestra sancta fee catholica, que dice: creo en la sancta iglesia catolica, que es comunion é ayuntamiento de sanctos; é que los que estuviesen fuera desta verdad no los tenia por verdaderos ministros de la iglesia, agora fuese en Roma ó fuera della en toda la cristiandad; é que la dicha persona en esta iglesia no negaba la gerarchia eclesiástica, conviene á saber: haber perlados subditos é ministros del evangelio é de los sacramentos, en aquella forma que los habia en tiempo de los apóstoles, en la primitiva iglesia, é que estos verdaderos ministros y perlados tenian autoridad en todo aquello que el evangelio les daba **[p. 483]** licencia; é conforme á esta declaracion creia que habia muchos verdaderos ministros y prelados; é que siempre ha creido que en la iglesia romana habia muchos ministros y prelados, lo cual sabe é vió é oyó este testigo que la dicha persona lo comunicó con el dicho Juan de Vivero, y con otras personas; y del tratar dello entendió este testigo estar todos los susodichos en la misma creencia que la dicha persona.

Al quinto capitulo del dicho testigo respondió: que acerca dello le parece que oyó decir algunas cosas á Pedro de Cazalla, é que el crédito que á ellas dió es el que tiene declarado é á las otras cosas.

ADDICION DEL TESTIGO 7.º

Iten dijo: el dicho testigo séptimo, que vió é oyó como estando Juan de Vivero, é otras personas que declaró, juntas en Pedrosa, fablando en estas cosas, una de las personas que alli estaban dijo: que habia nueve ó diez años que habia oido hablar en esto á cierta persona de religion y letras; e los negocios que entonces trataba la persona que esto referia, eran de la materia que tiene declarada de justificacion é purgatorio; é que por estonces la persona que esto referia decia que no le habia dado crédito.

A la addicion del dicho testigo séptimo dijo: que le parece que el que dijo lo contenido en el dicho capitulo fué Fray Domingo de Rojas, é que lo dijo en Pedrosa cuando alli fué, delante de algunas personas de las que tiene declaradas, que no se acuerda en particular de cuales de ellas; é que esto dijo el dicho Fray Domingo, diciendolo por el maestro Fray Bartolomé de Miranda; é que agora se

acuerda que viniendo desde Pedrosa á esta villa Pedro de Cazalla y este confesante, la vispera de los Reyes, que agora pasó, el dicho Pedro de Cazalla dijo á este confesante, que al principio que Don Carlos le habia hablado sobre estas materias, habia él venido aqui, á Valladolid, con determinacion de denunciar en este sancto officio del dicho Don Carlos; é que antes que lo hiciese lo habia comunicado con el maestro Miranda; é que tambien le dijo que el dicho maestro Miranda, por carta que él escribió, é venido el dicho Don Carlos, le habia sobre ello primero hablado aparte al dicho Don Carlos; é que después **[p. 484]** los habló á entrambos, los dichos Don Carlos é Pedro de Cazalla, é que le dijo otras cosas que no se acuerda, mas de que le dijo: esto quede aqui sepultado é no hableis mas en ello, é que ansi el dicho Pedro de Cazalla habia quedado asegurado, é que entendió del dicho maestro Miranda que no le habia parescido mal aquello.

Iten dijo: que tanbien le dijo, el dicho Pedro de Cazalla, haberle dicho, el dicho Don Carlos, que el maestro Miranda le habia pedido por escripto por qué razones fundaba el dicho Don Carlos aquellas opiniones, é que él se las había dado por escripto, y el dicho Maestro Miranda los habia guardado; é que después oyó decir ó referir esto mismo, que toca al dicho maestro Miranda, en Pedrosa, que lo contaba el dicho Pedro de Cazalla, delante de Doña Juana é de Fray Domingo.

Al segundo capitulo dijo: que es verdad que este confesante envió desde Pedrosa, ocho dias antes que prendiesen al dicho Pedro de Cazalla, en un lio unos libros, que no se acuerda qué libros eran; é que los envió por orden del dicho Pedro de Cazalla, de la manera que el lo dejó acordado é adrezado; é que los envió con un labrador que se dice Daniel, é que pesarian hasta una arroba; é que aunque no se sabe qué libros eran se acuerda haber oido decir á Pedro de Cazalla que Don Carlos le habia dado ciertos libros.

En Valladolid, á 23 de Noviembre de el dicho año, se ratificó en forma, el dicho Joan de Vivero, como paresce por su proceso.

TESTIGO 15.-DOÑA ISABEL DE BENAVIDES

En Valladolid, 23 de Abril 1558, ante Fray Juan Juarez, Doña Isabel de Benavides, monja de Santa Catalina, entre otras cosas declaró lo que se sigue después.

En Valladolid, á tres dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta y ocho años, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en el monasterio de Sancta Catalina de Sena desta villa, paresció presente Doña Isabel de Benavides, é siéndole leido un dicho que habia dicho ante Fray Jhoan Manuel, dijo: que es verdad lo en él contenido, é jurólo en forma, é dijo ser de edad de más de cincuenta y cuatro años; y entre otras cosas que dijo, dijo lo siguiente.

[p. 485] E asi preguntada, la dicha Doña Isabel respondió: que ni sabe, ni á su noticia jamás llegó, que nadie que en esta casa entrase hobiese tratado cosas semejantes á lo en la pregunta contenidas, ni dicho cosa alguna que fuese sospechosa en la fee; sino que aun que sabe que algunas personas, en los tiempos atrás, han tratado y comunicado mucho con algunas monjas de la dicha casa en cosas espirituales, pero que nunca entendió que hubiese mal alguno, ni lo imaginó, sino que todo creia ser sano y bueno; mas de cuanto hablando esta que depone con Pedro de Cazalla algunas veces en días pasados, el dicho Pedro de Cazalla le dijo, hablando de Egidio, que habia sido preso, que le

perseguian injustamente por ser bueno, é que el dicho Pedro de Cazalla algunas veces le decia mal de los frailes.

En Valladolid, á cuatro de Septiembre de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Doña Isabel de Navides, como paresce en el cuaderno que hicieron las monjas de Santa Cathalina.

TESTIGO 16.-JUANA VELAZQUEZ

En Valladolid, á cuatro dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, estando los Señores Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la mañana, paresció, sin ser llamada, Juana Velazquez, natural de Pedrosa, de edad de veinte y cinco años, la cual juró, en forma debida de derecho, de decir verdad y entre otras cosas dijo lo siguiente.

Y que diciendole esta testigo, algunas veces, al dicho Pedro de Cazalla, cuan poco lugar tenia para confesar y comulgar, las veces que nuestro Señor la ponia voluntd de hacer, la consolaba y decia que mas merescia en obedecer á sus padres y estar en su servicio y no comulgar tan á menudo, porque en todas partes podía recibir á Dios y ofrecerse á él en sacrificio, que lo más perfecto era recebirlo interiormente; y asi la dijo este capellan de la Marquesa, que dicho tiene, que era obligada á decillo, é por eso lo dice.

Preguntada si cuando dice que el dicho Pedro de Cazalla le dijo que procurase más de agradar á su padre que no frecuentar el sacramento de la eucaristia, é si por esto lo dejó de hacer algunas veces, dijo: que no lo ha dejado de hacer por esto; y en lo de la confesion la dijo el dicho Pedro de Cazalla que cuando no **[p. 486]** tuviese lugar no se le diese nada por se confesar, que lo más cierto era confesarse interiormente á Dios.

En Valladolid, á 22 de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Joana Velasquez, como paresce por su processo.

TESTIGO.-SABINO ESTETI

En Valladolid, á veinte é tres dias del mes de Abrill de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, ante el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estandoen la huerta de la Señora Marquesa de Alcañices, estando alli Sabino Esteti, clérigo, presentó ante el dicho Señor Inquisidor un su dicho y declaracion, é fué recibido dél juramento, en forma debida de derecho, é dijo ser verdad lo conthenido en el dicho su dicho; y, entre otras cosas en él contenidas, declaró lo siguiente.

Y en la ratificacion declaró su edad ante el Señor Diego Gonzales, Inquisidor, é dijo, debajo de juramento, ser de edad de treinta y ocho años.

Habrá dos ó tres años, poco más o menos, que en la ciudad de Toro me dijo Don Diego de Rojas y el Marqués de Alcañices, á mi parecer, que un hombre habia dicho ciertas cosas del Lutero y estaban escandalizados del; é yo les pregunté si era el dicho Don Carlos, al cual no conozco hasta el dia de hoy ni he hablado, é dijeronme que si; é yo les conté, pienso que á ambos lo de la carta, y paresciome de corregirles con claridad; y por no le conocer yo, me encomendé á Pedro de Cazalla, que tenia por

muy su amigo é por hombre fiel é christiano, que le avisase, y lo hizo; y después me llevó el dicho Pedro de Cazalla una carta de Don Diego de Rojas en que mostraba estar satisfecho del escándalo y me dijo, segun me parece, el dicho Pedro de Cazalla ó el Marqués de Alcañices juntamente, que le habian dado los padres de la santa Inquisicion su penitencia.

Pedro de Cazalla me dijo esta cuaresma ciertas palabras, pocas fueron, de esperar en Dios y de la fee, que no me escandalizaron; é ahora tiene buen sentido, si no ha tropezado en otra cossa; y él me las ha dicho otras veces ligeramente, é yo consenti con él en ellas y no me escandalizan ahora; y me dijo que pues me parecia bien Fray Domingo le oyese.

[p. 487] En Valladolid, á 16 de Septiembre de el dicho año, se artificó en forma el dicho Sabino Esteti, como paresce por su processo.

TESTIGO 17.-LEONOR DE CISNEROS

En la villa de Valladolid, á treinta é un dias del mes de Ottubre de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, el Señor Licenciado Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, estando en la audiencia de la tarde, mandó traer ante si á Leonor de Cisneros, muger del Bachiller Antonio de Herrezuelo, vecino de Toro, de la cual fue rescibido juramenta en forma debida de derecho, é só cargo le prometió del decir verdad, é dijo ser de edad de veinte y tres años, y entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Preguntada si sabe la causa por qué ha sido traida presa á este santo officio ó si lo sospecha.

Dijo: que la causa por qué ella sospecha que ha sido traida es lo mismo por qué tanbien trajeron al dicho Bachiller Herrezuelo, por si alguna persona le oyó alguna cosa de que esté escandalizada; é que la verdad de lo que esta confesante ha oido al dicho Bachiller Herrezuelo, y á los demás que están presos, lo dirá; é quella tiene á mucha dicha de haber venido á parte donde puede ser desengañada de algun yerro, si le ha tenido, porque cierto hasta que la prendieron estaba esta confesante muy satisfecha de todo lo que habia oido al dicho Herrezuelo, asi por las buenas obras que en él vido, como por su buen entendimiento; é que lo que esta confesante oyó al dicho Bachiller Antonio de Herrezuelo, desde siete años que ha es casada con el dicho Bachiller Herrezuelo, es que de dos años, ó más tiempo, á esta parte, le decia él algunas otras cosas, le oia platicar con otras personas, y es que por el peccado de Adan nascimos condenados, é que por los merescimientos de la pasion de Jesucristo en el baptismo nos hacemos hijos de Dios; é que las obras que hiciesemos las hemos de hacer como hijos de Dios, no porque nos dé el cielo, ni por temor del infierno, sino obrar como hijos; é que por solos los merescimientos de la pasión de Jesucristo somos justificados, y no por nuestras obras, mas que sin ellas no nos podemos salvar, porque la fee sin obras era muerta; é que para los hijos de Dios **[p. 488]** no habia otro purgatorio sino las penas que se padecen en este mundo, porque á los hijos suyos les da Dios en esta vida muchos trabajos, lo cual no hace á los que él no tiene por hijos suyos, porque se lo guarda para que se lo paguen todo junto.

E que la confesion verdadera ha de ser á Dios; é que pidiendo, con todo arrepentimiento, que por Jesucristo nos perdone, estamos perdonados cuando vamos al confesor, é aunque esta otra confesion, que es la que hace vocalmente al sacerdote, es muy buena; é que la primera confesion era solamente á

Dios; é que esta confesante y el dicho Bachiller Herrezuelo se confesaban al sacerdote siempre que habian de comulgar.

E que tanbien le dijo é oyó decir que el comulgar era muy bueno, é que se habia de hacer muchas veces, é que ansi lo facian ambos, é que cuando alguna cosa pidiesemos á nuestro Señor por los santos, que fuese teniendo la fee en nuestro Señor, que él era el que nos habia de dar lo que pidiesemos.

E que tanbien acerca del sacramento del altar, oyó decir al dicho Bachiller Herrezuelo, que no tanto estaba alli para adoralle como para recebille Jesucristo nuestro Señor; é que de presente no se acuerda de otras particularidades; é que no sabe si el Bachiller Herrezuelo sepa que esta confesante sabe todas estas cosas.

E que se acuerda que las personas con quien estas cossas más trataba, el dicho Bachiller Herrezuelo, era Don Carlos de Seso, siendo á la sazon Corregidor, alli en Toro; y que tanbien las trataba con Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, é con Juan de Ulloa Pereyra, é no se acuerda si tambien con otra persona; é que tanbien se acuerda que trataba otras cossas el dicho Bachiller Herrezuelo con las dichas personas, que era el libre albedrio y otras cosas que no se acuerda.

E que lo que el dicho Bachiller Herrezuelo y las otras personas de suso nombradas sabian que esta confesante entendia, era lo que teniamos en Jesucristo, como de suso está declarado, é tanbien algunas otras cosas, aunque no se acuerda de qué cosas en particular, porque nunca se guardaban de esta confesante cuando en estas cosas platicaban.

Preguntada dijo: que bien creia que el dicho Bachiller Herrezuelo y las otras personas entendian que esta confesante entendia lo del purgatorio que dicho tiene.

[p. 489] Preguntada qué era lo que esta confesante tenia é creia acerca del purgatorio, é si creia que habia purgatorio para todos los cristianos que enteramente no satisfacian por las culpas que merescian por sus pecados.

Dijo: que creyó esta confesante que no habia purgatorio porque Jesucristo y sus apóstoles, al principio de la iglesia, no trataron del purgatorio; y que San Gregorio habia dicho después que le habia, é que San Agustin habia dicho que era cosa que piadosamente se podia creer.

Preguntada si se derivaban á esto del purgatorio por alguna otra razon.

Dijo: que entendió que Jesucristo habia satisfecho por todos; é que no tiene entendimiento de otras cosas algunas.

Fué preguntada, si al tiempo que oia esta confesante hablar á las personas que tiene declaradas, si entendió cual persona enseñaba á las otras, é qué manera tenian en esta comunicacion.

Dijo: que le parece que decia algunas cosas Don Carlos, é que el Bachiller Herrezuelo iba á buscar en los libros sobre aquello que hablaban; é que los libros en que buscaban aquello eran de Sant Agostin

é de San Gregorio é otros, que no se acuerda de otro; é que se acuerda que entrellos tenia un libro, que enbiaron por él á un mozo, que no sabesi era de Don Pedro ó de Fray Domingo, é que no sabe cuyo era el libro, ni qué libro era.

En Valladolid, á 19 de Agosto de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Leonor de Cisneros, como paresce por su processo.

TESTIGO 18.-DANIEL DE LA CUADRA

En la villa de Valladolid, á catorce dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la mañana hizo traer ante si al dicho Daniel de la Cuadra, del cual, como fue presente, rescibió juramento, en forma debida de derecho, só cargo del cual prometió de desir verdad, é dijo ser de edad de cuarenta y siete años, poco más ó menos, y entre otras cosas, contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Preguntado dijo: que la causa por qué él ha sido presso á **[p. 490]** este sancto officio es que teniendo este confesante amistad é comunicacion, como la tenia, con Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, é tanbien con un criado suyo, que se llama Jhoan Sanchez, un dia, que podrá haber un año, estando este confesante en la iglesia de Sancta Cruz de aquella villa, antes de misa, encomendáronse á Dios, llegó á este confesante el dicho Jhoan Sanchez é dijo que que hacia alli; é que este confesante le dijo que se estaba encomendando á Dios porque era muy peccador é deseaba salvarse; é que el dicho Juan Sanchez, habiéndole dicho que confiase en Dios, que por este confesante habia padescido, é habia muerto por este confesante, é por todos, é habiéndole dicho otras muchas cosas buenas, le dijo tambien que no habia purgatorio; é que este confesante le dijo que cómo podia ser aquello, que era contra nuestra fee católica, é que este confesante lo creyó de la manera que se lo dijo el dicho Juan Sanchez; é que de primero tanbien le habia dicho é platicado el dicho Jhoan Sanchez muchas cosas sanctas é muy buenas; é por esto y por la mucha continuacion que tenia en la iglesia, é por las buenas obras que hacia este confesante, holgaba de tener amistad con él, é creia lo que le decia, é que por esto le creuó lo del purgatorio; é que en la vez que dicho tiene, é despues, le dijo el dicho Juan Sanchez que estaba en creer que no habia purgatorio, en esta villa de Valladolid, Doña Beatriz de Vivero y Doña Catalina de Ortega, é Juana Sanchez, é un Don Pedro, é muchos Señores, que no los vido ni los conoscia, en Palencia, é un fraile que llaman Fray Domingo y Herrezuelo, letrado que es de Toro, é otro de Zamora que se llama Padilla, é Anton Dominguez y Catalina Roman, e Isabel de Estrada y el dicho cura Pedro de Cazalla.

Iten dijo: que este confesante se declaró é dijo á los dichos Pedro de Cazalla é Juan de Vivero é su muger Doña Juana, lo del purgatorio; é que los susodichos no le decian ni respondian que ansi lo creyese, ni lo dejase de creer, sino que le decian otras cosas buenas de que no se acuerda; é que ansi andaba tras ellos teniéndolos por tan buenos, é que no se acuerda de otra cosa alguna.

En la villa de Valladolid, á quince dias del mes de Ottubre del dicho año, ante el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, **[p. 491]** en su audiencia de la mañana, paresció Pero Gonzales de Mendoza, Alcaide deste sancto officio, é dijo que el dicho Daniel de la Cuadra pedia audiencia; é como fué presente, debajo del dicho juramento, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Iten dijo: que luego que vinieron de Toro, el dicho Juan de Vivero dió á este confesante en un costal muy liados unos libros y mandóle que los diese á Pedro de Cazalla con una carta mensagera; y este confesante le dió la carta y los libros en casa de su madre y despues los llevó este confesante en casa de Hernando Ortiz; y el Pedro de Cazalla los dió á Doña Costanza, su hermana, é que luego se fué este confesante.

En Valladolid, á 26 de Octubre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Daniel de la Cuadra, como paresce por su proceso.

TESTIGO 19.-ANTÓN DOMINGUEZ

En la villa de Valladolid, á catorce dias del mes de Octubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo, é Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la mañana, mandaron traer ante si Anton Dominguez, preso en estas carceles, é como fue presente juró en forma de derecho que diria verdad; y, entre otras cosas conthenidas en su confesion, declaró ser de edad de cuarenta y dos años, é dijo lo siguiente.

Preguntado si sabe ó sospecha la causa por qué ha sido traido preso á este santo officio dijo: que por esa conversacion de Cazalla, que nunca lo tuviera; y que después que este confesante vió preso al dicho Pedro de Cazalla quiso venir á denunciar del y estorboselo Baltasar Carrillo, vecino de Pedrosa, diciendo que si no traia buena ynformacion que le castigarian, que asi habian hecho á otro; y el mismo Pedro de Cazalla, podrá haber como diez meses, le oyó decir que en la Inquisicion si no habia muy buena informacion que no castigaban á nadie.

Iten dijo: que habrá seis años que Pedro de Cazalla fué á ser cura de Sancta Cruz á la villa de Pedrosa, y predicaba los domingos por la mañana, y despues de comer leia una lecion que tanbien era sermon, y este confesante deseaba su conversacion para **[p. 492]** salvarse; y tenia este confesante comunicacion con una vihuda que llamaban la de Estrada, madre de Isabel de Estrada y de Ana de Estrada, las cuales tenian mucha conversacion con el dicho Pedro de Cazalla; y por medio de la dicha Isabel de Estrada y por adoballe una casa, tomó este confesante amistad y conocimiento con el dicho Pedro de Cazalla; que poorá haber tres años ó mas que la dicha Isabel de Estrada decia que el cura tenia buena voluntad á este confesante; é que habrá dos años que la dicha Isabel de Estrada apartaba á este confesante muchas veces y le descia como el dicho Pedro de Cazalla era muy buen hombre, é que tenia unos libros que le habia dado Don Carlos, uno que era Corregidor en Toro, que los habia traido de allá do estaba uno que llamaban Luthero, y que aquella gente eran muy cristianisimos, y que creyese este confesante lo que le queria decir dellos, y le dijo que tenian muchas cosas muy buenas que no se habian de confesar, y este testigo se demudó, y la dicha Isabel de Estrada de que le vió demudado le dijo: parece que os escandalizais, no me entendeis, y si lo entendeis no me lo podeis probar; y esto le dijo la susodicha muchas veces estando solos y esto duraría por un año; y, finalmente, habrá más de un año ó año y medio que yendo por fuera del lugar para casa de la dicha Isabel de Estrada, por do muchas veces le habia llevado, le dijo la dicha Isabel de Estrada entonces que no habia purgatorio, que Cristo era nuestro purgatorio y que las ofrendas que llevaban á los defuntos que no servian de cosa ninguan; y entre medias desto vino alli á Pedrosa Don Carlos, Corregidor de Toro, y la dicha Isabel de Estrada, segun dijo á este confesante, le habia dicho al dicho Don Carlos que habia hecho alli un cristiano, que le hablase; y llevó á este confesante el dicho Don

Carlos y metiole en la cocina de casa de Pedro de Cazalla, donde tambien estaba el dicho Cazalla, los cuales estaban sentados y este confesante estaba en pie; y el dicho Pedro de Cazalla dijo: mira á quien magnifiesta Dios sus bondades, á estos probrecitos; y el dicho Don Carlos dijo: mira, si os dijere que hay purgatorio deci que si y habeis de tener entendido que es Jesucristo y que no hay otro purgatorio; si os dijeren que hay Papa, deci que si y tene entendido que no le hay y no escandaliceis y creednos lo que os decimos; y dende algunos dias, que serian como dos meses, la **[p. 493]** dicha Isabel de Estrada tornó hablar á este confesante y le dijo: cree lo que os han dicho Don Carlos y el cura que os dicen la verdad; é un dia este confesante dijo á la dicha Isabel de Estrada que andaba turbado, que no sabia lo que se hacer, y la dicha Isabel de Estrada le decia: mira, pensé yo que os tenia por hermano y creeme lo que os digo, que os digo verdad, é si no no me lo podeis probar; y que este confesante estaba dubdoso, que ni lo creia ni lo dejaba de creer, aunque ya tenia mucha conversacion con el cura y subia á su aposento con la dicha Isabel de Estrada; y estando en estos medios vino alli un fraile que se llamaba Fray Domingo de Rojas y traia unos habitos blancos, el cual predicó un domingo en la iglessia; y otro dia de mañana subieronse en casa del dicho Pedro de Cazalla á una sala Jhoan de Vivero é Doña Jhoana de Silva, su muger, y el dicho Pedro de Cazalla é Isabel de Estrada é Catalina Roman y el dicho Fray Domingo y este confesante y tenian una mesa puesta con unos manteles, é un pan encima de la mesa é un vidrio con un tapador que tenia vino, y estando todos juntos hincados de rodillas y el dicho fraile en pie, el cual dijo á este confesante: hincaos vos tanbien de rodillas y vereis lo que nunca vistes; y encomenzó á decir unas palabras á manera de sermon y no se acuerda de las palabras que dijo, mas de que le oyó decir: discipulos mios y ovejuelas mias, no teneis que temer; é acababa la plática tomó el dicho Fray Domingo el pan y partiolo con un cuchillo é hizo unos pedacitos é pusolos en un plato, y llegaronse todos á la messa hincados de rodillas y lloraban todos, y el dicho Fray Domingo dijo á este confesante: llegaos vos acá tanbien, y dijo: veis aqui hermanos mios, esta es la sangre y la carne de Jesucristo; y tomaba un bocado de aquel pan y dabalo á cada uno y el tanbien tomó otro; y luego tomó el vaso y dió á cada uno un trago de aquel vino, é que antes no hicieron confesion general ni otra ninguna; é luego dijo: id en paz; y tenia el dicho Fray Domingo vestido una sobrepelliz de lino blanco sobre los hábitos blancos; é que al tiempo que lo rescibió creyó que rescibia alli el cuerpo verdadero de Jesucristo; é que de alli se fue á su casa y estuvo escandalizado por mas de ocho dias.

E siendo preguntado dijo: que cuando pasó la dicha comunion no dijo misa el dicho Fray Domingo é que tampoco comunicó con nadie; é que antes desto este confesante habia oido **[p. 494]** decir á la dicha Isabel de Estrada, que allá do estaban los luteranos no comulgaban como acá, sino decir misa é con pan; é que no se confesaban, que no habian de facer sino pedir á Dios misericordia, é que aquello bastaba, é que eran unos santisimos y cristianisimos; é que este confesante cuando comulgó entendió, no una hora despues de haber comulgado, por lo que le habia dicho la dicha Isabel de Estrada, que aquella era comunion de luteranos.

Fué preguntado si oyó decir que hobiesen comulgado otra vez de aquella manera, dijo que no.

Iten dijo: que despues desto ó antes, que no se acuerda bien, estando en casa del dicho cura trabajando estaba allá la dicha Isabel de Estrada y Catalina Roman y el dicho Pedro de Cazalla dijo, delante de las susodichas, que no tenia más que decirle mas de que en la missa no habian de creer en ella; y entonces dijo la dicha Isabel de Estrada: luego mal recado tienen los defuntos con las misas.

Iten dijo: que el dicho Pedro de Cazalla dijo á este confesante, pocos dias antes que le prendiesen,

que le habia de hacer un hueco en una pared para metelle alli unos libros; é que despues este confesante preguntó a Juan de Vivero que qué se habian hecho los libros, y el dicho Juan de Vivero dijo que los trajeron á Valladolid é que ya los habrian quemado.

En Valladolid, á veinte de Octubre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Anton Dominguez, como paresce por su processo.

ADDICION DEL TESTIGO 8.-FRANCISCO DE VIVERO

En la villa de Valladolid, á veinte y seis dias del mes de Mayo de mill e quinientos é cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciados de Baltodano, del Consejo, é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la mañana, paresció presente el dicho Francisco de Vivero, preso en las carceles deste santo officio, y entre otras cosas que dijo y declaró, debajo del dicho juramento, está lo siguiente; y antes tenia declarado ser de edad de...

Iten digo: que tres meses, poco más ó menos, antes que á esta carcel viniese, entendí y supe el negocio por el cual agora justamente **[p. 495]** estoy presso, que es haber sabido y entendido el articulo de la justificacion y creido segun dicen que lo supo y entendió Martin Lutero y no segun lo declara y entiende nuestra santa madre iglesia; lo cual digo haber sido peccado y hierro, por el cual merezco muerte y pena eterna, y pido á Dios perdon de mis peccados.

E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á ocho dias del mes de Octubre del dicho año, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la mañana, paresció el dicho Francisco de Vivero, y, entre otras cosas contenidas en su confesion dijo lo siguiente:

Que este invierno pasado, antes de Navidad, vino este confesante de Pedrosa, que se habia ido á holgar con sus hermanos Pedro de Cazalla y Juan de Vivero y llegado aqui le dijeron que su hermana Doña Beatriz estaba en Palencia, en casa de Don Pedro Sarmiento; y la dicha Doña Beatriz escribió á su madre Doña Leonor de Vivero una carta en que la descia que estaba buena, é que esperaba en Dios que presto se veria el provecho que hacia, é otras palabras semejantes á estas, de lo cual quedó este confesante confuso por no saber qué era; y despues vino á esta villa la dicha Doña Beatriz y vino con ella Fray Domingo de Rojas, y estuvieron en casa de la dicha Doña Leonor, su madre, el cual dicho Fray Domingo habló á este confesante muchas cosas que le parescieron buenas, no declarandose; y este confesante dijo á la dicha Doña Beatriz de Vivero que le parescia un santo el dicho Fray Domingo; y estando este confesante con la dicha Doña Beatriz, una noche solos, en casa de la dicha Doña Leonor, su madre, la dicha Doña Beatriz dijo á este confesante que cosa es un alma sincera, como se le asienta la verdad; luego que en diciendo á Doña Mencia de Figueroa é á Don Pedro Sarmiento, su marido, cree que debio de ser el articulo de la justificacion, dijeron los dichos Don Pedro y Doña Mencia: luego no hay purgatorio ni son menester cuentas de perdones; y este confesante la dijo que la tenia por buena cristiana y que no dijese aquello; y desta manera pasó dos ó tres dias confuso, hasta que Pedro de Cazalla, su hermano, vino de Pedrosa, estando á la sazon en esta villa Don Carlos de Seso; y este confesante dijo al dicho Pedro de Cazalla, estando solos en el aposento deste confesante, todo lo que habia pasado con la dicha Doña Batriz; **[p. 496]** y el dicho Pedro de Cazalla le respondió: muy mal faze Doña Beatriz en hablar; yo la reeprendere, pero si ella conoce á Dios no le ha de negar por naide; y con esto este confesante se sosegó por algunos dias, y el

dicho Pedro de Cazalla se volvió á Pedrosa y este confesante se fue con él, y en el camino este confesante le preguntó qué cosa era aquella, y que pues eran hermanos se lo dijese; y el dicho Pedro de Cazalla declaró á este testigo y le dijo el articulo de la justificacion, como le tiene declarado en este proceso, y de alli le infirió que no habia purgatorio, y le dijo lo que se infiere de aqui, que las bullas é indulgencias que no tenian valor, y tambien le dijo que no habia mas de tres sacramentos, el de la eucharistia y baptismo y penitencia, é que los demas que la iglessia tiene por sacramentos que no lo eran; y destas y de otras cosas que le dijo, que no tiene memoria, quedó dudoso; y estando en Pedrosa, uno ó dos dias despues de llegado aceptó esta doctrina, é creyó todo lo que el dicho Pedro de Cazalla, su hermano, le habia dicho.

En la villa de Valladolid, á nueve dias del mes de Otubre del dicho año, los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, é Llicenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en su audiencia de la mañana, hicieron traer ante si al dicho Francisco de Vivero, y como fue presente, entre otras cosas que dijo é declaró debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente, respondiendo á los artículos de la acusacion que le fue puesta por el fiscal, que pidió que le fuesen leidos.

Iten digo: que el dicho Francisco de Vivero ha tenido y creido y afirmado, con animo é intencion herética, que por la pasion y méritos de nuestro redentor Jesucristo son y estan justificados todos los peccadores; y que con sola esta fee y creencia se han de salvar, sin que sean necesarias de su parte ningunas obras ni penitencias, ni otra satisfacion para salvarse.

Al segundo capitulo dijo: que es verdad que él ha tenido lo contenido en el capítulo, como en ella se contiene; é que él no lo tuvo como heregia, sino por verdadera; é que así tenía todas las otras opiniones de Lutero, de lo cual le pesa y pide á Dios perdon dello.

Al tercero capitulo respondió: que no se acuerda haber dicho tal cosa á persona alguna, pero que creia que la fee sin las obras justificaba; é que se acuerda este confesante que dijo á Doña **[p. 497]** Leonor, su madre, luego que este confesante supo estas cosas, que supiese que era cristiano, é que Pedro de Cazalla le habia dicho muchas cosas, é que ella le respondió que se holgaba mucho dello; é que entonces este confesante y ella trataron de la materia de la justificacion, de la manera que el dicho Pedro de Cazalla se lo habia dado á entender, y que le vino este confesante á decir y declarar que no había purgatorio, é que ya la dicha Doña Leonor lo sabia entonces.

Iten digo que el dicho Francisco de Vivero ha dicho é afirmado y tiene y cree que todas las obras de penitencias é ayunos é oraciones é abstinencias y devociones son cosa perdida y superflua y que no aprovecha de cosa alguna; y que los honbres eran libres y exentos destas obras abstinencias diciendo que nuestro redenptor Jesucristo habia pagado y satisfecho por todos los peccados y que en él tenian sobrada justicia, sin que de su parte fuese nescesaria otra satisfacion y paga por sus peccados.

Al cuarto capitulo dijo: que confiesa haber tenido y creido lo susodicho y que dello está arrepentido é pide penitencia, é que no lo ha comunicado con más de las personas que tiene declaradas; é luego dijo: que entendia que las obras eran necesarias para salvarse, pero que no eran parte de la justificacion, segun que lo tiene declarado, é que tanbien al tiempo que el dicho Pedro de Cazalla platicó á este confesante la primera vez estas cosas, le dijo de como tanbien estaba el dicho Doctor en aquellas oppiniones.

Iten dijo: que platicó las dichas materias de justificacion y purgatorio con el Bachiller Herrezuelo, en Pedrosa, delante de Jhoan de Vivero é su muger é Pedro de Cazalla é Fray Domingo é Isabel de Estrada y que el dicho Herrezuelo estaba en las dichas oppiniones.

E que en Palencia trató este confesante con Don Pedro Sarmiento é Doña Mencia, su muger, y con Don Luis de Rojas Enriquez y Fray Domingo é Doña Beatriz é Pedro de Cazalla las dichas materias de purgatorio é justificacion, los cuales estaban en ello engañados.

Iten digo que el dicho Francisco de Vivero ha dicho e afirmado y tiene por opinion que todos los que tuvieren y creyeren esta secta y articulo de la justificacion pueden y deben estar ciertos de su salvacion y que han de creer que siempre estan en gracia y charidad de Dios.

[p. 498] Al quinto articulo y capitulo dijo: que tenia creido estar cierto de su salvacion creyendo la dicha justificacion; é que este confesante trataba este articulo con todas las personas que conocia é sabia que estaban en esta opinion.

E que es verdad que despues que creyó esto dejó de rezar sus horas e todo lo aborresció, é le paresció mal los clerigos y frailes y las iglessias é retablos después que lo creyó, é las canpanas é los cantos y todo; é que se acuerda haberlo platicado con Fray Domingo é Doña Beatriz é Doña Ana y en Pedrosa con las personas que tiene dichas que alli se platicó.

Iten digo que el dicho Francisco de Vivero ha dicho é afirmado y tiene por opinion que la confesion sacramental que el penitente hace al sacerdote, de que usa y administra nuestra madre sancta iglesia, no es sacramento ni tiene virtud; y que la confesion no se ha de hacer á ningun sacerdote, ni ha de ser bocal, sino solamente mental, confesandose á solo Dios.

Al doceno capitulo dijo: que lo en él contenido es articulo de Lutero; é que este confesante le tuvo é creyó en el tiempo que dicho tiene, é que dello pide á Dios perdon por su misiricordia; é que platicó lo susodicho con Fray Domingo é con Doña Ana Enriquez é con Doña Beatriz de Vivero, su hermana, é con Pedro de Cazalla, en Pedrosa, é que no se acuerda haber esto platicado con otra persona.

Preguntado quien le enseñó el dicho articulo de la confesion, dijo que lo deprendió de los dichos Pedro de Cazalla y Fray Domingo.

E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á diez dias del mes de Ottubre del dicho año, estando el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo, en su audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Francisco de Vivero, é como fue presente, fuele dicho que, só cargo del juramento que tiene fecho, diga verdad en todo lo que dijere; el cual, siendole leidos los capitulos de la dicha su acusacion, entre otras cossas dijo lo siguiente.

Iten digo: que el dicho Francisco de Vivero ha dicho e afirmado y tiene por opinion que la comunicacion y participacion del sancto sacramento del altar se ha de administrar debajo de ambas especies del pan y vino á todos los fieles; y que no se ha **[p. 499]** de negar la hostia y cálice

consagrado á ningun cristiano diciendo que ansi lo habia ordenado Jesucristo nuestro redemptor; y que desta manera se habia de hacer en memoria de la pasion y cena del Señor; y que como la iglesia cathólica lo administra que no se da ni rescibe más de la mitad y que aquella no es entera comunion.

Al veinte é un capitulo dijo: que es verdad que este confesante tuvo é creyó lo conthenido en este dicho capitulo en el tiempo que estuvo en los dichos errores; é que esto se lo dijeron y enseñaron Fray Domingo de Rojas é Pedro de Cazalla, hermano deste confesante, aunque no se acuerda bien si el dicho Pedro de Cazalla se lo dijo ó no; é que con esta creencia se acuerda que este confesante lo administró, diciendo misa en Santa Catalina desta villa, tres ó cuatro veces, á lo que cree, á Doña Ana Enriquez é á Doña Beatriz de Vivero é á Doña Constanza, una vez delante de las dichas Doña Ana y Doña Beatriz e juntamente con ellas, é á Doña Catalina de Ortega, juntamente con Doña Beatriz é Jhoan Sanchez, é una vez destas cree que Isabel, criada de Doña Beatriz; é que en Sancta Isabel comulgó también una vez de esta manera á Doña Ana y Doña Beatriz; é que en Sancta Isabel comulgó desta manera, debajo de ambas especies, á la dicha su madre é á Doña Beatriz de Vivero, su hermana, é á Jhoan Sanchez; é que la orden que este confesante tenia en lo susodicho era que despues de acabada la misa echaba vino é una gota de agua en el cálice y lo tornaba a consagrar; é que las dichas personas bien entendian que lo susodicho se hacia desta manera porque lo sabian ellas, é porque ya con este confesante lo habian comunicado todas las dichas personas, aunque no se acuerda que se lo dijesen juntamente todas; é que bien tenian entendido, las dichas personas, que esto se hacia por doctrina del Luthero, en lo cual ellas estaban enseñadas.

Al veinte y tres capitulo dijo: que estando en la cuaresma pasada en Pedrosa, y estando tanbien alli Fray Domingo, e un dia, ya noche ó tarde, antes de haber cenado, estando en casa de Pedro de Cazalla, cura, en un aposento suyo alto, este confesante é Fray Domingo é Pedro de Cazalla y el Bachiller Herrezuelo e Juan de Vivero é Doña Juana de Silva, é que no se acuerda si tanbien estaba alli Isabel Estrada, é que estando todos **[p. 500]** desta manera platicó el dicho Fray Domingo algunas pocas palabras buenas y muy sanctas, que no se acuerda cuáles; é que estaba allí una mesa sin manteles en que habia pan, el cual tenia en la mano el dicho Fray Domingo, y vino en un vaso; é que sobre el dicho pan y vino dijo el dicho Fray Domingo las palabras que nuestro Señor Jesucristo dijo el jueves de la cena cuando instituyó el sacramento, no se acuerda si en latin ó en romance; é luego comulgó á todos ellos dando á todos ellos un poco de aquel pan é vino, é que él los rescibió tanbien estando todos ellos de rodillas, ecepto el mismo Fray Domingo que estaba en pie, é que no se acuerda que hobiese pasado otra cosa; é que esto se hizo por haberse platicado antes que en Alemania se comulgaban desta manera, é que no se vistió vestidura alguna el dicho Fray Domingo, ni dijo cosa alguna de la missa.

En la villa de Valladolid, á diez dias del mes de Octubre del dicho año, estando el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo, en su audiencia de la tarde, mandó traer ante sí al dicho Francisco de Vivero, el cual, como fué presente, entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Al cuarenta y tress capitulos dijo: que cuando este confesante se fue ya habia sabido que habian denunciado del, é que por esto se fue, é que él no tenia hecho otro trato alguno para ello; é que la manera por donde este confesante vino á saber que habian denunciado del, fue que este confesante, temiendo que habian denunciado del, se fue á Pedrosa, y de alli, habiéndolo dicho á Pedro de Cazalla, se vino aqui el dicho Pedro de Cazalla, el cual supo como un dia, comiendo el Doctor Cazalla con el Conde Osorno, dijo en la mesa un cuñado de la dicha Doña Jhoana, que no sabe quién dellos, que en

Valladolid habia lutheranos, é que lo habia denunciado la dicha Doña Jhoana, su cuñada; é que despues el dicho Doctor lo dijo al dicho Pedro de Cazalla si sabia qué cosa era aquella, porque él no sabia por quién se decia, é que el dicho Pedro de Cazalla cayó en que lo decia por este confesante, é asi avisó dello á este confesante, y este confesante se fué; é que Doña Jhoana de Silva, su cuñada, en Pedrosa le dio una imagen de San Geronimo, de oro, é dos puntas de oro é un barrilejo de oro é unas cuentas de oro y unos estremos de oro, é que aquello todo lo dió este confesante á Gerónimo de **[p. 501]** Reynoso, Señor de Autillo, para que lo volviese á la dicha Doña Jhoana.

En Valladolid, á 12 de Octubre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Francisco de Vivero, como paresce por su proceso.

TESTIGO 20.-CATALINA ROMANA

En la villa de Valladolid, á veinte é cinco dias del mes de Junio de mill é quinientos é cincuenta e ocho años, estando el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la mañana, paresció presente Catalina Roman, que antes habia dicho ser de edad de veinte é ocho años, poco más ó menos, de la cual fué rescibido juramento en forma debida de derecho; y entre otras cosas, conthenidas en su confesión, dijo lo siguiente.

Dijo: Señor en lo de la justificacion yo entiendo, porque lo he leido en los evangelios y epistolas de Sanct Pablo, que justificados por la fee tenemos paz con Dios, mediante Jesucristo nuestro Señor, por el cual thenemos entrada, por virtud de la fee, en esta gracia que pertenesce á los hijos de Dios, porque ya tenemos gloria en esperanza de la gloria; y no solamente esto, pero tanbien en las tribulaciones tenemos gloria, sabiendo que la tribulacion obra paciencia y la paciencia esperanza y la esperanza no pone confusion, porque está la charidad de Dios derramada en nuestros corazones por el spiritu santo que nos fue dado.

Preguntada si cree que por sola esta fee, que tiene dicho, estamos justificados, de tal manera que para nuestra salvacion y redencion no son menester obras. Dijo: que es menester hacer obras para agradecimiento de aquella merced que Dios nos hizo, para que obre como hija suya y para dar testimonio de como és cristiana y para imitarle como su miembro.

Preguntada si cree que estando así justificada se podrá salvar sin que haga obras de su parte ningunas. Dijo que no, porque la fee sin obras es muerta y no vale.

Fuele dicho que parece que se contradice, pues dice que estando justificados en la fee tienen paz con Dios mediante su hijo; de donde se sigue que por solo aquello, sin otra cosa ninguna, estamos en estado de salvacion; é asi parece que no son menester obras de nuestra parte, segun parece que lo declara en la pregunta **[p. 502]** antes desta, en que dice que las obras se han de hacer en reconocimiento de aquel beneficio rescibido, dijo: que son necesarias, como dicho tiene, para reconocimiento de tan gran beneficio como el la hizo y para dar testimonio como es cristiana; pero que no son menester las dichas obras para su salvacion, sino para reconocimiento del beneficio y lo demás que dicho tiene.

Preguntada quién la ha enseñado ó dicho ó platicado esto que dicho tiene y con qué personas lo ha

comunicado, dijo: que lo primero que lo oyó fué en el púlpito, predicando Pedro de Cazalla, y después se confirmó en ello leyendo en el libro de epistolas y evangelios en una epistola de San Pablo, é que no se le acuerda qué epistola es; y que esto que dicho tiene lo cree y ha creido por decillo San Pablo, despues que lo entendió en la epistola que dicho tiene; y en particular lo ha comunicado con el dicho Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, é con Isabel de Estrada, vecina de Pedrosa, y con Juan Sanchez, criado del dicho Pedro de Cazalla; é que los susodichos con quien lo trataba lo aprobaban y decian que era lo bueno.

En la villa de Valladolid, á veinte é siete dias del mes de Jullio de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego Inquisidor, en el audiencia de la tarde, mandaron traer ante sí á la dicha Catalina Roman, y entre otras cosas que dijo é declaró, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Dijo: que habrá más de dos años ó dos y medio, que estando esta confesante en casa de Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, hablando en cosas buenas y de Dios, le preguntó esta confesante á Don Carlos, que estaba presente, y dijo que no hallaba en el libro de los evangelios que hobiese purgatorio y el dicho Don Carlos dijo que no estaba escrito en los evangelios ni en las epistolas de aquel libro que ella leia; y que entonces no pasó otra cosa y que por entonces esta confesante creyó que habia purgatorio y agora lo cree.

En la villa de Valladolid, a veinte é tres dias del mes de Agosto de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, ante los Señores Don Diego de Cordoba, electo de Avila, é Licenciado Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, y el Licenciado Guigelmo, Inquisidor, paresció la dicha Catalina Romana y, entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

[p. 503] Que un lunes de la cuaresma próxima pasada, estando en casa de Pedro de Cazalla, en Pedrosa, estaban esta confesante y Pedro de Cazalla é Juan de Vivero é Doña Juana de Silva, su muger, é Fray Domingo de Rojas é Isabel de Estrada y no se acuerda bien si estaba alli Ana de Estrada, hermana de la dicha Isabel de Estrada, é un carpintero que se llama Anton Dominguez, pero que se acuerda haber visto á los dichos Anton Dominguez y á la dicha Ana de Estrada en la dicha casa, aunque especialmente no se acuerda si se hallaron presentes á lo que adelante se declarará; y estando las dichas personas en una pieza alta de la dicha casa, tenian puesta una mesa con manteles y en ella un pan y vino en un vaso ó copa; y, todos asentados, el dicho Fray Domingo estaba hablando de la venida de nuestro Señor Jesucristo y del dia del juicio y tanbien le parece que dijo que trataba el evangelio de aquel dia trataba de aquella materia; y acabado el razonamiento se levantó y se fué á la mesa, y estando en pie vuelto hacia donde ellos estaban y todos ellos se pusieron de rodillas al derredor de la mesa; y el dicho Fray Domingo tomó el pan en las manos y bendijo y partió en pedacicos y tomó él mismo, el primero, un bocado; y comió y dió á todos los demás que estaban alrededor de la mesa sendos bocados; y tomó después el vaso del vino y lo santiguó y dio á cada uno de las dichas personas un trago; y no se acuerda de las palabras que dijo el dicho Fray Domingo.

Preguntado si el dicho Fray Domingo les dijo que aquél era el verdadero cuerpo y sangre de nuestro Señor Jesucristo, y que para recebirlo tuviesen sus conciencias bien dispuestas, dijo: que no se acuerda de más de que al cabo la plática les comulgó como dicho tiene.

Preguntada si esta confesante creyó que aquella era verdadera comunion y que en ello rescibia el cuerpo y sangre de nuestro Señor Jesucristo, dijo: que no lo entendió sino que aquello era bueno; y luego dijo que creyó que aquello que rescibia era cuerpo y sangre de Jesucristo y que asi la adoró.

En la villa de Valladolid, á quince dias del mes de Otubre del dicho año, el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo, estando en la audiencia de la tarde, mandó hacer publicacion de los testigos de la dicha Catalina Romana, questaba presente, y el **[p. 504]** testigo séptimo de la dicha publicacion tiene su primer capitulo del tenor siguiente:

Un testigo jurado y ratificado, que depuso por el mes de Otubre este presente año, dijo: que sabe que cierta persona creyendo acerca del articulo de la justificacion, de cuatro años á esta parte, poco más ó menos, que por la pasion y méritos de Jesucristo somos justificados delante del padre, é que para esta justificacion no son menester obras de nuestra parte, sino sola confianza é fiducia en lo sobredicho; é que en indicio y magnifestacion desta justificación se han de hacer las obras de caridad con Dios é con el prójimo; é que donde estas no hay no tiene la justificacion por buena, como al arbol que no tiene fruta que no le tenia por buen arbol; lo cual vió este testigo, é oyó que la dicha persona lo comunicó en Pedrosa con Catalina Roman, é con otras personas que alli se hallaron presentes; é que en particular no se acuerda este testigo de las pláticas que pasaron, rnás de que las dichas personas estaban en creer e tener la dicha opinion, lo cual entendió é vió claramente por la comunicacion que sobrello pasó, como adelante lo dirá más á la larga, la cual plática pasó en...

En la villa de Valladolid, á quince dias del mes de Ottubre del dicho año, ante el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo, estando en la audiencia de la tarde, mandó traer ante si la dicha Catalina Roman, la cual, como fué presente, exhibió las dichas publicaciones originales; y entre otras cosas que dijo é declaró, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente:

Dijo: que es verdad que estando esta confesante descuidada destas cosas en proposito de servir á Dios, podrá haber tres años que Isabel de Estrada, vecina de Pedrosa, le comenzó hablar en lo de la justificacion, diciéndole muchas pláticas de que particularmente no se acuerda, mas de que su fin y intento era dar á entender á esta confesante que por sola la fee eramos justificados; é que estas pláticas pasaron por muchas veces en la iglesia de Santa Cruz de Pedrosa, ó camino della, y que le daba para esto algunas razones de que no se acuerda; é que tanbien le decia que hablase sobrello á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, porque le habia á ella enseñado aquello; é que con lo que la dicha Isabel de Estrada le habló se disponia esta confesante á recibirlo, aunque no lo acababa de creer, hasta que, dende ha cuatro ó cinco ó seis meses, **[p. 505]** esta confesante habló en estas cosas al dicho Pedro de Cazalla, en la iglesia de Sancta Cruz de Pedrosa, é que entonces el dicho Pedro de Cazalla le dijo é platicó á esta confesante el articulo de la justificacion, de la manera que lo dice el testigo séptimo de la publicacion, que se le dió estando ambos á solas, lo cual luego esta confesante creyó; é que he decia el dicho Pedro de Cazalla que nuestra redencion estaba en sola la fee, é que para esto era menester el conocimiento del peccado y dolor del; é que las obras que hiciesemos habian de ser como hijas en agradecimiento, é que esto no era meritorio, es á saber, el dolor y contricion para la justicia, sino dispusicion para recibirla obrando para ello, como está dicho, como hilas en agradecimiento.

E que otro dias despues desto, estando tanbien en la dicha iglesia de Sancta Cruz esta confesante é los dichos Pedro de Cazalla é Isabel de Estrada, tornaron entre todos á hablar de la dicha justificacion, é

que entonces le dijo tanbien el dicho Pedro de Cazalla que segun la razon de la fee no hallaba purgatorio, é que esta confesante le respondió que ansi lo creía, aunque á la verdad esta confesante no quedó contenta ni certificada dello.

Iten dijo: que por este mismo tiempo, estando ó yendo por el dicho camino de la iglesia, ó en la iglesia, le dijo á esta confesante la dicha Isabel de Estrada que lo que quisiesemos pedir á Dios lo pidiesemos nosotros al padre por Jesucristo, su hijo; pues en el evangelio nos mandaba que todo lo que quisiesernos pidiesemos al Padre en su nombre, pues le teniamos propicio é favorable; é que en lo del poner por intercesores á los santos que no le declaró mas de que por Jesucristo lo alcanzariamos más aina; é que después dió parte desto al dicho Pedro de Cazalla, el cual he dijo que le parescia que era bien ansi, é que ansi lo decia Cristo en el evangelio, é que esta confesante lo creyó de la manera que se lo decian, no pensando que en ello erraba.

Iten dijo: que desde Navidad acá por dos é tres veces estando en casa del dicho Pedro de Cazalla esta confesante y el dicho Pedro de Cazalla, Juan de Vivero é Doña Juana de Silva é Isabel de Estrada, leia el dicho Pedro de Cazalla en un libro, que no se acuerda de quien ni de cuyo autor fuese, é que le paresce que era de pliego encuadernado en pergamino, segun se acuerda, é que leyendo alli iba declarando algunos pasos de la intercesion de los santos diciendo que habiamos de invocar á Dios, é que **[p. 506]** invocando á Dios invocasemos á los santos; é que tanbien declaraba algunos pasos acerca del sacramento de la eucharistia, pero que lo que en ello decia que en particular no se acuerda que trataba del dicho sacramento é de los otros sacramentos.

Iten dijo: que después desto esta cuaresma próxima pasada estando en casa del dicho Pedro de Cazalla, esta confesante é Fray Domingo de Rojas é Doña Juana de Silva é su marido é Pedro de Cazalla é Isabel de Estrada, dijo el dicho Fray Domingo que el sanctissimo sacramento del altar se habla de administrar debajo de ambas especies de pan é vino, ansi para los sacerdotes como para todo el pueblo, é que esto fue en diferente vez que lo de la comunion; é que él les dijo que les diria cómo se habia de administrar, e que esta confesante creyó lo susodicho, é que no se acuerda de otra cosa alguna.

E que se acuerda que algunas veces que trataban de los dichos errores esta confesante é Pedro de Cazalla é Isabel de Estrada, de dos años á esta parte, se halló presente á ello Anton Dominguez, vecino de Pedrosa; é que del susodicho no sabia desir si tiene creido ó ha entendido algo de lo susodicho, ni se acuerda haberle oido desir cerca dello cosa particular.

En Valladolid, á 21 de Octubre de el dicho año, se ratificó en forma la dicha Catalina Roman, como paresce por su proceso.

TESTIGO.-MARIA DE MIRANDA

En la villa de Valladolid, á nueve días de el mes de Novienbre de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, ante el Señor Licenciado de Baltodano, de el Consejo, Maria de Miranda, monja de el monasterio de Belen de esta villa, mediante juramento, respondiendo á la publicacion de testigos que le fue dada, dijo é declaró lo siguiente, é de primero tiene declarado ser de edad de veinte é doss años, poco más é menos.

Al sesto capitulo respondió é dijo: que las personas con quienes esta confesante ha platicado é tratado es principalmente con el Doctor Cazalla, como se sabe, é algunas veces con Pedro de Cazalla, su hermano, é con Francisco de Vivero, é que lo que con ellos platicaba era la materia de la justificacion; aunque nunca le dijeron que no eran menester obras ni que no habia purgatorio; **[p. 507]** é que en lo que trató é oyó decir al Doctor Cazalla que ya lo tiene declarado, é que en lo que toca á Pedro de Cazalla quella declarará lo que con él passó en otro de los testigos de la dicha publicacion que está adelante etc.

Preguntada qué es lo que acerca dello ha creido.

Dijo: que lo que esta confesante ha creido acerca de la justificacion es lo que dice el testigo noveno en orden de su publicación é que aquello se lo dijo Pedro de Cazalla.

Fuele encargado que de palabra refiera lo que acerca dello ha tenido particularizandolo.

Dijo: que ella se ha hallado en doss tiempos, es á saber, porque de antes trataba é hablaba á esta confesante un Pero Conde, que era un hombre que cualquier cosilla le increpaba mucho, y esta confesante estaba muy fatigada porque se confesaba con él é le hacia entender que era sacrilegio dormirse en el coro, é otras cosas á este modo; é que estando asi fué alli Pedro de Cazalla, habrá tress años poco más ó menos, é que hablando con él esta confesante é de los escrupulos que tenia el dicho Pedro de Cazalla, le decía lo que Dios habia hecho por nosotros, é que no estuviese atada á tanta servidumbre é á tanto escrupulo; é que con su comunicacion la quitó de aquellos escrupulos, é que por verse después fuera de aquellos escrupulos daba gracias á Dios, é no por haber entendido los errores como por los testigos se dice; é que otras veces hablaban acerca de la deeharacion de el *pater noster* é de el *benedictus Deus Israel;* é que particularmente no se acuerda de lo que el dicho Pedro de Cazalla le decía acerca de la dicha justificacion, más de que es de la misma manera que lo dice el dicho testigo noveno; é que aquello, acá dentro de su alma, le parescia bien é ansi lo creia pero que era bueno, é que no habia en ello error alguno; é que habiendole dicho la justificacion de aquella manera, le decia tanbien é que le daba á entender que aquellas obras que hacia que las habia de hacer porque le obligaba Dios á ello, é que era mandamiento suyo, é que cuando todo lo hubiese hecho se llamase siervo sin provecho; é que nunca entendió esta confesante que las pláticas que hablaban eran errores é que no sabe otra cosa que decir acerca desto.

Fuele dicho que el dicho testigo noveno dice é declara la materia de la justificacion de otra manera que esta confesante lo **[p. 508]** dice, é que en su tiempo se le leerá. é que entonces responderá á ello más particularmente.

Dijo que no lo sabe declarar como lo entendia de palabra.

Otro testigo jurado é ratificado que depuso en el mes de Otubre de este presente año dijo: que vió é oyó que cierta persona comunicó é trató con Maria de Miranda, é con otras personas que declaró, de más de un año de tiempo há, el articulo de la justificacion, conviene á saber: que por la pasion é meritos de Jesucristo somos justificados delante de el padre, é que para esta justificacion no son menester obras de nuestra parte, sino sola la confianza é fiducia en lo susodicho; é que en indicion é manifestacion de que esta justificacion sea ansi han de seer las obras de charidad con Dios é con el

projimo, é que adonde estas no hay no tenia ha justificacion por buena, como al arbol que no tiene fruta que no le tiene por buen arbol; creyendo que la penitencia era necessaria para la justificacion en esta manera: que la penitencia habia de contener en si el abborrescimiento de el pecado é dolor de él, que es lo que los escolásticos llaman contricion, é conoscer estar inposibilitacio para salir de él, si no fuese por la pasion é muerte de Jesucristo nuestro Señor; en manera que esta contricion é conoscimiento no le podia como meritorio de la justicia, sino como disposicion para recebirla, é lo restante de la penitencia, como es disciplina, ayuno é safisfacion é otras obras semejantes, siempre entendia seer necessarias todas las veces que el negocio lo requeriese, conviene á saber, la disciplina para el castigo de la carne, cuando hacía rebelion contra el espíritu, é la satisfacion cuando el projimo estuviese injuriado; é dijo el dicho testigo que entendió de la dicha Maria de Miranda, é de todas las otras personas que declaró, que estaban en la dicha creencia de oppinion.

Al noveno testigo de la dicha publicacion, que la fee leido *de verbo ad verbum*, respondió é dijo, cuanto al primero capitulo de él, que por cierto como tiene declarado que esta confesante ha creido é tenido lo que dice el dicho capitulo, pero que, como dicho tiene, lo creia no entendiendo que en ello erraba ni ofendia; é que si en ello ha errado le pesa dello verdaderamente e se aparta dello; pero que verdaderamente hasta agora que no ha sabido que en ello hubiese error alguno.

[p. 509] En la villa de Valladolid, á nueve dias de el dicho mes de Noviembre, se ratificó en su confesion en forma, la dicha María de Miranda, con asistencia de su curador.

Pasó ante mi: Landeta, notario.

TESTIGO.-PEDRO RODRIGUEZ

En la villa de Pedrosa, á veinte y un dias del mes de Otubre de mill e quinientos é cincuenta y ocho años, antel Señor Doctor Riego, Inquisidor, paresció presente un honbre el cual se dijo llamar Pero Rodriguez, tejedor, vecino desta dicha villa, de edad que dijo ser de cuarenta años, poco más ó menos, el cual dijo que venia á descargar su conciencia de algunas cosas que habia oido; del cual el dicho Señor Inquisidor rescibió juramento, en forma debida de derecho, só cargo del cual dijo: que puede haber dos ó tres años, poco más ó menos, que predicó en la iglesia del Señor Sant Miguel desta villa un comisario una bulla; y dijo, entre otras cosas, el dicho predicador que sacaba una ánima del purgatorio, á culpa y á pena, el que tomase la bula y visitando tal dia y tal dia los altares; y después que bajó el dicho predicador del púlpito dijo el dicho Pedro de Cazalla, cura, que el dicho predicador habia dicho una gorda mentira, porque el ánima que saca la bula del purgatorio sácala por via de ayuda, porque le ayuda la bulla como le ayuda la missa y le ayudan los bienes que hacen por ella; y á lo que le paresce á este testigo estaban presentes Sebastian Rodriguez y Esteban Rodriguez, vecinos desta villa, y cree este testigo que entendieron la plática.

Preguntado si passó otra cosa más de lo que dicho tiene, dijo que no en presencia deste testigo, ni sabe otra cosa contra el dicho Pedro de Cazalla; y lo que ha dicho es la verdad para el juramento que hecho habia; fuéle leido y perseveró en ello é se afirmó.

Preguntado de odio etc. *negavit;* fuele encargado el secreto y prometiolo.

Passó ante mi Juan de Ibarguen, secretario.

En la villa de Pedrosa, á veinte y siete dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, antel dicho **[p. 510]** Señor Inquisidor paresció presente, siendo llamado, Pero Rodriguez, tejedor, vecino desta villa, testigo susodicho é presentado por el fiscal, del cual el dicho Señor Inquisidor rescibió juramento en forma debida de derecho, só cargo del cual le fué dicho si se acuerda haber dicho algun dicho ó depusicion contra alguna persona en este santo officio; el cual dijo que se acuerda haber dicho y depuesto en este santo officio un dicho y depusicion contra Pedro de Cazalla, cura de Sancta Cruz desta villa, é luego por el dicho Señor Inquisidor le fué dicho que se le hace saber que el fiscal del santo officio le presenta por testigo contra el dicho Pedro de Cazalla, cura, para que se ratifique en el dicho y depusicion que ansi tiene dicho y depuesto en este santo officio, é para que vea si tiene otra cosa que decir é añadir más de lo que tiene dicho y depuesto, é si tiene que quitar é anichillar de lo que dijo é depuso contra el dicho Pedro de Cazalla; el cual dijo: que se acuerda de lo que tiene dicho y depuesto en este santo officio contra el dicho Pedro de Cazalla, é dijo mucha parte de su dicho en sustancia, é pedió le fuese leido el dicho y depusicion que ansi dijo en este santo officio, para que mejor se pueda acordar para poderse ratificar; é siendolo leido *de verbo ad verbum* todo el dicho que dijo, é por él entendido palabra por palabra, dijo: que lo que le ha sido leido es la verdad, é lo que él dijo é depuso contra el dicho Pedro de Cazalla, é no tiene otra cosa que decir ni que añadir, ni tanpoco tiene que quitar ni menguar, porque está bien asentado; é lo que el dijo é depuso y en ello se afirmaba é afirmó é ratificaba é ratificó, é si necesario era de nuevo lo decia en este juicio plenario, por ser ansi verdad, é lo dice por descargo de su conciencia y no por odio ni mala voluntad que á nadie tenga; á todo lo cual estaban presentes, por personas honestas y religiosas, los reverendos Bachiller Alonso Guerrero y el Bachiller Francisco González, clérigos, los cuales tienen jurado el secreto; lo cual passó ante mi. Juan de Ibarguen, Secretario.

TESTIGO 21.-DIEGO SALGADO

En la villa de Pedrosa, á veinte y cinco dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, antel dicho Señor Inquisidor paresció presente Diego Salgado, vecino desta **[p. 511]** dicha villa de Pedrosa, de edad que dijo ser de sesenta años, poco más ó menos, el cual dijo que venia á descargar su conciencia; del cual el dicho Señor Inquisidor rescibió juramento, en forma debida de derecho, so cargo del cual dijo: que no se acuerda este testigo si era esta cuaresma próxima pasada ó la otra le dijo este testigo á Pedro de Cazalla, cura de Santa Cruz, que le oyesse dos palabras en confesion, porque queria rescibir el santisimo sacramento; y él dicho cura no quisso y le dijo que no era menester porque bastaba la confesion general; y que este testigo estaba confesado antes, sino que por cierta cosa que se le acordó se quiso reconciliar con él y assi sin reconciliarse, con lo que el dicho cura le dijo, rescibié este testigo el santo sacramento; y estas platicas pasaron entre los dos é aunque habia mucha gente en la iglesia cree este testigo que no lo oyeron porque hablaron passo; y no sabe otra cosa este testigo más de que ha oido decir por todo el pueblo, vulgarmente, que decian las beatas que no había purgatorio y que tenian mucha amistad con el cura y nunca salían de su casa; y esto que ha dicho es la verdad para el juramento que hecho habia; fuele leido y perseveró é se afirmó en ello.

Preguntado de odio etc. *negavit;* fuele encargado el secreto y prometiolo.

Passó ante mi, Juan de Ibarguen, Secretario.

En la villa de Pedrosa, á veinte y siete dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, antel dicho Señor Inquisidor paresció presente, siendo llamado, Diego, vecino desta dicha villa, testigo susodicho, presentado por el fiscal del santo officio, del cual el dicho Señor Inquisidor rescibió juramento en forma debida de derecho, so cargo del cual le fue dicho si se acuerda haber dicho ó depuesto algun dicho ó depusicion contra alguna persona, en este santo officio; el cual dijo: que se acuerda haber dicho y depuesto un dicho en este santo offício contra] Pedro de Cazalla. cura, é luego, por el dicho Señor Inquisidor, le fue dicho que se le hace saber que el fiscal del santo officio le presenta por testigo contra el Pedro de Cazalla, cura, para que se ratifique en el dicho y depusicion que contra él dijo, é si tiene otra cosa que decir ó añadir, é si quiere alguna cosa quitar ó menguar é anichillar de lo que tiene dicho y depuesto, y si se acuerda lo que dijo é depuso contra el dicho Pedro de Cazalla; **[p. 512]** el cual dijo: que sí se acuerda, é dijo en sustancia muchas palabras de su dicho é depusicion, que ansi depuso contra el dicho Pedro de Cazalla; é dijo que pedía é pedió le fuese leido é mostrado el dicho y depusicion que ansi dijo é depuso, para que mejor se pueda acordar para poderse ratificar; é siendole leido *de verlo ad verbum* todo el dicho y depusicion, é por él entendido de palabra á palabra, dijo: que lo que le ha sido leido es la verdad y lo que él dijo é depuso en este santo officio contra el dicho Pedro de Cazalla, cura, é no tiene otra cosa que añadir ni que decir ni tanpoco tiene que quitar ni anichillar, porque está bien asentado segun é como él lo dijo é depuso, y en ello se afirmaba é afirmó é se ratificaba é ratificó, é si necesario era de nuevo lo decia en este juicio plenario, por ser ansi verdad; é no lo dice por odio ni mala voluntad que a nadie tenga, sino por descargo de su conciencia; á todo lo cual estaban presentes, por personas honestas y religiosas, los reverendos Bachiller Alonso Guerrero y el Bachiller Francisco Gonzalez, clérigos, los cuales tienen jurado el secreto, lo cual passó ante mi. Juan de Ibarguen, Secretario.

TESTIGO.-FRANCISCO RAMOS

En la villa de Pedrosa, á veinte y cinco dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, antel dicho Señor Inquisidor paresció presente Francisco Ramos, escribano, vecino desta dicha villa, de edad que dijo ser de cincuenta y dos años; poco más ó menos, del cual el dicho Señor Inquisidor rescibió juramento, en forma debida de derecho, so cargo del cual dijo: que luego la noche que prendieron á otro dia adelante á Pedro de Cazalla, cura, y estando preso en casa deste testigo y aflijiéndose, dijo: bendito seas tu mi Dios, que me llevas por los pasos que llevastes á tu hijo; y no pasó otra cosa más de lo que dicho tiene; y luego dijo que dijo el dicho cura que buen pago le daba el pueblo por la buena doctrina y ejemplo que les había dado; y estaba presente á esto Ortiz, familiar, y no se acuerda de otra persona, ni oyó más por entonces; y lo que ha dicho es la verdad para el juramento que hecho había; fuele leido y perseveró y se afirmó.

Preguntado de odio etc. *negavit;* fuele encargado el secreto y prometiolo y lo firmó de su nombre.

[p. 513] FRANCISCO RAMOS

En la villa de Pedrosa, á venite y ocho dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, antel dicho Señor Inquisidor paresció presente, siendo llamado, Francisco Ramos, escrivano, testigo susodicho, presentado por el fiscal del santo officio, del cual el dicho Señor Inquisidor recibió juramento, en forma debida de derecho, so cargo del cual le fue dicho si se acuerda haber dicho ó depuesto algun dicho ó depusicion en este santo officio contra alguna persona, el cual dijo: que se

acuerda haber dicho y depuesto un dicho y depusicion de ciertas palabras que oyó decir al cura Cazalla; é luego, por el dicho Señor Inquisidor, le fue dicho que se le hace saber que el fical del santo officio le presenta por testigo contra el dicho cura Cazalla, para que se ratifique en lo que dijo é depuso, é si tiene otra cosa que decir ó añadir, más de lo que tiene dicho, ó si quiere alguna cosa quitar ó anichillar de lo que tiene dicho y depuesto contra el dicho cura Cazalla, y si se acuerda de lo que dijo é depuso en este santo officio; el cual dijo: que si se acuerda, é dijo las palabras sustanciales que dijo que habia oido al dicho Pedro de Cazalla, cura, é pidió que le fuese leido el dicho que ansi dijo, para que mejor se pueda acordar para poderse ratificar; é siendole leido *de verbo ad verbum* todo el dicho y depusicion que dijo contra el dicho Pedro de Cazalla, é por él entendido, palabra por palabra, dijo que lo que le ha sido leido é por él entendido es la verdad; é lo que él dijo é depuso contra el dicho Pedro de Cazalla, cura; y está bien asentado é no [tiene] otra cosa que decir ni añadir, ni tanpoco hay que quitar ni anichillar ni alterar, porque está bien escripto; y, por ser todo ello ansi verdad, se afirmaba é afirmó, é ratificaba é ratificó, é si necesario era de nuevo lo decia en este juicio plenario; é no lo dice por odio ni por rancor ni enemistad que á nadie tiene, sino por descargo de su conciencia; á todo lo cual estaban presentes, por personas honestas y religiosas, los reverendos el Bachiller Alonso Guerrero y el Bachiller Francisco Gonzalez, clérigos, los cuales tienen jurado el secreto; lo cual passó ante mi.

Juan Ibarguen, Secretario.

[p. 514] TESTIGO 22.-DOÑA JUANA DE SILVA

En la villa de Valladolid, á seis dias del mes de Jullio de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, estando los Señores Licenciados Don Diego de Córdoba, eleto Obispo de Avila, é Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, en la audiencia de la mañana, mandaron traer ante si á Doña Juana de Silva, presa en estas cárceles; e, como fué presente, fué rescibido juramento, en forma debida de derecho, que diria verdad, é dijo ser de edad de treinta e cinco ó cuarenta años, poco más ó menos; y, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Que, á lo que se acuerda, esta cuaresma próxima pasada, ó algo antes, estando esta confesante en Pedrosa, fué alli Francisco de Vivero, su cuñado; y un día estuvo malo, y bajando esta confesante á velle, le dijo á esta confesante, en su cámara, con muy grandes lágrimas: hermana mia, por la pasion de Dios que mireis por vuestra alma y por vuestra conciencia; y que penseis en [que] la misericordia de Dios es grande y que tenemos mucho descuido en servirle; y la obra que por nosotros hizo en su pasion, y que estamos obligados á tomar esta pasion suya por nuestros pecados; é que si muchos hobieremos hecho que no hemos de desconfiar; é que si nos paresciere que hobieremos hecho buenas obras que no estribasemos en que por ellas teniamos ganado el cielo; é si toviesemos hechos muchos peccados, como he dicho, no desconfiasemos; y que sirviesemos á Dios no como esclavos, por temor, sino como hijos suyos, por amor; que habiamos de servir á Dios como serviamos á nuestros padres carnales, por lo mucho que le debíamos, que aunque hayais servido mucho á Dios y hecho de vuestra parte todo lo que hayais podido, habeis de decir con San Pablo: siervo inútil somos; porque habeis de pensar que por mucho que hayais hecho en servicio de Dios, vuestras obras no os han de llevar al cielo, ni habeis de estribar en ellas, sino solo en la pasion y sangre de Jesucristo; y no os digo esto porque dejeis de hacer buenas obras, sino antes os digo que no tengais cuenta con vuestra hacienda, ni con vuestros hijos, sino con tener fe viva en la pasion de Cristo que os ha de salvar; en recompensa desto dad vuestra hacienda por **[p. 515]** Dios, por lo mucho que por vos hizo; y le tuvo casi dos horas

diciendole cosas semejantes, que á esta confesante le parecian buenas; y al cabo le vino á decir que no hiciese cuenta que habia purgatorio, donde acabase de purgar sus peccados, sino que hiciese cuenta que babia de hacer todo lo que hiciese como si no hobiese purgatorio; y que rescibiese por purgatorio todos los trabajos que en esta vida pasase, y los ofresciese á Dios en descuento de sus peccados; y esto pasó á solas, sin estar nadie presente.

Preguntada si otras veces, después acá, le habló el dicho Francisco de Vivero en estas cosas, dijo: que después acá le vió otra vez y le habló en Pedrosa, en estas cosas, diciendo que tuviese fee viva, y que no dejase contino de hacer buenas obras y diese por amor de Dios todo cuanto pudiese dar; y esto le descia delante de personas de casa é de fuera, que á lo que se acuerda era una Isabel de Estrada é Catalina Roman.

Iten dijo: que después desto, en la cuaresma pasada, fué Fray Domingo de Rojas á Pedrosa y estuvo en casa desta confesante, cuatro ó cinco dias, y cuando le vió entrar en casa pensó que era Sancto Domingo; y porque estaba turbada y no declaraba bien fué mandada volver á la carcel.

En la villa de Valladolid, á siete dias del mes de Jullio del dicho año, los Señores Licenciado de Baltodano, del Consejo, é Doctor Riego é Licenciado Diego Gonzales, Inquisidores, estando en su audiencia de la mañana, mandaron traer ante si a la dicha Doña Ihoana de Silva; é, como fue presente, entre otras cosas, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Dijo: que al tiempo que dicho tiene que fué el dicho Fray Domingo de Rojas á Pedrosa, como dicho tiene, y estando en casa de Pedro de Cazalla, donde esta confesante é su marido Juan de Vivero posaban, una tarde, estando juntos el dicho Fray Domingo y esta confesante é Juan de Vivero, su marido, y el Bachiller Herrezuelo y Francisco de Vivero, predicó, estando en una sala alta sentados todos á una mesa; el dicho Fray Domingo de Rojas les dijo que les queria predicar el sermon de la cena, diciendo cómo Jesucristo, nuestro Señor, habia tomado el pan é vino é repartidólo é dadólo á sus discipulos, diciendo: tomad y bebed é comed, que todas las veces que esto hicierdes lo haceis en mi memoria, é que, á lo que este confesante se acuerda, dijo todas las palabras que dijo Jesucristo en la cena cuando comulgó **[p. 516]** á sus discipulos; é que luego el dicho Fray Domingo partió una rebanada de pan, é tomando una copa chica con vino, é diciendo las palabras que dicho tiene que Jesucristo nuestro Señor dijo, dió del pan y del vino á los que alli estaban todos, é ansi todos ellos comulgaron tomando un poco de aquel pan é vino.

Preguntada si el dicho Fray Domingo en aquella sazon estaba vestido de vestiduras sacerdotales cuando hizo esto.

Dijo: que tan solamente estaba vestido con su hábito é capa encima, é sentado á la mesa; é que cuando repartia el pan é vino se hincó de rodillas y tambien los otros que alli estaban estuvieron de rodillas cuando rescibieron el pan y el vino; é que acabada esta comunion se levantaron todos con mucha devocion é lágrimas, é no sabe si estaba cerrada la puerta; é que se acuerda que tambien estuvo presente á la dicha comunion Pedro de Cazalla, é comulgó juntamente con los demás.

Iten dijo: que por el mismo tiempo, una mañana, estando presentes Pedro de Cazalla é Juan de Vivero y esta confesante é Isabel de Estrada é Catalina Roman é un labrador de Pedrosa, que se llama Anton

Dominguez, estando en una sala alta, dijo el dicho Fray Domingo, refiriendo lo de la cena, los volvió á comulgar, á los que alli estaban, de la misma manera que la otra vez y diciendo las mismas palabras, é ansi el mismo Fray Domingo é todos comulgaron con pan é vino; é tambien la primera vez el dicho Fray Domingo tomó del pan y vino el mismo, é asi lo hizo esta segunda vez; é que no se acuerda si la dicha sala estuviese abierta ó cerrada.

Iten dijo: que de las palabras que dicho tiene que le dijo Francisco de Vivero, como arriba tiene referido, entendió este confesante que le dijo el dicho Francisco de Vivero que no habia purgatorio.

Iten dijo: que dende á pocos días, esta confesante, estando en el dicho lugar de Pedrosa y en la misma casa, dijo al dicho Pedro de Cazalla todo lo que el dicho Francisco de Vivero le habia dicho, segun que esta confesante arriba lo tiene declarado, asi en lo del purgatorio como en lo de las obras y en la pasion de Cristo, segun que de suso lo tiene dicho; é que el dicho Pedro de Cazalla le dijo que aquello era bueno y cierto y conforme con lo que el dicho Francisco de Vivero le habia dicho; é que hasta **[p. 517]** entonces no se lo había dicho é esta confesante él, pero que le dijo que aquello era bueno; é que cuando esta confesante pasó esto con el dicho Pedro de Cazalla, estaba presente Isabel de Estrada, la cual dijo á esta confesante que ella sabia aquello y ansi lo tenia.

En la villa de Valladolid, á veinte é siete dias del mes de Jullio del dicho año, estando los Señores Licenciados de Baltodano, del Consejo, é Guigelmo, Inquisidores, en la audiencia de la mañana, mandaron traer ante si á Doña Juana de Silva, presa en estas carceles; é como fue presente, por el fiscal le fue puesta su acusacion en forma, é juró de declarar verdad á los capítulos della; y, entre otras cosas, dijo lo siguiente.

Al séptimo capitulo, que le fue leido, dijo: que no se acuerda haber dicho las palabras formales que dice el capitulo de la acusacion; é que si algunas cosas dijo seria en Pedrosa de estar alegre de lo que habia entendido de lo de la justificacion é purgatorio; y, que lo diria delante de Pedro de Cazalla é de las otras personas que tiene declaradas.

Al décimo capitulo, que le fue leido, dijo: que dos ó tres dias antes que prendiesen, por la Inquisicion, á Pedro de Cazalla, Francisco de Vivero fué á Pedrosa, muy penado, y dijo á esta confesante é á Pedro de Cazalla, delante de Catalina Roman é Isabel de Estrada, que él había dicho en esta villa á una señora, que esta confesante no se acuerda de su nombre, todas las cosas que á está confesante habia dicho; y que aquella señora lo había manifestado en la Inquisicion, y que desto iba penado; y que se queria ir á Palencia, á hablar á Fray Domingo, é que no queria parecer en Valladolid; é pidió á esta confesante una medalla de oro, que pesaba hasta siete ducados, y esta confesante se la dió, y demás le dió un rosario de corales, con unos extremos de oro, que podrá pesar cada uno cuatro reales, con un brinquiño de oro é una imaginita, que pesarla todo hasta doce ducados; y que el temor que llevaba el dicho Francisco de Vivero era recelarse no le prendiesen, por el sancto officio, por lo que habia dicho aquella señora.

En Valladolid, á diez é nueve dias del mes de Agosto del dicho año, se ratificó en forma, ante personas honestas, como parece por su proceso á folio trece.

[p. 518] TESTIGO 23.-EL BACHILLER HERREZUELO

En la villa de Valladolid, á veinte é nueve dias del mes de Abril de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, estando los Señores Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la mañana mandaron traer ante si al Bachiller Antonio de Herrezuelo, vecino de Toro; é como fue presente, rescibieron dél juramento, en forma debida de derecho, é prometió, so cargo del, de decir verdad é dijo ser de edad de cuarenta y cinco años, poco más ó menos; y, entre otras cosas contenidas en su confesion, dijo lo siguiente.

Fuele dicho si sabe ó sospecha la causa por qué ha sido preso, dijo: yo sospecho que me han traido por aquel hombre que han preso en Zamora que se dice Padilla; lo que yo he pasado con él ha sido esto: que habrá un año, poco más ó menos, que nos conocemos; y, entre otras veces que nos hablamos, me trató una vez de negar la confesion y el purgatorio; yo le repreendí dello, por decir que era yerro negar la confesion, siendo tan necesaria para freno de unos y consuelo y doctrina de otros, é negar tambien el purgatorio, é que no hablase en tales cosas, pues era hombre sin letras, é que no entendia lo que decia bien ni lo que descia mal, y él entonces parece que tomó lo que yo le dije; y que después acá, el miercoles de las ochavas pasadas, estando yo comiendo, vino á mi diciendo que el martes antes se habia predicado un sermon, creo que dijo por el Prior de Sancto Domingo de Zamora, é que habia tratado en él de que habia un herege en Zamora, é dijo que sospechaba que lo decia por él, é que unas mugercillas pensaba que habian dicho algo dél; yo le dije que qué era lo que descia el fraile y me dijo que lo que trataba era de que en la passion de Jesucristo, nuestro Señor, sólo estaba nuestra salud y remedio y de la certidumbre de la gracia; yo le dije si habia el tratado aquello y él respondió que como él lo habia tratado no lo habian entendido aquellas mugeres; yo le dije que mirase él en sí y si le paresciese que hablase al Obispo, é segun despues ha parescido ello debió de hacer.

Preguntado si despues acá que le conoce al dicho Padilla ha comunicado con el y en qué cosas, dijo; que muchas veces habia **[p. 519]** comunicado con él é se han hablado, porque venia á Toro, á casa del Marqués de Alcañices, porque tenía cargo de sus hermanos é hablaba á este confesante y se han escrito el uno al otro cartas.

Preguntado que sobre qué era la comunicacion y escribir de las cartas con el dicho Padilla, dijo: la comunicacion que entre nos pasaba era de confiar en Dios é poner nuestra esperanza en Jesucristo, nuestro Señor, é del amor que Dios nos tiene e otras cosas semejantes á esto.

Preguntado sí el dicho Padilla les descia que con sólo esto, sin obras ningunas, se podian salvar, dijo: no Señor, que seria un gran yerro, porque las obras son muy nescesarías á un cristiano, é yo nunca sentí ni entendí del Padilla que tuviese tal yerro.

Fue preguntado sí después de la comunicacion primera, que dijo que el dicho Padilla le dijo que no había purgatorio, si se lo tornó á comunicar en las veces que con el dice que se comunicaba, dijo: no Señor, porque yo le dije lo mismo que antes.

En la villa de Valladolid, á veinte y seis dias del mes de Mayo de mill é quinientos y cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciados de Baltodano, del Consejo, é Guigelmo, Inquisidor, en su audiencia de la tarde, paresció el dicho Bachiller Herrezuelo; y, entre otras cosas contenidas en su confesión, dijo lo siguiente.

Siendo amonestado, dijo: que él confía en Dios y en Jesucristo y es obediente á la Sancta madre iglesia é que no confía en sí ni en sus obras.

Fuele mandado que diga y declare de qué manera confía en Jesucristo y no en sus obras.

Dijo que porque piensa que Jesucristo, nuestro Señor, es su redemptor é ha de hacer las obras por su obediencia y no porque piense que tienen ellas valor para salvarse.

Fué preguntado qué fué la causa por qué no manifestó en este sancto officio, ó ante el Obispo, lo que le dijo el dicho Padilla é si lo tuvo por error en la fee.

Dijo: que él tuvo por error lo que le dijo el dicho Cristobal de Padilla; y que lo dejó de magnifestar por parecerle que, conforme al evengelio, cumplia con repreenderle la primera vez al prójimo.

En Valladolid, á cuatro dias del mes de Junio del dicho año, **[p. 520]** estando los Señores Licenciado Baltodano, del Consejo de la sancta y general Inquisicion, en su audiencia de la mañana, mandó traer ante sí al dicho Bachiller Herrezuelo; y, entre otras cosas contenidas en su confesión, so cargo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Fué preguntado si al tiempo que el dicho Cristobal de Padilla dijo á este confesante que no había purgatorio, ni era menester confesarse los hombres, si habian comunicado antes sobre esta materia de purgatorio y confision é justificacion y otras cosas que dello se siguen, segun lo tratata el dicho Padilla, dijo: que sobre el purgatorio y confesion no habia tratado antes, pero que sobre la materia de la justificacion habian tratado diciendo que eramos justificados por la pasion de nuestro redentor.

Fué preguntado si ha leido este confesante la descision del Concilio tridentino cerca de la justificacion, dijo que si.

Fué preguntado si trataban la dicha materia conforme á la dicha dicision, dijo que él no es théologo, ni sabe decir más particularidad de que trataban que por la pasion de Jesucristo, nuestro Señor, y por la fee con charidad eran justificados.

En la villa de Valladolid, á siete dias del mes de Junio del dicho año, los Señores Licenciados de Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, é Doctor Riego é Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en su audiencia de la mañana, paresció el dicho Bachiller Herrezuelo; é, como fue presente, el fiscal deste sancto officio le puso la acusacion en forma y el dicho Herrezuelo juró de decir verdad á los capitulos della; y, entre otras cosas que dijo é declaró, dijo lo siguiente.

Iten digo: que el dicho Antonio de Herrezuelo ha seguido y creido y tiene por opinion que por los méritos y pasion de nuestro redentor Jesucristo son y estan justificados todos los peccadores que tuvieren fee, sin que de su parte sea necesaria para su salvacion otra ninguna obra de penitencia ni satisfacion, diciendo é afirmando que sola la fee sin obras justifica á los creyentes.

Al segundo capitulo respondió: que, como tiene declarado en este proceso, él ha tenido que las obras

son necesarias para la salvacion.

Iten digo: que el dicho Bachiller Antonio de Herrezuelo ha dicho é afirmado y tiene por opinion que en la otra vida no hay **[p. 521]** lugar de purgatorio donde las ánimas de los defuntos purguen y satisfagan por sus culpas y peccados.

Al cuarto capitulo respondió: que es verdad lo conthenido en él, é que ansi lo cree que no hay purgatorio en la otra vida, porque Jesucristo, nuestro Señor, tomó sobre sí nuestros peccados é satisfizo por ellos é nos dió la remision de los peccados, é que donde hay remision no puede haber otra satistacion; é que asi lo dice el Apostol San Pablo en muchas partes, especialmente *ad hebreos,* en el capitulo décimo, ó en otro que no se acuerda bien.

Fué preguntado que con quién ha comunicado esta opinion, dijo: que no la habia comunicado con nadie porque sabe cuán escandalosa es, porque está fundada en ella toda la iglesia romana; é que esto es lo que repreendia este confesante á Padilla porque no lo publicase.

E dijo que no habido cosa que más le mueva que las autoridades de San Pablo, adonde dice que la fee es conocimiento cierto de las cosas que hemos de esperar; y esto es so las promesas beninas de Dios, porque las amenazas no se esperan sino temense; é que San Pablo nunca nos convida sino á que sepamos el grande amor y la satisfacion que tomó en su hijo, con decir que después en esta vida haya tormentos de purgatorio.

Al noveno capitulo respondió: que él tiene respondido en el cuarto capitulo á este; é que no halla que para vivos ni para muertos sean necesarias indulgencias, pues se sigue lo uno de lo otro.

Fuéle dicho que ya él tiene confesado que la iglesia romana nos enseña que hay purgatorio, é de la respuesta que tiene dada se infiere que en aquello se engaña, y ansi da á entender este confesante que él lo cree, de donde bien se signe, que pues el espiritu sancto no induce á nadie en error, que la iglesia que está errada, segun su opinion, en lo del purgatorio ó que la iglesia no se rige por el espiritu sancto.

Dijo que pues se sigue asi que él lo confiesa ansi; y se colige creerlo este confesante.

Al diez é ocho capitulo respondió: que confiesa que muchas veces ha dicho que pues que Jesucristo, nuestro Señor, nos dejó la memoria de su muerte en ambas especies, que seria razon que se hiciese ansi, é que asi lo dice agora que se hiciese.

En la villa de Valladolid, á viente é ocho dias del mes de **[p. 522]** Junio del dicho año, el Señor Licenciado de Baltodano, estando en su audiencia de la tarde, mandó traer ante si al dicho Bachiller Herrezuelo el cual, como fue presente, hizo presentacion de una peticion firmada de su nombre; y, entre otras cosas que dijo é declaré, debajo del dicho juramento, dijo lo siguiente.

Al segundo capitulo digo: que creo que por los méritos de Jesucristo, nuestro Señor, son los hombres justificados; y que han de tener los hombres fee viva, con esperanza y caridad y penitencia, pero que no satisfaga en ella; y lo mismo dijo al tercero.

En lo demas de satisfacion y obras que tengo confesado, digo: que no niego obras, ni pretendo libertad de carne y soltura, porque, por misericordia de Dios, antes me aventajaba á mis vecinos que iba atrás en mis costumbres, salvo por ser conforme al evangelio, á do se nos anuncia la gracia de Dios y la remision de los pecados por Jesucristo, nuestro Señor, que se dió en redencion y peresció por ellos; mire cada uno si quiere poner otro prescio en todo ni en parte; y, confieso á Jesucristo, nuestro Señor, por mi entero redentor y todos los otros articulos de la fee; y me tengo por cristiano y miembro de Jesucristo y no merezco el renombre de herege que se me pone.

Cuanto al veinte é tres capitulos dijo: que las personas que este confesante sabe que tengan lo que él tiene en las cosas que tiene declaradas, cuanto á la satisfacion de peccados é justificacion é purgatorio, son el dicho Don Carlos é Cristobal de Padilla é Fray Domingo de Rojas é Pedro de Cazalla é Juan Sanchez, que fue su criado.

Fué preguntado qué tanto tiempo ha que sabe que los susodichos tienen las dichas opiniones.

Dijo: que sabe que el dicho Don Carlos está en las dichas opiniones dende que le dió los libros; e Pedro de Cazalla desde el mismo tiempo, por haberles oido á ellos hablar en estas cosas; é que á los que tiene declarado les ha oido hablar sobre las dichas materias.

Iten en esta misma audiencia. respondiendo al capitulo 22, dijo lo siguiente.

Cuanto al veinte y dos capitulo dijo: que los libros que tiene confesados que eran de Calvino se los dió Don Carlos de Seso, vecino de Logroño, habrá dos años ó poco menos, en Toro, siendo Corregidor de allí, é no otra persona. **[p. 523]** En Valladolid, á diez é nueve dias del mes de Ottubre del dicho año, el Señor Licenciado de Baltodano, del Consejo de la general Inquisicion, estando en su audiencia de la mañana, mandó traer ante si al dicho Bachiller Antonio de Herrezuelo é siendo por su Señoria mandada hacer publicacion de los testigos que deponen contra el dicho Herrezuelo, rescibió dél juramento en forma; y entre otras cosas que dijo é declaró, á los testigos de la dicha publicacion, dijo lo siguiente.

Dijo: que cree que el Doctor Egidio después de haberse retra[c]tado por el sancto officio todavia estuvo en las oppiniones que retra[c]tó, aunque no se acuerda de cuáles opiniones retra[c]tó; porque supo este confesante que el dicho Doctor habia comunicado con Pedro de Cazalla é con este confesante é con Don Carlos, en Toro, estando en casa de Don Carlos, e que no se acuerda qué prácticas alli se trataron, más de que cree este confesante y entendió que el dicho Doctor estaba en lo mismo que este confesante é Pedro de Cazalla, pues que pasó por allí habrarles *(sic);* y que el compañero iba por Medina á Sevilla.

Fue preguntado si sabe ó entendió que el dicho Doctor Egidio hobiese hablado ó platicado de antes en estos negocios al dicho Don Carlos ó Pedro de Cazalla.

Dijo: que no lo sabe, pero que cree que se habrian visto con el dicho Doctor, pues que les fue hablar y á lo que cree solamente á ello.

CAPÍTULO 4.º DEL TESTIGO CUARTO

Iten dijo el dicho testigo: que esta cuaresma pasada dijo el Bachiller Herrezuelo á cierta persona, que otra persona que nombró habia comulgado, en cierta casa que declaró, á ciertas personas que alli estaban; é que le parece que le dijo que habian traido alli pan y vino y bendiciéndolo los comulgaron; é que le parece que lo contaba aprobándolo; é que tambien le parece que le dijo que el postrero dia que se quiso ir cierta persona que nombró, los había comulgado desta forma que dicho tiene.

Al cuarto capítulo del dicho testigo dijo: que es verdad lo que dice el dicho capitulo; é que quien comulgó fue Fray Domingo de Rojas, que fue el ministro, é que los comulgantes fueron **[p. 524]** este confesante é Pedro de Cazalla é Francisco de Vivero, su hermano, é Juan de Vivero, su hermano, é doña Juana de Silva, su muger, é que esto fue en Pedrosa, día de Santo Matia, en casa de Pedro de Cazalla, en la tarde; é que este confesante pudiendo recibir la cena del Señor, de mañana é ayuno y publicamente y en congregacion de iglesia, que este confesante lo tenia por muy mejor que no de esta otra manera; é que el dicho Fray Domingo de Rojas, les persuadió á ello á este confesante é á los que alli se hallaron; é que en la comunion de la mañana no se hallaron este confesante é tampoco el dicho Francisco de Vivero.

Al quinto testigo dijo: que ha confesado lo que ha entendido, é que no se acuerda quién lo hobiese á otros enseñado; é que á Pedro de Cazalla é Don Carlos no les ha enseñado el, porque antes en estas cosas está por ellos.

EL TESTIGO SEXTO

Otro testigo, jurado y ratificado, que depuso en el mes de Mayo deste presente año, dijo: que una de las personas con quien particularmente cierta persona trató de esta materia, que es hablar de la justificacion y beneficio de Jesucristo, fué el Bachiller Herrezuelo, un letrado de Toro, no para que aquella persona se la enseñara, sino estando el en ello lo comunicó con la dicha persona lo de la justificacion.

Al sexto testigo respondió: que no tiene que decir más de que platicó en esta materia con Padilla, Juan de Ulloa, Fray Domingo é Don Carlos.

CAPÍTULO 2.º DEL TRECE TESTIGO

Iten dijo este dicho testigo: que por cuaresma vino hablar de Toro cierta persona al Bachiller Herrezuelo, á Pedrosa, y allí ellos, y otras personas que nombró, hablaron algunos ratos en esta materia; é que el Bachiller Herrezuelo confirmó, más que otro, á una persona que allí estaba en su oppinion, porque le vió más confirmado en ella, é interpretar pasos de San Pablo, á su propósito, mejor que á otro; é que tanbien dijo el Bachiller Herrezuelo, allí en Pedrosa, á la dicha persona, que ya estaba **[p. 525]** muy asentado en aquello del comulgar *sub utraque specie,* é que aquello era lo más seguro, sino que en esta tierra no se podia hacer, pero que á él no se le daba nada, porque aunque el sacerdote no tuviere intencion de dalle en el lavatorio la sangre, que su intencion era tomalle por la fee, é que aquella bastaba para cumplir con la institución del sacramento; é sabelo porque se halló presente.

Al segundo capitulo dijo: que es verdad que desde Pedrosa fué á Toro, á llamar á este confesante, Francisco de Vivero, por el tiempo que este testigo dice; é que alli comunicaron este confesante, é los que dicho tiene de Pedrosa, en estas materias, é que alli pasaron estas pláticas en diversos ratos; é que lo que el dicho capitulo dice acerca de recibir en el lavatorio por el spiritu á Dios, sin estar Consagrado, que nunca tal entendió ni creyó.

CAPITULO 5.º DEL TESTIGO 13

Iten dijo este dicho testigo: que el Bachiller Herrezuelo confesó é afirmó, como cosa averiguada, á cierta persona. que en la hostia estaba Jesucristo, nuestro Señor, como en el cielo, *cum pane presens*, pero que no se trasustanciaba el pan en su cuerpo de manera que dejase de ser pan; é que no le instituyó Cristo este santo sacramento para guardalle en custodia ni traelle en procesiones, sino para comelle, y que entonces tenía razon de sacramento y no de otra manera; y que los clérigos debian consagrar en lengua que la entendiesen los circustantes, é comulgar siempre alguno consigo, donde no, que no hacian fiel ni verdaderamente la cena del Señor, sino que pecaban; y sábelo porque se halló presente.

Al quinto capitulo dijo: que confiesa tener lo que el dicho capitulo dice acerca de la transustanciacion; é que en lo demas que dice lo que dicho tiene, e que no se acuerda de otra cossa; y que confiesa tener é haber creido que en el sacramento que se pone en la custodia no está Cristo nuestro Señor.

Iten dijo: que los que á estas cosas que tiene le movieron, son Don Carlos de Seso y Pedro de Cazalla, estando con deseo de no ofender á Dios sobre ello.

Al doceno capitulo dijo: que este testigo es Pedro de Cazalla, **[p. 526]** é que cree este confesante, aunque no se acuerda, que pasó la materia de la justificacion con el Doctor Egidio, cuando arriba tiene declarado que se vieron; é que está cierto que se trató allí, entre todos, de la materia de la justificacion derechamente, como este confesante lo tiene declarado en este proceso.

En Valladolid, á 27 de Otubre de el dicho año, se ratificó en forma el dicho Bachiller Herrezuelo, como paresce por su proceso.

TESTIGO ANTONIO DE LARA

En la villa de Valladolid, á trece dias del mes de Jullio, año del Señor de mill é quinientos é cincuenta é nueve, años estando los Señores Licenciados Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en su audiencia de la tarde, el Alcaide dijo: que Antonio de Lara pedia audiencia, é sus mercedes le mandaron venir, é traido, é habiendo jurado en forma, dijo: que es de edad de cuarenta é ocho años, poco más ó menos, é que lo que sabe é viene á decir que este testigo está en compañia de Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, podrá haber tres semanas, poco más ó menos; en el dicho tiempo siempre le oye decir, cada dia, que los Inquisidores son unos tiranos é unos lobos, que no se contentan con degollar las ovejas, sino comerlas hasta los huesos; é que los que han quemado hasta aquí son unos bienaventurados, é quél desea que le quemen, para ir con ellos á la gloria; é que por cuantos hay en el

cielo ni en la tierra, fuera de Dios, no trocaría su suerte, é otras cosas desta manera; é se lo dijo en este tiempo más de diez veces.

Otro si dijo: queste testigo ha venido con Cristobal de Padilla, que estaba en su compañía preso, el dicho Cristobal de Padilla decia á este testigo, porque se quejaba que no le dejaban oir misa, le dijo: qué ¿vais á ver allí á Dios, si es blanco ó colorado ó redondo? y este testigo, despues questá en compañia del dicho Pedro de Cazalla se lo contó asi, lo quel dicho Padilla decia, el cual no respondió.

Iten dijo: que el dicho Padilla dijo á este testigo tanbien que los que estaban presos eran los que salvaban y que los otros eran gente profana, jugadores é putañeros, é que los llevaba el diablo; **[p. 527]** é que este testigo refirió tambien esto al dicho Pedro de Cazalla, el cual dijo que Padilla tenia gran razón; é questo es verdad é prometió el secreto.

Nos, los Inquisidores contra la heretica pravedad é apostasia, en los Reinos de Castilla, Leon é Galicia é Principado de Asturias que residimos en la muy noble villa de Valladolid, por autoridad appostolica etc. mandamos á Vos el noble Juan Velazquez de Ortega, alguacil del santo officio de la Inquisicion desta dicha villa, é á vos Antonio Ortiz Espadero, vecino desta dicha villa, é á cada uno, é cualquier de vos, que luego prendais el cuerpo á Pedro de Cazalla, clérigo, hermano del Doctor Cazalla, vecino desta dicha villa, que reside el dicho Pedro de Cazalla en Pedrosa, cerca de Toro, sacándolo de cualquier iglesia ó monesterio ó lugar previllegiado ó sagrado; é preso á buen recaudo lo entregad al Alcaide deste santo officio, para que lo ponga en las cárceles dél; é secrestadle todos sus bienes, muebles é raíces, poniéndolos en secreto é depósito en poder de personas abonadas, conforme á derecho. Dado en Valladolid, á 23 de Abrill 1558 años.

El licenciado Guigelmo.

Por mandado de los Señores Inquisidores

Juan Alonso, Secretario.

En Valladolid, á veititiseis dias del mes de Abril de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, se trujo preso a las cárceles deste santo officio, segun dijo el Alcaide, á Pedro de Cazalla, clérigo, cura de Pedrosa.

* * *

En la villa de Valladolid, dos dias del mes de Mayo de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, estando los Señores Licen-ciados Francisco Vaca é Guigelmo. Inquisidores, en su audiencia (le la tarde, mandaron traer ante si á Pedro de Cazalla, preso en estas carceles; é como fue presente, fué recebido dél juramento en forma, sé cargo del cual dijo que.dicha la verdad.

Fué preguntado cómo se llama é de adónde es vecino é qué **[p. 528]** edad há, dijo: que se llama Pedro de Cazalla y ques cura de Pedrosa y reside en el dicho lugar y ques natural desta villa, de edad de treinta é tres años é medio.

Preguntado dijo: que su padre sc llamó Pedro de Cazalla é su madre se llama Doña Leonor de Vivero.

Preguntado dijo: que no conoció á ninguno de sus agüelos.

Preguntado dijo: que son diez hermanos; quel uno se llama el Doctor Cazalla y el otro Gonzalo Pérez de Vivero y el otro Juan de Vivero y el otro Francisco de Vivero; é las hermanas se llaman Doña Costanza de Vivero é Doña Juana de Vivero é Doñá Maria de Vivero é Doña. Beatriz de Vivero é Doña Leonor de Vivero.

Preguntado de que casta decienden, dijo: que tiene que decienden de cristianos viejos.

Preguntado si sabe ó sospecha la causa por qué ha sido preso en este santo officio, dijo: si sospecho, Señor, denme papel, que yo escrebiré toda la verdad; y asi le fué mandado dar dos pliegos de papel, rúbrica de mi rúbrica y tinta y papel.

Pasó ante mi, Esteban Monago.

En la villa de Valladolid, á cuatro dias del mes de Mayo de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciados Francisco Vaca é Guigelmo, Inquisidores, en el audiencia de la mañana, pareció el Alcaide deste santo officio, é dijo: que Pedro de Cazalla, preso en estas cárceles, pedia audiencia; los dichos Señores Inquisidores le mandaron traer; é como fué presente, le fué dicho quel Alcaide dice que pide audiencia, que qués lo que quiere; el dicho Pedro de Cazalla echó mano á su seno é sacó dos hojas de papel é una plana más, escripto de su letra y firmado de su nombre, la cual dijo que era el papel que le habian dado y trala alli escripto su confision, la cual leyó toda, *de verbo ad verbum*, ante los dichos Señores; su tenor de la cual es esta que se sigue.

* * *

Yo, Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, digo: que siendo requerido de parte de los muy reverendos Señores Inquisidores, si sé ó imagino la causa por qué fui traido y preso á esta sancta casa de la Inquisicion dije, y manifesté lo siguiente.

[p. 529] Primeramente digo: que habrá cuatro años que comunicando con Don Carlos de Seso, un Caballero cuya amistad ha más de catorce años tengo, me dijo que creise *(sic)* que á nosotros los hombres fueron hechos y cumplidos los prometimientos en los cuales se nos prometió y dió Jesucristo, para que el que en él creyese hubiese la vida eterna; y questa fee habia de ser tal qe. la precediese la penitencia, conviene á saber: el conocimiento del peccado y dolor y arrepentimiento del y el conoscer la inposibilidad que de nuestra parte habla para remediarle, si no era abrazando la pasion y muerte de Jesucristo y acetándola por nuestra, como dada del Padre Eterno; y que desta fee para ser viva y justificativa, habian de seguirse obras cristianas, conviene á saber: la observancia de los mandamientos; lo cual como fuese doctrina que me hacia fiar de Dios mucho y tener del buen crédito, como de buen padre, y no me quitase el obrar bien, antes me pusiese obligacion á ello, abrazó y diome satisfacion, en especial que por ella entendí unos dos sermones de pasion que habia leido del muy reverendisimo Señor Arzobispo de Toledo Fray Bartolomé de Miranda, los cuales predicó en Valladolid, en el monesterio de Santa Catalina, en los cuales trató esta misma doctrina, á do

particularmente dijo que por la viva fee entre el alma y Cristo se hacia un desposorio espiritual y se hacia un divino trueque; quel alma rescebia los bienes del esposo Jesucristo y el mismo Jesucristo rescebia los de la esposa; en manera que el alma podia decir y tratar las riquezas de Jesucristo por suias y decir: mis azotes, mis espinas, mi cruz; y, por el consiguiente, Cristo reputaba por suya la hacienda del alma, su esposa, que eran los peccados; y que como propios los habia satisfecho, segun alquello del propheta: *propter celun populi mei percusi eum;* y en otra parte: *posuit in eo iniquitates omniun nostrorun.*

Iten digo: que me dijo el dicho Don Carlos que con fee *y* crédito que de Dios habiamos de tener y confianza en la muerte de su hijo no se podia conpadescer el purgatorio; porque de tal suerte habiamos de creer ser perdonados y reconciliados con Dios, mediante la muerte de su hijo, que ninguna cosa quedase que no se nos perdonaba, segun lo del propheta: *lavabis me et super nivem dealbabor;* la cual proposicion, como fuese contra la determinacion **[p. 530]** de la iglesia, me causó escándalo y aflicion; y esta plática no pasó adelante por entonces.

Iten digo: que como el dicho Don Carlos me quedase con escrúpulo y desasosiego, por una parte viéndome obligado á denunciar dél y por otra forzandome el amor que le tenia á no lo hacer, vine aqui, á Valladolid, y comuniqué el negocio con el dicho Señor Arzobispo de Toledo; y me acuerdo que su Señoría dijo, luego que yo le propuse el caso, sin saber la persona: ¡oh, válame Dios, con hombres que descienden á tantas particularidades! preguntóme quién era y yo se lo dije; mandóme le llamase ante su Señoria y todos tres juntos tratamos del negocio; yo propuse lo quel mismo Don Carlos me habia dicho y por los términos y palabras el dicho Don Carlos dió al dicho Señor Arzobispo, algunas razones que le movian a creer lo ya dicho, las cuales no le confutó el dicho Señor Arzobispo, antes se divertieron en hablar de algunos Doctores de Alemaña; y, en conclusion, el dicho Señor Arzobispo me mandó no hablase más en el negocio, ni dello hiciese escrúpulo; y no vió más su señoria al dicho Don Carlos, ni á mi, porque su Señoria estaba de partida para Inglaterra; ninguna de las cuales cosas yo advertí por entonces hasta despues; como adelante diré.

Item digo: que de ahí á un mes questo pasó, fue proveido el dicho Don Carlos por Corregidor de Toro, ques tres leguas de Pedrosa, á do yo soy cura, al cual dicho Don Carlos comunicaba yo, como antes, con proposito de no tratar con él más en la materia pasada, ni él la trataba comigo; acaesció que un dia, estando yo solo junto á la puerta de mi iglesia, pensando en el beneficio de Jesucristo y su muerte, se me ofreció que no habí[a] por qué parar en el negar el purgatorio; y para esto se me ofrecieron algunas razones: la primera que creye[n]do no le haber, confesabamos de Dios haber rescebido mayor misericordia y ser la pasion de Jesucristo abundante para toda remision; la 2.ª razón que se me ofreció fué no hallar en el evangelio, ni en San Pablo, nombrado espresamente este lugar del purgatorio, como en muchos lugares está nombrado espresamente el cielo y el infierno; lo 3.º que se me ofreció fué acordárseme del poco ó ningun escrúpulo quel Señor Arzobispo habia hecho del caso que con su Señoria comuniqué, ni ponerme obligacion á denunciar del dicho Don Carlos, sabiendo su Señoria que habia yo entendido no quedar, el dicho **[p. 531]** Don Carlos, reducido, en aquel caso de la plática que alli pasó; lo cual todo junto digo que me venció para que yo creyese no haber el dicho purgatorio.

Item digo: que en todos los artículos que deste se infieren, como es el de la potestad del sumo Pontifice y lo de de las indulgencias y confesion vocal, no hice aquella parada que en este primero; ni tampoco me parescia haber dificultad en negarlos por ser tan correlativos al ya dicho; y nunca dellos

traté.

Item digo: que las personas con quien particularmente traté desta materia fue con el dicho Don Carlos y con el Bachiller Herrezuelo, un letrado de Toro, no para que yo se la enseñase, sino estando él en ello comunicó conmigo lo de la justificacion; tambien digo que un Cristobal de Padilla pasó dos ó tres veces por mi casa, que era criado de la Marquesa de Alcañizas, y me habló en la misma materia y yo le repreendí el atrevimiento que tenía en hablar y le rogué no lo hiciese; con este no tuve más comunicacion de la dicha, ni por cartas ni por presencia; tanbien trató comigo esta materia un criado que yo tuve, que se llama Juan Sanchez, y no sé de do la rescibió, al cual traté con la misma aspereza, y esto fue todo el tiempo que comigo estuvo, por la cual aspereza conque siempre le trataba se salió de mi casa y yo me holgué dello. Tanbien digo que Fray Domingo de Rojas, fraile dominico, hijo del Marqués de Poza, pasando mucho ha por mi casa, porque habiamos sido compañeros en el estudio y era mi amigo, le traté de la misma materia; y antes que yo le apuntase el articulo del purgatorio me salió á ello y estaba en ello; y me acuerdo que me dijo como él habia más de catorce años que lidiaba dentro de sí con esta materia; y que comunicando una vez con el Señor Arzobispo de Toledo Fray Bartolomé de Miranda el articulo de la justificacion, el cual el dicho Fray Domingo habia rescebido y aprendido de Su Señoria, le dijo el dicho Fray Domingo: no sé, Padre, cómo se puede conpadescer este articulo de la justificacion con el purgatorio; y quel dicho Señor Arzobispo le habia dicho: no es muy gran inconveniente que no le haya, de lo cual el dicho Fray Domingo se alteró y alegó la authoridad de la iglesia y el dicho Señor Arzobispo le respondió: bien está, que no sois aun capaz destas verdades; lo cual, cuando me lo dijo el dicho Fray Domingo, le referí lo que me habia acaescido con su Señoria en el negocio de Don Carlos. Iten **[p. 532]** digo: que queriendo tratar yo esta materia con mi hermano el Doctor Cazalla, porque me daba gran contento su doctrina, nunca me consintió hablar en más del beneficio de Jesucristo y en el thesoro que en su pasion tenemos, en lo cual traté con él y lo mismo con mis hermanos Francisco de Vivero y Doña Beatriz de Vivero. Iten digo: que algunos labradores, mis amigos, comunicaban y trataban en mi casa, con las cuales hablé muchas veces y enseñé á que fiasen de Dios, por medio de su unigénito hijo; y esta materia traté siempre en particular y en el púlpito con cargar siempre la mano en la obligacion que tenemos á servir á Dios y guardar sus mandamientos, de lo cual habrá harta informacion de todos los que me han oido, los cuales jamás rescibieron, clérigos ni seglares, escándalo alguno de mi doctrina, antes muy gran edificacion.

Iten digo: que para conprobacíon de lo que tengo dicho, conviene á saber, no haber dado escándalo, se hallará que jamis dejé de hacer todo lo que segun la ordenacion y mandamiento de la iglesia era obligado, confesar á mis feligreses, injungiéndoles la absolucion sacramental y penitencia. Iten: haber asistido en oficios de defuntos y ayudado á ellos todas las veces que se ofrecia. Iten: haber dicho misas de requien y del dia con comemoracion por los defuntos. Iten: haber predicado en dia de defuntos y honrras muchas veces y aun última vez lo hice el tercero viernes desta cuaresma pasada, á do traté del purgatorio y de las obras que más aprovechaban al alma de la defunta. Tanbien se hallará haber yo frecuentado el sacramento de la penitencia cuando habia de decir misa. Tanbien se hallará informacion haber muchas veces tratado cerca del articulo del descendimiento á los infiernos, de los cuatro lugares inferiores que pone Titilman en el tratado *de summa misteriorum fidei,* conviene á saber: imbo de padres, imbo de niños sin bautizar, purgatorio y infierno, de lo cual todo suplico á vs. ms. se saque informacion bastante para conprobacion desta verdad que aqui digo.

Iten digo: que la causa que me ha hecho no formar escrúpulo del sentido que he tenido contra la

determinacion y decreto de la iglesia y no me haber confesado dello, ha sido acordárseme de lo ya arriba dicho cerca del sentido que en este caso el Señor Arzobispo de Toledo tiene, como lo he colegido de todo lo que arriba be referido, y mandarme su Señoria no formase escrúpulo **[p. 533]** de lo que habia oido á Don Carlos; porque siempre tuve tanta reverencia á su Señoria y di tanto crédito á sus palabras como á mi maestro y padre y el que todo el Reino le da; bien podrá ser que en su Señoria no haya cosa de las que yo de mi confieso y me acuso, ni tal es mi intento en referir lo ya dicho, ni tanpoco para querer escusar mi pecado y error; solo quiero que sirva para que vs, ms. conoscan que oigo verdad y refiero fielmente todas las particularidades que se me ofrecen en el caso; ni tampoco quiero dar por desculpa de mi peccado el fruto exterior que sienpre he dado consolando y animando mis feligreses, con palabras y hacienda, lo cual no hay necesidad que yo lo diga porque hasta los niños lo testificarán, de lo cual todo doy gracias á Dios, padre de nuestro Señor Jesucristo, a *quo omne donum optimum et omne donum perfectum in me autem non gloriamur nisi in infirmitatibus meis ut inhabitet in me virtus Christi.*

Teniendo pues atencion á lo que de mi y contra mi confieso, creo ser esta la causa de mi prision; y si no la es no dejo de confesar mi pecado y error y someterme á la obediencia y castigo de vs. ms. á los cuales tengo por mis padres, á los cuales pido de todo lo que aqui he confesado me corrijan; y, como puestos en lugar de Dios, el cual es padre de misericordias y Dios de toda consolacion, me resciban con misericordia y benignidad, á la cual suplico miren y no á mi error, en el cual no pongo escusa sino en todo me acuso y conozco por errado; y si de otro caso, fuera de lo ya dicho por mi y manifestado, soy acusado ante el tribunal de vs. ms. pido se me ponga la acusacion; y espero en Dios vivo, delante del cual he confesado verdad en todo, me dará fuerzas para hacer un descargo, en modo que yo quede linpio de las injustas acusaciones y vs. ms. sastisfechos.

Pedro de Cazalla.

E asi presentada la dicha confision ante los dichos Señores Inquisidores, en la manera que dicha es, luego juró, en forma de derecho, questa dicha confision es buena é verdadera é que no encubre cosa ninguna de la verdad y que lo dice por descargo de su conciencia.

Fué preguntado si se acuerda haber comunicado lo que dicho tiene, ó otras cosas semejantes, con otras algunas personas dijo: que no lo ha comunicado con otras ningunas, ni sabe que otras lo sientan más de las que tiene dicho.

[p. 534] Preguntado qué tanto tiempo estuvo en esta creencia de creer que no habia purgatorio, dijo: que dendel tiempo que aqui confiesa, quo habrá cuatro años poco más ó menos, dijo que ha tres años y medio que acetó esto del purgatorio.

Preguntado si creia en las indulgencias y si eran necesarias á los fieles cristianos para satisfacion de su pena.; y si creia quel Papa las podia conceder, dijo: que á los que creia estar incorporados en Cristo y haberseles comunicado el beneficio de su pasion, creia este confesante no tener otra necesidad de indulgencia; y que ha creido siempre quel Papa tiene poder para darlo.

Preguntado si las personas con quien dice que lo comunicó entendió dellos, de la dicha comunicación, estar en lo mesmo queste confesante, ó en otra cosa mas cerca destas opiniones, dijo:

que dice lo que dicho tiene, conviene á saber, á los que tiene señalados en su confision, ques Don Carlos de Seso, del cual sintió el articulo del purgatorio tener que no le habia; y el Bachiller Herrezuelo, digo que la comunicacion quo con él tuve fué hablar de justificacion y beneficio de Jesucristo; con Fray Domingo de Rojas traté del articulo del purgatorio, en lo cual él estaba en no le haber; y Juan Sanchez y Padilla estaban en ello por quellos se lo dijeron; y con esto cesó el audiencia é fué mandado volver á su carcel.

Pasó ante mi; Esteban Monago

En Valladolid, á vienticinco dias del mes de Mayo del dicho año, antel Señor Licenciado Valtodano, del Consejo, é Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en su audiencia de la mañana, pareció Pedro de Cazalla, preso en esta carcel, porque pedia audiencia; é, como fué presente, le fué dicho que qués lo que quiere, pues pide audiencia.

Dijo: que suplicaba á sus mercedes le despachasen y se acuerden de su negocio.

Fuéle dicho que, ante todas cosas, á él le conviene confesar enteramente todas aquellas cosas que hubiere hecho, tenido é creído, que sean contra la santa fe católica é contra lo que la santa madre iglesia apostólica romana nos enseña; é no solamente es obligado á manifestar sus culpas, pero tanbien tiene obligacion de manifestar todo aquello que supiere que otras personas hayan hecho, tenido é creído, en este articulo; por tanto se le amonesta **[p. 535]** que, como hombre que desea su salvacion é hacer lo ques obligado, confiese enteramente todo lo que de si é de otras personas, vivos é defuntos, supiere en este caso; porque haciendolo ansi hará lo que debe é descargará su conciencia, porná su causa en mejor estado, é habrá lugar de ser asuelto de las censuras é descomunion en que por esta razon está ligado; en otra manera oiráse al fiscal é haráse justicia en su causa.

Dijo: quel tiene dicho todo lo ques obligado é que no tiene más que decir é con esto cesó el audiencia é fué vuelto á su carcel.

Pasó ante mi; Esteban Monago.

En la villa de Valladolid, á veintiuno de Junio de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, estando los Señores Licenciado Valtodano, del Consejo, é Doctor Riego, Inquisidor, en el audiencia de la tarde, pareció el alcaide deste santo officio é dijo: que Pedro de Cazalla, preso en estas carceles, pedia audiencia; los dichos Señores le mandaron traer; é, como fué presente le fué dicho que, só cargo del juramento que tiene hecho, que en todo lo que dijere diga la verdad, dijo: que suplicaba á su señoria que le despachasen y quel es enfermo de perlesia de la cabeza y tiene congojas en el corazon, que ternia necesidad de una lanparica de noche para alunbralle.

Fuele dicho que se proveerá en esto todo lo más que se pudiere.

Fué amonestado en forma, segun que otras veces, que por amor de Dios descargue su conciencia enteramente, porque su negocio haya brevedad, dijo: que no siente que confesar más de lo dicho y con esto cesó el audiencia é fué mandado volver á su carcel.

Pasó ante mi; Esteban Monago.

En la villa de Valladolid, á cinco dias de el mes de Julio de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, ante los Señores Inquisidores Doctor Riego y Licenciado Diego Gonzalez, estando en la audiencia de la mañana, paresció el alcaide y dijo: que el dicho Pedro de Cazalla pedia audiencia; é habiendole mandado traer ante sí, como fué presente, le fué dicho que el alcaide ha dicho que pide audiencia, que vea para qué la quiere.

Dijo: que él pedió la dicha audienciá para seer proveido de algunas cosas que ha menester; é que en lo que toca á su negocio no tiene más que decir de lo que tiene declarado en su confesion; **[p. 536]** é que pues ha tanto tiempo que está preso pide y supplica se le diga lo que hay contra él.

Luego ante los dichos Señores Inquisidores paresció el Bachiller Gerónimo Ramírez, fiscal de este santo officio, é dijo que hacia é hizo presentacion de un escrito de acusacion contra el dicho Pedro de Cazalla de el thenor siguiente.

Ilustres muy magnificos y muy Reverendos Señores.

El Bachiller Gerónimo Ramírez, fiscal en este santo officio, ante vra. S.ª parezco; y, en la mejor vía é forma que de derecho lugar haya, denuncio é criminalmente accuso á Pedro de Cazalla, clérigo presbitero, natural desta villa de Valladolid, cura del lugar de Pedrosa, preso en las carceles deste sancto officio, que presente está; é contando el caso desta mi accusacion é querella, digo: que es ansi que siendo el susodicho cristiano baptizado, é sacerdote de misa é cura de ánimas, gozando de las gracias é indultos que los fieles é cathólicos cristianos suelen y deben gozar, el dicho Pedro de Cazalla, só este nombre é titulo de cristiano, con poco temor de Dios, nuestro Señor, y en peligro y condenación de su ánima y en gravissimo escándalo é perjuicio de la republica cristiana, ha hereticado é aposthatado de Dios, nuestro Señor, é de nuestra santa fee catholica y ley evangélica, teniendo y creyendo é afirmando, con pertinacia, muchos é diversos errores y heregias contra nuestra santa fee catholica é contra lo que la sancta madre iglesia catholica é appostolica romana, regida por el spiritu sancto, tiene y enseña y predica, siguiendo la perversa y dapnada seta y errores del abominable y condemnado heresiarcha Lutero, y de otros hereges, sus secuaces, con ánimo é intencion de herege pertinaz, dogmatizando ansi mismo á otras muchas personas los dichos errores y falsa creencia; especialmente le accuso é opongo los capítulos siguientes.

Primeramente digo que el dicho Pedro de Cazalla es baptizado como cristiano, y sacerdote de misa, y descendiente de linaje y casta de judios convertidos, y por tal habido y tenido.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion, y ansi lo ha enseñado y dogmatizado á otras muchas personas, que por la pasion y méritos de nuestro redemptor Jesucristo son y estan purificados todos los peccadores, sin que sea necesaria de su parte otra ninguna obra ni penitencia ni **[p. 537]** satisfaction para el perdon de sus peccados y salvacion de sus ánimas.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que sola la fee, sin obras ni otra satisfaction, justifica á los creyentes; y que las obras de penitencias. ni ayunos, ni oraciones, ni otra ninguna abstinencia, no son meritorias ni aprovechan para la salvacion de los

peccadores, diciendo que ya estaban justificados por la pasion y méritos de Jesucristo.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha tenido y creido y afirmado que en la otra vida no hay lugar de purgatorio donde las ánimas de los defunctos purguen y satisfagan enteramente por sus peccados.

Iten digo: quo el dicho Pedro de Cazalla, teniendo y creyendo este error y heregia de que no habia purgatorio, ansi mismo ha tenido y creido é afirmado que los sacrificios é ofrendas y oraciones y sufragios que se hacen é ofrescen en la iglesia cathólica por los defunctos no les aprovechan ni relievan de cosa alguna; y que los tales sufragios son superfluos y de ningun fructo.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que los cristianos que tuvieren fee no han de rogar ni hacer oracion á los sanctos; diciendo que la intercesion de los sanctos no aprovecha de cosa alguna, ni tiene valor para la salvacion de los peccadores.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que la iglesia cathólica é apostólica romana no tiene poder ni autoridad de iglesia para obligar á ningun cristiano con sus preceptos; y en consecuencia desto el dicho Pedro de Cazalla ha tenido y creido que la iglesia cathólica romana no puede obligar á ningun cristiano á ayunos ni vigilias ni fiestas, ni prohibir ni hacer distincion de manjares.

Iten digo: que el dicho Pedro do Cazalla ha tenido y creido é afirmado que el Papa, ni otro pontifice, ni sacerdote, no tienen poder para excomulgar ni absolver ningún cristiano, negando el poder que la iglesia catholica é apostólica romana y los obispos é prelados tienen sobre los súbditos cristianos.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho y sentido y siente mal de las religiones y observancia de los flaires *(sic)* é monjas y clérigos, diciendo quo no habia de haber religiones; y **[p. 538]** que los votos é promesas que hacen los religiosos que no les obligan, ni se habia de cumplir lo que prometen en la profesion de sus religiones.

Iten digo; que el dicho Pedro de Cazalla ha tenido y creido y, afirmado que la confesion vocal que hace el penitente al sacerdote, de que usa la santa madre iglesia cathólica, no es necesaria; ni aprovecha, para el perdón ni absolucion de los peccados diciendo que la confesion no ha de ser sino mental á solo Dios.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado que la confesion vocal, de que usa la iglesia, no es sacramento ni tiene virtud; y que la absolucion del sacerdote al penitente no le aprovecha de cosa alguna.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que en la iglesia cathólica no hay ni ha de haber más de dos sacramentos, que son el del baptismo y comumion, en memoria de la pasion y cena del Señor; y que los demás de que la santa madre iglesia usa é aprueba no son sacramentos ni tienen virtud de sacramentos.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que en el sanctisimo

sacramento de la eucharestia, de la hostia y cálice consagrado, no está Jesucristo, nuestro Dios y redemptor, verdadera ni sacramentalmente, sino solamente espiritualmente, por fee del que los rescibe, y no real ni corporalmente, como nuestra santa fee catholica y la santa madre iglesia nos lo enseña y predica.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que las indulgencias jubileos y perdones, que el sumo Pontifice concede, no aprovechan ni tienen valor ni aprovechan á los cristianos para el perdon de sus peccados.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha dicho é afirmado y tiene por opinion que todos los cristianos ansi sacerdotes como seglares y legos han de comulgar y rescibir el sancto sacramento debajo de ambas especies del pan y vino; y que ansi se ha de administrar á todos los fieles y no como lo administra ni usa la iglesia católica.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha hecho la comunion de la cena, juntamente con otras muchas personas, tomando é rescibiendo un poco de pan é vino, segun é como lo hacen é **[p. 539]** acostumbran hacer los luteranos, lo cual hacia é ha hecho el dicho Pedro de Cazalla muchas é diversas veces; habiendo oido y predicado, antes de la dicha comunion é cerimonia, un sermon é platica particular de la seta y errores de Lutero, en el cual alababan y confirmaban la dicha seta y heregias, diciendo que Lutero habia sido sancto y tenido y defendido la verdad; y es ansi que la dicha cerimonia y cena hacía el dicho Pedro de Cazalla con las otras personas, rescibiendo el pan y vino después de haberse dicho las palabras de la consecracion, rescibiendolo despues de haber comido, guardando la forma que los hereges y luteranos tienen en esta cerimonia

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla tratando con cierta persona sobre que uno habia seido preso y penitenciado en el sancto officio de la Inquisicion, por ciertos errores é falsas proposiciones que tuvo, dijo el dicho Pedro de Cazalla que habia seido aquella persona penitenciada é perseguida injustamente, por ser bueno y por defender la verdad; y que el lo habia comunicado y tratado, con el que habia seido penitenciado, y que habia seido gran peccado retratarse de aquel error que tenia por verdad.

Iten digo: que no contento el dicho Pedro de Cazalla con ser él herege, apóstata, luterano y falso creyente, deseando y procurando que otros lo fuesen y tuviesen y creyesen la dicha seta y errores de Lutero, siendo el dicho Pedro de Cazalla sacerdote y cura de ánimas, en lugar de enseñar é instruir á sus feligreses y súbditos en la verdadera y cathólica doctrina, les enseñaba y persuadia y dogmatizaba, ansi á ellos como á otras muchas personas, en los errores y heregias y falsa doctrina del perverso y abominable heresiarcha Lutero y de otros hereges; enseñando y dogmatizando el susodicho que el sacramento de la confesion vocal, de que usa la iglesia católica, no es necesario, ni tiene efecto para el perdon y absolucion de los peccados, y que no es sacramento; y que la confesion solamente ha de ser mentalmente á Dios; diciendo ansimismo y enseñando á otras personas que sola la fee justifica, sin las obras; induciendo é dogmatizando otros muchos errores y falsa doctrina contra nuestra santa fee cathólica; y es ansi que por induction é persuasion y falsa doctrina, del dicho Pedro de Cazalla, muchas personas, que antes eran **[p. 540]** fieles y catholicos cristianos, hereticaron é apostataron de nuestra santa fee cathólica y creyeron é afirmaron la dicha dañada seta y errores, tornándose hereges é luteranos, siendo el dicho Pedro de Cazalla la principal causa é occasion de que

las dichas personas errasen y fuesen pervertidos en la santa fee cathóíica y aposthatasen de ella.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla, para efecto de inducir é pervertir á su falsa y herética doctrina y secta, ha hecho muchos é diversos ayuntamientos é conventiculos particulares, juntando y convocando muchas personas para que fuesen á oir y deprender la dicha seta y errores; y es ansi que en las dichas juntas é ajuntamientos, el dicho Pedro de Cazalla, como dogmatizador principal de la dicha seta y errores de Lutero, predicaba y enseñaba á los que allí se ajuntaban, haciendoles creer y entender las dichas heregias, trayendo é alegando muchos fundamentos falsos é cautelosos para el dicho efecto.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla, para ser mejor maestro é dogmatizador que la dicha dañada y perversa seta y errores, ha tenido y leido muchos libros de Lutero y Calvino y de otros bereges, ayudandose para el dicho efecto de sus fundamentos falsos y dañada doctrina, é para confirmacion de sus errores y heregias, dando é repartiendo con otras personas 1os dichos libros, reprobados y condemnados por la iglesia cathólica y por el santo officio de la Inquisicion.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla teniendo, como tiene y cree, que en el santo sacramento de la eucharistia no está Jesucristo, nuestro Dios y redemptor, verdadera ni sacramentalmente, ha aconsejado e inducido á otras personas que no comulgasen ni rescibiesen el santisimo sacramento, diciendo, el dicho Pedro de Cazalla, y dando á entender que sin rescibir corporalmente el santissimo sacramento se podia comulgar y rescibir con el spiritu muy mejor; y que esta era la mas perfecta y mejor comunion que no de la manera que la santa madre iglesia lo administra.

Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha escripto y rescibido muchas cartas de otras personas, que estaban en la dicha secta y errores, por las cuales cartas se comunicaban cerca de la dicha seta y heregias fundando é fortificandose en ellas los unos con otros.

[p. 541] Iten digo: que el dicho Pedro de Cazalla sabe y es ansi que otras muchas personas han estado y están en la dicha seta é falsa creencia, é han tenido y creido los sobredichos errores, con los cuales el dicho Pedro de Cazalla ha comunicado é tratado sobre ellos; y es ansi que con juramento é juramentos que ante V. S.ª ha hecho lo ha negado y encubierto, siendo fauctor y receptador de hereges luteranos.

Otro si digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha hecho y declarado, en este santo officio, ciertas confesiones, con las cuales, con las demás que en la prosecucion desta causa hiciere é hobiere hecho, accepto é apruebo, en cuanto contra él hacen ó hacer pueden, é no en más ni aliende, digo: que la dicha confesion é confesiones no le pueden ni deben aprovechar para que sea admitido, antes debe ser condemnado y declarado por herege, porque es ansi que, demás y aliende de lo que el dicho Pedro de Cazalla ha confesado y declarado, calla y encubre otros muchos crimines é delictos de heregia, é proposiciones heréticas é actos notables, que el susodicho ha hecho e cometido contra nuestra santa fee catholica, y otras muchas personas con quien el dicho Pedro de Cazalla ha comunicado é tratado sobre los dichos errores, de lo cual el susodicho está muy testificado y convencido, por bastante informacion de la cual hago presentacion; y de las dichas sus confesiones se colige clara y evidentemente ser el dicho Pedro de Cazalla muy ficto *(sic)* é simulado é diminuto confidente, porque habiendo seido amonestado y requerido, muchas é diversas, en este santo officio, para que declare

enteramente sus culpas y errores no lo ha querido ni quiere hacer, perjurandose á sabiendas muchas veces en este santo tribunal; y de ello se presume el dicho Pedro de Cazalla querer y desear permanescer en sus errores y heregias é falsa creencia siendo herege y aposthata pertinaz negativo.

E ansi mismo digo: que el dicho Pedro de Cazalla ha hecho ó cometido otros muchos crimines é delictos de heregia é aposthasia, é ha tenido y creido é afirmado otras muchas proposiciones falsas y heréticas, las cuales é cada una de ellas, en este escripto de acusacion declaradas, son notorias heregias y errores contra nuestra santa fee cathólica y ley evangélica, é contra lo que la sancta madre iglesia cathólica é aposthólica romana, regida y **[p. 542]** gobernada por el spiritu santo, tiene y enseña y predica; y es ansi que el dicho Pedro de Cazalla las ha tenido y creido é afirmado, con pertinacia y, ánimo de hereticar, dogmatizándolas y enseñándolas á otras muchas personas, siendo pervertidor de los fieles cristianos; por lo cual ansi haber hecho é cometido claramente costa é parece el dicho Pedro de Cazalla haber seido y ser herege apósthata luterano, pertinaz y falso creyente y dogmatizador de la dicha dañada seta, y por ello haber caido é incurrido en gravissimas penas é censuras, segun por derecho é instructiones deste santo officio contra las tales se dispone; y en sentencia de excomunion mayor y estar ligado de ella y mas en confiscacion y perdimiento de todos sus bienes; por ende, á V. S.ª pido é suplico que declarando por su sentencia definitiva al dicho Pedro de Cazalla por tal herege apósthata luterano pertinaz é dogmatizador de la dicha dañada seta, le manden condemnar y condemnen en las mayores y más graves penas, que, por derecho comun é leyes é pragmáticas destos Reinos é instructiones deste santo officio, hallaren establecidas contra los semejantes hereges é falsos creyentes; confiscando é aplicando sus bienes á quien segun derecho deben ser aplicados; degradando é deponiendo actualmente al dicho Pedro de Cazalla de cualquier orden ecclesiástico sacerdotal, que tenga é haya rescibido, relajando su persona á la curia é brazo seglar de la justicia, atenta la gravedad é inormidad de sus delictos, porque á él sea conveniente castigo, é á los semejantes ejemplo; sobre lo cual, y en todo lo necesario, imploro el santo officio é pido serme hecho entero cumplimiento de justicia.

El Bachiller Iherónimo Ramirez.

E presentado el dicho escripto de acusacion, en la manera que dicha es, los dichos señores Inquisidores recebieron juramento, en forma de derecho, de el dicho fiscal, só cargo de el cual dijo é prometió que la dicha acusacion no presenta por malicia si no por alcanzar justicia.

Ansi mismo recebieron juramento, en forma de derecho, de el dicho Pedro de Cazalla, só cargo de el cual prometió de declarar verdad en todo á lo que se le oppone en los capitulos de la dicha acusacion; é lo que á cada uno de ellos respondió es lo siguiente.

Al primero capitulo respondio y dijo: que es cristiano baptizado **[p. 543]** é que en lo de la descendencia que no lo sabe ni lo ha oido, só cargo del juramento que fecho tiene, é que antes se tiene por cristiano viejo.

Al segundo capitulo respondió que se refiere cerca de esto á lo que tiene confessado, conviene á saber: que este confesante ha creido é sentido que la pasion é muerte de Jesucristo es nuestra vida é nuestro thesoro é que por ella somos reconciliados con el padre é se abrió por ella la puerta de el cielo, en el cual no pudo entrar ningun justo hasta que el muriese; pero que ha entendido é creido que

á ninguno aprovecha la dicha pasion é muerte de Jesucristo, sin que a la ffee que en ella se ha de tener preceda la penitencia cristiana, conviene á saber: conocimiento del pecado é la confesion de él, arrepentimiento é satisfacion; é que le han de seguir á la dicha ffee obras cristianas de caridad segund lo de el apostol St. Pablo: *fides* que *per dileccionem operatur*, sin lo cual tuvo la ffee por muerta é por infructuosa.

Al tercero capitulo respondió: que dice lo que dicho tiene al capitulo antes de este

Al cuarto capitulo de la dicha acusacion respondió y dijo: que él tiene dedarado é confesado lo que cerca de esto ha tenido, é las causas que para ello lé movieron en la confession que dió por escripto, en este santo officio, á que se refiere; é que, demás de aquello, se acuerda que el dicho Fray Bartolomé de Miranda habiendole la primera vez hablado este confesante, como tiene declarado, y señaladole como la persona que á este confesante le habia dicho aquello de el purgatorio, era Don Carlos de Sieso, vecino de Logroño; que el dicho Arzobispo Fray Bartolomé Miranda le escrebió luego una carta, escripta y firmada de su propia mano, delante de este confesante, la cual este confesante leyó, é contenia que él estaba de camino é convenia que se hablasen antes de se fuese; por ende que veniese luego; é que este confesante cerró la dicha carta é la selló, la cual este confesante la envió, é por ella después vino el dicho Don Carlos á esta villa, é habiendose juntado despues todos tress juntos, como tiene declarado, este confesante propuso lo que el dicho Don Carlos le habia dicho, é la pena que le habia dado por las razones que habia para ello; é que el dicho Don Carlos sacó un papel en el cual traia escriptas ciertas razones é fundamentos en que se fundaba para decir que no habia purgatorio; é que tambien dijo **[p. 544]** el dicho Don Carlos, al dicho Fray Bartolome de Miranda, que su intencion era creer que no habia el dicho purgatorio para si mismo, é que si podia creer aquello que Dios le hacia aquella merced; é que el dicho Fray Bartolomé de Miranda le dijo que Dios le podia hazer aquella merced de que para él no le hubiese; é que el dicho Don Carlos dijo tambien que se sometia á la determinacion de la santa madre iglesia romana; é que á todo esto respondió el dicho Arzobispo, digo, quel dicho Arzobispo no le confutó, ni reprobó las dichas razones, antes dijo que no se tratase más dello, é que quedase alli sepultado; é que por entonces creyó este confesante que el dicho DonBCarlos quedaba reducido á lo que tiene la iglesia cathólica, por no lo advertir, como dicho tiene en su confession hasta despues, como lo tiene declarado en su confession más claramente; é que la mayor causa, é aun casi fuerza, que podia caer en constante baron, que le movió á este confesante á creer que no habia purgatorio, le movió el poco caso que habia fecho el dicho Fray Bartolomé de Miranda de el negocio; é que está cierto que otra persona que el no bastara, tornó á decir, á dudarle á este confesante á que no habia purgatorio; é con tanto, por ser tarde, cessó el audiencia; pasó ante mi; Sebastian de Landeta, Notario

E despues de lo susodicho, el dicho dia, en la audiencia de la tarde, los dichos Señores Inquisidores hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla; é, como fué presente, le fué dicho si acerca de lo que esta mañana declaró se ha acordado de otra cosa mas que deba de decir, lo diga; é que, só Cargo de el juramento que fecho tiene, declare verdad en todo lo que dijiere.

Dijo: que no se le acuerda de otra cosa alguna más de lo que dicho tiene.

Fuéle dicho que tiene declarado que al tiempo que se juntaron con el dicho Fray Bartholomé de Miranda, Don Carlos de Seso y este confesante, trajo por escripto el dicho Don Carlos, en un papel,

ciertas razones que le movian para creer que no habia purgatorio, pues que en la carta que el Arzobispo le escrebió no le daba á entender el effecto para que le enviaba á llamar; que declare cerca de esto todo lo que passa é quién le avisó al dicho Don Carlos de la causa de su venida.

Dijo: que el dicho Don Carlos habia sospechado el negocio á que le llamaban, é que por esto venido, digo, vino prevenido, **[p. 545]** lo cual sabe este confesante porque el dia antes que se juntasen todos tress en Sant Pablo, digo, en el Colegio, que fué en la celda de el dicho Fray Bartholomé de Miranda, le topó este confesante al dicho Don Carlos, en la calle, é entonces el dicho Don Carlos dijo á este confesante que entendia la causa para que el dicho Fray Bartholomé le llamaba, é que este confesante le dijo que era ansi; é que el dicho Don Carlos le tornó á decir que se juntasen, pero que no le dijo que venia prevenido de aquellas razones.

Fuele dicho que en lo que tiene declarado, en la conffesion que dió por escripto, hay contradicion á lo que en la audiencia de hoy ha declarado; porque en la primera confesion dice: sabiendo, tornóse á decir, que dá á entender que Don Carlos no quedó reducido en lo de el purgatorio, por lo que allí passó con el dicho Fray Bartholomé de Miranda, é que en la audiencia de hoy dice que el dicho Don Carlos: quedó reducido en aquello de el purgatorio; é que asiente en la verdad y declare lo que passó.

Dijo: que en la confesion que este confesante tiene dada por escripto dió á entender que el dicho Don Carlos no quedaba reducido en lo del purgatorio, por no le haber confutado Fray Bartholomé de Miranda las razones que el dicho Don Carlos traia; é que en la confession de hoy sí dijo que entendió que en aquella razon quedaba reducido el dicho Don Carlos; que la causa de esto es que, como tiene declarado, el dicho Don Carlos dijo al dicho Fray Bartholomé de Miranda que su intencion no era negar el purgatorio generalmente, é que en aquel sentido se lo habia dicho á este confesante; é lo segundo, porque el dicho Don Carlos tambien dijo que con todas aquellas razones que le movian, se sometia á la iglesia; que por entonces no advertió en ello tan enteramente para decir que no quedaba reducido, é por esto, en aquella sazon, pensó que quedaba reducido; é que despues que notó más en lo que entonces pasó le paresce que no quedó reducido, segund que lo dijo en la primera confession, é que agora vee, segund que tiene declarado este confesante, de que el dicho Don Carlos no quedó reducido, sino que todavia tuvo que no habia purgatorio, porque lo ha comunicado con él después este confesante, é ha entendido de él en que está que no hay purgatorio.

Preguntado que diga é declare las razones que el dicho Don **[p. 546]** Carlos traia escriptas en el dicho papel y si las referió ó leyó segund que tiene declarado.

Dijo que no se acuerda dellas.

Fué preguntado que tiene dicho que cessada aquella plática de el purgatorio trataron de ciertos Doctores de Alemania; que diga é declare quiénes eran é si se trató alli en loor ó aprobacion suya, é declare lo que alli pasó é si eran cosas de hereges.

Dijo: que no se acuerda de qué Doctores se trató, ni de lo que acerca de ellos platicaron, ni de otra cosa alguna, é que allí no nombraron herege alguno, ni se trató entonces, delante de este confesante, de oppiniones algunas, porque entonces no estaba este confesante en dispusicion para ello.

Preguntado si este confesante y el dicho Don Carlos trataron otras materias, fuera de lo del purgatorio, con el dicho Fray Bartholomé de Miranda. Dijo que no.

Preguntado que declare, no se prosiguió esta pregunta.

Al quinto capitulo respondió: que confiessa el dicho capitulo de que ha tenido é creido que, teniendo que no habia purgatorio, lo demás que la pregunta dice no era necessario; é que no eran menester sacrificios, ofrenda y oraciones, ni sufragios por los defuntos, ni les aprovechaban; é que eran superfluos y de ningund fruto.

Al sexto capitulo dijo: que niega lo contenido en el dicho capitulo; é que no ha creido ni enseñado lo que en ella se dice.

Al séptimo capitulo respondió [e] dijo: que ni lo ha tenido ni tampoco creido; é que tambien lo niega.

Al octavo capitulo respondió que tanbien lo niega.

Al noveno capitulo respondió que lo niega.

Al decimo capitulo respondió: que es verdad que ha tenido dubda de si aprovecha, digo, si era necessaria la confesion vocal, de que usa la iglesia, para el perdon de los pecados; pero que no lo ha creido ni ha ido contra ello en dicho ni fecho, antes se ha confessado él é confessado á sus feligreses puesto que ha dubdado dello.

Al onceno capitulo respondió [e] dijo que lo niega, é que no ha enseñado lo que el dicho capitulo dice; é que solamente sobre ello ha tenido la dubda que tiene dicho en el capitulo antes de este.

[p. 547] Al doceno capitulo respondió que lo niega.

Al treceno capitulo dijo que lo niega; é que nunca tal le pasó por pensamiento.

Al cuatorceno capitulo respondió: que, como tiene confesado de primero, ha creido que aquellos que son verdaderos miembros de Jesucristo no tienen necessidad de indulgencias jubileos é perdones.

Preguntado que cuales quiere entender por verdaderos miembros de Cristo.

Dijo: que á aquellos que participan de los merecimientos de Dios, é son en Jesucristo, nuestro Señor, justificados.

Preguntado á cuales tiene por justificados en Jesucristo, nuestro Señor.

Dijo: que á los que son sus amigos y están en su gracia.

El quinceno capitulo respondió que lo niega.

Al diez é seis capitulo respondió que niega todo lo que el capitulo contiene; é que nunca tal hizo ni vido hacer.

Al 17 capitulo respondió que lo niega é que no se acuerda de tal cosa.

Al dieciocho capitulo respondió que se refiere á lo que tiene dicho en sus confesiones, acerca de lo que él ha tenido é comunicado; é que no se acuerda de haber thenido otra cosa, ni haberlo comunicado con otras perssonas.

Al diez é nueve capitulo dijo: que él no ha fecho más conventículos de los que él tiene confesados; é si otras juntas ha habido en su casa, ó ha predicado alguna doctrina, ha sido catholica.

Al 20 capitulo respondió que lo niega.

Al 21 capitulo respondió que lo niega.

Al 22 capitulo respondió que las personas con quien este testigo se ha escripto ha sido con las que ba declarado en sus confesiones, digo, con algunos dellos, es á saber: con Don Carlos, Fray Domingo y Bachiller Herrezuelo; pero que lo que en las cartas se contenia no era cosa que no se pudiese platicar é veer ni trataban de materias de hereges.

Al 23 capitulo respondió: que dice lo que dicho tiene y que no se acuerda de otra cosa alguna.

Al 24 capitulo respondió que dice lo que dicho tiene.

Luego los dichos Señores Inquisidores dijieron: que para que **[p. 548]** se pueda defender de los artículos en que está negativo, conviene que nombre letrado que le ayude en su defensa, é que se le hace saber que los letrados que ayudan á los presos por este santo officio, son el Doctor Morales y Doctor Vitoria; por ende que vea á cuál de ellos quiere por letrado.

El cual dijo que nombraba por letrado al dicho Doctor Vitoria; é con tanto quedando, digo, llevando la dicha acusacion original y un pliego de papel, el dicho Pedro de Cazalla amonestado, fué mandado volver á su carcel; pasó ante mi; Sebastian de Landeta, Notario.

E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á seiss dias de el mes de Julio de el dicho año de 1556 años, ante los Señores Inquisidores Doctor Riego é Licenciado Diego González, estando en la audiencia de la mañana, hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla; é como fué presente, le fué dicho si después de la última audiencia que con él se tovo, se ha acordado de alguna cosa.

Dijo que no se acuerda de otra cosa alguna.

Preguntado qué es lo que trató é platicó este confesante con el Doctor Cazalla, su hermano, acerca de la materia de el purgatorio é hasta qué tanto se estendió con él en otras materias.

Dijo: que lo que este confesante trató con el dicho Doctor Cazalla fué de beneficio de Jesucristo, nuestro Señor, en la redemcion, é en la grande obligacion que teniamos por este beneficio é merced: é que queriendo este confesante entender si el dicho Doctor Cazalla tenía no haber purgatorio, sentió de él no lo sentir porque no le salió á ello; y que fuera de esto no trató con el otra cosa; é que no se acuerda partícularmente de las cosas é particularidades que, entre este confesante y el dicho Doctor Cazalla, pasaron acerca de la materia de la justificacion; más que queriendo este confesante entender de el dicho Doctor Cazalla, como dicho se tiene, si estaba en lo de el purgatorio, que entendió que no lo estaba; é que tanpoco no trató con el dicho Doctor Cazalla acerca de el beneficio de Jesucristo, más que lo que dicho tiene, é que sobre esto platicaron diversas veces, platicando con él, este confesante, acerca de sermones que el dicho Doctor hacia; é con tanto, amonestado, fué mandado volver á su carcel; pasó ante mi; Sebastian de Landeta, Notario.

En la villa de Valladolid, á siete dias del mes de Julio de mill **[p. 549]** é quinientos é cincuenta é ocho años, estando los Señores Doctor Riego é Licenciados Guijelmo y Diego Gonzalez, Inquisidores, en el audiencia de la mañana, estando presente el Dotor Vitoria, abogado destos presos, mandaron traer ante si á Pedro de Cazalla, preso en estas cárceles, é como fué presente, le fué dicho que ve alli presente al Doctor Vitoria, su letrado, para que viene á comunicar con él su acusacion, para que despues de comunicado le avise de lo que quiere que responda en su defensa, para que lo haga; el cual dicho Pedro de Cazalla se sentó cabe él, é comunico con él la dicha acusacion toda, é le decia, á cada capitulo, por si, lo que ha de responder; é asi, despues de habello comunicado fué vuelto á su carcel.

Pasó ante mi; Esteban Monago.

Presentada á 9 de Jullio de 1558 años, ante los Señores Licenciados Guijelmo e Diego Gonzalez, Inquisidores, en su audiencia de la tarde

Muy Illustre Señor é muy Magnificos é muy Reverendos Señores

Pedro de Cazalla, clérigo presbitero, preso en las Carceles deste santo oficio, respondiendo á una acusacion que contra mi puso el Bachiller Hieronimo Ramirez, fiscal deste dicho santo oficio, en que en efeto dice que siendo yo cristiano bautizado, é sacerdote de misa, é cura de ánimas, é gozando de las gracias e indultos de que los fieles é cathólicos cristianos suelen gozar, he hereticado éapostatado de Dios, nuestro Señor, é de nuestra santa fé cathólica é ley evangélica; y he hecho, tenido é creido y enseñado lo que en la dicha acusacion refiere; por que pide se proceda contra mi, segun justicia, segun que en la dicha acusacion se contiene; cuyo tenor, aqui repetido, digo que V. S.ª é Mercedes no deben mandar hacer cosa alguna de lo en la dicha acusacion contenido é pedido, por lo siguiente: lo primero porque la dicha acusación no fué ni es puesta por parte bastante, ni en tiempo ni en forma; carece de lo sustancial é de lo que de derecho se requiere, é no contiene relacion verdadera; en lo que es contraria a mi confesion yo la niego en todo é por todo, como en ella se contiene, con animo de la contestar, si contestacion requiere; lo otro porque siempre yo he sido é soy buen cristiano e temeroso de Dios é de mi conciencia, é como tal, despues que soy sacerdote, me he confesado **[p. 550]** con sacerdotes é religiosos, honbres de mucha conciencia é de buena vida é letras, y he dicho misas y he predicado á mis feligreses el evangelio é dotrina cristiana, deseando é procurando que se salvasen; y antes que fuese sacerdote oi misas é sermones, é otros divinos oficios, y me confesé y recibí los

sacramentos de la santa madre iglesia, en los tiempos que los buenos fieles é catolicos cristianos los suelen é acostunbran recebir, y en otros muchos dias por devocion, y en mis enfermedades; lo otro porque como tal buen cristiano yo siempre ayuné los ayunos de la santa madre iglesia, y otros dias por devocion, comiendo una vez al dia é a medio dia, é pescado é otras cosas permitidas é no las prohibidas; y he mandado á mis feligreses, después que soy cura, que los ayunen é guarden, mandándoselo publicamente; lo otro porque yo he venerado el santissimo sacramento y he tenido y creido siempre que en la hostia é cálice consagrado está Jesucristo, nuestro Dios y redemptor, verdadera y sacramentalmente, y real y corporalmente, segun y como nuestra santa fé cathólica y la santa madre iglesia nos lo enseña é predica y asil o he yo enseñado é predicado á mis feligreses; y en el dicho lugar de Pedrosa he sido en mi iglesia, y en la otra iglesia, en hacer é instituir procesiones; y en mi iglesia he hecho, á mi costa, un cofre tunbado, cubierto de brocado y forrado de damasco turquesado, para el santissimo sacramento; y dos doseles, uno de raso carmesí y otro de damasco turquesado y cortinas de telillas de oro, para cubrir el cofre; y una cajica de plata en que están las formas para los enfermos y otra grande de plata en que está la hostia consagrada, y en la otra iglesia he hecho hacer unas andas, de valor é precio, y un cáliz y una custodia de veril, para en que se traiga el santissimo sacramento el día de Corpus Cristi, y su otavario, én las processiones; y he pagado yo la cera de las dichas procesiones, por ser como soy devoto del dicho santissimo sacramento, y así he procurado que lo sean mis feligreses; y lo otro porque yo siempre he tenido é creido que la fe sin obras no justifica, é que es muerta, conforme á la doctrina del Apostol Santiago; é que para nuestra salvacion, demás de la fe, son necesarias las obras é mortificacion del cuerpo y asilo he siempre enseñado y predicado y parecerá por mis sermones é papeles; y he obrado lo que decia e redicado dando exemplo á mis feligreses con mi vida é obras; é yo siempre fuí devoto de los santos, y he celebrado é solenizado é guardado **[p. 551]** sus fiestas, y las he mandado guardar á mis feligreses, predicándoles en ellas, y haciendo limpiar, componer e adornar la iglesia é altares é sus imágenes, esperando, teniendo é creyendo de tenerlos por intercessores ante Dios; lo otro porque yo siempre he tenido é confesado é predicado el poder de nuestro muy santo padre, é de los demás perlados é sacerclotes, asi en obligar á sus súbditos con sus preceptos, asi en ayunar como en guardar fiestas y en hacer distincion de manjares, y en excomulgar y absolver y en lo demás; y así yo he guardado las censuras de mi perlado é de otros jueces eclesiásticos, vitando de mi iglesia á los excomulgados, é mandando guardar las fiestas é ayunos, é predicando cuando al dicho lugar venia alguna bula é jubilecr, é tomándola yo é ganandole é persuadiendo á los vecinos del dicho lugar que hiciesen lo mismo; y he ansi mismo honrrado é hospedado y he hecho todas las buenas obras que he podido á frailes é monjas é clérigos, teniendo é creyendo que las religiones é observancias de religiosos era y és estado de perfecion é de mucha virtud, é se augmenta nuestra santa fé cathólica; lo otro porque nunca Dios quiera que yo diga, ni tenga, ni crea, que la confesion vocal no es sacramento é no sea necesaria, antes siempre prediqué y enseñé lo contrario, y me confesé é oí de penitencia á mis feligreses, y si no se confesaban hacia se procediese contra ellos por las censuras de la iglesia, amonestándolos primero; y he recibido el santissimo sacramento y lo he administrado á mis feligreses, en la forma que la iglesia cathólica lo manda y enseña y no en otra; y lo mismo en los demás sacramentos que he administrado; y he tenido gran vigilancia en que ninguno de mis feligreses se muriese sin que recibiese los sacramentos que habia de recibir, teniendo para esto á mi costa, aunque no soy obligado, dos capellanes que me ayuden; lo otro porque no parecerá con verdad que yo dixese cosa alguna contra este santo oficio, antes lo tuve siempre en gran veneracion, sabiendo y entendiendo que si no fuese por él habría en España los errores que hay en otras partes, é que és necesario y lo ha sido para la conservacion é aumento de la fé catholica é ley evangelica; lo otro porque yo siempre he tenido y tengo y creo lo que tiene é cree la santa madre iglesia de Roma,

nuestra santa fé cathólica é ley evangelica, é si, por mis pecados, de algun tiempo á esta parte, que es poco, yo caí en los errores que tengo confesados, yo los repruebo detesto é retrato, é pido é suplico **[p. 552]** á V. S.ª é mercedes, que por ello se me imponga penitencia saludable, é se hagan comigo misericordiosamente, pues yo los he confesado espontaneamente; lo otro porque si yo en otra cosa tuviera culpada é gravada mi conciencia lo dixera é confesara, pues por lo uno no me hacia más culpado que por lo otro, y es verisimil que segun mis obras pasadas yo cai en este error por engaño del demonio, é no por dolo, ni malicia, ni pertinacia, pues, como dicho es, yo asi luego lo confesé; por las cuales razones, é por las que más protesto decir é alegar en la prosecucion desta causa, cesa é no ha lugar lo en la dicha acusacion contenido é pedido; por ende á V. S.ª é mercedes pido é suplico, que, absolviendome de la instancia deste su juicio, é do esto cese é lugar no haya, que si ha, de lo en la dicha acusacion contenido é pedido, manden imponer é impongan silencio, perpetuo sobrella, al dicho fiscal, para lo cual, y en lo necesario el santo oficio, de V. S.ª é mercedes imploro é pido justicia, é juro en forma que esto no lo alego con malicia, salvo porque lo entiendo probar.

El Doctor Victoria.

E ansi presentado el dicho escripto de respuesta, por el dicho Pedro de Cazalla, en la manera que dicha es, luego los señores Inquisidores le hobieron por presentado é mandaron dar traslado del al fiscal deste santo officio, que presente estaba.

E luego el Bachiller Gerónimo Ramirez, fiscal que presente estaba, dijo: que sin embargo de lo dicho é alegado por el dicho Pedro de Cazalla sobre que se ha de hacer lo por él pedido y afirmándose en ello, negando lo perjudicial, concluia é concluyó.

E luego el dicho Pedro de Cazalla, que presente estaba, con asistencia é consejo del dicho su letrado, que presente estaba, dijo que sobre que se ha de hacer lo por él pedido, negando lo perjudicial, concluia é concluyó.

E luego los señores Inquisidores, visto que ambas partes concluyen, dijeron que habian eéhobieron este plito *(sic)* por concluso en forma é concluyeron con ambas partes.

E luego sus mercedes dijeron que recebian é recibieron ambas las dichas partes á la prueba de lo por ellos é por cada uno dellos dicho é alegado, é de lo que probado les pudiere aprovechar salvo *jure impertinencium et non admitendorum.*

[p. 553] E luego el dicho fiscal, que presente estaba, dijo: que, hacia é hizo reproducion é presentacion de los libros é registros deste santo officio, é de los testigos que en esta causa depusieren, é pidió fuesen ratificados en plenario juicio; los dichos señores Inquisidores lo hobieron por presentado é mandaron ratificar los testigos en forma.

Lo cual, todo que dicho es, notifiqué al dicho Pedro de Cazalla, que presente estaba, el cual dijo que lo oia.

Pasó ante mí; Esteban Monago.

En la villa de Valladolid, á 27 dias de el mes de Agosto de el dicho año de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, ante el señor Licenciado de Valtodano, de el Consejo de la general Inquisicion, estando en la audiencia de la mañana, paresció el alcaide y dijo: que el dicho Padro de Cazalla pedia audiencia; é habiendole mandado traer ante si, como fué presente, le fué dicho que vea para qué quiere la audiencia, é que, só cargo del juramento que fecho tiene, declare verdad en lo que dijere.

Refirió algunas cosas acerca de su tratamiento é mantenimiento, é para que sobre ello se provea, é dijo: que en lo tocante a su negocio no se acuerda ni tiene qué decir; é habiéndosele dicho que en lo que ha informado y pedido se proveerá, amonestado, fué mandado volver á su carcel; por ante mi; Sebastian de Landeta, Notario del secreto de este santo officio.

En la villa de Valladolid, á treinta y un dias del mes de Agosto de el dicho año de mill é quinientos é cincuenta y ocho años, ante el señor Licenciado de Valdotano, de el Consejo de la general Inquisicion, trajo á la audiencia de este santo officio al dicho Pedro de Cazalla; y como fué presente, recebió de él juramento en forma de derecho, só cargo de el cual habiendo prometido de declarar verdad, le fué dicho que el fiscal de este santo officio le presenta por testigo contra las personas siguientes, és á saber:

Don Carlos de Sesso, vecino de Logroño.

El Bachiller Herrezuelo, vecino de la ciudad de Toro.

Cristobal de Padilla, vecino de Zamora.

Fray Domingo de Rojas, de la Orden de Santo Domingo.

El Doctor Agustin de Cazalla, predicador de Su Majestad.

Francisco de Vivero, clérigo, su hermano.

Doña Beatriz de Vivero, tambien su hermana.

[p. 554] E contra todos los demás conthenidos en las declaraciones que ha fecho en este santo officio, para que se rratifique en lo que contra ellos tiene depuesto; é que para ello le mandaba y mandó leer las dichas sus declaraciones, é le apercebió que actentamente lo oya; é si dello tuviera algo que quitar alterar o añadir, lo haga é lo ponga en estado de verdad y de manera que nuestro Señor se sirva de todo; é habiendosele todo ello leido, *de verbo ad verbum*, é por él oido, dijo: que todo lo conthenido en las dichas sus declaraciones, ansi en las dadas por escripto, como en lo demás que ha declarado en las audiencias que con él se han thenido, es verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene; é que dello no tiene cosa alguna que quitar, alterar ni añadir; é que en ello se afirmaba é rratificaba, é si era necessario de nuevo lo decia contra cada uno dellos, estando á ello presentes, por honestas personas, los Rdos. Licenciado Salgado y Bachiller Lumbreras, clérigos presbíteros, los cuales tienen jurado el secreto; passó ante mi; Sebastian de Landeta, Notario.

En la villa Valladolid, á tress dias del mes de Septienbre de el dicho año, ante los señores Licenciado de Valdotano, de el Consejo, é Guijelmo, Inquisidor, estando en la audiencia de la mañana, paresció en la audiencia el alcaide y dijo: que el dicho Pedro de Cazalla, preso, pedia audiencia; é habiendole mandado traer ante si, le fué dicho que, só cargo de el juramento que hecho tiene, declare verdad en lo que dijere.

Dijo: que querria de nuevo se le dixiese contra quiénes le presentó por testigo el fiscal de este santo officio en la audiencia passada, é para ello se le mandó leer e leyó la rratificacion rretroescripta.

Dijo: que no tiene más que tratar dello, habiendo oido la dicha rratificacion.

Fué amonestado que por reverencia de nuestro Señor allane su conciencia y enteramente diga é declare la verdad de todo, como de primero tantas veces le está amonestado.

Dijo que él no siente de otra persona alguna.

E con tanto, amonestado, fué mandado volver á su carcel; por ante mi; Sebastian de Lancleta, Notario.

En la villa de Valladolid, á tress dias de el mes de Octubre de 1558 años, ante los señores Licenciado de Valtodano, de el Consejo, é Licenciado Guijelmo, Inquisidor, estando en la audiencia **[p. 555]** de la mañana, paresció el alcaide de este santo officio é dijo: que el dicho Pedro de Cazalla pide audiencia; é habiendole mandado traer ante si, como fué presente, le fué dicho que vea lo que quiere é que, só cargo de el juramento que fecho tiene, declare verdad en lo que dijiere; luego se fué de la audiencia el señor Inquisidor Guijelmo.

Dijo: que él ha pedido la dicha audiencia, é que la quiere para decir manifestar é declarar todo aquello que nuestro señor le ha alumbrado é declarado de haber ofendido á nuestro Señor; e que antes no lo ha dicho por no estar tan acordado, é que suplica se haga cuenta que él hace esto el primero dia que vino é esta audiencia, pues la causa dello ha sido la que dicho tiene.

E dijo: que para que lo pueda hacer más enteramente le manden leer la acusacion que se le puso por el fiscal de este santo officio.

E habiendosele man[da]do leer, é leido *de verbo ad verbum*, lo que sobre cada uno dellos rrespondió es lo siguiente.

Al segundo capitulo de la dicha acusacion dijo: que lo que este confesante ha tenido acerca de este articulo y enseñado á otras personas ó platicandolo, de cuatro años á esta parte, poco más ó menos, es que ha creido que por la pasion é méritos de Jesucristo somos justificados delante de el Padre; é que para esta justificacion no son menester obras de nuestra parte sino sola confianza é fiducia en lo sobre dicho; é que en indicio é manifestacion de que esta justificacion sea ansi han de seer las obras de caridad, con Dios é con el prójimo; é que adonde estas no hay no tuvo la justificacion por buena, como al arbol que no tiene fruta que no le tiene por buen arbol; é que esto es lo que ha tenido en este articulo é que esto le comenzó á enseñar Don Carlos de Sseso, estando en Pedrosa, como tiene

declarado; é que despues lo ha comunicado este confesante con el Doctor Cazalla, hermano de este confesante, en Pedrosa y en Valladolid, es á saber: en Pedrosa en presencia de Juan de Vivero, su hermano, é de Doña Joana de Silva, su muger, é de doss doncellas de Pedrosa, que se llaman Isabel de Estrada é Catalina Román, é el Bachiller Herrezuelo, vecino de Toro, estando todos en Pedrosa, en casa de este confesante; é que en particular no tiene memoria de las pláticas que sobre esto pasaron, más de que el dicho Doctor Cazalla y las demás personas estaban en tener é creer la dicha, oppinion, lo **[p. 556]** qual entendió é vió claramente por las comunicaciones que sobre ello pasó este confesante con el dicho Doctor y los demás, como adelante lo dirá más a la larga, esta vez é otras, que lo trató con el dicho Doctor é con las demás personas; é que aunque no se acuerda si en esta junta ó en otra comunicó tanbien lo sobredicho con Francisco de Vivero, su hermano, el cual iba muchas veces allá, tornó á decir este confesante que en esta junta que dicho tiene, cuando estuvo el Doctor Cazalla con sus hermanos, no se halló presente el dicho Bachiller Herrezuelo, pero que de primero, antes de esto, se habia declarado con este confesante, é con el dicho Doctor en Pedrosa, en tener la misma oppinion; é que después el dicho Bachiller Herrezuelo estuvo en Pedrosa con este confesante, é los dichos Joan de Vivero é su muger, é Isabel de Estrada y Catalina Román é con Anton Dominguez, carpintero, é Daniel de la Cuadra y Ana de Estrada, hermana de la dicha Isabel de Estrada, vecinos de Pedrosa; é que entre todos ellos lo aprobaron é tuvieron ansi, declarando creerlo ansi.

Item dijo: que este mismo articulo de la justificacion, como tiene dicho, lo comunicó en Toro, muchas veces, con el Bachiller Herrezuelo é su muger, é con Don Carlos de Sseso é con su muger, aunque no se acuerda haberlo comunicado con todos cuatro juntos; más de que estando en casa de el Bachiller Herrezuelo lo comunicaba con él é con su muger, é tambien en casa de Don Carlos con él y con su muger, é con su madre de Don Carlos, que se llama Doña Catalina de Tal, que es italiana, á la cual este confesante no entendió palabra, por no saber la lengua, pero que de los otros cuatro bien vió y entendió que los susodichos tenian la dicha opinión; é que tambien algunas veces se halló á esta comunicacion Joan de Ulloa, Comendador de St. Joan, que tambien estaba en la misma oppinion.

Item dijo: que tanbien está en la dicha oppinion Francisca la Becerra, muger que fué de el alcaide Joan de Vergancio, viuda, vecina de Pedrosa, é Joan Sanchez, criado de este confesante, el cual se halló á las juntas que arriba tiene declaradas.

Item dijo: que estando en Pedrosa vino allí doss ó tress veces Cristobal de Padilla, vecino de Zamora, con el cual platicó é comunicó el dicho articulo de la justificacion, de la manera que dicho tiene, el cual decia y estaba en ello creyéndolo ansi.

Item, dijo: que oyó decir al dicho Cristóbal de Padilla que **[p. 557]** Cristobal de Ocampo, vecino de Zamora, creía ansi este dicho articulo, aunque este confesante no lo ha tratado con él.

Item dijo: que también dijo á este confesante, el dicho Cristobal de Padilla, que en Aldea de el Palo estaban en la dicha oppinion un Sotelo é su muger é suegra ó madre, vecinos de el Aldea de el Palo, é decia quel dicho Padilla se lo habia enseñado.

Item dijo: que en esta villa de Valladolid ha comunicado la dicha materia de la justificacion, como lo tiene dicho, con la madre de este confesante, que se llama Doña Leonor de Vivero, la cual estaba en la dicha oppinion, pero que este confesante no sabe quién se lo habia enseñado, porque una vez que

este confesante la habló en ello, á solas, la halló tenerlo ella ansi, é que ella es sorda que oye poco; y con Doña Beatriz de Vivero, su hermana, la cual sabe este confesante que estaba en ello, aunque en particular no lo trató con ella.

Item dijo: que en el monasterio de Belen de esta villa comunicó el dicho articulo de la misma manera, de más de un año de tiempo ha, con Doña Marina de Guevara é Doña Francisca de Zúñiga e Doña Catalina de Reinoso, hijas de Gerónimo de Reinoso, é con Maria de Miranda é con Doña Isabel de Guevara, hija de el Doctor Guevara, é con Doña Margarita de St. Esteban é con Doña Catalina de Alcaraz é con Doña Felipa de Heredia, monjas en el dicho monesterio; é que estando todas juntas, las trató el dicho articulo, como dicho tiene, estando en la grada, é que lo trató por tress ó cuatro veces, aunque no todas veces estaban juntas é que de todas ellas entendió que estaban en la dicha creencia é oppinion, á las quales halló que ya estaban entonces en la dicha oppinion, cuando este confesante las habló, aunque no sabe quién las había impuesto en ello, mas de que sabe que trataba con ellas Antonio de Astudillo, clérigo, el cual estaba en este artículo de la justificación, á lo que cree, porque estando en Pedrosa fué el dicho Antonio de Astudillo, estando Don Carlos en Toro, por Corregidor, habra tress años; é que estonces trató con este confesante en el dicho articulo el dicho Astudillo, no se acuerda en particular lo qué, más de que entendió, é tiene por cierto, que está en la misma oppinion; é que tanbien el dicho Doctor Cazalla comunicaba con las dichas monjas; é con tanto, por seer tarde, cessó el audiencia é fué mandado volver á su carcel, con la dicha acusacion; pasó ante mi; Sebastian de Landeta, Notario.

[p. 558] E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á tres dias de el mes de Otubre de el dicho año, los Señores Licenciado de Valtodano, de el Consejo, é Licenciado Guijelmo, Inquisidor, estando en su audiencia de la tarde, hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla; é como fué presente, le fué dicho que continúe en lo que tiene comenzado á declarar, deciendo en todo la verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene; luego se fué el Señor Inquisidor.

Dijo: que en lo que tiene declarado no tiene más que decir; é que sabe que Doña Francisca de Zúñiga, hija de el Licenciado Baeza, estaba tanbién en el dicho articulo de la justificacion, aunque este confesante nunca lo trató con ella, más de haberlo entendido de Doña Beatriz de Vivero, su hermana, que se lo dijo; é que tambien le dijo lo mismo de Doña Catalina de Ortega, hija dé el fiscal Hernando Diaz, é que tambien le paresce oyó decir, á la dicha Doña Beatriz, que estaban en la misma oppinion dos hermanas é una casada de la dicha Doña Catalina de Ortega.

E que le dijo el dicho Joan Sanchez que estaban en la dicha oppinion una deuda suya, que se llama Joana Sanchez, é una hermana suya, casada con un lencero que se dice Diego Diez.

Item dijo: que Fray Domingo de Rojas estuvo en Pedrosa algunas veces, é trató con este confesante el dicho articulo, de manera que estaba en la creencia de él, é que en lo que toca á las particularidades que con él pasé, se rrefiere á lo que de, primero tiene confesado.

Item dijo: que una vez, que podrá haber diez meses ó un ano, este confesante é Francisco de Vivero, su hermano, fueron á Palencia, á casa de Don Pedro Sarmiento, por Doña Beatriz de Vivero, hermana de este confesante, que estaba á la sazón en su casa, é que estuvieron alli una noche sola que llegaron; é que entonces trataron en el dicho articulo de la justificación este confesante y el dicho Francisco de

Vivero, e Doña Beatriz é Don Pedro é Fray Domingo é Don Luis de Rojas, hijo de Don Sancho de Rojas, é Doña Mencia de Figueroa, muger de el dicho Don Pedro, de manera que todos ellos se declararon estar en la opinión é creencia de tenerlo ansi; é que el dicho Fray Domingo de Rojas dijo á este confesante en aquella sazon, que un Licenciado Mérida; canónigo de Palencia, estaba en la misma oppinion de la misma justificacion é rrogó á este confesante que se quedase alli para **[p. 559]** hablarle sobre ello y este confesante no lo quiso hacer; é ansi se partieron de alli, en aquella mañana luego siguiente, é que nunca más los vido.

Item dijo: que también dijo á este confesante, la dicha Doña Beatriz de Vivero, que estaba en la misma oppinion Doña Ana Enrriquez; é que la habia puesto en ello Fray Domingo, su tio.

Al tercero capitulo de la ausación rrespondió e dijo: que él ha tenido é creido lo contenido en el dicho capitulo en el sentido siguiente, creyendo que la penitencia era necessaria para la justificacion en esta manera: que la penitencia que habia de contener entera el aborrescimiento de el pecado é dolor de él, que es lo que los escolásticos llaman contricion, é el conoscer estar imposibilitado para salir de él, é seer libre de los daños que acarrea, si no fuese por la pasion é muerte de Jesucristo, nuestro Señor; en manera que esta contricion é conoscimiento no le ponia como meritorio de la justicia, sino como disposicion para recebirla; y lo rrestante de la penitencia, como es disciplina é ayuno y satisfacion é otras obras semejantes, siempre entendió seer necessarias todas las veces que el negocio lo rrequiriese, conviene a saber: la disciplina para el castigo de la carne cuando hacia rrebelion contra el espiritu, é la satisfacion cuando el prójimo estoviese injuriado; é que esta confesion de este capitulo es en declaracion de el capitulo antes de este de la justificacion, porque ansi entendia la justificacion, siendo necessaria antesceder en esta penitencia, en la manera que tiene dicho; é que cuanto á la comunicacion que comunicó lo contenido en este capitulo con todas las personas que arriba tiene declaradas porque és todo un mismo caso.

Al cuarto capitulo dijo: que ha creido é tenido que los que rreciben la justificacion de sus pecados, en la manera ya dicha, son salvos é quedan libres de culpa e pena, e los que no que son condenados; é que ansi ha creido no haber el dicho purgatorio, porque en los tales no quedaba pena que purgar en la otra vida; é que esto del purgatorio ha comunicado con Cristobal de Padilla y con Don Carlos de Seso, é su muger, y el Bachiller Herrezuelo, e su muger, é Joan de Ulloa Pereira, é Joan Sanchez, é Joan de Vivero, e su muger, é Francisco Vivero, Isabel de Estrada, é Catalina Román, Ana de Estrada, é con Anton Dominguez, carpintero, é Daniel de la Cuadra; é que se lo comunicó dende el tiempo **[p. 560]** que tiene declarado acá, aunque no sabe que tanto tiempo ha particularmente; é tanbien con el Doctor Cazalla, su hermano, en particular á solas; é que sabia que Doña Beatriz de Vivero estaba en ello mismo, aunque no sabe cómo se certificó en ello, é con todas las monjas de Belen que tiene declaradas arriba; é que aunque no se acuerda de particularidad que dijesen las dichas monjas, sabe que en general las susodichas mostraron estar en la misma creencia de no haber purgatorio, é lo mismo las otras personas de quien tiene dicho en este capitulo; é que el mismo articulo trató en Palencia con los que dicho tiene y alli entendió que ansi lo creian ellos.

Al quinto capitulo rrespondió: que como cosa correlativa de lo de el purgatorio lo creyó é tuvo este confesante; é tanbien lo trató con todas las personas que tiene declaradas que trató lo de el purgatorio; é que aunque expresamente no se acuerda haber tratado de esta particularidad con todas las dichas personas, cree este confesante está entendido que las dichas personas lo ternian entendido como cosa que se seguía lo uno de lo otro.

Al sesto capitulo rrespondió: que ha creido é tenido que el que tenia á Dios propicio é favorable y le conosciese, por la pasion é méritos de su hijo no tener necesidad de intercesion agena; lo cual le movia á creer mandarnos el mismo Jesucristo, nuestro Señor, que todo lo que pidiesemos á su padre fuese en su nombre, e que ansi lo ha creido é tenido; e que cree que están en la misma oppinion Cristobal de Padilla, porque lo trató este confesante con él; él Don Carlos de Seso, por haberlo tanbien tratado con él en Toro y en Pedrosa; é tanbien el Bachiller Herrezuelo, por haberlo tratado con él; pero con las mugeres de los susodichos no se acuercla habello platicado; é que con Francisco de Vivero trató lo mismo este confesante, é con Joan de Vivero é su muger, é con las dichas Isabel de Estrada é Catalina Roman, é tanbien con Anton Dominguez, carpintero; é no se acuerda haberlo tratado con Daniel de la Cuadra é Ana de Estrada; é que tanbién trató esta misma materia con el dicho Doctor Cazalla, su hermano; é no se acuerda haberlo tratado con Doña Beatriz de Vivero, pero que cree este confesante que estaba en ello mismo; é que lo trató con el dicho Fray Domingo doss ó tress veces; é no se acuerda haberlo tratado en Palencia con los de allí; é tanpoco se acuerda haberlo tratado con las monjas de Belen; é que con los de Pedrosa **[p. 561]** se entienda que este confesante lo comunicó en aquella villa de Pedrosa; é con Don Carlos y los otros que vivian en Toro alli en Toro y en Pedrosa; é con el dicho Doctor Cazalla aqui ó en Pedrosa, aunque no se acuerda en cuál de los dos lugares; é que de todos los susodichos entendió estar en la misma creencia que este confesante, é ansi se declaraban con este confesante, aunque este confesante no se acuerda en particular de lo que con ellos pasó cerca de esto.

Al séptimo capitulo respondió: que acerca dello ha tenido é creido que la verdadera iglesia cathólica son aquellos que son verdaderos miembros de Jesucristo, por la vía que tiene dicho en el articulo de la justificacion, é que ansi entendia el articulo de el sinbolo de nuestra ffee cathólica, que dice: creo en la santa iglesia cathólica, que es comunion é ayuntamiento de santos; é que los que estoviesen fuera de esta verdad no los tenia por verdaderos ministros de la iglesia, agora fuese en Rorna como fuera della en toda la cristiandad, é que en este sentido confiesa haber tenido lo contenido en este capitulo; é que en esta iglesia nunca negó la jerarchia eclesiástica, conviene á saber, ser necesario haber prelados é subditos é ministros de el evangelio é de los sacramentos, en aquella forma que la habia en tiempo de los apóstoles en la primitiva iglesia; é que estos verdaderos ministros é prelados tenian autoridad en todo aquello que el evangelio les daba licencia; é que sienpre ha creido que en la iglesia romana debe de haber muchos verdaderos ministros é prelados, conforme á la declaración que tiene hecha; é que comunicó lo susodicho con el dicho Don Carlos de Seso, en Toro y en Pedrosa é que no se acuerda haberlo comunicado tanbien con su muger; é que lo comunicó con el Bachiller Herrezuelo, en Toro é en Pedrosa, é con sus hermanos de este confesante Francisco de Vivero, e Joan de Vivero é su muger, en Pedrosa; é con Isabel de Estrada é Catalina Roman en Pedrosa; é con Fray Domingo de Rojas y el Doctor Cazalla; é que aunque cree que estaba tanbien en ello Doña Beatriz de Vivero, por estar en lo mismo Fray Domingo, no se acuerda haber tratado dello con ella; é que tanpoco se acuerda haberlo tratado con las dichas monjas, ni con los de Palencia, ni con otras personas que tiene declaradas; é que con el dicho Doctor lo comunicó en Valladolid é con Fray Domingo en Pedrosa de el mismo tiempo á esta parte; y que en el tratar dello entendió este confesante **[p. 562]** estar todos los susodichos en la misma creencia que este confesante.

Item dijo: que para declaracion de este articulo se acuerda que tenia que creyendo que tenemos obligación á todas las obras, ansi de caridad como de penitencia, en la manera que arriba está declarado, conviene á saber, siendo consecutives á la justificacion, no ha dejado de creer tener

obligacion los cristianos á todas las sobredichas obras, en las opportunidades que se ofrescieren ser necessarias, é que en estos casos poder obligar los prelados a sus súbditos á las dichas obras.

Al octavo capitulo rrespondió: que ha creido que, conforme á la declaracion de la iglesia que tiene dicha, los prelados della tener obligacion para excluir á los súbditos, inobbedientes á sus justos preceptos, de la comunion de los fieles; que siendo las excomuniones injustas, conviene á saber, contra la ley evangélica, tenia por entendido no ligar ni valer; é que este articulo es siguiente de el capitulo antes de este, é no tiene acerca de él qué decir de persona alguna.

Al noveno capitulo respondió é dijo: que lo que ha tenido é creido acerca de esto es que los casos que los rreligiosos, frailes é monjas profesan, conviene á saber, castidad, obediencia é pobreza, son tan conformes á la perfecion evangélica é á la dotrina de Jesucristo é sus apóstoles, que nunca le pasé por el pensamiento negarlos ser buenos, justos e santos, conviene á saber: la castidad á aquellos á quien Dios les hace merced de dar el don dello; é la pobreza obligacion es general á todos los cristianos, es á saber, pobreza de espititu; é la misma obligacion tienen á la obbediencia, ansina á los Señores superiores eclesiásticos como seglares; é que lo que ha tenido acerca de las religiones, es no negar los sobredichos casos seer justos é santos, pero parescerle mal las personas que lo profesan seer tan agenas de su profesion; é seer tan diversos los fines de la tal profesion de la misma profesion, como veemos por la maior parte los diversos respectos por que se meten en las religiones; é que en lo demas, que el articulo le oppone, no se acuerda haber pasado en ellos adelante, aunque por ventura habrá hablado este confesante mal de algunas cosas que pasan entre rreligiosos; e de aqui habran venido á decir que negaba las rreligiones é que si de otra cosa particularmente se acordare lo verná á decir; é con tanto, por ser tarde, cessó el audiencia, proseguiose más adelante.

[p. 563] Al decimo capitulo rrespondió: que lo que ha tenido é creido en este articulo es: que la principal confesion, á que está obliga, do el hombre cristiano, es á Dios, al cual solo ha de tener rrespecto porque contra él se ha fecho la ofensa; é que en cuanto toca a la confesion vocal ha creido no seer obligatoria mas de conseio seer util, conviene a saber: comunicar con el ministro de Dios sus necesidades de su alma y los casos en que es más acometido; é que la absolucion que creia deber hacer el ministro era la predicacion de el evangelio, conviene á saber: consolando al penitente con anunciarle lo que Dios habia hecho para rremedio de el pecado; y que en este caso de lo que se ha diferenciado de el sentido de la iglesia cathólica romana ha sido en negar la obligación á decir todos los pecados; y en la absolucion no atribuyéndola á solas aquellas palabras de la forma de el sacramento, que son: *ego te absolvo ab omnibus pecatis tuis;* sino atribuyéndolo á la anunciacion que el ministro hacia de el beneficio de Jesucristo, nuestro Señor, juntamente con la ffee é aceptacion de el penitente; los cuales casos no los niega la iglesia cathólica rromana, porque en lo que toca al sacramento de la penitencia siempre pone obligacion á que ha de seer principalmente la confesion á Dios, é á él principalmente se ha de tener rrespecto; ni lo segundo porque la medecina con que en este sacramento se curan los pecados es la sangre de Jesucristo y por ella tienen virtud los sacramentos eclesiásticos; y que esto es lo que en esto ha sentido, é que esto ha comunicado este confesante; é antes que pasase adelante dijo: que, aunque ha creido esto, nunca ha dejado de usar de este sacremento conforme á la institucion de la iglesia cathólica romana, ansi cuando él se confessaba, como cuando administraba el dicho sacramento á sus feligreses; é que las personas con quienes ha comunicado esto son: Cristobal de Padilla, en Pedrosa, é con Joan Sanchez, que se lo habrá oido decir á este confesante, é con sus hermanos Joan de Vivero é Doña Joana de Silva é Francisco de Vivero, en Pedrosa, é tanbien alli con Isabel de Estrada é Catalina Romana, é que con Fray Domingo lo trató

tanbien en Pedrosa; é que no se acuerda haber en ello tratado con otra persona alguna; é con tanto fué mandado por seer tarde, cesó el audiencia, é fué mandado volver á su carcel; por ante mi el dicho notario.

En la villa de Valladolid, á cuatro dias de el mes de Optubre de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, el Señor Licenciado **[p. 564]** de Valtodano, de el Consejo de la general Inquisición, estando en el audiencia de la mañana, juntamente con el Señor Inquisidor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla; é, como fué presente, le fué dicho que declare lo que más tiene que decir, deciendo verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene; luego se fué el Señor Inquisidor.

Dijo: que lo que más no tiene que decir de lo que tiene declarado en las materias pasadas.

Al undécimo capitulo dijo: que dice lo que dicho tiene en el capitulo antes de este.

Al doceno capitulo respondió: que acerca de este articulo ha tenido á creído que el sacramento de el baptismo y eucharistia fueron los que Jesucristo instituyó, é que teniendo attencion á lo que significa sacramento, que quiere decir señal de cosa sagrada, y al uso é administracion que de los otros cinco sacramentos restantes que la iglesia ha instituido, se tiene no los ha tenido por sacramentos, por las razones siguientes: hablando de el sacramento de la confirmacion, que es el primero, ha creido que su primera institucion fué confirmar á los fieles cristianos, después de adultos, en la ffee que profesaron en el baptismo sus padrinos por ellos; la cual confirmacion ha entendido se habia de hacer con la predicacion de el evangelio, é beneficio rrecebido de Jesucristo para rrepresentacion é figura; de esto se tomó aquella cerimonia esterior de que se usa, conviene a saber: la uncion con el olio y bofeton; la cual administracion, reservándose á solos los Prelados, denota más claramente lo que tiene dicho, porque á solos ellos, como á pastores, pertenesce la predicacion de el evangelio; é que ha creido que faltando el espiritu é verdad de este sacramento, é quedando sola la cerimonia, como comunmente se usa, no le ha tenido por sacramento; y que ha creido no se hacer nada conforme á lo que dice Jesucristo: el espiritu es el que vivifica a la carne e la carne no aprovecha de nada.

E que en el sacramento de la penitencia ha creido que el espiritu é verdad que la cerimonia esterior de la confesion de los pecados y de el injungir de la forma de la absolucion figura e rrepresenta, es la justificacion de el alma; la cual, como arriba tiene dicho, sienpre la ha tribuido á la predicacion de el evangelio, juntamente con la creencia e confianza que en él se promete; é como vea el poco caso que de esto principal se hace en este sacramento **[p. 565]** y el mucho de particularizar los pecados é circunstancias y en la forma de las palabras sacramentales, ha creido no ser sacramento ni hacerse nada.

E que de el sacramento de la uncion ha creido este confesante que en su primera institucion, la cual, conforme á los decretos é cánones de los concilios, se funda en la autoridad de la canonica de Santiago , *si quis infirmatur* etc. tuvo sancto é justo rrespecto é fin que es una rratificacion de la ffee catholica, é confirmacion en la verdad della, en lo ultimo de la vida; é que ansi ha entendido que se entiende lo que el mismo Apostol dice: que traigan los presbiteros é ministros y oren y unjan sobre el enfermo; y que faltando esta verdad, la cual, como tiene siempre dicho, atribuye este confesante á la predicacion de el evangelio y ffee de el creyente, ha creido no seer sacramento, ni hacer nada por sola

la cerimonia exterior.

E que de el sacramento del sacerdocio ha creido que tuvo principio, en su primera institucion, de la inposicion de manos, que los Apostoles hacian, sobre el ministro que el comun de el pueblo elegia, á la cual descendia visiblemente el espíritu santo confirmando la tal uncion; é ansina aquella inposicion de manos figuraba la virtud de el espiritu santo, ya dicha; é como haya visto faltar esta canónica é juridica election en los tales ministros, ha creido que aunque se hagan todas las cerimonias esteriores que se hacen no ser sacramento.

E que en el sacramento de el matrimonio ha creido conpetirle más nombre de institucion divina que de sacramento, si no se quiere entender lo que dice el Apostol Sant Pablo: que este es gran sacramento, entiendolo entre Cristo é la Iglesia; é alli aquella palabra sacramento más ha entendido este confesante decir y significar misterio; é que esto es lo que ha tenido acerca de esto de estos sacramentos.

Fuele dicho que, segund lo que tiene declarado acerca de la orden sacerdotal, paresce que, teniendo é creyendo como tiene dicho, se infiere de alli que, pues en la manera de ordenarse los sacerdotes no se hace nada, que de los sacerdotes á los otros legos no hay diferencia alguna, de lo cual se sigue que todos igualmente podrán consagrar é administrar los otros sacramentos.

Dijo: que lo que ha confesado solamente es para el sentido que ha tenido de si es sacramento ó no, á lo cual se rrefiere; é que **[p. 566]** en lo demas, que aqui se le pregunta, ha creido que no hay esta comunidad de todo género de gente, sino seer necessario que todos los ministros celebren é administren la predicacion del evangelio é sacramentos de la iglesia; é que nunca lo contrario ha sentido, como arriba ha confesado, seer necesario la gerarchia eclesiástica en la iglesia de Dios.

Preguntado donde deprendió esta dotrina, si fué por lection de libros ó si fué por comunicacion de personas particulares.

Dijo: que no se acuerda si el principio de entender esto fué la comunicacion de Don Carlos, ó la lection que de libros de hereges de Alemania tuvo; lo cual todo confiesa haber fecho, como adelante declarará haberlo hecho en los libros que dirá; é que es verdad que sobre todas estas materias que ha declarado ha comunicado en Toro y en Pedrosa con el dicho Don Carlos de Sseso, de los cuatro años á esta parte, en las cuales oppiniones estaba el dicho Don Carlos, de la manera que este confesante, segund que lo conosció de el de las pláticas é comunicacion que con él tuvo sobre ello; é que no se acuerda que á ello estoviese presente alguno, más de que por la mayor parte estaban solos cuando trataban de estas cosas; é que tanbien ha comunicado en los mismos sacramentos con el Bachiller Herrezuelo en Pedrosa y en Toro, é no se acuerda si alguna vez se halló presente á ello su muger ó otra persona alguna; é que el dicho Bachiller Herrezuelo estaba en la misma oppinion.

Iten dijo: que tambien ha comunicado esto mismo de los sacramentos con Cristobal de Padilla, en Pedrosa, una sola vez, el tiempo que tiene declarado que le habló, el cual estaba tanbien en la misma oppinion, como este confesante.

E que algunas veces, leyendo en algunos de los libros sobre dichos, estando presentes Joan de Vivero,

hermano de este confesante, é su muger Doña Juana Silva, Isabel de Estracla é Catalina Roman, alguna vez, é Joan Sanchez, una vez, se venia á ofrescer en la dicha lection de tratar de esta materia; é que la ha tratado delante ellos, é que ha sentido sentir lo mismo los susodichos que este confesante; é que no se acuerda si ha sido en todos los articulos sobredichos, pero que sabe cierto seer en algunos dellos.

E que tanbien ha tratado la misma materia de los sacramentos con Fray Domingo de Rojas, en Pedrosa, é no se acuerda si **[p. 567]** estaba alguno presente; é que entendió que el dicho Fray Domingo estaba satisfecho y en las mismas oppiniones.

E que tanbien lo trató con Francisco de Vivero, una vez, yendo camino desta villa á Pedrosa, á solas, trató de la misma materia y entendió estar en ello como este confesante.

Iten dijo: que con el Doctor Cazalla, su hermano, ha tenido muchas pláticas, en particular sobre materias de esta suerte, que podrá seer que tanbien haya tratado con él de estas materias de sacramentos, aunque no se acuerda en particular dello, é que tanpoco se acuerda haberlo tratado con otra persona.

Al treceno capitulo respondió é dijo: que ha creido é tenido acerca de este articulo que este sacramento de la eucharistia, en su primera institucion por Jesucristo en su cena, tuvo este fin, que es hacer memoria y rrepresentacion de su pasion é muerte, mediante aquella comunion esterior; é que ha creido que para cumplirse este propósito é fin que Jesucristo tuvo en la institucion de él, no seer necessario creer la transsustanciacion; sino que bastaba creer que todas las veces que se celebraba é administraba á los fieles cristianos se rrecebia verdaderamente Cristo, Dios é hombre; é que para esto seer siempre necessario la ffee de los comunicantes de aquel propósito é fin que Jesucristo tuvo, que fué con la administracion de él confirmar la tal ffee en sus promesas.

E que comunicó lo susodicho en particular con cada uno de los dichos Don Carlos, Bachiller Herrezuelo, Fray Domingo é con la muger de el Bachiller Herrezuelo, en Toro, é con los otros tres, en los lugares que tiene declarado, é que tanbien lo ha comunicado con sus hermanos Francisco de Vivero é Joan de Vivero é su muger Doña Joana, en Pedrosa, y tanbien con las dichas Isabel de Estrada é Catalina Roman.

E que le paresce, aunque no se acuerda bien, que tanbien ha comunicado la dicha materia con el dicho Doctor Cazalla, su hermano, é que todas estas personas, con quien comunicó este confesante lo susodicho, estaban en la misma oppinion, como este confesante.

Al catorceno capitulo dijo: que se refiere á lo que tiene declarado arriba, acerca de la dicha materia.

Al quinceno capitulo dijo: que ha creido é tenido que seria mejor administracion en la forma que el dicho capitulo contiene, por seer la primera que en la iglesia se usó.

[p. 568] E que trató todo lo susodicho con las personas contenidas en la declaracion de el treceno capitulo, de los cuales entendió estar en la misma oppinion.

Al diez é seis capitulo respondió é dijo: que en la cuaresma próxima pasada, al principio della, estovo en casa de este confesante Fray Domingo de Rojas, cinco ó seis dias, é que él hizo esto, que el dicho capitulo contiene, dos veces; la primera era noche, antes de cenar, y á ella se hallaron este confesante é Joan de Vivero, é su muger, é Francisco de Vivero, é el Bachiller Herrezuelo, e no se acuerda si estaba alli Isabel de Estrada, é que antes cree que no; é que la segunda fué un dia de mañana, antes de comer, é que en ella se hallaron este confesante é Joan de Vivero, e su muger, é Catalina Roman é Isabel de Estrada é Ana de Estrada é Anton Dominguez, Carpintero, é que antes que hiciese el dicho Fray Domingo la dicha comunion, hacía una plática de el beneficio que Jesucristo nos habia fecho, cuya memoria era aquella celebracion que alli se hacia; é que no habló ni mentó á Luthero ni errores suyos, ni de tal se acuerda; é que fuera de estas veces nunca lo hizo, ni se halló presente á ello, ni ha sabido que otros lo hiciesen, ni tampoco tenia por bueno hacer aquella nota é diferencia; é que la forma que el dicho Fray Domingo tuvo en las dichas comuniones fué la contenida en el dicho capitulo, salvo que en ellas no nombró a Luthero; é que cree que cuando recebian aquel pan é vino, consangrado de aquella manera, lo recebian estando á ello humillados; e que lo hizo en pan de lo que comemos; é que á este confesante le pesó de que el dicho Fray Domingo hubiese fecho aquello.

Al diez é siete capitulo respondió é dijo: que lo que pasa en este caso es que una vez veniendo Don Carlos desde esta villa á Toro, le dixo á este confesante en Pedrosa, por do pasaba, que habia pasado, digo, visto aqui en Valladolid é hablado al Doctor Egidio, canónigo de Sevilla y que le rrogó Don Carlos á este confesante que se viniese aqui á Valladolid y le hablase; y que este confesante vino á Valladolid, de ahi á ocho ó diez dias, é le habló doss ó tres veces en su posada á solas, que vivia en la Rinconada; é que él le dió cuenta de sus negocios, es a saber, de los negocios porque habia estado preso en la Inquisicion; é que trataron ambos de el articulo de la justificacion y entendiendo de él estar el dicho Doctor en la misma oppinion que este confesante; é que después, **[p. 569]** yendose de camino para Sevilla, pasó por Pedrosa y no se halló alli este confesante porque estaba en Toro; é que alli, en Toro, se vieron este confesante y el dicho Don Carlos de Sseso y el Bachiller Herrezuelo y el dicho Doctor Egidio, é estuvieron juntos, obra de una hora, en la posada de el dicho Don Carlos; é que alli se trató de lo mismo que tiene dicho que este confesante se trató en particular entre el dicho Doctor é los demás, declarándose estar cada uno dellos en el articulo de la justificacion, é que no se acuerda si tanbien se trató de alguna de las otras oppiniones; é que en las veces que este confesante se vido con el dicho Doctor Egidio no le dijo ni trató, con el dicho Doctor, de como se retrató de sus oppiniones, ni se habló en ello; é que tanpoco se acuerda haber dicho a nadie, este confesante, lo contenido en el capitulo, conviene á saber: haber cometido grande pecado el dicho Doctor en retratarse, é haber sido perseguido por la verdad; enpero podria seer, é que no se espanta haberlo dicho, por estar este confesante en la misma oppinion; é con tanto, por seer tarde, cesó el audiencia, é fué mandado volver á su carcel; por ante mi, Sebastian de Landeta, Notario.

E despues de lo susodicho, en la villa de Valladolid, á cuatro dias de el mes de Optubre de el dicho año, el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en la audiencia de la tarde, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, al cual, como fué presente, le fue dicho que vea si, acerca de lo que tiene declarado, se ha acordado de alguna otra cosa que deba de declarar y que en ello y en todo lo demás diga verdad, so cargo de el juramento que fecho tiene.

Dijo: que no se acuerda de otra cosa.

Preguntado si sabe ó entendió que el dicho Doctor Egidio hubiese tratado ó platicado en alguna de las

dichas materias é oppiniones, en esta tierra, con otras personas algunas.

Dijo: que no sabe ni entendió en ello más de lo que dicho tiene; é que antes le dijo el dicho Doctor Egidio que tampoco, allá en Sevilla, no trataba con hombre nascido cosa alguna.

Preguntado dijo: que el dicho Doctor Egidio se declaró con este confesante en la dicha materia de la justificacion, por haberle primero hablado, al dicho Doctor, Don Carlos de Seso; y dichóle como este confesante estaba en la misma oppinion.

Al diez é ocho capitulo rrespondió: que se rrefiere á lo que **[p. 570]** dicho tiene, en todos los capitulos pasados, acerca de todas las perssonas con quien ha comunicado, y en los casos que ha comunicado, é que no se acuerda de más de ello; é que se le acuerda, para rresponder al dicho capitulo, haber enseñado de primera instancia el dicho articulo de la justificacion é purgatorio, de la manera que tiene declarado, á Isabel de Estrada é á Catalina Roman; e que de primera instancia no se acuerda haber este confesante sido el author de que otros lo aprendiesen estos articulos ni otros algunos, salvo haberlo comunicado, como dicho tiene, después que ya estaban en ello.

Al diez é nueve capitulo respondió é dijo: que se rrefiere á lo que dicho tiene é que no se acuerda de otros conventiculos ni juntas fuera de las que tiene dichas.

Al veinteno capitulo respondió y dijo: que luego que Don Carlos de Sseso comunicó con este confesante lo que ya tiene declarado, le mostró algunos libros que tenía y le dijo que los habia traido de Italia, por mandado de un Inquisidor de Calahorra que no le nombró; é le dijo que tenia una cédula suya en que le habia mandado traerlos; é que á la sazon que él vino á Logroño de Italia era ya muerto el Inquisidor; é que los quiso quemar é los mostró á un fraile dominico, que estaba alli a la sazon, que se llama Fray Hernando de el Castillo, que agora está, á lo que cree, en Sant Gregorio de esta villa, é habia tenidolos algunos dias y se los volvió; é que no se certifica ni se acuerda que cerca dellos le hubiese dicho otra cosa mas de que los trajo á Toro, donde pasó esto, y era á la sazon Corregidor; é que este confesante los vió todos é de los que se acuerda son los siguientes: la Institucion de Calvino, en latin, Musculo, sobre Sant Matheo y Sant Joan, en latin; Brencio, sobre Sant Joan é Sant Lucas, en latin; Calvino, sobre muchas epistolas de Sant Pablo, Luthero, sobre el *canticum gradum,* en latin; Postila de el mismo sobre todos los evangelios de fiestas é domingos de el año; cuatro ó cinco libros pequeños de el Capuchino, en toscano, que todo era de sermones é consideraciones; otros doss libros de consideraciones de Valdés, en toscano; é otros muchos libricos en toscano, que no acuerda de ellos, é otros papeles, escriptos de mano, que no se acuerda dellos-

Fuéle mostrado un libro de mano, de cuarto de pliego, que está en este santo officio, que se trajo de el monesterio de Belén de esta villa.

[p. 571] Dijo: que conosce la letra de el dicho libro, que es del dicho Joan Sanchez, que es el traslado de algunas consideraciones de Valdés é de el Capuchino, que se los daria Don Carlos para que los trasladase.

E que después de haber visto los dichos libros, este confesante tomó parte dellos y los llevó á Pedrosa y los tuvo y leyó alli, que son todos los que dicho tiene sobre evangelios é otros, de toscano, diversos;

é los tuvo alli, en diversas veces, é los vió é los leyó el Bachiller Herrezuelo y Fray Domingo de Rojas, aunque no todos; y que tanbien los vido el dicho Doctor Cazalla, su hermano, é que á Francisco de Vivero cree que vido una vez uno de ellos, digo, que le dió este confesante uno dellos al dicho Francisco de Vivero, que era Luthero, *de libertate christiana e de bonis operibus*, é los que de los dichos libros dió el dicho Don Carlos al dicho Doctor Cazalla que fueron algunos que tratan de los evangelios, é tanbien doss tomos de Musculo sobre todos los salmos, de los cuales no se acordó decir que tanbien los tuvo, é que no los ha comunicado este confesante con otra persona alguna; e que después, otra vez que el dicho Don Carlos estuvo en esta villa, le volvió los dichos libros el Doctor Cazalla, segund que el dicho Doctor Cazalla se lo dijo á este confesante.

E que tanbien dijo el dicho Herrezuelo que habia enviado la Institucíon de Calvino á Zamora á un Cristobal de Ocanpo.

Iten dijo: que la mayor parte de estos libros estaban en poder de el dicho Don Carlos, parte dellos de haberselos vuelto este confesante, é parte de los que le volvió el dicho Doctor Cazalla e que eran todos de toscano é algunos de latin.

Iten dijo: que en poder de este confesante quedaron los que tiene dicho de Musculo y Brencio, sobre los evangelios; é otro libro de toscano, que no se acuerda de el author, sino que como los demas era de mala doctrina; é Luthero sobre el salmo de miserere *de profundis*, de que tampoco se acordó de decir; é una biblia de Roberto Estephano, de tres tresslaciones, é que se la dió un fraile por corregida, que era deste confesante, que se la dió para corregir; é que todos estos se los trajieron á este confesante á Valladolid, ocho dias antes que le prendiesen, todos en un lio; y asi, todos juntos, los dió este confesante á una hermana suya, que se llama Doña Constanza de Vivero, y le dijo que se los quemase uego, y que ella lo iba luego á hacer, é que este confesante no le **[p. 572]** dijo lo que era; é que luego este confesante se partió luego para Pedrosa, é que cree que ansi lo hizo, é que no tiene otra cosa que decir; e que los trajo á esta villa porque á la sazon sabia que estaba preso el dicho Cristobal de Padilla, que habia comunicado con este confesante estas materias, como dicho tiene.

Al veinte é un capitulo respondió e dijo: que nunca tal tuvo ni sintió, ni tanpoco lo aconsejó á alguno, porque este confesante ha tenido sienpre la comunion, á los dispuestos, por saludable medecina; é que se rrefiere á lo que tiene declarado sobre ello.

Al veinte é doss capitulos respondió y dijo: que se ha escripto con Don Carlos de Sseso, muchas é diversas veces, é con el Bachiller Herrezuelo é con el Doctor Cazalla, pero que no se acuerda haberse fiado de carta cosa de las sobredichas expresamente aunque algunas tácitas habrá habido en ellas, en manera que las entendian aplicadas á las dichas oppiniones.

Iten dijo: que en el dicho monesterio de Belén, Maria de Miranda, monja, é Doña Margarita de Sant Esteban, escrebieron á este confesante, tress ó cuatro veces, cartas de esta misma manera; é que este confesante nunca les respondió, sino fué una vez que escrebió cuatro renglones á Maria de Miranda, que no trataba de nada de aquello; é que este confesante les envió á decir que no le escrebiesen, teniendo atencion á que no les huviese de responder, porque no tenia gana de escrebirse con ellas.

Iten dijo: que en lo que es acusado, por el fiscal de este santo officio, de no haber confesado

enteramente todo aquello en que era culpado, dijo: que confiesa seer ansi, é que dado caso que en la primera confesion que hizo dijo verdad, faltó en no haber añadido todo lo que agora ha confesado, é de esto é de los juramentos que en testificacion de ello ha fecho le pesa verdaderamente; é que agora ha manifestado toda la verdad de lo que se ha acordado, con ánimo é desseo de seer corregido y enmendado por los jueces é ministros de este santo officio, á los cuales, como á padres puestos en lugar de Dios, suplica y pide, por las llagas de Jesucristo, le rresciban y corrigan como bien visto les fuere, porquen todo terná aquella obbediencia que les debe, é que tengan attencion á la misericordia é benignidad conque Dios le trae y con esta les pide le rreciban; é que no tiene más que decir cosa alguna de si ni de otra persona cosa alguna; é que si de algo se acordare lo dirá é que de todo ello pide misericordia.

[p. 573] E habiendosele leido *de verbo ad verbum* todo lo que ha declarado é confessado, en estas tres últimas audiencias, é por él todo oido y entendido, dijo: que todo ello es verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene, é que no lo dice por odio, sino por descargo de su conciencia, é firmólo de su nombre.

Pedro de Cazalla.

E después de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á seis dias de el mes de Otubre de el dicho año, el Señor Licenciado Guigelmo, Inquisidor, estando en el audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, al cual, como fué presente, le fue dicho que vea si allende de lo que tiene declarado se ha acordado, que lo diga é declare, deciendo verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene.

Dijo: que tanbien se ha acordado de que una Doña Eufrasina de Mendoza, que estaba en casa de Doña Maria de Mendoza, en hábito de viuda, está en algunos de estos errores, aunque en particular no sabe cuáles, segund que se lo dijo el dicho Don Carlos de Sseso, podrá haber tress años y medio, cuando era corregidor de Toro; é que tanbien le dijo que era discipulo de Valdés, el que está en Italia, e que tenia un cartapacio de el dicho Valdés de consideraciones en español, la cual vido este confesante porque se la mostró el dicho Don Carlos é que en ella no habia ninguna dotrina de errores.

Iten dijo: que el dicho Don Carlos de Sseso dijo á este confesante, en esta villa, menos ha de un año, estando á solas, que en Logroño estaba un Licenciado Herrera, Alcalde de puertos secos, é que estaba en el articulo de la justificacion que le habia él platicado, é que esto es lo que más se ha acordado y que no lo dice por odio, sino por descargo de su conciencia;-pasó ante mi, el dicho Notario.

En la villa de Valladolid, á seiss dias de el mes de Octubre de mill é quinientos é cincuenta é ocho años, el Señor Inquisidor Licenciado Guigelmo, estando en su audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, de el cual, como fué presente, rrecebió juramento en forma de derecho, só cargo de el cual, habiendo prometido de declarar verdad, le fué dicho que **[p. 574]** el fiscal de este santo officio le presenta por testigo contra las personas siguientes á cada una de ellas, es á saber:

El Doctor Cazalla, su hermano, predicador.

Juan de Vivero, su hermano.

Doña Juana de Silva, muger de el dicho Juan de Vivero.

Isabel de Estrada, vecina de Pedrosa.

Catalina Romana, vecina de Pedrosa.

El Bachiller Herrezuelo, vecino de Toro.

Francisco de Vivero, clérigo, hermano de el dicho Pedro de Cazalla.

Don Carlos de Sseso, vecino de Logroño.

Juan de Ulloa Pereira, Comendador de Sant Joan,

Cristobal de Padilla, vecino de Zamora.

Cristobal Docampo, vecino de Zamora.

Pedro de Sotelo, vecino de el Aldea de el Palo.

Doña Leonor de Vivero, madre de el dicho Pedro de Cazalla.

Doña Beatriz de Vivero, su hermana.

Maria de Miranda, monja en el monesterio de Belen.

Doña Margarita de Sant Esteban, monja en el dicho monesterio.

Doña Francisca de Zúñiga, doncella hija de el Licenciado Baeza.

Doña Catalina de Hortega, viuda, vecina de esta villa.

Fray Domingo de Rojas, de la Orden de Santo Domingo.

Don Pedro Sarmiento, vecino de Palencia.

Doña Mencia de Figueroa, su muger.

Don Luis de Rojas, hijo de Don Sancho de Rojas.

Doña Ana Enrriquez, muger de Don Juan Alonso de Fonseca.

E contra todas las otras personas contenidas en las dichas sus declaraciones, para que se ratifique en

lo que contra ellos tiene depuesto; é que para ello le mandaba é mandó leer las dichas sus declaraciones, advertiendole que quite altere ó añada lo que le paresciere y todo ello lo ponga en estado de verdad é de manera que Nuestro Señor se sirva de todo; é habiendosele leido *de verbo ad verbum* todo lo contenido é declarado, desde la audiencia que se tuvo con el dicho Pedro de Cazalla en tress de este dicho mes, hasta el audiencia de hoy dicho dia inclusives, é por él oido dijo. que todo lo susodicho es verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene, é que dello no tiene cosa alguna que quitar, alterar **[p. 575]** ni añadir; é que en ello se afirmaba é rratificaba é si es necessario lo decia de nuevo, contra cada uno de los susodichos, estando á ello presentes, por honestas personas, los Reverendos Licenciado Salgado y Bachiller Lumbreras, clérigos, presbiteros, los cuales tienen jurado el secreto; pasó ante mi, Sebastian de Landeta, Notario.

En la villa de Valladolid, á cinco dias de el mes de Deciembre de el dicho año, los Señores Licenciados de Valtodano, de el consejo, é Licenciado Diego Gonzalez, Inquisidor, estando en la audiencia de la tarde, hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, al cual, como fué presente, le fué dicho que vea si se ha acordado de alguna otra cosa que deba de declarar, por descargo de su conciencia, é lo diga é declare, só cargo de el juramento que hecho tiene.

Dijo: que no tiene más que decir de cosa alguna.

Luego ante los dichos Señores paresció el fiscal de este santo officio é dijo: que pidia é pidió á su Señoria é merced mandase hacer publicacion de los dichos y deposiciones de los testigos que han depuesto contra el dicho Pedro de Cazalla, callados los nombres é las otras circustancias conforme al estilo de el santo officio.

Luego su Señoria dijo: que mandaba é mandó hacer publicacion de los dichos é deposiciones de los dichos testigos, callados los nombres é conombres é las otras circustancias, conforme á de-recho instruciones y estilo de el santo officio, la cual dicha publicacion es la que se sigue.

Publicación de los testigos que deponen contra Pedro de Cazalla, clérigo.

I. testigo. Doña Ana Henrriquez.

El primer testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril de 1558 dijo: que oyó decir, hablando con los hermanos de Pedro de Cazalla, que el dicho Pedro de Cazalla estaba en los errores de Lutero.

Item dijo el dicho testigo que sabe que cierta persona escribió á otra declarandole como estaba en los errores de Lutero é que estaba muy contento dello; y la dicha persona, á quien se escribia, respondió holgandose mucho dello, porque tambien estaba en los dichos errores; y la dicha carta decia como la carta que él habia rrescibido la habia abierto Pedro de Cazalla, en Pedrosa, y la habia llevado personalmente á la dicha persona.

[p. 576] Item dijo el dicho testigo que oyó decir á dicha persona que cuando se prendió cierta persona en Zamora, el dicho Pedro de Cazalla vino á Valladolid y trajo ciertos libros prohibidos, é los dió á la dicha persona y le dijo que los quemase; y que tambien el dicho Pedro de Cazalla habia dicho á otra persona que sabia que tenia semejantes libros que los pussiese en cobro.

Item dijo el dicho testigo que cierta persona le dijo que Pedro de Cazalla habia enseñado los errores de Lutero á cierta persona á él conjunta.

2.º TESTIGO.-DON LUIS DE ROJAS

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que vió é oyó que hablando con Pedro de Cazalla, en cierta parte, sobre las cosas de Lutero, el dicho Pedro de Cazalla le dijo y declaró estar en ellas; lo cual dijo delante de otras personas.

3.º TESTIGO.-DON PEDRO SARMIENTO

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que, entre otras muchas personas que nombró, cierta persona estar en los errores de Lutero; nombró á Pedro de Cazalla; y que otras dos personas habian alabado mucho en las cosas de Lutero y que era muy notable persona en ello; é la una de las dichas personas le dijo que en Pedrosa, donde era cura el dicho Pedro de Cazalla, tenia muchos que le oian en las dichas cosas, especialmente un carpintero.

4.º TESTIGO.-DOÑA MENCIA DE FIGUEROA

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que sabe que un clérigo, hermano de Francisco de Vivero y del Doctor Cazalla, está en los errores de Lutero, porque hablando el dicho clérigo cerca de los dichos errores, con el dicho testigo, entendió que el dicho testigo estaba en ellos y el dicho testigo entendió que también lo estaba el dicho clérigo.

5.º TESTIGO.-DOÑA ANTONIA DE BRANCHES

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que vió é oyó á cierta persona, queriendo enseñar **[p. 577]** á otra en los errores de Lutero, le decia que un hermano que tenia era cura de Pedrosa, era gran santo en esta verdad, diciendolo por los dichos errores, é que en el dicho lugar habia muchos santos semejantes á él.

6.º TESTIGO.-DOÑA JUANA DE FONSECA

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que sabe que hablando ciertas personas con otra, enseñandole los errores de Lutero, le decian que el cura de Pedrosa, diciendolo por Pedro de Cazalla, y otras personas en el dicho lugar, eran muy santos en los dichos errores; y las dichas personas que lo decian eran conjuntas al dicho Pedro de Cazalla.

7.º TESTIGO.-JUAN DE ULLOA

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió é oyó que hablando cierta persona con Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, algunas veces á solas y otras veces delante de otras personas, trataban de las cosas é opiniones de Lutero, por donde se entendia estar en las dichas opiniones el dicho Pedro de Cazalla; y especialmente se acuerda que el dicho Pedro de Cazalla decia

á las otras personas que la confesion vocal no era necesaria, sino que bastaba la mental a Dios, á parescer del dicho testigo; y en estas materias y errores de Lutero oyó hablar al dicho Pedro de Cazalla en diversas partes y tiempos y ante diversas personas.

Item dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que estando el dicho Pedro de Cazalla y ciertas personas, en cierta parte, tratando cerca de las cosas de Lutero, una de las personas que alli estaba dijo, respondiendo á ciertas razones que no se acuerda cuales eran, que aquello le parescia bien, que no como dicen creer á machamartillo; porque preguntar ¿que creis? creo lo que la madre santa iglesia; ¿y que cree la madre santa iglesia? Jo que yo creo; luego si no sé lo que creo buena está la madre santa iglesia.

Item dijo el dicho testigo, que depuso en Junio de dicho año, que hablando otra vez el dicho Pedro de Cazalla, con ciertas personas, sobre las cosas de Lutero, una de las dichas personas preguntó al dicho Pedro de Cazalla si era necesario confesarse al sacerdote, y el dicho Pedro de Cazalla respondió que no, sino **[p. 578]** solo á Dios; y que otra de las personas que alli estaban dijo, en corroborario del, que aquella autoridad de la sagrada escritura que dice: confesaos unos á otros, se entiende cuando uno está en una pena ó en una enemistad que la vaya entonces á comunicar con el sacerdote para que le dé el consejo saludable,

8.º TESTIGO.-FRANCISCO DE VIVERO

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió é oyó que Pedro de Cazalla comunicó las cosas de Lutero con otra persona que le estaba conjunta, aunque las más pláticas eran sobre la materia de la justificación.

9.º TESTIGO.-FRAY ALONSO DE OROZCO

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Abril del dicho año, dijo que vió é oyó que hablando cierta persona con otra y enseñandole las cosas de Lutero y persuadiéndola que las creyesse, le contaba que estaban otras muchas personas en los dichos errores, entre los cuales le contó que estaba el cura de Pedrosa, deciéndolo por Pedro de Cazalla, porque la dicha persona, que le enseñaba los dichos errores á la otra, era conjunta persona con el dicho Pedro de Cazalla.

10 TESTIGO.-FRAY DOMINGO DE ROJAS

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió e oyó que hablando Pedro de Cazalla con ciertas personas trataban de las cosas de Lutero, de donde el dicho testigo entendió que el dicho Pedro de Cazalla estaba en los dichos errores algunos años habia.

Item dijo el dicho testigo que, despues de lo susodicho, vió é oyó que estando en cierta parte el dicho Pedro de Cazalla é ciertas personas que estaban en las opiniones de Lutero, trataban dellas comunicándose los unos á los otros.

Item dijo el dicho testigo que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con cierta persona, que estaba en los errores de Lutero, y tratando de los libros del dicho Lutero, le dijo el dicho Pedro de Cazalla

que él tenia muchos dellos y que cierta persona se los habia dado que los habia traido á España de cierta parte de fuera **[p. 579]** de España; y la dicha persona que los trajo lo contó al dicho testigo.

Item dijo el dicho testigo que vió é oyó que otra vez, diversas de las que tiene dicho, el dicho Pedro de Cazalla hablaba con cierta persona sobre las dogmas y opiniones luteranas; y estando el dicho Pedro de Cazalla y otras muchas personas en cierta parte, la dicha persona habló con el dicho Pedro de Cazalla y las otras personas sobre los dichos errores de Lutero, y el dicho Pedro de Cazalla y las otras personas se holgaron mucho dello en oirle.

Item dijo el dicho testigo que vió é oyó que, estando el dicho Pedro de Cazalla y ciertas personas en cierta parte, despues de haber tratado é comunicado todos sobre las cosas de Lutero, como arriba tiene dicho, una de las dichas personas predicó antes de cenar; y despues de predicado tomó pan y vino, á la manera que Cristo lo hizo con sus discipulos el jueves de la cena, y tomó un poco de pan y otro poco del vino y despues dió otro tanto al dicho Pedro de Cazalla y á cada una de los que alli estaban, deziendo la dicha persona, que assi comulgaba á los otros, las palabras que Cristo dijo á sus discipulos el jueves de la cena cuando los comulgó.

Item dijo el dicho testigo que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con cierta persona y en cierta parte, decía que la fee viva era una rrevelacion de Dios y un llamamiento cierto para la bienaventuranza, lo cual decia cierta persona que estaba en los errores de Lutero, entendiéndolo ansi el dicho Pedro de Cazalla y la dicha persona con quien hablaba entendia que el dicho Pedro de Cazalla estaba en ellos.

Item dijo el dicho testigo, que depuso en Julio del dicho año, que vió e oyó que hablando Pedro de Cazalla con cierta persona que estaba en los errores de Lutero, que el pecado original siempre queda en nosotros aunque sea después del bautismo; y para esto alegaba cierto autor herege y las razones que en él se traia.

Item dijo el dicho testigo que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con otras personas, que sabia que estaban en los errores de Lutero, el dicho Pedro de Cazalla decia que Cristo no babia instituido el santísimo sacramento de la eucaristia para guardarle en la custodia, ni traerle en proseciones, sino para comerle, y que entonces tenia razon de sacramento y no de otra manera; y que el que le rrescibia con fee de que aquel era su redencion, le rescibia **[p. 580]** sin este crédito no dejaba de rrescibir á Cristo, pero no para provecho sino para juicio y condenacion.

Item dijo, el dicho testigo, que el dicho Pedro de Cazalla decia que los clérigos habian de consagrar en lengoa que entendiesen los que alli estaban; y que habian de comulgar siempre que consagraban algunos consigo, y de otra manera no hacian fiel ni verdaderamente la cena del Señor, sino que pecaban, Si la inorancia no los escusaba; y estas cosas todas vió el dicho testigo platicar en diversas partes y en diversas veces al dicho Pedro de Cazalla y ante diversas personas y lo afirmaba el dicho Pedro de Cazalla.

Item dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con ciertas personas, que sabia que estaban en los errores de Lutero, estando en cierta parte, que él no rezaba las horas, usando de su libertad por emplear mejor el tiempo, y una de las personas que allá estaba concedió con

ello.

Item dijo, el dicho testigo, que vió e oyó que hablando cierta persona que estaba en los errores de Lutero, con Pedro de Cazalla, sabiéndolo él, le decia que no decia missa de requien, aunque decia otras, y cuando llegaba el momento de los defuntos le decia entendiendo de los fieles que habian de morir, haciendo violencia á lo que por los finados se rrogaba; y que cuando llegaba á los santos, más procuraba de acordarse dellos para imitarlos que para invocarlos; y que el sacrificio le offrescia en agradecimiento del primer sacrificio; y si habia alguna persona que quisiese comulgar, se holgaba por hacer representacion de la cena del Señor, aunque cree el testigo que por estar el dicho Pedro de Cazalla persuadido en la opinion de Calvino no le satisfacia mucho.

Item dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla, con la dicha persona, le repreendia y decia que como decia missa, pues lo podia escusar; y la dicha persona le rrespondia que no podia hacer menos por no escandalizar; y el dicho Pedro de Cazalla le dijo que en cierta casa, donde el dicho Pedro de Cazalla sabia que los señores della estaban en los errores de Lutero, no escandalizara aunque la dejara de decir.

Item dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando la dicha persona con Pedro de Cazalla, la dicha persona alababa mucho la doctrina de Lutero; y que replicándole algunas personas de cómo se había casado, decia que teniendo el dicho Lutero la **[p. 581]** opinion que tenia, aunque no sentiera necesidad de casarse estaba obligado á hacerlo; y lo decia el dicho testigo por excusar á Lutero y no se perdiesse la devoción á su doctrina.

Item dijo, el dicho testigo, que hablando la dicha persona con Pedro de Cazalla, decia que no habla de haber rreligiones, que todos eran unos fariseos y suprestesiosos.

Item dijo, el dicho testigo, que depuso en Agosto del dicho año, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con la dicha persona, le decia que Egidio y Costantino y el Doctor Vargas estaban en los errores de Lutero y que leian en libros vedados; y que para hablar delante de otros, sin que fuesen entendidos, les mudaban los nonbres, llamando á Lutero, el Doctor; é á Felipe Melanton, el negro; é ansi á otros desta manera.

11 TESTIGO.-ISABEL DE ESTRADA

Otro, jurado y rratificado, que depuso en Julio del dicho año, dijo: que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, con cierta persona, después de haberle enseñado, muchos dias habia, la materia de la justificacion, le enseñó y dijo que no habia purgatorio; y que cierta persona se lo habia enseñado á él; y la dicha persona, á quien el dicho Pedro de Cazalla, lo enseñaba lo creyó ansi.

Iten dijo el dicho testigo que vió é oyó que estando el dicho Pedro de Cazalla y otras muchas personas, que estaban en los errores de Lutero, en cierta parte, una de las dichas personas predicó un rato y dijo al dicho Pedro de Cazalla, é á las otras personas, que les queria comulgar como Christo hizo á sus discipulos el jueves de la cena; y estando una mesa puesta con pan y vino, la dicha persona, después de haber predicado, tomó un poco de pan y otro poco de vino y comulgó al dicho Pedro de Cazalla y á las otras personas que alli estaban, dando un poco de pan y un poco de vino á

cada uno; y cuando daba el pan decia la dicha persona: este es mi cuerpo verdaderamente y rescibildo; y cuando daba el vino decia: esta es mi sangre verdaderamente, rescibildo en mi memoria; y se acuerda que cuando la dicha persona tomaba el pan y vino en las manos, alzaba los ojos al cielo y lo bendecia y decia ciertas palabras y comulgó la dicha persona.

[p. 582] Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con la dicha persona, cuando dicho tiene que dijo que no habia purgatorio, la persuadia que no le habia diciéndole: ¿vos creis que Jesucristo es nuestro redentor verdadero y entero? y la dicha persona respondió que si; y el dicho Pedro de Cazalla respondió: pues si creis que es redentor entero ¿creis que hay purgatorio? y la dicha persona respondió que creia que si; y el dicho Pedro de Cazalla replicó: pues si hay purgatorio ¿cómo Cristo es redentor entero? porque el purgatorio es para purgar la pena y ssi alli se purga la pena, Christo no es redentor entero, sino medio redentor; y llevántase testimonio á Christo llamándole redentor, pues no quita mas de la culpa; y assi la indujo á creer que no habia purgatorio.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando cierta persona con el dicho Pedro de Cazalla y con otras ciertas personas cerca de los errores de Lutero y de que no habia purgatorio, trataban entre si la pena que cada uno habia sentido al tiempo que creyó no haber purgatorio y rreferian alli el trabajo que otra persona habia rescibido en ello; y una de las dichas personas, que alli estaba contando esto, dijo que cuando la habian enviado a llamar á Logroño, para venir á esta villa ante cierta persona docta, sobre que decian que habia dicho que no habia purgatorio, dijo que la noche antes habia tomado papel y tinta, delante de un crucifijo, para escribir las razones sobre lo que era llamado ante la dicha persona docta, y que se le habian offrescido tantas razones que no habia querido escribir nada, sino que lo llevó en la memoria; y entre otras razones que consideró fué que habia de decir á la dicha persona docta, mostrándole el crucifijo: este es Cristo, crucificado en la cruz, que purgó mis pecados aqui, luego este es mi purgatorio; y entendiéndolo desta manera podía decir, á la dicha persona docta, que creía que había purgatorio; y assi dijo la dicha persona que si le apremiasen a decir que si creia que no habia purgatorio, que dijiese que habia purgatorio, creyéndolo desta manera; y esto referiendo la dicha persona dos ó tres veces, delante del dicho Pedro de Cazalla y las otras personas.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con cierta persona, que sabia que estaba en los errores de Lutero, le decia que le hacia saber que en Toro habia un letrado muy gran cristiano y que cierta persona le habia hecho **[p. 583]** cristiano; y lo decia porque estaba muy bien en los errores de Lutero.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que otra vez, sin la que dicho tiene, estando el dicho Pedro de Cazalla y otras muchas personas, que todas creían lo de la justificacion y que no habia purgatorio, se estaban regocijando y holgando los unos con los otros; é cada uno de las personas que alli estaba contaba lo que le habia acontecido cuando vino á creer que no habia purgatorio; y ansi el dicho Pedro de Cazalla contó alli lo que le habia acontescido.

Iten dijo, el dicho testigo, que sabe que cierta persona está en los errores de Lutero, principalmente en lo de la justificacion y no creer que hay purgatorio, porque el cura Pedro de Cazalla se lo enseñó, y después el dicho testigo; y que lo sabe porque con la dicha persona el dicho testigo lo ha comunicado muchas veces.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que cierta persona rrogó á Pedro de Cazalla que enseñase lo de la justificacion y que no habia purgatorio á otra cierta persona, y el dicho Pedro de Cazalla la habló; y aquella persona, á quien el dicho Pedro de Cazalla lo decia, se turbó y lloraba, por lo que el dicho Pedro de Cazalla le habia dicho de que no habia purgatorio, y respondió ciertas razones el dicho Pedro de Cazalla, y el dicho Pedro de Cazalla la dijo: pues calla hija y encomendaldo á Dios que él os alunbrará.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que cierta persona, que estaba en los errores de Lutero, rogó á Pedro de Cazalla para que hablase á otra cierta persona, que tanbien decia que estaba en creer que no habia purgatorio, para que le enseñase; y de ahi algunos dias le preguntó el dicho Pedro de Cazalla si le habia hablado, y el dicho Pedro de Cazalla dijo que si; y la dicha persona le dijo que qué le parescia, y el dicho Pedro de Cazalla dijo: paresceme más Doctor que yo y que todos, y que le habia dicho muchas cosas y plega á Dios que las tomase, y que no tomase con ellas la libertad de la carne y no se hiciese hombre licencioso ni holgazan; y que andando el tiempo, la dicha persona á quien el dicho Pedro de Cazalla habia hablado, hablaba mucho en las opiniones de Lutero, y el dicho Pedro de Cazalla se quejaba de la dicha persona, que la habia rrogado que le hablase, diciendole: **[p. 584]** yo os lo perdono que me hicistes hablar á aquella persona, porque se hace gran predicadora, porque con lo que yo le hablé que no habia purgatorio, anda hecho predicador diciendo que no hay purgatorio.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con ciertas personas, que sabia que estaban en los errores de Lutero, les decia que se guardasen y no hablasen alguna palabra, que fue conoscida de cierta persona que tanbien era luterana, porque otra persona que habia hablado con la dicha persona luterana, venia escandalizada dél porque tenia palabras de hereje; y de ahi á ciertos dias dijo el dicho Pedro de Cazalla á una de las personas que habia hablado á la persona que antes se habia escandalizado de la otra, que creia que habia de venir á entender esta verdad, deciéndolo por los errores de Lutero, porque habia hablado con él muy gran rato.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con cierta persona, que estaba en los errores de Lutero, le decia.que le diesse albricias, que cierta persona era cristiana, deziéndolo porque estaba en los dichos errores, y la dicha persona se alegró mucho; y el dicho Pedro de Cazalla, de que le vió tan alegre, le dijo que callase y no le dijiese nada, que cuando fuese tiempo él se lo diria; y la dicha persona sentió, con pláticas que tuvo con la persona por quien el dicho Pedro de Cazalla le pedió abricias, sentió en él que estaba en los dichos errores, principalmente en que creia que no habia purgatorio, como se lo habia dicho el dicho Pedro de Cazalla.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que Pedro de Cazalla y otra cierta persona fueron á cierto lugar, é alli hablaron con ciertas personas que tenian los errores de Lutero; y despues que volvieron á Pedrosa, el dicho Pedro de Cazalla y la otra persona, alababan mucho á las dichas personas con quien habian hablado y comunicado; y el dicho testigo entendió que las alabanzas eran en que sabian muchas cosas de Lutero.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que estando el dicho Pedro de Cazalla, é otras muchas personas, en el lugar de Pedrosa, vinieron alli ciertas personas de otros lugares, las cuales estaban en los errores de Lutero; y estando todos juntos, los unos é los otros, las dichas personas que venieron de fuera platicaban mucho sobre las opiniones que tiene Lutero, y lo enderezaban **[p. 585]** á que no

habia purgatorio; y entre otras pláticas se acuerda el testigo que una de las dichas personas que platicaba entró en cosas de Alemania, y el dicho Pedro de Cazalla y las otras personas que estaban escuchando, lo oian con mucha atención.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que cierta persona fué al lugar de Pedrosa, muy alterado, el cual habló y comunicó con Pedro de Cazalla; y el dicho Pedro de Cazalla le preguntó que qué habia, y la dicha persona le dijo que él habia dicho todos estos errores de Lutero á cierta persona y que creia habia denunciado dél; y el dicho Pedro de Cazalla le animó, lo más que pudo, con ciertas palabras, y desto se alteró el dicho Pedro de Cazalla; y viéndose tan atribullado con esto, y con saber que otra cierta persona estaba preso en Zamora, se acostó muy triste y enpezó á llorar y sollozar en muy gran manera; y ciertas personas entraron á saber que habia, y dijo, con gran pena, que quería otro dia hartarse de predicar, porque no sabia si predicaría más.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió e oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con cierta persona, le decia que en Valladolid, en el monasterio de Belén, habia ciertas monjas que estaban en los dichos errores y le nonbró algunas de ellas.

Iten dijo, el dicho testigo que depuso en Julio del dicho año, que vió é oyó que cierta persona, que estaba en los errores de Lutero, fué al lugar de Pedrosa; y la dicha persona y Pedro de Cazalla, cura del dicho lugar, fueron á cierta parte, donde estaban otras personas que tanbien estaban en los errores de Lutero, y al tiempo que la dicha persona y el dicho Pedro de Cazalla se despedian, se dieron á entender, los unos á los otros, que estaban en que no habia purgatorio; y que otra vez la dicha persona volvió al dicho lugar de Pedrosa, y el dicho Pedro de Cazalla le repreendia porque hablaba muy rotamente, con todas las gentes, en los dichos errores, dando á entender que por alli se descubriria.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con cierta persona, en la manera de cómo se habia de rrescibir el santisimo sacramento, el dicho Pedro de Cazalla dijo: que Dios era espiritu é que en espiritu se habia de rrescibir; en lo cual quiso dar á entender que era tanto desearle rescibir como si realmente lo rrescibiese; deciendo á la dicha persona que era más tener desseo de rrescibir el sacramento que **[p. 586]** no rrescibirle; y de aqui se causó á la dicha persona alguna tibieza de no rrescebir tantas veces el santisimo sacramento como otras veces solia.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió e oyó que otra vez, tratando de la dicha materia de cómo se habia de rescibir el santisimo sacramento, estando presente el dicho Pedro de Cazalla y otras personas, y tratando desto una de las dichas personas, dijo: que Dios se habia hecho potajes de si, y que le podiamos rrescibir en todas las vias que se nos habia dado; si en espiritu, en espiritu, enmanado debajo de las especies de pan é de vino, é que alli se habia quedado para nuestra consolacion; é que la dicha persona creyó con esto lo que el dicho Pedro de Cazalla le habia dicho primero.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que estando Pedro dc Cazalla y otras personas que estaban en los errores de Lutero, ciertas personas de las que alli estaban y el dicho Pedro de Cazalla estaban platicando acerca de que no habia purgatorio, y una de las dichas personas que alli estaba replicó diciendo: cómo, si no hay purgatorio ¿por qué le tiene la iglesia? y á esto las dichas personas respondieron que no habia más de cuatrocientos años que tenia la iglesia que no habia purgatorio.

TESTIGO 12.-DOÑA FRANCISCA DE ZÚÑIGA

Otro testigo, jurado é rratificado, que depuso en Mayo deste presente año, dijo: que vió é oyó que hablando una persona con otra, enseñándole el articulo de la justificacion é que no habia purgatorio, la dicha persona lo creyó; é que la causa por que se movió á creerlo fué porque Pedro de Cazalla le habia dicho que no estaba declarado en el evangelio que habia purgatorio; y que tambien le dijo que habia poco que en la iglesia habia memoria de purgatorio, é que era revelacion de un sancto; é que queriendo denunciar la dicha persona de la otra persona que le habia hecho creer que no habia purgatorio, el dicho Pedro de Cazalla lo supo é habló á la dicha persona, diziéndole que esto del purgatorio no era articulo de fee; é que asi mesmo el habia estado muy escandalizado cuando otra persona se lo habia dicho, é que cierta persona muy docta le habia asegurado.

[p. 587] TESTIGO 13.-CRISTÓBAL DE PADILLA

Otro testigo, jurado y ratificado, que depuso en Mayo deste presente año, dijo: que vió é oyó que hablando cierta persona con Pedro de Cazalla en la materia de la justificacion é la confianza que habiamos de tener de el perdon de los pecados en Dios, é como estábamos justificados en la pasion de Cristo, é de la comunicacion que con él tuvo entendió que el dicho Pedro de Cazalla estaba en ello; é cerca desto escribió la dicha persona algunas cartas al dicho Pedro de Cazalla.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando cierta persona con el dicho Pedro de Cazalla le decia el dicho Pedro de Cazalla que no habia más de dos sacramentos, baptismo é comunion; é que por habérselo oido e tenerle por letrado, la dicha persona lo comunicó y enseñó á otras personas; y el dicho Pedro de Cazalla encargaba el secreto á la dicha persona.

Iten dijo, el dicho testigo, que hablando la dicha persona con el dicho Pedro de Cazalla, las veces que arriba tiene dichas, en la materia de la justificacion, le decia el dicho Pedro de Cazalla, á la dicha persona, que Jesucristo, nuestro Señor, habia venido á este mundo á salvar los peccadores; y que su muerte é pasion fué bastante para pagar todos los pecados de los escojidos é predestinados, los cuales gozaban de la rremision de los peccados y desta satisfacion de Jesucristo, nuestro Señor, teniendo fee viva que obra por amor, creyendo particularmente e acetando la muerte de Jesucristo, nuestro señor, y su pasion por suya, ofreciéndola como tal suya al Padre Eterno, por sus peccados; é que para el perdon dellos no era necesario penitencias esteriores de azotes é selicios é ayunos, ni bullas, ni jubileos, ni purgatorio, porque queriendo satisfacer con esto no creía la satisfacion de Jesucristo, nuestro Señor, ser entera, pues el hombre queria satisfacer por otra parte.

Iten dijo, este dicho testigo, que vió é oyó que hablando persona con el dicho Pedro de Cazalla le dió á entender que no habia purgatorio, y el dicho Pedro de Cazalla no lo contradijo.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con la dicha persona, le decia, el dicho Pedro de Cazalla, **[p. 588]** que cuando Dios instituyó el santo sacramento no dijo: toma mi cuerpo é adoralde, sino toma mi cuerpo y recebilde; é dijo el dicho testigo que el dicho Pedro de Cazalla habia dicho que le parescia que la adoracion era cosa inventada despues acá, e que no era necesaria, porque si venia Jesucristo allí era para que le rescibiesen y no para que le adorasen; é que no le parescia bien tener el sacramento guardado en custodia, porque se podia consagrar cada vez que

se habia de rrecebir; é que le parece que el dicho Pedro de Cazalla tenia por opinion que Dios no está en la hostia cuando está en la custodia, sino cuando se rrecibe.

Iten dijo, el dicho testigo, que hablando el dicho Pedro de Cazalla con la dicha persona, le decia que el memento y las oraciones por los defuntos que estan en el *te igitur* era superfluo.

TESTIGO 14.-JUAN DE VIVERO

Otro testigo, jurado y ratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió é oyó que estando Pedro de Cazalla y otras personas juntas en cierta parte, una de las dichas personas dijo que queria decirles de la manera que el Señor habia comulgado á sus discipulos; y después de haber predicado cierto sermon, tomó un poco de pan é vino y partió un poco de pan, que tenia en las manos, y daba al dicho Pedro de Cazalla é á los que alli estaban, á cada uno un poco, é asi mesmo un poco de vino á cada uno, diciendo que Dios habia hecho aquello y dado á sus discipulos; y cuando lo daba el vino tomó el Señor el cáliz en la mano y dijo: tomad y bebed que este es mi cáliz; y ansi cada uno tomó un poco de pan é un trago de vino y lo mesmo hacia la dicha persona, diciendo que asi lo habia hecho Jesucristo con sus discipulos; y dijo el dicho testigo que la dicha comunion habia hecho antes la dicha persona. dos dias antes, estando algunas de las dichas personas delante y otras que no estuvieron á la dicha comunion, mas que á todas se halló el dicho Pedro de Cazalla.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con ciertas personas, una de las dichas personas, que alli estaban, decia que no se habia de rogar ni hacer oracion á los sanctos ni á nuestra Señora; é algunas de las dichas personas y el dicho Pedro de Cazalla lo entendieron asi y se holgaban dello.

[p. 589] Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando el dicho Pedro de Cazalla con cierta persona, la dicha persona le decia que no habia purgatorio.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que hablando cierta persona con Pedro de Cazalla, estándole confesando el dicho Pedro de Cazalla, le decia que no era menester particularizar mucho los peccados, sino generalmente acusarse por reo delante de Dios y del confesor.

Iten dijo, este dicho testigo, que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con cierta persona, el dicho Pedro de Cazalla le decia que en la iglesia católica no habia de haber ordenes de flailes, ni clérigos ni monjas, é que todos habian de ser libres y casados, y que las profesiones no les obligaban, diciendo que era superesticion y burla lo de la religion.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que estando el dicho Pedro de Cazalla é otras muchas personas juntas en cierta parte, el dicho Pedro de Cazalla enseñaba los errores del Lutero á las personas que alli estaban haciendo burla de los christianos y de su iglesia, diciendo que eran ciegos é perdidos y se habian de condenar si no tenian los errores que ellos.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó que estando el dicho Pedro de Cazalla é otras personas juntas, algunas de las dichas personas decían, á otra persona que alli estaba, que la intercession de los santos no era necessaria.

TESTIGO 15.-DOÑA ISABEL DE BENAVIDES

Otro testigo, jurado y ratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió é oyó que hablando cierta persona con Pedro de Cazalla, el dicho Pedro de Cazalla le decia que Egidio habia sido preso, é que le perseguian injustamente por ser bueno, é que algunas veces decia mal de los frailes.

TESTIGO 16.- JUANA VELÁZQUEZ

Otro testigo, jurado y rratificado, que depuso en Mayo del dicho año, dijo que vió é oyó que hablando Pedro de Cazalla con cierta persona, la cual le decia que no tenia tanto lugar para confesar é comulgar como quisiera, el dicho Pedro de Cazalla le **[p. 590]** decia que más mereceria en obedecer á sus padres que no comulgar tan a menudo, porque en todas partes podia recebir á Dios y ofrecerse á él en sacrificio, y que lo más perfecto era recebirle interiormente; y que cuando no tuviese lugar de confesarse no se le diese nada por no se confesar, que lo más cierto era confessarse interiormente.

TESTIGO 17.-LEONOR DE CISNEROS

Otro testigo, jurado é rratificado en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Octubre de el dicho año, dijo: que vió é oyó que cierta persona decia, de doss años á esta parte, que por el pecado de Adán nacimos condenados, é por los méritos de la pasion de Jesucristo, en el baptismo nos hacemos hijos de Dios; é las obras que hacemos las debemos hacer como hijos de Dios, no porque nos dé el cielo, ni por temor de el infierno, sino obrar como hijos; é que por la pasion de Jesucristo somos justificados é no por nuestras obras, mas que sin ellas no nos podemos salvar, é que la fee sin obras era muerta; é que para los hijos de Dios no habia otro purgatorio sino las penas que se padescen en este mundo, porque á los hijos suyos les dá Dios en esta vida muchos trabajos, lo cual no hace á los que él no tiene por hijos suyos; é asi mismo decia la dicha persona que la verdadera confesion ha de ser á Dios; é que pidiendo, con todo arrepentimiento, que por Jesucristo nos perdone, cuando vamos al confesor estamos perdonados; aunque esta otra confesion, que es la que se hace vocalmente al sacerdote, es muy buena; é que la primera confesion era solamente á Dios; é asi mismo decia, la dicha persona, acerca de el santo sacramento de el altar, que no tanto estaba alli Jesucristo, nuestro señor, para adoralle como para rrecebille; é que una de las personas con quien la dicha persona trataba más estas cosas era Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa.

TESTIGO 18.-DANIEL DE LA QUADRA

Otro testigo, jurado é rratificado en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Otubre de el dicho año, dijo: que podrá haber un año, poco más ó menos, que vido é oyó como cierta persona dijo á otra persona que confiase en Dios, que habia **[p. 591]** padescido por él é por todos; é habiéndole dicho otras muchas cosas buenas, le dijo tambien que no habia purgatorio, é que la dicha persona le dijo que cómo podia seer aquello que era contra nuestra santa fee católica; é que sabe este testigo que la dicha persona lo creyó de la manera que se lo decia; la cual dicha persona ansi mismo le dijo que habia muchas personas que estaban en esta creencia, una de las cuales era Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa.

Iten dijo, este testigo, que vió é oyó como la dicha persona que creyó que no habia purgatorio, se declaró con el dicho Pedro de Cazalla é otras personas en lo de el purgatorio, las cuales no le rrespondian que lo creyese ni lo dexase de creer, sino que le decian otras cosas buenas.

Iten dijo: que sabe é vido este testigo que cierta persona dió á otra persona ciertos libros liados é una carta mensajera, para que los diese en esta villa á Pedro de Cazalla, los cuales libros el dicho Pedro de Cazalla dió á otra persona.

TESTIGO 19.-ANTÓN DOMINGUEZ

Otro testigo, jurado é rratificado, que depuso por el mes de Otubre de este presente año, dijo: que vió e oyó cómo estando en la villa de Pedrosa Pedro de Cazalla é otra persona, llegó alli otra tercera persona; y el dicho Pedro de Cazalla dijo por la persona que alli habia venido: mirad á quien manifiesta Dios sus maravillas, á estos pobrecitos; é que la persona que estaba con el dicho Pedro de Cazalla, dijo á la otra persona que alli habia llegado: si os dijieren que hay purgatorio decid que si, é habeis de tener entendido que es Jesucristo, é que no hay otro purgatorio; é si os dijieren si hay Papa decid que si, é tened entendido que no le hay, é no os escandaliceis, é creednos lo que os decimos; é la persona á quien esto decian andaba turbada y no sabia lo que hacer.

Iten dijo, este testigo, que despues desto vió este testigo como vino á la villa de Pedrosa un sacerdote, el cual predicó un domingo; é otro dia, de mañana, vió este testigo como el dicho predicador é otras personas se juntaron en cierta parte, é con ellas el dicho Pedro de Cazalla, é tenian la mesa puesta con unos manteles, é un pan encima de la mesa, é un vidro con su tapador, **[p. 592]** en que tenian vino; é que estando todos juntos hincados de rrodillas, y el dicho predicador en pié, el cual dijo á una de las personas que alli estaban: llegaos vos acá tanbien, e hincaos de rrodillas, é vereis lo que nunca vistes; é comenzó á decir unas palabras á manera de sermon, de las cuales no se acuerda mas de que dijo: discipulos míos é ovejuelas mias, no teneis de qué temer; é que acabada la plática tomó el dicho predicador el pan, é tomó un cuchillo é hizo unos pedacitos é pusolos en un plato; é llegaronse todos á la mesa, hincados de rrodillas é llorando, y el dicho predicador dijo: hé aqui hermanos mios esta es la carne é la sangre de Jesucristo; é tomaba un bocado de aquel pan, é dábalo á cada uno, y él tambien tomó otro; y luego tomó el vaso é dió á cada uno un trago de aquel vino; é que antes no hicieron confesion general ni otro alguno; é que luego dijo: id en paz; é que el dicho predicador tenia vestida una sobrepelliz de lino; é que sabe este testigo que una de las personas que alli comulgaron creyó que rrecebia el cuerpo verdadero de Jesucristo; é que cuando el dicho predicador hizo la dicha comunion dijo misa.

Item dijo, este testigo, que sabe este testigo que, antes de la dicha comunion, una de las personas que alli comulgaron habia dicho á otra, de las que tambien alli comulgaron, que allá donde estaban los luteranos no comulgaban como acá, sino con pan; é que no se habian de confesar; é que no habian de hacer más de pedir á Dios perdon, con misericordia, é que aquello bastaba; é que eran unos santisimos é cristianisimos.

Iten dijo: que vió é oyó como el dicho Pedro de Cazalla, estando en la dicha villa, dijo á ciertas personas que no tenian más que decir, más de que en la misa que no habian de creer en ella; é que una de las personas que alli estaban presentes dijo luego: mal recaudo tienen los defunctos en las misas.

Iten dijo, este testigo, que vió é oyó como el dicho Pedro de Cazalla [dijo] á cierta persona que le habia de hacer un hueco en una pared, para meter alli unos libros; é que después oyó decir á cierta persona, conjunto al dicho Pedro de Cazalla, que los dichos libros habian traido á Valladolid é alli los habian quemado.

[p. 593] ADICION DEL TESTIGO 8.-FRANCISCO DE VIVERO

El dicho testigo otavo, en orden de esta publicacion, allende de lo que tiene declarado, en que tanbien se rratifica, dijo, en el mes de Otubre deste año, que vió é oyó como en el invierno passado cierta persona dijo á Pedro de Cazalla que una otra persona le habia dicho qué cosa es una alma sincera, cómo se le asienta la verdad; luego que en deciendo algunas personas, que declaró, lo de el articulo de la justificacion, segund cree, luego dijieron las dichas personas: ¿luego no hay purgatorio, ni son menester cuentas ni perdones? lo cual referió la dicha persona á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, el cual le rrespondió que hacia mal la dicha persona, é que él la repreenderia, pero que si conoscia á Dios no le habia de negar por naide.

Iten dijo, este testigo, que vió é oyó como el dicho Pedro de Cazalla platicó, con la dicha persona; sobre el articulo de la justificacion, segund dicen que le supo y entendió Martin Lutero, é no segund lo declara y entiende nuestra santa madre iglesia, lo cual el dicho Pedro de Cazalla declaraba, é dello le inferió que no habia purgatorio, é lo que demás se infiere, que las bulas é indulgencias no tenian valor; é que tanbien le dijo que no habia más de tress sacramentos: eucharistia, baptismo é penitencia; é que los demás que la iglesia tiene por sacramentos que no lo eran; é aunque por entonces la dicha persona quedó dubdosa, después aceptó aquella dotrina é creyó en todo lo que el dicho Pedro de Cazalla le habia dicho.

Iten dijo; el dicho testigo, que vió como cierta persona, delante de el dicho Pedro de Cazalla, platicaba estas materias de justificacion é purgatorio con otras perssonas; é que ansi mismo platicó é dijo que teniendo el articulo de la justificacion, segund está declarado, pueden y deben estar ciertos de su salvacion.

Iten dijo, el dicho testigo, que á la dicha persona le parescian mal é aborrescia los clérigos é frailes, é las iglesias é rretablos, é las canpanas é los cantos, lo cual platicó con todas las dichas perssonas.

Iten dijo, el dicho testigo, que ansi mismo la dicha perssona creía que la confesion sacramental que el penitente hace al sacerdote, **[p. 594]** é que administra nuestra santa madre iglesia, no es sacramento ni tiene virtud; é que no se ha de hacer á ningund sacerdote, ni ha de seer vocal, sino solamente mental, confessándose á sólo Dios; lo cual vió este testigo que lo comunicó é platicó con Pedro de Cazalla, en Pedrosa de el cual y de otra persona lo deprendió.

Iten dijo, el dicho testigo, que sabe é vió que en un dia de la cuaresma pasada, estando en Pedrosa ciertas personas, entre las cuales estaba Pedro de Cazalla é otro sacerdote predicador, el dicho piedicar *(sic)* platicó algunas palabras buenas é muy sanctas, que no se acuerda cuáles; é estaba alli una mesa sin manteles en que habia pan, el cual tenia en la mano el dicho predicador, é vino en un vaso; é que sobre el dicho pan é vino dijo el dicho sacerdote predicador las palabras que nuestro Señor Jesucristo dijo cuando instituyó el sacramento, no se acuerda si en latín ó en romance; é luego

comulgó á todas las dichas personas, dando á cada una un poco de aquel pan é vino, é que él lo recebió tanhien, estando todos de rodillas, excepto el, que estaba en pié; é que el dicho sacerdote no se vistió de vestidura sacerdotal alguna, ni dijo cosa alguna de la misa.

TESTIGO 20.-CATALINA ROMAN

Otro testigo, jurado é rratificado en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Agosto de este presente año, dijo: que en un dia de la cuaresma pasada, en la villa de Pedrosa, vió este testigo como estaban en cierta parte Pedro de Cazalla é otras personas que declaró, é tenian puesta una mesa con manteles y en ella pan é vino en un vaso ó copa; é un sacerdote predicador que allí estaba hablando de la venida de nuestro señor Jesucristo y de el dia de el juicio; é tanbien le paresce que trataba el evangelio de aquel dia de aquella materia; é acabado el razonamiento se levantó é se fué á la mesa; y estando en pié, vuelto hacia donde las dichas personas estaban, todos se pusieron de rrodillas, al derredor de la mesa, y el dicho sacerdote tomó el pan en las manos, é bendijólo, é partiólo en pedazos, é tomó él mismo el primer bocado, é comió, é dió á todos los demás, que estaban alrredor de la mesa, sendos bocados; é tomó después el vaso de el vino, é lo santiguó, é dió á cada uno un trago; é no se acuerda de las palabras que dijo el dicho sacerdote.

[p. 595] Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó como una persona, podía haber tress años, platicaba con otra persona, diversas veces, dándole á entender que por sola la ffee éramos justificados; é que le decia que sobre esto hablase á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, porque le habia enseñado, á aquella persona, aquello que le decia; é aunque no acababa de creerlo, dende ha cinco ó seiss meses habló la dicha persona al dicho Pedro de Cazalla, el cual dijo, á la dicha persona, el articulo de la justificacion, dándole á entender que por la pasion é méritos de Jesucristo somos justificados delante de el Padre, sin que para ello fuesen menester nuestras obras, sino la confianza en lo sobredicho, en cuya manifestacion se han de hacer las obras con Dios é con el prójimo, é la dicha persona lo creyó asi; é que nuestra redencion estaba en sola la ffee para lo cual era menester el conoscimiento de el pecado é dolor de él; é las obras que hiciesemos habian de seer como hijos en agradecimiento, é que esto no era meritorio, es á saber, el dolor é contricion para la justicia, sino disposicion para recebirla.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó como el dicho Pedro de Cazalla, hablando con las dichas perssonas, tornó á hablar de la justificación é dijo: que segund la rrazon de la ffee no hallaba purgatorio; é que la dicha perssona rrespondió que ansi lo creia.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó como estando en la villa de Pedrosa, la cuaresma passada, el dicho Pedro de Cazalla, é otras perssonas, cierta persona de letras, que alli estaba con ellos, dijo que el santísimo sacramento de el altar se habia de administrar debajo de anbas especies, de pan é vino, ansi para los sacerdotes como para todo el pueblo.

TESTIGO 21.-DIEGO SALGADO

Otro testigo, jurado é ratificado, en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Otubre de este año, dijo: que no se acuerda si era esta cuaresma próxima pasada ó la otra de antes, vió cómo cierta persona se queria reconciliar con el cura de Pedrosa Pedro de Cazalla, é le dijo que le oyese dos palabras en confesion, porque queria recebir el santisimo sacramento; é que el dicho Pedro de Cazalla

le respondió que no era menester, que bastaba la confession **[p. 596]** general; é que la dicha persona se habia confesado antes, é por lo que el dicho cura le dijo recebió el sacramento sin rreconciliarse.

TESTIGO 22.-DOÑA JOANA DE SILVA

Otros testigo, jurado é ratificado en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Julio de este año, dijo que sabe é vió que la cuaresma pasada, estando en la villa de Pedrosa, un dia en la tarde, después de comer, muchas personas juntas á una mesa sentadas, una de las cuales era Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, un otro sacerdote é predicador, que alli estaba, dijo que les queria predicar el sermon de la cena, diciendo como nuestro Señor Jesucristo habia tomado el pan y el vino é rrepartidólo á sus discipulos diciendo: tomad é bebed é comed, que todas las veces que esto hicieredes lo haceis en mi memoria; é que, al parecer de este testigo, el dicho sacerdote dijo todas las palabras que Jesucristo dijo en la cena, cuando comulgó á sus discipulos; é luego el dicho sacerdote partió una rebanada de pan, é tomando una copa chica con vino, é deciendo las palabras que dicho tiene que Jesucristo dijo, dando de el pan é de el vino á los que alli estaban, todos comulgaron, tomando un poco de aquel pan é vino; el cual no tenia vestida más de las rropas que comunmente traia; é que todos estaban de rrodillas cuando recebieron el pan é el vino; e acabada esta comunion todos se levantaron, con mucha devoción é lágrimas, y el dicho Pedro de Cazalla fue uno de los que comulgaron juntamente con los otros.

Iten dijo, este testigo, que asi mismo vió como por el mismo tiempo, otro dia por la mañana, en la dicha villa de Pedrosa, el dicho sacerdote tornó á comulgar á las dichas personas, é juntamente con ellas al dicho Pedro de Cazalla, de la misma manera que la otra vez que tiene declarado, deciendo las mismas palabras, é comulgaron todos con pan é vino; y el dicho sacerdote comulgó tanbien tomando de el pan y de el vino.

Iten dijo, el dicho testigo, que vió é oyó como cierta persona comunicó con otra persona y le dijo que pensase en la misericordia de Dios, que era muy grande, é que tenemos mucho descuido en servirle la obra que por nosotros hizo en su pasion; é que sirviésemos á Dios como hijos, é no como esclavos, é que **[p. 597]** no estribásemos en nuestras obras, sino que nos tuviesemos por siervos inútiles; y entre otras cosas le vino á decir que no hiciese cuenta que habia purgatorio donde acabase de purgar sus peccados; é vió é oyó, este testigo, como la dicha persona, á quien estas cosas fueron dichas, dió parte dello al dicho Pedro de Cazalla, el cual le dijo que aquello era bueno.

TESTIGO 23.-EL BACHILLER HERREZUELO

Otro testigo, jurado é ratificado en tiempo y en forma, que depuso por el mes de Junio de este año, dijo: que sabe que cierta persona ha tenido é creido que no hay purgatorio en la otra vida, porque Jesucristo, nuestro Señor, tomó sobre si nuestros pecados é satisfizo por ellos, é nos dié la rremision, é que donde hay remision no puede haber otra satisfacion; é que por la pasion é méritos de Jesucristo, nuestro Señor, son los honbres justificados; é que han de tener los hombres fee viva, con esperanza é charidad é penitencia, pero no que satisfaga en ella; é que sabe que Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, está en la misma oppinion, cuanto á la justificacion é purgatorio é satisfacion de pecados, porque le ha visto tratar en estas materias con otras personas, é darse, el uno al otro, ciertos libros de Calvino é de otros, de doss años á esta parte.

Iten dijo, el dicho testigo, que sabe que la dicha cierta persona tiene como ciertas personas, un dia en la tarde, se juntaron en cierta casa, una de las cuales era el dicho Pedro de Cazalla; é que un otro sacerdote, que allí se halló había tomado pan e vino, é bendiciéndolos los comulgó

Iten dijo, este testigo, que en la cuaresma passada vio este testigo como ciertas personas, un dia de la tarde, se juntaron en cierta casa, una de las cuales era el dicho Pedro de Cazalla; e que un otro sacerdote, que alli se halló habría tomado pan e vino, etc. bendeciendolos los comulgó.

Iten dijo, el dicho testigo, que sabe que la dicha cierta persona tiene é cree acerca de el santo sacramento que se pone en la custodia que no está alli Cristo, nuestro Señor; e que las personas que movieron á la dicha persona á tener las cosas que tiene declaradas son Pedro de Cazalla é otra persona que declaró.

[p. 598] E fecha la dicha publicacion, en la manera que dicha es, los dichos Señores recebieron juramento, en forma de derecho, de el dicho Pedro de Cazalla, só cargo de el cual prometió declarar verdad á los testigos de la dicha publicacion é capitulos della, é lo que respondió á ella es lo siguiente.

Al testigo primero respondió que él tiene rrespondido los errores en que ha estado.

Al segundo capitulo rrespondió y dijo: que es verdad que esta carta que el capitulo escribe y dice, se envió á este confesante por Doña Ana Enrriquez, la cual era para el Bachiller Herrezuelo, é este confesante se la fué á llevar y él se holgó dello; é que no sabe si rrespondió á ella, aunque es verdad que la abrió; tornó á decir que el dicho Bachiller rrespondió á ella y este confesante la envió á Valladolid; é que lo que la carta decia era que Dios le habia hecho esta merced, é que holgaba mucho de tenerle en Toro para comunicarse con él.

Al tercero capitulo de el dicho testigo rrespondió: que ya tiene confesado como habiendo sabido que querian prender á Padilla, este confesante vino á esta villa; é en este tiempo, desde Pedrosa, enviaron á este confesante, sus hermanos Joan de Vivero é Dona Joana, su muger, los libros que tenia, que trataban de estas cosas, que los habia dejado liados; é que este confesante los dió á Doña Constanza, su hermana, para que los quemase.

Al cuarto capitulo respondió: que ya él ha declarado las personas á quien él ha enseñado estos errores; é que no se acuerda de otra cosa alguna.

Al segundo testigo dijo: que confiesa que habrá dicho lo contenido en el capítulo, pero que no se acuerda dónde ni delante de quién lo hubiese dicho.

Al tercero testigo rrespondió: que ya él tiene declarado todo lo que sobre esto sabe é passó.

Al cuarto testigo rrespondió é dijo: que confiesa lo contenido en el capitulo, pero que no se acuerda la persona con quien pasó lo susodicho.

Al quinto testigo rrespondió: que lo confiesa como lo tiene confessado.

Al sesto testigo rrespondió: que todo es una misma cosa.

Al primero capitulo de el séptimo testigo rrespondió é dijo: que lo confiesa como lo tiene dicho en sus confesiones, porque **[p. 599]** allí tiene declarado lo que ha tenido é las juntas donde se ha hallado.

Al segundo capitulo respondió é dijo: que se acuerda haber oido decir una rrazon como esta á Don Carlos; é que se acuerda haberse hallado en la junta que dice el capitulo, pero que no se acuerda cuál sea ni con quiénes.

Al tercero capitulo respondió: que él tiene confesado lo que ha tenido sobre esto; é que no se acuerda en particular de lo que dice el capítulo.

Al octavo testigo respondió: que conforme á lo que tiene confessado puede ser verdad aquello; y que ansi lo confiesa.

Al noveno testigo respondió [y] dijo: que todo es uno é que lo confiesa.

Al decimo testigo respondió [y] dijo: que él tiene declarado el tiempo é los errores en que ha estado.

Al capítulo segundo: que él tiene declarado muchas personas con quien platicó estas cosas á que puede seer este una dellas.

Al tercero capitulo respondió: que dice lo que dicho tiene, é que lo de los libros son los que trajo Don Carlos, como lo tiene declarado.

Al cuarto capitulo respondió: que dice lo que dicho tiene en sus confesiones.

Al quinto capitulo rrespondió é dijo: que se rremite á lo que tiene confesado en este processo.

Al sesto capitulo respondió que él tiene confessado é que confiesa lo contenido en el capitulo, aunque no se acuerda con quién haya pasado aquello.

Al séptimo capitulo rrespondió [y] dijo: que Fray Domingo trató la materia que el capitulo dice, en Pedrosa, delante de Joan de Vivero é Doña Joana, pero que nunca estuvo en ella este confesante ni la tuvo ni trató.

Al octavo capitulo rrespondió: que este confesante ha tratado esto, como lo tiene dicho en su confesión, é que no se acuerda con quién.

Al noveno capitulo respondió: que este confesante ha creido lo que el capitulo dice, pero que no se acuerda con quién lo haya platicado.

Al décimo capitulo rrespondió é dijo: que es verdad que este confesante ha dejado de rrezar algunas veces, porque con estar **[p. 600]** en aquellos errores no hacia escrupulo en ello; y que no se acuerda con quién lo haya comunicado.

Al [11.º] capitulo de el décimo testigo rrespondió: que no se acuerda quién le haya platicado en ello; tornó á decir que piensa que el testigo [que] hacía esto debia de seer Fray Domingo é Francisco de Vivero.

Al docenio capitulo rrespondió: que este confesante cree que debió de pasar esta plática con Fray Domingo, el cual estaba en Palencia, en casa de Don Pedro, que estaba en estos errores, é que alli lo podia dejar de decir.

Al treceno capitulo rrespondió: que no se puede acordar de tantas particularidades; e que se rrefiere á lo que tiene confessado.

Al catorceno capitulo rrespondió é dijo: que ya él tiene confessado acerca de esto, é que él platicó sobre estas cosas con Don Carlos é Fray Domingo, é que á alguno dellos debió de decir esto.

Al quinceno capitulo rrespondió que es verdad; allende de lo que tiene declarado, se acuerda que el Doctor Egidio, cuanto tiene declarado que le habló, le dijo á este confesante, en Valladolid, lo que el dicho capitulo contiene, estando solos.

Al onceno testigo dijo: que no se acuerda haberlo enseñado más de á las personas que tiene declarado.

Al segundo capitulo respondió: que esta es la segunda comunion que tiene declarado que hizo Fray Domingo.

Al tercero capitulo rrespondió é dijo: que confiesa que habrá dicho lo contenido en el capitulo, no se acuerda á quién, porque él tiene declarado de todas las personas que se acordó que comunicó estas cosas; é que si hay alguna otra persona, que dándole alguna significación lo declarará.

Al cuarto capitulo rrespondió é dijo: que estas cosas primeras solas que pasó con el maestro Miranda, sobre el negocio de Don Carlos, é que á ello se rrefiere; é que, en particular, de lo postrero que el capitulo dice, que no se acuerda.

Al quinto capitulo rrespondió: que si habrá dicho lo que el capitulo dice, porque era término entre ellos, pero que no se acuerda á quien lo haya fecho.

Al sesto capitulo rrespondió é dijo: que algunas veces rreferió lo que el capitulo dice, é que seria en Pedrosa, pero que no se acuerda á quién.

[p. 601] Al séptimo capitulo rrespondió: que lo confiesa lo que el capitulo dice, pero que no se acuerda con quién.

Al otavo capitulo rrespondió: que, fuera de lo que tiene confesado, que no se acuerda haberlo enseñado á nadie, de primera instancia á nadie; e que la persona que el capitulo dice debe de seer una de doss mugeres de Pedrosa, que dicho tiene; é con tanto, por ser tarde, cessó el audiencia, é fué mandado volver á su carcel; por ante mi, *Sebastian de Landeta*, Notario.

En la villa de Valladolid, á seis dias de el mes de Deciembre de el dicho año, el Señor Licenciado de Valtodano, de el Consejo, estando en la audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla; al cual, como fue presente, le fué dicho que vea si se ha acordado de alguna otra cosa; é que en ello y en lo demas declare verdad, só cargo de el juramento que fecho tiene.

Dijo que no se acuerda de otra cosa alguna.

Al noveno capitulo de el dicho onceno testigo, respondió e dijo: que él tiene declarado las personas á quien enseñó; é que no se acuerda de otra cosa alguna; é que no se acuerda de la persona ni particularidad que el capitulo dice.

Al décimo capitulo, que le fué leido, dijo: que lo que pasa, cerca de lo que el dicho capitulo dice, es que veniendo el Doctor Cazalla, habrá más de tres años, que fué la postrera vez que vino de Salamanca, vino por Toro, é que alli posó en casa de Don Carlos; é de algunas palabras que el dicho Doctor oyó hablar á Don Carlos vino escandalizado á Pedrosa; é que allí dijo, á este confesante, que tenia muy grande pena porque hablaba muy libremente, é que tenia errores de Luthero, segund que lo colegía de sus palabras, porque hablaba en lo de la justificacion como Luthero; é que este confesante le saneó, abonando la persona de Don Carlos; é que con esto se quietó el dicho Doctor Cazalla, el cual aún entonces no estaba en estos errores; é que después el dicho Doctor se vino á Valladolid; é que este confesante cree que debió de decir esto á alguna de las mugeres de Pedrosa, que son Catalina Roman ó Isabel de Estrada, deciéndola la pena que le habia dado el Doctor deciéndole aquello; é que después que este confesante comunicó con el dicho Doctor algunos de los casos que el capitulo contiene le diria lo susodicho.

Al onceno capitulo rrespondió que no se acuerda lo que se ees esto.

[p. 602] Al doceno capitulo rrespondió é dijo: que se acuerda haber venido á esta villa, dende Pedrosa, este confesante, con Doña Joana de Silva é Isabel de Estrada, las cuales hablaron con las monjas de Belén, é que despues iban muy contentas dellas, de las cosas destos errores; é que tanbien se acuerda que habrá un año que este confesante y el Doctor Cazalla fueron á Toro, á veer á la muger de Herrezuelo, é que no se acuerda de particularidad que entonces pasase; porque, á la verdad, como todos se entendían en estos errores no era menester tratar de particularidades; é que tanbien podria seer lo que el capitulo dice de la ida que este confesante é Francisco de Vivero hicieron á Palencia, como lo tiene declarado.

Al treceno capitulo dijo que se rrefiere á lo que tiene confesado, é que no se acuerda de otra particularidad.

Al catorceno capitulo rrespondió: que el que dice el capitulo que vino á Pedrosa es Francisco de Vivero, el cual iba alterado de haber hablado á Doña Joana de Fonseca, en lo que contiene el

capitulo; é que ésto lo entendieron Joan de Vivero é Doña Joana, su muger, é Catalina Roman é Isabel de Estrada.

Al quinceno capitulo dijo que dice lo que dicho tiene.

Al diez é seiss capitulo respondió: que debe de ser este alguno de los tress casos que tiene declarados en uno de los capitulos de esta audiencia.

Al diez é siete capitulo respondió é dijo: que el testigo que esto dijo se engaña, porque nunca tal este confesante tuvo.

Al diez é ocho capitulo respondió é dijo que no se acuerda dello.

Al noveno decimo capitulo respondió: que todo aquello que el testigo dice puede seer que lo haya dicho, pero que no se acuerda dello.

Al doceno capitulo, digo 12 testigo, rrespondió é dijo: que el testigo piensa que es Herrezuelo, porque cuando le habló á el Don Carlos, en estas cosas, se escandalizó; é Don Carlos habló á este confesante que le hablase al dicho Herrezuelo, é asi le habló; é con las rrazones que este confesante le dió se aseguró el dicho Pedro de Cazalla.

Al 13 testigo dijo: que particularmente no se acuerda de esto, pero que él tiene declarado las personas á quien ha escripto.

Al segundo capítulo dijo: que este confesante lo ha tenido ansi; é lo habrá dicho aunque no se acuerda a quién.

[p. 603] Al tercero capitulo rrespondió é dijo: que todo lo confiesa haber tenido é dicho muchas veces; é que se rrefiere á lo que tiene confessado.

Al cuarto capitulo respondió que lo confiesa, é que no sabe quién es la perssona.

Al quinto capitulo rrespondió é dijo: que se rremite á lo que tiene confessado.

Al sesto capitulo respondió que confiesa haber tenido lo que el capitulo dice, porque creyendo que no babia purgatorio se seguia bien esto; pero que no se acuerda en particular con quién lo trató.

Al 14 testigo respondió que se refiere á lo que sobre esto tiene confessado.

Al segundo capitulo dijo que lo confiesa; aunque no se acuerda en qué junta pasase esto.

Al tercero capitulo dijo que confiesa haberlo dicho muchas veces, aunque en particular no se acuerda.

Al cuarto capitulo dijo que el testigo no tuvo rrazon de decir esto; é que no tiene que rresponder á

este capitulo.

Al quinto capitulo rrespondió que se rrefiere á su confesión; é que en aquel sentido lo ha dicho é no en otro.

Al sesto capitulo dijo que todo puede seer, aunque no se acuerda en particular dello.

Al séptimo capitulo rrespondió que todo puede seer, é no se acuerda en particular.

Al testigo quince rrespondió que se rrefiere á la confesion que tiene hecha acerca de el Doctor Egidio.

Al testigo 16 rrespondió é dijo que todo puede seer, entendiendo lo de la comunion en el sentido que dicho tiene.

Al testigo 17 rrespondió que este confesante ha tenido aquello que el capitulo dice, en el sentido que allí dice; é que no se acuerda en particular de la persona que el dicho capitulo dice.

Al testigo 18 dijo, al primero capitulo, que no le toca aquella plática á este confesante.

Al segundo capitulo respondió que todo puede seer, aunque en particular no se acuerda con quién pasó aquello.

Al tercero capítulo respondió que ya lo tiene confesado lo que toca á los libros.

Al testigo 19 respondió é dijo que no se acuerda desto.

[p. 604] Al segundo capitulo respondió: que se rrefiere á lo que sobre ello tiene confessado; e que á la comunion no tenia el dicho sacerdote sobrepeliz, sino al sermón, que se le puso porque le embarazaba una capa que traía.

Al tercero capitulo rrespondió: que aquello no le toca á este confesante.

Al cuarto capitulo rrespondió: que no se acuerda, aunque cree que en todo dicen verdad los testigos, porque los tiene por buenos.

Al quinto capitulo dijo: que es verdad lo que dice el dicho capitulo, é que Anton Domínguez, carpintero, hizo aquel agujero.

A la adicion del otavo testigo rrespondió é dijo: que aqueesto debe de seer de Doña Beatriz de Vivero el trato que tenía en Palencia, aunque no sabe sí acierta en declarar lo que el testigo dice.

Al segundo capitulo dijo que no se acuerda de otra persona allende de lo que tiene declarado.

Al tercero capitulo dijo que se rrefíere á lo que tiene confessado.

Al cuarto dijo: que todo puede seer, pero que en particular no se acuerda.

Al quinto capitulo rrespondió: que dice lo que dicho tiene en sus confeciones.

Al sesto capitulo de la dicha adícion dijo: que dice lo que dicho tiene en su confesion acerca de las comuniones.

Al veinte testigo respondió é dijo, cuanto al primero capitulo de él, que dice lo que dicho tiene al capitulo antes de este.

Al segundo capitulo rrespondió é dijo que lo confiesa é que no sabe quién es.

Al tercero capitulo rrespondió que es verdad, é que no se acuerda en particular.

Al cuarto capitulo rrespondió que este que dijo esto era Fray Domingo.

Al veinte y un testigo rrespondió é dijo que nunca lo dejó de confessar; é que este debe de ser alguna persona escrupulosa.

Al testigo 21 rrespondió é dijo que se rrefiere á lo que sobre esto tiene confessado; é que esto no fué más que doss veces.

Al capitulo segundo de el dicho testigo, que dice lo que dicho tiene al capitulo antes de este.

[p. 605] Al capitulo tercero de el dicho testigo rrespondió: que aquel que dijo aquello podría seer Francisco de Vivero.

Al veinte é tres testigo rrespondió que todo lo tiene confessado.

Al segundo capitulo de el dicho testigo, que dice lo que dicho tiene.

Al capitulo tercero de el dicho testigo rrespondió é dijo que dice lo que dicho tiene; é que no sabe quién és este testigo.

Luego Su Señoria dijo que mandaba é mandó dar copia é traslado de la dicha publicacion al dicho Pedro de Cazalla, para que sobre ello recorra su memoria, é que después comunicara con su letrado las cosas de su defensa; é con tanto, habiendosele dado la publicacion original, fué mandado volver á su carcel. Por ante mi; *Sebastián de Landeta*, Notario.

En la villa de Valladolid, á catorce días de el mes de Diciembre de el dicho año, el Señor Licenciado de Valtodano, de el Consejo de la general Inquisición, estando en la audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, al cual, como fué presente, le fué dicho que comunique con el Doctor Victoria, su letrado, que está presente, las cosas que á su defensa convienen; é ansi el dicho

Pedro de Cazalla, delante de Su Señoria, comunicó con el dicho su letrado lo que le pareció que le convenian; é dió al dicho su letrado la publicación de los testigos, con una rrelacion que traia acerca de las cosas de su defensa; é con tanto fue mandado volver á su carcel. Por ante mi, Sebastian de Landeta, Notario. El dicho su letrado volvió la publicación, porque no era menester.

En la villa de Valladolid, á diez é siete días de el mes de Diciembre de el dicho año, ante el Señor Licenciado de Valtodano, de el Consejo, estando en la audiencia de la mañana, el dicho Pedro de Cazalla, con parescer de el dicho su letrado, dijo que hacia é hizo presentacion de un escripto, en rrespuesta á la publicacion, ques el siguiente; é de una rrespuesta de mano propria á la publicacion.

Aquí la peticion del reo y respuesta por escripto á la publicacion.

Respuesta á los testigos que deponen contra mi Pedro de Cazalla, clérigo.

Testigo 1.-Este testigo es Doña Anna Enrriquez, que depone por relacion de Francisco de Vivero y de Doña Beatriz, mis **[p. 606]** hermanos, los cuales trataron con ella cerca destas materias; y á lo que dice en el capitulo 4.º, si lo entiende por Francisco de Vivero sengaña este testigo, porque yo no enseñé al dicho Francisco de Vivero lo queste testigo dice, sino el dicho Francisco de Vivero comunicó comigo algunas cosas, las cuales el entendia, en lo cual me refiero á su confesion y á la mia.

Testigo 2.-Juzgo ser este testigo Don Pedro Sarmiento, ó su muger Doña Mencia, con los cuales traté yo y las personas que en mi confesion tengo declaradas, lo que alli tengo declarado.

Testigos 3 y 4 y 5 y 6.-Estos testigos deponen de oydas; no sé quién son.

Testigo 7.-Juzgo ser este testigo Juan de Ulloa, porque con él he tratado yo algunas veces, delante del Bachiller Herrezuelo y de Don Carlos; y á lo que dice en el capitulo 3.º, cerca de la declaracion de la authoridad de Santiago, no he yo entendido aquella authoridad en aquel sentido, sino ser buen consejo comunicar el hombre su conciencia con el ministro de la Iglesia, conforme á mi confesion.

Testigo 8.-Este testigo creo ques Francisco de Vivero, mi hermano, por lo que dice en el primero capitulo de la addicion, porque aquello pasó comigo; y á lo que dice en el capitulo 5 de la confesion refierome á mí confesion; y lo que más abajo dice no lo confieso, porque no se me acuerda haber yo enseñado á tal persona más de las que tengo declaradas.

Testigo 9.-No sé quién sea porque habla de oidas.

Testigo 10.-Este testigo creo ques Fray Domingo de Rojas, porque me acuerdo haber tratado con el algunas de las particularidades que refiere en su dicho, como es lo de la misa, de que tratan los capítulos 11 y 12, y lo que dice en el capítulo 15 de los Doctores de Sevilla.

Testigo 11.-Creo que este testigo es Catalina Roman; y á lo que dice en el capitulo 7 no lo puedo confesar, nilo confieso, porque no se me acuerda, ni he enseñado los dichos errores á otras personas más de las declaradas en mi confesion; y lo mismo digo del capitulo 8; al capitulo 9 respondo: que si

este testigo entiende aquello por Juan Sanchez, confieso haberle yo muchas veces repreendido la libertad que tenia en hablar, y á mi me pesó quel hubiese entendido estos negocios, y estuve siempre muy lejos **[p. 607]** de enseñarle cosa á ello tocante; á lo que este testigo dice en el capitulo 17 me refiero á mi confesion, porque siempre tuve por mejor la comunion sacramental, si se hace con espíritu, y ansi lo enseñé.

Testigo 12.-No sé quién sea este testigo, ni tanpoco confieso lo que contra mi dice, porque yo no me acuerdo jamás haber quietado á persona alguna que estuviese escandalizada y con animo de denunciar de otra; y demás desto se contradice este testigo á sí mesmo, porque primero dice que creyó no haber purgatorio y después dice que queria denunciar de la persona que se lo habia enseñado, y que se había escandalizado; si lo creyó ¿cómo se escandalizó?

Testigo 13.-Creo que este testigo es Cristóbal de Padilla; y á lo que dice en el primero capitulo, yo nunca le escribí carta alguna, ni creo quel me escribió sino fué una; á lo que dice en el 2.º capitulo no tiene razon de echarme á mi la culpa de su predicacion, porque siempre se la repreendí y yo no le enseñé lo de los sacramentos, sino él lo platicó comigo, como tengo dicho en mi confesion; al capitulo 3.º de este testigo respondió: que sienpre que yo traté del articulo de la justificacion, siempre dije ser necesarias las obras de misericordia para con el prójimo, y la de penitencia para el castigo de la carne, y nunca absolutamente las negué, antes tuve ser necesarias para la salvacion, conforme á mi confesion.

Testigo 14.-Este testigo es segun creo Juan de Vivero, mi hermano, y á lo que dice en el capitulo 5 me refiero á mi confesion, porque yo nunca negué el estado de la virginidad, antes le tuve por más perfecto, lo cual es conforme á la doctrina de Jesucristo y de Sant Pablo, y este testigo lo entendió mal; tanbien se engaña y demasía en el capítulo 6, porque nunca traté con tanta libertad.

Testigos 15 y 16.-Estos testigos no sé quién son.

Testigo 17.-Este testigo no sé quién es; enpero este testigo ha declarado bien el sentido en que yo he creido el articulo de la justificacion, y el sentido en que he inferido los otros artículos que dél se infieren.

Testigo 18.-Este testigo es Daniel de la Cuadra, el cual me trajo los libros que dice á Valladolid.

Testigo 19.-Este es Anton Dominguez, porque á él dije me **[p. 608]** hiciese el hueco para los libros; á lo que dice en el capítulo 5 no me acuerdo haber dicho tal cosa de la misa.

Testigo 20.-Este testigo juzgo ques Isabel de Estrada, por lo de la comunion, y en todo dice verdad.

Testigo 21.-Este no sé quién es, ni me acuerdo haber dejado de confesar á nadie para comulgar, teniéndolo necesidad, porque siempre procuré de quitar escándalo.

Testigo 22.-Creo que este testigo es Doña Juana de Silva, mi cuñada, porque se halló en ambas comuniones, y dice verdad.

Testigo 23.-No sé quién sea este testigo, ni me acuerdo de lo que dice en el capitulo 3. Todo lo demás que los testigos dicen y deponen contra mi, confieso en el sentido que tengo dado en mi confesion y no en otro.

MUY ILLUSTRE SEÑOR Y MUY MAGNÍFICOS

Y MUY REVERENDOS SEÑORES

Pedro de Cazalla, preso en las cárceles deste Santo Oficio, en el pleito que trato con el Bachiller Hierónimo Ramirez, fiscal dél respondiendo á la publicacion que se me ha dado de la probanza que contra mi hizo el dicho fiscal, V. S.ª é Mercedes me deben dar por libre de su acusacion, é haberse comigo misericordiosamente, por lo siguiente: lo primero por lo que en general se suele decir é alegar que hé aquí por alegado; lo otro porque en aquello que yo me he sentido culpado yo lo he confesado espontánea é plenamente ante V. S.ª é Mercedes, en tiempo que debo conseguir venia é misericordia; lo otro porque si algo más han depuesto contra mi los testigos, de aquello que yo tengo confesado, será porque ó no me acuerdo dello, ó no pasó, ó no pasó en la forma que lo dicen, sino como yo lo tengo confesado; lo otro porque, antes que por mis pecados yo cayese en los dichos errores, fuí siempre buen cristiano é temeroso de Dios é de mi conciencia; é como tal hice todas las obras referidas en las excepciones que para mi defensa presenté; lo otro porque, como tal buen cristiano, tuve siempre é creí y creo y tengo y quiero tener é creer lo que la santa madre iglesia de Roma tiene é cree é no otra cosa; é pues la iglesia católica no cierra sus puertas á los pecadores que de corazon á ella se convierten, confesando sus errores é culpas, á V. S.ª é Mercedes pido é suplico que, recibiendo **[p. 609]** mi confesion é arrepentimiento, se manden haber é hayan piadosamente comigo, imponiendome alguna penitencia saludable é de misericordia, para lo cual y en lo necesario el santo oficio de V. S.ª é Mercedes imploro é pido misericordia e venia, é ofrezcome á probar mis abonos.

El Doctor Victoria. (Rúbrica.)

E presentada la dicha peticion, en la manera que dicha es, Su S.ª lo mandó, poner en el processo.

Luego el dicho Pedro de Cazalla, con parescer de el dicho su letrado, dijo que hacia presentacion de un interrogatorio de defensas.

Su S.ª lo hobo tanbien por presentado, e dijo que acerca de lo contenido en las preguntas de el interrogatorio se harán las diligencias necessarias; é así fué mandado volver á su carcel. Por ante mi; *Sebastian de Landeta*, Notario.

E despues de lo susodicho, en la dicha villa de Valladolid, á diez é siete dias de el mes de Deciembre de el dicho año, los Señores Licenciados Francisco Vaca y Diego Gonzalez, Inquisidores, estando en la audiencia de la tarde, hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, de el cual recibieron juramento, en forma de derecho, só cargo de el cual, habiendo prometido de declarar verdad, le fué dicho que el fiscal deste Santo Officio le presenta por testigo contra Daniel de la Cuadra, Antón Domínguez é Leonor de Cisneros, muger del Bachiller Herrezuelo, en todo lo que contra ellos tiene declarado en este processo, e tanbien las otras personas contenidas en las declaraciones por él hechas, después de la otra rratificacion, para que se rratifique en ello; é habiendosele leido todo ello *de verbo*

ad verbum, ansi lo que toca á los primeros como lo demás, é por él oido todo ello, dijo: que lo que todo ello tiene que alterar y enmendar es lo que tiene rrespondido al doceno testigo de la publicacion, porque después que dijo aquello, advertiendo más á su memoria, no se ha podido acordar dello; é que todo lo demás contenido en las dichas sus declaraciones es la verdad, só cargo de el juramento que hecho tiene, y que dello no tiene que quitar, alterar ni añadir, é que en ello se afirmaba é rratificaba, é si era necessario de nuevo lo decia; estando á ello presentes, por honestas personas, **[p. 610]** los Reverendos Licenciado Salgado é Bachiller Lunbreras, clérigos presbiteros, los cuales tienen jurado el secreto. Por ante mi; *Sebastian de Landeta*, Notario.

En la villa de Valladolid, á veinte dias de el mes de Diciembre de el dicho año, el Señor Licenciado de Valtodano, de el Consejo, estando en la audiencia de la mañana, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, al cual, como fué presente, le fué dicho que se le hace saber que ha sobrevenido contra él más probanza; é que della le mandaba y mandó dar publicacion, callados los nombres é conombres de los testigos, é las otras circustancias, conforme á derecho, instruciones y estilo de el Santo Officio, que és la que se sigue.

Aqui la segunda publicacion.

PUBLICACION DE LA PROBANZA SOBREVENIDA CONTRA

PEDRO DE CAZALLA

Adición del testigo 10.-El testigo décimo, en orden de la publicacion que le está dada, allende de lo que tiene declarado, en que tanbien se rratificó, dijo, por el mes de Diciembre, que oyó decir este testigo, á cierta persona que declaró, que habia comunicado cosas de los errores de Lutero con cierta persona, conjunta al dicho Pedro de Cazalla, este verano que agora passó hizo un año, la cual persona lo habia recibido mal; é que sobre ello [oyó?] decir pues le habia enviado algunas authoridades de Calvino; é que habia venido á concluir en los errores de Lutero á la dicha persona, conjunta al dicho Pedro de Cazalla, lo cual ansi mismo oyó decir este testigo al dicho Pedro de Cazalla.

Iten dijo este testigo que; antes que se tratase destas presiones que se han hecho en esta Inquisicion, oyó decir, á cierta persona, que la dicha persona, conjunta al dicho Pedro de Cazalla, decia que no era bien confessar en el Santo Officio aquellas oppiniones que tenian, en lo cual trataban, como en cosa que tenian ante los ojos, de seer presos; é que la semana antes que prendiesen á las dichas personas, oyó decir, á otra cierta persona conjunta ansi mismo al dicho Pedro de Cazalla, que el dicho Pedro de Cazalla se habia partido de esta villa, é iba con determinacion de persuadir á ciertas personas que se declarasen en las **[p. 611]** dichas oppiniones é las confessasen; la cual persona habia dado parte desto á la otra persona que decía que no era bien que confessasen; é aquella persona, que decia que no confessasen, habia hecho mensajero proprio al dicho Pedro de Cazalla, con una carta, persuadiéndole en ella que no hiciese aquello que llevaba pensado, sino que desimulase.

E hecha la dicha publicacion, en la manera que dicha es, Su Señoria recibió juramento, en forma de derecho, de el dicho Pedro de Cazalla, só cargo de el cual prometió de declarar verdad á los testigos de la dicha publicacion; é lo que á ellos rrespondió es lo siguiente.

Al primero capitulo de la adicion de el testigo décimo rrespondió: que no se acuerda dello é que pensará en ello.

Al segundo capitulo de la dicha adicion rrespondió y dijo: que es verdad que este confesante fué á Pedrosa, la semana antes de la presion, con ánimo de esforzar á los que allí estaban en estos errores á que confessasen; é que después le escrebió el Doctor Cazalla, su hermano, no con mensajero proprio sino con otro que se ofreció, pero que á lo que se acuerda que no le escrebió en ella lo que el testigo dice.

Luego Su Señoria dijo: que mandaba é mandó dar copia é traslado de la dicha publicacion, para que lo vea é rrecorra sobre ello su memoria, el cual dijo que no tiene necesidad dello; é con tanto fué mandado volver á su carcel. Por ante mi; *Sebastian de Landeta*, Notario.

En la villa de Pedrosa, á treinta dias del mes de Diciembre de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, yo Eusebio de Arrieta, Scribano y Notario público, por las autoridades apostólica y Real, requeri é hice demostracion al muy Reverendo Señor Licenciado Carrasco, Prior de la iglesia de la villa de Castronuño, con una comission de los muy Magníficos y muy Reverendos Señores Inquisidores de la villa de Valladolid y su partido, y con un interrogatorio de preguntas hecho por parte de Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, preso en las cárceles deste Santo Officio, segun por ello parescia, su tenor de lo cual, uno en pos de otro, es este que se sigue.

Aqui entra la comission y el interrogatorio.

Nos los Inquisidores contra la herética pravedad é apostasia en los Reinos de Castilla é Leon é Galicia, Principado de Asturias, **[p. 612]** que rresidimos en esta villa de Valladolid, por autoridad Apostólica etc. confiando de vos el muy Reverendo Licenciado Fray Francisco Carrasco, Prior de Castronuño, os hacemos saber: que para ciertos negocios é defensas é abonos que se convienen hacer en la villa de Pedrosa, en ciertos pleitos é causas que estan pendientes en este Sancto Officio, é para hacer cerca dello ciertas probanzas, inviamos á Eusebio de Arrieta, Notario en este secreto deste Sancto Officio, para que por ante él se fagan las deligencias; por lo cual, por el tenor de la presente, vos lo cometemos é vos exhortamos, é siendo necesario vos mandamos, hagais parecer ante vos personalmente los testigos que el dicho Notario vos dijiere é nombrare para informacion de lo susodicho; é ansi venidos é parecidos, por ante el dicho Eusebio de Arrieta, Secretario, recebi[d] dellos é de cada uno dellos juramento, en forma debida de derecho, preguntándoles por la edad que han, é de dónde son vecinos, é por las otras preguntas generales de la ley, é por las del interrogatorio [que] por el dicho Notario vos será mostrado; é lo que los dichos testigos dijieren é depusieren, originalmente firmado de vuestro nombre, lo entregad al dicho Eusebio de Arrieta, Notario, para que lo traya é presente ante nos, en este Saucto officio; que para todo ello y lo dello dependiente vos damos poder cumplido en forma, y cometemos nuestras veces plenariamente. Dada en Valladolid á veinte é cuatro de Diciembre de mill é quinientos y cincuenta y ocho años.

El Licenciado Francisco Vaca.=El Doctor Riego.=El Licenciado Guijelmo.=El Licenciado Diego González. =(Rúbricas.)

Por mandado de los Señores Inquisidores- *Sebastian de Landeta*, Notario.= (Rúbrica.)

Por las preguntas siguientes serán examinados los testigos que serán presentados por Pedro de Cazalla, clérigo, preso en las cárceles deste Santo Oficio, en el pleito que trata con el Bachiller Hierónimo Ramirez fiscal dél.

Primeramente sean preguntados si conocen á mi, el dicho Pedro de Cazalla, é al dicho fiscal.

Iten si saben etc. que yo, el dicho Pedro de Cazalla, asi antes que fuese sacerdote como despues que lo soy, fui siempre buen cristiano é temeroso de Dios é de mi conciencia, é como tal, antes que fuese clérigo de misa, me confesaba é recibia los sacramentos **[p. 613]** de la santa madre iglesia, en los tiempos que los buenos fieles é católicos cristianos los suelen é acostumbran recebir y en mis enfermedades; y después que soy clérigo he celebrado misa los días que me hallaba en disposicion, confesándome é preparandome, antes que la dijese, como fiel cristiano; y después que soy cura en Pedrosa he predicado á mis feligreses el Evangelio é dotrina cristiana, con toda sinceridad é simpleza, y he ayunado los ayunos de la Santa madre iglesia, comiendo una vez al dia, é á medio dia, é pescado é otras cosas permitidas, é no las prohibidas, é mandando á mis feligreses que asi lo hiciesen; y he hecho otras obras de bueno, fiel é católico cristiano; digan los testigos lo que saben é pasa.

Iten: si saben etc. que yo, el dicho Pedro de Cazalla, como tal buen cristiano, todas las veces que en la dicha villa de Pedrosa, después que yo soy cura, se han publicado bulas ó jubileos, yo he predicado en la tal publicación, aconsejando é amonestando, á los vecinos de la dicha villa, que tomasen las bulas é ganasen los jubileos, asi por si como por sus defuntos que estaban en purgatorio, mostrando que el Papa tenia poder para concederlos, é que habia purgatorio, é que era grande la merced é beneficio que Su Santidad les hacia en distribuir los tesoros de la iglesia, é instruyéndolos en qué manera la habian de ganar, é amonestándolos que se confesasen é comulgasen en la cuaresma é otras festividades del año; digan y declaren lo que saben é pasa.

Iten: si saben etc. que yo, el dicho Pedro de Cazalla, he sido siempre muy devoto del Santísimo Sacramento; y como tal, en la dicha villa de Pedrosa, hice fundar é instituir la confradia del Santisimo Sacramento; y en la iglesia de Santa Cruz, donde yo soy cura, he hecho paño é cortinas de raso é terciopelo carmesí é de colores, é con telas de oro é de plata, todo á mi costa, para más ornato del Santisimo Sacramento; y he honrado las fiestas de los Santos componiendo la iglesia, y haciendo decir é deciendo, para este effeto, el oficio divino con más pompa é solenidad, é teniendo para lo hacer un capellan más á mi costa; digan los testigos lo que saben é pasa.

Iten: si saben etc. que todo la susodicho sea público é notorio é dello sea pública Voz e fama.

El Doctor Victoria. (Rúbrica.

[p. 614] TESTIGOS

Fray Juan de la PeñaTorquemada clérigo.
Francisco de Fonseca.
Canseco.
En Pedrosa. Los beneficiados Francisco Gomez.

Alonso Carrasco.
Francisco Ramos, Escribano.
Baltasar Carrillo.
Francisco Ramos, el viejo.

E asi presentada la dicha comision é interrogatorio, que de suso vá incorporado, é rrequerido con ella, luego el dicho Señor Prior dijo: que la aceptaba é aceptó y que estaba presto de hacer é cumplir lo que por ella le era mandado.

E luego incontinente, en cumplimiento della, hizo parecer ante sí á Francisco Ramos, Escribano, é á Baltasar Carrillo é Alonso Carrasco, clérigo, é á Francisco Gomez, clerigo, vecinos de la villa de Pedrosa, de los cuales é de cada uno dellos rrescibió juramento en forma debida de derecho.

E lo que los dichos testigos é cada uno dellos dijeron é depusieron, después de haber jurado en forma, cada uno dellos por sí, secreta y apartadamente, es lo siguiente.

En la audiencia de la Santa Inquisicion de Valladolid tres dias del mes de Enero de mill é quinientos é cincuenta y nueve años, ante el Señor Inquisidor el Licenciado Vaca, y por su mandado, pareció y juró, en forma debida de derecho, Fray Juan de la Peña, de la Orden de Santo Domingo, presentado, de edad de cuarenta y cuatro años.

A la primera pregunta dijo que conosce al dicho Pedro de Cazalla é al fiscal deste Santo Officio.

A la segunda pregunta dijo: que este testigo le trató, antes que fuesse clérigo, muchos años; é se confessó con este testigo algunas veces é le tuvo por mozo virtuoso; y después de ser clerigo le tuvo por buen clérigo

A la tercera pregunta dijo: que habrá ocho años que, passando **[p. 615]** este testigo por Pedrosa, oyó hablar bien en el; é lo demás no lo sabe.

A la cuarta pregunta dijo que no la sabe.

A la quinta dijo que dice lo que dicho tiene. Fuí presente yo, *Julian de Alpuche*, Secretario.

Francisco Ramos, Scribano en la villa de Pedrosa, habiendo jurado, dijo:

A la primera pregunta dijo que conoce al dicho Pedro de Cazalla. habrá seis años poco más ó menos; é que al fiscal del Santo Officio que no le conoce.

Fué preguntado por las generales de la ley, dijo ser de edad de cincuenta é dos años, poco más ó menos, é que no es pariente ni concurren en él ninguna de las generales.

A la segunda pregunta dijo: que lo que sabe és que este testigo, antes que fuese clérigo el dicho Pedro de Cazalla, no le conosció, pero que después acá que es clérigo, que puede haber el dicho tiempo que

le conoce, este testigo le ha visto celebrar y decir missa muchas é diversas veces, é le ha visto confesar antes que celebre; é ansi mismo le ha visto predicar el Evangelio, al parecer deste testigo católicamente, y en tal opinion de católico cristiano este testigo le tuvo; é en cuanto al ayunar no lo sabe por no estar dentro de su casa.

A la tercera pregunta dijo: que lo que della sabe es que este testigo, del dicho tiempo á esta parte, ha visto como el dicho Pedro de Cazalla, cuando venian á esta villa bullas ó jubileos, predicaba él mesmo, é amonestaba á los vecinos de la dicha villa, que tomasen las tales bullas é ganasen los tales jubileos, diciéndoles que eran del tesoro é sangre de Jesucristo; y lo demás, contenido en la pregunta, que no lo sabe.

A la cuarta pregunta dijo: que sabe que después acá que conoce al dicho Pedro de Cazalla siempre le ha visto ser devoto del Santissimo Sacramento, é como tal le ha visto acompañar el Santissimo Sacramento, é en sus fiestas é procesiones le ha visto ir en ellas, é dar cera á su costa para arder en las tales fiestas; é ansi mismo hizo las cortinas y lo demás contenido en la pregunta, mas si fué á su costa ó no, este testigo no lo sabe; é asi mesmo sabe que la cofradia del Santissimo Sacramento es antigua en la dicha villa, é que no la fundó el dicho Pedro de Cazalla: y esto rresponde á esta pregunta.

[p. 616] A la quinta pregunta dijo: que lo que dicho tiene es público y notorio é pública voz é fama y verdad, para el juramento que hizo; encargósele el secreto y prometiólo.

El Licenciado Carrasco. (Rúbrica.) *Francisco Ramos.* (Rúbrica.)

Baltasar Carrillo, vecino de Pedrosa, testigo sobredicho, después de haber jurado dijo:

A la primera pregunta dijo que conoce al dicho Pedro de Cazalla, cura de la dicha villa, de más de seis ó siete años á esta parte; y que al fiscal del Santo Officio que no le conoce.

Fué preguntado por las preguntas generales de la ley, dijo ser de edad de cincuenta y cinco años, poco más ó menos, é que no es pariente ni concurre en él ninguna de las generales.

A la segunda pregunta dijo: que lo que sabe della es que este testigo tiene al dicho Pedro de Cazalla por bueno é católico cristiano, é como á tal, desde el dicho tiempo que le conoce en la dicha villa de Pedrosa, siempre le ha visto confesarse é decir misa, é los domingos predicar é decir el Evangelio, á lo que este testigo entendia católicamente; é por tal cristiano este testigo le ha tenido é tiene, aunque en el ayunar este testigo no lo sabe.

A la tercera pregunta dijo: que lo que dello sabe es que puede haber dos años, poco más ó menos, que se publicó un jubileo en la dicha villa de Pedrosa, de vivos é defuntos, y el dicho Pedro de Cazalla dijo en el púlpito la orden y manera como le habian de ganar los vivos y por los defuntos, y la limosna que habian de dar, y los animaba á que todos se confesasen e le ganasen; é ansi mesmo le ha visto tomar la bulla de la cruzada; y esto sabe desta pregunta.

A la cuarta pregunta dijo: que lo que della sabe es que la cofradía del Santíssimo Sacramento no la fundó el dicho Pedro de Cazalla, porque habia dias que estaba fundada en la dicha villa, pero que

sabe que el dicho Pedro de Cazalla es muy devoto del Santisimo Sacramento, y el otavario todo hacia una procesion al rededor de la iglesia y daba á todos velas á su costa; é que sabe que el dicho Pedro de Cazalla hizo lo demás que la pregunta dice, pero que no sabe decir de cierto si lo hizo á su costa ó no, más de haber oídolo decir que habia sido á su costa; é que así mismo sabe que ha tenido el capellán que la pregunta dice.

[p. 617] Iten: que lo susodicho es público y notorio é pública voz é fama é verdad, para el juramento que hizo, é firmólo de su nombre; encargósele el secreto y prometiólo.

El Licenciado Carrasco. (Rúbrica.) *Baltasar Carrillo.* (Rúbrica.)

Alonso Carrasco, clérigo, vecino de la villa de Pedrosa, testigo sobredicho, habiendo jurado en forma, dijo:

A la primera pregunta dijo que conoce á Pedro de Cazalla, cura de la dicha villa, de más de siete años á esta parte; é que al Licenciado Ramirez, fiscal del Santo Officio, que no le conoce.

Fue preguntado por las preguntas generales de la ley, dijo ser de edad de veinte é ocho años, poco más ó menos, é que no es pariente, ni concurren en el ninguna de las otras generales.

A la segunda pregunta dijo: que lo que sabe que este testigo no conoció al dicho Pedro de Cazalla, antes que fuese sacerdote; é que después que vino á esta villa, por cura de la iglesia de Santa Cruz, puede haber el tiempo que dicho tiene, este testigo le tuvo é tiene por buen cristiano y temeroso de Dios, y como tal le vía confesarse y decir misas muchas veces, como buen sacerdote, y en tal posesion este testigo le tiene; y que lo demás que la pregunta dice, que este testigo no lo sabe.

A la tercera pregunta dijo que no lo sabe, é que se refiere á un dicho que tiene dicho cerca dello, ante el Señor Doctor Riego; y lo demás no lo sabe.

A la cuarta pregunta dijo: que lo que della sabe es que si él fundó la dicha cofradia ó no, que no lo sabe; más que sabe é vió como todo el otavario de Corpus Cristi el hacia cierta procesion cada tarde, al rededor de la iglesia de San Miguel, y él iba en ella; é que, al parecer deste testigo, era devoto del Santissimo Sacramento; é que sabe que hizo hacer los paramentos y cortinas contenidas en la pregunta, más que no sabe á cuya costa se hicieron; y que lo demás no lo sabe.

Iten: que lo que dicho tiene es público y notorio é pública voz é fama y verdad, para el juramento que hizo, é firmólo de su nombre; encargósele el secreto y prometiólo.

El Licenciado Carrasco. (Rúbrica.) *Alonso Carrasco.* (Rúbrica.)

[p. 618] Francisco Gomez, clérigo, vecino de la dicha villa de Pedrosa, habiendo jurado, en forma debida de derecho, é siendo preguntado, dijo lo siguiente:

A la primera pregunta dijo que conoce al dicho Pedro de Cazalla, de ocho años á esta parte, poco más ó menos; é que al fiscal del Santo Officio que no le conoce.

Fué preguntado por las generales de la ley é dijo ser de edad de cuarenta y nueve años, poco más ó menos, é que no es pariente ni concurren en el ninguna de las otras generales de la ley.

A la segunda pregunta dijo: que lo que della sabe es que después acá que este testigo conoce al dicho Pedro de Cazalla, cura, que es desde el año de cincuenta, este testigo, desde el dicho tiempo hasta el año de cincuenta y cinco, poco más ó menos, le via confesarse é celebrar diciendo misa muy amenudo; é desde el dicho año de cincuenta y cinco á esta parte, aunque le ha visto confesarse é decir misa, no ha sido tan amenudo como por el dicho tiempo antes, que tiene declarado; é que este testigo tiene é tuvo al dicho Pedro de Cazalla por buen cristiano y temeroso de Dios, é como tal le ha visto hacer buenas obras é decir sus misas, como tiene declarado; é ansi mismo sabe que, estando este testigo en casa del dicho Pedro de Cazalla, algunos dias de ayuno via como comia pescado é cosas de ayuno, é prohibidas para ello, é no carne, y el dicho Pedro de Cazalla le decia que ayunaba; y esto sabe desta pregunta.

A la tercera pregunta dijo: que lo que sabe della es que el dicho Pedro de Cazalla, cura, muchas veces este testigo le vió predicar en las dichas iglesias de la dicha villa; y en sus sermones persuadia é amonestaba á sus feligreses á que se confesasen en la cuaresma é á que comulgasen y les declaraba buena doctrina; y que en lo de las bullas este testigo oyó decir al dicho Pedro de Cazalla, hablando con algunas personas, que tomasen las bullas de la cruzada, que aquellas turaban *(sic)* tres años, é que nadie podia estar sin ellas, y que aquellas les bastaban por el dicho trienio; é que lo demás contenido en la pregunta que no lo sabe.

A la cuarta pregunta dijo: que sabe que el dicho Pedro de Cazalla es muy devoto del Santissimo Sacramento; y que lo sabe porque este testigo le via decir muchas veces misa del Santíssimo Sacramento; é que asi mismo sabe que el dicho Pedro **[p. 619]** de Cazalla hacia una procesion todos los dias del otavario de Corpus Cristi, alrrededor de las iglesias desta villa, é daba é ponia de su hacienda mucha cera para ellas, é acompañaba el las dichas procesiones; é asi mismo sabe que hizo hacer las cortinas y lo demás que la pregunta dice, pero que á cuya costa fué que no lo sabe; y esto rresponde á esta pregunta.

A la quinta dijo: que lo que dicho tiene es público y notorio é verdad, para el juramento que hizo, é firmólo de su nombre; encargósele el secreto y prometiólo.

El Licenciado Carrasco. (Rúbrica.) *Francisco Gómez.* (Rúbrica.)

Pasó ante mi; *Eusebio de Arrieta,* Notario. (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á tres días del mes de Enero de mill é quinientos é cincuenta y nueve años, estando el Señor Licenciado Francisco Vaca, Inquisidor, en su audiencia de la mañana, mandó traer ante si á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, presso en las cárceles del Santo Officio, é como fué presente le fué dicho que las diligencias que pedió que se hiciesen para sus abonos están hechos; que vea si quiere que se haga alguna otra diligencia, más de las que están hechas, ó si quiere concluir; cl cual dijo: que el sabe poco de negocios, y que, si la probanza satisface á Sus Mercedes. que él no tiene más que allegar; y con consejo del Doctor Vitoria, su letrado, que presente estaba, dijo: que

concluia é concluyó pediendo á Dios perdon de todo lo que había offendido contra él, como tenia pedido, y á Sus Mercedes misericordia; é con tanto concluyó.

El dicho Señor Inquisidor mandó notificar esta conclusion al fiscal, el cual dijo que lo oia.

El dicho Señor Inquisidor dijo: quc habia é hobo por concluso este negocio é proceso, lo cual passó ante mi;

Juan de Ibarguen, Secretario. (Rúbrica.)

Presentado en Valladolid á 15 de Hebrero 1558 años, ante los Señores Inquisidores Riego é Guigelmo.

Illustres y muy Reverendos Señores.

El Bachiller Gerónimo Ramírez, fiscal en este Santo Officio, en el pleito é causa que ante Vra. S.ª y Mercedes trato con Pedro de Cazalla, clérigo, cura de la villa de Pedrosa, preso en las **[p. 620]** cárceles deste Sancto Officio, alegando de mi justicia, demás de las accusaciones y querella que en esta causa tengo presentada contra el dicho Pedro de Cazalla, digo: que visto y examinado por Vra. S.ª y Mercedes el proceso del dicho pleito, hallarán que yo tengo probada mi accusacion y demanda, contra el susodicho, bien y cumplidamente, según é como en ella se contiene, ansi por confesiones y declaraciones del dicho Pedro de Cazalla, hechas en juicio, las cuales tengo acceptadas en tiempo y en forma, é si necesario és las acepto de nuevo, en cuanto contra él hacen, ó hacer pueden, é no en más ni aliende, como por mucho número de testigos, fidedignos é contestes, que deponen actualmente de vista y contestan en tiempo y lugar y delicto, ansi de haber el dicho Pedro de Cazalla tenido y creído é afirmado, con ánimo é intencion herética pertináz, muchos é diversos errores y heregias y opiniones heréticas, escandalosas contra nuestra santa fee católica y religion cristiana, de la dañada y maldita secta de Lutero y de otros hereges, sus secuaces; y ansi mismo de haber el dicho Pedro de Cazalla enseñado y dogmatizado y pervertido á otras muchas personas, en la dicha dañada seta y errores de Lutero, de lo cual el dicho Pedro de Cazalla está convencido por muchos testigos, según consta por las informaciones y proceso de su causa, que contra él tengo presentadas; por ende á Vra. S.ª y Mercedes pido é suplico manden condemnar y condemnen al dicho Pedro de Cazalla, segun é como pedido tengo, declarándole por herege, apóstata, luterano, é falso creyente, pertináz dogmatizador de la dicha dañada seta de Lutero y sus errores, relajando su persona á la curia é brazo seglar, premisa la degradacion actual y Real de cualquier orden ecclesiástico sacerdotal, que el susodicho tenga, para que en el sean executadas todas las penas que, según derecho é instructiones del Santo Officio, se disponen contra los tales delincuentes, atenta la gravedad é inormidad de sus delictos.

Lo cual Vra. S.ª y Mercedes deben mandar hacer é pronunciar en esta causa, no obstante que el dicho Pedro de Cazalla haya confesado en este Sancto Officio algunos delictos de heregia é opiniones heréticas que ha tenido y creido contra nuestra sancta fee cathólica, de la dicha dañada seta de Lutero, porque las confesiones que el dicho Pedro de Cazalla ha hecho, en este Santo Officio, no le pueden ni deben aprovechar para que sea admitido **[p. 621]** á reconciliacion, ni al gremio é union de la santa madre iglesia, ni para que se deba usar con él de misericordia, antes debe ser excluido y relajado de la

iglesia católica é unión de los fieles, por las razones siguientes.

Lo primero porque el dicho Pedro de Cazalla no és ni ha seido bueno ni espontaneo confitente, ni bien convertido, tal cual el derecho é instructiones del Santo Officio requieren para que se deba usar con él de misericordia; antes el dicho Pedro de Cazalla és inpenitente é muy ficto convertido, é diminuto confitente, porque hallará Vra. S.ª y Mercedes que, demás é aliende de lo que el dicho Pedro de Cazalla ha confesado, calla y encubre maliciosamente otros muchos delictos é actos notables y errores que ha tenido y creido contra nuestra sancta fee católica; y ha receptado y encubre otras muchas personas con quien ha comunicado y conferido los dichos esrores y seta de Lutero, según consta por la dicha informacion y proceso; y demás de esto, las confesiones que el dicho Pedro de Cazalla ha hecho en este Sancto Officio, no ha seido con ánimo ni intencion de se corregir ni convertir á nuestra sancta fee católica y religion cristiana, ni ha hecho ni mostrado señales de contricion ni arrepentimiento antes se presume, y es ansi, que el dicho Pedro de Cazalla se queda obstinado y endurescido en la dicha dañada seta y errores de Lutero; y esto se colige clara y evidentemente porque, demás de se haber perjurado muchas é diversas veces en este santo tribunal, siendo ficto é simulado convertido, y en muchas de las confesiones que el dicho Pedro de Cazalla hace, los errores y heregias que el susodicho confiesa antes parece que los funda y fortifica y pone los fundamentos heréticos, conque se movió á tener y creer la dicha seta, que no retarlos ni corregirse de la dicha creencia, según se colige de las dichas sus confesiones.

Lo otro porque dado caso que el dicho Pedro de Cazalla hubiera confesado enteramente sus errores, y fuera spontáneo y verdadero confitente y bien convertido, que no es, por haber seido y ser tan cualificado heresiarcha luterano, dogmatizador é administrador de la dicha dañada seta de Lutero y de sus heregias y perbertidor de los fieles cristianos, y tan perjudicial y escandaloso en la república cristiana, mayormente siendo como el dicho Pedro de Cazalla era sacerdote y cura de ánimas, en lugar de enseñar verdadera y católica doctrina, pervertió y engañó en **[p. 622]** esta maldita seta y errores de Lutero á muchas personas, sus feligreses; los cuales antes eran fieles y católicos cristianos, persuadiéndoles con grande instancia en la creencia de la dicha seta; y es ansi que, por doctrina y persuasion del dicho Pedro de Cazalla, las dichas personas hereticaron y apostataron de Dios, nuestro Señor, y de nuestra santa fee católica, tornándose hereges luteranos, siendo el dicho Pedro de Cazalla perturbador de la república cristiana y de la santa iglesia católica; por las cuales razones, y por cada una de ellas, á Vra S.ª y Mercedes pido manden hacer é hagan según e como pedido tengo, relajando su persona á la curia é brazo seglar por herege luterano y dogmatizador de la dicha seta, pues, conforme á derecho y sacra, los semejantes hereges dogmatizantes no deven ser admitidos ni reconciliados lo cual conviene que se haga y ejecute con el dicho Pedro de Cazalla, y con los demás pervertidores de la república cristiana y escandalosos hereges, para la conservacion de nuestra santa fee católica y sosiego de los fieles; sobre lo cual, y en todo lo necesario, inploro el Santo Officio é pido justicia; y negando lo perjudicial concluyo.

E presentado la dicha peticion, los dichos Señores lo mandaron poner en el proceso y haber este plito por concluso.

En la villa de Valladolid, á veinte é siete dias de el mes de Mayo de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, los Señores Inquisidores Licenciado Francisco Vaca, Doctor Riego é Licenciados Guigelmo é Diego Gonzalez, estando en la audiencia de la mañana, hicieron traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, de el cual, como fué presente, recebieron juramento, en forma de derecho, so cargo

de el cual, habiendo prometido de declarar verdad, le fué dicho que el fiscal deste Santo Officio le presenta por testigo contra las personas siguientes.

Juan Sanchez, criado que fué de este testigo.
Doña Isabel de Castilla, muger de Don Carlos de Seso.
Catalina Becerra.
Doña Catalina de Reinoso, monja.
Doña Catalina de Alcaraz.
Doña Felipa de Heredia.
Doña Marina de Guevara.
Doña Francisca de Zúñiga, monjas de Belén.

[p. 623] E le amonestaron que atentamente lo oiga, é que dello altere y quite é añada lo que le paresciere; é habiéndosele para ello comenzado á leer en sus confesiones lo que tiene confessado á la acusacion por escripto, cuando llegó á lo que respondió al segundo capitulo de la dicha acusacion, é á lo que en ella depuso contra las monjas de Belén é contra Antonio de Estudillo.

Dijo é rrespondió: que en lo que toca á las monjas de Belén, de quien tiene dicho en este processo que dos ó tres veces, que tiene dicho, platicó con ellas lo de los articulos sobredichos, que es lo de la justificacion é purgatorio, é que no se acuerda habérselo oido á ellas en particular, lo cual dice en lo que contra ellas tiene dicho.

E que en lo que toca Antonio de Astudillo que no se rratifica en lo que tiene dicho contra el, porque no se le acuerda haberle oido este confesante en particular estos artículos.

Iten dijo: que en lo que tiene dicho acerca de la Becerra que cree que ella estaba en estas cosas, pero que no lo sabe, porque nunca trató ella con este confesante; é que lo cree que estaba en ello ella porque trataba con otras personas que estaban en estas cosas.

E que con esto se afirmaba é rratificaba en lo que tiene dicho en este proceso contra los susodichos, é cada uno de ellos, y que si era necessario de nuevo lo decía. Pasó ante mi, *Sebastian de Landeta,* Notario, estando á ello presentes, por honestas personas, los Reverendos Licenciado Salgado y Bachiller Lunbreras, clérigos presbíteros, los cuales tienen jurado el secreto.

Illustres y muy magníficos Señores.

Pedro de Cazalla, preso en las cárceles deste Santo Officio, digo: que en mi compañía ha estado, hasta agora, un mancebo, pocero, que se dice Cristobal de Zamora, el cual, por mandado de V. S. fué mudado á otra carcel; y tengo indicios manifiestos quel dicho Cristóbal de Zamora me ha acusado delante de V. S. en lo que á él le ha parecido; por ende pido y suplico á V. S. quel dicho Cristobal de Zamora no sea admitido ni recebido en cosa que contra mi dijere, por las razones siguientes: lo primero porquel dicho Cristobal de Zamora es mi enemigo capital, y siempre lo ha sido, después que en mi compañía está, no habiéndole yo **[p. 624]** dado ocasion para ello, antes héchole muy buenas obras, partiendo con él sienpre mis vestidos y sustentacion, sino la causa de su odio contra mi ha sido irle yo á la mano á la aspereza de su condicion conque trataba á los que en nuestra compañia han

estado; y estando aqui el Acipreste Grabiel Fernandez, el dicho Zamora lo maltrataba una vez de lengua y manos, yo le dije: hermano, tened atencion quese padre es sacerdote y no le trateis ansi; tomó contra mi tanto odio, el dicho Zamora, que juró después questuvo aquella noche por levantarse y matarme, estando durmiendo; y otras muchas veces me ha tratado mal de lengua, de lo cual es buen testigo Anton Gonzalez, que ha siete meses questá en nuestra compañia; y yo he pedido muchas veces fuese quitado el dicho Zamora de mi conpañia y V. S. no lo han proveido; pedilo una vez al Señor Doctor Riego, y otras dos veces lo dije al alcaide viejo, y otras dos al qués agora, para que lo suplicasen á V. S. de mi parte y no se ha proveido. Iten digo: quel dicho Cristobal de Zamora es un hombre tan malo y perjudicial que se puede sospechar dél todo mal y las maldades y delitos, de que él aqui muchas veces se ha gloriado, no me parece justo, por la decencia deste Santo tribunal, referirlas, porque son horrendas y abominables; y queriendo V. S., en particular, ser dello savidor, aqui están estos dos honbres, Antonio de Lara y Anton Gonzalez, que con verdad dirán lo que le han oido y lo que aqui ha cometido, si hallara dispusicion para ello; y esto digo no para que yo rehuse que todas mis palabras y pensamientos sean manifestados delante de V. S., lo cual yo manifestaré con verdad cada y cuando que V. S. me lo mandaren, ni tanpoco lo digo porque piense quel dicho Cristobal de Zamora con toda su malicia me puede agraviar en más de lo que yo con mi confesion me he agravado, ni tampoco pienso que eximiéndome de su falsedad quedo libre del trabajo que por mis pecados espero, sino por no dar causa á que, con falsedad, sea oido un honbre tan malo, y por su dicho yo ni otra persona alguna injustamente sea acusada; y si en particular es necesario dé cuenta de las maldades y delitos quél, por su boca, ha confesado, y de que muchas veces se ha gloriado, harélo, no por odio que contra él tengan, ni porque yo publique sus faltas, pues él se hace pregonero dellas, sinó por la obligacion que tengo á no consentir la falsedad de **[p. 625]** la calunia de los malos; y como ya tengo dicho no quiero questo sirva para que yo mescuse de ninguna de mis maldades y pecados, sinó para que V. *S.* entienda, con verdad, queste dicho Zamora és uno de los más abominables y malos honbres que se puede pensar, de lo cual, estando V. S. advertido y informado, no rehuso quel dicho Zamora en toda verdad sirva de testigo contra mi, siendo cual és, pues yo estoy presto de decir verdad en lo que me fuere preguntado. *Pedro de Cazalla.* (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á deciseis dias de el mes de Junio de el dicho año, ante los Señores Inquisidores Doctor Riego é Licenciado Guigelmo, presentó Pedro de Cazalla, digo que el Alcaide la trajo á la audiencia, deciendo habérsela dado Pedro de Cazalla.

Los dichos Señores Inquisidores lo mandaron poner en el proceso. Por ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á diez días del mes de Julio de mill e quinientos é cincuenta y nueve años, estando el Señor Doctor Riego en su audiencia de la tarde, paresció presente el Alcaide, é dijo que Pedro de Cazalla pide audiencia. El dicho Señor Inquisidor le mandó traer é, como fué presente, le fué dicho que el Alcaide dice que pide audiencia, que vea lo que quiere decir, y que, só cargo del juramento que tiene hecho, diga verdad-Dijo que es verdad que él ha pedido la audiencia para decir que el sábado, cuando le visitaron, se le olvidó de decir que, por amor de Dios, se paguen las deudas que dió por un memorial el otro día, porque en ello rescibirá muy gran merced y su alma muy gran contentamiento, y tanbien para suplicar que, por amor de Dios, la despachen; é con tanto fué vuelto á su cárcel amonestado. Lo cual passó ante mi; *Juan de Ibarguen,* Secretario. (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á trece dias de el mes de Julio de el dicho año el Señor Doctor Riego,

estando en la audiencia de la tarde, hizo traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, del cual, como fué presente, rrecebió juramento, en forma de derecho, só cargo de el cual habiendo prometido de declarar verdad.

Preguntado si se acuerda de alguna otra cosa que de nuevo deba de declarar, asi de si como de otras personas, rreligiosas o no **[p. 626]** rreligiosas, é que si de algo se acordare allende dello que lo diga é declare.

Dijo que no se acuerda de otra cosa alguna; é que antes tiene escrúpulo de haber dicho de más que de menos.

Fuéle dicho que si algund escrúpulo tiene de haber dicho alguna cosa demasiada que lo diga é manifieste, porque en este Sancto Officio no se dessea saber sino verdad.

Dijo que en lo que tiene declarado de Doña Isabel de Guevara que no le paresce igoalarla con las otras monjas, porque no tiene concepto que ella estoviese en estas cosas, é que á ella tanpoco, como á las demás, no oyó cerca dello cosa alguna; é que no tiene de otra cosa alguna escrúpulo, sino que en todo ha dicho verdad.

Fuéle dicho que hay rrelacion en este Sancto Officio que tratando con una persona, acerca de las personas que estaban en la justiticacion, dijo este confesante, á la dicha persona, que un rreligioso estaba en la misma justificacion, como este confesante lo estuvo, sin inferir nada de él; por ende que declare si dello se acuerda.

Dijo que no se acuerda, é que nombrándole la persona dirá lo que se le acordare; e que él trató solamente con Fray Domingo de Rojas, en estas cosas, é no con otro algún religioso.

Preguntado si ha dicho este confesante lo que se le pregunta de algún rreligioso de la misma Orden de Santo Domingo, donde era el dicho Fray Domingo.

Dijo que no se le acuerda haberlo comunicado con ninguno dellos; é que casi no estaban aqui, en el tiempo que este confesante estuvo en estos errores, ninguno de los frailes de aquella Orden que este confesante conosció.

Fuéle dicho que nombre algunos de los frailes de la dicha orden que este confesante conosció.

Dijo que conosció á Fray Juan de Villagarcia.

Preguntado dijo: que no trató de estas cosas de la justificacion con el dicho Fray Juan de Villagarcia, porque, en el tiempo que este confesante con él se comunicaba, no entendia estas cosas que después entendió; é que aunque el dicho Fray Juan de Villagarcia le hablara algo en este artículo que no lo entendiera, por no estar en ello este confesante; é que luego que este confesante **[p. 627]** comenzó á estar en ello se fué el dicho Fray Juan á Inglaterra con Fray Bartolomé de Miranda; é que no se acuerda que de antes le hablase acerca de esta materia cosa alguna el dicho Fray Juan, sino solamente hablar de Jesucristo, como sienpre solian desde su natividad; é que no se acuerda haber platicado

acerca de el dicho Fray Juan de Villagarcia con otra persona alguna.

E que tanbien conosció á Fray Sancho de Ceram, con el cual, después que está en estas cosas, solo le ha hablado obra de doss horas, pasando por Pedrosa é posando en casa de este confesante, é que entonces no trataron cosa alguna dello; é antes el dicho Fray Sancho le dijo de como él habia hecho prender á un luterano en Alcalá de Henares; é que antes conosció é platicó con el dicho Fray Sancho, pero no en cosa alguna de estas.

E habiéndosele leido, al dicho Pedro de Cazalla, lo que Fray Domingo de Rojas acerca de esto tiene dicho en via de publicacion, callados los nombres e circunstancias necesarias para el secreto, é preguntado si se acuerda dello lo diga.

Dijo: que no se acuerda, para poder testificar, que hubiese entendido que el dicho Fray Juan de Villagarcia estuviese en el articulo de la justificacion, de el modo que este confesante estovo, ni de otra manera que no fuese católica; é que no siente cosa que de él pueda decir con conciencia.

E con tanto fué mandado volver á su cárcel. Por ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á quince dias del mes de Septiembre de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, ante los Señores Inquisidores Licenciado Francisco Vaca, Doctor Riego é licenciado Guijelmo, estando en su audiencia de la tarde, paresció el Ayudante de Alcaide de esta Inquisición, que se llama Gonzalo de Posada, dijo: que Solórzano, preso en este Santo Officio en compañia de Pedro de Cazalla, é que le dijo que Pedro de Cazalla sabia que el Arzobispo de Toledo estaba preso é que tenia goardas; é habiéndole mandado traer ante si el dicho Solórzano, preguntado dijo: que es verdad que el dicho Pedro de Cazalla sabe que el dicho Arzobispo de Toledo está preso, pero que no sabe quién se lo ha dicho, ni de quién ni cómo lo sabe; é asi fué mandado volver á su cárcel. Por ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

[p. 628] Las comisiones del Señor Arzobispo y del Señor Obispo de Palencia y la informacion de enfermedad de los presos está en el proceso del Arzobispo de Toledo.

En la villa de Valladolid, á cuatro dias del mes de Otubre de mili é quinientos é cincuenta é nueve años, los dichos Señores Inquisidores Licenciado Francisco Vaca é Doctor Diego Garcia del Riego, usando de las comisiones de el dicho Reverendisimo Señor Inquisidor general é del Señor Obispo de Palencia, é tambien como Inquisidores apostólicos, juntamente con el Señor Inquisidor Licenciado Guijelmo, hicieron traer ante si á Pedro de Cazalla, preso en las cárceles desta Inquisicion, é habiendo dél recibido juramento, en forma debida de derecho, le dijeron que, para cierto efeto, hay necesidad de que se ratifique en todas las declaraciones y testificaciones que en su causa y proceso tiene hechas contra otras personas, en que ya no estoviere rratificado, é que para ello le mandaban y mandaron leer todo lo sobredicho, advirtiéndole lo oya con atencion é diga en todo ello verdad, é si hallare algo que quitar, alterar ó añadir lo haga; é habiéndose, para el dicho efeto, leido todas las declaraciones que ha hecho é depuesto en el dicho proceso, contra las personas siguientes y cada una dellas, es á saber:

El Reverendisimo Don Fray Bartolomé de Miranda, Arzobispo de Toledo.
El Licenciado Mérida, canónigo de Palencia.

Fray Hernando del Castillo, de la Orden de Santo Domingo.

Lo que tiene declarado en la audiencia de cuatro de Mayo del año passado de mill é quinientos é cincuenta y ocho, en una declaracion que presentó escripta de su mano, y exámen que sobre ella se le hizo en las hojas ochenta y cinco é ochenta é seis é ochenta é siete; é lo que declaró en cinco de Jullio del dicho año, en rrespuesta de la acusacion, en las hojas noventa y cuatro é noventa é cinco; é lo que después declaró en otra audiencia luego siguiente, á fojas noventa y cinco é noventa é seis; é lo que dijo é depuso, en tres de Otubre del dicho año, á fojas ciento y cinco; y lo que después declaró en cuatro de Otubre del dicho año á fojas ciento y quince é diez y seis.

E por el dicho Pedro de Cazalla oido todo ello, dijo que lo há bien oido y entendido, é que todo ello es verdad, so cargo del juramento que hecho tiene, y que en ello se afirmaba é ratificaba.

[p. 629] Preguntado qué tanto tiempo ha que predicó el maestro Fray Bartolomé de Miranda los sermones que en su declaracion dice, é si se los oyó, é qué personas más se hallaron á ello presentes, é si sabe en cuyo poder estarán los dichos sermones escriptos.

Dijo: queste confesante oyó los dichos sermones, é que los predicó, siendo este confesante mochacho, ha mucho tiempo; é que en particular no se acuerda cuánto y delante de todo el pueblo, aunque en particular no se acuerda quiénes; é que la memoria que tiene de los dichos sermones no es de habérselos oido entonces, sinó que después los leyó, que andaban por escripto; é que sabe que tenian los dichos sermones Sabino Bernal é Fonseca, é también los ternán en el monesterio de Santa Catalina; é que nunca tuvo por error lo questaba en los dichos sermones, sino por buena é sana doctrina; ni cayó este confesante en los errores que tiene declarados hasta después el tiempo que dicho tiene; é que si los dichos sermones estaban en su poder deste confesante que no se acuerda, y antes cree que no los tenia; é que si acaso los tenia estarian con otras cosas de mano, é que los dichos sermones andaban de mano; estando á todo ello presentes, por honestas personas, los Reverendos Licenciado Salgado é Bachiller Lumbreras, clérigos presbiteros, los cuales tienen jurado el secreto.

Después de lo cual, dende á un hora poco más ó menos, en la misma audiencia de la mañana, ante los Señores Inquisidores Doctor Riego é Licenciado Guijelmo, paresció el alcaide é dijo: quel dicho Pedro de Cazalla de nuevo pedia audiencia; é habiéndole mandado traer ante sí, el dicho Pedro de Cazalla, só cargo del dicho juramento, dijo: que después se ha acordado que, en lo que toca á Fray Hernando del Castillo, se le acuerda haberle dicho Don Carlos de Seso que el dicho Fray Hernando del Castillo le habia vuelto luego los libros que le habia dado, por tener escrúpulo de tenellos, é que le habia dicho que tenia la cédula del Inquisidor que ha declarado; estando á ello presentes, por honestas personas, los dichos Licenciado Salgado é Bachiller Lumbreras.

Pasó ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

Despues de lo cual, á cinco dias de el mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, los dichos Señores Inquisidores Licenciado Francisco Vaca, Doctor Riego é Licenciado **[p. 630]** Guijelmo, hicieron tornar á traer ante si al dicho Pedro de Cazalla, de el cual, como fué presente, habiendo rrecebido juramento, en forma de derecho, y prometido de decir verdad, le fué dicho que convenia que tanbien, como en lo demás que ayer se le leyó y se rratificó, se rratifique en lo que tiene

dicho contra Antonio de Astudillo; é habiéndosele para el dicho effecto leido lo que tiene depuesto en la declaracion de tres de Octubre, fojas ciento y cuatro, con la enmienda que despues hizo á veinte é siete de Mayo, á fojas ciento sesenta dos, é por el dicho Pedro de Cazalla todo ello oido, dijo: que lo que contra el dicho Antonio de Astudillo tiene declarado es la verdad, con la dicha enmienda, so cargo de el juramento que fecho tiene, é que en ello se afirmaba é ratificaba é si era necesario de nuevo lo decia; estando á ello presentes el Bachiller Cisneros é Mucientes, clérigos presbiteros, los cuales tienen jurado el secreto.-Pasó ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

En la sala é audiencia de el Santo Officio de la Inquisicion, en diez dias de el mes de Hebrero de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, visto é examinado este processo tocante á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, en las sesiones é de la manera que de suso en este cuaderno se contiene, por el Señor Don Pero Ponce de Leon, Obispo de Ciudad Rodrigo, de el Consejo de Su Magestad, é por el Señor Don Pedro Gasca, Obispo de Palencia, de el Consejo de Su Majestad, é por el Señor Regente Juan de Figueroa, de el Consejo de Estado Real é Cámara, é por el Señor Licenciado Birviesca de Muñatones, de el Consejo Real é de Cámara, é los Señores Licenciado Villagomez é Licenciado Castro, del Consejo Real de Indias, é los Señores Licenciado Santillan é Doctor Simancas, oidores de la Audiencia Real de Valladolid, juntamente con los Señores Licenciado de Valtodano, de el Consejo de la Santa general Inquisicion, con veces de Inquisidor, é los Señores Licenciado Francisco Vaca e Doctor Riego é Licenciado Guijelmo, e asistiendo como ordinario por el Señor Obispo de Zamora el Señor Licenciado Santillan, todos los dichos Señores votaron en la forma é manera siguiente.

El Doctor Simancas dijo: que su vocto é parescer es que el dicho Pedro de Cazalla sea degradado en forma, é rrelajado á la curia é brazo seglar, con confiscacion de bienes; y el Señor Licenciado **[p. 631]** Castro y el Señor Licenciado Villagomez y el Señor Licenciado Muñatones de Birviesca y el Señor Regente Figueroa y el Señor Obispo de Ciudad Rodrigo y el Señor Licenciado Guijelmo y el Señor Licenciado Francisco Vaca y el Señor Licenciado de Valtodano, dijieron: que su vocto é parescer es el mismo que el de el dicho Señor Doctor Simancas.

El Señor Inquisidor Doctor Riego dijo: que actento que la mayor parte de todos los dichos Señores tienen al dicho Pedro de Cazalla por simulado confidente, que tambien su vocto é parescer es que sea degradado é rrelajado, con confiscacion de bienes.

El Señor Obispo de Palencia dijo: que su vocto é parescer es que el dicho Pedro de Cazalla sea rrecebido á rreconciliacion, con hábicto inrremisible é cárcel perpetua, e degradado de todas órdenes; é que en la carcelería se le pongan penitencias de ayunos é oraciones, é que se le mande no hable, ni rreferiendo ni de otra manera, en las heregias de que ha sido acusado, y se advierta en él si todo lo sobredicho cumple, con ánimo de verdadero penitente; é si en cualquiera de estas cosas fuere hallado que no lo cunpla, sea habido por hombre que anda en tinieblas é no en luz, é juzgado é castigado como hereje é pertináz, conforme al capitulo *litteras de presuntionibus;* y el Señor Licenciado Santillan, como Ordinario, dijo que se conformaba con el parescer de el dicho Señor Obispo de Palencia; é cada uno de todos los dichos Señores señaló su vocto; é pasó ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario.

Sacado de el original por mi, el dicho *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

En la villa de Valladolid, á veinte é doss dias de el mes de Hebrero de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, habiendo visto y examinado este proceso tocante á Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, los Señores Licenciados Diego de los Cobos é Sancho Lopez de Otalora é Doctor Andrés Perez, de el Consejo de la general Inquisicion, y el Señor Doctor Rivadeneyra, de el Consejo de las Ordenes, é los Señores Licenciado Birviesca é Doctor Vazquez, de el Consejo de las Indias, y el Señor Licenciado Diego Gonzalez, Inquisidor de esta villa, en presencia de el Ilustrisimo Señor Arzobispo de Sevilla, Inquisidor general, é platicado entre **[p. 632]** si sobre ello, todos dichos Señores, en conformidad, dijieron que su vocto é parescer es que el dicho Pedro de Cazalla sea degradado en forma de las órdenes que tiene, é rrelajado á la justicia y brazo seglar, en forma é con confiscacion de bienes y en privacion de officios é beneficios; é los dichos Señores señalaron los dichos voctos de sus rrúbricas. Pasó ante mi; *Sebastian de Landeta*, Notario.

Sacado de el cuaderno original de voctos por mi; *Sebastian de Landeta*, Notario. (Rúbrica.)

Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa.

Por nos los Inquisidores contra la herética pravedad é apostasía en los Reinos de Castilla, Leon y Galicia, con el Principado de Asturias, que residimos en esta muy noble villa de Valladolid, por auctoridad apostólica etc. Visto un processo criminal que ante nos ha pendido y pende entre partes; de la una el Licenciado Hierónimo Ramirez, fiscal deste Sancto Officio, actor acusante, y de la otra, reo acusado, Pedro de Cazalla, clérigo, cura de Pedrosa, que presente está, del cual el dicho fiscal denunció diciendo que por los libros y registros deste Santo Officio, de que hacia presentacion, constaba y parescia estar notado y testificado del crimen y delicto de heregia é apostasia, de que le protestó acusar en forma, é nos pidio mandassemos dar é diessemos nuestro mandamiento para que fuesse preso y traido á las cárceles deste Santo Officio, sobre lo cual pidió justicia, e visto su pedimiento ser justo le mandamos prender; y estando ante nos dijo y confessó que habria cuatro años que comunicando con cierta persona que declaró, cuya amistad habia más de catorce años que tenia, la dicha persona le instruyó en lo de la justificacion en cierta manera, é le dijo que con esta fee y crédito que de Dios habiamos de tener y confianza en la muerte de su hijo que ninguna cosa quedaba que no nos perdonaba; é que un dia, estando solo á la puerta de su iglesia, pensando en el beneficio de Jesucristo y su muerte, se le habia offrescido que no habia para qué parar en el negar el purgatorio, y de alli inferia que no habia necessidad de indulgencias, ni de otras cosas que el Papa concede; é habiéndole hecho las moniciones acostumbradas, luego el dicho fiscal le puso la acusacion en que, en effecto, dijo que descendiendo, como **[p. 633]** descendia, el dicho Pedro de Cazalla de linage y casta de judios convertidos, por parte de Pedro de Cazalla, su padre, por todas partes y por parte de Doña Leonor de Vivero, su madre, por ser hija de Doña Costanza Ortiz, abuela materna del dicho cura, el susodicho tenia por oppinion, é ansi lo habia enseñado y dogmatizado á otras muchas personas, que por la passion y méritos de Nuestro Redemptor Jesucristo son y están justificados todos los peccadores, sin que fuesse necessaria de su parte otra ninguna obra, penitencia, ni satisfacion, para el perdon de los peccados y salvacion de las ánimas.

Iten que el dicho Pedro de Cazalla habia dicho y tenia por oppinion que sola la fee, sin las obras ni otra satisfacion, justifica á los creyentes; y que las obras de penitencia, ayunos, oraciones, ni otra ninguna abstinencia, no eran meritorias ni aprovechaban para salvacion de los peccadores, diciendo que ya estaban justificados por la passion y méritos de Jesucristo.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia creido que en la otra vida no hay purgatorio, donde las ánimas purguen y satisfagan enteramente por sus peccados; é teniendo el dicho error habia creido que los sacrificios, offrendas, oraciones y suffragios, que se hacen y offrescen en la iglesia católica por los defunctos, no les aprovechan ni relievan de cosa alguna, é que los tales suffragios son supérfluos y de ningun efecto.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla tenia por oppinion que los cristianos que tuviessen fee no habian de rogar ni hacer oracion á los Sanctos, diciendo que la intercession de los Sanctos no aprovechaba cosa alguna, ni tenia valor para la salvacion de los peccadores.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla tenia por oppinion que la iglesia católica, apostólica, romana, no tenia poder ni auctoridad de iglesia para obligar á ningun cristiano á sus preceptos, ayunos, vigilias ni fiestas, ni prohibir ni hacer distincion de manjares.

Iten: que el Papa, ni otro perlado ni sacerdote, no tenia poder para excomulgar ni absolver ningun cristiano, é que las indulgencias jubileos y perdones, quel sumo Pontifice concede, no aprovechan ni tienen valor á los cristianos para el perdon de los peccados.

[p. 634] Iten: que ansi mesmo sentia mal el dicho Pedro de Cazalla de las religiones y observancia de frailes, monjas y clérigos, diciendo que no los habia de haber; é que la profession, votos y promessas, que hacian en las tales religiones, no les obligaban ni se habian de cumplir.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia criedo que la confession vocal que hace el penitente al sacerdote, de que usa la sancta madre iglesia católica, no es necessaria, ni es sacramento, ni aprovecha para el perdon é absolucion de los peccados, ni de cosa alguna, diciendo que la confession no ha de ser sino mental á solo Dios.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia creido é afirmado que en la iglesia católica no hay ni habia de haber más de dos sacramentos, que son el del baptismo é comunion, en memoria de la pasion y cena del Señor; é que los demás de que la santa madre iglesia usa é aprueba no eran sacramentos, ni tenian virtud de sacramentos.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia dicho y creido que en el sanctisimo sacramento de la eucharistia de la hostia y cálice consagrado no está Jesucristo, nuestro Dios y redemptor, verdadera ni sacramentalmente, sino solamente espiritualmente, por fee del que lo recebia, y no real ni corporalmente, como nuestra santa fee católica y la santa madre iglesia nos lo enseña y predica.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia creido que todos los cristianos, ansi sacerdotes como seglares, habian de comulgar y recebir el santo sacramento de la eucharistia debajo de ambas especies de pan y de vino, y que ansi se habia de administrar á los fieles, y no como lo administra y usa la iglesia católica.

Iten: que el dicho Pedro de Cazalla habia hecho la comunion de la cena, juntamente con otras muchas personas, tomando é recibiendo un poco de pan é vino, segun y como lo hacen é usan hacer los luteranos, lo cual habia hecho muchas é diversas veces, habiendo oido é predicado, antes de la dicha

comunion y cena, un sermon y plática particular de la secta y errores de Lutero, en el cual alababan la dicha secta y heregia diciendo que Lutero habia sido sancto y tenido y defendido la verdad.

[p. 635] Iten: que habiendo sido una persona prendida por errores heréticos que tuvo, dijo el dicho Pedro de Cazalla que habia sido injustamente prendido, y que era bueno y defendia la verdad; é que él lo habia tratado con la dicha persona y que habia sido gran yerro retratarse, porque el dicho Cazalla lo tenia por verdad.

Iten: que en la casa del dicho Pedro de Cazalla, en el lugar donde él era cura é moraba, se hacian juntas y conventículos y sermones de la cena donde, despues de haber predicado, comulgaban muchas personas *sub utraque specie*, juntamente con el dicho cura Cazalla; el cual tenia libros heréticos de Lutero y Calvino y de otros muchos hereges, los cuales leia él y comunicaba leyéndolos á otras muchas personas, queriéndolos inducir é induciéndolos á la dichá dañada secta de Lutero.

Iten: que habia aconsejado á otras personas que no comulgassen, porque creia que en el santo sacramento del altar no está Jesucristo verdadera ni sacramentalmente, y decia que mejor se recibia con el espiritu que corporalmente; é ansi nos pidió que declarando por nuestra sentencia diffinitiva al dicho Pedro de Cazalla por tal herege, apóstata, luterano pertinaz, é dogmatizador de la dicha dañada secta, le mandassemos condenar y condemnassemos en las mayores y más graves penas que por derecho comun, leyes y pragmáticas destos Reinos, é instruciones deste Sancto Officio, hallasemos contra los semejantes herejes establecidos; confiscando é aplicando sus bienes á quien segun derecho deben ser aplicados; degradando é deponiendo actualmente, al dicho Pedro de Cazalla, de cualquier orden eclesiástico sacerdotal que tenga é haya recebido, relajando su persona á la justicia y brazo seglar; é sobre todo pidió serle hecho entero cumplimiento de justicia; é seyéndole leida la dicha acusacion, respondió, el dicho Pedro de Cazalla, que confessaba haber tenido y creido que teniendo que no habia purgatorio, lo demás, como son sacrificios, offrendas, oraciones ni suffragios por los defunctos no eran necessarios ni les aprovechaban, y que eran superfluos y de ningun effecto; y que ansi mismo habia tenido dubda de si aprovechaba la confession vocal, de que usa la iglesia, para el perdon de los peccados, é de si era sacramento é aprovechaba al penitente la absolucion del sacerdote; pero que no lo habia creido ni habia ido contra ello, en dicho ni en fecho, antes se habia confessado **[p. 636]** y confessado á sus feligreses, puesto que habia dubdado dello, é que se referia é refirió á lo que tenia confessado, é lo demás contenido en la dicha acusacion lo negaba y negó; é comunicó este su negocio con su letrado, con cuyo parescer pidió misericordia de su culpa y concluyó; y habiendo concluído el dicho fiscal, las partes fueron rescebidas á prueba en forma; y el dicho fiscal, para en prueba de su intencion, hizo presentacion de las confessiones por el dicho Pedro de Cazalla hechas, en lo que hacian en su favor, y de los testigos y probanzas que contra él habia; é pidió fuessen ratificados; después de lo cual pidió audiencia el dicho Pedro de Cazalla, é traido ante nos dijo: que él pidió la dicha audiencia para decir y magnifestar todo aquello que nuestro Señor le habia alunbrado, é declarar en lo que le habia offendido, é que no lo habia antes dicho por no estar tan acordado, é por esta causa suplicaba se hiciesse cuenta que él hacia esto el primero dia que vino á esta audiencia; é que, para que pudiesse más enteramente hacer la dicha su confession, pidió le fuesse leida la dicha acusacion, é seyéndole leida *de verbo ad verbum* dijo: que lo que habia tenido y enseñado á otras personas y platicádolo, de cierto tiempo que declaró á esta parte, es que ha creido que por la passion y méritos de Jesucristo somos justificados delante del Padre, é que para que esta justificacion no era menester obras de nuestra parte sino sola confianza y fiducia en lo sobredicho; é que en indicio é magnifestacion de que esta justificacion sea ansi habian de ser las obras de caridad

con Dios y con el prójimo, y que donde estas no hobiesse no tuvo la justificacion por buena, como el arbol que no tiene fruta que no le tiene por buen arbol; y que esto era lo que habia tenido en este articulo y que esto le habia comenzado á enseñar una persona estando en cierta parte que tenia declarado; é que él habia tenido y creido que la lee, sin obras ni otra satisfacion, justificaba á los creyentes; y que las obras de penitencias, ni ayunos, ni oraciones, ni ninguna abstinencia eran meritorias, ni aprovechaban para salvacion de los peccadores, diciendo que ya estaban justificados por lar passion y muerte de Jesucristo, en el sentido siguiente: que creia que la penitencia habia de contener en si aborrescimiento del peccado y dolor dél, que es lo que los scolásticos llaman contricion, y el conoscer estar imposibilitado **[p. 637]** para salir del, é ser libre de los daños que acarrea, sino fuesse por la passion y muerte de Jesucristo, nuestro Señor; en manera que esta contricion y conoscimiento no le ponia como meritorio de la justicia sino como disposicion para recebirla; y lo restante de la penitencia, como es disciplina é ayunos é satisfacion y otras obras semejantes, que siempre entendió ser necessarias todas las veces quel negocio lo requiriesse, conviene á saber: la disciplina para el castigo de la carne cuando hace rebelion contra el espiritu, y la satisfacion cuando el prójimo estuviese injuriado; é que esta confession es en declaracion del capitulo de la acusacion que trata de la justificacion, y que desto fué la comunicacion que tenia dicho con todas las personas que habia declarado; é que habia creido y tenido que los que recebian la justificacion de sus peccados, en la manera ya dicha, eran salvos y quedaban libres de culpa y pena, y los que no, que eran condemnados; y que ansi habia creido que no habia purgatorio, porque en los tales no quedaba pena que purgar en la otra vida; é como cosa correlativa de que no habia purgatorio creyó y tuvo, é comunicó con muchas de las dichas personas, que los sacrificios, offrendas, oraciones é sufragios que se hacian y offrescian en la iglesia católica por los defuntos, no les aprovechaban ni relevaban de cosa alguna, y que los tales sufragios eran supérfluos é de ningun fructo; y que habia tenido que no era necessaria la intercession de los santos, que el que tenia á Dios propicio y favorable y le conociesse, por la passion y méritos de su hijo no tenia necessidad de intercession alguna; lo cual le habia movido á creer por mandarnos el mesmo Jesucristo que todo lo que pidiessemos á su Padre fuesse en su nombre; é en cuanto al articulo que toca á la confession vocal al sacerdote, que habia tenido y creido que la principal confession, á que está obligado el hombre cristiano, es á Dios, porque contra el se hizo la offensa; y por esto ha creido no ser obligatoria, mas de consejo ser util, conviene á saber, comunicar con el ministro de Dios sus necessidades de su alma y las cosas de que es más acometido; y que la absolucion que habia creido deber hacer el ministro era la predicacion del evangelio; y que, en este caso, de lo que se habia diferenciado del sentido de la iglesia católica romana habia sido en negar la obligacion á decir todos los peccados, y en la absolucion no atribuyéndola **[p. 638]** á solas aquellas palabras de la forma del sacramento, que son: *ego te absolvo ab omnibus peccatis tuis;* é que aunque esto habia creido no habia dexado por esso de se confessar y confessar á otras personas y usar deste sacramento, conforme á la institucion de la iglesia católica; é que habia tenido que no habia más de dos sacramentos, que son el del baptismo y comunion, é que los otros cinco sacramentos que la iglesia católica ha instituido que no los habia tenido por sacramentos; é que en cuanto al sacramento de la eucharistia habia tenido y creido no ser necessario creer la transsubstanciacion del pan en carne, y vino en sangre del verdadero cuerpo de nuestro redemptor Jesucristo, é que habia creido que era meior administrar el dicho sacramento debajo de ambas species de pan y vino; y que habia hecho la comunion de la cena, juntamente con otras personas, ciertas veces, en ciertas partes que declaró, tomando un poco de pan de lo que comemos é vino, segun y como lo dice el capitulo de la acusacion, excepto que no se mentaba alli Lutero, é que le habia pesado de que una persona que nombró lo hobiesse fecho; é que se acordaba haber enseñado el dicho articulo de la justificacion y lo del purgatorio, como lo tenia declarado, á ciertas personas

que declaró, pero que no se acordaba de primera instancia haber sido el auctor, porque ya las dichas personas estaban en ello; é que cierta persona le dió ciertos libros heréticos de Lutero y de Calvino y de otros auctores reprobados, y él los dió á otras personas, é se comunicaron de unos en otros; y que en cuanto era acusado por el dicho fiscal de no haber confessado enteramente todo aquello en que era culpado, que confessaba ser asi; y que aunque habie dicho verdad en su primera confession, habie faltado en no haber añadido todo lo que agora habie confessado; é seyéndole dada publicacion, en número de veinte y tres testigos, el dicho Pedro de Cazalla dijo: que ya él tenia confessado los errrores en que habia estado y las personas á quien los habia comunicado y enseñado, é que se remitia á las dichas sus confessiones; é que creia que los testigos decian verdad en todo, porque los tenia por buenos; é comunicó la dicha publicacion con su letrado, con cuyo parescer y acuerdo, habiendo alegado de su derecho é justicia, pidió se usasse con él de benignidad é misericordia, como la tenia pedida, é concluyó; y el dicho fiscal ansi mesmo **[p. 639]** concluyo, é nos hobimos dicho pleito por concluso; é habido sobre todo nuestro acuerdo é deliberacion con prelados é personas de letras y rectas consciencias;

Christi nomine invoc ato

Fallamos, attento los auctos y méritos deste processo, que el dicho fiscal probó bien y complidamente su acusacion y querella; damos y pronunciamos su intención por bien probada, é que el dicho Pedro de Cazalla no probó sus excepciones é defensiones; por ende que debemos declarar y declaramos el dicho cura Pedro de Cazalla haber sido y ser herege, apóstata, luterano, enseñador y dogmatizador de la dicha secta de Lutero é sus secuaces, y por ello haber caido é incurrido en sentencia de excomunion mayor, é della estar ligado, y en todas las otras censuras y penas en que caen é incurren los tales hereges luteranos, enseñadores de nueva secta, que so titulo y nombre de cristianos hacen y cometen semejantes delictos; é le condemnamos en confiscacion y perdimiento de todos sus bienes, los cuales aplicamos á quien el derecho los aplica; é que ante todas cosas sea degradado actual y realmente de la orden sacerdotal, é de todas las otras órdenes que tiene, conforme á derecho; é ansi le debemos relajar y relajamos á la justicia y brazo seglar del magnifico caballero Luis Osorio, Corregidor por Su Magestad en esta villa, é á su lugarteniente en el dicho officio, á los cuales rogamos y affectuosamente encargamos que se hayan benigna y piadosa mente con el dicho Pedro de Cazalla; é por esta nuestra sentencia diffinitiva ansi lo pronunciamos y mandamos.

El Licenciado Francisco Vaca. (Rúbrica.)
El Doctor Riego. (Rúbrica.)
El Licenciado Guigelmo. (Rúbrica.)

Dada é pronunciada fué la dicha sentencia por los dichos Señores Inquisidores, que en ella firmaron sus nombres, en la dicha villa de Valladolid, á ocho dias del mes de Otubre de mill é quinientos é cincuenta é nueve años, estando en la plaza principal de la dicha villa, sentados *pro tribunali* en un cadahalso, y el dicho Pedro de Cazalla en el cadahalso de los otros penitentes, donde le fué leida esta su sentencia en alta voz; y luego fué **[p. 640]** degradado del sacerdocio y órdenes sacras que tenia, por el muy ilustre Srñor Don Pedro Gasca, Obispo de Palencia; y habiéndole degradado al dicho Pedro de Cazalla, cura de Pedrosa, acabado el dicho auto, fué entregado á la justicia y brazo seglar del magnifico caballero Luis Ossorio, Corregidor por Su Magestad en esta dicha villa, estando presente al dicho auto la Católica Magestad del Emperador Don Felipe, nuestro Señor, y los Serenísimos Principes Don Carlos, su hijo, é Doña Joana, su hermana, Princesa de Portugal, con toda

su corte y grandes del Reino y otra mucha gente.

Siendo á todo ello testigos Juan Velazquez de Ortega, alguacil del Santo Oficio, é Diego de Arganal é Juan de Vergara, vecinos y estantes en la dicha villa.

Pasó ante mi; *Sebastian de Landeta,* Notario. (Rúbrica.)

[p. 241] V

CARTA DE CARRANZA AL LICENCIADO GULIELMO

«Muy reverendo señor: Un capellán de la capilla de los Reyes me habló para que se diese a vuestra merced licencia para no residir por agora en el beneficio de Carabaca por las justas causas que al presente tiene para su ausencia. E pues yo las sé, e son tan notorias no es menester otra información, e así la mandé luego dar, e por la presente la doy, porque para lo que vuestra merced de presente haze, nosotros dexaremos nuestras iglesias quando fuere menester, y entenderemos en ello. E pues se ofrece agora tratar de esto, diré lo que en Valladolid dije en el collegio hablando con vuestra merced; que deseo lo que todos debemos desear: que ya qué Dios permitió que Fr. Domingo de Roxas cayese tan feamente e con tanto daño suyo y de los otros, habiendo sido criado en la orden, donde siempre le enseñaron la verdad e la doctrina tan contraria a los errores e disparates en que el demonio le derrocó, que Dios le haya alumbrado e le dé gracia que conozca sus yerros, e haga penitencia dellos porque se salve, e porque haziendo penitencia de los principales pecados, también la hará de los menos principales, que son los testimonios que levantó a quien no se lo tenía merecido. Hame dado menos pena por tener creído que Dios habrá proveydo en ello, como lo haze por los que por falsos testimonios padescen. Lo mesmo he deseado del italiano que está presso, llamado D. Carlos, aunque no le conozco, pues que en mi vida le vi ni hablé, sino sola aquella vez que le truxieron al collegio de San Gregorio, que le hablé por media hora poco más o menos, e nunca antes ni después le había hablado. E tengo entendido que de la manera que a mí me engañó **[p. 642]** lo ha hecho con otros. Después acá que yo estoy fuera del reino, a mí me acaesció con él lo que dize Salomón: *«Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter.»* Yo había oído bien deste hombre a muchos, pero que también hablaba mucho en materias de religión, que son fuera de su profesión; y a Fr. Alonso de Castro, de la orden de San Francisco, y a un compañero suyo, que llaman Fr. Gaspar de Tamayo, que vino esta jornada conmigo de Flandres, y agora vive en Salamanca, habia oído dezir lo mesmo, porque vino en su compañía desde Trento hasta cerca de Logroño. Estando yo en Trento los oy después hablar bien dél e de la compañía que les había hecho. Como subcedió, queriéndonos partir para Inglaterra, que Pedro de Caçalla, hermano del Doctor Caçalla, vino a my al collegio algo escandalizado de haberle oydo hablar mal en la materia del purgatorio, yo le dixe que le truxiesse allí, porque había oydo dezir muchas cosas del e yo le examinaría, e visto lo que dezía proveeríamos de remedio. Creo que me dixo que le escreviese yo un renglón e que luego vernía; de esto no me acuerdo bien. En fin, él vino y entró solo en mi celda; e yo le dixe cómo aquel clérigo estaba escandalizado dél, especialmente de la materia del purgatorio; que me dixesse lo que había en aquello e hiziesse satisfacción al clérigo de su escándalo; e que yo había oydo dezir otras vezes que hablaba en muchas cossas fuera de su profession, que yo le amonestaba que mirasse e no pensasse que estaba en Italia, donde le castigarían las obras, porque en España le castigarían las obras e las palabras si no miraba cómo hablaba. Pensando en él no había más de aquella soltura de hablar como la tienen en su

tierra, e juntando las manos delante de los pechos, me conjuró con muchas palabras, diziendo que él no era theólogo ni sabía letras, e que él había hablado en aquella materia como había oydo a otros letrados, e señalóme dos perlados que estaban en el Concilio de Trento, e rogóme que yo le dixiesse en mi conciencia lo que sentía en aquello, y que él jamás sentiría ni hablaría de otra manera sino como yo se lo dixesse, e que si en algunas palabras había errado era por no entender ni saber más. Yo, como le vi tan humilde e hacía tantas protestaciones, creyle, e díxele: «Yo conocí en Trento los perlados que vos me »nombráis; pero nunca los oy hablar en essa materia, sino como »cathólicos e como enseña la Iglesia. Pero pues vos os remitís a »mi conciencia, yo os quiero dezir la verdad, e lo que digo aquí **[p. 643]** os diré en el tribunal delante de Dios» E díxele lo que la Iglesia tiene del infierno e del purgatorio, como lo solemos enseñar de aquellos dos lugares, de los quales en el uno son atormentados eternamente los que mueren en pecado mortal, e en el otro temporalmente los que mueren en gracia sin haber hecho entera satisfacción de sus pecados. Él lo recibió con grande humildad, e haziéndome muchas gracias por averle enseñado e prometiéndome grande enmienda de sus pláticas, yo le dixe que me agradeciesse aquélla, que no le apretaba con más rigor; que si entendía que no se enmendaba en su manera de hablar que lo pagaría todo junto. Él tornó a prometerme la enmienda, y ansí se fué. La verdad que yo pensé que remediaba una alma, pensando que no había en él más de aquella soltura de hablar que había visto en su tierra, aunque a él nunca en ella le vi ni en España más del poco tiempo que duró esta plática. Salido yo de allí encontré al Pedro de Caçalla en el collegio e le dixe que pensaba bastaba la diligencia hecha, e porque dezía que por ignorancia había errado, sin saber que erraba, que ahora que estaba enseñado de la verdad prometía de enmendarse, e que por venir mal enseñado de su tierra le debíamos creer por esta vez. Pero que pues ya no peccaría por ignorancia, si le viese hablar mal que luego diesse aviso al Officio de la Inquisición. Esta es la historia de aquel hecho. E la he referido a vuestra nerced porque se usan agora mucho de falsos testimonios. E pues entonces estuvo esse italiano falso conmigo, podría ser que también lo estuviesse allá. E si otra cosa dixiere contraria a lo que aquí digo que entienda que es mentira...

»AI muy reverendo señor el licenciado Guigelmo, inquisidor en Valladolid. »

[p. 644] VI

ACTAS DEL CABILDO DE SEVILLA, RELATIVAS AL NOMBRAMIENTO DE LA CANONJÍA MAGISTRAL, VACANTE POR MUERTE DEL DOCTOR EGIDIO

«13 de Junio de 1533.

»Los señores llamados *ante diem*, por votos recibieron por predicador de esta santa iglesia al Doctor Constantino, con otro tanto salario de lo que dan al Maestro Ramírez, así de pan como de dineros.

»Martes 29 de Marzo de 1541.

»Algunos señores manifiestan tener idea de haberse acordado por el Cabildo que Constantino no fuese recibido a predicar sino cuando se le llamase; pero no apareciendo el acuerdo en el libro del

señor Secretario, se confirmó a Constantino en su cargo de predicador de esta santa iglesia.

»5 de Febrero de 1556.

»En este día mandaron se pongan edictos en esta ciudad para la Calongía Magistral, vacante por muerte del Doctor Egidio.

»Viernes 17 de Abril de 1556.

»Item mandaron se paguen los sermones de Cuaresma y se dé en limosna dellos al Doctor Constantino, por todos los que ha predicado este año de 1556, sesenta ducados.

[p. 645] *»Miércoles 22 de Abril de 1556.*

»En esta sesión, cumplido ya el plazo (el lunes próximo pasado) de los edictos para la elección de Magistral, el Provisor D. Juan Ovando excita al Cabildo para dicho acto, y alega el derecho que tiene para intervenir en la elección, según la disciplina de aquel tiempo, a cuyo efecto pide se le muestren las Bulas fundamentales que para proveer esta Calongía en esta santa iglesia hay.

»Jueves 23 de Abril de 1556.

«En este día se leyeron las Bullas y Breves que el Cabildo tiene para proveer las dos Calongías, Doctoral y Magistral, y «se »mandó se diese noticia de todo al Cabildo para que se provea »que al dicho señor Provisor se le dé la parte que tiene en la pro»visión de estas Calongías, y el Cabildo no pierda lo que fuere »suyo de derecho».

Viernes 24 de Abril de 1556.

»En este día presentaron sus títulos los opositores a la Magistral. «Primeramente, el Doctor Constantino de la Fuente hizo »presentación de un instrumento público, que pasó ante Francisco »López de Soto, clérigo de Sevilla, en treinta días del mes de Agos»to del año de mil y quinientos y treinta y cuatro, por el cual »parece haberse graduado el dicho Doctor Constantino de Licen»ciado en Sacra Teología, en la Universidad de Sevilla, en el »colegio de Santa María de Jesús, escrito en pergamino, con su »sello pendiente, como es costumbre del dicho colegio de poner »en semejantes autos.» También presentaron los suyos los demás opositores, que fueron: Doctor Pedro Sánchez Çumel, Canónigo Magistral de Málaga; el Doctor Francisco Meléndez, el Doctor Francisco Moratilla y D. Miguel Mazuelo.

»Domingo 26 de Abril de 1556.

»En este día, reunidos los Canónigos ordenados *in sacris* (únicos que tenían derecho para elegir en las mencionadas Canongías), se aprobaron y dieron por buenos los títulos anteriormente mencionados.

[p. 646] *»Lunes 27 de Abril de 1556.*

»Se señala día para que los opositores prediquen, y se les manda notificar. (Algunos opositores tomaron punto y predicaron en sus días respectivos, pero no todos, porque el Cabildo habia exceptuado de esta obligación a los que ya con distinto motivo hubiesen predicado entre los dos coros. Constantino se excusó por enfermo.)

»Viernes 8 de Mayo de 1556.

»EI Doctor Miguel Mazuelo, opositor a la Calongía Magistral, hace por escrito un requerimiento para que «los opositores no lean »(diserten) públicamente e disputen sin ser, como no son, obli »gados a ello, sino que baste el título de Doctor en Universidad »aprobada y examen hecho». Y poniéndose a votación el punto, se acordó por la mayor parte que no se obligara a leer ni a disputar al que no quisiere, pues las Bulas no obligan a ello.

»Lunes 11 de Mayo de 1556.

»En este día Alonso Guerrero, Procurador que mostró ser del Doctor Constantino, presentó una fe de Notario, que dice así: «Por la presente doy fe a todos los que la presente vieren, como en »sábado 22 del mes de Mayo, en la vigilia de la Trinidad del año »1535, el M. R. Sr. Fr. Sebastián de Obregón, Obispo de Marrue»cos, de licencia y comisión del Ilmo. y Rmo. Sr. D. Alonso Man»rique, Arzobispo de Sevilla, celebrando órdenes generales dentro «de la iglesia colegial del Santísimo Salvador de esta ciudad, «promovió al sacro presbiterato al R. Doctor Constantino de la »Fuente, de la diócesis de Cuenca, de licencia de su Prelado. »Y porque así pasó, y en fe y testimonio de verdad, di esta pre »sente fee, firmada de mi nombre, fecha a diez de Mayo de 1556. »años. *Ita est.-Juan Suarez,* Notario.» Y a continuación presentó el mismo Procurador la siguiente fé del Obispo: «Nos, D. Sebas«tián de Obregón, por la gracia de Dios y de la Santa Madre Igle«sia de Roma, Obispo de Marruecos, Arcediano de Carmona y «Canónigo de la santa iglesia de Sevilla; por la presente testifi»camos como en años pasados celebrando órdenes generales en **[p. 647]** »la iglesia colegial de San Salvador de Sevilla, de licencia del »Rmo. Sr. D. Alonso Manrique, Cardenal y Arzobispo de la dicha »santa iglesia, de buena memoria, promovimos al orden sacro »sacerdotal al R. Doctor Constantino de la Fuente, en cuyo tes »timonio firmamos ésta de nuestro nombre, fecho en nuestra »casa de San Telmo, domindo diez días del mes de Mayo 1556 »años.-El *Obispo de Marruecos.»* Y últimamente, la siguiente fé de los médicos, para probar con ella que su parte no podía »predicar ni leer sin gran perjuicio de la salud y vida. Dice así: «Nos, los que aquí firmamos nuestros nombres, por la presente »testificamos, que vimos y visitamos al Sr. Doctor Constantino »de la Fuente, y le hallamos estar enfermo de enfermedad harto »peligrosa, así por el poco sueño, como por la hinchazón que tiene »en el estómago y vientre, y grandes calores y sed ingentíssima y »durera grande en las venas que atraen el mantenimiento del »estómago para el hígado, demagrado, calor de hígado y de falta »de poderse proveer y dolores de ijada y tripas, de donde nos »parece que si al presente predicase o leyese lección pública, »pornia su salud y vida en peligro. Y esto es lo que nos parece »conforme nuestras conciencias y con juramento a Dios y esta »señal de la **^** que es así la verdad. En cuyo testimonio, de pedi »mento del Bachiller Alonso Guerrero, Procurador que dijo ser »del dicho Doctor Constantino, dimos la presente testificación »que es fecha en Sevilla a diez días del mes de Mayo de 1556 »años.- *El Doctor Monardes.-El Licenciado Olivares.-El Doctor »Cabra.»*

«Tarde del mismo día 11 de Mayo de 1556.

«Reunidos los muy magníficos señores Canónigos ordenados *in sacris*, visto por los dichos señores como los opositores que habían querido leer voluntariamente habían ya leído, y que ya no restaba alguna diligencia que hacer, conforme a las Bullas que en esta santa iglesia hay para proveer la Calongía Magistral, y estando tratando en mandar llamar para proveer la dicha Calongia, el dicho señor Provisor Juan de Ovando, parte por escrito y parte de palabra, dijo, que por cuanto entre los dichos señores del Cabildo y en este Capítulo se ha tratado y trata de la provisión y elección de la Calongía y Prebenda Magistral que al presente **[p. 648]** está vaca en esta santa iglesia, y en el proceso y tratado della acuerdan diferentes cosas, y cerca desta Calongía Magistral y las semejantes que hay en toda España hay Bullas de nuestros muy Santos Padres Sixto, Inocencio y León, y de otros Sumos Pontífices, las cuales disponen e ponen forma cómo se debe hacer la elección de las dichas Calongias entre las personas que a ellas se opusieren, y especialmente en la primera de nuestro muy Santo Padre Sixto IV se dispone que las personas en quien se oviese de hacer la elección sean calificadas con ser graduadas de Licenciados o Doctores en estudio general de las Universidadres aprobadas en España, según consta todo más largo por las Bullas que en esta santa iglesia están, las cuales piden y requieren que ellas o sus traslados autorizados se pongan en el proceso de esta elección. Y otro sí, por cuanto por la Bulla de León y decisión *extravagante*, la cual dijo que alegaba y alegó por pública y notoria, y para más noticia della presentaba un traslado, la cual es usada y guardada en toda España, en que se dispone que en las dichas elecciones proceda público examen, requiriéndolo por forma y aunque no lo requiera, que es útil y provechoso y cosa necesaria que en semejante elección proceda público y riguroso examen en que concurran muchos hombres doctos, para que se entienda la doctrina que cada uno de los opositores tiene e puede enseñar por el peligro que de allí se podría seguir y redundar, lo cual ha mostrado la experiencia en el último poseedor desta Calongía, [1] y por tal dijo que lo alegaba y alegó, y si necesario es se ofrece a dar información incontinenti. E otro sí, por cuanto por Estatuto desta santa iglesia, confirmado por los Sumos Pontífices, está establecido que ninguno que descienda de padres e abuelos sospechosos en la santa fe católica pueda ser admitido en esta iglesia. E otro sí, por cuanto los dichos señores Capitulares ovieron puesto edictos para la provisión desta Calongía, e por ponerlos hicieron juicio ordinario y deben oír a los opositores de su justicia, y esto no se puede hacer cómodamente si no es leyendo e disputando. Por tanto el dicho señor Licenciado Juan de Ovando, Provisor desta santa iglesia y arzobispado, como a quien pertenece la elección de la dicha Calongía juntamente con los dichos señores del dicho Cabildo, dijo que les pedía e requería que **[p. 649]** guardasen la forma en las dichas Bullas e costumbre e Estatutos, mandando a los opositores calificar sus personas mostrando sus títulos de clericato, dando información de sus linajes y de cómo son graduados, y haciendo examen público, como se suele hacer, y alguno o algunos de los opositores han hecho; y otro sí dando información que no tienen flaco ni mácula que les impida ser opositores y elegidos en esta santa iglesia; y que si ansí lo hicieren harán lo que deben, y donde no, en cuanto es coelector con los dichos señores del Cabildo, protesta la nulidad de cualquiera cosa que contra lo susodicho hicieren y atentaren hacer, y de cualquiera cosa que atentaren en contra de lo susodicho, desde agora para entonces dijo que apelaba e apeló para ante nuestro muy Sancto Padre y su Santa Sede Apostólica, y para ante quien y con derecho debe, e pedía e pidió los apóstolos con todas las instancias que de derecho se requieren, y protestaba y protestó el auxilio de la fuerza, y pidiólo por testimonio.

»Otro sí dicho señor Licenciado Juan de Ovando, Provisor en esta santa iglesia y arzobispado, dijo,

como juez ordinario de la dicha iglesia y arzobispado, a quien pertenecía hacer guardar la forma de las dichas Bullas, Estatutos y costumbres tocantes y pertenecientes a la dicha elección desta Prevenda, provecho e utilidad desta dicha iglesia, que mandaba e mandó a los dichos señores Capitulares, so pena de excomunión mayor *latae sentenciae, «trina canonica monitione praemissa»,* en la cual incurran *ipso ^ acto* que lo contrario atentaren, y de quinientos ducados, aplicados para la guerra que su magestad tiene contra infieles, que no elijan ni atenten elegir ninguno de los opositores que están opuestos a esta dicha Prevenda e Calongía, ni a ningún otro que no haya calificado su persona con haber dado información della y de su linaje, y haber sido examinado públicamente, leyendo e disputando e confiriendo con los demás opositore.s, según y como alguno o algunos dellos lo han hecho; porque puesto caso que las Bullas y costumbres no lo requieran, «lo cual sí requieren», a él, como Ordinario, pertenece examinar y entender la suficiencia que cada uno tiene para el beneficio que pide o ha de ser elegido, y su voluntad es de examinar desta manera al que a esta Prevenda pretendiese ser opuesto, y de excluir al que así no fuere examinado, por el gran peligro que de allí podría redundar, y habia la experiencia demostrado, según dicho es.

[p. 650] »Otro sí el dicho señor Provisor dijo que por cuanto le ha sido hecha relación que muchos de los dichos señores Capitulares han hablado y negociado que la Prevenda se dé antes a un opositor que a otros, ofreciéndole gracias y favores en la manera de la elección y procurando que otros se lo ofreciesen, les mandaba, so pena de excomunión mayor *latae sentenciae,* y de los dichos quinientos ducados que ninguno, pública ni secretamente, negocie por ninguno de los dichos opositores, ni descubra su voto, ni pida a otro que lo descubra, ni se declare, ni ande sobornando, y lo contrario haciendo, desde agora los amonesta una y dos y tres veces, y tantas cuantas de derecho debe, y la dicha amonestación *praemissa,* desde agora promulga sentencia de excomunión mayor *latae sentenciae* contra cualquiera que lo contrario hiciere; y para justificación de lo que ansi mandaba y mandó el dicho señor Provisor, que si alguno se sintiese por agraviado de alguna cosa de todo lo susodicho, que alegando causa y razón bastante ante él, le oiría y guardaría justicia (esto por escrito); de palabra dijo el dicho señor Provisor, que por cuanto le consta por fe del Notario del Cabildo que el Doctor Constantino es opositor a la dicha Calongía, y así mesmo por una información sumaria le consta que el dicho Constantino es casado, en la mesma forma y so las mesmas penas les manda, mandaba y mandó que no traten ni atenten a lo elegir hasta tanto que califique su persona y liquide cómo no hace vida maridable con su mujer y la dispensación que para ello tiene, y hasta que él lo haya hecho conforme a ciertas provisiones y requisitorias que para lo averiguar tiene discernidas y discernirá, con apercibimiento que si lo contrario trataren y pretendieren tratar, demás de declararlos haber incurrido en las dichas penas, procederá contra ellos como contra personas que tratan de elegir a hombre casado a beneficio eclesiástico, del cual es incapaz.

»E visto lo susodicho por los dichos señores Canónigos ordenados *in sacris* que presentes estaban, dijeron que mandaban y mandaron llamar para mañana martes para tratar en la provisión e elección de la Calongía Magistral y dar la posesión al tal elegido si fuere menester.

»Este mismo día mandaron llamar para ver el requerimiento que hizo el señor Provisor y responder a él, y cometieron a los Sres. Ojeda, Doctor Esquivel, Fernando de Saucedo, **[p. 651]** Doctor Ramírez, sus con-Canónigos, comuniquen Con los letrados lo que se debe responder y lo traigan ordenado para mañana.

»Martes 12 de Mayo de 1556.

»Asistieron, sin faltar ninguno, todos los Canónigos ordenados *in sacris,* y cometieron al Secretario capitular, Gonzalo Briseño, y a Francisco Pérez, Notario del señor Provisor, para que leyesen y notificasen al dicho señor la contestación del Cabildo al requerimiento de que se hace mención, y la que en resumen dice que las Bullas del Papa Sixto no exigen a los opositores a dichas Calongías, sino el título de estar graduado de Doctor o Maestro en Universidad aprobada; que de las Bullas citadas de Inocencio y León no tiene el Cabildo noticia que fuesen habidas, recebidas ni usadas en España, las cuales, aunque existiesen como *extravagantes* (fuera del cuerpo del derecho), no hacían fe como no se presenten originales; que no consta al Cabildo que ninguno de los opositores esté comprendido en el Estatuto que prohibe la admisión de condenados, reconciliados, etc., antes bien se presumen todos buenos por presunción natural y orden y estilo que se ha guardado siempre en esta santa iglesia; que la necesidad de dar información en dicho sentido se había contradicho en otra ocasión estando presente S.S. Rma. (el Arzobispo); que las inculpaciones que el Provisor hace al Cabildo referentes a intrigas amaños y sobornos, son falsísimas de todo punto; que (cuanto a los mandos de censuras, etc.) el Provisor debía tener entendido que su merced no entraba en esta elección como superior e juez, sino como coelector *una cum capitulo,* conforme a derecho, «y »siendo como es ansí, en ningún acto concerniente a esta dicha »elección e colación se puede entremeter ni conocer dél, ni menos »nos puede descomulgar ni poner otra pena alguna por esta razón »llamándose ejecutor de las dichas Bullas, pues no lo es sin nos »otros, porque de lo contrario se seguiría que todas las veces que »el Prelado o su Vicario quisiesen estorbar las semejantes elec »ciones, ternían esta forma de impedirlas con censuras y otras »penas y cominaciones para intimidar a los Capitulares electores, »lo cual, ni es de la mente del derecbo ni de las dichas Bullas, y »basta lo que está establecido por derecho común, que si por cual »quier **[p. 652]** defecto del electo y proveído la elección es nula, resulta »en daño del electo y de los electores, que serían privados por »aquella vez del auto de la elección o provisión que *audacter* »hicieron, sin por ello incurrir en otra pena alguna, conforme al Concilio lateranense»; que en tal virtud requerían al señor Provisor para que alzase las censuras e penas, y de no lo hacer, que apelaban al Papa Paulo IV, haciendo todas las intimaciones y protestas conducentes. Otro sí a lo de la información de estar casado Constantino, dice el Cabildo que el señor Provisor no puede hacerla (la información), porque siendo parte con el Cabildo en dicha elección, en uso de las facultades que les dan las Bullas, no puede su merced al mismo tiempo ser juez y parte; y que el señor Constantino es hombre de muy buena vida y ejemplar conducta y buena opinión, y tenindo «de más de veinte años »a esta parte, y por todo el dicho tiempo, por sacerdote de misa »y por muy eminente predicador e teólogo, e por tal ha sido y »es comúnmente reputado, así de nosotros como de todas las »personas que le han conocido y tratado y del tienen noticia, sin »saberse ni entenderse dél otra cosa en contrario, porque si otra »cosa fuera no pudiera ser menos, sino que nosotros lo supiéramos »y entendiéramos, y por haber estado siempre e residido en esta »ciudad y predicado en esta santa iglesia todo el tiempo, viéndolo »y sabiéndolo S. S. Rma. el Arzobispo, nuestro señor y Perlado »y los demás Prelados sus predecesores, e no lo prohibiendo, y »por tal persona el Sermo. y católico Rey D. Felipe, nuestro Rey »y señor, lo tuvo en su servicio e se confesó con él y le hizo proveer »de la Maestrescolía de Málaga, y le da salario por su predicador, »y estando en servicio de su magestad le fué ofrecida esta Pre »venda en otra vez sin oposición alguna, e no la quiso acetar, »lo cual todo es notorio». Por tanto, pide el Cabildo también que reponga el señor Provisor y alce las censuras sobre este último particular impuestas, apelando para el Papa Paulo IV si no lo hiciere su merced, como es justicia. Otro sí que habiéndose ayuntado el Cabildo para hacer la elección de Magistral, invocando ante toda cosa el nombre y favor del Espíritu Santo, requieren al señor Provisor para que no ponga

obstáculo alguno, porque las dificultades opuestas relativas al Doctor Constantino, y otra cualquiera, han de verse y decidirse por el supremo juicio de nuestro muy Santo Padre, juez común y supremo; dende no, **[p. 653]** protestamos de proceder a hacer la dicha elección y provisión tanto cuanto con derecho e por las dichas Bullas de facultad nos es concedido, sin más le esperar ni dar lugar a dilaciones, y pedímoslo por testimonio, y a los presentes rogamos que dello sean testigos de cómo se notificó el dicho requerimiento.- *Miguel de la Paz* y *Francisco de Quevedo*, testigos.

»Y el dicho señor Provisor Juan de Ovando, respondiendo al dicho requerimiento, dijo que su intención no ha sido de hacer agravio, y que así donde no hay agravio no suele haber apelación, ni el derecho lo permite, y para mayor justificación de lo que tiene mandado y requerido hizo demostración de dos sumarias informaciones, y sin los nombres de los testigos, si no fuese a juez competente que de la causa pueda y deba conocer, las manda poner en el proceso y está presto de las dar muy más copiosas por los mismos artículos y preguntas (las cuales no se leyeron porque nada dió el dicho señor Provisor), y así les denegaba y denegó la dicha apelación como frívola, y si trataren o atentaren de hacer la dicha provisión o elección, desde aquí los cita para ver de denunciar y declarar haber incurrido en las dichas censuras y penas. E otro sí, por cuanto por la alegación que tienen fecha en favor de un particular de los dichos opositores muestran claramente ser sus fautores, y de jueces hacerse partes, y alegar en su nombre, se han privado de la jurisdicción e son jueces sospechosos, y como coelector por tales los recusa, y así les pide e requiere que no se entremetan a proceder en la dicha elección sin primero nombrar árbitros. E que él, como tal coelector, está presto de lo nombrar, e juró en forma que esta recusación no la pone por malicia e como juez, a quien por autoridad ordinaria pertenece el conocimiento de esta causa, les manda, so pena de excomunión mayor *latae sentenciae*, que no se entrometan a hacer la dicha elección hasta que, habiéndolos oído declare si deben ser jueces en ello o no, pues sin tener poder del Licenciado Constantino, de jueces se han hecho partes, diciendo e alegando en su favor mucho más de lo que él supiera decir ni alegar.

»Respuesta del Cabildo

»E luego los dichos señores Canónigos respondieron que dicen lo que dicho y alegado tienen, y afirmándose en sus apelaciones, y no apartándose dellas, antes ratificándose en ellas y añadiendo **[p. 654]** agravio a agravio, fuerza a fuerza, apelación a apelación, apelan de su merced y de lo por él nuevamente mandado para ante nuestro muy Santo Padre y para allí y donde apelado tienen, y piden le sea otorgada esta apelación con los apóstolos dellas, por quien se la pueda y deba otorgar, y concedidos los apóstolos que en este caso el derecho permite y concede, e pídenlo por testimonio y protestan el auxilio de la fuerza no haciendo alguno lo que es en sí ninguno.

»Respuesta del Provisor.

»E luego el dicho señor Provisor dijo que él estaba presto de os oír en todo, y que ofreciéndoles esta audiencia, siendo la apelación de acto interlocutorio, no les hace agravio, atento lo cual de nuevo les deniega la apelación y les mandó dar testimonio.

»Respuesta del Cabildo.

»E los dichos señores Canónigos dijeron que apelan desto como de lo al según apelado tienen. E

luego incontinenti los dichos señores, *nomine Domini invocato,* dijeron que querían votar en la dicha elección, y hacer collación e canónica institución a la persona de los dichos opositores que más idóneo y suficiente para servir los dichos canonicato y Prevenda, y ser proveído dellas, les pareciere e tuviese más votos. E luego el dicho Provisor, que presente estaba, dijo que bien sabían que les tenía mandado, so pena de excomunión et quinientos ducados, que no votasen ni procediesen en la dicha elección hasta que fuesen vistos y examinados los objectos que él tenía puestos contra la persona del Doctor Constantino, y que pues querían votar sobie ello, que el los declaraba por descomulgados a todos en general y a cada uno en particular, y haber incurrido en la dicha pena pecuniaria. E luego incontinenti todos los dichos señores Canónigos, e cada uno dellos por sí, dijeron que ellos y cada uno dellos en general y particular tenían apelado dél y del dicho mando en tiempo y en forma para ante nuestro muy Santo Padre e su Santa Sede Apostólica, y para donde con derecho podían e debían, atento que ni él ni ellos, por ser como son electores y coladores del dicho canonicato y Prevenda por facultad apostólica, no **[p. 655]** eran ni son jueces para poder conocer ni recibir probanzas sobre los dichos objectos, sino parte tan solamente para usar del derecho y facultad que para lo susodicho la Sede Apostólica le tiene concedida por sus Bulas; y atentas las demás razones en su apeación contenidas, y haciendo así según derecho, no los podía declarar, y así el mando como la declaración eran y son nulas por defeto de la jurisdicción, y que a mayor abundancia y cautela, si necesario era, no haciendo alguno lo que en sí era ninguno, de nuevo apelaban de la dicha declaración para nuestro muy Santo Padre según y como apelado tienen, no se apartando de las dichas apelaciones, antes ratificándose en ellas; votando verbalmente por su orden, *nemine discrepante* de los dichos señores Canónigos, nombraron *unanimiter* al Doctor Constantino de la Fuente para ser proveído e instituido de la dicha Calongía, demandaron se le hiciese collación e provisión e canónica institución della, y que, en cuanto en ellos y cada uno dellos era, se la hacían E luego incontinenti pareció presente en el dicho Cabildo Alonso Guerrero, clérigo, como Procurador que mostró ser del dicho Doctor Constantino, por virtud de un poder de que hizo presentación para lo desuso e infraescripto, que pasó ante Antonio Ramos, Notario, en diez días deste mes de Mayo de 1556. E pidió e requirió a los dichos señores manden poner en efeto lo que estaba votado y determinado por ellos faciéndole collación, provisión e canónica institución a él en nombre del dicho su parte de la dicha Calongía, asinando silla en el coro y puesto en Cabildo como es uso y costumbre. E luego el dicho señor Provisor dijo que protestaba por su parte la nulidad, porque todos estaban denunciados por descomulgados, e dijo se llamase para otro día siguiente a Cabildo a los que eran legítimos electores. E luego los dichos señores dijeron que ellos no se tenían por descomulgados ni declarados por las razones dichas e por estar debajo de sus apelaciones e que todos habían sido llamados, y estaba ya votado y determinado el negocio susodicho, e que pedían e requerían a su merced se conformase en su voto con ellos en la dicha elección e collación. E visto por los dichos señores como no se conformaba ni quería conformar con ellos, cometieron y mandaron al señor Tesorero D. Antonio de la Peña, Canónigo de la dicha santa iglesia que presente estaba por Presidente, que haga a dicho Alonso Guerrero en el dicho nombre de su parte collación e provisión e **[p. 656]** canónica institución. E luego el dicho Alonso Guerrero hincó las rodillas ante el señor Tesorero, el cual, *per impositionem birreti,* le hizo la dicha collacion, provisión e canónica institución, y así él como todos los dichos señores Canónigos cometieron al señor Canónigo Gerónimo de Isla vaya con el dicho Alonso Guerrero al coro de esta santa iglesia, e le dé e señale en el dicho coro, a la parte del Arcediano de Sevilla, una de las sillas altas, e faga todo aquello que en semejante recepción se acostumbra hacer y es necesario, para lo cual fueron testigos Francisco Quevedo y Miguel de la Paz.

»E luego el dicho Alonso Guerrero dijo que acetaba y aceptó en el dicho nombre la dicha collación e

provisión, y a mayor abundamiento e por mayor seguridad apelaba y apeló desde entonces para ante su Santidad de nuestro muy Santo Padre Paulo, papa, IV e su Santa Sede Apostólica, en forma de cualquier auto o autos o provisión o collación, que cualquier otra persona o el reverendísimo señor Arzobispo o sus oficiales hiciesen o intentasen de hacer contra la dicha que en su persona o su parte estaba hecha, e de otra cualquier perturbación, protestando la nulidad de todo e que no le parase perjuicio.

»E luego el dicho señor Canónigo Gerónimo de Isla, Comisario susodicho, fué al coro con el dicho Alonso Guerrero, y le dió posesión, echando en el acto algunas monedas en señal de verdadera e pacífica posesión. En seguida volvió al Cabildo el Canónigo Isla y el apoderado Alonso Guerrero. Este, hincadas las rodillas en tierra, y puestas las manos corporalmente sobre la señal de la ^ juró solemnemente en manos del señor Tesorero D. Antonio de la Peña, Presidente, por la señal de la ^ e por los Santos Evangelios de Dios, de guardar e que el dicho su parte guardaría los Estatutos e loables costumbres de la dicha santa iglesia; especialmente juró que su parte guardaría el Estatuto de la media grossa y el de los beneficiados no ordenados de la dicha santa iglesia y el de los hijos y nietos y biznietos de condenados o reconciliados por la herética pravedad. Y se mandó inscribir y asentar al dicho Alonso Guerrero, en nombre del dicho su parte, por Canoónigo de dicha santa iglesia en los libros y cuadernos y matrícula, donde se suelen inscribir y asentar los Capitulares, y que le sea acudido y respondido con todos los frutos y rentas, etc., etc., la cual posesión se dió a las cinco horas de la tarde poco más o menos.

[p. 657] »Y luego el dicho Alonso Guerrero, manifestándose sabedor de que el señor Provisor había hecho por su parte elección y provisión de la Calongía Magistral en la persona del Doctor Çumel, dijo que se afirmaba en la apelación, y caso necesario la hacía de nuevo, pidiendo los documentos necesarios.-Testigos, *Miguel de la Paz* y *Francisco de Quevedo.*

»Miércoles 13 de mayo de 1556.

»Este día Alonso Guerrero, Procurador del muy magnífico señor Doctor Constantino de la Fuente, Canónigo de esta santa iglesia, e el señor Canónigo Juan de Urbina y Pedro de Valdés, como Procuradores del Cabildo por virtud de un poder, del cual hicieron presentación..., pidieron e requirieron a mí, Gonzalo Brizeño, Canónigo de esta santa iglesia, Notario apostólico y Secretario de los Actos capitulares, que leyese e notificase al muy reverendo señor el Licenciado Juan de Ovando, Provisor en este Arzobispado, el requerimiento y apelación que se sigue: Quéjanse en primer lugar y dicen «que es venido a nuestras noticias que »vuestra merced de hecho y contra derecho diz que ha querido »proveer e proveyó el canonicato e Prevenda Magistrales de esta »santa iglesia al Doctor Çumel sin la voluntad e votos de los seño »res Canónigos *in sacris,* los cuales proveyeron *nemine discrepante* »al Doctor Constantino e le dieron la posesión dellos pacífica y »quietamente, y así mesmo que diz que le quiere dar posesión de »los dichos canonicato y Prevenda, despojando al Doctor Cons »tantino y perturbándole en ella sin lo poder ni deber hacer, »pues está claro y notorio, conforme a derecho, que sólo los Canó»nigos *in sacris* capitularmente ayuntados puedan dar posesión »de las Prevendas en las iglesias catedrales y colegiales, y no otra »persona alguna, de lo cual, si así hubiese de ser, se seguirían gran »des daños y escándalos, a los cuales vuestra merced no debe »dar lugar». Seguidamente apelan para el caso en que el Provisor no reponga, protestan usar del remedio del capítulo *Bonae memoriae, De apellationibus,* del recurso de fuerza y de todos los

remedios imaginables.

»Otro sí el dicho Guerrero en el dicho nombre dijo: «Que por »cuanto vuestra merced de oficio o de pedimento de parte tiene »encarcelado y preso al dicho mi parte y puestas censuras y penas **[p. 658]** »para guarda de la dicha carcelería, sin causa ni razón alguna, »ni sin proceder conocimiento de causa ni orden de derecho, lo »cual todo, hablando con el acatamiento debido, vuestra merced »lo hace a efeto e fin que no consiga su derecho, ni continúe en la »dicha posesión, ni haga los actos necesarios a su derecho. Y demás »de esto, siendo Canónigo, como lo es de esta santa iglesia, vuestra »merced no podía sólo encarcelarlo, aunque oviere justa causa, »lo cual niega, sin los diputados del Cabildo, y así ha incurrido »e incurre en las penas y censuras discernidas por nuestro muy »Santo Padre Paulo IV contra los Perlados e Vicarios que per »turban los Estatutos e jurisdicciones de los Cabildos.» Por tanto, pide, y requiere, y apela, y protesta todos los remedios legales, caso de no concederle lo que pide en justicia.

»Otro sí, por cuanto a noticia de mí el dicho Pedro de Valdés es venido que vuestra merced tiene mandado a los Curas del Sagrario de esta santa iglesia que eviten a los señores mis partes por públicos excomulgados, no lo estando antes debajo de su legítima apelación, por tanto pido revoque, y si no apelo y me ratifico en los anteriores recursos de apelación y de fuerza, etc., etcétera.- *Juan de Urbina.-Pedro de Valdés.-Alonso Guerrero.*

»E luego el dicho señor Provisor dijo que mandaba y mandó dar copia de las razones de este escrito al Doctor Çumel, y cuanto a la apelación, dijo que él la oía, y tornando en el término del derecho respondería; lo cual oído por los antedichos Procuradores pidieron de nuevo la reposición de todo lo dicho e innovado, alegando que reciben agravio de la dilación del término del derecho, que su merced toma por el peligro que en ello hay en la manera de proceder que su merced procede, y, por tanto, que apelan de lo últimamente dispuesto por el Provisor.

»E después de lo susodicho este dicho día, miércoles 13 de Mayo de 1556, estando ayuntados los muy magníficos y reverendos señores del Cabildo de la santa iglesia de Sevilla en la sacristía nueva de esta santa iglesia, en cumplimiento de un auto que les fué notificado de los señores Oidores de la Audiencia Real de los Grados de esta ciudad, en que les mandaban, so ciertas penas, enviasen originalmente el proceso que ante ellos ha pasado sobre la provisión de la Calongía Magistral por vía de fuerza, los dicho señores del Cabildo mandaron a mí, Gonzalo Brizeño, Secretario de los Actos capitulares, lo ordene y lo lleve o envíe originalmente **[p. 659]** a la dicha Audiencia, para que, visto por los dichos señores Oidores, provean justicia.

«El cual dicho proceso yo, Gonzalo Brizeño, lo ordené según y cómo ante mí pasó, y lo llevé a la dicha Audiencia y lo entregué a Juan Agustín, Escribano della, en lunes 18 de este mes de Mayo.

»Miércoles 20 de Mayo de 1556.

»Este día yo el Notario y Secretario leí a los dichos señores una petición del señor Doctor Constantino de la Fuente, Canónigo Magistral de esta santa iglesia, el tenor de la cual es el que sigue:

«Muy magníficos y muy reverendos señores: Digo que ya »vuestra señoría sabe que por no haber

leído como otros oposito »res, el señor Provisor no se quiso conformar con la provisión e »collación que vuestra señoría me hizo de la Calongía Magistral »desta santa iglesia, lo cual yo no hice por estar indispuesto de »mi salud, como consta a vuestra señoría por la fe que los médicos »dieron y por no se esperar a que yo tuviese salud para poder »hacello, como yo lo quería hacer y porque la aceleración del ne »gocio no dió lugar a que se supiese mi voluntad tan enteramente »porque aunque me trajeron en una silla, yo estaba determinado »de satisfacer en esto a la voluntad de todos; y porque agora yo »me hallo en alguna mejor disposición y deseo satisfacer a todos »en cuanto es posible, y que por mí no haya ninguna ocasión a »pleitos ni revueltas, suplico a vuestra señoría sea servido de »mandar a algunos de los señores de este Cabildo que hoy a las »tres me señalen punto sobre que lea y den licencia para que maña »na jueves yo pueda leer en el lugar y hora que leyeren los otros »opositores, que en ello recibiré señalada merced. Lo cual hago »por satisfacer así al dicho señor Provisor, como a vuestra seño »ría o a otra cualquiera persona, sin perjuicio de la provisión e »posesión que tengo de la dicha Calongía.- *Constantino Fon »tanae.»*

»E a la dicha petición los dichos señores dijeron que, no perjudicando en cuanto de su parte es a la collación e provisión por ellos fecha de los dichos canonicatos e Prevenda magistrales en persona del dicho Sr. Constantino fecha, ni a la posesión en que **[p. 660]** está, ni introduciendo nueva costumbre, por le hacer placer y dar contentamiento así a él como a los que lo desean, le dan la dicha licencia.

«Tarde del mismo día 20 de Mayo.

»Reunidos los señores que habían de dar punto para leer al Doctor Constantino, enviaron a decir al señor Provisor, Juan de Ovando, viniese al dicho Cabildo para se juntar con ellos al dicho efeto. Y el Provisor respondió que estaba ocupado y que no podía venir; y luego incontinenti pareció Alonso Guerrero, Procurador del dicho Constantino, para tomar por su parte el punto del Maestro de las Sentencias. Y el dicho Procurador, de tres lugares que le señalaron, escogió leer la trigésima distinción del libro II del Maestro de las Sentencias.

Viernes 3 de Julio de 1556.

«Este día, siendo llamados de ante día para tratar cómo seguirá el negocio de la Calongía Magistral, e queriendo tratar en ello, pareció en el dicho Cabildo el Sr. D. Gerónimo Manrique, Arcediano de Ecija y Canónigo, e fizo un requerimiento por escrito, su tenor es el que sigue: «Que en el negocio que se trata sobre el »pleito de la elección fecha de la Calongía Magistral por los dichos »señores de este Cabildo, se ha platicado y trata de hacer gastos »excesivos y no necesarios, como es enviar correos particulares »a Roma para este negocio y hacerles ventajas, y cometer a per »«sonas particulares que dispensen en los dichos gastos sin llamar »para ello a Cabildo, y porque el negocio y pleito de la dicha elección es negocio de justicia, y no es necesario que sobre él »se haga correo propio, pues no hay peligro en la tardanza del »despacho, y se puede enviar con cualquier otro correo ordina»rio, mayormente que este negocio se ha de tratar en la Rota de »Su Santidad, en la cual agora hay vacancias hasta el mes de »Octubre, como es notorio, y no se ven ni despachan negocios; y »así, aunque el caso requiriera brevedad, que no requiere, no apro »vechará nada despachar correo, antes de despachallo se seguiría »gran costa a este Cabildo, y así parece claro que si se trata de en »viar correo es más por interés particular de los que lo pretenden, »que no por necesidad que haya de enviarlo...»; y así contradice **[p. 661]** terminantemente el que se envié dicho correo. De lo contrario

apela, protesta e invoca la fuerza, etc., etc., previniendo que los gastos que se ocasionen, si se envía el correo, los pagarán con sus personas y bienes los que lo enviaren, etc.

»E luego los Sres. D. Alonso de Porras, Arcediano de Reyna, y otros, dijeron que pues el Sr. D. Gerónimo decía en su requerimiento ser gracia defender al Cabildo el derecho de la elección que fizo de la Calongía Magistral, que ellos pedían y requerían al dicho señor Presidente y Cabildo manden se vote este negocio, si es gracia o justicia, por haba e altramuz, como lo manda el Estatuto que en este caso habla. E luego el dicho señor Presidente mandó se tomasen habas y se votare, e dijo que la blanca decía que era justicia e se debía defender el dicho negocio, e la negra que era gracia e que valía contradición. E salió por la mayor parte que era justicia e que debía defender el derecho que el Cabildo tiene en la dicha elección, porque fueron 37 habas blancas y dos negras.

»E luego el dicho Sr. D. Gerónimo dijo que contradecía el votar por habas, y que apelaba según y como apelado tenía.

»E después desto, presidiendo el Sr. Melchor Maldonado, Arcediano de Jerez, votando los dichos señores verbalmente sobre el dicho negocio, salió por la mayor parte, e mandaron que se gaste en la defensa que el Cabildo tiene en la dicha elección lo que los señores Letrados del Cabildo dijeren ser necesario gastar, y que se dé parte al Cabildo de lo que se oviere de gastar. Y en el mismo día dijeron que cometían a los Sres. Licenciado del Corro y Doctor Ramírez, para que vean lo que es menester proveer en el negocio y defensa de la Calongía Magistral, y lo que conviniere y fuere necesario gastar lo libren, para lo cual les dieran poder y cometieran sus veces, y sobre ello les encargaron las conciencias, y que los señores Contadores libren lo que a los dichos señores pareciere necesario.

»Miércoles 8 de Julio de 1556.

«Este día, estando los dichos señores, como dicho es, el Sr. don Gerónimo Manrique, Arcediano de Ecija y Canónigo, dijo que apelaba de nuevo como apelado tenía de cometer los gastos de la Calongía Magistral a particulares (porque cometieron que gastasen lo que les pareciese) para ante nuestro muy Santo Padre **[p. 662]** Paulo IV e su Santa Sede Apostólica, porque sabe que se han librado cincuenta ducados. Y pide los apóstolos y protesta el auxilio de la fuerza, etc., como en el primer requerimiento. E luego incontinenti el Sr. Doctor Baltasar Esquivel dijo que se allegaba a esta apelación, ratificando la primera que el señor D. Gerónimo interpuso, etc.

»Lunes 7 de Junio de 1557.

»Presidiendo el señor Arcediano de Sevilla D. Rodrigo Jiménez.-Este día, estando los dichos señores ayuntados en la sacristía nueva, en presencia de mí el Notario y testigos infrascritos, pareció presente Alonso Guerrero, como Procurador del muy magnífico Doctor Constantino de la Fuente, Canónigo desta santa iglesia, y hizo presentación de un mandato de manutención de la posesión de la Calongía que el dicho Sr. Doctor Constantino en esta santa iglesia posee. discernido por el M. R. *in xpo* Padre Antonio Agustino, Auditor de la Rota; la data de la cual es en Roma *sub anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quincuagessimo sexto indictione decima quarta dia vero*

mensis pontificatus sanctissimi Domini nostri Pauli quarti, anno primo, y

suscrito por Gillin, Notario apostólico.

»E ansí presentado el dicho mandato de manutención, dijo que pedía e requería a los dichos señores lo obedezcan y cumplan en todo y por todo como en él se contiene.

»E luego los muy magníficos señores, conviene a saber, los señores Canonigos ordenados *in sacris* ayuntados como dicho es presidiendo el señor Tesorero D. Antonio de la Peña, vistas la dichas letras, dijeron que las obedecían y las mandaban ejecutar en todo y por todo como en ellas se contiene, y así lo mandaron. Testigos, *Juan Félix de Solís* y *Miguel de la Paz.*

»De todo lo cual el dicho Alonso Guerrero pidió a mí el dicho Notario le diese un testimonio, dos o más.

»Miércoles 21 de Julio de 1557.

«Este día mandaron se punten (se den por ganadas las horas canónicas) las horas al señor Doctor Constantino los días que se ocupare en predicar y estudiar para predicar, sobre lo cual le encargan la conciencia.

[p. 663] *»19 de Agosto de 1558.*

«En este día los dichos señores cometieron a los señores Maestrescuela y Doctor Baltasar vayan a hablar a los señores inquisidores sobre el buen trato del Sr. Constantino, su Doctor Canónigo.

»Lunes 7 de Diciembre de 1551.

«Este dicho día los muy magníficos señores mandaron confirmar el acto que se hizo en doce días del mes de Diciembre del año pasado 1550, por el cual mandaron dar al señor Canónigo Doctor Egidio seiscientos ducados cada año en todo el tiempo que estuviese detenido en la cárcel de la Santa Inquisición. Y así se los mandaron dar este presente año 1551, y los señores Constadores se los libran luego.

»Miércoles 13 de Abril de 1559.

«En esta sesión se presentó el señor Deán con una carta, en su decir de persona muy autorizada, en la que se censuraba el epíteto que está puesto en esta santa iglesia en la sepultura del Doctor Egidio, abogando porque se quite. Y salió que se diese comisión al señor Deán para que se obre en el particular de acuerdo y consentimiento de los señores inquisidores.

»Lunes 27 de Enero de 1561.

«Presidiendo el señor Arcediano de Sevilla.-Mandaron que se guarde el parecer de los Letrados sobre la herencia del Doctor Egidio y Constantino, y cometieron al señor Arcediano de Niebla y otros para que hablen con los señores inquisidores sobre ello.

»27 de Febrero de 1561.

«Se manda agregar el Canónigo Monroy al Arcediano de Niebla para que hablen a los señores inquisidores sobre los Doctores perdidos.

[p. 664] *23 de Mayo de 1561.*

»Cometieron a los señores Maestrescuela y Arcediano de Niebla sobre la herencia de Egidio y Constantino, herejes y refrera (¿refractarios?).»

Al cabo, el Doctor Pedro Sánchez Çumel fué el sucesor de Constantino en la Magistral.

[p. 665] VII

EXTRACTO DE LOS TESTAMENTOS DE DOÑA FRANCISCA DE GUZMÁN, HIJA DEL CONDE DON RODRIGO PONCE DE LEÓN Y DE LA CONDESA DOÑA BLANCA DE SANDOVAL

El sábado 13 de marzo de 1546 otorgó un testamento, ante Diego de la Barrera Farfán, escribano público de Sevilla (f.º 536 de su libro primero del dicho año), y en tal disposición nombró por sus herederos a su hermano D. Juan Ponce de León y a su hermana de madre doña Ana de Segarra.

* * *

El jueves 18 del mismo mes y año y ante el propio escribano (f.º 575 del mismo libro), otorgó otro testamento:

Se manda sepultar en San Juan de la Palma, en la capilla y sepultura de su madre.

Hace varias mandas a Luisa de Godoy, a María Hernández, a Francisca Ortiz, monja de la Concepción, y a Juan de Madrid, Ana de Leyva, Francisca de Torres, Leonor de Mesa, Isabel, madre de Paula, y Espinosa el paje. (Cito los nombres, por si entre ellos hubiere alguno de los reformistas condenados más tarde.)

En este testamento hay una curiosa cláusula, que falta de todo punto en el anterior:

«yten porq yo dejo çiertos memoriales de algunas cosas ques mi voluntad qs se fagan e cunplan fuera deste mi testamento y demás e aliende de lo en el contenido, mando a mis herederos e albaceas se rijan e goviernen por los dchos. memoriales que yo **[p. 666]** dexare, e fagan e cunplan lo que en ellos fuere dicho e declarado, porq aquello es mi voluntad e cunple al descargo de mi conçiençia, e yo desde agora ratifico y apruevo los dhos. memoriales q asy dexare firmados de mi nombre, no enbargante q no sean escritos de mi mano.»

Instituye por sus herederos «a don Juan ponce de león, mi hermano, y al señor doctor Juº egidio, canónigo de la santa yglia de seuilla».

«E para conplir este mi testamento e todo lo en él qº [contenido], dexo e nobro por mis albaçeas para que lo paguen e cunplan de mis bienes a los señores [sic] el doctor egidio, canónigo de la sta yglesia de senilla, a el doctor constantino, clérigo, e al padre diº de mayrena e al jur do diº de virues v. os desta dicha çibdad de seuª.»

* * *

-En 2 de abril del mismo año de 1546 acepta la herencia, a beneficio de inventario, el doctor Egidio (f.º 686)

-En 6 del dicho mes, la acepta D. Juan Ponce de León (f.º 702 vto.).

-En 22 de septiembre, Egidio y D. Juan, como herederos de doña Francisca otorgan las tres escrituras siguientes:

a) Una en la cual señalan a D.ª Ana Segarra, hermana de madre del D. Juan y de la causante los 15.000 mrs. de renta y tributo, que D.ª Francisca tenía comprados y legó en usufructo a la D.ª Ana. D.ª Francisca había muerto el 23 de marzo (libro 2.º, f.º 596).

b) Otra escritura en donde manifestando que la D.ª Francisca, por una cláusula de sus memoriales secretos había mandado a su prima D.ª Blanca de Sandoval, hija de Luis de Aguilar, vecino de Sevilla, 7.500 mrs. de renta vitalicia, se los señalan y adjudican (libro 2.º, f.º 597).

c) Y otra escritura, por la cual señalan y dan a Pedro Benitez, criado que fué de la condesa D.ª Blanca, 3.000 mrs. de renta anual, de por vida, y después de ésta para su hija Luisa Benítez, todo en cumplimiento de otra cláusula de los memoriales secretos de D.ª Francisca (libro 2.º, f.º 599).

* * *

[p. 667] El sábado 9 de octubre del mismo año de 1546, D. Juan Ponce de León (collación de San Pedro) dice que por cuanto entre los bienes de D.ª Blanca quedaron unas casas suyas principales «en la calle ladrillada, collaçión de santa marina», casas que pararon en manos de D.ª Francisca, la cual dispuso de las tres quintas partes en su testamento «para el mantenimiento y administración de los niños pobres para que sean ynstruídos en las cosas de la santa fee católica y dotrina xpiana..., de que el muy illustre cabildo y regimiento de la çiudad tiene la administraçión»...., vende el otorgante ahora las otras dos quintas partes a la dicha ciudad, por 1.000 ducados de oro (libro 2.º, f.º 729 vto.).

[De letra de D. Francisco Rodríguez Marín.]

«En las Artes de la Inquisición de España, que imprimió Usoz, se menciona algunas veces el colegio

de los niños de la doctrina, fundado o dotado por la hermana de Ponce de León, y se echa de ver, que de la enseñanza estaban encargados los protestantes sevillanos. Además, en el Archivo Municipal hay un expediente de 1545 relativo a ese Colegio, y un poder de la Ciudad a Gómez Hurtado, declarándose el Concejo por patrono de aquél. Si usted quiere extractos de estos documentos, tendré mucho gusto en hacerlos y enviárselos, sobre que tengo mucha obligación.»

[Recorte de una carta de D. Francisco Rodríguez Marín a Menéndez Pelayo.]

[p. 668] VIII

DOCUMENTOS REFERENTES A FR. DIEGO DE ESCALANTE

«Scribano presente: Daréis por testimonio, signado con vuestro signo, en manera que haga fe, a mí Gabriel de Hevia, en nombre y como procurador que soy del Prior y frailes del Monasterio de Santa María del Rosario, extramuros desta ciudad de Oviedo, orden de Santo Domingo, en como aviéndose tratado pleyto por parte del ilustrísimo y reverendísimo Sr. D. Juan de Ayora, Obispo deste Obispado, que presente está, y de los señores Deán y Cabildo desta Santa Iglesia con los dichos mis partes, sobre el púlpito e prebenda magistral desta dicha Iglesia, de la cual prebenda y púlpito los dichos mis partes tenían la posesión o casi, predicando continuo los sermones ordinarios de tabla que se deben predicar en esta dicha Iglesia, por la fuerza que sobre ello se les hizo por el dicho señor Obispo y capitulares en los despojar della, los dichos mis partes lo llevaron ante su magestad y los señores su presidente e oydores que residen en la villa de Valladolid, los cuales pronunciaron auto e libraron su carta e sobrecarta para quel dicho señor Obispo e mas capitulares desta dicha Iglesia les otorgasen la apelación e repusiesen lo hecho; e aunque su señoría y los dichos señores capitulares han rrepuesto, ha sido y es de palabra, y no con efeto ni obra, porque debiendo de volver a mis partes el dicho púlpito e pagarles los maravedís atrasados, no lo han hecho mas antes el viernes antes de Ramos, yendo Fr. Miguel de Magaña, predicador de dicha casa, a predicar por la mañana a la hora acostumbrada, el provisor de su señoría, licenciado Martínez, le pusieron en el dicho púlpito al guardián de San Francisco, desta ciudad, y a él censuras para que no **[p. 669]** predicase en Jueves Sancto; viniendo como de presente viene a la hora acostumbrada a predicar a esta dicha iglesia el sermón del Mandato, que es ansí mesmo de tabla, el Padre Fr. Diego de Escalante, fraile de la dicha casa e orden, y estando aquí para el dicho efecto, pido e requiero a su señoría y a los dichos señores que cumpliendo con efecto la reposición, y no viniendo contra las dichas cartas e mandatos de su magestad, le dejen predicar el dicho sermón, e que se suba al dicho púlpito para el efecto, no consintiendo que el dicho guardián de San Francisco ni otra persona se suba al dicho púlpito ni prediquen el dicho sermón; protestando, haciendo lo contrario, de se agraviar a su magestad de su señoría y de los dichos señores capitulares, como de personas que vienen contra sus reales mandatos, y les acusar las penas que por ello han incurrido, e por pronunciar en contrario de las dichas provisiones reales contra los dichos mis partes para que no pudiesen predicar, e contra los dichos señores capitulares para que no los oyesen ni admitiesen; y como ansí lo pido e requiero una, dos, tres veces, y las que de derecho soy obligado, pido a vos, el presente scribano, me lo deys por testimonio, e a los presentes me sean testigos.

»Dentro de la Iglesia mayor de Sant Salvador de la ciudad de Oviedo, Jueves Santo de la cena, que se contaron quince días del mes de Abril de mil e quinientos e setenta y ocho años, ante mí Escribano e

testigos paresció Gabriel de Hevia en nombre y como procurador que es del Monesterio de Nuestra Señora del Rosario, orden de Sancto Domingo, estando en el púlpito de la dicha Iglesia Frai Diego de Escalante, fraile predicador de la dicha orden y casa, para predicar el mandato, y me pidió le diese por fe e testimonio en como el Reverendísimo D. Juan de Ayora, Obispo deste obispado, quisiese impedir al dicho Frai Diego que no predicase el dicho mandato; que él en el dicho nombre le quería hacer e presentar este testimonio e requerimiento, e que el dicho Frai Diego se fuese sin predicar si Su Señoría se lo mandase; después de lo cual, e incontinenti, estando el dicho Frai Diego en el dicho púlpito, bajó su señoría reverendísima del dicho señor Obispo de su palacio e casa acompañado de sus criados e familiares, e fué derecho al dicho púlpito; e queriendo el dicho Gabriel de Hevia hacer este auto, e pediéndome que le leyese al dicho señor Obispo, teniéndole yo en las manos para se le leer, y **[p. 670]** escomenzándosele a leer a altas voces, no me quiso oír ni escuchar, antes con gran ímpito e furia mandó sin querer oír ni escuchar al dicho fraile, ni a mí, Escribano, ni al dicho Gabriel de Hevia palabra ninguna, a los familiares y criados que consigo traía que derribasen del púlpito abajo al dicho Frai Diego; por lo cual Pedro de Vitoria, alguacil mayor del dicho señor Obispo, y Josepe Vitoria, su paxe; arremetieron al dicho fraile y le echaron las manos a los cabezones y a los hábitos, e arrastrándole e dándole muchos empujones, e rompiéndole sus hábitos, le baxaron del dicho púlpito; e su señoría arremetió al dicho fraile, y le arrojó punadas e moxinetes, e con grande alboroto en la dicha Iglesia delante del Sancto Sacramento, todo por culpa del dicho señor Obispo no querer oír solamente el dicho testimonio, e responder y mandar lo que quisiera, que el dicho Frai Diego lo obedescia; y si le mandara que se fuese sin predicar lo hiciera con sólo llevar testimonio dello, porque ansí me lo habían dicho a mí Escribano el dicho Frai Diego e Prior e los más frailes del dicho Monasterio; que para que conste, de la verdad de todo me pedía e pedió le diese fee e testimonio desto que aquí dice e pasó sobre razón dello. E yo, Tomás de Granda, Escribano público del número desta ciudad de Oviedo, doy fe e verdadero testimonio a todos los señores que la presente vieren, que es verdad que hoy dicho día fuí llamado por parte del Prior e frailes del dicho Monasterio para que fuese a la dicha Iglesia a dar testimonio de lo que allí pasase, y los dichos Prior y los dichos Frai Diego e Frai Pedro del Carpio me dixeron que no querían más de que el dicho Frai Diego se pusiese en el púlpito para predicar el Mandato, e que si el Obispo se lo impidiese e mandase que no predicase, se iría sin lo hacer, con sólo tomar testimonio de quien se lo impidía y mandaba que no predicase; después de lo qual, estando en la dicha Iglesia el dicho Gabriel de Hevia, en el dicho nombre me dió a leer este testimonio e requerimiento, e me dixo antes que el Obispo baxase de su casa e palacio que los dichos frailes, ni él en su nombre, no querían más de tomar su testimonio si no quería dexar predicar al dicho Frai Diego, e que mandándole el Obispo que no predicase e se baxase el dicho Frai Diego, lo haría; después de lo qual su señoría reverendísima baxó de su casa e palacio, y en su compañía algunos Canónigos e criados e familiares suyos, e después de haber fecho acatamiento al Sancto Sacramento que **[p. 671]** estaba encerrado, se fué derecho a la capilla mayor de la dicha Iglesia, e miró el púlpito; e como vió al dicho Frai Diego mandó que le baxasen de allí, a lo qual el dicho Gabriel de Hevia me pedió que le leyese este testimonio e requerimiento, e yo le comencé a leer al dicho señor Obispo a grandes y altas voces; el qual no le quiso oír ni escuchar, e dijo hacia sus criados e familiares que baxasen DE ALLÍ AQUEL BELLACO LUTERANO; e ansí los dichos Pedro de Vitoria e Josepe de Vitoria, sus criados, arremetieron al dicho Frai Diego, e asieron dél por la cinta y se les quebró, y entonces le echaron mano a los cabezones y a las faldas; maltratándole e arrastrándole le baxaron del dicho púlpito, pidiéndole el dicho fraile testimonio, e dando voces que le dexasen libremente, que él se baxaría e iría, a lo qual acudieron el licenciado Cifuentes y el bachiller Lorenzana, jueces ordinarios de esta dicha ciudad; y otras muchas personas suplicaban al dicho señor Obispo que no se alterase ni desasosegase la gente y que se apaciguase, el

qual no lo quiso hacer, antes arremetió al dicho fraile para le dar; y el dicho Obispo y el licenciado Martínez, su provisor, mandaron prender al dicho fraile e que le llevasen preso; y ansí el dicho provisor le echó mano, y él y los más familiares del dicho Obispo le llevaron arrastrando y a empuxones muy maltratado; e hubo en la dicha Iglesia grande alboroto y escándalo, y espadas desembainadas de parte de los criados e familiares del dicho señor Obispo contra los dichos bachiller Lorenzana y el licenciado Cifuentes, jueces, porque de piedad procuraban de defender y amparar al dicho fraile porque no le matasen ni hiciesen más malos tratamientos; y pasaron otras muchas cosas, que por extenso diré en su tiempo y lugar, cuando me fuere preguntado, porque para lo dar aquí todo por escripto seria grand proligidad de testimonio; y esto que fué e pasó en realidad de verdad y mucho más, todo por culpa, agresión e principio del dicho señor Obispo y de sus criados e familiares, por no querer oír el dicho testimonio ni dar respuesta ni mandar mansa e benignamente, como Perlado e juez, lo que quería que se hiciese; porque si lo hiciera y mandara, el dicho Frai Diego, segund se lo habían dicho el Prior e más frailes del dicho Monasterio, lo hiciera, y el dicho Gabriel de Hevia, su procurador, ansí mesmo; y esto doy por mi respuesta, estando presentes por testigos Suero de Nava e Diego de la Rivera e Diego Rodríguez de la Fuente e otros.- *Tomás de Granda,* **[p. 672]** Escribano.-E por ende yo, el dicho Tomás de Granda, Escribano público del número antiguo desta dicha ciudad de Oviedo e su Concejo por su magestad, de pedimento del dicho Gabriel de Hevia, en nombre del dicho Monesterio, e por ser verdad, fize aquí mi signo, que es a tal.-En testimonio de verdad.-(Hay un signo.)- *Tomás de Granda,* Escribano.

»Yo, Joan de Lusua, vecino de la cibdad de Oviedo, Notario público apostólico, doy fée y verdadero testimonio a todos los señores jueces y personas eclesiásticas y seculares que la presente vieren, como Tomás de Granda, Escribano contenido en este instrumento retroescripto, es vecino de la dicha cibdad y Escribano de número della, y como de tal Escribano público usa y exerce el oficio de Escribano, y se da fée y crédito a sus escripturas en juizio y fuera del, y es persona de buena fama, tracto e conversación, e habido, tenido e reputado por hijo-dalgo; e reconozco la letra de la subscripción, signo e firma del dicho instrumento retroescripto, estar escripto y fecho de mano del dicho Tomás de Granda, Escribano público, e por ser de tal es escriptura pública y auténtica, y se le debe de dar entera fée y crédito en juizio y fuera del; en fée de lo qual dí este instrumento de recognoscimiento en la cibdad de Oviedo, a diez y ocho días del mes de Abril del nascimiento de nuestro Señor Jesucristo de mil e quinientos e sesenta e ocho años, estando presentes por testigos Juan Alonso de Piñera, Escribano, e Pero Díez del Prado, estantes en la dicha cibdad, e otros; e por ende fize aquí este mi signo, firma e nombre acostumbrado, que es a tal.-En testimonio de verdad, rogado y requerido.-(Hay un signo).- *Joan de Lusa,* Notario.»

* * *

«Estos son los agravios que el señor Obispo de Oviedo, contra razón y justicia, nos ha hecho y hace de un año a esta parte que ha que es Obispo.

»Primeramente, habiendo cuarenta y cuatro años y más que este convento tenía el púlpito y salario de la prebenda magistral desta Iglesia mayor que se dice San Salvador de Oviedo, él puso edictos para la proveer y nos la ha quitado, y nos ha quitado el salario de ella; y lo de antes estaba ya servido, y no lo teníamos cobrado. Quitónos la licencia que teníamos para demandar limosna **[p. 673]** para esta Casa y obra por este Obispado; y lo que estaba ya allegado mandó no nos acudiesen con ello, y para todo esto embió por todo su Obispado mandamientos y censuras para todos los Arciprestes, teniendo esta

Casa contratado lo uno y lo otro con la Iglesia y Cavildo y Obispos pasados, y teniéndolo confirmado por Su Sanctidad; y con estar declarado por los Oidores Reales de Chancellería que nos hace en ello fuerza, y siéndole mandado por sus provisiones Reales nos dexe estar en nuestra posesión, no hace sino lo contrario. Quitónos el derecho que teníamos como padroneros para presentar en un beneficio después de lo tener muy bien comprobado. Dió título de un beneficio simple que esta Casa tiene a un solicitador que tiene en Roma: tocó acá la posesión por él sin tener bulas ni derecho para ello. Hános hecho gastar en pleitos lo que no tenemos Son tantas las cabilaciones que no basta ingenio ni poder humano para las desvaratar. Hace tanta persecución a todos los que sabe que nos faborecen con la razón, y porque nadie hay ya que ose darnos favor. Ha dicho, y muchas veces afirmado, que ha de quitar y desolar esta Casa, con no haber más de ésta en todo este Principado que sea de esta Orden, y ansí lo procura de hacer, aunque por la gracia de Dios no halla deméritos en los moradores de ella, aunque los ha bien procurado; más antes halla lo contrario. No ha querido dar licencia para predicar ni confesar a ciertos Religiosos de esta Casa, con ser aprobados por la Orden y por otros Obispos, y ser muy bastantes y hábiles para donde quiera. Ha quitado o impedido las licencias que había dado para predicar. Luego que vino a este Obispado embió mandamientos a un cierto Arcipreste que en todo su Arciprestazgo no predique más de un Fraile de San Francisco que él embió; y esto hizo porque un Fraile de esta Casa estaba predicando en aquel mesmo Arciprestazgo, al cual habían llamado los moradores del como solían y otras veces le había predicado, teniendo para todo ello licencia del mismo Obispo y de otros. Envió su Provisor a notificar aquí a esta Casa una censura y escomunión para que no predicase un predicador muy bueno y muy acepto al pueblo, que estaba a punto para ir a predicar a la Iglesia mayor un sermón de tabla que estaba señalado por el Cavildo a esta Casa; y con tener licencia del mismo Obispo, llevó el mismo Provisor un Fraile de San Francisco a predicarle, y puso pena *sub* las mismas censuras que de allí adelante no predicase. Amenázanos **[p. 674]** hartas veces diciendo que es Inquisidor, y que nos ha de hacer y acontecer. Hános llamado Luteranos delante todo el pueblo, como consta que lo dixo a mi el Jueves de la Cena. Hános llamado desvergonzados y Judíos, y que nosotros somos sus súbditos, y que le comemos su hacienda. Que no entremos en su Iglesia, que nos echará presos. Que hacemos bandos contra él; que somos revoltosos de la tierra y Principado. Tiene un Fraile en su casa, que es desta Orden, contra la obediencia de todos sus Perlados y Superiores, habiéndole sido notificado censuras y escomuniones, habiendo pasado el precepto del General, que manda ningún Fraile sin licencia duerma en esta Provincia fuera del Convento donde le hubiere; habiendo ido este Fraile manos violentas él y muchos criados del Obispo contra el Prior de esta Casa, que es Perlado suyo, según nuestras Constituciones, y esto fué allá en casa del Obispo, sin que tenga licencia bastante para estar fuera de la obediencia de sus Superiores y Perlados, sino que esta fuerza hace el Obispo en tenerle en su casa contra la voluntad y contra la obediencia de sus Superiores. Respondió al *motu propio* de Su Santidad, cuando se lo notificamos, muy agriamente, diciendo muchas veces que era contra el Concilio, y que él tenía provisión Real que mandaba que se guardase el Concilio. Echóme a mí, él y sus criados, del púlpito abajo, Jueves Santo; quitáronme el hábito, rompiéronme la cinta, rompiéronme la saya o túnica, truxéronme delante todo el pueblo por espacio de media hora por la Iglesia mayor dándome muchos golpes, llamándome muchas infamias y LUTERANO; ahogábanme; lleváronme preso Provisor y criados del Obispo, asido de pies y de manos, como si fuera muerto; tendiéronme en un corredor; mandaron al Provisor cerrar las puertas; díceme allá a solas grandes injurias; manda traer unos grillos; métenme en un cerrado estrecho; hace a un clérigo que me roble muy bien la chabeta de los grillos, dejándome solo; cierra por de fuera muy bien; consultan fuera no sé qué; quedo con temor que me pornán la vida en peligro: era tanta la fatiga que tenía que por muy gran espacio no podía alcanzar huelgo; con justo temor que me matarían allí quiso Dios que quité los grillos; salté por una ventana sobre un tejado, sin

capa y sin zapatos y sin cinta; la ventana estaba del suelo en lo alto diez brazas, poco más o menos; vióme gente mucha sobre el tejado; concurrieron dando voces no me echase del tejado abajo; **[p. 675]** quité las tejas y techumbres e hice un agujero; baxéme a un desbán, salí ansí por la puerta, vino mucha gente conmigo acompañándome y guardándome no me tornasen a coger la gente del Obispo; la gente que estaba en la Iglesia, y la que me veía venir ansí por las calles, era cosa de notar cómo lloraban de compasión de ver tan mal tratamiento: de tal manera que toda la tierra quedó grandemente escandalizada del Obispo, que tal cosa le vieron hacer y en tal día, y tan contra razón y justicia, y con tanta ira y pasión; por lo qual todos decían y dicen por todo este Principado los que lo vieron, que entre luteranos no pasara tal cosa; llegué al Convento sangrando los pies por diversas partes; embía la justicia del Rey un Escribano que dé testimonio de todo para dar relación a su magestad. Visto esto, el Obispo hace muchas informaciones falsas para el Rey, y aun según se sospecha para Su Santidad, para justificar sus hechos y para condenar nuestra justicia y nuestra verdad; embía con estas informaciones tales correos a la posta al Presidente del Consejo, que es en quien él estriba para hacer todas estas cosas, porque favorece todo lo posible todos sus pleitos y negocios, no solamente éstos, sino otros muy muchos que trai con eclesiásticos y seglares y religiones: de tal manera, que no sé cómo se puede sufrir un Perlado como éste en esta tierra y montaña pobre, a donde él es el Obispo y Papa y Rey en todo lo que quiere hacer, pues no hay quien le pueda resistir, ni hay juez superior delante de quien se puedan averiguar todas estas cosas, porque él es el Juez y el reo, y el que hace las veces del Escribano y del Fiscal y del Provisor y del Abogado, y en todo se hace como él lo ordena, quiere y manda, pues todos son oficiales suyos; que si se cuentan todos, obligarme hé a probar tiene más de cien pleitos con unos y con otros; para tener favor del Presidente Real para todas estas cosas, embía grandes presentes a la corte el señor Obispo, como es notorio y manifiesto en todo este Principado, y ansí consta por el hecho; tiene sobre todo esto puesto entredicho, y tiene descomulgados a un Escribano y a unos Jueces que se hallaron presentes a mi prisión, porque de palabra solamente me procuraron de defender, y con falsas informaciones *et ideo* contra justicia los tiene descomulgados, y hace otras estorsiones a otros que sabe que han tenido y tienen voluntad de atestiguar verdad cerca del negocio. Ordenó luego, estando descomulgados, algunos criados que fueron **[p. 676]** en el delito. Luego otro día, Viernes Sancto, tomó en sus manos la Sancta Sabana y mortaja de Jesucristo, que está en esta Sancta Iglesia, toda maculada *cruore Domini*, para la mostrar al pueblo. Luego otro día celebró órdenes generales. Luego otro día dixo misa de Pontifical, todo con grande escándalo del pueblo, que había visto lo que había pasado, y sin haber hecho la menor satisfacción del mundo él ni otro por él, ni criado ni Canónigo ni Clérigo, de quantos se descomulgaron en aquel hecho, que cierto fueron muy muchos; mas antes dicen que luego el mismo Obispo los absolvió luego después de haber pasado el hecho, y ansí todos celebran sin tener de ello scrúpulo alguno, y ninguno tiene ni hubo de mí contento para absolver, ni pudieron ser absueltos, pues fué tan público y notorio el delito y la excomunión, que si quieren favorecerse del Concilio o de algún otro texto de derecho diciendo que *prestita caucione* pueden ser absueltos, a esto respondo que en caso tan público y notorio y tan scandaloso no tiene lugar si no fuese en algún caso oculto y secreto y quando la parte lesa no puede ser habida ni satisfecha.

»Ha de ser este memorial para pedir a Su Sanctidad, pues es tan enemigo el Obispo, nos exima de su poder y no sea Juez en nuestras causas, y pedir que podamos predicar y confesar con licencia de nuestro Perlado, y que no sea Juez en nuestras causas.»

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 387]. [*] El libro IV está incluído en los volúmenes III y parte del IV de esta *Edición Nacional de los Heterdoxos.*

[p. 390]. [1] Alfonso de Olmedo es Alfonso de Virués.

[p. 402]. [1] Biblioteca de la Real Academia de la Historia. Papeles varios, procedentes de los Colegios de la Compañía de Jesús, tomo CIV (procedente de Sevilla), est. 15, grada 4.ª

Parece el borrador de mano de Vergara.

[p. 404]. [1] En el original manuscrito dice: *dum.*

[p. 404]. [1 bis] En el original manuscrito dice: *dum.*

(Nota del editor: por necesidades de la edición electrónica se ha renombrado esta nota como 1 bis)

[p. 404]. [2] Ibid.: et *deest* pacifice.

[p. 404]. [3] Ibid.: *colloquii*

[p. 404]. [4] Ibid.: *stantum.*

[p. 404]. [5] Ibid.: *exciteret.*

[p. 405]. [1] Ibid.: *dum.*

[p. 405]. [2] Ibid.: *vel.*

[p. 405]. [3] Ibid.: *agend.*

[p. 405]. [4] Ibid.: *habeat, Sed habeatur scriptum est in Diazii epistola eodem die ad Calvinum data, quam ex Reussii apographo conferre mihi licuit. Ibi enim eadem narrat, et saepe iisdem verbis quibus in hac epistola usus est.*

[p. 405]. [5] Ibid.: *quas.*

[p. 405]. [6] En el original manuscrito dice: *nostro.*

[p. 406]. [1] Ibid.: *veris.*

[p. 406]. [2] Ibid.: *quim* .

[p. 406]. [3] Esto es: *Raczkény, Reitzenstadt, suburbium Budae, ut Ungarus civis academiae nostrae explicavit.*

[p. 406]. [4] En el manuscrito original dice: *ferentes.*

[p. 407]. [1] Ibid.: *Hidris.*

[p. 407]. [2] En el original manuscrito dice: *cupiens.*

[p. 407]. [3] El agente principal entre Juan Sturm y Du-Bellay. *(Car. Schmidt, l. l.).*

[p. 407]. [4] «Eandem die antecedente in epistolam receperat ad Falesium datam, quam ex codice Gothano edidit Lud. Usoz in libro supra commemorato, pág. 120. Variat tamen textus aliquantulum.»

[p. 408]. [1] En el manuscrito original dice: *animum* por *omnium, quod in altero illo exemplo legitur* .

[p. 408]. [2] Ibid.: *subjectem.*

[p. 408]. [3] Ibid.: *petitio.*

[p. 408]. [4] En el original manuscrito dice: *cum* .

[p. 408]. [5] Ibid.: *juverem.*

[p. 408]. [6] Ibid,: *possem.*

[p. 408]. [7] Ibid. *alium de.*

[p. 409]. [1] Ibid,: *sua et.*

(Las notas de esta carta son de Eduardo Boehmer.)

[p. 427]. [1] Manuscrito en letra del tiempo, catorce hojas, y una más, que sirve de cubierta, con el título *La muerte del Maestro Juan Díaz, natural de Cuenca* . (Biblioteca de la Real Academia de la Historia. Papeles procedentes de los Colegios de Padres de la Compañía, tomo CV, núm. 85.)

No tuve noticia de esta interesantísima relación cuando escribí el capítulo de Juan Díaz. Me la dió a

conocer, y me facilitó copia de ella, mi querido amigo D. Manuel de Goicoechea.

[p. 428]. [1] *Nota del Colector* .-No se publicó más que este proceso de Pedro de Cazalla, que apareció como anexo de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* , en varios números desde 1910.

[p. 648]. [1] *Circa Doct. Ægidium.*

[p. 677] APÉNDICES AL LIBRO V [*]

[p. 679] I

ARTES MÁGICAS, SIGLO XVII.-ASTROLOGÍA JUDICIARIA

«Contra el licenciado Gonçález, catedrático de mathemáticas en Salamanca y contra Luis Rosicler; bordador y pintor, vecino de Madrid.

»En la villa de Almorox, en tres días del mes de Mayo de mil y seyscientos y çinco años, aviendo tenido el señor Inquisidor licenciado don Gaspar de Quiroga relación de que es necesario ver y visitar los sambenitos que ay en las iglesias de la villa de Escalona...

»y asimismo por quanto Gaspar de Montemayor, contador mayor del Marqués de Villena, que reside en la dicha villa de Escalona, vino a esta villa a comunicar ciertas cosas de que *un Rosicler bordador, vecino de la villa de Madrid* , so color de astrologia, alça figuras, y dice algunas cosas de los sucesos por venir de que el dicho Gaspar de Montemayor dijo averle pedido, en su nombre y de otras personas, lo hiciese y alçase juicio sobrello, y porque al tiempo y quando lo comunicó con el Señor Inquisidor era en el campo y adonde no se pudo escriuir y ser tarde y estar de camino el dicho Montemayor y por ser lo susodicho de las cosas prohibidas por el Santo Oficio y de las que se han leydo y publicado en el edicto general del Santo Oficio, y aviéndome hallado presente a lo dicho con el señor Inquisidor cometió a mí el dicho secretario examine en forma al dicho Gaspar de Montemayor cerca de lo susodicho... y para lo susodicho y sobre lo mismo de un licenciado Gonçález, catedrático en Salamanca... *El licenciado don Gaspar de Quiroga*.- Ante mí *Mathias Barrantes de Aguilera*, secretario.»

[p. 680] «En la villa de Escalona, en quatro días del mes de Marzo de mil y seyscientos y quatro años, ante mí el presente secretario y ante Juan Romo de Agüero, comissario del Santo Oficio de la Inquisición, en virtud de la comisión del Santo Oficio, pareció llamado y juró en forma de derecho y prometió decir verdad un hombre que siendo preguntado dijo llamarse Gaspar de Monte-mayor, contador mayor del marqués de Villena, y vecino de Escalona, de edad que dijo ser de quarenta y cinco años, y siéndole dicho diga y declare lo que de su voluntad fué a decir y declarar ante el señor Inquisidor licenciado don Gaspar de Quiroga en la villa de Almorox el lunes último de Febrero cerca de ciertos juicios y figuras que dijo haber levantado un vecino de Madrid y el licenciado Gonçález, catedrático de mathemáticas en Salamanca.

«Dijo que aviendo leydo el edicto de la fee que se publicó en la iglesia parroquial de San Martin desta villa, a beinte de febrero deste presente año entendió que él estava prohibido la judiciaria, respecto de lo cual le pareció tenía obligación de dar noticia de algunas cosas cerca de lo dicho al señor Inquisidor don Gaspar de Quiroga, y éste fué a la villa de Almorox a ello y trató con el dicho señor Inquisidor y ante el presente secretario todo lo que se le ofreció en razón de la dicha judiciaria, que son las cosas siguientes:

»Lo primero que habrá diez o doce años que el licenciado Gonçález susodicho le alçó figura a este testigo sobre su nacimiento y se la dió por escrito, al qual no vido cómo la avía alçado, y aunque este testigo la tomó, no dió crédito a que lo que allí decía ternía efecto, como después lo vió por lo que sucedió en los años siguientes, que aunque en algunas acertó, en otras erró-el qual residía a la saçón en Madrid, y aora entiende reside en Salamanca-, y que también oyó decir alçó figura al Marqués de Villena, que hoy es, sobre su nacimiento, y vió el papel de las cosas que iba juzgando en él, y que ha entendido y oydo que el dicho licenciado Gonçález es persona que lo saue hacer y lo hacía en aquel tiempo-y que este es un hombre que ha oído decir que el Consejo Real de Castilla le llamó quando se mudava la corte sobre cierto juycio que había hecho, y que lo que toca al papel, cerca destos juycios, así el que fué del suyo y el del Marqués, no sabe hoy dellos-; y así mismo dijo al señor Inquisidor que Luys **[p. 681]** Rosicler, bordador y pintor, vecino de Madrid, es también mathemático y que usa de judiciaria, y este declarante le ha pedido alce figura de su nacimiento y del Marqués de Villena dicho y de otras personas, y así mesmo que la alçó del suceso de algunos caminos que han de tener del Marqués, y pleytos de otras personas y lugares y otras cosas, y él lo ha hecho algunas veces delante deste testigo en la forma y como suele juzgarse por la ciencia de matemática, y los juycios que ha hecho algunos han salido verdaderos y otros no; y que este declarante nunca creyó que había certeza en esto, así porque en lo que tocava al libre alvedrio sabe y tiene por fee que no tienen fuerça las estrellas, sino que el sabio predomina sobre ellas y puede librarse de cualquiera ynclinación mala que ellas le ynfluyan, y también porque los secretos juycios de Dios pueden mudar y encaminar las cosas diferentemente de cómo los astros y planetas ynfluyen; demás de que entiende que son pocos las que saben bien la ciencia de la matehmática, y que con ella no alcanza muchos secretos de la fuerça que unas estrellas y otras tienen, como se ve por los juycios que andan de los temporales, que las más veces salen mentirosos con ser en lo que más podían acertar, y que por no aber entendido estava prohivido por el Santo Oficio esta ciencia, había tenido curiosidad de preguntar lo que aquí ha declarado, y que, como ha dicho no le dió crédito, ni ahora se le da tampoco antes ha dicho muchas veces, la tiene por burlería, aunque ha tenido, como ha dicho, curiosidad de preguntarlo.

«Preguntado que en qué forma alzaba las figuras el dicho Rosicler, pues de tantas veces alguna lo vería o entendería cómo era.

«Dijo que en un papel hazía con la pluma un quadrado y en él dos triángulos encontrados con que quedaban doce casas divididas dentro del quadrado, y en ellas conforme el día del nacimiento y la hora, o en la que se preguntaba lo que se quería saber, miraba el signo o planeta que reynaba y los ponía en alguna de aquellas casas, y todos los demás, por la orden que están en los cielos, los iva poniendo por los caracteres que son conoscidos, y uego yva juzgando conforme hallaba la postura en ellos, dando raçón en lo que yva diciendo de que por estar en aquella forma cada planeta significaba lo uno u lo otro, y que ese testigo le oyó decir que cuando quería verificar lo más se ayudaba de algunas **[p. 682]** reglillas que él sabía; y que esto es quanto al Rosicler, y que en cuanto al licenciado Gonçález, nunca le vió en la forma que lo haçía...

«Escalona (recibida en 16 de marzo de 1605 en Almorox).- *Gaspar de Montemayor,* contador del Marqués de Villena. En 1.º de septiembre de 1605. SS. dichos. Suspenso.

»Cuando declaré por escrito lo que savía del lycenciado Gonçález y Luis Rosicler, en razón de la judiciaria, me acuerdo se me preguntó si sabía que se havíen hecho los papeles que havía juzgado el

licenciado Gonçález, y dije que no, y es así, y aunque en lo que tocaba a lo que havie juzgado Rosicler no se me preguntó por sus papeles, después acá reparé en esto, y con cuydado miré un escritorio y he hallado algunos de los que Rosicler juzgó, que son sobre mi nacimiento y el de mis hijos en la forma que el que va con éste, y por él verá V. m. de la manera que el ombre alça las figuras y las juzga, y si a V. m. le pareciere que conviene se lleven los demás, que son en esa forrna, los ymbiaré... Escalona, 13 de marzo de 1605.- *Gaspar de Montemayor*.

(Un cuadrángulo en el centro, a su izquierda varios signos, y a la derecha el nombre *Antonio,* que era el hijo del contador, para quien se alzaba esta figura.)

»Sagitario por acsendens (sic) tendrá el mirar honesto, la cabeça no muy gruesa, el rostro lleno, hermosa nariz, los dientes bueras (sic) y cortas, tendrá una herida en la parte siniestra de la cabeça y en la parte alta, será muy ligero, tendrá una señal en las partes baxas, pelo negro, el rostro tirante a cetrino, será de engenio agudo y constante y firme, y, por tanto, querrá mucho a los sabios y prudentes y amigo de converçar con ellos. En que sea cupido y enclinado a la abaricia será estudioso, amigo de las cosas buenas, liberal, no será amigo de tener los bienes ajenos, será poderoso, vendrá a grande honor, será un poco arrogante, será fácil a engañar, será vengativo, tratará mal de palabras a sus enemigos, será adquirido a adquirir riquezas y guardallas, ynclinado a benus, en que algunas veces no podrá conplir su deseo por alguna incurança (sic.) de Saturno que tiene en este lugar: tendrá l'alma más luxuriosa quel cuerpo, entre las viandas será ynclinado a las jervas y cosas de ençaladas, tendrá una enfermedad larga, tendrá dolor en el coraçón, tendrá tres grandes enfermedades, **[p. 683]** la primera a 20, la segunda a 47, la tiercia a 80 años, se berá en grande honra, tendrá algunos trabajos y parece que morirá de muerte súbita, por tener el Señor de la oposición precedenta (sic) en el açendente, será mordido de algún animal, y guardase (sic) de alguna mujer, que le causará moucho (sic) mal y en quiça destiero, será benturoso en cosas de la eglesia romana, tendrá fiebres éticas y enfermedad en el pulmón, tendrá siempre seis meses buenos y luego otros seis meses malos, pasará mocho trabajo en los caminos largos...

(Siguen otros desatinos semejantes en pésimo castellano, que revela a las claras el origen francés del astrólogo.)

«En la audiencia de la mañana de la Inquisición de Toledo, en primero día del mes de Setiembre de mil y seiscientos y cinco años, estando en ella los señores inquisidores licenciados don Pedro de Girón y don Gaspar de Quiroga y don Francisco de Múxica, vieron la testificación recivida contra el licenciado Gonçález y contra Luys Rosicler... y conformes dixeron que esta causa se suspenda, y lo señalaron.»

(Archivo Histórico Nacional.-Inquisición de Toledo. Leg. 87, número 105.)

Publicado por D. Cristóbal Pérez Pastor (Proceso de Lope de Vega... Madrid, Fortanet, 1901, págs. 270-278).

Este mismo Luis Rosicler, o un hijo suyo del mismo nombre, íntimo amigo de Lope de Vega, es autor del horóscopo de este gran poeta, publicado en la *Expostulatio Spongiae,* Troyes (Tricassibus), 1618, que, por su curiosidad, reproduzco a la letra, como ya lo hizo el Sr. Pérez Pastor:

«Ex judicio astronomico Ludovici a Rosicler, natione Galli.»

«Erit (Lupus a Vega Carpio) modesto vultu, imaginativo, licet alacri fideli, pudibundo et liberali; procerae staturae, plerisque gratus, comis ingeniosus, prudens, peritus, poeta, in magni ingenii homines affectus. Loquetur magna cordis vehementia, suavissima tamen linguae pronuntiatione; illum invidia insectabitur sed temporis successu se hostium victorem sentiet. (Et paulo inferius.) Ingenio erit admodum subtili nec subtili tantum sed etiam firmo et constanti; licet aliquid crassi ob aliquos improvisae iracundiae impetus admissuro; illum magni facient potentiores, et eum unusquisque ad virtutis et liberalitatis famam mutua commendatione protrudet.»

[p. 684] Este Rosicler, amigo de Lope, ¿será, por ventura, el *César* de La Dorotea, que había estudiado astrología con el portugués Bautista Lavaña (maestro de matemáticas y astrología de Lope de Vega por los años de 1582 y 1584)?

«CÉSAR: Yo soy amigo vuestro hasta las aras: ¿en qué os sirvo?

«FERNANDO: *Alzad una figura* para que veamos qué fin prometen estos sucesos.

«CÉSAR: *Interrogaciones no se pueden hacer y es muy justo prohibirlas Pero yo tengo hecho una figura de vuestro nacimiento, y sólo me faltaba juzgarla.»*

(La Dorotea, acto quinto, escena tercera.)

En la misma escena se cita a Levinio Lemno «De verdadera y falsa astrología«; pero Lope, a pesar de las salvedades cuerdas y ortodoxas que hace, acerca de la pretendida ciencia, que procura adivinar los futuros contingentes, parece ya que no iimbuído, algo preocupado por la astrología judiciaria.

Más claramente se ve esto en la escena octava del mismo acto, en que César declara su pronóstico (autobiografía de Lope en compendio), a la cual preceden estas saludables advertencias de sus amigos.

«Fern. Miradlo en aquel lugar de Jeremías: «No seáis como los gentiles ni aprendáis sus caminos, ni temáis las señales del cielo, porque las leyes de los pueblos son vanidades.»

«Jul. Lo mismo dice Isaías por los que se daban a la curiosa observación de las estrellas: «Sálvente los adivinos del cielo, que contemplan las estrellas, para anunciar las cosas futuras, porque ya, como si fueran aristas, los ha consumido el fuego.»

«CÉSAR: Bien lo veo, Julio; bien conozco y sé que la misma verdad dixo, que no fuéssemos solícitos en inquirir la observación de las cosas futuras; y os asseguro, que siempre me desagradaron, y parecieron temerarias las predicciones de lo que Dios inescrutable tiene prescrito en su mente eterna. Esto estudié en mi tierna edad del doctísimo Portugués Juan Bautista de Labaña, y sólo tal vez juzgo por curiosidad, y no de otra suerte, algún nacimiento; pero no respondo a las interrogaciones por ningún caso. El hombre no se hizo por las estrellas, ni el libre albedrío les puede estar sujeto.»

[p. 685] II

NOTICIAS Y DOCUMENTOS INÉDITOS ACERCA DEL PROCESO INQUISITORIAL FORMADO A DON ESTEBAN MANUEL DE VILLEGAS [1]

Sr. D. Marcelino Menéndez Pelayo.

Raro es, amigo mío, que dé yo noticias de un heterodoxo español, y español de los más célebres, a quien tanta copia tiene reunida en una obra que es maravilla de erudición y saber. Pero los hallazgos son cosa de buena fortuna más bien que de propio merecimiento. No pretendía yo en Simancas, allá en un tiempo pasado, que sin duda era para mí mejor, ya que lograba satisfacer más que ahora mi afición, contrariada siempre, a las cosas históricas y literarias, descubrir y atesorar datos acerca de los heterodoxos españoles, bien que tal asunto y el mío no estuvieran distantes. Dedicábame a examinar los expedientes de censura de obras impresas o manuscritas, instruídos por el Supremo Consejo de la Inquisición, que por septiembre de 1868 guardaba aún la histórica fortaleza, los cuales, no sé si con provecho, se han traído después a la Biblioteca Nacional, cayendo en la cuenta, **[p. 686]** por causa quizá de mis propias investigaciones, de que dichos papeles eran dignísimos de consideración y estudio; y una vez ya en tal camino, naturalmente perseguía también todos los demás documentos que reputaba útiles para formar idea exacta del influjo real y verdadero que aquella célebre institución tuvo sobre nuestra cultura en general, principalmente desde que se puso bajo su vigilancia la imprenta. Punto de historia es éste que, así como otros, conviene del todo poner en claro, para que lleguemos a conocernos mejor que hasta aquí a nosotros mismos, como nación y gente, y a fin de que, echando ya a un lado las incompletas explicaciones con que, tocante a los pasados sucesos, solemos contentarnos, resueltamente ahondemos hasta dar con las verdaderas raíces de nuestros antiguos, y en no poca parte presentes males, que será el modo de propinarles, tarde o temprano, adecuados remedios. Por decontado, no sospechaba tropezar por tales senderos con el cantor elegantísimo del Céfiro, D. Esteban Manuel de Villegas, que ni en sus odas, ni en sus cantinelas, ni en sus *monostrophes*, ni en sus elegías, por más que reluzcan las libertades juveniles o galanterías del arte, como dijo su panegirista D. Vicente de los Ríos, ni aun en sus traducciones mismas, con haberlas muy arriesgadas, había percibido nunca señal ninguna de que fuese él hombre para dar cuidado a los censores del Santo Oficio, los cuales solían cerrar los ojos a pecados de otra monta que los de las *Eróticas*, y cometidos en lugares y por personas que mucho más vivamente que el alegre discípulo de Anacreonte y Horacio provocaban su avizora atención. Ninguno de los editores de los versos de Villegas sospechó, por otra parte, que aquel que casi niño fué ya tan buen poeta y extremado humanista, como docto crítico, y hasta jurista después, hubiera pasado por las manos de la Inquisición del siglo XVII, del propio modo que cayeron en las del XVI, muchísimo más severo, no pocos de sus predecesores en tales estudios, cosa muy singular tratándose de persona tan conocida y de quien tanto se habló en vida, por más que luego se le pusiera en olvido inmerecidamente. Reparóse, y aun quizás con exceso, esta injusticia de la posteridad en el siglo pasado, ya por López de Sedano, ya por el insigne académico D. Vicente de los Ríos, en lo tocante a sus obras literarias, y las demás merecieron alta estimación del eruditísimo Padre Sarmiento, que las poesía, haciéndose investigaciones **[p. 687]** concienzudas sobre su vida, reimpriniéndose sus obras ya conocidas, señalándose y ponderándose las inéditas. Mas con todo eso, nadie supo ni llegó a sospechar lo que voy e referir a usted ahora.

No fué poca mi sorpresa, por tanto, cuando entre los papeles del *Consejo Supremo de la Inquisición* (libro núm. 561 y folios desde el 283 al 320), hallé el rótulo que sigue: *Relación de los méritos de la causa de Don Esteban Manuel de Villegas, vecino de la ciudad de Nájera, y natural de la villa de Matute.* Como este expediente no era de los especiales sobre censuras de libros, la limpieza y buena fama de las *Delicias* y aun de todas las *Eróticas,* quedó desde luego para mí en su punto. Pero bien podían haber estado, y no estaban, como papeles o manuscritos de los que solían recogerse a los reos, los dos volúmenes de Disertaciones latinas que poseyó el Padre Sarmiento, y hoy nadie sabe qué ha sido de ellos, o los borradores del códice de D. Lorenzo Ramírez de Prado, que debe parar aún en la librería del Colegio Mayor de Cuenca, y contienen varias cartas y obras en verso y prosa, o, en fin, el tomo de sátiras de que hablaré luego, todo lo cual habría constituido, en verdad, mucho mejor hallazgo que el de su proceso, para usted y para mí, y no hay que decir para el público. De los más de tales trabajos no poseemos hasta aquí otras noticias que las que comunicó primero D. Vicente de los Ríos al colector del *Parnaso Español,* y dió más tarde él mismo a luz, ampliadas y documentadas, en las *Memorias de la vida y y escritos* del poeta, insertas al frente de la nueva edición que Sancha hizo de las *Eróticas,* y la traducción del *Tratado de Consolación,* de Boecio. Pero a propósito de tales *Memorias* tengo ya, amigo mío, que comunicarle una importante observación. La prueba de que Ríos, aunque tan diligente, no tenía, como podría inferirse de algunas de sus frases, la menor idea de que fuera procesado Villegas por el Santo Oficio, está en que, a tenerla, jamás hubiera calificado en él de *nimio escrúpulo* (pág. 34 de las *Memorias)* que dejase manca la traducción de Boecio, publicando en latín las últimas prosas y versos que tratan de la Providencia y el libre albedrío. Justamente la explicación de este escrúpulo, así como la triste historia de los últimos años de vida de Villegas, se halla completa en los papeles de que voy a dar a usted conocimiento, no sin tener que rectificar algunas noticias equivocadas, **[p. 688]** y añadir otras a las escasas que de su persona y hechos poseíamos hasta hoy.

Sepa usted además; y esto interesa a nuestra historia literaria, que Villegas no nació cerca del año 1596, como se inclinaba a creer D. Vicente de los Ríos, y repitió Quintana después, sino antes de 1590, y que nació en la villa de Matute, y no en Nájera, según los referidos escritores pretenden. He hecho buscar la partida de bautismo en la parroquia de San Román, de Matute, y se me ha contestado de allí que «no se encuentra en el libro primero parroquial tal nombre y apellido, y que sólo en 1589, se halla la de una cierta María, hija de Francisco Villegas». Que el poeta no nació en 1596, sino antes de 1590, se prueba por un memorial de Villegas, que íntegro copiaré luego (Archivo general de Simancas). Consejo de la Inquisición. Lib. núm. 561, folio 282), incontestablemente redactado en 1659, y en el cual dice que tenía entonces más de setenta años, es decir, sobre setenta y uno; para lo cual debía haber nacido en 1588. Dato es este que no pudo aprovechar D. Vicente de los Ríos, puesto que no conoció mis papeles de Simancas; pero no sé cómo no le libró de caer en tanto error la simple lectura del prólogo de Villegas al libro de Consolación, de Boecio, donde escribió estas palabras, que he de copiar luego otra vez, con distinto intento: «yo he alcanzado en mi edad dos reyes muertos a puñaladas y otro ajusticiado por sus vasallos». De este último no hay que hablar; pero los dos primeros fueron indudablemente Enrique IV, muerto en 1610, y Enrique III, igualmente asesinado el 2 de agosto de 1589. Paréceme que de aquí pudo deducir fácilmente D. Vicente de los Ríos, que por lo menos en aquel mismo año de 1589 había nacido Villegas. Probablemente habrá usted caído ya en la cuenta del motivo por qué pongo yo su nacimiento en 1588 cuando más. De una parte, el tener en 1659 más de setenta años se ajusta mejor con la fecha de 1588 que con la del año siguiente. De otra parte, por el libro bautismal de Matute ha visto usted que en 1589 se da cuenta del nacimiento de una

cierta María, hija de Francisco Villegas: ¿no pudiera ser esta hermana del poeta, nacida un año después, y ser Francisco su padre, ya que el nombre de este último se ignora? No es seguramente imposible, sino más bien probable. Pero convengo en que de todos modos es singular, que por los años en que D. Esteban debió de nacer, conste, no constando él **[p. 689]** mismo, una niña de su apellido en el libro de bautismos de Matute, y no acierto qué explicación pueda tener. Asáltame a veces la sospecha de que no hayan buscado el dato bien; pero la afirmación absoluta de que no consta en el tal libro otra persona del apellido de Villegas que la niña María, no deja, al parecer, lugar a duda. Tengo, sin embargo, encargadas nuevas investigaciones, [1] y de todas suertes, mi desgracia será mucho menos merecida que la de D. Vicente de los Ríos, el cual mandó buscar la partida de bautismo de Villegas en Santa María Real de Nájera, empeñado en que de esta ciudad era natural, y no de la humilde villa de Matute, donde nació, a mi juicio, indisputablemente. A las conjeturas críticas de Ríos y otros, opongo yo el memorial, citado antes, en que declara expresamente que era natural de Matute, cuando no andaba en ocasión de mentir ni chancearse, por cierto. Designóle también por de Matute, al juzgarlo, el Tribunal de Logroño, que le conocía bien, y a quien era facilísimo saber la verdad en todo caso, debiéndose tener en cuenta que aquel Tribunal, como todos los de su clase, debía de ser escrupulosísimo en sus datos. No hay más que decir sino que los hechos suelen hacer malas pasadas a la crítica, en muchos casos, y este es de ellos. Si en la matrícula de la Universidad de Salamanca fué inscrito como natural de Nájera, esto pudo consistir en que Matute era un pobre lugar dependiente de Nájera, que preponderaba sobre él, como ciudad insigne, aunque pequeña; por haber **[p. 690]** sido antiguamente corte, y ser luego panteón de reyes, y en que, ya que su natural no fuese el poeta, tuvo vecindad en ella, y la mayor parte de su familia. Bien hizo, pues, Villegas, al escribir en el primer volumen de sus *Disertaciones latinas,* que era de Matute, y el equivocado era el frontispicio del segundo, donde, según escribió Ríos, se leía que era natural de Nájera. Por el cauce que trazó aquel biógrafo, de quien recibió años antes todas sus noticias el colector del Parnaso Español, debió, sin duda, correr la vida del ilustre riojano desde 1588, en que hubo de nacer, hasta que la perturbó el Santo Oficio con su proceso. No es de todas suertes mi intento completar o escribir de nuevo su biografía, que en verdad, ignoro si hay otros materiales para ella que los que tuvo a la vista D. Vicente de los Ríos al componer sus *Memorias,* fuera de los que en Simancas he encontrado yo casualmente. Básteme, según he dicho, con sacar el provecho posible de estos últimos; y tiempo es ya de cumplir tal propósito, y de que concretamente sepa usted lo que allí he encontrado tocante a la heterodoxia de nuestro poeta, asunto especial de esta carta.

En la relación de los méritos de su causa, que he citado, consta que D. Esteban Manuel de Villegas fué testificado, ante el Tribunal de la Inquisición de Logroño, en la cual estaba refundida la de Navarra desde 1570, por diez y ocho testigos varones, mayores de edad, de lo siguiente:

1.º De haber dicho que el libre albedrío no le había dado Dios al hombre para obrar mal, sino para obrar bien.

2.º De haber igualmente dicho que el hombre tenía el libre albedrío para lo malo y no para lo bueno.

3.º De que, contradiciéndole algunas cosas de las que disputaba, dijo en muchas ocasiones, que las entendía mejor que San Agustín y otros Santos.

4.º De que estando en conversación con algunas personas de la dicha ciudad de Nájera, con ocasión

de que una persona, su deudo, estaba a peligro de muerte, había hecho testamento y dejado muchas misas por su alma, dijo: que para qué era bueno dejar tantas misas, y que o el ungüento era bueno o era malo, porque, siendo bueno, no se había de aplicar sino poco.

5.º De afirmar que Dios quería que los hombres que eran demasiado pecadores pecasen más, para castigarlos, y que Dios **[p. 691]** no permite los pecados; y que un hombre, gran pecador, quiere Dios sea tentado, y quiere que peque, para condenarle mejor y con más justificación, fundándolo todo en las palabras últimas del *Pater noster*, *«et ne nos inducas in tentacionem»*.

6. º De afirmar, asimismo, que el sigilo de la confesión no era instituído por derecho divino, sino de poco tiempo a aquella parte, por derecho eclesiástico, y aunque una persona se lo contradijo con autoridades de la Escritura, respondió no se entendían en tal sentido, sino en otro diferente.

7.º De que pretendía que las palabras *«confitemini alteruter peccata vestra»*, no querían decir que el confesar fuese al sacerdote, sino unos a otros.

8.º De que pretendía también que el que obra las virtudes con mayor vencimiento propio y resistiéndose más, no tendrá más premio en el cielo que el que las obró con menos repugnancia.

9.º De que decía que Cristo, Nuestro Señor, no padeció los cinco mil y más azotes que dicen personas pías y santas le dieron; y advirtiéndole una persona, que se halló presente, que sobre ello había revelación, no la estimó ni hizo caso de ella.

10. De que decía también que Cristo, Nuestro Señor, no fué más hermoso que los demás hombres, y que antes le importó no ser tan hermoso para atraer más con su santidad que con su hermosura a que le siguiesen.

11. De que sustentaba que el que hurta y no restituye no tiene fe.

12. De que igualmente sustentaba que la simple fornicación en sí no era mala ni pecaminosa, sino por el precepto que la prohibía.

13. De que opinaba que un pecador, con solo un pecado mortal, pierde la fe; y contradiciéndoselo una persona, que se halló presente, con lo que dice el Concilio de Trento contrario a esta proposición, no se apartó de ella.

14. De que, según él decía, los Apóstoles no tuvieron ciencia suficiente.

15. De que, según él decía también, al gran pecador no lo perdona Dios.

16. De que quería hacer creer que si dos personas van al cielo, una que tiene hechas muchas obras buenas y otra no tantas, **[p. 692]** no tiene más mérito la una que la otra, como entrambas hayan guardado los mandamientos.

17. De sustentar la opinión de que el que ayuna, costándole mucho trabajo y teniendo mucha hambre, no merece más que el que no la tiene, porque el mérito consiste en cumplir con el precepto.

18. De que entendía, y decía, que en aquellas palabras del *Pater noster, «et ne nos inducas in tentacionem»,* no está el verbo *induco* bien romanceado, porque no quiere decir *caer,* sino entrar.

19. De que entendía asimismo que la palabra *verbum* del Evangelio de San Juan no sonaba en la lengua griega sino *vox, sermo, oratio,* que es lo mismo que está en la dicha lengua, por lo cual no lo reputaba bien traducida.

20. De que propalaba que para canonizar a un mártir no era necesario mirar más de que había padecido por Cristo y muerto por su amor; y replicándole una persona que también era necesario saber si el tal había sido verdaderamente cristiano, porque pudiera ser hubiese sido mártir muriendo con algún error, la respondió que era imposible, pues a quien daba Dios un fervor tan grande para padecer no le dejaría de dar todo el auxilio necesario para salvarse.

21. De que enseñaba que la parte de la ciencia en la Teología era limitada y corta respecto de las letras humanas.

22. De que enseñaba igualmente que la usura no es pecado mortal, ni está prohibida por derecho divino, porque Dios la dió a los hebreos en el Deuteronomio.»

También fué testificado más tarde Villegas de haber compuesto un volumen que tenía manuscrito con muchas sátiras, repartidas en cinco libros, y dedicadas al Rey Felipe IV, obra que debió encontrarse entre sus papeles cuando se registraron, y que en la sátira sexta del libro quinto, principalmente, contenía muchas ideas dignas de nota sobre las religiones, o sea, sobre las comunidades religiosas.

Como usted ve, mi buen amigo, Villegas era, cuando menos, muy atrevido y desenfadado al hablar de las cosas de Dios. No puede menos de causar sorpresa el verle tratar tan sin empacho cuestiones las más delicadas y peligrosas de su tiempo; y que osara tanto estando siempre a la mira de todo cuanto podía importarle al Santo Oficio, cuyo sólo nombre aterrorizaba, según **[p. 693]** se cree, a los españoles de entonces. Pero la verdad es que pasado el primer período de represión inexorable, que opusieron a la viva propaganda que llegó a hacer el protestantismo en España, así Felipe II, desde el trono recién heredado, como el propio Carlos V desde Yuste, la Inquisición no dió ya motivo de grande espanto, sino a los judíos o judaizantes, con los cuales se mostró siempre cruel. En cuanto a los protestantes, poquisimo tuvo ya que hacer con ellos durante el siglo décimo-séptimo, porque fué tal la persecución en la segunda mitad del precedente, que aquella planta exótica quedó arrancada de raíz en este suelo. Mas con los heterodoxos que no eran judaizantes, ni protestantes, el ejemplo mismo de lo que pasó con Villegas demuestra cuán lejos estaba la Inquisición de extremar ya sus rigores. Por eso mismo no debió de temerlos mucho el poeta cuando llegó a tanto en sus conversaciones, por más que su natural petulancia, bien sabida de cuantos le conocieron o escribieron acerca de él, siempre le moviese a hablar más que debiera. El miedo, a haberlo tenido tan grande como solemos imaginar ahora, habría hecho en él veces de prudencia, suponiéndole, como sin duda lo estaba, en su sano juicio, aunque no faltó quien lo dudase después, según veremos. En el entretanto, paréceme clarísimo, aunque la relación del proceso de que voy a dar a usted cuenta lo

pondrá todavía más en claro, que dada la existencia del Tribunal de la fe y el espíritu de la época no se cometió ninguna injusticia con Villegas al someterle a juicio por sus proposiciones. Echase desde luego de ver que sobre la intrincada y dificilísima cuestión del libre albedrío había leído primero que a Santo Tomás, a San Agustín, teniéndose aún por más agudo que este Santo Doctor, como se tuvo desde que dió a luz en Nájera sus *Eróticas* por un sol naciente entre los poetas de su siglo; y sin hacerse bien cargo, con eso y todo, de la verdadera doctrina de la Iglesia. Sus opiniones sobre las misas de difuntos, sobre la confesión y el sentido de algunos lugares de los libros santos, parecen también informadas por el espíritu de las sectas protestantes; y la que menos de las que quedan apuntadas es, sin necesidad de conocer el fallo del Santo Oficio, ni de ser teólogo, atrevida y aun temeraria, en el sentido general de la palabra. Pero a usted que tanto conoce la materia y tanto y tan bueno tiene escrito sobre ella, ¿qué he de decirle? Lea usted y juzgue las varias proposiciones que preceden, **[p. 694]** como crea que conviene al método y unidad de su grande obra. Por mi parte debo ya ceñirme a referir a usted, según mis documentos rezan, las consecuencias que tuvo la denuncia, y las testificaciones enderezadas contra nuestro extraviado, y por demás expansivo poeta.

Llegaron tales conversaciones, como era natural, puesto que no se recataba de ellas, a conocimiento del Santo Oficio, y hasta por consultas y gestiones del propio Villegas, según se supo después; de manera que un buen día de abril, de año no muy bien averiguado, por lo que más adelante veremos, se presentó en la ciudad de Nájera, donde residía el poeta, como visitador del Santo Oficio; cierto Inquisidor de Logroño, llamado, al parecer, D. Juan de Montemar o Fontamar, que el nombre está muy confuso en los manuscritos, y procedió a la audiencia de testigos sobre el caso, tomando la primera declaración en 25 del propio mes, y la última en 16 de mayo de aquel mismo año. Diez y ocho testigos afirmaron desde luego haber oído las primeras veinte proposiciones, y poco después las dos últimas, mediante lo cual fue preso Villegas y conducido a la cárcel de la Inquisición de Logroño, registrándosele y tomándosele sus papeles, según costumbre. Y sometidas las dichas proposiciones primeras, y luego los papeles, a tres calificadores de los del Santo Oficio de Logroño, declararon herética la primera, la quinta, la séptima, octava, décima, duodécima, décimatercia, décimacuarta, décimaquinta, vigésimaprimera y vigésimasegunda, declarando las demás por temerarias, escandalosas, injuriosas o con sabor de herejía; y en cuanto al libro de sátiras, manifestaron asimismo, que la sexta del libro quinto, en que aludía a las Religiones, contenía en sus versos proposiciones mal sonantes e injuriosas.

No cabe duda, aunque esto ya no lo dice la relación, que calificadas todas las referidas proposiciones por los teólogos de la Inquisición, se sacaría un traslado de ellas, sin calificar, para el reo, que lo pediría seguramente para su defensa. Traeríase luego al reo a la audiencia del Tribunal y se le haría cargo del contenido de cada una de dichas proposiciones, para que, bajo juramento de decir verdad; las explicase, según su intención, verbalmente, y en seguida se pondría a su disposición cierto número de pliegos de papel, rubricados por mano de Notario, para que, por escrito, pudiera exponer de nuevo sus razones. Todo lo dicho **[p. 695]** era inexcusable en el orden de procesar del Santo Oficio, según lo recopiló y dió a luz el licenciado Pablo García, su secretario, y se reimprimió en Madrid en 1628, con las adiciones del Cardenal D. Antonio Zapata, Inquisidor general. Tras ello, el propio orden de proceder requería que se dijese al reo, que para alegar lo que conviniese a su justicia y defensa, tenía necesidad de nombrar patronos teólogos, con cuyo parecer y consejo se amparara, nombrándolos libremente, con tal que en ellos no faltasen las calidades necesarias de limpieza y letras, *moribus et vita.* En el entretanto, los teólogos inquisitoriales tendrían que ver las respuestas del reo, de palabra y por escrito, para hacer sobre ellas nuevas calificaciones y dirigirle nuevos cargos si

procedían; y una vez los patronos nombrados, y aceptado de éstos el oficio, se les daría traslado de todo, para que lo vieran despacio y respondiesen. La defensa de los autores de proposiciones heréticas o sospechosas, tenía así dos distintos defensores: los patronos teólogos que elegía a su gusto el reo, y que, en la parte doctrinal, solían excusar a sus clientes, con grandísima libertad y energía, como se verá en el caso de que trato, y el abogado, que no se podía tomar sino de entre los que el Santo Oficio tenía diputados o señalados de antemano, a cuyo cargo más especialmente corría todo lo tocante a la legalidad del procedimiento. Por lo que hace, pues, al juicio de las doctrinas sospechosas o heréticas, el derecho de defensa estaba reconocido y bastantemente respetado, a decir verdad. Demostrólo bien la que hicieron de Villegas sus patronos, de cuyo alegato tengo que copiar no poca parte, porque en él hay doctrinas notables y muy singulares datos sobre la totalidad del proceso.

Comenzaron estos tales patronos por afirmar que no había incurrido su defendido en pena alguna, a causa de no haber estudiado teología, ni cánones, aun *en el caso negado de que en alguna de sus proposiciones hubiera error* contra la santa fe católica; por ser la herejía error voluntario del entendimiento, y sostenido con pertinencia, la cual no se podía cometer sino de dos modos, o cuando avisado y corregido el reo por personas de tal autoridad a que debiera ceder, no se retrajo de su error, o cuando conociendo él mismo de un modo suficiente la verdad propuesta por la autoridad de la Iglesia, voluntariamente no lo admitiera, rebelándose contra su propio desengaño. «Que no haya habido pertinacia del primer género-argüían los patronos-se prueba porque, **[p. 696]** como consta de *su mismo papel* (sin duda aludiendo aquí al que tuvo que leer a los inquisidores después de sus explicaciones verbales), luego que cierta persona le quiso poner mala fe en las proposiciones pertenecientes al libre albedrío, estuvo tan lejos de ser pertinaz, que antes hizo para la corrección más de lo que su obligación le mandaba, porque, teniendo dichas proposiciones firmadas de cinco teólogos de los de primera aprobación de España, y no siendo ninguno de ellos de inferior opinión a la de la persona que le avisó, consultó al Santo Tribunal, habiendo hecho papel de su doctrina para la seguridad de su conciencia, y protestando que estaba, como hijo de la Iglesia, aparejado a ser corregido, y enmendar aquello y cuanto dijere, por el parecer de la Inquisición.» Con el resguardo que tenía, no debió ni estuvo obligado Villegas, según sus patronos, a hacer tanto, «porque los autores que más apretaban el punto de la pertinacia decían que es pertinaz el que no corrije su error avisado por el Inquisidor de la fe o por un Obispo, habiendo de ser, en suma, el aviso de tal autoridad, que esté obligado, debajo de pecado mortal, a obedecerle y correjirse.» Y Villegas, añadían sus patronos, «rebuscó la verdad, aparejado a la corrección, aun antes que ninguno de los señores inquisidores le avisase, y antes bien, teniendo firma de su legítimo Prelado y Obispo; y, cuando se quisiese decir que el que le corrijió tenía las calidades que los autores piden para ser obedecido, no las podía tener contra la autoridad de otros cinco de la misma autoridad y aun mayor, cual es la de su Obispo, y nadie podía decir que, en tales aprobaciones, pecara el reo mortalmente en no asentir a la admonición»; por todo lo cual, una y otra vez declaraban que estuvo éste tan lejos del primer género de pertinacia, que antes obró en la docilidad más de lo que debía. Tampoco admitían los patronos que hubiese habido el segundo género de pertinacia, esto es, contra su mismo desengaño, y conocimiento de la verdad católica. Fundábanlo en que las materias de las proposiciones eran de las más sutiles de la Sagrada Teología, y hombre, el reo, que no había estudiado teología, ni sagrados cánones, atento lo cual debía presumirse en él, respecto a cosas tales, la ignorancia invencible que excusa de pertinacia. «Porque-decían los patronos-¿qué importan las letras humanas para el saber como hombre científico y para conocer materias, las más sublimes de la teología, **[p. 697]** como son cuestiones de libre albedrío, del valor del sacrificio de la misa, concurso de Dios al pecado, el derecho del sigilo en la confesión sacramental y de otras así, en que los mismos teólogos muy versados sudan y trabajan

mucho?» Cuanto más, que si hubiese habido algún error en tales materias, que no le había para ellos y lo daban por probado, sino un sentido sano y católico en todo, el derecho siempre presume ignorancia, porque en arte ajeno a nadie se ha de dar por docto y perito, y ¿qué será en materia tan sutil y delicada donde no basta la razón natural, puesto que se trata de los misterios de la fe y de tener o no noticia de todas las sagradas letras y definiciones canónicas? Confirmaban todo esto los patronos explicando lo que el cristiano está obligado a saber en llegando a uso de razón, que eran cuatro cosas en su concepto: lo que se ha de creer, lo que se ha de orar, lo que se ha de obrar, lo que se ha de recibir. En cuanto a lo primero, ningún yerro había, según ellos, en las proposiciones acerca de los misterios, cuya fe explícita piden de necesidad los teólogos, ni contra lo textual del Credo. En cuanto a lo que se ha de orar, sólo veían reparo tocante a las palabras del *Pater noster*, y juzgaban sano el sentido de las palabras de Villegas; pero cuando no lo fuera, no estaba el mal en lo textual de él, sino en una sutileza grande sobre si Dios puede querer o no la tentación. Respecto a lo que se ha de obrar, sólo encontraban reparables las proposiciones de la simple fornicación y de la usura, ambas con sentido sano, y que no entendían que perteneciesen a lo textual y llano de los Mandamientos, porque en la primera no decía el reo que la fornicación fuera lícita, antes bien confesaba lo que a él le tocaba saber, es decir, que era ilícita y pecaminosa, errando sólo en la razón y derecho por la cual se prohibe, cosa que no es textual de los Mandamientos; y en la segunda, que tocaba a la usura, se veía aún más claro el sentido sano con que habló, condenando y reprobando lo que es propiamente malo para los teólogos, sin apartarse de lo llano y textual de los Mandamientos. Por último, en lo que toca a lo que el cristiano debe recibir, sólo hallaban notables las proposiciones sobre la confesión y sigilo, y para ellos era «claro que el saber de qué derecho sea la confesión sacramental y el sigilo no estaba plano y textual en la fórmula de los sacramentos, y cuando más se quisiera apurar y apretar la materia, sólo se podría dudar si el reo había usado equivocadamente **[p. 698]** la denominación de derecho eclesiástico, porque evidentísimamente consta que dió a Cristo por autor e institutor de la confesión sacramental». La incongruencia que aquí a las veces se encuentra entre las proposiciones textuales y las que defienden los patronos, consiste indudablemente en que Villegas explicó y amplió su texto en el papel que se le obligó a dar antes de nombrarlos, según el ordinario proceder del Santo Oficio.

Una vez terminada la defensa de las doctrinas de Villegas, fortificáronla los teólogos patronos con la de su propia persona y con razones sacadas de su carácter y modo de vivir. «Favorece también al reo-decían-la protestación general y particular que tiene hecha acerca de todas y cada una de sus proposiciones y todos los misterios de la fe, la cual fué en tiempo y aun antes que estuviera obligado, no subdolosa ni fraudulenta.» Alegaron, además, «que concurrían en el reo calidad de sangre, conversación, costumbres, las cuales en todo lo dudoso le absolvían de sospecha, por ser pública voz y fama, confesada de los mismos testificantes, que era hombre pío, limosnero, muy frecuentador de los sacramentos y en particular del santo sacrificio de la misa, y a quien convenía, por fin, el dictado de bueno y devoto cristiano, y de aquel género de hombres en quienes parece han de cumplir los jueces de la fe la regla que dió Jesucristo a los Apóstoles, primeros jueces y doctores de ella, *qui non est contra vos, pro vobis est*». Por todo lo cual, debajo de la protesta de costumbre, juzgaron dichos patronos que el Tribunal debía absolver al reo, así en la parte de la doctrina como en la de la persona. Por su parte, hizo justificaciones Villegas en Nájera tocante a su virtud, nobleza y calidad de sangre, y de que era hombre virtuoso que frecuentaba los sacramentos y oía muchas misas, y de ser persona pía y limosnera, y, además, de que sus proposiciones no las había dicho con ánimo de sembrar mala doctrina, ni de estar en ellas pertinaz, sino por vía de disputa; probándolo todo relevantemente. Tocóle, por último, ejercer a su abogado, el cual hizo también un alegato en derecho a su favor, diciendo que había negado la segunda, sexta, duodécima, décimatercia, décimaquinta y

vigésimaprimera proposiciones en el modo que se le habían testificado, y que cada una de ellas no tenía por prueba más que un solo testigo, según los autos, repitiendo, por otra parte, algunos de los argumentos de los patronos, para **[p. 699]** demostrar que no podía ser tenido por hereje su defendido. Terminado esto, pasaron de nuevo, sin duda, a los calificadores, porque así lo determinaba el orden de proceder, las proposiciones y calificaciones, las respuestas de palabra y por escrito y la defensa de los patronos, para echar su última censura, diciendo por cada proposición si se había satisfecho a él o no, que debió ser esto último para aquellos severos varones, a juzgar por las resultas.

En el entretanto, Villegas, con acuerdo y parecer de su letrado, concluyó para definitiva, y notificado esto al Promotor fiscal del Santo Oficio de Logroño, respondió que lo oía y que la causa estaba en estado de poderse ver y determinar. Mas por cuanto el Ordinario o Juez eclesiástico de aquel obispado era D. Bernabé Martínez de Pedro, Abogado del Rey y deudo de Villegas, antes de que el Tribunal se reuniese para dar sentencia, se nombró en lugar de aquel al licenciado D. Diego Ruiz de San Vicente, Consultor del Santo Oficio, que había sido Provisor y Vicario general de la diócesis, persona docta y de buena conciencia. Vióse, pues, la causa por los Inquisidores D. Alonso Montoya y D. Juan de Montemar o Fontamar, acompañados, con arreglo a derecho, por el nuevo Ordinario o Juez eclesiástico de Logrono, D. Diego Ruiz de San Vicente, y no hubo acuerdo entre los tres Jueces; Ruiz de San Vicente y Montoya opinaron que bastaba que fuese Villegas gravemente reprendido, advertido y conminado para en adelante en la Sala de Audiencia, y que sin más que esto se suspendiera su causa, borrándose de su colección de sátiras, no sólo la sexta del libro quinto, en la cual se había fijado especialmente la censura, sino también la primera del mismo libro. Más severo el Inquisidor Montemar o Fontamar, fué de parecer que se le leyera su sentencia al reo, sin méritos, en la Sala del Tribunal, donde fuese gravemente reprendido y conminado, para que se abstuviera de decir tales proposiciones como de las que había sido testificado, ni otras semejantes, así en disputas como en otra cualquier forma; que abjurase además *de levi* y fuese condenado en veinte mil maravedís para gastos del Santo Oficio, y que se borrasen las sátiras contenidas en los votos antecedentes. No ha de faltar, amigo mío, quien sospeche que en la lenidad de los dos primeros jueces referidos, tuvieron parte los respetos del D. Bernabé Martínez de Pedro, Ordinario en **[p. 700]** propiedad, y deudo, cual se ha visto, de Villegas; y lo cierto es que, remitidos los autos al Consejo Supremo, por no haber conformidad en los votos, mandaron los señores consejeros que se volviesen a ver las proposiciones de Villegas y sus censuras por tres nuevos calificadores. Convinieron éstos en que los religiosos a quienes dió a censurar Villegas su primera proposición tocante al libre albedrío, tenían razón en creer con San Anselmo y Santo Tomás, que el poder de pecar no pertenece al libre albedrío, considerando en un concepto generalísimo del mismo esta proposición; pero entendiendo que tal doctrina era muy diferente de la del reo, y que la defensa de los patronos no salvaba su dicha proposición, por ser cosa muy diversa el libre albedrío en general, o el libre albedrío contraído al hombre. Añadieron que la segunda proposición, de Villegas, relativa a que el libre albedrío lo dió Dios para el bien y no para el mal, entendida en el sentido de que no fué el fin, ni fué la intención de Dios el mal, era buena y católica; pero que juntamente con aquello se debía reconocer que Dios dió el libre albedrío, capaz a un tiempo de poder pecar y de poder obrar bien. Fueron, de todos modos, de parecer que ni el reo, ni sus patronos, habían satisfecho bien a esto ni a lo demás, de que estaba testificado, por lo cual mantuvieron la censura dada por los calificadores de Logroño, desde que comenzó el proceso.

En vista de todo, dictó el Supremo Consejo definitiva sentencia, mucho más severa por cierto, que ninguno de los votos del Tribunal inferior de Logroño, decretando que se le leyese la sentencia a

Villegas, en la Sala de la Audiencia, con méritos y delante de los ministros, y doce personas eclesiásticas seculares y regulares; *que abjurase de levi* siendo gravemente advertido, reprendido y conminado; que fuese además desterrado de la ciudad de Nájera, de la de Logroño y villa de Madrid, y ocho leguas en contorno, retractando las proposiciones de que había sido testificado; y, por último, que *el libro de sátiras se retuviese por entero.*

Todo lo cual se ejecutó en el Tribunal de Logroño a 6 de octubre del año de 1659, y el reo envió testimonio de cómo estaba cumpliendo su destierro en el lugar de *Santa María de Ribaredonda,* que dista de la dicha ciudad de Nájera nueve leguas, y más de doce de Logroño.

[p. 701] Sobre lo que después aconteció, prefiero dejar que hable el interesado mismo en cierto memorial dirigido al Inquisidor general (lib. núm. 561, fol. 282) en que, a la letra, se lee lo siguiente:

«Ilmo. Señor: Don Esteban Manuel de Villegas, vecino de la cíudad de Nájera, dice, que él está cumpliendo el destierro de cuatro años a que fué condenado por los Inquisidores Apostólicos del Reyno de Navarra (los de Logroño, donde ya he dicho que la Inquisición de Navarra estaba refundida), desde el mes de octubre del año pasado, en el lugar de Santa María de Ribaredonda, en la Bureba, donde pasa gran necesidad y descomodidades por hallarse con más de setenta años de edad, padeciendo muchos achaques y falto de salud, en tierra sumamente fría, y sin el albergue, compañía y asistencia de su mujer e hijos; en cuya consideración pide y suplica a V. S. I. que, atendiendo a la calidad de su persona, desconsuelo y descrédito de sus deudos, y a que en su causa fué buen confitente y sujeto siempre a la corrección de la Santa Madre Iglesia, le haga merced de permitir se vuelva a su casa a acabar en ella los días de su vida, levantándole el destierro en lo que de él le falta de cumplir, usando V. S. I. de su grandeza y de la piedad que acostumbra en lo que recibirá merced.» Sentido está el memorial, y no hay sino dar por averiguado que Villegas padecía privaciones fuera de su casa; pero lo cierto es, con eso y todo, que entre la villa de Matute, donde él había nacido, que tendrá sobre ciento cincuenta vecinos, situada como a siete leguas antiguas de Logroño, y la de Santa María de Ribaredonda, en que estaba desterrado, cabeza de una de las siete cuadrillas de la antigua merindad de Bureba, y hoy perteneciente a la provincia de Burgos, la cual villa no dista, según queda dicho, sino doce leguas o poco más de la misma ciudad, y cuyos vecinos llegan a ciento, no puede hoy, ni podía haber entonces gran diferencia en punto a descomodidades, ni cabe que sea muy distinto el clima, por manera que no merecía tal destierro la calificación de castigo cruel. Ya se sabe también que de Nájera, donde era Villegas vecino, y de donde parecía natural, sólo dista nueve leguas antiguas Santa María de Ribaredonda. Mas ello es, en fin, que ejecutada la sentencia por el Tribunal a 6 de octubre de 1658, debió escribir Villegas el antecedente memorial al año justo de su destierro, empezado aquel mismo mes de octubre de 1658, puesto que a 13 de noviembre **[p. 702]** del siguiente lo remitió el Supremo Consejo a informe de la Inquisición de Logroño, lo cual supone que se había redactado en el mes anterior; y en verdad que no tuvo que lamentar el poeta, ni indiferencia, ni negligencia de parte de aquel Tribunal; porque, no habiendo contestado inmediatamente el de Logroño, en 13 de enero del siguiente año de 1660 le ordenó de nuevo el despacho del informe pedido.

Evacuólo, con efecto, la Inquisición de Logroño, a 21 de febrero de 1660, y quiero que conozca usted los términos expresos de este documento (lib. núm. 561, fol. 281), porque contiene datos curiosísimos, y reflexiones, no sólo atinadas, sino muy benévolas acerca de Villegas. Dice así el dicho informe: «M. P. S.: En cartas de 13 de noviembre del año pasado de 1659 y de 13 de enero de

este presente de sesenta, nos remite V. A. copia del Memorial dado a Su Ilustrísima el señor Obispo, Inquisidor general, por parte de D. Esteban Manuel de Villegas, vecino de la ciudad de Nájera, en que dice está cumpliendo el destierro de cuatro años a que fué condenado por este Tribunal, desde el mes de octubre del dicho año pasado, en el lugar de Santa María de Ribaredonda, en la Bureba, donde pasa gran necesidad, y descomodidades, por hallarse con más de setenta años de edad, padeciendo muchos achaques, y falta de salud, en tierra sumamente fría, y sin el albergue, compañía y asistencia de su mujer y hijos, en cuya consideración pide y suplica a Su Ilustrísima que, atendiendo a la calidad de su persona, desconsuelo y descrédito de sus deudos, y a que en su causa fué buen confidente, y se sujetó siempre a la corrección de la Santa Madre Iglesia, le haga merced de permitir se vuelva a su casa, a acabar en ella los días de su vida, levantándole el destierro en lo que le falta de cumplir, en que recibirá merced. Y V. A. nos manda remitamos los méritos del proceso causado contra el susodicho, en cuyo cumplimiento los enviamos con ésta en treinta y ocho hojas, y decimos: que en el tiempo que estuvo preso en este Santo Oficio dicho D. Esteban, conocimos *es hombre sumamente sencillo, pío, devoto;* que en las proposiciones que ha dicho ha sido llevado de un celo indiscreto de reprimir la licencia en las costumbres, para cuyo efecto dijo, con poca atención, las que tocan al concurso de Dios a los pecados, y perderse la fe en ellos. Y prosiguiendo este dictamen, compuso las sátiras, como de ellas se reconoce, y de la ocasión con **[p. 703]** que las dijo, habiendo procedido en todo con ignorancia, *disculpada de los Padres que aquí calificaron,* porque sus estudios no han pasado de buenas letras, sin haber tratado ciencia alguna. En las audiencias y conferencias que con él se tuvieron se reconoció mejor dicha ignorancia, porque aunque alguna vez alucinaba algo que el discurso natural le podía dictar, era sin saberlo fundar, ni razonar, con los términos rigurosos que requería la materia, y *lo más ordinario fué prorrumpir en acciones y palabras, en que descubrió padecer un género de manía o lesión en la imaginación,* con que *tiene por cierto que con saber primorosamente la lengua latina* puede hablar y disputar en todas facultades. *Lo extraordinario de su traje, en todo singular y ridículo, persuadiéndose a que a todos excede en gala, siendo de más de setenta años,* y común sentir de cuantos lo conocen y han tratado, nos ocasiona a creer que en estas dos partes tiene defecto en él, pues, aunque en su causa no lo alegó su letrado, pero un testigo lo dijo en las defensas, sin preguntárselo; porque *las costumbres compuestas, frecuencia de los Sacramentos, asistencia a los divinos oficios, sufragio por las ánimas de Purgatorio,* solicitando cofradía para ello, *limosnas y mortificaciones,* que constan en su proceso, y de que extrajudicialmente estamos informados, no son de ánima que yerra sciente en la materia de la fe. Por lo cual, y por haber sido buen confitente, procediendo en sus confesiones con sencilla verdad, protestando en todas no ser su ánimo apartarse del sentir de la Santa Madre Iglesia, y haber dado, antes de ser llevado a este Tribunal, por escrito, otra protesta llena de humildes rendimientos a lo que V. A. le mandase, y que salió de este Santo Oficio con arrepentimiento de su yerro, nos parece se puede esperar a que perseverará en la enmienda, y que en atención a la raza y lustre de su familia será muy de la generosa piedad de V. A. el usar con él de la gracia y misericordia que fuere servido, como resida en parte que haya ministros del Santo Oficio, para que estén a la vista de sus acciones y nos den aviso de sus procederes.» Firmaban este informe las inquisidores D. Alonso de Montoya, Chirino Salazar y D. Matías Santos de Samper; siete días después de su fecha se decretó en Madrid que pasase al Relator; y el 11 de marzo, es decir, diez y ocho días después de evacuado el informe, S. S. I. el Inquisidor general y los Consejeros supremos de la Inquisición, Santos, Sotomayor, Trasmiera y Hermosino **[p. 704]** decretaron lo siguiente: «Dásele licencia para que se vuelva a su casa por tres meses, atendiendo al informe de los inquisidores, y se aperciba que no dispute, ni tenga contienda en las materias de que ha sido testificado, ni otras semejantes, y se encargue a la misma (manifiestamente alude a la Inquisición de Logroño) para que esté a la mira de cómo procede y dé cuenta al Tribunal de ello.»

Los tres meses fueron prolongándose indudablemente hasta la extinción de la pena, después que Villegas obtuvo tan rápidamente lo que pedía. Posible es que su fama de poeta, en tiempo en que la poesía era tan estimada, y su reputación de humanista, cosa también muy apreciada a la sazón, le aprovecharan en este trance, ablandando al Inquisidor general y al Supremo Consejo; posible es también, muy posible, que le sirvieran todavía más las recomendaciones de los grandes señores y literatos con quienes estaba relacionado en la corte; y entre ellas las del conde de Revilla, el duque de Nájera y el marqués de Belmonte, padre e hijos, a quien se declara deudor de tantos servicios en el prólogo de su traducción de Boecio, que dió a la estampa posteriormente.

No pudo ya favorecerle en esto, porque no vivía su especial protector y corresponsal D. Lorenzo Ramírez de Prado; que murió de edad muy avanzada en 1658, según refiere Nicolás Antonio; y por cierto que este nombre trae como por la mano una cuestión que no he hallado ocasión de tratar hasta ahora. La relación de la causa que hay en Simancas, y de que tengo dos distintas copias, dice indudablemente que comenzó en 1651 la testificación contra Villegas, y que de resultas fué en seguida preso. Pero si esta fecha fuera exacta, ¿cómo se explicaría su libre correspondencia literaria con Ramírez de Prado en 1655 y 1656, que extractó en buena parte D. Vicente de los Ríos del Códice de Cuenca? La última carta de esta correspondencia es del 6 de abril de 1656, según el citado biógrafo, y durante ella se trató nada menos que de pretender Villegas un destino en Madrid por intervención de Ramírez de Prado, que no pudo conseguirselo por cierto, y de cobrar, como si no estuvieran confiscados, ciertos juros, que no le pagaban; todo esto incompatible totalmente, con la causa que se le estaba siguiendo. ¿Será equivocada la fecha de 1651 y habrá quizá que leer 1659 ó 1657? La relación en que suena aquella fecha es un extracto de otros muchos **[p. 705]** documentos, hecho con precipitación, según se ve a la simple lectura, y escrito con grandísimo descuido por persona muy poco docta, tal vez un pobre copista. Fácil es que cometiera por lo mismo el tal error como otros tantos. Lo indudable es, entretanto, que la testificación tuvo lugar desde un 25 de abril a un 16 de mayo; que se votó la causa, es decir, se sentenció en el ordinario estilo de la Inquisición un 16 de junio; y que hasta el siguiente 6 de octubre no se ejecutó la sentencia; todo según la relación. Y aun teniendo presente la demora entre la votación y la ejecución de la sentencia, a que dieron lugar la consulta que hubo que hacer a Madrid y las nuevas calificaciones, pudo todo ello realizarse perfectamente dentro del mismo año de 1659. Para mí ésta debe de ser la verdad, sin que sea óbice la rapidez, porque la hubo muy grande, de todas suertes, en aquel proceso. Purgó, al fin, Villegas sus extravíos con solo un año de destierro, en lugar próximo a su casa; y aun los cuatro que se le impusieron no habrían constituido mayor pena que la que hoy alcanza una injuria privada. Lo peor habría sido que durase el proceso desde 1651 a 1659, es decir, nada menos que ocho años, aunque para esto tenía que haber prescindido la Inquisición de todas las condiciones de su procedimiento, dejando, según he probado, al reo un género de libertad desconocida en todo género de jurisdicciones. Por eso, mientras más lo pienso, más me confirmo en la sospecha de que el proceso no comenzó hasta abril de 1659, con lo cual habría durado solamente dos años; pero aun cuando hubiese durado los ocho, no es esto lo que más debiera maravillar, ni lo que podría merecer mayor censura en nuestro país, que no ha logrado todavía, y Dios sabe hasta qué punto logrará en adelante, que sean mucho más breves que eso los juicios criminales.

Cinco años después de los sucesos que acabo de referir o, lo que es lo mismo, corriendo el de 1665, dió a luz Villegas en Madrid la traducción de los cinco libros de *Consolación*, de Boecio. ¿Comprende usted ahora, mi buen amigo, por qué dedicó a dicho trabajo los últimos de su vida? Si Boecio compuso aquellos cinco libros, según las propias palabras de Villegas, «para consuelo de

irremediable fortuna», estando preso y condenado por el Rey Teodorico, ¿no es evidente que él los tradujo con idéntico fin, durante las adversidades de su proceso y destierro? ¿No es verdad **[p. 706]** que no fué *nimio escrúpulo* en él, como pretendió Ríos, el dejar de traducir la parte del libro de Boecio que trata de la Providencia y del libre albedrío? Pues lea usted ahora de nuevo, que harto leídos los tendrá ya estos renglones del prólogo de Villegas a la dicha traducción de Boecio, y les dará ya todo su sentido y significación: «Solos los buenos», dice, «son los libres, y los viciosos los siervos: de quien Juvenal:

Monstrum nulla virtute redemptum
A vitiis.

»De estos dos puntos podemos sacar doctrina para desechar el miedo que nos causan los poderosos y no hacer caso de los calumniadores, y mucho menos de los tormentos, porque estos tan comunes son a todos, como en el cuerpo humano las enfermedades. Yo he alcanzado en mi edad dos Reyes muertos a puñaladas, y otro ajusticiado por sus vasallos. Y este arancel tiene colgado en sus pórticos la Fortuna, para mientras huviere hombres en esta humana bola. El remedio para estas calamidades es *no tenerles miedo* , y saber *que ninguno puede forzarnos la voluntad;* porque esta *solo es nuestra;* las demás cosas, a quien aplicamos propiedad, están fuera de nosotros, como son el cuerpo, la vida, la muger, los hijos, los amigos, la nobleza, la hacienda, la libertad, y las demás cosas que no nos tocan. En la verdad no son nuestras; porque si lo fueran, nadie nos las forzara contra nuestra voluntad; pero sentimos en grande manera, cuando las perdemos, y es, porque las juzgamos por nuestras; si las reputasemos como agenas, no les tendríamos tanto cariño, ni haríamos tanto esfuerzo en su defensa.» Por donde se ve, amigo mío, que aunque más prudente y aun receloso que antes del proceso, todavía alardeaba Villegas de *no tener miedo a nada,* como había probado antes no tenérselo muy grande a la Inquisición, y declaraba totalmente *libre su voluntad,* con la cual confundía, sin duda, su conciencia, perseverando en aquel individualismo o personalismo, a las veces petulante y temerario, que le trajo tantos disgustos de índole diversa durante su vida. Sin duda al llegar aquí, pensará usted, como yo, cuán de acuerdo están los nuevos datos biográficos que debemos al piadoso informe de la Inquisición de Logroño, tocante a su persona, con los que ya poseíamos. No estaba, no, loco Villegas, **[p. 707]** porque imaginase sabérselo todo, con sólo saber bien el latín, si ya no es que se tenga por locura la vanidad, en tantos casos excesiva de los hombres, y muy especial y generalmente ¿por qué no decirlo?, de los poetas. Yo de mi sé decir que he tenido amigos en la república de las letras muy inteligentes, muy doctos, y por de contado muy cuerdos, que en punto a estimarse a sí mismos y a encarecer su propio mérito pienso que podían apostárselas con Villegas. Y a usted debe de haberle sucedido o le sucederá otro tanto algún día. A los principios de su vida estaba Villegas cuando dió lugar a aquella merecidísima reprensión de Lope en su *Laurel de Apolo,* que malamente corrigió el colector del *Parnaso español,* poniendo *Parnaso* donde dijo *Pegaso* el gran poeta, es decir, el Helicón, que fué el lugar en que el famoso caballo de aquel nombre hizo brotar la fuente de Hipocrena al golpe de uno de sus maravillosos cascos:

«Aspire luego del Pegaso al monte
el dulce *Traductor de Anacreonte,*
cuyos estudios con perpetua gloria
librarán del olvido su memoria;
aunque dijo que todos se éscondiesen,
cuando los rayos de su ingenio viesen.»

Probablemente su glosa al Código de Teodosio, aunque por lo que dijo D. Vicente de los Ríos, le haya hecho parecer jurista, versaría sobre puntos gramaticales, puesto que sólo gramática latina era lo que extremadamente sabía, y no tanto quizá la griega, aunque introdujese en España las *anacreónticas*, con no escaso arte, e hiciera también traducciones de aquella lengua, según la opinión de algunos de sus malignos contemporáneos. De todas suertes no fué menos vano, llegada la edad madura, en materias de erudición, que en su juventud tocante a la poesía, porque en una de sus cartas a Ramírez de Prado habla sin empacho de igualar a Scoto, a quien no teme llamar inepto alguna vez; y de su propio trabajo, en competencia con el de Scoto, formalmente dice, que no dudaba en asegurar «era cosa grande». A los humanistas que antes habían tratado de las materias de sus disertaciones, hacía él, en su propio concepto no pocas ventajas, por ser muy insignes sus explicaciones y todas nuevas, y haberlas hasta **[p. 708]** «exquisitas». Ya en la sátira *contra los que afectan el escribir oscuro*, que publicó López Sedano, se lee, hablando de sí, este arrogante y detestable terceto:

Confieso que a gran cosa me dispuse,
Y, aunque no conseguí lo que quería,
Con todo *eso a los otros me antepuse.*

Toda su vida fué, pues, el mismo que conocieron los inquisidores de Logroño durante el tiempo que le tuvieron preso, sin que por demente le tuviese nadie. Por lo mismo no se alegó semejante excepción en su proceso. Pero insisto en que si esto es locura, todos hemos conocido muchos locos, hasta insignes, que siempre fueron tenidos por cuerdos; y es enfermedad que no menos que en España se ha padecido en las naciones extranjeras, por autores y poetas en particular, de los más célebres.

Concluiré ya esta larguísima carta con recordar a usted, ya que tanto he hablado en ella de la vida de Villegas, que según la partida de defunción publicada por D. Vicente de los Ríos, murió aquél de todos modos insigne humanista y gran poeta, en Nájera, a 3 de septiembre de 1669. Pero, mi caro amigo y colega, ¿no le parece a usted como a mí me parece, y, no quiero callar en estos últimos renglones, que fué gran lástima que el Consejo Supremo de la Inquisición, no contento con borrar las dos sátiras condenadas por la Inquisición de Logroño, retuviese todos los cinco libros de ellas, es decir, votase su destrucción? Posible es que perteneciesen a aquel volumen, aunque no se puede asegurar, las tres solas que conocieron D. Vicente de los Ríos y López de Sedano, dos de las cuales imprimió al fin este último en el tomo IX de *El Parnaso Español*, la una contra el *gongorismo* y sobre el matrimonio la otra; no habiéndose atrevido a imprimir el colector la que falta, por referirse a materias políticas y parecerle peligrosa hasta para impresa más de un siglo después de escrita. Nada se dice que contuviera aquella, de todas suertes interesante colección de sátiras, contra la religión católica aunque una o dos de ellas pecasen de mordaces contra algunos de sus ministros. Las demás debían ser no más que agrias y severas, como dijo Ríos, contra las costumbres de su tiempo; pero después de lo que ha visto en esta larga carta, de seguro no creerá usted, como aquel docto académico creyó, que fuese su propio autor **[p. 709]** quien «conociendo tales defectos, no se determinase a imprimirlas ni divulgarlas». Sobre ellas pesó en vida del poeta la retención del volumen en que todas o casi todas estaban, la retención ordenada por el Santo Oficio. ¡Quién sabe si habría allí algunas dignas del maestro insigne de nuestros sáficos y adónicos, de nuestras primeras anacreónticas, y de tantas y tan dulces cantinelas!- *Antonio Cánovas del Castillo.*

[p. 710] III

MEMORIAL DE DON LUIS PACHECO DE NARVÁEZ, MAESTRO DEL REY DON FELIPE IV EN LA DESTREZA DE LAS ARMAS, DENUNCIANDO AL TRIBUNAL DE LA INQUISICIÓN CIERTAS OBRAS POLÍTICAS Y SATÍRICO-MORALES DE DON FRANCISCO DE QUEVEDO [1]

†

Ilmo. Señor:

Don Luis Pacheco de Naruaez, Maestro del Rey, nuestro señor, en la filosofía i Destreza de las armas dize, que como católico i fiel cristiano, teniendo como tiene i cree, todo lo que cree i tiene la Santa Iglesia católica Romana i obedeciendo los decretos i editos del santo tribunal de la Inquisición, en que manda **[p. 711]** que qual quiera que huuiere oído, o supiere que alguna persona aya dicho, o hecho alguna cosa que sea diferente o contraria o malsonante a nuestra sagrada religión, o a las diuinas letras, lo manifieste, poniendo para ello graues censuras dignas del temor i la obediencia, obligado de uno i otro, da este memorial, no por delación sino por auiso, que aviendo leido un libro que se intitula Política de Dios, Gouierno de Cristo, i Tiranía de Satanás, que compuso don francisco de Queuedo Villegas, e imprimió en la ciudad de Çaragoça, año de mil y seis cientos i veinte i seis, en la emprenta de Pedro Verges, le a parecido qes muy escandaloso, i que tiene muchas proposiciones malsonantes, i otras opuestas a la escritura Sagrada; y particulariçando algunas dellas i citando folio i página, hallará V. Illma., que

En el princip.º de dicho libro i dos hojas más adelante afirma temerariamente que lo escriuio con las plumas de los Evangelistas, que alparecer i común sentido, es lo mismo que dezir, i así quiere que se entienda que se lo dictó el Espíritu santo: escandaloso atreuimiento que ningún santo doctor de la Iglesia, ni otro que aya sido iluminado se atreuió a cometer. [1]

Que el priuar con Dios, es peligroso, i que por ser Abel justo priuado suyo, i ofrecerle lo mejor de sus bienes, murió por ello, y fué más executiua la muerte en él, que en el fraticida Caín, pues a éste le dió señal para que nadie le matase; en que hace a Dios i a su amistad como causa eficiente de aquel homicidio, siendo verdad (como lo dize Lira sobre el 4.º cap. del Génesis) que lo fué la envidia de que su sacrificio no fué admitido, por ser el desecho de los frutos. [2]

[p. 712] I contradiziendo al Evangelista San Ioan en que por expresas palabras dize, que no enuió a su vnigénito a juzgar el mundo, sino a saluarlo, cap. 18, i con la misma afirmación, No vino Cristo a reynar temporalmente, sino a redimir el género humano, y aviendo dicho Cristo, por san loan, cap. 12. Si alguno oyere mi palabra i no la guardare, yo no lo juzgare, porque no vine a juzgar el mundo, sino a saluarlo: Y aviéndole dicho a Pilato, como lo refieren los Evangelistas, Matt. 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan, 18, que no era deste mundo su Reyno: Y ser verdad católica, que conociendo el señor que aquella turba por quien auia hecho el milagro de los panes i peces auían de venir a leuantarlo por Rey, huyó al monte, Ioan. cap. 6, porque como refiere sanLucas, cap. 4, para predicar el Reyno de Dios era enuiado, preciándose tanto de Doctor, i Maestro, titulos con que lo predixo Isaías, cap. 30. Y auerse dicho al Pontífice Anás, q-do. le preguntó por sus discípulos y su doctrina, yo claramente he

hablado al mundo i siempre enseñé en la Sinagoga i en el Templo, Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22, este autor lo hace Rey temporal, i dize que baxó a gouernar el mundo, i que uso en el de jurisdicción criminal i ciuil: grande apoyo para la falsa opinión, i ceguedad hebrea, que niegan el auer venido el Mesías, y lo están esperando, viendo que un cristiano, i entre Cristianos, escriue que el que vino, fué Rey i Gouernador. [1]

Afirma que el darle Cristo permissión a la legión de Demonios que estauan en el cuerpo de aquel hombre que dizen los Evangelistas (Matt. 8. Luc. 8) que auitauan en los sepulchros, para que entrase en una manada de puercos, porque se lo rogaron, i que no los enviase al abismo, fué vsar con ellos de misericordia; esto, Señor, parece que hace mal sentido, por ser su obstinación incapaz de merecerla, i no poderse arrepentir ni pedir perdón, i también suena mal el dezir que el darles Cristo aquella licencia fué para que hiciesen aquel mal de camino. [2]

Y porque en el desierto donde hiço Cristo señor nuestro el milagro de los cinco panes y dos peces, viendo los discípulos aquella multitud de gente que les seguía, le dixeron que la dejase ir a buscar de comer; con un libre desprecio los trata de desapiadados, **[p. 713]** miserables i uiles y apocados; diferentes honrras i más gloriosos epíctetos les da nuestra católica Iglesia, en imitación del señor que los llamó Cristos. [1]

Y que en las bodas de Caná de Galilea, porque María santíssima señora nuestra, le dixo al señor que faltaua vino, dize que se le mesuró con sequedad aparente; en que supone en Cristo desprecio para con su madre, y si esto no, simulación y engaño, por lo que en rigor lo significa, esta palabra aparente. [2]

Por expresas palabras dize que Cristo nuestro bien en los mayores negocios lleuaba a sus discípulos para que durmiesen mientras él vélaua, siendo esto contra la misma verdad que escriven los Evangelistas de las muchas veces que les estaua amonestando en común i emparticular que velasen, que no sauían ni la ora ni el tiempo; Matt. 13, 24, 25, Luc. 12, 18, 21; i en el huerto Getsemaní les dixo: velad y orad porque no entréis en tentación, i hallándolos durmiendo se les quejó porque no hauían podido velar una ora con él. Matt. 26, Mar. 14, Luc. 22. [3]

Afirmativamente dize que no tubo Cristo priuado, ni con san Juan Evangelista se particularizó ni trató con él más que con los otros Apóstoles, contradiziendo en esto a la diuina escritura, que llama por antonomasia el más amado, a quien Iesus más amaua. Ioan cap. 1, 13, 18, 21, y desmiente a nuestra Madre católica Iglesia, pues en la festinidad deste glorioso i sagrado Apóstol le canta: Este es san Ioan, el que por vn especial preuilegio de amor, mereció ser honrado por nuestro redemptor más que los otros. [4]

Y también afirma que condenó a muerte Cristo nuestro Señor al sagrado Apóstol san Pedro, porque con humildad resistía que le lauase los pies, i que el dezir que no se los lauaría, fué tentación como la del Demonio en el desierto, i que en la intención de san Pedro andaua rebozado Satanás, siendo cierto que san Ioan, cap. 13, refiere que le dixo: Sino te lauare los pies no tendrás parte en mí; y ésta siendo, como fué, condicional proposición, de si no te labo, no fué condenarlo a muerte temporal. como este autor quiere que se entienda. [5]

[p. 714] Segunda vez quiere introduzir que lo condenó a muerte por auerle cortado la oreja a Malco, aviendo dicho primero que el cortársela auía sido a persuasión del cielo, en que insinúa que aquél fué pecado y delito digno de muerte y que el cielo persuade a pecar; además, que de la sagrada escritura no pudo este autor inferir que Cristo condenase a muerte a san Pedro, pues consta por ella que se lo dixo como lo refiere San Matheo, cap. 26, buelue tu cuchillo a la vaina, porque todos los que mataren a cuchillo a cuchillo morirán; y san Pedro no mató a Malco, sólo una oreja le cortó, y sin milagro pudiera viuir como muchos viuen sin las dos, y Cristo no le resucitó, sino le curó como a herido. [1]

Y no parece menor inconuiniente el que nos quiera persuadir (contra lo que nos están enseñando los predicadores evangélicos) que en el monte Tabor, quando se transfiguró Cristo, reprehendió a san Pedro seueramente porque dixo, Bueno es que nos quedemos aquí i hagamos tres tauernáculos: siendo cathólica verdad lo que dize san Mateo, capitulo 17, que viéndolo turuado (como asimismo lo estauan Iacobo y Ioan) llegó Iesús y los tocó con su mano, diziéndoles: leuantaos i no temáis, y que baxando del monte les dixo, no digáis esta visión hasta que el hijo del hombre resucite de los muertos, pero no que les diese reprehensión. [2]

Este autor si, es el que se la da, diciendo con indignidad que el dezir san Pedro bueno es que nos quedemos aquí, fue consulta cautelosa i en parte lisonjera, que escondió su interés en la palabra, que era interesado en la comodidad propia i desapiadada de los necesitados, que mostró más comodidad que zelo y que habló con lenguaje ageno de los oídos de Dios; gran desconsuelo causa esto señor Illmo. a los que religiosamente veneramos al vicario de Cristo, al que quedó por cabeza de la Iglesia i por Vice Dios en la tierra. [3]

Y no le a parecido a mi humilde talento (aunque sin atreuerme a resoluerlo) que es muy sana dotrina el dezir que Cristo condenó a muerte a los sagrados Apóstoles Iacobo i Ioan, hijos de Zebedeo, por auerle pedido las sillas diestra i siniestra en su gloria, i que las muertes que padecieron el vno de cuchillo i el **[p. 715]** otro de tina fué por esto; pero ueo que el Texto sagrado lo contradize, i escriue san Matheo, cap. 20, i san Marcos, capítulo 10: que les preguntó si podían beuer su cáliz, i ellos voluntariamente dixeron que sí, ofreciéndose al martirio. [1]

En otro lugar dize que Cristo Señor nuestro se recataua de sus doce Apóstoles porque entre ellos auía vn Iudas, atribuyendo ignorancia en su eterna sabiduría, como que no sauía el Señor quál era el que lo auía de vender i entregar, i dícholes muchas veces que uno de los que ponían la mano en su plato auía de ser, i después a san Ioan que a quien le diese el pan mojado. Matt., cap. 13, 26. Ioan, 6. [2]

Y no es menos escandaloso el dezir que el dar señas de los ladrones es buscarles comodo, ponellos con amo, solicitarles la dicha i dar noticia de lo que se busca; y luego dize que Cristo da las señas que se conozca el ladrón: en que concedida la mayor y no negando la menor, se sacaría vna herética consequencia y podrían peligrar los no bien instruídos en la fe. [3]

Pero el último que me ofrece la memoria es tan horrible que lo refiero con temor; porque afirma en él que Cristo no durmió, ni ay Evangelista que tal diga, oponiéndose en esto a san Lucas, cap. 9, que dize: que estando el Señor en vna varca con algunos de sus discípulos se adurmió, i se leuantó tormenta en el mar i que llegaron a él i lo dispertaron diziéndole: Maestro, que perecemos. Y en esto

parece (no lo afirmo, júzguelo el santo tribunal) que este autor está mal instruído en la escritura o solicita que preuariquemos en ella, porque si el angélico Doctor, q. 14, art. 3, dize que Cristo señor nuestro tubo cuerpo mortal con todos los defectos naturales que acompañan a la humana naturaleza, que no estoruan a la perfección de la gracia (i estoruan la ignorancia, la inclinación al mal i la dificultad al bien). Y esto mismo fué determinado en el concilio Ephesino. anat. 12, en el Toledano primero, in confesione fidei; en el Lateranense sub. Mart., I. Consultat, 5 y en el 6, Synodo act. II. in Epist. Sofroni: con tan firmes testimonios parece que es inculpable mi rezelo. [4]

Estas pocas obseruaciones e hecho deste libro que está deramado **[p. 716]** por todas las naciones del mundo, en mayor número en las enemigas de la Romana Iglesia y desta Monarquía. Los lugares que en este memorial van citados de la escritura (que en tiempo de quarenta años, e oído a predicadores) no es para ostentar que la sé, que mi insuficiencia es conocida i humildemente la confieso, sino para manifestar la vrgentíssima causa que a ocasionado mi escrúpulo, i lo que me obliga a ponerlo en manos de V. I. para que con su cristianíssimo zelo las mande examinar, i prouea lo que conuiniere al seruicio de Dios, bien de las almas, i extirpación de los errores.

Y aduierto Señor Illmo., que este libro se boluió a imprimir en Madrid, en la emprenta de la viuda de Alonso Martín, a costa de Alonso Pérez, mercader de libros, con nombre de corregido i enmendado, i que a mi parecer, lo está tan poco que obliga a no menor cuidado que el primero.

Otro libro deste mismo autor e leído, su titulo *Historia de la Vida del Buscán, llamado don Pablos,* exemplo de vagamundos, i espejo de tacaños: este se imprimió en Barcelona por Sebastián Cormellas, año de 1626, en que, si mi juicio no padece engaño, se hallará (demás de las desonestidades, palabras obcenas, torpes i asquerosas, indignas de ponerse por escrito i que lleguen a ser leídas de los que profesan virtud i piedad cristiana) que mezcla las cosas diuinas con las profanas, haciendo alussión de las vnas a las otras en desprecio i ofensa de nuestros sagrados ritos i lo dedicado a ellos, i demás desto propossiciones menos que católicas, de las quales referiré las menos, para que siruan de index de otras que otro mayor talento descubrirá, i sabrá advertir, i ponderar.

Descriuiendo un rozín mui flaco, dize que se le echauan de uer las penitencias, i ayunos: siendo esto la medicina que tenemos contra el pecado, i de lo que Dios más se agrada, i buelue al pecador a su gracia i le da su gloria, i ser sólo, el hombre capaz para la vna, i con la, preueniente gracia ser merecedor de la otra. [1]

Y por el desprecio que por sus palabras muestra tener al sacrosanto sacerdocio hace discripción de vn clérigo a quien introduze pupilero, con tales modos i tan ofensiuo lenguaje, que viene a ser de mejor calidad el hombre más vil de la Reppública, **[p. 717]** con justa vergüenza i deuido respeto dejo de referir los descompuestos oprobios que le dize, porque V. I. lo mandara ver, sólo diré que la misma infamia se coriera si le aplicaran apodos tan injuriosos. [1]

Y con igual, i aún mayor desacato a la dignidad sacerdotal, dize que llegando a una Venta, halló dos rufianes con unas mugercillas, i vn cura reçando al olor de ellas; pues quando pudiera auer que es impossible sacerdote tan distraído que se acompañara con tan ruin, e infame gente, no era justo dezir ni imaginarse, que el oficio diuino lo aula de reçar al olor de tan infames mugeres. [2]

Y no menor desacato (contra tan alta dignidad a quien Emperadores i Reyes humillan su cabeça) es el que diga que aviendo cenado los rufianes, i las mugercillas pecatrizes que el cura repasava los huesos, cuya carne ellos i ellas auían comido, i que después, él i otros estudiantes estafadores, se espetaron en un asno. [3]

Entrando en una posada, a cuyo huésped introduze morisco, dize estas palabras: Reciuióme, pues, el huésped, con peor cara que si fuera yo al ssmo. sacramento. [4]

Itras desto dize, entré en casa, i el morisco que me uió, començó a reirse i hacer que quería escupirme, i yo que temi que lo hiciese le dixe: teneos huesped que no soy ecehomo. [5]

Contra el séptimo mandamiento del Decálogo asienta esta propossición, que lo que se hurta a los amos sisándoles, aunque sea mucha cantidad, no obliga a restituirlo, dando con esto motibo a los de mala inclinación i poca noticia de la ley de Dios a que hurten i no lo confiesen, i sea medio para condenarse. [6]

Para encubrir vna burla i hurto que auía hecho, dize que se echó en la cama i que tomó una vela en la mano i un Cristo en la otra, i que vn clérigo le ayudaua a morir i vnos estudiantes le rezauan las letanías; siendo todo esto no acto para vn ladrón o burlador, sino para vn cristiano que espera saluarse, i ua a dar **[p. 718]** qta. a su Dios, poniendo por intercesores a los santos, i pidiendo misericordia i perdón a Cristo crucificado. [1]

Fingiendo que vn clérigo era poeta (para sólo hacer burla dél por ser poeta), hizo en su nombre vnas coplas cuyo estriuillo es: Pastores, no es lindo chiste, que es oy el señor san corpus criste; i luego le pone una objeción, diziendo que Corpus cristi no es santo, sino el día de la institución. del Santíssimo Sacramento. [2]

Al pregonero que va publicando los delitos de aquellos que açotan por justicia, le llama precursor de la penca (que es con la que açota el verdugo), descomedida i malsonante alusión del título que se le dió a tan gran santo como san Ioan baptista, queriendo que desta santa i gloriosa anthonomasia goze vn hombre infame i tan infame instrumento. [3]

Dize que comiendo el verdugo con él i otros compañeros trajeron pasteles de a quatro, i que tomando vn isopo después de auerles quitado las ojaldres, dixeron un responso con su requiem eternam por el ánima del difunto cuyas eran aquellas carnes; siendo la deprecación que hace la Iglesia por los difuntos christianos. Y demás desto afirma que siempre que come pasteles reça un aue María por el que Dios aya; en que a los animales irracionales, cuyas carnes comemos en los pasteles, los supone con almas racionales, capaces de goçar de la gloria, i que les puede ser faborable la angélica salutación con que a la Emperatriz del cielo se le anunció que auía de ser madre de Dios. [4]

Que vn demandador jugaua con el verdugo misas como si fuera otra cosa. [5]

Que vn pícaro se vestía la camisa de doze vezes, diuidida en doze trapos, diziendo una oración a cada uno como sacerdote que se viste; descompuesta alusión de vn pícaro i sus andrajos a un sacerdote i

vestiduras sagradas dedicadas a tan alto fin. [6]

Suponiendo auer una cuadrilla de pícaros bribones que sólo vivían de engañar i buscar el sustento por medio de hurtos i embelecos, **[p. 719]** dize que entró a ser vno dellos, i que para començar la estafa le dieron padrino como a misacantano; haziendo comparación de la cosa más vil i actos infames a lo que es ordenacion

eclesiástica para tan sacro santo misterio.

Y no parece menos culpable lo que en este mismo folio dize, que encontrando vno destos pícaros con vn acrehedor suyo, porque no lo conocise, soltó detrás de las orejas el cauello que traía recogido i quedó Naçareno, entre Verónica i caballero lanudo. [1]

A esta quadrilla i junta de pícaros llama religión i Orden, no mereciendo ni dándole este título los Cristianos, sino a la que aprueua i confirma la santa sede Apostólica debaxo de perfectíssimos estatutos. [2]

A los religiosos monacales de san Hierónimo, con burla i desprecio, los llama frailes de leche como capones. [3]

Dize que aviéndole preso, lo primero que los pícaros i galeotes de la cárcel le notificaron fué dar para la limpieça, y no de la Virgen sin mancilla; la limpieza para lo que él dize que le pedían es quitar la vasura i verter las inmundicias, i acomodo lo que tanto se venera en la tierra y en el cielo. [4]

Que para huirse de vna posada i sacar su ropa sin pagar lo mucho que deuía, concertó que vnos amigos suyos le fuesen a prender diziendo que era por parte del santo oficio; introduziendo para acción tau injusta ministros de tan santo tribunal, a quien no se a de atreuer la burla ni el engaño, ni aun con fingimiento insinuar que pueda auerse cometido este delito; por que muchos dejarían de pecar si no se les enseñase el como se puede cometer el pecado. [5]

Lasciua, i desonestamente contra lo permitido en libros que an de llegar a manos de todas gentes, i en ofensa de los tres requisitos establecidos por la humana i cristiana prudencia, que sean vtiles, honestos i deleitables, dize que a las mugeres no las quiere para consejeras, ni bufonas, sino para acostarse con ellas, y que las procura de buenas partes para el arte de las ofensas. [6]

[p. 720] Introduziéndose fullero dize, que para ganarles el dinero a vnos jugadores, fingió ser fraile, i se puso vn ábito de san Benito, i con esta industria les ganó más de mil i trecientos reales; de suerte que para hurto tan infame, quiere que ayude el ábito de vn tan gran santo, i de tan antigua i santa Religión, dando motiuo para que otros hagan lo mismo. [1]

A una muger que dize la prendieron con sospecha de que fuera alcagüeta, i hechizera, le dize, que bien os estaría madre vna mitra, y lo que me holgaré de veros consagrar tres mil nabos, siendo: la vna insinia pontifical, y lo otro lo que sólo se aplica al Santíssimo Sacramento, a los Obispos i a los templos, conforme las ceremonias que tiene ordenadas nuestra madre la iglesia. [2]

De las religiosas, siendo esposas de Cristo, i las más preciosas joyas del camarín de Dios en la tierra, habla con tal indecencia, que no permite la modestia cristiana que se refieran aquí sus injuriosas i descompuestas palabras, sólo digo que las trata peor que si fueran mugeres del lupanar, dando causa que estén em baxa opinión i desprecio cerca del vulgo ignorante, que es la mayor parte del pueblo, i que lo imiten en desestimarlas. Verase esto desde fol. 97 hasta 99. [3]

En suma, este libro, según mi sentimiento (aunque no me atrebo a calificarlo por acertado), lo tengo por vn seminario de vicios i vn Maestro que enseña como se an de cometer los pecados, i que según está deprauada la humana Naturaleza, i fuerte la inclinación al mal, que de tal escuela abrán salido muchos discípulos, i se puede temer que se acerecentará el número si más tiempo se permite.

Tercer libro imprimió, Señor Illmo., en la ciudad de Çaragoza en la emprenta de Pedro Cabarte, impresor del Reyno de Aragón, año de 1627, a quien intitula *Sueños i discursos de Verdades*, descubridoras de abusos, vicios i engaños, en todos los oficios i estados del mundo, del qual si yo fiara algo de mi discurso dixera que es pernicioso, i su autor de ánimo mas atreuido, a censuras y ofender la República i a los que a costa de su trabaxo i sudor la siruen i sustentan, que a corregir con advertencias i saludables consejos los daños que supone efectivos, algunas de sus cláusulas **[p. 721]** referiré, que no serán menos culpables que las demás, ni pedirán menos remedio.

El primer sueño es del Juicio final, cosa que reseruó Dios para sí, sin que otro supiese el día ni la ora, los que se an de saluar o condenar. y este autor lo supo entre sueños (no en reuelación ni con espíritu profético) i tubo preuisto todos los que se an de condenar, y por qué, aunque no refiere los de la mano derecha, porque comúnmente condena a todo el género humano.

Deste día tan tremendo, tan amenaçado de Cristo, Matt. capítulo 24, tan encarecido de los santos, y ponderado repetidamente de nros. evangélicos predicadores, este autor, hace irisión, burla, i gracejo, i dize que vnos mercaderes para ir al Juicio se auían calçado las almas al reués. [1]

De vna muger que finge auer sido pública ramera, dize, que por no llegar al valle no hacía sino dezir que se le auían olvidado las muelas, i una ceja, i que boluía i se detenía. [2]

De vnos que se condenauan, viendo que por ser cristianos les daban mayor pena que a los Gentiles, dize que alegaron que el serlo no era por su culpa, que los baptiçaron quando niños, i así que los padrinos la tenian; de suerte que da por culpa el ser cristiano i se la pone a los padrinos en cuya fee un niño se baptiça; gracejo es este de que podría resultar alguna erada opinión. [3]

De otra muger que se condenó escriue que iua diziendo: ojalá supiera que me auía de condenar, que no huuiera oído misa los diás de fiesta, bien podría ser esto motibo para que alguno que estuuiese en pecado mortal, sauiendo que por la presente Justicia está condenado, quebrantase el tercer mandamiento de la Iglesia i tras éste los demás, acumulando pecados a pecados, o que desconfiando de la misericordia de Dios dejase de hacer penitencia como Caín i Iudas Escariot. [4]

En el segundo discurso, a quien llama el alguacil endemoniado, equipara a los cristianos con los

Demonios i alguna vez dize que son peores, siendo cada vno de los malinos espíritus la más ingrata criatura, cuya reueldía i obstinación le hace incapaz **[p. 722]** de arrepentimiento i de misericordia. Y no es pequeña causa para que los que no profesan la ley de Cristo se tengan por mejores que nosotros que dichosamente la profesamos.

En este buelue a discriuir un Sacerdote (sin respecto a la Soberana dignidad i a quien por la boca del Señor es llamado Cristo); mi lengua teme y mi pluma se acouarda para escriuir como lo dize, pero sólo diré que de un mahometano Alfaqui no se pudieran dezir peores ni más infames cosas. [1]

Y por no cansar a V. I. digo que en este discurso, i en otros dos que se le siguen, no ay dignidad seglar o eclesiástica, ni hombre profesor de Ciencias, Arte ni oficio a quien no lo ponga en el infierno, sin que en quanto soñó diga que alguno se saluase.

Y en otro discurso, a quien intitula Sueño del Infierno, dize que vió, guiado del Ángel de su guarda, con particular prouidencia de Dios (esto sólo vn Gentil con su ignorancia, i vn Poeta con la licencia poética, lo pudieran dezir i afirmar que entraron en el infierno i salieron dél, que nuestra fee cristiana no le concede redempción al que una vez entra), y demás de auer dicho quanto su malicia le dictó, dize una cosa tremenda: que con la prouidencia de Dios i la guía del Ángel de su guarda dejó el camino de la Virtud; no sé que más pudiera dezir si algún Demonio lo guiara.

En éste hace a vnos Demonios, mal baruados, a otros entrecanos, lampiños, çurdos, encoruados, cojos, romos, calbos, mulatos, zambos i con sauañones. Esto, creído por los ignorantes a causa de hallarlo escrito de molde, con licencia de los superiores, menos temor les tendrán pues los juzgarán hombres y será remisa la diligencia para huir i librarse dellos. [2]

De los cocheros dize que parecen confesores, i que saben más que ellos; palabra escandalosa contra el sacramento de la penitencia parece, pues supone que se les reuela a los cocheros lo que a los confesores se les encubre. [3]

Dize que en el infierno dan carcajadas de risa los condenados i que los Demonios se ríen. Possible que algún ignorante creyese esto i perdiese el temor que vuisse concluido oyendo predicar **[p. 723]** que allí todo es llanto i priuación eterna de la beatífica visión, i diga que donde ay risa no puede auer pena ni tormento. [1]

En este folio se hallará una proposición temeraria, porque introdvziendo vn hombre que auía hecho un mayorazgo, i que se murió luego, dize en su nombre. Y apenas espiré quando mi hijo se enjugó las lágrimas, i cierto de que estaua en el infierno, por lo que uió que auia ahorrado (como que el ahorrar fuese mortal culpa), viendo que no auía menester misas, no me las dixo ni cunplió manda mía. Como que el juicio humano pueda alçanzar quien es el que se condena, como no sea desesperándose o apostatando de la fee; dando causa con esto para que los hijos que suceden en los mayorazgos presuman que sus padres están en el infierno y no hagan sufragios, poniéndolos en el tesoro de la Iglesia para los necesitados dellos. [2]

Dize que entre los demonios también hay hembras como machos, en que parece que sigue la Vanidad

e ignorancia de los que dizen que ay Demonios baptiçados, o por lo menos lo quiere introduzir. [3]

Y con palabras desonestas i no poco laciuas, dize que las poyatas del camarín de Lucifer estauan llenas de vírgines rociadas, doncellas penadas, i que dixo el Demonio que heran doncellas que se auían ido al infierno con los virgos fiambres, i que por cosa rara se guardauan. [4]

El vltimo libro, en que prosigue estas escandalosas materias, se imprimió en Gerona, en la emprenta de Gaspar Garrichi i Juan Simón,. año de 1628, i le puso por título, *Discurso de todos los diablos, o infierno emendado:* esta vltima palabra acrecentó el escándalo de la primera, porque dezir que dezir que el Infierno que hiço Dios para cárcel eterna de los condenados i donde se actúa, i a de actuar, con el castigo, su justicia diuina, lo emienda este autor suena tanto como que son imperfectas las obras de Dios segun el fin para que fué cada una; porque emienda. dize perfeccionar aquello que en quanto su ser no tiene perfección: Tremendo exemplo refieren las historias, i conseruado en la tradición, del castigo con que indignado amenazó Dios al Rey don **[p. 724]** Juan el sabio, digo don Alonso, por otras casi semejantes palabras, en que presumió poder emendar la fábrica y compuesto natural del hombre, i executara su rigor si con arepentimiento no confesara su pecado, i pidiera misericordia.

Dize en nombre de vn condenado, que en el mundo no auía estado bien con otro, por no verte me vine al infierno, i si advirtiera en que éste auía de venir acá fuera bueno, no por saluarme, sino por ir donde no podía entrar. [1]

Insinúa que se condenan unos, por los pecados que otros cometen, sin ser cómplices ni sauidores dellos: criminal delito i graue ofensa contra la recta justicia de Dios, en que cada vno pague las culpas que comete. [2]

Aquí buelue a hablar de las monjas tan injuriosamente, que la palabra menos rigurosa es dezir que todas son diablos. [3]

Esto, Señor Illmo., e hallado en los quatro libros deste autor, si todas estas materias no merecen la ponderación que e hecho dellas, abóneme mi buen zelo, abóneme la obediencia i auer seguido el sentimiento de otros muchos católicamente doctos: a V. I. tiene puesto Dios en este santo tribunal por delegado, para juzgar sus causas, con humildad i cristiano afecto le represento ésta, en que con su singular prudencia, mande i ordene, lo que fuere más seruicio de nuestro Señor, mayor bien, i exemplo de los que profesamos su santíssima fee.- *Don Luis Pacheco de Naruaez.* [4]

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 677]. [*] El libro V está incluído en el volumen IV de esta *Edición Nacional de los Heterodoxos.*

[p. 685]. [1] El eminente historiador y erudito D. Antonio Cánovas del Castillo, que ha esclarecido más que ningún otro español aquel período de nuestros anales que va desde el testamento de la Reina

Católica hasta el de Carlos II, ha querido honrar de nuevo este libro y a su autor con el precioso *excursus* crítico que va a leerse, tan ingenioso y ameno, tan rico de noticias peregrinas y de sagacísimas conjeturas. Gracias al Sr. Cánovas queda rectificada en sus puntos principales la biografía del autor de las *Eróticas*, y sale de las tinieblas uno de los más singulares procesos inquisitoriales del siglo XVII.

[p. 689]. [1] Impresa ya esta carta, y estando ya para darla a luz, se ha cumplido el deseo del autor de ella, encontrándose, por gestiones suyas, en Matute, la partida de bautismo, que dice así a la letra:

«D. Juan de Dios Tobia Pbro, Cura ecónomo de la Iglesia parroquial de San Román de esta villa de Matute, Diócesis de Calahorra y Lacalzada.

»Certifico: Que en el libro primero de bautizados de esta Parroquia, que dió principio en el año mil quinientos cincuenta y tres, al folio ochenta y nueve, se lee una partida que dice así:

»*Estevan Villegas*

»A cinco de enero del dicho año de mil quinientos ochenta y nueve: Yo, Pedro Giménez, Cura, bauticé a *Estevan*, Hijo de Francisco de Villegas y de Francisca González, su Muger. Fueron padrinos Juan de Larena y Catalina Martínez. Y lo firmé por verdad.- *Pedro Giménez.*»

La crítica del autor de la carta le llevó a afirmar que debió nacer Villegas en 1588 ó 1589, inclinándose a lo primero, y el poeta nació, como se acaba de ver, el 5 de enero del último de estos años.

[p. 710]. [1] Documento original y autógrafo, sin fecha; escrito seguramente en el año de 1630, que puedo publicar por fineza del doctísimo biógrafo e ilustrador de Quevedo, y muy querido amigo y compañero mío, el Sr. D. Aureliano Fernández-Guerra, quien me lo ha franqueado bizarramente desglosándolo de los documentos inéditos que del gran polígrafo tiene preparados para la estampa.

El Sr. Fernández-Guerra adquirió en 1859 tan precioso memorial, cuando tenía ya publicado el tomo segundo de las *Obras de D. Francisco de Quevedo y Villegas, gas, colección completa, corregida, ordenada e ilustrada* con maravillosa sabiduría y diligencia por mi excelente amigo, donde a la página 667 y con el número CXXI habría tenido oportuno lugar. Vine a justificar plenamente este papel lo que en la *Vida de* Quevedo, página LXX, había dicho en 1852 el Sr. Fernández-Guerra. El párrafo es interesante y me complazco en reproducirlo aquí. Dice de esta manera:

«Pero ¿cómo la Inquisición, tan suspicaz, tan nimia, tan severa y escrupulosa, no vejó, no molestó, no persiguió jamás a Quevedo? ¿Cómo no hizo alto en desenfados muy censurables de algunos de sus escritos? ¿Cómo se limitó a indirectas y corteses amonestaciones? ¿Cómo fué siempre considerada, a fectuosa y atenta con el agrio, desvergonzado e implacable censor de las corrompidas costumbres en todas las clases y estados de los hombres? Esta es la gran prueba del mérito del autor de los *Sueños* y de la *Política de Dios y Gobierno de Cristo:* el más solemne testimonio de la importancia del escritor popular, de que estaba el reino entero en favor suyo y de que le miraba España como el predilecto, si no el mejor de sus hijos. El tribunal de la fe respetó la fe pura, ardiente, del gran teólogo y

escriturario; la ciencia del varón ilustre, enriquecido con los tesoros de los Santos Padres, el cristiano valor y libertad evangélica, de quien era sostén de la Religión, amparo de la moral y defensor de la causa de todo un pueblo. Pero lo que respetó la Inquisición fué juguete de la saña facinerosa de un valido: la voluntad del poderoso, no tiene como la mar, playas que la contengan.»

[p. 711]. [1] Fol. 2, pág. 1.

[p. 711]. [2] Fol. 4, pág. 1.

[p. 712]. [1] Fol. 8, pág. 1.

[p. 712]. [2] Fol. 13, pág. 2.

[p. 713]. [1] Fol. 26, pág. 1; fol. 27, pág. 2.

[p. 713]. [2] Fol. 30, pág. 1.

[p. 713]. [3] Fol. 39, pág. 1.

[p. 713]. [4] Fol. 41, pág. 2; fol. 51, pág. 1.

[p. 713]. [5] Fol. 32, pág. 2.

[p. 714]. [1] Fol. 32, pág. 1.

[p. 714]. [2] Fol. 48, pág. 1; fol. 49, pág. 2.

[p. 714]. [3] Fol. 49, pág. 1.

[p. 715]. [1] Fol. 46, pág. 2.

[p. 715]. [2] Fol. 50, pág. 2.

[p. 715]. [3] Fol. 68, pág. 2; fol. 69, pág. 1.

[p. 715]. [4] Fol. 41, pág. 1.

[p. 716]. [1] Fol. 5, pág. 2.

[p. 717]. [1] Fol. 7, pág. 2.

[p. 717]. [2] Fol. 15, pág. 1.

[p. 717]. [3] Fol. 16, pág. 2.

[p. 717]. [4] Fol. 18, pág. 2.

[p. 717]. [5] Fol. 20, pág. 1.

[p. 717]. [6] Fol. 25, pág. 1.

[p. 718]. [1] Fol. 29, pág. 1.

[p. 718]. [2] Fol. 37, pág. 2.

[p. 718]. [3] Fol. 45, pág. 1.

[p. 718]. [4] Fol. 48, pág. 1.

[p. 718]. [5] Fol. 50, pág. 1.

[p. 718]. [6] Fol. 59, pág. 2.

[p. 719]. [1] Fol. 61, pág. 1.

[p. 719]. [2] Fol. 62, pág. 1.

[p. 719]. [3] Fol. 62, pág. 2.

[p. 719]. [4] Fol. 69, pág. 2.

[p. 719]. [5] Fol. 78, pág. 2.

[p. 719]. [6] Fol. 82, pág. 1.

[p. 720]. [1] Fol. 38, pág. 2.

[p. 720]. [2] Fol. 90, pág. 1.

[p. 720]. [3] Fol. 97, 98, 99.

[p. 721]. [1] Fol. 4, pág. 1.

[p. 721]. [2] Fol. 3 , pág. 1.

[p. 721]. [3] Fol. 8, pág. 1.

[p. 721]. [4] Fol. 10, pág. 1.

[p. 722]. [1] Fol. 13, pág. 1.

[p. 722].[2] Fol. 30, 32.

[p. 722]. [3] Fol. 31, pág. 1.

[p. 723]. [1] Fol. 35, pág. 2; fol. 38, pág. 1.

[p. 723]. [2] Fol. 39, pág. 1.

[p. 723]. [3] Fol. 60 , pág. 2.

[p. 723]. [4] Fol. 61, pág. 1.

[p. 724]. [1] Fol. 2, pág. 2.

[p. 724]. [2] Fol. 6, pág. 1.

[p. 724]. [3] Fol. 38, pág. 2.

[p. 724]. [4] Dos pliegos metidos uno dentro de otro. Entregóse el memorial, hecho cuatro dobleces por lo ancho. En el principal de ellos se lee:

†

«Illmo. Señor

Don Luis Pachecode Naruaez.

Estuvo encuadernado con otro, y muestra los folios 404, 405, 406 y 407 tachados, y sustituidos luego con los 524, 525, 526 y 527. La plana última se halla en blanco.

Con desperdicios de este Memorial, aderezados con razonable cantidad de improperios y

desvergüenzas, forjaron los émulos de Quevedo el famoso libelo que se rotula *Tribunal de la Justa Venganza,* donde procusoran tomársela por su mano, visto que la Inquisición no les hacía caso. Sobre las causas de la enemistad de Pacheco de Narváez (que sirvió de tipo al gran satírico para el esgrimidor de *El Buscón),* léase la *Vida de Quevedo,* admirable trabajo de Don Aureliano Fernández-Guerra.

[p. 725] APÉNDICE AL LIBRO VI [*]

[p. 727] I

CARTA DEL PRESBÍTERO DON VALENTÍN VÁZQUEZ VILLASANTE
A DON MARCELINO MENÉNDEZ PELAYO SOBRE EL ILUSTRÍSIMO
SEÑOR DON JOSÉ JAVIER RODRÍGUEZ DE ARELLANO [1]

SR. D. MARCELINO MENÉNDEZ PELAYO:

Febrero 16/84.

Muy señor mío de toda mi consideración y respeto: Sucesivamente, y según han ido publicándose, he leído con admiración los tres tomos de la obra monumental que ha consagrado usted a poner de manifiesto las aberraciones heterodoxas que, en el transcurso de los siglos, han empañado la pureza de la fe en estas clásicas tierras del catolicismo. He dado y doy mil gracias a Dios, autor de todo don perfecto, por haber suscitado en los calamitosos tiempos que alcanzamos un adalid tan esforzado, que en su temprana edad supera a los sabios encanecidos en el estudio con lo inmenso de su erudición, lo fino y atinado de su criterio, y más que nada con lo firme de sus creencias cristianas y su acendrado españolismo; lo cual, sea dicho sin lisonja, constituye a usted en una gloria nacional, mereciendo bien, a la vez, de la Iglesia perseguida. Reciba usted la más entusiasta y cordial enhorabuena, que desde el último rincón de España le envía este pobre cura de aldea.

Pero no es esto ciertamente el principal objeto que me propongo al dirigir a usted esta mal coordinada carta, sino el deseo que me aguija, a fuer de sacerdote burgalés, de que usted, en su imparcialidad, rectifique, en el modo que tenga por conveniente, la idea equivocada que ha formado y habrá hecho formar a sus **[p. 728]** numerosos lectores acerca del benemérito Arzobispo de Burgos, Ilmo. Sr. D. José Javier Rodríguez de Arellano, a quien, en mi humilde entender, trata usted con inmerecido desdén y no sobrada benevolencia en el tomo III de los HETERODOXOS, «sintiendo» que con su nombre anden mezclados los muy ilustres por otra »parte, de Climent, de Barcelona; de Armañá, de Lugo, y Bel»trán, de Salamanca» (pág. 159); y añadiendo luego en la nota de la pág. 168 lo que copio: «Además de Climent publicaron acer»bas pastorales contra los jesuitas, obedeciendo al mandamiento »real, el Arzobispo de Burgos Ramírez de Arellano, y lo que es »más de sentir, el insigne Arzobispo de Méjico, y luego de Toledo, »D. Francisco Antonio Lorenzana, y el agustiniano Fr. Francisco »Armañá, Obispo de Lugo y después Arzobispo de Tarragona, »varón piadosísimo y de inculpada vida.»

Durante los diez años que vestí la beca de colegial, cursando la Filosofía y la Sagrada Teología en el Seminario Conciliar de San Jerónimo, de Burgos, de quien el Sr. Rodríguez de Arellano fué insigne bienhechor, me acostumbré a ver su retrato con veneración y a pronunciar su nombre con respeto, leyendo Sus biografías, y en especial la que acerca de su largo pontificado (1764 a 1791) refiere en la pág. 200 del tomo XVII del *Boletín Eclesiástico* de esta diócesis el sabio y modesto señor Chantre de Burgos, Dr. D. Manuel Martínez y Sanz (q.e.p.d.), me convencí íntimamente de que el Sr. Rodríguez

de Arellano es uno de los Prelados que más honran el episcopologio burgense; y por eso he visto con dolorosa sorpresa que le crea usted indigno de que su nombre se mezcle con el de los otros obispos que menciona. Bien mirado, nada tiene de extraño que no sepa usted todos y cada uno de los pormenores de la vida de los virtuosos varones que con más prez han ocupado las Sedes españolas, máxime tratándose de hechos puramente locales y de que la historia no se ocupa; por eso permita usted le diga, y por ello no se resienta, pues nada más lejos de mi ánimo que el ofender a usted en lo más mínimo, que ese concepto poco ventajoso en que tiene usted a tan esclarecido pastor me hace sospechar que no le conoce más que por el lado desagradable y menos simpático, y no por la faz que le realza haciéndole digno de aplauso. Y si no, vamos a cuentas.

En qué puede desmerecer el Sr. Rodríguez de Arellano de los señores Climent, Armañá y Beltrán, ni aun del mismísimo **[p. 729]** Cardenal de Lorenzana, por muy eminentes que les supongamos y que efectivamente fueron? Pues no es inferior a ellos ni en piedad ni en lo inculpado de la vida; y no habrá nadie que con verdad tenga nada que echar en cara sobre este particular al fervorosísimo devoto de San José, que fundó en su catedral la fiesta de los Desposorios de Nuestra Señora y la del Patrocinio del glorioso Patriarca.

¿Por ventura en su ortodoxia? Léanse sus siete tomos de *Pastorales* y los cuatro titulados *Avisos de Santa Teresa,* y no se hallará en ellos una sola proposición contraria al dogma, temeraria ni *piarum aurium offensiva;* antes bien, esas obras ponen de manifiesto su catolicismo inmaculado, lo tierno y sincero de su piedad y el celo pastoral que le animaba por la santificación y salvación de su rebaño, amén de su ciencia como teólogo, filósofo, moralista y escriturario; ciencia sólida que había adquirido con el estudio asiduo de las obras del Doctor Angélico, tan recomendadas ahora por el sabio Pontífice que rige la Iglesia.

¿Acaso en su caridad y munificencia? El Sr Rodríguez de Arellano no dió ni pudo dar asilo a los sacerdotes desterrados de Francia, como con aplauso del orbe entero lo hizo el nunca bastantemente ponderado Emmo. Cardenal de Lorenzana, porque mi caritativo Arzobispo por aquella época había ya pasado a mejor vida (1.º de junio de 1791); pero, en cambio, mereció el dictado de *Padre de los pobres* por las cuantiosas limosnas que derramaba a manos llenas. Su desprendimiento fué tal que dos años antes de su muerte envió a la catedral todos sus pontificales, sin reservarse cosa alguna; consta de documentos fehacientes, que existen en el Archivo del Cabildo, que en embaldosar el pavimento del suntuosísimo templo metropolitano, en la reforma de su fachada principal y en la fundación de las festividades mencionadas gastó de su dinero nada menos que la cantidad muy respetable de 510.638 reales de vellón, sin que este dispendio le impidiese edificar de nuevo y a su costa el convento y la iglesia de las monjas de San José, dedicadas a la enseñanza, y el templo del Colegio llamado de Saldaña. Refiere también el digno señor Chantre, ya citado, que el Ilmo. Sr. Rodríguez de Arellano regaló para la imagen de plata de Nuestra Señora, que se venera en el altar mayor de la catedral, un manto bordado, de mucho mérito, y una cruz de oro con diamantes y topacios. que, según su dicho, **[p. 730]** era la alhaja que tenía de más valor; y si usted pasa por Burgos un día de Jueves Santo tendrá ocasión de admirar las tres ánforas de plata, preciosa obra de orfebrería, en que sus sucesores consangran los santos óleos, regalo también de este espléndido y liberal Prelado.

Ahora bien, ¿hay muchos Obispos en el último tercio del siglo XVIII que aventajen en lo dadivosos ni en virtudes episcopales al Sr. Rodríguez de Arellano, siquiera se llamen Climent, de Barcelona; Armañá, de Lugo, y más tarde de Tarragona, y Beltrán, de Salamanca? Pues los tales, y yo no he de

negárselo, serán muy ilustres y muy insignes, muy virtuosos, muy caritativos y muy celosos; pero en nada de esto les va en zaga el celoso, caritativo, virtuoso, insigne y muy ilustre Arzobispo de Burgos, D. José Javier Rodríguez de Arellano; antes creo muy bien, sin que me ciegue el amor a los asuntos y personas de mi tierra, que superó en muchas cosas a los que usted cree rebajados marchando en su compañía.

Y puesto que me dirijo a un esclarecido catedrático, tan amante de los que favorecen los estudios, añadiré, como un nuevo dato de la ilustración de mi Arzobispo, que también él fomentó el estudio de las ciencias sagradas y aun profanas en su Seminario Conciliar de San Jerónimo y le incorporó a la Universidad de Valladolid para la validez académica.

El que lleva a cabo todo lo expuesto y más que pudiera decirse, ¿es digno de loa o merece vituperio? ¿O es que el Sr. Rodríguez de Arellano perdió todo el mérito de sus buenas obras sólo por ser desafecto a la benemérita Compañía de Jesús? Pues, en tal caso, hágase justicia estricta a todos los que se hallen en iguales circunstancias, y caiga sobre todos con igual peso y medida el anatema y el desdén; no haya alabanzas para algunos y desprecio para uno solo; y de una plumada bórrense los merecimientos, por grandes que sean, de los Prelados hostiles a los jesuítas en la postrera mitad del pasado siglo, que por cierto, y si no miente la historia, fueron en mayor o menor escala, más o menos descubiertos, la generalidad de los Obispos de la América española y la mayoría inmensa de los peninsulares; de lo contrario, usted, a fuer de imparcial, está en el deber de rehabilitar el nombre del Sr. Rodríguez de Arellano y mirar por su fama póstuma, poniéndola a nivel, ya que no por encima, de los otros Prelados, **[p. 731]** aunque éstos sean D. José Climent, D. Fr. Francisco Armañá, D. Felipe Beltrán y D. Francisco Antonio de Lorenzana. Esto demanda la honradez y rectitud del historiador, de que usted tiene dadas tantas pruebas, y esto es también lo que encarecidamente y de todas veras le suplico en mi calidad de párroco de esta diócesos de Burgos e hijo de su Seminario.

Dado lo humilde de mi posición en la jerarquía de la Iglesia y el respeto que me inspiran los actos de sus Pastores, no he de tener yo la audacia de erigirme en juez y crítico de la doctrina del Prelado que nos ocupa, y por lo mismo hago caso omiso de su decantada Pastoral. Siendo como era el Sr. Rodríguez de Arellano un Obispo celoso y que tenía la conciencia de sus deberes pastorales; siendo así que siempre vivió y murió en la comunión de la Santa Sede Apostólica, y como tal Obispo católico fué puesto por el Espíritu Santo para regir la porción del rebaño universal, de creer es que al obrar como lo hizo tuviera altas y poderosas razones que moviesen su ánimo, al par que su pluma. ¿Se equivocó y con ello hizo mucho daño? Culpa seria de su entendimiento; pero no en modo alguno de su buena y sincera voluntad. De todos modos, Dios le ha juzgado ya; y, ¡quién sabe! acaso en aquel severo e incorruptible Tribunal haya salido mejor librado el Sr. Rodríguez de Arellano que de la pluma del Sr. don Marcelino Menéndez Pelayo en sus HETERODOXOS ESPAÑOLES. El día de la cuenta universal han de esclarecerse muchos misterios que ahora no podemos comprender, pues son terriblemente significativas aquellas palabras que dice el Señor por boca de David: *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo;* y, ¡cuánto se prestan a la meditación aquellas otras que brotaron de sus divinos labios:

Erunt novissimi primi, et primi novissimi!

Réstame pedir a usted perdón por mi atrevimiento al escribir esta carta, que acaso conceptúe

impertinente y no muy adelantada. Quiera Dios que su lectura no robe a usted un tiempo precioso que pudiera dedicar a empresas más gloriosas; de todos modos, protesto a usted del modo más solemne que, valga lo que valiere, ha tranquilizado mi conciencia, y si en escribirla he sido prolijo, en servir a usted no seré corto. Si tuviera la dignación de contestarme, cosa que me honraría sobremanera; puede hacerlo, o bien por conducto del dador de la presente, o dirigiéndose a mí directamente.

[p. 732] Y pidiendo de todo corazón a Dios Nuestro Señor conserve muchos años la preciosa vida de usted, para bien de la Iglesia y de la Patria, y siga dándole alientos y perseverancia para reñir sus santas batallas, queda esperando sus órdenes y se ofrece como su más rendido servidor y afectísimo capellán,

q. s. m. b.,

VALENTÍN VÁZQUEZ VILLASANTE. [1]

NOTAS A PIE DE PÁGINA:

[p. 725]. [*] El libro VI forma el volumen V de esta *Edición Nacional de los Heterodoxos.*

[p. 727]. [1] Vid. libro VI, capítulo 2.º, V.

[p. 732]. [1] [En la cubierta, de letra de Menéndez Pelayo, «Carta muy importante y bien escrita. Téngase en cuenta.]